

Vera Tulyakova Hikmet

Nâzım'la Son Söyleşimiz

NAZIM HİKMET DİZİSİ: 8

Milliyet Kitapları

Nâzım'la Son Söyleşimiz
Nâzım Hikmet Dizisi

© 1997 Türkiye Yayın Hakları:
AD Yayıncılık A.Ş.
1. Baskı: *Cem Yayınevi, 1981*
2. Baskı: *AD Yayıncılık, Ağustos 1997*
ISBN 975-325-367-2
Yazan:
Vera TULYAKOVA HİKMET
Çeviren:
Ataol BEHRAMOĞLU

Genel Yönetmen:
Yalvaç URAL
Koordinatör:
Gülgün A. ÇARKOĞLU
Sorumlu Müdür:
Necati GÜNGÖR

Görsel Yönetmen ve Kapak Tasarımı:
Azız YAVUZDOĞAN
Dizgi/İç Düzenleme:
Gülay EKAL
Düzelti:
Filiz YALINCAK

Basıldığı Yer:
Şefik Matbaası, Tel: 0.212.551 55 87
Cilt:
Hürriyet Halkalı Tesisleri, Tel: 0.212.698 58 58

AD Yayıncılık A.Ş.
Doğan Medya Center, Bağcılar 34554-İSTANBUL
Tel.: 0.212.505 61 06, 505 64 16, Fax: 0.212.505 64 13

Vera Tulyakova Hikmet

Nâzım'la Son Söyleşimiz

Çeviren:
Ataol BEHRAMOĞLU

Yazarın Önsözü

Bana şu anda, Nâzım'ın ölümünden 25 yıl sonra da o günleri anımsamak güç geliyor. Nâzım öldü. Birden dünya paramparça oldu. Her şey çöktü. Mutluluk, sevilen insanla yaşanan hayat, her şey, her şey yitirdi anlamını. Sanki zamanın kendisi de durmuş gibiydi. Fakat insanın içinde bir şey, beyin mi, yürek mi, ruh mu, olup bitene karşı çıkıyor, reddediyordu inanmayı. Ve en akıl almaz olanı da Nâzım'la bağıntımızın kesilmediğini, gerçeklikte olup bitene karşın onunla bağıntımın sürdüğünü duyumsamamdı. Kendimi sürekli olarak onunla konuşurken yakalıyordum. Onu bekliyor, ansızın ortaya çıkan sorulara onun yanıtlarını arıyordum. Gizemcilik değildi bu. Yakın bir insanı yitirmenin acısını yaşayan pek çok kimsenin beni anlayacağına inanıyorum. Bu yalnızlık duygusunu, bu gerçek dışılığı, çevrede herkesin, en yakınlarımızın bile, ağlayarak Nâzım'ın olmadığına inanmaları, onunla sonsuzca vedalaşmaları daha da derinleştiriyordu. Ve bir gece, kocamın ölümünden iki hafta sonra, onun çalışma odasının kapısını açtım ve ilk kez onsuz girdim oraya. Her şey her zamanki gibiydi. Elyazmaları, açık duran Türk klavyeli yazı makinesi, gözlüğü, bir paket sigarası. Ve birkaç saat önce bana telefonda, Nâzım'ın ölümü üstüne Pablo Neruda'nın şiirini yazdırmışlardı. Bu şiirinde soruyordu Neruda: "Neden öldün Nâzım? Senin türkülerinden yoksun mu yaşayacağız?" Şiiri yazı makinesine çekmeye karar verdiğimi anımsıyorum. Kâğıdı makineye taktım ve ilk dizeyi yazdım: "Neden öldün Nâzım?" Bir süre sonra sayfanın bu soru ile dolmuş olduğunu gördüm. Elli, belki iki yüz kez yinelenmişti soru. Böylece kâğıt üzerinde konuşmaya başladım Nâzım'la. İki yıl boyunca her gece.

Kimse bilmiyordu bunu, hiç kimse, Ekber Babayev bile. Bu uykusuz gecelerden binlerce sayfa kaldı geriye. Sonra bu yığından 500 sayfalık bir tekst çıkardım ve ürkerek, büyük bir heyecanla, onu dostlara, öncelikle de anılarda kendilerinden söz edilen kimselere verdim okumaları için. Tepki-

lerinden söz etmeyeceğim şimdi. Fakat önemli olanı, hepsinin birleştiği şeyi söyleyeceğim: Nâzım yaşıyor burada.

Bir süre sonra Oğuz Akkan'ın haberi olmuş bu çalışmadan. Anıların Türkiye'de yayımına izin alabilmek için birkeç kez Moskova'ya geldi. Fakat o yıllarda, 15 yıl kadar önce, ülkemizdeki toplumsal durgunluk döneminde, düşünce içtenliği saygı gören bir şey değildi. Edebiyat memurları muazzam bir kesip biçme işlemine giriştiler tekst üzerinde ve kuşku duydukları ne varsa büyük parçalar halinde çıkardılar ondan ve sonuçta yine de izin vermediler yayımına. Sanırım onlara göre Nâzım'la söyleşimizde tek bir renk, sadece pembe kullanılmalıydı.

Üç yıl kadar önce hayatımızın tüm alanlarında köklü bir yeniden kuruluş dönemi başladı. Nâzım'ın onca özlediği açıklık geldi toplumumuza. Ve onunla birlikte de, benim herhangi bir girişimim olmadan, Nâzım'la ilgili anılarımın yayımına izin verildiği bildirildi.

Birlikteliğimizde onun birçok konuşmasının notlarını tutmuştum. Ama bir yapıt için değil, kendim için. Nâzım birkaç kez makaleleriyle ilgili olarak kendisine onlardan okumamı istemiş ve çok ciddi konuşmanın nasıl tam ve ayrıntılı olarak yazılmış olduğuna şaşırmıştı. Anılarımı yazarken, tuttuğum notlardan yararlandım kuşkusuz.

Bana yurdunu, Türkiye'yi göstermek isteği çılgınca bir tutkuydu Nâzım için. Düşlerimizde oraya sayısız kez yolculuk yaptık onunla. İstanbul'u, Ankara'yı, Anadolu'yu, tüm ülkeyi dolaştık. Halkını çok seviyor ve övünç duyuyordu onunla. Bir zamanlar Türkiye'de hayatın ona karşılaştırdığı yüzlerce dost ve tanıdığın adlarını sık sık anar, yazgılarıyla yakından ilgilenirdi onların. Bu nedenle sanki bir zamanlar Türkiye'ye gizimli bir biçimde gitmişim gibi bir duygu var içimde. Bu güzel ülke gizemli bir biçimde girdi yaşamıma, akrabam oldu benim.

Bugün pek çok dost ve okurunun, kız kardeşi Samiye Yaltırım'la birlikte, bu büyük şairin yurttaşlık hakkı için eyleme girmiş olmalarından çok sevinçliyim. Bu eylemi yürekten destekliyor, bu adalet adımını iki kolumu kaldırarak onaylıyorum. Çünkü şairler ve halkları ayrılamaz, koparılamaz birbirinden. Hele bugün, tüm dünyada ulusal güçlerin birleşme süreci yaşanmaktayken, Türkler büyük şairleri olmaksızın nasıl gidecekler geleceğe?

Anılarım artık yayımlanırken, beni kemiren bir kuşkuyu, bana acı veren bir soruyu son bir söz olarak eklemeden edemeyeceğim: Benim bu son derece özel, kişisel anılarım, o çok güzel, o ışıl ışıl, o tertemiz insanı, Nâzım Hikmet'i birazcık olsun yansıtabilecek mi?

Vera Tulyakova Hikmet
23.10.1988 Moskova

Çevirmenin Önsözü

Vera Tulyakova bir yıl kadar önce Moskova'dan Paris'teki evime telefon ederek Nâzım Hikmet'le ilgili anılarını Türkçeye çevirmemi rica ettiğinde kabul edişim bir nezaket gereğiydi daha çok. Fakat bir süre sonra Sovyet yazarları telif hakları kuruluşu aracılığıyla gelen metni okumaya koyulduğumda, daha ilk sayfalarda, bunun benim için hem bir zevk, hem bir görev olacağını gördüm.

Elle tutulurcasına somut bir Nâzım portresi çiziyordu Vera. Kendi yüreğini de olanca çıplaklığıyla koyuyordu ortaya. Dürüst, içten, açık. Betimlerde kurguda içtenliğin yanı sıra, sanatçı bir duyarlığı, yeteneği duyamsamamak da olanaksızdı.

Sayfalar ilerledikçe portre gelişiyor, derinleşiyor, boyutlanıyordu. Nâzım Hikmet'in özellikle son yıllarına ilişkin kimi "karikatür"lerin sanki bir karşı örneği gibiydi Vera'nın yazdıkları. Böylece Nâzım'la dopdolu bir yıl yaşadım. Kimi yerlerde gözyaşlarımı tutamayarak, kimi yerlerde kahkahalarla gülerek ve kimi yerlerde gerek çizilen portrenin (Nâzım'ın) kendisi ve gerekse çizilen biçimiyle tartışmaktan da geri kalmayarak.

Vera Tulyakova Hikmet'in yirmi yılı aşkın bir süredir yayımlanmayı bekleyen anıları, "Milliyet" gazetesinde yayımlanan bölümlerden sonra tam metin olarak Türk okurunun karşısına çıkıyor. Sovyetler Birliği'nde de yayıma hazırlanıyor. Hem orada hem Türkiye'de, çeşitli çevrelerde, Nâzım Hikmet'in gerek kişisel yaşamı, gerek toplumsal konumu bakımından tartışmalara yol açabilecek bir yapıt karşısında olduğumuz konusunda kuşku yok. Dileğim, bu tartışmaların, yapıtın taki düzeyin ve niteliğin altına düşmemesidir. Kendi payıma, Nâzım Hikmet'e duyduğu içten ve derin yakınlık ve bize sunduğu eşsiz tanıklıklar için Vera Tulyakova'ya çok büyük teşekkür borçlu olduğumuza inanıyorum.

Ataol Behramoğlu
Paris, 6.12.1982

Nâzım, birkaç yıldır Moskova'da yaşamaktaydın artık. Bütün bu yıllarda şöhretin önün sıra koşuyordu. Çok, pek çok ünlüydün. Adın gazete sayfalarından eksik olmuyor, şiir kitapların kitapçı tezgâhlarında sürekli görünüyordu. Radyoda, televizyonda konuşuyordun sık sık. İri harflerle dizilen alışılmadık adını, tiyatro afişleri sık sık dağıtıyordu kentimizin sokaklarına. Bir efsane adamdın. Fakat tuhaf şey: Sen Moskova'ya geldin geleli seni düşünmüş değildim hiç. Benden, örneğin, o sırada Kremlin'de görevli biri kadar uzaktın. O dönemde şan şöhret sahibi insanlar sokaklarda dolaşmazlar, yaşamları bizlerden uzakta geçer ve sıkı bir bilinmezlikle örtülü olurdu.

Bu nedenle, seni ilk kez gördüğüm gün daha bir derinliğine kazınmış belleğime. 1955 yılının ayazlı bir aralık ayında karşılaştık. Ben sinema enstitüsünü henüz bitirmiş, "Soyuzmultifilm" stüdyosunda redaktör olarak çalışmaya başlamıştım. Bir Arnavut halk masalından, çeşitli ülkelerden çocuklara gösterebilmek üzere, kısa bir süre içinde bir film yapmakla görevlendirildim. Ressamlar işe girişinceye kadar her şey yolunda gidiyordu. Hiçbirinin Arnavutluk yaşamı üstüne bir bilgisi bulunmadığı; ne bir giysi, ne bir ev eşyası, ekranda ulusal yaşamın benzersiz havasını yansıtacak şeylerden hiçbirini çizemeyecekleri anlaşıldı. Çalışma durdu. Sanatçı aydınlar arasından, ressamlara filmin imgesel biçemini bulmada yardım edecek, onların araştırmalarını değerlendirecek birini hemen arayıp bulmak gerekiyordu. Benimle birlikte tüm çalışma arkadaşlarım da arıyorlardı bu danışmanı ve sonunda sinema yönetmenlerinden biri ansızın şöyle dedi: "Neden Nâzım Hikmet'ten rica etmiyorsunuz! Türkler üç yüzyıl kaldılar Arnavutluk'ta, o anlar bu işten."

"Deneyelim bir," diye filozofça akıl yürüttü şefim. "Vera, Nâzım Hikmet sizi ya başından savacak, ya da yardım edecektir. Fakat telefonunu nasıl bulmalı? Herhalde gizli tutuyordur..."

Gün ortasıydı. Yazarlar Birliği'ne telefon ettim ve hiçbir güçlükle karşılaşmadan iki telefon numarası aldım. Moskova yakınında, Peredelkino'da yazlığın ve Moskova'daki dairenin telefon numaraları. Anımsıyor

musun Nâzım, yıllar sonra seninle Gürcistan'ın güneyinde tatildeyken pembe yanaklı bir kadın yanımıza gelip şöyle demişti gülerek: "O zaman size Nâzım'ın telefonunu ben vermiştim Vera. Tanıdım Sesinizi..."

Fakat o an, telefonunu yazdığımda, nedense bir tuhaf oldum ve sana benim adıma telefon etmelerini rica etmeye başladım herkesten. Nâzım Hikmet'i herkesten daha çok görmeye can atan, birlikte çalıştığımız yönetmen Valentina Brumberg'di. Yüzü bir boya küpüne düşmüş gibi boyalı bu ufak tefek, tombul kadının kendisi eğlenceli bir canlandırma filminin (multfilm) çok şirin kahramanını andırıyordu. Sovyet iktidarından kırk yıl önce doğmuştu. Olağanüstü girişken, meraklı kişiliği, ülkenin tüm ünlü sanatçı şair ve müzikçileriyle tanışıklık kurdurmuştu ona. Avucumda sıktığım kâğıt parçasında Nâzım Hikmet'in telefon numarasının yazılı olduğunu öğrenir öğrenmez stüdyonun tüm köşe bucağından yıldırım gibi geçerek, olmuş bitmiş bir işten söz eder gibi, bizzat Nâzım Hikmet'in bizimle çalışacağını bildirdi! Bu şiddetli haberle sarsılan stüdyo ahalisi doğru olup olmadığını öğrenmek için benim senaryo bölümüne akın etti. Hikmet'in adı çevresinde gürültü büyüyor, benden bir an önce harekete geçmemi istiyorlardı. Valentina Brumberg'den telefon etmesini rica ettim. Onun her yere gözünü kırpmadan dalacağını düşünüyordum. Fakat "berr-bat" diksiyonunu bahane ederek umulmadık biçimde ve kesinkes reddetti.

"Türk benim sözlerimden hiçbir şey anlamayacak, telefon almacını fırlatıp atacaktır!" Ve sonra makineli tüfek gibi sıralayıverdi: "Siz gençsiniz. Türkler gençleri sever! Sizin o incecik sesinizi duyar duymaz..." ve öykünülmesi olanaksız bir komik tavırla, sözcükleri uzata uzata örnekledi. "Al-lô, Nâzım Hikmet mi? Sizinle redaktör Vera Tulyakova konuşuyor... Vera Tulyakova, redaktör!... Hemen teslim olacaktır!" Böylece bir karikatürümü çizdi benim, benzetti de.. Herkes alayındaydı işin. Arsız ve gırgırcı Arkaşka Snesarev:

- Nâzım'a ne bundan! Yapacak başka işi mi yok?! Sen en iyisi Dışişleri Bakanlığı'na telefon et! diye akıl verdi.

Kalabalıktan biri demagojik bir uyarıda bulundu:

- Bir komüniste, halkının sömürgeci olduğunu anımsatmak pek de dürüst bir davranış olmaz!

O sırada şefim gerçekten erkekçe bir davranışta bulundu. Herkesi iteleyerek bir Sezar tavrıyla yaklaştı, telefon numarasının yazılı olduğu kâğıdı elimden alıp numarayı çevirdi. Hattın öte ucundan yanıt verdiklerinde de almacı kızgın bir demir parçasıymışçasına fırlatıp attı bana doğru. Herkes soluğunu tutmuş bekliyordu. Nâzım Hikmet imgesi uzaysal bir görünüm kazanmıştı.

- Al-lô, dedim, - Nâzım Hikmet mi?" Sizinle redaktör Vera Tulyakova konuşuyor.

İşte, Nâzım, sana ilk kez, sonradan birlikte oturacağımız ve şimdi, şu gece vaktinde daktilo klavyelerini tıkırdattığım Moskova'daki daireye böyle telefon ettim ve sen ricamı dinledikten sonra çok olağan bir ses tonuyla: "Buyurun gelin cancağızım," dedin.

- Ne zaman? diye sordum.

- Gelebilirseniz, hemen.

Çevreme bakındım: Gogol'ün "Müfettiş"indeki gibi sözsüz bir sahne oynanmaktaydı arkamda. Yazarlarla sürekli olarak çalıştığımız için, stüdyoda herkes, en sıradan bir yazarın bile bizler için nasıl ulaşılmaz olduğunu, bir buluşma ya da o günlerde moda olan (ve Nâzım'ın nefret ettiği sözcükle) bir 'kabul" için insana nasıl dil döktürdüklerini bilirdi. Ünlülerle, klasiklerle böyle bir ilişki zaten söz konusu değildi... Fakat hakçası, stüdyomuz da küçüktü henüz. Ekranda canlandırma filmleri pek de istekle gösterilmiyor, yazarlarına ödenen para ise üç beş kuruşu geçmiyordu. Bu nedenle de bizimle Nikolay Erdman, Mihail Volpin, Yuri Oleşa gibi işin meraklıları ve yine onlar gibi birkaç kibirsiz insandan başka çalışan insan yoktu.

Nâzım Hikmet'e gitme hazırlığına koyulduk. Ressamlar eskizleri paketlerken, herkes bir ağızdan, Türkiye'deki siyasal durum, Amerikan yayılmacılığı ve minareler konusunda bilgileriyle bizi aydınlatma yarışındaydı! Arkadi işe, aman ha, gözlerini benden ayırmaması, beni "görkemli Türk"le yalnız bırakmaması için Valentina Brumberg'e akıl hocalığı yaparak herkesin tepesini attırıyor ve susmak bilmiyordu: "Unutmayın, adam hayatının yarısını hapiste geçirmiş! Bizim genç uzmanın üstüne atıldığı gibi paramparça ediverir alimallah. Türkler böyledir..."

Geldik. Ben ve Valentina Brumberg. Kapıyı sen açtın, üstümüzü çıkarmamıza yardım ettin, benim koyun postundan beş tonluk kürküm neredeyse yere düşürüyordu seni. Ve hemen, ortasında kocaman bir masanın bulunduğu, yarı boş, büyük bir odaya aldın bizi. Yoğun bir çalışmaya dalmış, bize başıyla şöyle bir selam veren, asık yüzlü, pek konuşkan olmayan bir adam oturuyordu masada. Kara kostümü, kara gömleği, kıvırcık saçlarının kara perçemleriyle iç karartıcı bir görünümü vardı. Ekber, biliyorum ki şimdi, öyle değil, hiç öyle değil hem! Fakat o gün, bizim canlandırma filmlerinin dedektifine benziyordunuz. Belki de, odada gümbürdeyen sesi insana aklını başına toplama olanağı vermeyen Nâzım'a bakmaktan çekindiğim için, size bakıyordum daha çok. Sen ise, Nâzım, sözcük bulmada güçlük çekmeden, rahat, fakat yanlışlar ya-

parak ve belirgin bir Doğu aksanıyla konuşuyordun Rusçayı.

Nâzım'ın telefonda kendisinden istenilen şeyi pek de iyi anlamadığı anlaşıldı. İsteğimizi öğrenince kahkahalarla güldü uzun süre. Arnavut kültürü konusunda bir Türk'ün danışmanlığına başvurulması keyiflendirmişti onu. Fakat söz konusu filmin, bir canlandırma sinemaları bulunmayan Arnavut çocuklarına armağan edileceğini öğrenince duraksamadan ve ciddi olarak kabul etti bize yardım etmeyi. Eskizleri dikkatle gözden geçirdi ve hoşlanmadı. Hemen, sanatta doğalcılığa hiç tahammülü olmadığını belirtti. Bizim eskizlerde ise her şey yaşamdaki, fotoğraflardaki gibiydi. Ve haklı olarak sordu: Madem böyle, neden resim yapmak için bunca çaba harcamalı? Düşüncesinin kanıtı olarak, ikinci bir Disney olmak istemeyen, dostu, Çek yönetmen İrji Trnka'yı örnek gösterdi. Onun kukla sinemasındaki çarpıcı simgesellikten söz etti. Bu sinemanın kuklalar aracılığıyla yönetmene nasıl en büyük sanatsal ödevleri yerine getirmeyi; güldürü filmlerinden, konusu Çek tarihinden alınmış en ciddi felsefi dramlara kadar ekranda nasıl bir şeyi yapmayı sağladığını sayıp döktü...

Sonra eline bir kurşunkalem alarak, hızla, ve sanki tek çizgiyle, yoksul bir köylü çocuğunun nasıl giyinmesi gerektiğini, şalvarının nasıl olduğunu, kuşağın nasıl bağlandığını, omzunda çantasını nasıl taşıdığını çizmeye koyuldu; testinin biçimini, duvardaki kilimin desenini gösterdi... Ve çizimler hazır olduğunda, onları bir kez daha gözden geçirmek, film hakkında ressamlarla konuşmak için stüdyoya gelmeye de razı oldu.

İşimiz bitmişti, ama sen bırakmıyordun bizi. Turuncu renkli duvarda keskin bir biçimde göze çarpan bir tablonun önüne götürdün beni. Tuhaf bir tabloydu bu. Patlayışlarla biçimsizleşmiş, yakın mesafeden ateşe tutularak delik deşik edilmiş bir toprak parçası, dar, ağaç çerçevesi içinde hapsedilmiş gibi duruyordu. Yağlıboya kabarcıklarıyla pıhtılaşmış yüzeyi, baştan başa, demir parçacıklarıyla kaplıydı. "Bana bu tabloyu Konstantin Simonov hediye etti. Bir Rus askeri, Stalingrad savaşı kalıntılarından yapmış." Yazık ki, Nâzım, koruyamadık onu. Sızılı bir duygu uyandırarak iki yıl asılı durdu konuk odamızda. Bir gün bir sinema yönetmeni konuk gelmişti evimize. Tüm savaşı cephede geçirmiş. Uzun süre baktı bu tabloya. Uzaklaştı, sonra döndü yeniden, önünde durdu. O zaman Nâzım duvardan indirip hediye etti ona bu tabloyu. "Al kardeş," dedi, "çok severim bu tabloyu. Çok. Al, al."

Aynı gün bize, çocuksu bir teklifsizlikle, Kargopol, Dımkov, Vyat işi oyuncakları birbiri arkasına gösterdin durdun. Üstlerinde renk renk birçok yastığın bulunduğu Türk işi sedirlerden biraz yukarıya kabaca ça-

kılmış, duvar boyunca uzanan raflarda, tombul ve kendilerinden aptalca emin, kurnaz ve yosma, çamurdan yapılmış köylü kadınları sıralanmıştı. Ne kişilikler! Onları yaratan sanatçıların düşlem zenginliği, uçarılıkları nasıl da keyiflendiriyordu seni. Rus halkının neşeli kişiliğini, özgürlüğe, içsel yaşama, yaşam sevinçlerine büyük eğilimini bu oyuncakların çok güzel yansıttığını söyledin. Musorski'nin, Rahmaninov'un müziklerini anlamanda, İgor Moiseyev'in ve Arkadi Raykin'in sanatlarını sevmende, büyük mimarlara Ermiş Vasili Katedrali'ni ya da Moskova Kremlini'ni yaratmalarında esin kaynağı olan Rus insanının kişiliğini duyumsamanda bu oyuncakların büyük katkısını anlattın.

- Ne sanatçılar gelip geçmiş, ne sanatçılar!- diyordun heyecan içinde.- Kiliselerini böylesine çocuksu bir başına buyrukluk, böylesine bir neşe, böylesine bir ferah gönülle kurmak; halktan köleliği, Tanrı korkusunu çekip almaya çalışmak, insanlara kanatlar takmak, özgüven aşılamak! Bundan daha fazla ne yapabilir ki bir sanatçı? Geçmiş kültürünüzde o kadar çok büyük buluş var ki. Bunları gördüğümde içim daha bir aydınlanıyor, daha bir çalışmak isteğiyle dolup taşıyor...

İki başlı bir at tutuşturdun elime. Ona, yandan, önden, daha başka yönlerden bakmamı istedin. Sevinçten için içine sığmıyordu. Profesyonel kukla tiyatrosu çevresinden olmayan, yaşını başını almış bir insanın el işi oyuncaklarla böylesine içten bir neşeyle oynamasını görmek şaşırtmıştı beni. Nâzım'ın yanında geçirdiğimiz o saatlerde, bizlerin ne denli kıskaç içine alınmış, ne denli tekdüze kimseler olduğumuzu ilk kez duyumsadım.

- Biliyor musunuz, Moskovalı bir yazar uğradı geçenlerde bana. Şu çamurdan yapılmış tavus kuşlarıyla köylü karılarını görüp de onları nereden, yani hangi ülkeden getirdiğimi sormaz mı! Tepem attı ve bastım kalayı, kör şeytan! Evet, evet, küfürlerinizi biliyorum. Aydın kişi, tüm halkların kültürünü, fakat öncelikle kendi halkının kültürünü bilmek zorundadır, anlıyor musunuz, zorun-da-dır! Hele yazarsa, yani yaşamın öğretmeniyse, insanların önüne en büyük soruları, insan nasıl yaşamalı sorusunu koyan kişiyse... Yazar her zaman halkının en yeşil dalıydı, anlıyor musunuz? Eğer yazar atalarının nasıl yaşadıklarından habersizse, anayurdunun vicdanı olamaz! Düşünceler ileri sürme hakkına sahip olamaz!

Tedirgin olmuş, hatta incinmiştim bu konuşmadan. O zaman Nâzım'a karşı çıkmamış, fakat onun anlattığı kadar bilgisiz bir edebiyatçının var olacağına da inanmamıştım. Ninelerim 19. yüzyıl şiiriyle yetiştirmişlerdi beni ve tüm yazarlarımızın derinliğine aydın kimseler olduklarına safça bir inancım vardı. Nâzım'dan sonraları da birkaç kez, kendisini çok kızdıran bu yazara ilişkin sözler işittim, yine de kim olduğunu sormadım.

Gerçi aydınlar, özellikle de genç olanlar arasında gerçek halk sanatına, bugünkü deyimiyle elzanaatçılığına ilgi, ellili yılların başlarında ancak uyanmaya başlamıştı. Birkaç yıl sonra ise, Moskova'da, kitaplar ve o sırada yaygın olan kristal eşya arasında Vyat işi oyuncakların, seramik ya da eski yaşama ilişkin nesnelerin olmadığı bir ev bulmak artık olanaksızdı. Geçmişin kültürüne yığınsal ilgi, halksal yeteneklerin gelişip serpilmesini sağlayacağına, onların alçakgönüllü kaynaklarını fazla üretime ve öykünmeye boğarak hızla tüketip yok etti.

Nâzım, sen, çoğu kez anlaşılmayarak ve öfke uyandırarak, bu sahte kültür çoğalmacılığına karşı çıkanlardan biriydin. Leonardo'nun Jokond'unun aydınlık çehresi şoför madalyonlarında ve Fransa'nın plastik çantalarında sallanıyordu artık. Bunları bir dolaptan çıkarıp masaya fırlattın...

- Bach neden her hafta yeni bir kantat yazıyordu? diye sordun.- Aptallığından mı? Yapacak başka bir şeyi olmadığından mı?! Neden geceler boyu çalışıp eziyet ediyordu kendine? Neden notaların kopyasını çıkarttırarak zavallı ailesinin canını çıkarıyor, korodaki çocukları günlerce zor müziği çalıp öğrenmeye zorluyordu? Çünkü sars-mak istiyordu! Dinleyicilerini yinelenemez bir müzikle sarsmak, anlıyor musunuz! Her seferinde yeni ve yeniden! Bizdeyse radyo ve televizyon bütün gün "küçük kuğuların dansı"nı çalıyor! Bu Çaykovski müziğinin sorunu değil! Sanat tektir. İşte unutulmaması gereken. Leonardo, Çaykovski kalacaktır! Fakat şu çanta gibi, muşambalara alışan insanlar sanatın dilinden anlamaz olacaklar! İşte korkunç olan! İnsanlar kurtlaşacaklar...

O sırada Babayev'le üzerinde çalıştığınız oyunun adı ilgimi çekti: "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?" Eğer istersem, Babayev Rusçaya çevirisini bitirdiğinde okuyabileceğimi söyledin. Hay hay. Fakat Babayev, ustanın kuşkusuz ki şaka ettiğini belirten anlamlı bir bakış fırlattı.

- Her insan, kendinde, yeni ve seçkin sosyalist bilincin yanı sıra, geçmişten, eski dünyadan, tehlikeli, karanlık bir şey taşır.- Heyecanla oyunun ana düşüncesini açıklıyordun bize: -Geçmişin kökleri insanda derinliğine yerleşmiştir ve aile ilişkileri, toplumsal ilişkiler yoluyla geçer ona. Anlıyor musunuz, kendimizle birlikte, içimizde, kanserli bir hücre ya da korkunç bir virüs gibi, putlarımızı, bizi mahvetmek için sadece elverişli koşullar bekleyen İvan İvanoviçleri taşırız. Genellikle, cancağızım, bürokratlar güvenirler bize, tabii, bir şey gelmez elden. Ne yapalım, gücensinler!- ve şakayla sordun,- Umarım siz bürokrat değilsinizdir- Hepimiz, hatta Babayev, güldük.- Kaç yaşındasınız bakalım diye ilgilendi Nâzım.

- Yirmi üç.

- Yirmi üç...- Nâzım başını salladı.- Demek ben Moskova'ya ilk kez geldiğimde, yani 1921 yılında, siz henüz tasarı olarak bile yokmuşsunuz... Herhalde Rus'sunuz, sarışın olduğunuza göre?

- Rus'um.

- Doğrusu ya, cancağızım, kuşkuluyum bundan. Tatar hanı kaç yıl oturdu ülkenizde? Her birinizde bir damlacık da olsa Tatar kanı vardır... Sözgelimi, size iyice bakılırsa elmacık kemikleriniz birazcık Doğulu, gözleriniz de, bizim bademler gibi, tipik Rus gözleri değil. Ha? Babayev, doğru mu söylüyorum?- Güldün.- Bağışlayın, cancağızım, sizi incitmek istemedim. Peki en çok hangi şairi seviyorsunuz? Herhalde Şçipaçev yoldaşı, öyle değil mi? Şimdi aşk şiirleri yazan şairiniz o.

- Puşkin'i.

- Ya en çok sevdiğiniz roman?

- Yevgeni Onegin.

- İlginç! Peki ya oyun, ama en ciddi, en seçkin olanının adını verebilir misiniz?

- Boris Godunov.

- Ne yani, siz sadece Puşkin mi okursunuz?!- diye hiddetlendi Nâzım.

- Hepsini okuyorum, bir tekini seviyorum... Puşkin'i.

Sosyete ilişkilerinde epeyce pişkinleşmiş olan Valentina Blumberg, "Puşkin" sözcüğü geçince sinirlice saçlarıyla oynamaya, bana gözleriyle anlamlı işaretler göndermeye ve parmağını dudaklarına bastırmaya başladı. Ekber yazmayı bırakıp alaylı alaylı beni süzmeye koyuldu. Nâzım apaçık sinirlenmişti... Hatamın ne olduğunu anlayamıyordum, Türkleri savaşta bozguna uğratan Suvorov'dan söz etmemiştim ki, Puşkin'den söz etmiştim... Söz konusu kişi bir dâhi, hatta çoktan ölmüş biri de olsa, bir şairin yanında bir başka şairi övmenin pek de sakıncasız bir şey olmadığını nerden bilebilirdim! Evet, gerçekten de, şiir ölümsüz, ama şairler kıskançmış demek.

- Demek öyle! diye bu arada devam ediyordu Nâzım.- Puşkin'inizin çocukluğunun geçtiği köyü kuşkusuz biliyorsunuzdur?

- Zahorovo'yu mu kastediyorsunuz? Ana-babasının yurtluğu? Fakat hiç gitmedim oraya. -Yeni sorulardan korkarak çabucak yanıtladım.

Nâzım hemen yakaladı:

- Nasıl iş bu? Puşkin'i seviyorsunuz, ama gitmemişsiniz. Şairin insan yanı sizi ilgilendirmiyor mu yani? Hemen şuracıkta, otomobille iki saatte gidilecek bir yer!

Evet, diye düşündüm Rusların kutsal yerlerini ziyaret etmenin sizin için bir zorluğu olmasa gerek. Hükümet malı bir "Zis" marka otomo-

bilde*, köylerde kazları ve kocakarıları ürküterek yıldırım hızıyla uçup gitmişsinizdir... Pencerelerinin perdeleri inik bu ürkütücü kara limuzinleri çok görmüşlüğümüz var yoksul taşralarımızda... ve ansızın onunla kendim arasında öyle bir uçurumun varlığını duyumsadım ki, Nâzım Hikmet'e acıdım bile.

- Bana, Puşkin'in güya orada gömülmek istemiş olduğunu söylerlerdi. Ne diye başka yere götürdüler onu?

- Bilmiyorum. Sonradan kararını değiştirmiş olmalı. Svyatogor manastırında mezarının yerini bile göstermiş...

Nâzım bir süre düşündükten onra:

- Evet, dedi.- 'Boris Godunov', sizde nedense sahnelenmiyor ama, kuşkusuz çok büyük bir oyun. Ben şahsen hiç görmedim. Sizde genel olarak, Rusya'da sanki çarlar hiç olmamış gibi bir görünüş takınma eğilimi var; sahnede gösterseler de, karikatürleştiriyorlar...

- Ne diyorsunuz? Sizin bu işten hiç haberiniz yok Nâzım! diye isyan etti Valentina Brumberg. - Büyük Tiyatro'da yıllardır Musorski'nin "Boris Godunov" operası sürüyor! Stalin 13 kez izledi onu!

- Demek öyle?! İşte bu ilginç! İki dâhinin, iktidar, halk, gerçekçilik, adam öldürme sorunlarını nasıl irdelediklerini ayrıntılı olarak irdelemeye gidiyordu demek... Döndüğündeyse Beria'yı** ya da Fadeyev'i*** çağırtıyormuştur, acaba hangisini?! İşittiniz ya Babayev, Bolşoy'a mutlaka gitmeli. Bu konuyu da Fadeyev'le konuşmalı. -Ve açıklamada bulundu bize. - Peredelkino'da komşuyuz onunla. Sık sık yürüyüşe çıkıyoruz birlikte... Ve bana sordu:

- Peki siz Puşkin'in aklına Boris Godunov'u yazmanın nereden geldiğini biliyor musunuz?

- Bunu Zahorova'da araştırmalıydınız...

- Beni oraya çocuklar davet ettiler. İzciler. Belki on, on beş mektup yazdılar bana. Okulda karşılaştık onlarla. Bambaşka sorunlardı onları ilgilendiren. Türkiye'de çocukların nasıl yaşadığı gibi, ya da benim açlık grevim, kaçışım. Burada, Sovyetler Birliği'nde ilk doğum yıldönümümdü ve onu çocukların arasında geçirmeye karar vermiştim. İşte orada, rastlantıyla, Puşkin'in uzun yıllar yaşamış olduğu yerlerde olduğumu öğrendim... Sonra Babayev'le, Puşkin'in Moskova'da doğduğu evi aradık ama bulamadık...

Evin çok eskiden yıktırılmış olduğu konusunda ağzımı açmadım. Ne

(*) Zis (Zavod İmeni Stalina) - Stalin adına Fabrika - sözcüklerinin baş harfleri. Hükümet erkânının gezdiği araba. (Çev.)

(**) Beria; Stalin'in polis şefi. (Çev.)

(***) Fadeyev; Yazarlar Birliği Sekreteri. (Çev.)

de olsa bir yabancıydı yanımda oturan ve onun karşısında biz Rusların cahilliğinden söz edip durmaya gerek yoktu...

- Demek Puşkin'in kafasında Boris Godunov fikrinin nasıl doğduğunu bilmiyorsunuz.

- Sizin izcilerle karşılaştığınız Zahorova yakınlarında, birkaç kilometre ötede bir yurtluk daha vardı. Sahibi Puşkin'in amcasıydı. Bolşiye Vyazemıy'dı bu yurtluğun adı. Orası da ünlü bir yerdir. Tarihsel bakımdan. Kutuzov ve Napolyon adlarıyla bağıntısı vardır. Bilmiyorum, duruyor mu hâlâ. İşte, eski kitaplardan öğrendiğime göre Boris Godunov XVI. yüzyılda Bolşiye Vyazemıy'da sık sık konuk olurmuş. Burası en sevdiği yurtluğuymuş onun. Puşkin bütün bunları daha çocukluğunda işitmiş olmalı. Mutlaka bir yığın söylenceler vardı... O da seviyordu dinlenmeyi.

Nâzım sözcüğü anlamamıştı:

- 'Söylenceler' nedir? Söylentiler mi?

Ekber:

- Efsaneler, diye açıkladı ve sözcüğü Türkçeye çevirdi*.

Sonra sen diplomatça, oyunlarının üstüne bir şeyler işitip işitmediğimi sordun ve Mossovet Tiyatrosu'nda "Türkiye Üstüne Hikâye"yi, televizyonda da "Bir Aşk Efsanesi"ni gördüğümü öğrenince içtenlikle içini çektin:

- Mutlaka lanet okumuşsunuzdur. Biliyorum, sahneye uygulamalar başarılı olmadı. Fakat benim "Efsane"yi okumaya razı olsanız o kadar da iflah olmaz bir oyun yazarı olmadığımı görürdünüz.

- 'Efsane'nizi okudum,- dedim, fakat gözlerinden anladım ki inanmadı bana. O zaman bizim enstitüde edebiyat grubunun seminerlerinden birinin konusu olarak özellikle "Bir Aşk Efsanesi"ni nasıl seçtiklerini, çocukların nasıl konferanslar hazırladıklarını ve hatta sana, eve de geldiklerini anlattım,

- Peki siz niye gelmediniz o zaman? diye sordu Nâzım.

Kahkahayı koyuverdim:

- Sonunda geldim işte.

Bunu anlatırken, kendim de ansızın, senden nasıl söz ettiklerini anımsadım: "Muazzam bir entelektüel", "içten bir komünist", "ölümcül hasta bir adam"... İçlerinden biri, ellerinden, söyleşi süresince koltuğun dirsek dayama yerlerinde sanki senden ayrı şeylermiş gibi duran cansız ellerinden söz etmişti... Ellerine baktım. Avuç içleri esnekti; uzun olmayan, güçlü parmaklar, bir an bile dinginlik bilmeksizin sinirli sinirli kıpırdanıp

(*) Tulyakova Rusça kökenli "predanie" sözcüğünü kullanıyor. Babayev anlamdaş "legenda" sözcüğüyle yapıyor açıklamasını. (Çev.)

duruyorlardı. Anımsıyor musun Nâzım, ressam Yura Vasilyev'in atölyesine uğramıştık bir gün. Fazla kalmamakla birlikte, arada bir uğramayı severdin ona: "Gidip bir bakalım, nasıl yaşıyor delikanlı. Son kez hiç de iyi gitmemişti işleri..." Ve büyük bir ayıya benzeyen, iyi yürekli Yura senin uğramana her zaman sevinir, sanki tüm ailesel sıkıntılardan arınır ve sarı saçları örgülü, küçük kızı Vasilisa, belli ki babasını bu halinde tanıyamaz, atölyenin kapısını aralar, gözleriyle onu sessizce, şaşkınlıkla izlerdi aralıktan... Anımsıyor musun, bu uğrayışlarımızdan birinde Yura senin ellerinin ve benim Kahire pazarından aldığımız firuze yüzüğün bulunduğu elimin alçıdan kalıbını çıkarmıştı... Sonra bu üç el, Svyatoslav Rihter'in ve daha başka ünlü kimselerin elleriyle birlikte sicimle asılmıştı Yura'nın atölyesine. Gittiğimizde onları çividen indirir ve gözden geçirirdik. Ve sonra, sonra... Artık sen olmadığında, seni beyaz çarşaflar içinde özel arabada götürürlerken, Yura morga geldi ve Puşkin'e yaptıkları gibi, yüzünün ölüm sonrası maskını çıkardı...

Onun evinde duruyor bu mask. Ve ben durmadın, durmadan, durmadan bunu anımsıyorum ve evine gidemiyorum onun... Onda senin ölümünün, yalanlanamaz, nesnel kanıtı var Nâzım!

Bekle Nâzım, bekle. Hemen dönüyorum. Çay içeceğim, ısınmak için. Biliyor musun, az önce, termosa çay koydum, demlensin diye. Bütün gece yeter. Sabaha kadar. Sabaha kadar... Kurtar beni, Nâzım, kurtar. Tek başına çıkamıyorum bu çemberden...

- Ya sizin Puşkin'iniz, ölümü düşünür müydü?

- Herhalde, diyerek, konudaki yeni dönüşe ayarlamaya çalıştım kendimi. -Herhalde. Puşkinistlerden biri, şiirlerinde "ölüm" sözcüğünün ötekilerden daha sık geçtiğini saptamış...

- Bunu bilmiyordum. Bir örnek verebilir misiniz?

Bir sınavdaymışımcasına sıkıntıyla anımsamaya çalıştım, fakat içinde "ölüm" sözcüğü bulunan tek bir satır gelmiyordu aklıma... Tersine, zihnimede, Puşkin'in, yaşam sevinciyle dolu, hatta neşeli şiirleri çınlayıp duruyordu. Nâzım merakla, dahası alaylıca, işte, sözünü ediyor, ama hiçbir şey bildiği yok dercesine bakıyordu bana... Ve o zaman usul bir sesle okudum:

Ve varsın, gencecik yaşam
Oynasın tabutumun girişinde.
Ve umursamaz doğa
Işıldasın sonsuz güzelliğiyle.

Bir kere daha, ama ağır ağır okumamı istedi.

- Şuraya yazın bunları ki gözlerimle okuyabileyim, mümkünse büyük harflerle, diye rica etti ve küçük bir cep defteri uzattı bana.

Birden, korkunç bir yorgunluk duydum içimde. Günün gerginliği, izlenimlerin çokluğu, Nâzım'ın düşüncesinin önceden kestirilemez dönüşlerinin baskısı, hırpalamış olmalıydı beni. Vedalaşmak üzere kalktık. Ve sen Babayev'e birdenbire, anladığım bir cümle söyledi: "Fena kız değil, ilginç, ama göğsü düz." Elimde olmaksızın göğsüme, Babayev'le ikinize baktım ve yüzüme utançtan kan bastı.

Nâzım azıcık şaşkınlıktan sonra:

- Dediğimi anladınız mı? diye sordu.

- Galiba evet, diye itiraf ettim.

Bir anda, acımasız, kuşkucu, düşmanca bir anlatım kapladı yüzünü. Ördek avında kullanılan sahte ördeğe bakar gibi baktın bana. Zavallı Nâzım, tüm yaşamın boyunca izlemişler, gözlemişler, gizlice dinlemişlerdi seni. Biliyordun bunu ve oyunun kuralı sayıyordun, ama ben öyle uzaktım ki tüm bunlardan...

- Türkçeyi sinema enstitünüzde mi öğrendiniz yoksa? diye gizlemediğin bir ironiyle sordun.

Birden aklıma geliverdi:

- Ama siz "kompliman"ınızı Tatarca yaptınız...

Nâzım şaşırdı:

- Peki siz Tatarca biliyor musunuz?

- Sözünü ettiğiniz o kan damlası uyanmış olmalı ki, diye hüzünle şakaya vurdum işi. Ölesiye canım sıkılmıştı.

- Ciddi konuşacak olursak?

- Ciddi konuşacak olursak... Karışık bir biçimde savaş yıllarında annemle bir Tatar köyüne nasıl yerleştirildiğimizi, dokuz yaşında Tatarca konuşmayı nasıl çabucak öğrendiğimi ve iki yıl pazar yerinde dikilip durarak, kentten getirdikleri son eşyalarla son patates ve ekmeklerini değiş tokuş edenler arasında çevirmenlik yapıp "çalıştığımı" anlattım.- Fakat o kadar çok yıl geçti ki aradan, unutulmaz köyüm Salouşa'nın dilini çoktan unuttuğumu sanıyordum.

- Bakın işte, bizde nasıl bir dostluk oluşuyor halklar arasında.- diye neşelendi Nâzım.- Siz Rus kızısınız, Tatarca anlıyorsunuz. Demek ki Asyalı erkekler, tabii Türkler de, sizin yanınızda çok dikkatli ifade etmeliler düşüncelerini. Sinema yönetmenimiz Valentina yoldaş karton film dilinde konuşuyor, bu demektir ki dünyanın bütün çocuklarıyla çevirmensiz görüşebilir. Ve dostum, çok sevdiğim Ekber Babayev Azerbaycanlıdır. Be-

nim yazdığım her şeyi Türkçeden Rusçaya çeviriyor. Sovyetler Birliği'nde harika bir şey bu. Burada sık sık çeşitli heyetlerle karşılaşıyorum ve hemen hemen her zaman çeşitli halklardan heyetler bunlar.

Bir gün Saint Michel yakınlarında, Paris'in küçük sokaklarından birinde dolaşıyorduk seninle, Abidin bizimleydi. Sovyet insanlarının hareketliliğinden söz ediyordunuz ikiniz. Abidin, biz eğer istersek, her şeyi çok örgütlü ve hızlı yapabileceğimizden emin olduğunu söyledi. Sözgelimi, şimdiye kadar gerek duyulmadığı için öğrenilmeyen yabancı dillerin öğrenimi. Fakat şimdi, tüm ülkenin, bir zamanlar cehaleti nasıl yok ettiyse, tıpkı öyle, bu eksikliği de ortadan kaldırması için 4-5 yıl yetecektir. Sosyalist sistemin üstünlükleri öyledir ki, diye konuşuyordunuz; sokaklarda kahveler, tezgâhlarda yığınla mal da olacak ve parklarda öpüşmeler hoş görülecek, fakat en önemlisi, can sıkıntısı diye bir şey olmayacak. Büyük bir amaç insanları birleştiriyor, onları güçlü, direşken, dost yapıyor. Dedin ki sen: "Matematik, sibernetik, fizik mizik*, tüm bunlar, eninde sonunda, sadece, insanlar şiir okumayı öğrensinler ve anlasınlar diye gereklidir. Uzun sözün kısası, yemek için yaşanmaz. İnsanca yaşamak, tüm yeteneklerini keşfetmek ve sadece kendine gerekli olmayan iyi, akıllıca bir şey yaratmak için yenir. "Yanılıyorsam eğer," demiştin, "İsveçliler artık komünizmi kurduklarını varsayabilirler, fakat böylesi kime gerekli?"

"O gün çok fazla dört döndün Nâzım, bana kalırsa oynadın, kabardın biraz. Bir zaman sonra sana bunu söylediğimde şöyle yanıtlamıştın: "Yani ne yapsaydım? Ne yani, ben aptal mıyım?" Odada koşuşturuyor, birtakım işlemeler getiriyor, bizi bir şeylerle ağırlıyordun ve eninde sonunda, dikkatlice gözden geçirebildim seni. Saçların lüle lüle ve parlaktı o sırada henüz, ve güderiyle işlenmiş bej renkli örme ceketin neredeyse bir sporcu görünüşü veriyordu sana. Hele mavi gözlerin çok gençti. Belki de en genç olan şeylerin onlardı. Sık, kıvırcık saçlarından, kartal burnundan, bıyıklarından daha gençtiler; omuzlarından ve ellerinden daha gençtiler. Bir tek onlar, gözlerinin arkasında gizli olanlar: Düşüncelerin, umutların, ülkülerin, gözlerinden daha gençtiler. Neden anımsadım gözlerini Nâzım? Belki de şundan: Yüzünü sık sık ter basıyor ve ağır bir yorgunluk çullanıyordu üstüne, ve bu yorgunluk, çocuğunu başkalarının yanında cezalandıran acımasız bir anne gibi omuzlarını aşağa çekiyor ve yüreğini tutup sıkıştırıyordu eliyle. Bu anlarda gözlerindeki gençlik, neredeyse kahramanca bir şeydi. Ayrılacağımız sırada sordun:

(*) Rusça metinde de "fizik mizik" diye geçiyor. (Çev.)

- Neden bir senaryo yazmamı önermiyorsunuz bana? Masalları çok severim ve öyle Türk masalları bilirim ki, ay ay ay!

Bunun ancak bir düş olabileceğini varsayarak, şakaya vurduk işi. Nâzım'ın yanında bulunduğum sırada, onu sürekli olarak çeşitli kuruluşlardan arıyorlar ve hepsi birbiriyle yarışırcasına şiirler, oyun, makale, konuşma, görüşme isteğinde bulunuyorlardı... Bizim allahlık kurumumuz ise, kültür devleriyle boy ölçüşmeyi düşünemezdi bile...

Hararetlenmiş, kıpkırmızı kesilmiş Valentina Brumberg'in Nâzım Hikmet'le vedalaşmayı bitirmesini dar sofada, sırtım kapıya dayalı, aldırışsızca bekliyordum. Tatsız bir duygu, gitmek şurda dursun, çöreklendikçe çörekleniyordu içime. 'İşte' diye düşünüyordum, 'büyük hümanistler için hiç de fena sayılmayacak acımasızlık dersleri verirler insana... Seni dosdoğru duvara yapıştırıp bir engizisyoncu ısrarıyla sorguya çekebilirler. Sanki neden, neden razı oldum, hiçbir şey anlamadığım şu uğursuz filmi yapmaya...' Fakat aynı anda Valentina Brumberg'in sözleri dalmış olduğum düşüncelerden çekip çıkardı beni:

- Ne kadar yakışıklısınız Nâzım! Hiç de Türk'e benzemiyorsunuz! Niçin yalnız yaşıyorsunuz? Böyle yaşamamalısınız! Kadınlar, mutlaka, çılgınca, çılgınca, çılgınca seviyorlardır sizi! Neden evlenmiyorsunuz?

Ve Nâzım insanı o silahsız bırakan gülümsemesiyle yanıtladı:

- Çünkü, cancağızım, aileye, özel mülkiyete ve devlete karşıyım da ondan!

İçim neşeyle doldu, hafifledim ve başımı kürkümün yakaları içine sokarken sessizce gülüyordum. Nâzım'ın görkemli mizahı önünde hiç kimse duramazdı.

Ve ansızın Nâzım bana yaklaştı ve eliyle kapının söğesine dayanıp, gözlerime bakarak, dedi ki:

- Gücenmeyin bana Vera. Henüz çok genç bir kızsınız, çok genç... Hayatta en korkunç yalanın güzel yüzlü yalan olduğunu henüz bilemezsiniz. İyi ki geldiniz.

Kapı arkamızdan küt diye kapandı ve sen Ekber'e sordun:

- Ee, nasıl?

Ve o yanıtladı:

- Fena değil.

Sonra öğrendim ki sana o zaman öylesine güzel görünen saçlarımın "Kuzulardaki gibi kıvırtılmış" olması hoşuna gitmemiş.

Evet, sonra taradık saçlarımı ve sen mutluydun. Onları tek bir firkete takmadan salıverişim ve Fransız filmi "Büyücü Kadın"daki, saçları darmadağın Marina Vladi'ye benzeyişimden hoşlanırdın.

Ya Pablo'nun* karısı Matilda'nın saçlarını anımsıyor musun Nâzım? Sımsıkı ipekten saç halkalarıyla sarmalanmış sarı bir alev. İşte o, Pablo çılgınca severdi saçlarını onun. Bir gün Moskova "National" otelindeki odasına girdiğimizde, üstüme nasıl atıldığını hatırlıyor musun? Başımı yakalamış ve çılgın gibi, "Hiçbir zaman yapma böyle" bağırışıyla firketeleri söküp söküp yere fırlatmaya başlamıştı. Sonra saçlarımı yakalayıp çözmüş, sırtıma yaymış, üzerinden tarak gibi geçirmişti parmaklarını, ve öyle ki ben bir haykırış koyvermiştim. Ve o, divana yığılmış, zeytin ağacından bir Budha gibi donup kalmıştı. Nâzım gülmüş,

- Tümüyle aynı kanıdayım seninle kardeş. Tümüyle! demişti.

Pablo ise, Tretyakov müzesini gezmeye giden Matilda'nın şalını okşuyor ve bacaklarının korkunç ağrıdığından yakınıyordu. Azıcık kaldırdı pantolonunu ve bacaklarının nasıl şişmiş olduğunu gördük. Müzeyi gezmede karısına eşlik edemediğine, onu Moskova'yı kendisi gösteremediğine gamlanıyordu.

- Yoksul bir ailedendir, dedi.- Hayatında ne görebilirdi ki-

Matilda az önce ayrılmıştı oradan, ama o, tasadan aklını kaçıracak gibiydi. "Sen anlarsın beni Nâzım. Sen anlarsın..."

- Evet, kardeş, diye düşünceli düşünceli konuştu Nâzım. -Başımıza öyle bir iş geldi ki kardeş. Biz artık mahvolmuş adamlarız. Ben kendi payıma korkunç mutluyum.

Pablo dayanışma anlamında gözlerini kapadı usulca ve öğle yemeğine çağırdı bizi.

Ertesi gün telefon ettin ve dosdoğru şöyle dedin:

- Sizinle konuşmak istiyorum. Bir şeyler düşündüm. Bence bu, size gerekli olan şey.

Doğrusu ya, günün birinde bize bir senaryo yazacağını düşlemiyorduk bile. Telefonunda, verilmiş bir söze romantik bir sadakat vardı. Masallarını işte böylece dinlemeye başladım, Nâzım.

Çok günler, çok haftalar, çok aylar geçti. Gittikçe daha sık, daha sık görüşüyorduk seninle. Valentina Brumberg'le sık sık senin Peredelkino'daki yazlığına geliyorduk. Anlaşılan, ilk karşılaşmamızda ona, benim evli olup olmadığımı sormuşsun. O da "Hayır! Ne diyorsunuz!" diye yanıtlamış. Geri döndüğümüzde bana bu yalanını itiraf etti ve kendine özgü hafifliğiyle açıkladı da bunu: Türkler korkunç kıskanç olurlarmış, kız olarak çalışmam senin daha çok hoşuna gidermiş. Dengi bozuk, bu yalanının senin benimle ilişkini nasıl karmaşıklaştıracağı aklına bile gelmezdi ki. Ama eninde sonunda, bu sevimli yalan, tıpkı eski aşklardaki gibi, usul

(*) Pablo Neruda. (Çev.)

usul büyük bir sevdaya doğru gelişen iyi ilişkileri içimizde uzun süre korumamıza yardım etti. Valentina, teşekkür ederim size.

Nâzım'ın üzerinde çalıştığı senaryo, yalnız ve yoksul bir kız olan Ayşe'ye sevdalı bir bulutun özverili aşkını anlatacaktı. Rusça senaryo bozuk bir dilbilgisi ve kusurlu, çetrefil bir dille yazılmıştı. Belli ki Nâzım acele etmiş, onu çevirmenlere değil de evdekilerden birine dikte ettirmiş ve bu yazınsal olmayan biçimiyle getirmişti stüdyoya. Fakat daha okumaya koyulur koyulmaz, hemen, kendi anadilimde gibi, simgelerin, şiirin ve güzelliğin dilinde, senin romantik kahramanların gözlerimin önünde canlanmaya başladılar. Gerçekten küçük bir destandı bu. İçinde her şey yakındı yüreğime. Yaşamın, doğanın, sevdanın usul usul yükselişi çok hoşuma gitti ve masalının sonundaki alışılmadık, trajik vurgu, inandırıcı ve olabilecek biricik şey olarak göründü bana: Sevdalı Bulut, zavallı Ayşe kızın kuraklıktan mahvolan bahçesine yağmur olup yağıyordu. Sevda adına bir zaferdi bu; soylu yüreklerin sonsuz ve gücü hiç tükenmeyen konusuydu.

Bak, artık dallar yeşeriyor, ağlama Ayşe, bak onlara.
Başkaları için ölen, ölmez sonsuzca.
Ve kahramanlara acımak gerekmez, onlar herkeste,
her yerde yaşarlar
Bu bulut nasıl suda bir yansı olarak kaldıysa.(*)

Masalının adını da öyle koymuştun: "Sevdalı Bulut". Evet, sen de hayatta sevdalı bir Bulut-İnsan olmalıydın. Ne senden önce, ne de senden sonra, gelecek düşüncesinin böylesine heyecanlandırdığı bir başka düşçü görmedim. Beklemeye sabrın yoktu. Hayatın baştan aşağı sabırsızlıktı. Bilge, eğitimli, her şeyi anlayan bir insandın; fakat günün birinde, ansızın, Beyazıt Alanı'nda kızıl sancakları göremeyeceğini, halkını tok ve eğitimli göremeyeceğini düşünemiyordun. İnsanlığa inanıyordun ve tüm benliğini onun hizmetine sunmuştun. İyiliğe inançın canlı simgesiydin ve bu nedenle de yaşamak öylesine ilginç, öylesine mutluluk verici ve öylesine dayanılmaz zordu senin için.

Uzun zaman, çok uzun zaman senin bana karşı ilginin gerçek nedenini anlayamadın. Gücenme, Nâzım, bir kız çocuğuydum daha ve çocukluğum çok büyük sıkılık içinde geçmişti. Hâlâ utanırım çıplaklığımdan ve bir başkasının önünde soyunamam. Zaten sen de bana böyle bir anlamda elini uzatmıyor, sen de bir şeyleri koruyordun aramızda. Neden? Bir şeylerin önsezisi vardı içinde. Sende ben, hastalığına ve yaşına karşın,

(*) Rusça'dan çevrildi. (Çev.)

çok iyi, akıllı, dürüst ve romantikliğini yitirmemiş bir insan görüyordum. Senin yaşamın, benim zamanımın kabul edilmiş peygamberlerinin yaşamlarınınkinden daha geniş bir düşünceyle aydınlanmıştı. Senin yaşama anlayışın, araştıran ve her insanın kolayca kavrayabileceği bir düşünceydi. Benim kendi ülkemden öyle bir söz edişin vardı ki, onu daha çok anlıyor ve seviyordun; ve bu çok önemli bir şeydi. Sana çabucak inanmam da çok önemliydi. Ve kuşkusuz, özel bir bağlılık duygusu doğmuştu içimde. Bu duyguda hem saygı hem güven, hem yakınlık vardı. Fakat hepsinden önemlisi, seninle görüşmelerin insanda bir arınmışlık duygusu uyandırmasıydı. Günahlardan arınmışlık değildi bu. İncil'deki anlamıyla, böyle bir şey söz konusu değildi daha. Sıradanlıktan, yaşamın kabalığından, can sıkıntısından, ahmaklıktan, umursamazlıktan; insan doğasına aykırı her şeyden arınmışlık.

Çok ağır hasta olduğunu görüyordum. Bahçe yolunda birkaç adım atıyor ve kendi yüreğinin atışlarına kulak vererek kımıldamaksızın duruyordun. Sık sık iğneler yapıyorlardı sana ve hepimizi ürkütecek kadar çok birtakım ilaçlar yutuyordun sürekli olarak. Yemekten, içmekten, temiz havada solumaktan korkuyordun. Rüzgârdan, kardan, güneşten, yağmurdan, fakat hepsinden çok karanlıktan korkuyordun. Çok çabuk ayrımsadım bunu; güneş ufkun arkasında gözden gitmeye başladığında öyle geliyordu ki bana, onun daha uzağa gitmesine engel olmak istercesine ayaklarının ucunda yükseliyorsun. Birkaç saniye içinde değişiyordun. Neşeli, konuşkan, en ateşli tartışmalara tutkun bir insanken, gergin bir bekleme havasına giriyordun. Yalnızlıktan ve karanlıktan korkuyordun. Gün boyunca insanlara tüm gücünü özveriyle dağıtıyor, akşamları ise sen susarak onların desteğini diliyordun sanki.

Peredelkino'da çok güzel bir yazlığın vardı. Orada pek çok tablo ve dünyanın dört bir yanından getirilmiş ve gönderilmiş olağanüstü, çeşit çeşit biblolar vardı. Zaten çıplak duvarlardan hiç hoşlanmazdın ve bunun nedenini daha sonra, ortak evimizi kurduğumuzda öğrendim. Açıklaması uzun sürer şimdi, ne diye bomboş bir apartman dairesi düştü kısmetimize; fakat evimizde bizimle sadece güzel şeylerin yaşayacağına sevinçle yemin ettik. Kuşkusuz, pahalı şeyler demek değildi bu, çünkü para darlığımız eksik olmuyordu. Ve bir gün, seni, "Ogonyok" dergisinden alınmış bir tabloyu çivilerle duvara çakarken görünce çileden çıktım. Sen hüzünle baktın bana ve üzüntüyle dedin ki:

- Beni anlaman güç. Fakat, Veracığım, ömrünün dörtte birinden çoğunu hapishanelerin çıplak duvarları arasında geçirdim ben. Sadece pislikti onları süsleyen. Bağışla, şimdi gözlerimi sevindirmek istiyorum.

Sen de beni bağışla, Nâzım. Seni bir mahpus olarak göz önüne getirmek öyle güç ki. Başlarda pek çok şeyi anlamıyordum. Bulutlarla kaplı gökyüzünün sana neden daha sevimli göründüğünü anlamıyordum.

Fakat yazlığının mobilyasında bir müze havası, bir soğukluk, bir hüzün vardı. Dostumuz Mihail Davidoviç Volpin sana ilk kez konukluğa geldikten sonra şöyle demişti bana: "Nasıl bir tasası olmalı ki bu adamın, kendini oyuncakların arasına yerleştirmiş. Ben de severim oyuncakları, ama acıyorum Nâzım'a; onlarla yüreğinin, oyuncaklarla doldurulması olanaksız bir yerini doldurmaya çalışıyor sanki."

Şimdi bir şey düşünürken yakaladım kendimi: Birlikte yaşadığımız zamandan sonra, belleğim olayların anlamını kendine göre yorumluyor olmasın. Bunu yapmak istemem, Nâzım. Hiç gerek yok buna. Seninle geçmişten, şimdi artık geçmiş olan şimdiki zamandan ve gelecekten o kadar ve öyle açık yüreklilikle konuştuk ki, budalaca bir bencilliğin tutsaklığına düşmek istemem. İkimiz üstüne, bunu kendi kendimize ve birbirimizle nasıl konuştuysak, aynı dürüstlükle konuşmaya çalışacağım. Gerçek. Gerçeği konuşmak hiç de kolay değil. İnsana acı verecek kadar güç bir şey bu, ama ne yaparsın? Gerçek saygısını, gereksinimini, alışkanlığını, bana sen aşıladın Nâzım, öyleyse haydi, nasıl konuşuyorduysak öyle konuşalım. Bu bizim son büyük söyleşimiz Nâzım. Son söyleşimiz olması, birkaç sayfa sonra nokta koymaya hazırlandığımdan değil. Son söyleşimiz, çünkü ona başladık bir kez ve artık hiçbir zaman durduramayacağız. Seslerimiz, birbiri içine giren, birbirinden ayırt edilemez olan, neşeli ve hüzünlü, dinç ve trajik, insanlarla, ağaçlarla ve yollarla, kentlerle ve gökyüzüyle, korkuyla ve sevinçlerle karışan seslerimiz, insanların, ağaçların, yolların, kentlerin, gökyüzünün, korkunun ve sevincin yüreklerinde yanıtını bulacak; senin sesini, yaşamını, ölümsüzlüğünü yücelterek. Tanrım, Tanrım, dua etmeyi bilmem; fakat tek bir dileğim var senden, yazgımdan ve tüm dünyadan: Belleğimi almayın benden. Belleğimi bana bırakın! Senin tüm sözcüklerini ve senin mendilindeki son şeride varasıya tüm renkleri anımsadığım sürece, insanım.

Ölümsüzlük? Nasıl bir şey olmalı o? Biliyorum, düşünüyorum onu. Nizamî'nin* mozolesindeki izlenimler defterine yazdıklarını anımsıyor musun? "Nizamî, ölümsüzlüğün gizini çözmemize yardım et." Bir türlü açıklamasını bulamayıp ne çok sorardın bana, dâhilerin devce enerjisinin nereye gittiğini. Şöyle derdin: "Marx öldü, Lenin öldü. Bunu anlıyorum. Vücut çalışmaz oldu artık. Fakat ya beynin enerjisi, o nerede? Acaba tüm bunlar, sıradan bir kimyasal tepkime yoluyla, basitçe yok olup gittiler mi? Ma-

(*) Nizamî Gencevî (1141-1209): Azeri şair ve bilge. (Çev.)

teryalist olarak buna inanıyorum, ama şair olarak inananmıyorum!"

Materyalist, şair, insan, kadın. Seninle ayrılığa inanamıyorum Nâzım. Nasıl da acele ettin!

O kadar çok insanın açlık çektiği, o kadar çok insanın barınacak bir yeri olmadığı, o kadar çok insanın artık hiçbir ümidinin bulunmadığı bir dünyada, seninle biz mutluyduk Nâzım. Şaşılacak bir şey değil mi bu?

Tanışmamızın üstünden bir yıldan fazla zaman geçti. Sen sık sık telefon ediyor, stüdyoya geliyordun ve herkes bu gelişlerin, sadece iş olmadığını anlıyordu. Fakat hiç kimse bunu alay konusu yapmıyor ve çekiştirmiyordu seni. Çalışma arkadaşlarım dokunaklı bir özenle benim masamın yanına senin için sandalye koyuyorlar ve sen oturuyor, çoktan çözümlenmiş olmalarına karşın birtakım işler üstüne konuşmaya başlıyordun.

Sana karşı çok iyi davranıyorlardı Nâzım, kadınlar da, erkekler de. Çünkü herkes için iyi bir sözün, bir öğüdün, bir ilgin olurdu her zaman. Bana karşı özenin, şaşılacak kadar sevecen davranışın hoşuma gidiyordu. Fakat duygularının aşk olduğu gelmiyordu aklıma.

Ve yine bir gün bize telefon ederek Fransız filmi "Cennetin Çocukları"nın senin için bir gösterimini düzenlememizi rica ettin. "Gosfilmofond"dan filmi senin için özel olarak getirttik ve 1956 yılı kasım ayı başlarında Babayev'le ve daha başka birileriyle birlikte filmi görmek için geldin.

Erken ayazlar başlamıştı, stüdyo ısıtılmamıştı henüz, soğuktu, ve paltolarımızı çıkarmadık. Yarı boş, soğuk salonda, öylecene, üstümüzü çıkarmadan oturduk ve karşılık görmeyen aşkla trajik, hüzünlü Arlequin (Louis Barrault) duygularının yetkinliği ve gücüyle şaşırttı bizi. Sen çok heyecanlıydın o sırada. Yanına oturmamı istedin ve bir tedirginliğinin olduğunu ayrımsadım. Çok üşüdüğünü düşünerek büfeden bir bardak çay getirdim sana. Çayı içtin, fakat bardağı elinden bırakmadın. Onu götürmemi istemiyordun. Yanından ayrılmamı istemiyordun. Birinci bölüm bitti. Film sarsmıştı beni. Seçkin aktör Louis Barrault'yu ilk görüşümdü bu ve artık hiçbir zaman unutmayacağım onu, çünkü yaşamımın değerli dakikaları, büyük şaşkınlık ve keşif dakikaları onunla yakından ilgili.

Sen yerinden kalktın Nâzım. Ansızın kalktın ve gitmek zorunda olduğunu söyledin. Çok şaşırmıştım. Çünkü filmin gösterilmesini isteyen sendin ve nedense sonuna kadar izlemeden gidiyordun...

- Hoşlanmadınız mı filmden?

- Ne yazık ki, cancağızım, zamanın yok. Zaman yok... Beni uğurlayabilir misiniz?

Salondan çıktık. Hızlı hızlı yürüyordun. Ne yalan söyleyeyim, sağlığı-

nın iyi olmadığını ve bunu belli etmek istemediğini düşündüm. Gururlu bir insandın, acını başkalarının omzuna yüklemeyi sevmezdin. İkinci katla birinci kat arasındaki merdiven sahanlığında durdun, kollarımı omuzlarımla dirseklerimin arasından sıkıca kavrayarak, sessizce, tanımlanamaz bir kederle bakmaya başladın bana. Tek sözcük etmeden öylece duruyorduk. Gözlerin yapayalnız mavi ateşler gibi yüzümde koşuşturuyordu.

- Sizi seviyorum. Bunu anlıyor musunuz? Sizi seviyorum.

Sessizce sessizce söyledin bunu ve ağlamaya başladın.

Erkeklerin nasıl ağladığını hiçbir zaman görmemiştim. Gözyaşlarından, ayaklarımın altındaki dünya sallanmaya başladı. Merdiven sahanlığında duruyorduk. Senden ayrılamıyor, ıslak yüzüne bakıyordum. Öğle tatiliydi. Ve insanlar, mekik gibi, yukarıdan aşağıya geçip gidiyorlardı çevremizden. Fakat biz ayrımsamıyorduk onları.

- Herhalde bütün bunlar gülünç geliyordur size. Şimdi, sizin babanız ya da dedeniz yaşında olduğumu düşünüyorsunuzdur. Sizin yerinizde olsam ben de öyle düşünürdüm, fakat anlayın, çok acı çekiyorum. Kan akıyor yüreğimden, öylesine seviyorum ki sizi.

- Ağlamayın, diye usulca rica ettim. - Ağlamayın.

- İki saat sonra ülke dışına gidiyorum. Bana hiçbir umut vermeyeceğinizi biliyorum. Size bundan bir daha hiçbir zaman söz etmeyeceğimi, size bunu anımsatmayacağımı vaat ediyorum. Moskova'ya sizden kendimi tümüyle kurtardığımda, anlıyor musunuz, tümüyle kurtardığımda döneceğim ancak.

Gitmiyordun. Bense hep susuyor ve gözlerimi dört açmış bakıyordum sana. İlk kez bir devrimciye ve bir kahramana ya da büyük bir şaire bakar gibi değil de, son mucizesini gerçekleştiren iyi yürekli, güçsüz bir büyücüye bakar gibi bakıyordum. Yüreğim sana doğru yalpa vuruyordu, hâlâ anlamıyordum. Neden yalpa vuruyordu, ve omuzlarımı sıkıca kavrayan ellerin neresi olduğunu bilmediğim bir yerlere çekip götürdü beni. Ürkekçe, belli belirsiz bir dokunmayla yanaklarımdan ve alnımdan öptün, merdiven sahanlığında, öğle yemeği tatilinde; ve "Elveda!" dedin bana, benden önceki erkek yaşamında ne varsa tümüyle vedalaşarak...

Saygıdeğer usta Louis Berrault,

Paris'teki karşılaşmamızı anımsıyor munuz? Bir gün ilkbaharda Nâzım ve ben genç pandomimcilerin gösterisini izlemek için tiyatronuza geldik. Bundan kısa bir zaman önce Marcel Marceau onları yazgılarıyla baş başa bırakmıştı. Sadece siz onlara yardım elini uzatmış ve ünlü sahnenizde oynamalarına olanak sağlamıştınız. Gösteri başlamadan önce ortak dostumuz yayıncı Bay Crémier, sizin tiyatroda olduğunuzu ve arada bizi yönet-

men bürosunda beklediğinizi söyledi bize. Sizi görme olanağı olağanüstü heyecanlandırdı Nâzım'ı.

Odanız yüksekte, çatının hemen altındaydı. Uzaktan gördük sizi: Sahanlıkta durmuş el sallıyordunuz bize. Nâzım, bizimle zor bir mutluluk arasında aracı olduğunuzu saklamadı sizden. Gözyaşı damlalarının parıldadığı gözleriniz heyecanınızı gösteriyordu.

Sonra siz Nâzım'la göz göze oturup, eski dostlar gibi, sevdalısı olduğunuz tiyatrodan söz ettiniz. Zevklerinizin ve bağlılıklarınızın yakınlığını ortaya koyan ne kadar çok ad canlandı o dakikalarda.

Gösteriden sonra yine odanızda bekliyordunuz bizi. Brecht'in, Meyerhold'un, Molière'in, Cocteau'nun, Jean Vilar'ın, Muhsin'in ve Çehov'un, konuşmalarınızla canlanan gölgeleri, klasiklere yaraşır biçimde, ağır ağır göründüler odanızda. Sadece arada bir keskin keskin çalan telefon zilleri bölüyordu söyleşinizi. Sizi kaygılandıran, kederlendiren bir şeyler olduğunu duyumsadık ve gitmeye davrandık, fakat bırakmadınız bizi.

Tiyatrodan ayrılırken boş salona göz attık, kılıflara bürünmüş uyuyordu. Ancak küçük alana çıktığımızda, polislerden, bir saat önce burada, OAS'çıların* tiyatrodan çıkan izleyici topluluğu üstüne bomba attıklarını öğrendik.

Bir daha hiçbir zaman karşılaşmadık sizinle, fakat görüntünüzü kendimizle götürdük, Paris'in en solmayan güllerinden biri gibi.

Zaman! Zaman! Nasıl çözmeli senin ilerleyişindeki gizi. Aranızda sanki tuhaf bir düello varmış gibi geliyordu bana. Nâzım seni düşünüyordu durmadan. Sana değer veriyor ve korkuyordu senden. Kimi kez onu sıkıştırmıyacakmışsın gibi gelirdi ona ve kısa bir süre için dünyanın en mutlu insanı olurdu. Kimi kez ona kötü bir oyun oynamayacağına, acele etmeyeceğine inanırdı, ona ayak uydurduğunu düşünürdü.

- Daha iki yıl yaşayacağım. -Tam da o sabahın arifesinde böyle demişti bana. -Daha iki yıl yaşayacağım. Mutlaka yaşayacağım.

Bana söylemişti bunu, ama aslında kendisiyle konuşuyordu.

- Daha iki yıl yaşayacağım. Ama sonra beni tutma. Kendimi elden ayaktan düşmüş, gücü tükenmiş, ölümü bir iyilik gibi bekleyen yaşlı bir adam olarak düşünmek korkunç geliyor bana. Ah, hiçbir şey söyleme canımın içi! Sözlerin merhem gibi, ama onlar kendinin de inandığı bir yalandan başka bir şey değildi. Yaşlı Lear'i sevmek olası mı? Benim durumum daha da kötü olacak. Çünkü kör olmayacağım ve tacıma, yani senin aşkına her gün daha çok gereksinme duyacağım.

(*) OAS: Organisation de l'armée secréte. Cezayir'in Fransa'ya bağımlı kalmasına çalışan terörist örgüt. (Çev.)

Sustun. Herhalde karşı çıkmamı bekliyordun yine. Ben hiçbir şey söylemedim. Elini yüzünde gezdirdin ve avuçlarını birbirine vurdun.

- Eninde sonunda, aptalın tekiyim ben. Bu budalaca sözlerimle canını sıkıyorum. Bir daha ağzıma alırsam bunu, dünyanın en kötü adamı olayım, - ve birazcık sustuktan sonra, sordun, -Veracığım, söyler misin lütfen, nasıl ölmek isterdin?

- Hiçbir biçimde diye karşılık verdim.

Bir kahkaha attı.

- Anlıyorum. Fakat, eninde sonunda, gerekiyor bu, biliyorsun... Çabuk bir ölüm mü istersin, yoksa..?

Nâzım bağırdı neredeyse:

- Ben! Ben!

Anlamamıştım:

- Nasıl?

- Ben kanserden ölmeyi yeğlerim.

Hayır, Nâzım. Hayır. Kanserden ölmemeliydin. Biliyorsun, sana söylemek istemiyordum. Bizim Sonya Saytan* uğramıştı bu bahtsızlığa.

"Ölüm döşeğinde yatanın gözlerine bakamam utanırım"** diye yazmıştın. Sonya'nın apansız ameliyatından sonra Victor'la*** birlikte hastanedeki koğuşunda ziyaretine gittiğimizde kafamda bu tümce dönüp duruyordu. Kapısını çaldığımızda da kendimize hâkim değildik. O ise gülümseyişle karşıladı bizi, avuttu, alaya aldı bizi:

- Ne oluyor, kedere batmışsınız. Ölmeye hiç niyetim yok.- Kanser olduğunu biliyordu. O ziyaretimiz sırasında demişti ki bana:

- On kez, yirmi kez ameliyat olacağım. Victor için. Onun yalnız kalmaması için. Çünkü daha çay demlemesini bilmiyor.

Korkunç hükmün üstünden sadece birkaç gece geçmişti. Kestane renkli saçları özenle taralıydı, yüzü hafif makyajlıydı ve bantlı göğsünü köpük gibi mavi bir naylon gecelik saklıyordu. Kaç kez sahnede ve evde senin şiirlerini okurken izlemiştik onu. Türkçe ve Rusça. Fakat ne kadar yetenekli bir oyuncu olduğunu ancak o sabah anladım.

İşte şimdi otomobilimizle, tüm Moskova'yı geçerek ölümün Azor Adaları'na, ışın tedavisi için onkoloji enstitüsüne götürüyorum onu, Sonya yaşasın diye.

Dev yapının bodrum katlarına ağır ağır iniyor; yarı karanlık, ıssız ko-

(*) Sofya Saytan, aktrist. (Yazarın notu.)

(**) Bkz. "Yılbaşı Ağacı", (Tüm Eserleri, 5) (Rubailer/ Yeni şiirler) s.180-182 (Cem Yayınevi). (Çev.)

(***) Victor Komissarjevski: Tiyatro yönetmeni, eleştirmen. (Yazarın notu.)

ridorlarda, Sonya'nın gücünü tutumlu kullanarak usulca ilerliyoruz. Ve onlar da sonu gelmezcesine uzadıkça uzuyorlar. Sonunda, her köşeyi döndüğümüzde ak ışıklı bir kare parıldıyor ve küçük bir yeraltı salonuna iniyoruz. Orada, duvarlar boyunca uzanan sırlarda, barış zamanının kuyruklarından en korkuncu sessizce oturmakta. Karşılarında yarım metre kalınlığında bir kapı var, üzerinde korkunç bir uyarı yazısı: "Dikkat! Radyasyon!" Sırada bekleyenlerden her biri oraya giriyor ve ayaklarını güçlükle sürüyerek çıkıyor. Bu kuyrukta, saçları kurdelalı kızlar, yaşlı insanlar gibi başları öne eğik, elemle oturuyorlar. Herkes suskun ve düşünceler içinde. Sonya'yı oyalamak için senden söz ediyorum, bilmediğim bir şey anlatmasını rica ediyorum ondan. Sözgelimi, Moskova yakınlarındaki Obninsk kentinde, fizikçilerin konukluğuna gidişinizi.

- Moskova'dan yüz kilometre ötedeki Obninsk'te Nâzım'ın bir söyleşisi vardı, diye neşesiz bir sesle, uysalca anlatmaya koyuluyor Sonya. -Biliyorsun, ülkemizin en önde gelen atom hızlandırıcısı var orada. Beni oraya Nâzım'ın şiirlerini Türkçe ve Rusça okumaya davet ettiler. Fizikçiler otomobil gönderdiler. Çok küçük bir otomobildi bu. Sıkışmıştık içinde. Bizim daha rahat gidebilmemiz için senin nasıl arabadan çıkıp ve döndüğünü anımsıyorum.

Yolculuğumuz iki saat sürdü. Soyut resimden söz ettik. O sırada herkes onu tartışıyordu. Soyut resmi sanattan saymadığımı söyledim ben. Nâzım ise onu savunuyor, uzay gemisindeki Gagarin'in gözleri önünde açılan evren görüntüsünün hiç de geleneksel doğa görünümlerine benzemediğini söylüyordu. Bilim adamının mikroskopa baktığında gördüğü de yine soyut resimleri anımsatıyor. Bu nedenle bu akımı kötü gözle görmemek gerekir. Dokumacılara ve desinatörlere yardımı olacaktır ve şimdiden kestirilemeyecek daha başkalarına da.

Sonya'ya bakıyor, yüzünün ve sesinin nasıl yumuşadığını, canlandığını görüyordum. Nâzım sessizce karşısına gelmiş de, onun acılar içindeki başını avuçlarına alıp göğsüne bastırmış ve usulca okşamaya, sızılarını dindirmeye başlamışçasına...

Doktorun, bekleme salonunda uzun boylu, güzel, siyah saçlarını topuz yapmış bir kadını getirdiğini gördüm. Büyük bir sahnede yürürcesine gururla yürüyordu. Yüzünü tanıyor gibiydim. Bekleme sırasını geçerek odanın kapısına geldiler ve sessizce beklemeye koyuldular orada. Kimse karşı çıkmadı, kaşlarını çatmadı...

Bakışlarımı izleyen Sonya, usulca ve aldırışsızca:

- Mareşal Jukov'un karısı dedi. -Günleri sayılıymış diyorlar...

Korkunç sarsıldım. Onlarla Büyük Tiyatro'da karşılaşmamızı hatırlı-

yor musun Nâzım? "Çar locası"nda. Mareşal hâlâ, kendisi istemediği halde onu evden çıkarıp getirmesinden ötürü yakınıp duruyordu. Karısının ise tiyatroyu sevdiği hemen belli oluyordu ve gelmiş olmalarından ötürü sevinçliydi. Demiştin ki bana:

- Şimdi buradan, locadan bağırsak salona: 'Yoldaşlar, Mareşal Jukov burada!' diye, ne olur dersin? Herhalde oyun kesintiye uğrar, çünkü herkes savaşın büyük kahramanını alkışlamaya başlar. Tüm salon sahneye döner arkasını!

Fakat o sırada işlerinden uzaklaştırılmıştı ve sen acısını deşmekten korkarak konuşuyordun onunla. Georgi Konstantinoviç'e sağlığını sordun ve o acı acı iç geçirmekle yetindi. Belli ki çok güçlük çekiyordu yürümekte. Fakat yüzü, konuşma tarzı, bakışı, özellikle bakışı, her şey, sürekli ve sarsılmaz haklılığına güveni olan, güçlü, sert, bükülmez bir insan kişiliğini ortaya koyuyordu.

Ona, "Sovetskaya Armiya" tiyatrosunun isteği üzerine savaş konusunda bir oyun yazmak niyetinde olduğunu söylediğini anımsıyor musun Nâzım? O, kaşlarını kaldırarak sormuştu:

- Siz savaş sırasında neredeydiniz?

- Türkiye'de hapiste yatıyordum.

Jukov şaşırmıştı:

- Öyleyse nasıl yazacaksınız?

- Vera'nın Leningrad önlerinde şehit düşen babasının cepheden yazdığı mektupları okudum.

Jukov saygılı fakat sertçe:

- Gerek yok buna, demişti. -Yazmayın. Onların yazdıklarında da bir sürü yalan, cilve ve hata olmakla birlikte, bırakın zaferi kazananlar yazsın onu. Gerçek. Gerçektir gerekli olan. Konev'in uçakla uçtuğunu okuyorum. Oysa patolojik bir korkusu vardı uçaktan ve ordu bunu bilirdi! Böyle şeylere gerek yok.

Ve sen, birkaç ay sonra, kuşkusuz ki Jukov'un sözlerinin etkisiyle, bu oyunu yazmak düşüncesinden vazgeçtin.

Belli ki ona acı veren bu konuyu kesmek için, "Georgi, Georgi" diye söze girerek saçma bir soru yöneltti karısı. Kendi tarihsel öneminin bilincinde olan bir kadın gibi davranıyordu. Kocasında olduğu gibi onun kişiliğinde de büyük bir irade gücü duyumsanıyordu. Birbirlerini sevdikleri izlenimini edindik. Arada bir asker görünümlü birileri geliyordu yanlarına.

Nâzım:

- Bence kıskanıyor onu, dedi, - yoksa neden gelsindi buraya. Vız gelir ona bale, sırf karısıyla birlikte olmak için gelmiş. Ne kadar ciddi, sade bir

kadın. Ama giysilerini İngiltere kraliçesi gibi taşıyor üzerinde!

Şimdi onun mezarı seninkinden az ötede. Mareşalin onu mezarlığa kadar bile uğurlayamadığını, artık tümden yürüyemez olduğunu söylüyorlar. Kollarına girip, sözcüğün tam anlamıyla sürüklemişler karısının yanına. Başı göğsünü düşüp öylece kalmış...

Yok, Nâzım, iyi ki kanserden ölmedin. Talihli çıktın.

Sonya'ya baktım uzaklardaydı...

- Sonya, Sonya diye seslendim usulca. -Anlat. Nâzım'la Obninsk'e varışınızdan sonra ne oldu. Bir atom hızlandırıcı görmeyi düşlerdi hep, o kadar uzağa gitmeyi de bu yüzden kabul etmişti.

- Düş kırıklığına uğramış olarak döndü. 'Sadece beyaz bir duvar gördüm. Başka hiçbir şey. Hızlandırıcı onun arkasında gizliymiş', diye yakınıyordu. İzleyiciler salonu doldurmuştu. Biz sahnede oturuyorduk.

- Kendinizden ve yaratıcılığınızdan söz edin bize lütfen! diye bağırdı biri.

- Kendim hakkında konferans vermeyi beceremiyorum. Somut sorular sorarsanız daha iyi olacak.

- Şimdi ne üstünde çalışıyorsunuz?

- Şaire şimdi ne üstünde çalıştığını sormak çizmeciye çizme dikip dikmediğini sormakla birdir. Belli bir şey ki çizmeci pabuçlarla uğraşır, şair de şiirlerle.

- Yaratıcılık yönteminiz? Yaratıcılığınızda düşlemin ne ölçüde rolü var?

Nâzım, annesinin getirdiği bir Fransız gazetesi kupüründen yola çıkarak hapishanede yazdığı (adı önce "Tanya" olan) "Zoya" destanının yazılış öyküsünü anlattı. Hapisten çıkıp Moskova'ya geldiğinde ve Zoya Kosmodemyanskaya'nın öldürülüşüyle ilgili belgeleri incelediğinde, kahramanımızın zaferinin ve öldürülüşünün gerçek öyküsünü yaratmada düşgücünün kendisine nasıl en küçük ayrıntıya varasıya kadar yardım ettiğini görerek şaşıp kalmış. O akşam uzun uzun, şairlerin öngörüsünden, onların geleceği sezinlemede kendilerine özgü yetisinden ve gerçek düşlem yetisi, hayal ve buluş yetisi olmadan bu çalışmanın gerçekleştirilmesinin olanaksızlığından söz etti. Salondan biri Puşkin'in "Kendi uydurduğum bir şeye ağlıyorum" dizesini söyledi usulca. Nâzım, şairin bütün işinin bunda gizli olduğunu söyledi.*

Sonra Nâzım'ın kendisi izleyicilere sorular yöneltmeye başladı.

Şöyle dedi genç adama:

- Bakın, çağdaş bir giysi var üzerinizde. Çok güzel. Ama yeni kulübünüzü nedense eski moda küçük-burjuva pelüş mobilyayla döşemişsiniz! Bunu güzel buluyor musunuz?

(*) "Vıydumka" -uydurulmuş şey, yalan, yakıştırma, hayal, buluş, kurmaca. (Çev.)

- Evet, dedi, fizikçi. Kadife, pelüş perde görkemli bir atmosfer yaratıyor...

İşte o zaman tepesi attı Nâzım'ın.

- Ama çirkin bir şey bu! diye bağırdı. Kendiniz cübbe ya da bukleli bir perukla çıkamazsınız sokağa, ama kulübünüzü, tiyatro salonunuzu eski modaya göre süslüyorsunuz, öyle mi?

Salon, alkışladı. Şiir üstüne sorular sordular. Yevtuşenko'yu, Voznesenski'yi, Bella Ahmadulina'yı, Vinokruv'u, Rojdestvenski'yi övdü. Ukraynalı genç şair Vitali Korotiç'in, kısa bir süre önce okuduğu, kendisi için keşif saydığı şiirlerinden söz etti. Hepsinin nasıl birbirinden farklı olduklarını söyledi, onlardan neden hoşlandığını anlattı. Sonra ben onun şiirlerini okudum. Akşam gece yarısına kadar uzadı. Alkışlar sona erdiğinde bir grup genç bilimci koşup geldiler Nâzım'ın yanına ve ona bir şeyler sormaya başladılar. Yorulmuştu. Bu yüzden, orkestracılar için yapılmış sahneye oturuverdi ve siyasal, yazınsal ve günlük yaşam konularında çeşit çeşit soruları yanıtlamaya başladı. Suda balık gibi duyumsuyordu kendini, öylesine kaptırmıştı kendini söyleyişe.

Kalabalıktan sökerek kopardım onu. Yoksa sabaha kadar konuşmaya hazırdı onlarla. Biliyorsun, insanlarla söyleşmekten hiçbir zaman bıkıp usanmazdı.

Eve dönerken yolda, o günkü şiir okumamı nasıl bulduğunu sordum.

Çılgıncasına hayranlıkla, yüksek sesle, coşkuyla bağırdı:

- Harika, Sonyacığım!

- Eğer Doğulu nezaketeni bir yana bırakarak söyleyecek olursan... diye yineledim sorumu.

- Ha, eğer Doğu nezaketini bir yana bırakacak olursam...

Hemen gündelik konuşma tonuna geçti.-O zaman şöyle: Hazırlıksız olarak kitaptan okudukların iyi; sahne numarası olarak hazırladıklarınsa çok iyi değil... Daha çağdaş okumak gerekir.- Ve kendimi bir aktrist olarak göstermek için yararlanmadığım şiirleri okuyuşumu övmeye koyuldu. O zaman yazlıkta aramızda geçen bir konuşmayı anımsadım... Henüz birlikte değildiniz.

Ona Rusça ve sonra Fransızca, Prévert'in "Seine Sokağı" adlı şiirini okumuştum.

- İyi okuyorsun, ama yeterince çağdaş değil, demişti bana.- Sokak konuşmalarındaki tonlamaya kulak ver, insanların günlük yaşamda nasıl davrandıklarını gözle. Prévert'in şiirinde bir adamla kadın arasındaki ilişkinin bitmesi anlatılıyor. Günümüzde oluyor bu. Bugün insanlar birbirleriyle daha yalın, daha az dramatik bir dille iletişim kuruyorlar,

başka bir rengi var konuşmanın, anlıyor musun?

Şiirin daha az duygusal, daha çok içsel, derin okunmasından hoşlandığını biliyorum. Yüksek sesle "şiir terennüm" edilmesini sevmiyordu. İnsanların yaşamsal, günlük konuşmasına yaklaşmak istiyordu. Fakat anımsarsın, "Kerem Gibi"yi nasıl okurdu kendisi: "Hava kurşun gibi ağır/Bağır, bağır, bağır, bağırıyorum!" Çok güçlü bir şiirsel vurgulaması, akıl almaz duygusallığı ve güçlü sesi vardı. "Sütunlu Salon"da avizeler sallanır, Politeknikte perde zangır zangır titrerdi.

O akşam çok konuşmuştu ve bunun sağlığı bakımından tehlikeli olduğunu düşünüyordum:

- Şimdi ben konuşacağım, siz susun, dedim.

- Öyleyse, her gün nasıl çalıştığını anlat Sonyacığım, dedi Nâzım.

Bir gün konfeksiyon atölyesinde öğle tatilinde Aragon'un şiirlerini okuyuşumu anlattım ona. Aragon'un şiirleri karmaşıktır, bu yüzden haklı olarak sıradan kadınların onları kavrayamayacaklarından korkuyordum. Bu nedenle yaşamöyküsünü hazırladım ve onu konserde şiirlerle bağlantılı olarak okudum. "Direniş" hareketinde nasıl yer aldığını, Fransız Komünist Partisi'ne girişini, karısı Elsa Triolet'e olan aşkını anlattım. Büyük dikkatle dinliyorlardı beni. Sonra, isterlerse çınıltılarını duyabilmeleri için şiirlerini Fransızca olarak da okuyabileceğimi söyledim. İstediler. Onlara pek çok şiirini okudum Aragon'un ve hepsinin ilgi duyduğunu gördüm.

- Sonya, bir gün benim için de böyle bir hikâye yap. Vera'yla ben bütün konserlerine gelip alkışlarız. -Bunu Nâzım'ın sesine öykünerek yüksek tonda söyledi Sonya. Ve devam etti:

- Nazım'ın yaşamda, politikada, şiirde, giyim kuşamda, ömrünü tamamlamış her şeyi böyle reddedişine hayrandım...

O anda Sonya'nın sırası gelmişti. Işın odasının kapısında bir an dönüp mahzun, ağlamaklı bir bakışla baktı bana ve kapının arkasında kayboldu. Çevremizdekilere baktım. Konuşmamızı ilgiyle izledikleri, doktorların öyküyü kesmelerine canlarının sıkıldığı belli oluyordu.

Bugün akşamüstü Sonya telefon etti bana ve dedi ki:

- Anımsıyormusun Veracığım, o sırada üstümde yeni, gri bir mantoyla gelmiştim size. Amerikan yapımı! Rastlantıyla bir gazetecinin karısından satın almıştım. Aşağıya doğru çan şeklinde açılıyordu. Sen bana bakıp da 'Oy, Sonya, -demiştin- popon ne kadar da büyük görünüyor bu mantonun içinde!' Düşün, canım ne kadar sıkılmıştı ki, Nâzım'a sordum görüntümün gerçekten öyle olup olmadığını. Nâzım kahkahadan kırılmış,

sonra parmağıyla yaklaşmamı işaret ederek, avuçlarının arasından kulağıma fısıldamıştı: 'Soneçka, sen de ona bacakların kalın de!'

Birazcık susup, içini çekti Sonya:

- Herhalde Nâzım Hikmet'le ilgili anılar kitabına böyle şeyler yazılmaz değil mi?

-Ölümüm kanserden, zatürreden, ne bileyim, neden olursa olsun, ama yavaş yavaş olsun isterim. Seni çok mu şaşırtıyor bu?

- Çok, diye yanıtladım, - Ne diye istiyorsun bu fazladan acıları?

- Eğer kanser olursam, yok, sanmıyorum ya, ama eğer olursa bu, bana bunu söylemeye söz verir misin Veracığım?

Bir şeye söz verirsem, yerine getireceğimi biliyordum. Ne diye böyle acımasız davranmam gerektiğini anlamak isteyerek:

- Biraz açıkla Nâzım, dedim.

- Ani ölüm korkunç bir ihanete uğrayıştır, sırtından hançerlenmek gibi bir şeydir. Anlıyor musun? Ölmekte olduğumu bilmeliyim, bilmek isterim. O zaman, şimdi ve tüm yaşamımda söylemediğim şeyleri yaparım. Çok önemli bu. O zaman her şey değişir. İnsan hem kendisi hem de başkasıdır artık. Her şey başkalaşır: Hız, cesaret, dürüstlük, genel olarak her şey. Dünya başka türlü görünür. Ayrılıştan önce bu özgürlüğe gereksinmem var benim.

Giderayak işlerim var bitirilecek, giderayak,
Ceylanı kurtardım avcının elinden
ama daha baygın yatar ayılamadı.
Kopardım portakalı dalından
ama kabuğu soyulamadı.
Oldum yıldızlarla haşır neşir
ama sayısı bir tamam sayılamadı.
Kuyudan çektim suyu
ama bardaklara konulamadı.
Güller dizildi tepsiye
ama taştan fincan oyulamadı.
Sevdalara doyulamadı.
Giderayak işlerim var bitirilecek, giderayak.(*)

Yine de, ayrılmaya hazırlanırken, ne o, ne bu, ne şuydu yapmak istediğin. Ya neydi? Sanıyorum kendin de bunun özellikle ne olduğunu bil-

(*) Bkz. "Tüm Eserleri 8" (Son Şiirler) s. 13 (Cem Yay.). (Çev.)

miyordun. Bu, son bir özgürlüğe, kayıtsız koşulsuz yaşamaya olan içgüdüsel bir istekti. Belki de ölüm öncesinde bir dinginlikti gerekli olan sana. Sonunda, her şey karara bağlanmış. Şu kadar gün, şu kadar gece. Para pul, sahneye konmuş oyunlar ya da pıhtılaşan kanı düşünmeye gerek yok artık. Bir dakika sonra, bir gece sonra öleceksin... Hayır, kuşkusuz hayır. Özgürlüktü gerekli olan, acı da olsa, özgürlük... Tanrım, Nâzım, ne kadar çok söz ediyoruz ölümden. Şimdi bile. Ama o, ardın sıra adım adım izliyorsa seni, başka ne yapılabilir ki. 'Daha iki yıl yaşayacağım... Zamana gereksinimim var!"

Bunu bana söylemişti, ama aslında seninle konuşuyordu, zaman! Ama sen anlamadın böyle bir insanı! Kocasının aşkını yitiren intikamcı bir kadın gibi bile değil de, elinde sınırsız egemenlik bulunan ahmak bir memur gibi davrandın. Nâzım'ı çekip alıverdin yaşayanlar arasından.

Nâzım ayrıldı Moskova'dan. Aynı gün. Birkaç saat sonra. Ben kaldım. O merdiven arası boşluk ve ruhu kemiren bir yitiklik duygusu da kaldı. O sırada zerrece âşık değildim Nâzım'a, fakat o günden sonra... Ansızın açıklanan bu giz, beni önce belli belirsiz duyumsanan hafif bir dokunuşla kuşattı; sonra daha güçlü ve önüne geçilmezce. Nâzım'ı düşünmeye, birazcık hüzünlenmeye ve kendi kendime itiraf etmeksizin özlemeye başladım.

...Ve aşağı yukarı dokuz ay geçti. 1957 yılı 27 Temmuz'unda Nâzım geldi ve dedi ki:

-Cancağızım, benim.

- Merhaba, Nâzım. - İçim aydınlanmıştı.

Tüm dokuz ay boyunca, durmaksızın, onun dönüp telefon edeceği bu dakikayı, bu günü düşünmüştüm. Fakat buna tam olarak inanışım o anda oldu. Hem iyi, hem korkunç bir duyguya kapıldım...

- İşlerimiz nasıl gidiyor bakalım?

- Her şey yolunda. Senaryonuz üzerine çalışılmaya başlandı, fakat bir başka rejisör, Anatoli Georgieviç Karanoviç çekecek onu.

- Ya siz bir şeyler yaptınız mı artık? Görecek bir şey var mı?

- Evet, Nâzım. Reji senaryosu yazıldı ve kadraj hazır.

- Ne zaman görebileceğim bütün bunları?

- Ne zaman isterseniz.

- Yarın olabilir mi?

- Olabilir.

Bir sessizlik.

- Olabilir mi?

- Olabilir.

Bir sessizlik.

- Yolculukta yoruldum biraz cancağızım. Siz bana, yazlık eve gelemez miydiniz? Yarın otomobili gönderirim sizin için. Saat on ikide, olur mu?

Heyecanımı belli etmemeye çalışarak:

- Peki, dedim. - Geliriz.

- Teşekkür ederim cancağızım. Elceğizinizi öperim.

- Görüşmek üzere, Nâzım.

Almacı bıraktım. Avucumun izi ıslak kaldı üzerinde. O sırada neyi düşündüğümü anımsayamıyorum. Birkaç dakika böylece kaldıktan sonra kafam düşüncelerle dolu, yönetmenler topluluğuna doğru hızla gittim, Nâzım'ın geldiğini bildirmek için!

Gece gözlerimi yummadım ve ertesi gün tüm sabah boyunca dokuz doğurdum, hele arabanın yazlık eve yaklaştığı o upuzun dakikalar boyunca. Bir gün önceki konuşmayı belleğimden geçiyor, onun söylediğimiz sözlerle mi sınırlı olduğunu, yoksa daha büyük, hatta daha büyük değilde daha başka bir anlama mı geldiğini kavramaya çalışıyordum.

Nedense Nâzım'ı, sıcak bir odaya dönüştürdüğü yukardaki büyük, aydınlık terasta bizi bekler durumda getiriyordum gözümün önüne. Döşemesi ve duvarları parlak sarı renge boyalı terasta. Oraya ilk kez girişimi, kitaplar, tablolar, büyük ressamların reprodüksiyonlarıyla kuşatılışımı anımsadım. Çin, Hindistan ve Afrika'dan yontucuklar, sanat üstüne kitaplar, sanatçıların monografileri, bu konularda "Scira" yayını yapıtlar aklımda kalmıştı. O zaman böyle şeyler görmüşlüğümüz yoktu. Hepsi yeni ve ilgi çekiciydi. Tiyatro yönetmeni ve ressamlardan Nikolay Pavloviç Akimov'un, uzun masanın üzerinde duran suluboya çalışmasını anımsadım. Biri yaşlı bir adamın, öteki güzel bir genç kadının başlarının resmiydi bu. Nâzım'ın, bir yerden kalkıp başka bir yere otururken, bu iki yüzü hep görebilmek için her seferinde tabloyu kendine doğru çevirdiğini anımsadım.

Tam kapının karşısında, yukardan ortaya kadar camlatılmış duvarı ve yerde, bir çerçeve içinde, Van Gogh'un "Arles'de Geceleyin Bir Kahve" tablosunun reprodüksiyonunu anımsadım.

Nâzım'ın odasında, onun konuklarla söyleşmeyi en çok sevdiğini düşündüğüm bu yerde bu zihinsel gezintiyi yaparak, ısrarla, tıpkı bir Şaman gibi, bu odadaki eşyaların imgelerini belleğimde canlandırıyordum. Ve onların ardı sıra bu tuhaf kovalamaca avutuyor, yatıştırıyordu beni.

Kapının sağındaki duvar, tavana kadar yükselen büyük kitap raflarıyla

kaplıydı. Kitapların yanında Rus matriyoşkaları*, Vyatka işi çamurdan oyuncaklar ve hatta eski bir Rus ikonu duruyordu. Kapının üzerinde Picasso'nun "Ağlayan Kadın" tablosunun harika bir reprodüksiyonu asılıydı. Duvarlara asılmış ya da dayanmış duran daha pek çok tablo vardı, onların üstünde de Abromov'un "Nâzım Hikmet Hapishanede" adlı tablosu asılıydı: Kara bir fonda gri parmaklıklar ve derinlikte kırmızı bir çiçek.

Sonra, Nâzım'la Moskova'da birlikte yaşadığımızda, bu ressam, "Nâzım, yeni tablomu satın alsana!" diye bağırarak arada bir ortaya çıkar ve her seferinde de elinde aynı parmaklıklı ve çiçekli tablo olurdu. Adları değişirdi sadece: "Beloyanis Hapishanede" ya da "Manolis Glezos Hapishanede" vb... Nâzım dört tablo satın almıştı ondan, hepsi de Abromov baskın yapıp onları geri isteyene kadar, yüzleri duvara dönük dururlardı. Bir gün sabah erken, senin ölümünden birkaç ay sonra, vahşi bağırışlarla peydahlanıverdi evimizin kapısında. Canhıraş bir sesle yırtınıyordu:

- Nâzım, kapıyı aç! Nâzım, kapıyı aç!

Zavallı, bilmiyordu belli ki, alıp başını evrenin enginliklerine gittiğini Kırmızı Çiçeğin.

Fakat, Tanrım, tüm bunlar daha sonraydı, her şey nasıl da sıçrayıp duruyor zihnimde, biri ötekini kovalayarak. Ama sen, anlarsın beni.

Ve 1957 yılının bu sıcak temmuz gününde, Peredelkino yolunda, az sonra eve yaklaşacağımız, senin kapını çalacağımız açık seçik canlandı gözlerimin önünde. Şiddetli bir köpek havlaması, merdivenlerden inen ayak sesleri, Nâzım'ın Şeytan'ı yatıştıran sesini işiteceğiz. Sonra da kendisini göreceğiz, ve mutlaka konuksever, neşeli. Ev sahibinin ardı sıra, ahşap merdivenlerden yukarı çıkacağız. Duvarların güneşli sarılığı içinde bulacağız kendimizi. Ve yeniden Nâzım'ın mucuzevi dünyasını duyumsayacağız, sanatın sadece incelemekle yetinilmeyip, fakat yaşandığı, şiirin sadece sevilmekle yetinilmeyip, fakat yaratıldığı bu dünyayı.

Nâzım hasır koltuklara oturtacak bizi, konukseverlikle hafif şarap, kuruyemişler ve sert kahveyle ağırlayacak ilkin. İş konuşmasına girişilecek. Burada duraksadım.

Şoför frene bastı ve otomobil giriş kapısına yöneldi. İşte tanıdık yazlık ev. Her iki katta pencereler parıldıyor. Sağda garaj ve bekçi kulübesi, solda köpek kulübesi ve bu yarım dönümlük toprak, hava ve ışık alanında baskı altındaki tek varlık olan zincirli bir köpek. Gerçi evin ikinci katın-

(*) Köylü kadın kılıklı bebek ve bunun ağaçtan oyulmuş olup iç içe olanı. (Çev.)

daki akvaryumda sıçrayan balıklar da özgür değildiler. Sıcak, camlı verandada, kafeslerinde yaşayan kuşlar da. Ve Tanrı bilir, kim var daha başka, insanlara ardına kadar açık bu evde özgürlükten yoksun...

Girdik. Sofa duvarlarında, dünya sinemasında benzerlerinin en iyisi olan Polonya sinema afişleri karşıladı bizi. Solda, mutfağa açılan kapı. Bir göz attık: Ortada, Hikmet'in modern zevkini yansıtan, mavi yağlıboyayla boyanmış, sarı ayakları üstünde duran masanın büyük, uzayan yüzeyi.

Duvarlarda sarı mısır koçanı, kırmızı biber, soğan, sarımsak demetleri. Üzerlerinde halk ustalarının resimlerle bezediği tabaklar sıralı olan nice tahtadan raflar. Buzdolapları, dolaplar, ama Nâzım yok. Ve hiç kimse yok. İn cin top oynuyor.

Yönetmen Karanoviç'le birlikte şaşkın bir durumda mutfaktan çıktık ve durduk. Parmaklıklı, dar bir ahşap merdiven yukarıya uzanıyordu. Fakat biz ikinci kata çıkmadık. Aşağı konuk odasına gittik. Meşe ağacından uzun bir masa bu odanın büyük bir bölümünü kaplıyordu. Ve ufak çapta bir el sanatları müzesini sırtlamıştı: oyuncaklar, biblolar, bayram mumları, camdan, metalden, ağaçtan ve kemikten yapılmış bin bir çeşit şey. Duvarlardan, artık tanıdığım, artık sevdiğim tablolar eski dostlar gibi bakıyor. Abidin Dino'nun "Türk Çocuğu", Nâzım'ın övüncü. Picasso'nun, başka bir İspanyol olan Alberto'nun, Yuri Vasilyev'in, Vaysberg'in tabloları. Sert yüzlü bir kadın, üstünde mavi-ak çizgili bir giysi, avucuyla gaz ocağına dayanmış, yorgun ve dosdoğru bakıyor size. Vicdanınıza dikilmiş bu bakışın önünde dayanabilmek güç. Bir gün şöyle demişti Nâzım: "Bu kadına baktığımda, yedi odalı bir yazlıkta tek başıma yaşadığımdan ötürü utanıyorum. Alçağın teki olduğumu düşünüyorum. O zaman daha çok çalışmaya, yararlı bir şeyler yapmaya çabalıyorum, fakat her zaman elden gelmiyor..." Tavandan, Pablo Neruda'nın armağanı, saman doldurulmuş domuz yavrusu sarkıyor. Pencere camlarında, Nâzım'ın oltalara beceriyle astığı, Türk tiyatrosu "Karagöz"ün manda derisinden yapılmış kişilikleri. Hepsi yerli yerinde. Picasso'nun "Güvercinli Kız" pankartı, işte orada ama Nâzım yok. Ve Nâzım oracıkta, yanı başımızda. Minicik, açık terasta hasır koltuğa oturmuş, parmaklarını Şeytan'ın tüyleri arasında gezdiriyor ve kendi de uzaklara, uzaklara dalıp gitmiş: Geleceğe mi uzanmış, geçmişte biriyle mi karşılaşmış yoksa... Ve o an öylesine yorgun bir görünüşü vardı ki, sanki tüm yaşantıları dört bir yandan çevresini kuşatmış, ve sanki tüm yaşam, yaşanmış tüm zamanlar üstüne yüklenerek mavi, kadife ceketini buruşturmuş, yaşlandırmıştı Nâzım'ı. Ve belki de bu, onun en çok, en çok kendisi olduğu dakikaydı.

Yüksek alnı ve saçlarının kül rengi bukleleriyle kocaman, yalnız, yaşlı

adam ve yumuşacık sarı tüyleriyle, insansı bakışlarıyla azman köpek; düşüncelere dalmış, kendi içlerine dönük, bu yakıcı temmuz gününde birbirlerini ısıtarak öylesine yakın oturuyorlardı ve başka kimseye gereksinimleri yoktu.

Kımıldamaktan korkarak, insana çok güç ve seyrek gelen, fakat çabucacık da yitiveren şeyi tedirgin etmekten, ürkütmekten çekinerek durduk.

Ve ben Nâzım'ı kendisi olarak gördüm ve şenlik beklentim, kendime de itiraf edemediğim hayaller dağıldı. İçim hafifledi, rahatladım.

Şeytan, iri, tüylü, ince bacaklı İskoç çoban köpeği, bize doğru fırladı ve benim çıplak dizlerimi yalamaya başladı.

- Oo, bizim Şeytancık efendisini de seçti! diye kabaca şaka yaptı Nâzım ve her zamanki haline döndü. Kıpır kıpır, konuksever, canlı. Hemen film çalışmasıyla ilgili sorular sormaya başladı. O günlerde Moskova'da ilk Uluslararası Gençler ve Üniversiteliler festivali vardı. Nâzım Sovyet delikanlılarının konuklara nasıl davrandığını soruyordu merakla. Zenciler Rus kızlarının hoşuna gidiyor mu? Moskova bu kadar çok genç yabancıyı nasıl karşılıyor? "Bizde" konukların canları sıkılmıyor mu? Ve sayısız başka soru. Sonra profesyonelce bir merakla gelecek filmin görüntü çerçevelemesini gözden geçirmeye başladı. Kukla filmin nasıl yapıldığını görmemişti o zaman kadar, ve gördüklerine şaşırıp seviniyordu. Nâzım olağanüstü iyi biliyordu resim sanatını; titiz, ince, akıllı bir değerlendiricisiydi onun. Bu nedenle, aynı ölçüde hoşuna gitmiyordu gösterdiğimiz her şey. Film ressamlarının düşüncelerini geliştirerek parlak bir imgeselliğe ve genellemelere ulaşıyor, onları tüm gücüyle yaşamın nefret verici kopyacılığından koparmaya çalışıyor ve yorulmak bilmezce açıklıyor da açıklıyordu. "Sizin dâhi Rublev'inizin 'Üçlü'sü neden harmaniyeli olarak resimlenmiş acaba?* Onun zamanında insanlar öyle giyinmiyordu, fakat o bilinçli olarak onları imgesel bir giysi içinde resimlemiş! Biliyor musunuz neden? İkonların tüm gücü yüzlerde, gözlerde yoğunlaşsın diye! Onun kahramanlarının gözleri, biliyorsunuz nasıl bakarlar?! Bunlar tek bir noktaya alışılagelmiş bakışlar değildir. İçe işleyen bakışlardır onlar! Tapınağın her yerinde bulurlar sizi. Oysa topu topu iki renkle yapılmışlardır! Ak ve kara. Fakat Andrey Rublev'in bir sırrı vardı. Sizler, Rus ressamları, bunu benden daha iyi bilmelisiniz: Rublev ufalayıp toz haline getirdiği çeşitli minarelleri ekliyordu ak ve kara boyalara. Grafiti zencifreyle, lacivert taşları karıştırıyordu ve bunun gibi şeyler. Bu nedenle, tüm ikonanın par-

(*) Andrey Rublev (tahminen 1360-1430). Rus ressamı. Moskova resim okulunun en büyük ustası. (Çev.)

laması, gözlerin canlanması için küçücük bir mum aydınlığı yeterliydi..."

İlginçtir, Nâzım kimi kez kurnazlık yapabilir ve saygı gereği bir gösteriyi, kitabı, şiiri, müziği övebilirdi; fakat hiçbir zaman ressama ve yontucuya yalan söylemezdi. Ressamlarımızı çağdaş bir düzeyde çalışmaya yöneltmeyi, bunu onlara açıklamayı, bu konuda onlara yardım etmeyi kendine görev sayar ve bunu temiz yürekle, içtenlikle, büyük bir incelikle yapardı. Düşüncesini açıklarken, sanki o başkasının yapıtını değil de biri onun yapıtını eleştiriyormuş gibi heyecanlanırdı. Bir ressama kendi yaklaşımını açıklamaya başladığında olağanüstü coşardı. Kollarını açar, yerinden fırlar, oturur, sesini yükseltir, neredeyse bağırırdı. Yakınında bulunan eşyaları devirir, konuştuğu kişilerin ayaklarına basar, masada duran şeyleri döküp devirir, fakat bununla birlikte akıl almaz bir inceliği korurdu.

Kompozisyon ve renk duygusu olağanüstü gelişmişti onda. Bu sadece resme değil, onu yaşamda kuşatan her şeye ilişkindi. Fakat resim onun için soluk alıp vermek gibi bir şeydi. Kara, sarı ya da mavi olsun, temiz, zengin, derin renklere baktığında, sanki tuvalden içerdi renkleri. Bir kumaştan, bir tablodan, gökyüzünden, bir otomobilden, renkleri içine çekerdi sanki. Ve onun gözünde renklerle boyanmıştı her şey: Yağmur da, asfalt da, müzik de, sevda sözleri de, ayrılık da, gelecek de, şiirler de. İlginç, ateşli, imgeli bir konuşması vardı. Rus dilbilgisi kurallarını iyi bilmiyordu, içgüdüsel ve her zaman yürekten konuşurdu. Sözcük araması gerekmezdi, onlar boldu zaten; enerjisini düşüncelerini yoğunlaştırmada kullanırdı ve onlar da hızla hızla izlerdi birbirini. Bu nedenle konuşması şaşılacak kadar doğru, serbest ve kendine özgü bir güzellikteydi. Çok kolay akılda tutulurdu ve onunla konuşmuş olanların çoğu bu nedenle bu konuşmalarını bugüne kadar kolayca yineliyebilmektedirler.

Söyleşi işte yine sanat konusuna gelmişti. Avrupa'daki resim sergilerini gezen Nâzım, (Polonya'dan Bulgaristan'a kadar bütün sosyalist ülkelerde bir süre kalmıştı bu yolculuğunda) bizde resim durgunluğundan acıyla söz ediyordu. Tumturaklı, savaşçı gösterişçilik, sahte gerçekçilik anlayışı çileden çıkarıyordu onu. "Ne biçim sanatçı bunlar!" Gördüğü sergilerden söz ederken öfkeleniyordu sık sık. "Berbat, yeteneksiz fotoğrafçılar ve taşra atölyeleri. Fotoğrafı severim. İnsana dünyayı öylesine beklenmedik bir kısa görüş anında açar ki, onsuz yaşamak olanaksızdır artık. Fakat düşündünüz mü hiç, fotoğrafın neden hiçbir zaman yüzümüze benzemediğini? Çünkü tekerlek dönerken çubuklar görünmez. Durduğunda görünürler. Fotoğraf ise, o çubuklardan bir tanesidir. Oradaki yüz tıpatıp bizimkine benzer, fakat imge elde edilemez. Portre kültürü ise, imgenin korunması demektir! Burada Moskova'da ve başka kentlerde, sözgelimi Taşkent'te, Tiflis'te, Viln-

yus'ta tanıdığım öyle ressamlar var ki; ay, ay, ay! Fakat sergi açmalarına izin vermiyorlar. Lenin, sosyalizmi, her insanın kendi yeteneğini ortaya koyup geliştireceği bir düzen olarak yarattı, yetenekli insanların bulunmadığı bir sosyalizm ise, kumsalda kabuksuz bir istiridyeye benzer."

Fakat Nâzım, yine de, her zamanki doğallığın eksikti o gün. Bir fırtınanın çekim alanındaydın sanki. Yerli yersiz kahkahalar atıyor ya da durup dururken melankoliye kaptırıyordun kendini. Bir misyoner gibi coşkuyla, eski zaman yapılarının kuruluşu üstüne vaaz veriyordun: "...antik sütunların alt oran ölçüsüne göre tapınağın tam mimarisi belirlenebilir." Ve ilgisiz bir ahlak dersi izliyordu bunu: "Kurnazlık her zaman zekânın karşıtıdır! Kurnazlık, iğrenç zoolojik tiplerin aklıdır!" Ve ansızın dedin ki: "Aşk her şeyin eridiği bir demir ocağı, bir dökümhanedir..." Zaman zaman, kimi sözcükler, tümceler doğrudan doğruya bana yöneltilmiş gibiydi. Ben de gergin bir tel gibiydim zaten. Dokuz ay önce merdiven boşluğunda yaşanmış olan şey ise, akıl almaz bir olay gibi görünüyordu bana şimdi. 'Ne diye sıkıntı çekiyor', diye düşünüyordum. 'Kendisi rahatladı ve ben düşüncesizce söylenmiş o sözlerin egemenliği altında yaşıyorum diye mi korkuyor yoksa? Yok canım. Oldu bitti. Kaygılanacak bir şey yok. Kimseyi yoldan çıkarmış filan değil.'

Sonradan şöyle demiştin bana:

- Seni ilk kez öylesine, bir Hint mezarı gibi, sert ve kapanık görüyordum. Gülmüyorsun, gülümsemiyorsun, her şeye sessizce katılıyorsun ve bakışlarınla röntgen ışınları gibi sürekli olarak delip geçiyorsun beni. O zaman sendeki içsel gücü az çok duyumsadım ve ansızın sinirlendim...

Gri bir "Pobeda" marka araba girdi avluya. Şoför kapası ardına kadar açıldı ve..

İşte Muzoçka'mız da geldi! dedi Nâzım. -Gel bakalım Muza!

Muza'nın arkasından arabadan Ekber çıktı. İkisi de yüzleri gülerek, yazlık giysiler içinde, terasa doğru yürüdüler. Baştan aşağı yeşiller giyinmiş Muza çok çarpıcı ve güzeldi. Bir şoför için fazlaca görkemliydi ama, ataktı buna karşılık.

- Muzoçka, ha? diye yürekten selamladı onu Nâzım.

- E, hadi, anlat bakalım, ne var ne yok?

Sözlerine bu"e, hadi, ha" sözcüklerini eklemeyi severdi*. Konuşmanın akıcılığı ve çalışmak kolaylaşıyordu böylece. "E, ha, hadi!" üstüne üstlük

(*) Rusçada "nu" sözcüğü, cümledeki konumuna göre, bu anlamlardan herhangi birini karşılamaktadır. (Çev.)

bir de el çırpması, bir de göz kırpması, bir de baş sallaması, böyle bir davranış karşısında dayan bakalım dayanabilirsen!

Nâzım Muza'nın elini öptü, Ekber'le öpüştü, bir yandan da "Oy, Ekber'im, efendim, üstadım, oy, paşa!" diyerek...*

- Tanış olun, Muzoçka, işte Vera Tulyakova'mız, canlandırma film stüdyosunda redaktörümüz ve işte yönetmen.-Ve duraksadı Nâzım; ad, soyadı ve sayılar konusunda güçlü değildi belleği.

Fakat aslında güçlü bir belleği vardı: Dostluğa ihaneti unutmazdı, bu konuda hesaplaşmayı sevmemesine karşın. İnsanların insanca davranışlarını unutmazdı; kendisine ya da bir başkasına yapılmış, ayrım gözetmeksizin. Ve her zaman öderdi borçlarını. Geçenlerde bir mektubunu gösterdiler bana. 1960'ta "Volga" marka otomobili aldığında Azerbaycanlı yazar dostlarından Ekber'le gönderdiği bir mektup: "Üç kardeşimden, Süleyman Rüstem'den, Mehdi Hüseyin'den ve Resul Rıza'dan bana otomobil alabilmem için borç para vermelerini rica ediyorum. Sizin, Nâzım."

Nâzım, yokluğunda Muza Pavlova ve Ekber'in çevirdikleri yeni şiirlerini dinlememiz için alıkoydu bizi. O sırada, çalışmaları konusunda her çeşit insanın düşüncesini öğrenmenin onun için ne denli önem taşıdığını bilmiyordum henüz. Çoğu insandan farklı olarak, henüz yazmış olduğu bir şeyi, tanısın tanımasın, başkalarına göstermekten çekinip sıkılmazdı. Hiçbir konuda, özellikle de çalışması konusunda gizlilikten hoşlanmazdı. Fakat tüm bunları iyice anlayışım daha sonradır, o gün ise... Ne denir ki, memnuniyetle kaldık. O zaman ilk kez, Nâzım'ın Rusça sözcükleri nasıl doğrulukla duyumsadığını gördüm. Çeviriyi tüm benliğiyle dikkat kesilmiş dinliyor, anlamadığı ya da kabul etmediği dizelerin bir daha okunmasını istiyordu. O anda şiirlerden başka bir şey yoktu onun için. Onları dinlerken uyumla sallıyordu başını. Alnı ıslanmış, ter damlalarıyla ışıldamaya başlamıştı; parmakları hareketlendiler; düzensiz biçimde bir şeyler arıyorlar, dokunuyorlar, buruşturuyorlar, tek sözcükle, sinirleniyorlardı.

Muza düzgün, sakin her sözcüğün hakkını vererek okuyordu:

Memleketim, memleketim, memleketim,
ne kasketim kaldı senin ora işi,
ne yollarını taşımış ayakkabım,
son mintanın da sırtımda paralandı çoktan,
Şile bezindendi...

(*) Asılları da Türkçedir. (Çev.)

Muza'nın yaptığı bu çeviride ayakkabılardan söz eden satır ilkin başka türlüydü: "ne ayakkabılarını taşımış yollar". Nâzım hemen durdurdu okumayı, şiirin aslının nasıl olduğunu açıklamaya girişti. Çok heyecanlanmıştı. Ona hep, konuşması yeterince anlaşılır değil gibi geliyordu. Sürekli olarak Ekber'in desteğine başvuruyordu bu nedenle. Düşüncesini ona, hızlı ve çabuk çabuk konuşarak Türkçe açıklıyor ve satırdaki anlamın aydınlanmasında Ekber'in yardımını rica ediyordu.

Ekber'le Nâzım arasında, şaşırtıcı, az rastlanır dostluk ilişkileri vardı. Akraba gibi seviyorlardı birbirlerini, ama bu tanım yeterli değil. Buluşup görüştükleri yıllar boyunca birbirlerinin zayıf yanlarını, özelliklerini, alışkanlıklarını çok iyi öğrenmişlerdi ve içlerinden biri güç bir duruma düştüğünde birbirlerini insanca esirger korurlardı. Başlangıçta, kişilikleri, huyları, yaşam deneyleri birbirine taban tabana zıt ve aralarında büyük yaş farkı bulunan iki insanın dostluğu, açıklanması güç ve zorlama gibi görünüyordu. Fakat onları bir arada daha çok ve sık gördükçe, bu güçlü erkek bağlılığını daha iyi anlıyordu insan. Ateşli, taşkın, bir fabrika gibi çalışan dinamit-insan Nâzım ve yumuşak huylu, çelebi, onun ülkülerine derinden bağlı, ince mizahıyla cana yakın Ekber, çok güzel tamamlıyorlardı birbirlerini. Ve eşit bir ilişkiydi bu: Nâzım Ekber'i oğlu sayıyordu ve boş bir söz değildi bu; Ekber Nâzım'a tapıyordu ve gerçeğin ta kendisiydi bu. Fakat bu duygulara karşın, belki de özellikle bunlar sayesinde, aralarındaki yirmi yaş farka bakmaksızın arkadaştı bu iki erkek. Ekber kimi kez aynı düşüncede olmazdı Nâzım'la. Nâzım, kızar köpürür, onu kendi yanına çekmek için tüm gücünü harcardı. Sakince ayak direrdi Ekber. Nâzım küplere biner, rica eder, yalvarır, sonunda güler ve haykırırdı; "Çıldırtacaksınız beni. Şeytan gibi inatçısınız!"

Bir kez bile Ekber'in Nâzım karşısında sesini yükseltiğine, ona bir uyarıda bulunduğuna, bir hoşnutsuzluk belirtisi gösterdiğine tanık olmadım. Tüm yaşamını Nâzım'a, yeteneğini ve istencini tümüyle kavrayıp benimsediği, çıkar gözetmeksizin ve övveriyle tapındığı bu insana hizmete adamıştı. Ekber'in en ufak bir alçaklığa, ihanete ve çıkar hesabına yatkın olmayan bir insan oluşu son derece önemliydi Nâzım için.

Ekber de tıpkı Nâzım gibi nitelikli şakayı, sözcük oyunları yapmayı, karşısındakini makaraya almayı severdi.

Şiire, tiyatroya, edebiyata, politikaya ve Türkiye'de olup biten her şeye büyük ilgileri karşılıklı ilişkilerinin temeliydi. Bir şey daha: Nâzım anlatmayı, anılarından söz etmeyi severdi, Ekber'i ise balla besleme, Nâzım'ı dinlesin. Zaman içinde, bu hikâyelerin çoğunu artık ezberlemiş olmasına karşın, sonsuzca dinleyebilirdi Nâzım'ı. Fakat Nâzım hiçbir za-

man sözcüğü sözcüğüne yinelemezdi ki bir hikâyeyi. Bu hikâye her zaman değişimlere uğrar, yeni ayrıntılar, bilinmedik devamlar ve dönemeçlerle yenilenir, başka bir tat kazanırdı. Ekber, mutlu bir insandı kuşkusuz. Türkçeyi çok iyi bildiği için, Nâzım'ı seven herkes kıskanırdı onu. Nâzım'ın deyişiyle, o bir İstanbullu gibi konuşuyordu Türkçeyi ve Nâzım'ın şiirini tam anlamıyla okuyup duyumsayabiliyordu. Nâzım çok güvenirdi Ekber'in edebiyat beğenisine ve henüz tamamlamadığı yeni şiirlerini ona gösterirken her zaman heyecanlanırdı. Bu heyecanından utanırdı biraz. Bu yüzden, bir gün Abidin, yeni çalışmalarına bakmak için atölyesine gittiğinde Picasso'nun nasıl heyecanlandığını bize anlattığında, neşeyle bağırmıştı Nâzım:

- İşte, bugün tanıttıkları gibi put değil de, yaşayan gerçek sanatçı. Kendisi gibi ressam olan arkadaşı geldiğinde, çalışmasını nasıl değerlendirecek diye heyecanlanıyor. Okurlarımızı, izleyicilerimizi aldatabiliriz kimi zaman; kabul edilmiş otoritemizle, çeşitli alavere dalavereyle onların yapıtımıza yaklaşımını etkileyebiliriz, fakat birbirimize hiçbir zaman yapamayız bunu,

Nâzım, Ekber'e şiirlerini okuduğunda, sık sık, "Anlıyor musunuz, Ekber?" sorusuyla keserdi okumasını. Fakat bu soruyu sormaktaki asıl amacı, Ekber'in yüzünün anlatımından, sesinin tonundan, şiirleri nasıl bulduğunu bir an önce öğrenme isteğiydi. Bu şiir galalarında Babayev, Nâzım için Türkiye demekti.

Eleştiriden hoşlanmazdı Nâzım; bu özelliğiyle, doğrusu, pek ayrımı yoktu ötekilerden. Fakat düşüncelerine kulak verdiği birkaç kişi vardı. Herhangi bir mantıklı uyarıyı dinlemek, düpedüz işkenceydi onun için. Sinirlenir, tartışır, incinir, herkesin okşaması, avutması gerekirdi onu. Fakat yakınlarının dilekleri iz bırakmadan geçmezdi. Sonuçta, kimi zaman, amansız eleştirmenlere minnettarlık duyduğu da olurdu. Gerçi, bu "eleştirmenler" sevdiği insanlardı hep. Yargılarının dürustlüğünden ötürü, daha da değer verirdi onlara. "Siz yardım etmezseniz, kim yardım edecek bana." Onu sonsuzca ve durmaksızın öven insanlardan çok kısa sürede sıkılır, görüşlerine ilgi duymaz olurdu. Tüm şairler gibi o da tatlı ve içten sözleri, iyi yürekli yaklaşımları ve olumlayan bakışları, dostça bir desteği sevmesine karşın, her şey işte böyle birbirine karışmıştı şairimizde.

Muza şiirleri okuyordu. Nâzım diken üstünde dinliyordu. "Kendisinin" olmayan sözcüklerin, başkalarıyla, daha doğru olanlarla değiştirilmesini istiyordu. Herkesin yardımına başvuruyordu. Herkes, hep birden anlamdaş sözcüğü arıyor, düşünüyor ve öneriyordu. Nâzım keskin bir nişancı gibi en uygun sözcüğü ötekiler arasından seçip çıkarıyordu.

- Herkes bilir ki, kar aktır, ama "kızgın kar" sözünü ancak yetenekli bir insan söyleyebilir.

Ondan sanki bir yaratma enerjisi taşıyor ve çevredekilere de geçiyordu.

Nâzım'la sık sık karşılaşmayan ya da onu ilk kez gören kimseler, her zaman, anlaşılır bir ürkeklik duyarlardı karşısında. Yaşam böyle düzenlenmiş artık; sıkılma duygusunu kişinin kendisi değil de olağanüstü yazgısı, ünlülüğü ya da bulunduğu mevki uyandırır. Hemen hemen ezbere hiç Rusça şiir bilmeyen Nâzım'm, Pasternak'tan bir satırı sık sık söylemesi boşuna değildi: "Tanınmışlık güzel değil..." Ve Nâzım, yaşamın saçma sapan katmanlaşmalarını bozup dağıtmaya, dost, demokrat ve eşit olmaya sadece insanın kendisinin yetenekli olduğunu durmaksızın kanıtlayan bir örnekti. Görüşmelerde tüm engelleri bir anda kırar, insanlar onunla hemen kaynaşırlar, içtenlikle ve sevinç duyarak söyleşirlerdi. Nâzım ilk kez karşılaştığı kişileri tanımak isterdi. Denebilir ki, insanlarla ilgili kendi anketini doldurmayı severdi. Değişirdi bu anket, ama hiç değişmeyen sorular da vardı: "Ne iş yapıyorsunuz? Nerede çalışıyorsunuz? Ne kadar kazanıyorsunuz. Evli misiniz, çocuğunuz var mı? Anneniz babanız kim? Neden bu mesleği seçtiniz? Yazarlardan kimleri seversiniz? Ya şairlerden? Çok okuyabiliyor musunuz? Son günlerde gördüğünüz filmlerden hangileri hoşunuza gitti, neden? Politikayla ilgili izlenimleriniz? Uzayla? Sinemayla? Gelecekle? Komünizm sizce nedir?" Hızla sıralardı soruları. Can kulağıyla dinlerdi. Eğer karşısındaki kişi ezberlenmiş cümlelerle karşılık verir, kurnazlık yapar, nasıl yanıt vermesi gerektiğini kestirmek, hoşa gitmek isterse, Nâzım'ın beti benzi atar, hemen o kişiden kurtulmak isterdi. Hiçbir şey, boş bir adamla birlikte olmak kadar canını sıkmazdı. Buna karşılık ilginç bir kişiyse konuştuğu, zor ayrılırdı ondan. Karmaşık, çelişik, gelişen kişilikler çekerdi ilgisini. Değerlendirme ölçüsü, iyilik; varoluşun somut ülküsü ise insanlara iyilik yapmaktı. Konuğunu yemeğe alıkoyardı. Sonra bu konuk, evinde kendini iyi hissetsin isterdi, her şeyi gösterirdi: kitaplar, resim; plak dinletirdi. Konuşulurdu. Tartışılırdı. Pek çok konuşurdu kendisi de. Çay içilirdi. Nâzım, hasta yüreğine soluk aldırması gerektiğini biliyordu; fakat tüm kurallar ve yasaklar, içten yakınlık duyduğu insanla konuşup söyleşmeyi uzatma isteği önünde gerilerdi. Mesleğinin delisi olan kimselere, bu dünyayı her gün elleriyle yaratanlara, onu güçleri ölçüsünde güzelleştirenlere büyük değer verirdi. Kültürlü insanlarla karşılaşmaya değer verir; engin bilgi sahiplerine hayranlık duyardı. Anlattıklarının ilgi çekiciliğiyle çevredekileri uzun süre etkilediklerinde, kötücül olmadan kıskanırdı onları. Tiyatro mesleğinden kimselere karşı özel

bir zaafı vardı. Onların çevresinde izleyici, dinleyici olur, seve seve susardı.

Dün Vera Kapustina* ve Boris Erin**lerde konuktum. Senden konuştuk. Vera, bir gün Erin'le bize akşam yemeğine gelişlerini anımsadı. Gebeliğinin son aylarıydı o sırada, yemeklere bakacak durumda bile değildi. Onu öteki odaya götürüp sedire yatırmıştık. Dün, sevecenlikle anlatıyordu, Nâzım, senin sık sık yanına gidip kendisini nasıl hissettiğini, bir şeye gereksinimi olup olmadığını sorduğunu; ona bir battaniye götürmüş, ayaklarını sarmışsın; seninle konuşmaya dalmış olan Boris ise bir kez bile gidip bakmamış.

Sonra dolaptan mavi beyaz şeritli yün bir bluz çıkarıp sordu: "Anımsıyor musunuz?" Ve birlikte anımsadık, bir gün bana Leipzig'den telefon edip, her zamanki gibi tüm dostlarımızı sorduğunu, ona Vera Kapustina'ların evinde bir şeylerin iyi gitmediğini, emzikteki Alyoşa'nın hasta olduğunu anlattığımı. Ve onu bir şeylere sevindirmek gerek, ama bilmiyorum, nasıl, dediğimi.

Birkaç gün sonra döndün Almanya'dan ve bavuldan mavi beyaz şeritli bir bluz, mavi bir kısa pantolon ve kırmızı külotlu çoraptan oluşan küçük bir denizci giysisi çıkardın. Erin'lere götürdük tüm bunları. Vera ağlayacak kadar duygulanmıştı. O sırada ona şaka yollu söylediğin bir sözü anımsadı. "Alyoşa'yı Vera'yla bana ver cancağızım" demiştin, "sen onu ne yapacaksın. Yine doğurursun..." Hüzünle eklemiştin sonra da: "Bizim buna vaktimiz yok. Yaşamımın son demlerinde bencil oldum, hiç kimseyle paylaşmak istemiyorum Vera'yı, kendi çocuğumla bile. Bir gün bile ayrılmak istemiyorum ondan."

Boris Vladimiroviç ise kendi sorularına yanıt arıyordu.

- Nâzım'la görüşmek inanılmaz bir şeydi! İlk kez ona geldiğimde kimdim ki ben? Henüz yolun başında bir tiyatro yönetmeni. O ise, sanki her konuda eşitmişiz gibi konuşmuştu benimle. İlişkilerdeki bu mutlak eşitlik, karşılıklı görüşmedeki bu gerçek demokratlık öylesine derinden etkilemişti ki beni, sordum bir gün, başkalarına karşı gerçekten mi duyuyor bu içten ilgiyi, sıkıldığı olmuyor mu hiç?

- Sıkılmam söz konusu olmaz, yeni bir insanla tanışıklık, her zaman, bilmediğim bir şeyin keşfidir. Bir insan, karşımda açıldığı sürece ilginçtir benim için. Fakat boş insan çok azdır.

Böyle diyordu işte. Bir insanda yeniyi ortaya çıkarabilmek için

(*) Vera Kapustina, RSFSR halk artisti. Nâzım Hikmet'in pek çok oyununda oynadı. (yazarın notu.)

(**) Boris Erin, tiyatro yönetmeni. Nâzım HIkmet'in "Enayi', "İki İnatçı", "Kör Padişah" oyunlarını sahneledi. (yazarın notu.)

onunla uzun süre uğraşma yeteneği vardı Nâzım'da.

Bütün akşam senden söz ettik. Senin cenaze törenini anlattılar bana Nâzım. Cenaze töreninin filmi varmış Erin'de. Belki bir gün bakabilirim ona. Çünkü hiçbir şey anımsamıyorum...

Muza her sözcüğün hakkını vererek, açık, sakin okuyordu:

Neslimin yaprak dökümü başladı,
çoğumuz kışa giremeyeceğiz.

Durdurdun Muza'yı:

- Bağışla, cancağızım, ne dedin?

- Yaprak dökümü başladı...

- Yaprak dökümü- güzün ağaçların çıplak olduğu zaman, değil mi? Bir yaprak yağmuru? Böyle mi diyorlar sizde? Ne güzel söz "yaprak dökümü". Duymamıştım hiç. Oku, lütfen*.

Ne anlatmak istiyordu Nâzım bu dizelerde?** Ölümün insanı yaşam üstüne düşünmeye zorlamasını mı? Ölenin yaşamı ve kendi yaşamı üstüne? "Yapılan işin ya çok iyisi yaşıyor bizden sonra, ya çok kötüsü"*** Nasıl yaşamalı? Nâzım sürekli olarak yöneltirdi bu soruyu kendisine ve başkalarına. Kuran'dan bir tümceyi pek çok kez işitmişliğim vardır ondan: "İnsan hem hiç ölmeyecekmiş gibi, hem bir tek gün ömrü kalmış gibi yaşamalıdır." Bununla birlikte Nâzım'a, istediği gibi yaşamaya gücü yetmiyormuş gibi gelirdi çoğu kez. Çok şey başaramamış, insanlara yararlı, gerekli çok az şey yapabilmiş gibi gelirdi ona. Kendi yaşamını en acımasız biçimde irdeler ve en düşman bir eleştiricinin veremeyeceği sertlikte hükmü kendisi verirdi yine. Bu nedenle, kendi yaşamı üstüne düşünürken şöyle yazıyor.

"Seninki orta halliydi sanırım, benimki de öyle. Yani sesimiz bu kubbede kalacak diye tesellimiz yok. Ben kendi payıma üzülüyorum buna, tesellisiz yaşamayı becerdim, beceririm tesellisiz ölmesini de, senin gibi Refili."****

Nâzım şiirlerini dinliyor ve kendi şair yaşamı, kendi gerçeği üstüne düşünüyordu. Daha önce yazdığı hiçbir şeyi hiçbir zaman düzeltmezdi. Fakat onu en çok çileden çıkaran şey, söz konusu olan ister bir oyunun

(*) Sözcüğün Rusçası "listopad" tıpkı Türkçesindeki gibi yaprak ve dökülmek sözcüklerinden oluşmuş, bileşik bir sözcüktür. (Çev.)

(**) "Mikail Refili'ye Ağıt" Bkz. "Yeni Şiirler" s. 151-154 (Çev.)

(***) Aynı şiirden. (Çev.)

(****) Aynı şiirden. (Çev.)

sahnelenmesi, ister şiir ya da makalelerinin yayımı olsun, korkaklık, cehalet, riyakârlık ve insanların kötücül istençlerinin burnunu sokmasıydı çalışmalarına. Yayımlanan yapıtlardan satırlar ya da paragraflar eksilmişse, kudurmuşçasına öfkelenir, bu zorbalık onu öldürür, sözcüğün tam anlamıyla, düello etmek isterdi. Yaralanmış, kırılıp parçalanmış pek çok ruhla dolu olduğunu bilirdi Olimpus'un. Kişisel onurları için savaşmış öncellerinin yazgılarına hayrandı; ama bu, acılardan kurtaramıyordu onu. Saraya bağımlı bir müzikçi, çekingen bir insan olamasına karşın, yaratıcılığı söz konusu olduğunda imparatora da haddini bildirmekten çekinmeyen Mozart'ı seviyordu. Hükümdardan bir gün şu sözleri işitmişti Mozart: "Çok güzel bir beste yaptınız fakat fazla nota var." Mozart'ın yanıtı şu olmuştu: "Hayır. Gerektiği kadar."

Puşkin'in, "Boris Godunov"la ilgili olarak, yapıtı okumamış olduğu anlaşılan Çar'a söylediklerini sık sık örnek olarak verirdi Nâzım: "Çok üzgünüm efendimiz, fakat önceden yazmış olduklarımı düzeltmeyi beceremiyorum..." Nâzım herhangi bir şey üstünde çalışırken, içtenliğinin, dürüstlüğünün birinin hoşuna gitmeyeceğini, birilerini kızdıracağını düşünmezdi. Yazmış olduğunu da, daha sonra öğrendiği bir gerçek adına yetkinleştirmek istemezdi.

"Nina yoldaş" (Nâzım böyle derdi mutfak ve temizlik işlerine bakan kadına) gongu çaldı. Öğle yemeği vakti gelmişti. Nâzım ellerini çırptı ve masaya çağırdı herkesi. Mavi yağlıboyayla boyanmış masanın ağaç yüzeyinde Bulgaristan işi küçük kâseler duruyor, yanlarında da, işlemeli tahta kaşıklar teatral bir biçimde yatıyordu. Yemek mütevaziydi: Fasulye, biraz beyaz peynir, yeşil soğan, ekmek. Canım yemek yemek istemiyordu. Canlı bir hava vardı masada. Herkes son şiirleri konuşuyor, övüyorlardı onları.

O gün okunan şiirlerin çoğu sonradan "60 Şiir" ve "Yeni Şiirler" adlı seçkilere girdi. Yaklaşan şeyin hüznü, uzun süre asılı durdu havada. Yaprak dökümünün hüznüydü bu, hızla uçup giden yaşamın şairde uyandırdığı tasaydı.

Nâzım avuçlarıyla vurdu masaya ve bana baktı:

- Neyse! Yine de söyleyin bakalım, ne oldu size? Çok değişmişsiniz.

Herkes bana baktı. Ve her zaman başıma geldiği gibi, kıpkırmızı kesildim.

- Şiirlerimde redaktörümün hoşuna gitmeyen bir şey olup olmadığını bilmek isterdim? - Ansızın, neşeyle sordu bunu Nâzım.

- Hüznünüz, diye aynı tonda yanıtladım onu.

- Siz de, çoğu kimse gibi, beni dünyanın en mutlu insanı sanıyorsunuz, değil mi? -dedi, hafif alaycı bir gülümseyişle.

- Eğer herkes tarafından sizin sevildiğiniz gibi sevilseydim, hiçbir şey hüzünlü şiir yazdıramazdı bana- diye işi şakaya vurmaya çalıştım.

- Şiir pek de neşeli bir şey değildir aslında,- diye gülümsedi Nâzım.

Demek ki yine de bir şeyler olmuştu bana... Bir kaygı çullanmıştı üstüme. Elim ayağım buz kesmiş, tedirgin bir duygu kaplamıştı içimi. Nâzım'sa hararetle konuşuyor, durmadan şaka yapıyor, dolaptan bir şişe rakı çıkarıp kadehlere dolduruyor, su ekleyerek Türk votkasının nasıl içileceğini öğretiyordu. Bana hırsızlama bakışlar fırlattığını ve neşesinin yapmacık, zorlama olduğunu fark ediyordum. Ve birden kendimi, Nâzım'dan hoşlanmadığımı düşünürken yakaladım ve bir an önce kalkıp eve gitmek isteğini duydum içimde.

Sessizce koridordan çıktım ve aynada yüzüme baktım. Yeni hiçbir şey yoktu. Sadece saçlarım uzamış, düzleşmişti... Ve ansızın aynada, arkamda, bir sanrı, altın bir düş gibi, Nâzım'ı gördüm. Sessizce yaklaşmış, yanı başımda durmuştu. Aynadaki yansımız, tıpatıp, Akimov'un yaşlı bir adam ve genç bir kadının başlarını yan yana gösteren suluboya resmine benziyordu. Nâzım, sertçe, derinlere işleyerek ve buyurucasına bakıyordu gözlerime. Sonra saçlarımı avucuyla yakalayıp öylesine kıvırdı ki boynum acıdı, başımı omzuna çekti ve ansızın elini çekip yüzüne götürdü ve geriye bakmadan çıktı.

Seni neşeli, coşkulu, kaygılı görmeye alışmıştım. Fakat şimdi ele geçirilemez, kavranamaz bir şeyler oluyordu sende. Bir yitirme duygusu yükseliyordu içimde. Bir şeyler savruluyor, kötü bir boşluk duygusu doluyordu içime. Eve gitmeli, eve gitmeli, eve gitmeli bir an önce.

Bir kere de Valentina Brumberg'le, sana, yazlığa gelişimizi anımsıyorum. Ağır hasta yatıyordun. Şoförü bir pusulayla stüdyoya göndermiş, bizi almadan gelmemesini söylemiştin ona. Mevsim yazdı. Güneş yakıp kavuruyordu dışarda. Küçük bir yatak odasında yatıyordun. İçeri girdiğimizde odadaki ağır hava neredeyse yere serecekti beni. Pencereler, vazisdaslar, hepsi sımsıkı kapatılmıştı. Yüksek yastıklarda, yünlü çamaşırlar içinde, tere batmış yatıyordun. Gözlerin öylesine kederleydi ki, bakamıyordu insan. Sonradan şöyle yazacaktın "Yılbaşı Ağacı" adlı şiirinde: "...ölüm döşeğinde yatanın gözlerine bakamam utanırım, yaşamak ayıp bir şeymiş gibi gelir biri yanımda can çekişirken". İşte aşağı yukarı aynı duygulardı kaplayan bizleri o zaman. Ellerin, vücudanla aynı doğrultuda, yünlü yorganın üzerine uzanmıştı. Derileri yaralarla kaplıydı. O sırada aşırı penisilinden bir kan zehirlenmesi başlamıştı sende. Güçlükle ve sey-

rek soluk alıp veriyordun. Pencerelerin ötesinde ise bir yaz şöleniydi yaşanan. Ormanın yeşilliği dayanılmazca parlaktı. Köknarlar, çam ağaçları, kayınlar, sanki pencerelerinden içeri bakıyorlar, sallanıyorlar, yapraklarıyla ışıl ışıl parlıyorlardı. Gök, Amerikan filmlerindeki gibi, mavi, masmaviydi. Ve bu renk bolluğu içinde sen, büyük, mutsuz, ölen bir balığa benziyordun. Sanki bir musibetin, bir terden sırılsıklam yastıkların ve bu yünlü yorganın tutsağıydın; kendi güçsüzlüğünün, hüznünün, ölüme mahkûm oluşunun, ölüm korkusunun tutsağıydın. Yatağın ucuna oturmamızı istedin. İstediğin gibi yaptık.

- E, cancağızlarım, yeni ne var ne yok, anlatın bakalım.

Şundan bundan söz ettik, şakalaşmayı, seni neşelendirmeyi denedik. Becerebildiğimizce oynuyor, fakat bu ikiyüzlülükten kendimize de boğuntu geliyor ve belli ki sen de anlıyordun bunu. Doktor hanım fazla kalmamamız gerektiğini önceden söylemişti. İkide bir kalkmaya davranıyorduk, ama sen bırakmıyordun. Küçük bir çocuk gibi ellerimizi tutuyor, oturmaya zorluyordun bizi. Dört kez ölümün eşiğinden döndün o yaz.

O korkunç zamandan bir de ne anımsıyorum, biliyor musun, bana sorduğun bu soruyu:

- Eğer öteki dünya olsaydı ve orada size dünyada yaşamış, hatta çeşitli zamanlarda yaşamış erkeklerden birini, diyelim Heine, Velasquez vb. koca olarak seçmeniz önerilseydi, kimi seçerdiniz?

Ben saf yürekle:

- Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'i- diye yanıtlamıştım.

- Sanırım uzun bir kuyrukta beklemeniz gerekecek...

- Kuyruğa alışkınım, demiştim ben de şaka yollu.

Sonra, artık birlikte yaşadığımız zamanda da, bu doğallıkla pek fazla ciddi olmayan konuya döndün birkaç kez. Son olarak, ayrılışından iki hafta önce, Staraya Ruza'da*, yine yaşam ötesindeki seçimle ilgili bu soruyu yöneltmiştin bana... O zaman, senin ölüm üstüne konuşmalarına tahammülü olmayan Ekber, sormuştu:

- Ya siz öteki dünyada kime gideceksiniz üstad?

Yazlıktaki komşularımız bizdeydiler. Şakalarımıza ağızları açık kalıyor, fakat gülüyorlardı.

Peredelkino'da karşılaştığımız o günün akşamı bana eve telefon ettin ve dedin ki:

- Ne oldu size? Bana gerçeği söyleyebilir misiniz?

- Neden söz ediyorsunuz?

**Staraya Ruza: Moskova'dan 100 km. kadar ötede yazlık bir yerleşim yeri. (Çev.)*

- Söyleyin öyleyse: Âşık olduğunuz biri mi var? Kim bu adam, söyleyebilir misiniz? Tanıyor muyum onu?

- Hiç kimseye âşık değilim, -diye bir kahkaha attım,-nereden çıkardınız bunu?

- Hiç kim-se-ye?!

- Hiç kim-se-ye.

Tuhaf...

- Neden tuhaf olsun?

- Anlaşıldı, cancağızım. Dürüstçe söylüyorum, bana acımanıza gerek yok. Gerek yok buna.

- Size acımaya niyetim yok zaten. Yoksa böyle bir şeye gereksinmeniz mi var?

- Beni aptal yerine koymayın. Öylesine değişmişsiniz ki. Tümüyle başka biri olmuşsunuz.

- Sadece dudaklarımı boyamaya başladım. Tek değişiklik bu.

- Gördüm. Bu da birisi içindir, cancağızım. Ben koca bir hayat yaşadım, yavrucuğum. Kadınlar hiçbir şeyi iş olsun diye yapmazlar. Sizin hoşa gitmek istediğinizden söz ediyorum. Belki siz kendiniz bile farkında değilsinizdir daha âşık olduğunuzun. Belki henüz bilinçaltınızdır etkileyen sizi... Ben çok yaşlandım, değil mi?

- Nâzım, ne oluyor size Allah aşkına? Nedir bu kötümserlik? Yolculukta çok yorulmuşsunuzdur, bekleyin, bir iki gün geçsin...

- Ben sizin hastanızım, cancağızım, başka bir şeyim yok.

Ve telefonu kapattı. Neden kapattı telefonu? - diye düşündüm.- Neden? Belki biri girdi içeri o sırada ve konuşmasına engel oldu. Ya da umutlu kalmaya devam etmek için kapattı telefonu belki? Nâzım'ın şimdi dar, tahta karyolasına yatmış olduğunu getirdim gözlerimin önüne. Evde ışıklar söndürülmüştür. Her yer sessizliğe bürünmüştür... ve o yatmış, beni düşünüyor. Ben de yatmış, düşünüyordum. Onu düşünüyordum, onun hüznünü, sözlerini ve onu hiç de görmek istediğim gibi görmediğimi. Nasıl görmek istiyordum onu? Bilmiyordum. Fakat başka biri olarak görmek istiyordum onu, aydınlık, basit, güzel. O telaşlar, o ürkek bakışlar olmasın istiyordum. Aptaldım aptal. Hiçbir şey anlamıyordum. O sırada Nâzım'ı hiç tanımıyordum ve sonradan fazlasıyla yaşayacak olduğum şeyi, onun kıskançlığını duyumsamıyordum henüz. Beni, her nedense, güzelleşmiş görüp, bu değişikliği kendince açıklamış ve kıskançlık bürümüştü içini.

Ertesi sabah işe gittim. Ve saat tam 9.00'da telefon çaldı. Çalışma arkadaşım Paeçka Friçinskaya'nın, birden yüzü ışıldayarak: "Nâzım! Nasıl-

sınız? Ne zaman geliyorsunuz?" diye bağırdığını işittim. Gülerek, ona birtakım tatlı, eğlendirici sözler söylüyordu ve onun yüzünde de Nâzım'ın ona aynı tatlılıkla, okşayıcı sözler, kadınlara ancak onun söylemeyi becerebildiği sözler söylediği okunuyordu. Şimdi, gelip gelmediğimi soracak biliyordum ve Raisa "Geldi, geldi, hemen veriyorum!" dedi ve telefon almacını havada bana doğru sallarken. "Gelsene hadi, ne oturuyorsun, sana olduğunu bilmiyor musun sanki!" diyordu tüm görüntüsüyle. Yaklaştım.

- Merhaba Nâzım!

- Günaydın, Veracığım. Bugün size gelebilir miyim diye sormak istiyordum. Ressam yoldaşlarla konuşmak istiyordum. Onlara bir şeyler açıklamak istiyordum...

- Buyurun gelin, sizi görmekten memnun oluruz. Lütfen, buyurun, Nâzım.

Bir sessizlik.

- İşitiyor musunuz beni? Alo.

- Evet, canım, geleceğim. Hoşça kalın, güzelim benim.

Pınar sularıyla yıkanmış gibi oldum.

Nâzım geldi. Aşağıda, girişten telefon eden kapıcıdan öğrendik bunu. Bağırarak soruyordu: "Bir yazar geldi. Adı Nâzım Hikmet'miş, bırakayım mı, bırakmayayım mı?"

Kapıcının telefonundan sonra, ikinci kattaki senaryo bölümünün kapısının çalınıp içeri onun girmesine kadar on, hatta on beş dakika geçeceğini biliyordum. Nâzım çok yavaş çıkardı merdivenleri. Her basamakta dinlenirdi. Öyle sakıngan çıkardı ki taşıdığı çok narin bir vazonun parçalanmasından korkuyordu sanırdınız. Sonra anlattı bana: Bir gün: enfarktüsten sonra, bir doktorlar topluluğu, Kremlovka'da* hastalığını görüşüyorlarmış. "İllegalite stajından geçmiş biri olarak," konuşmaları işitmeyi başarmış. Latinceyi kolayca anladığı için, uğursuz "anevrizm" sözcüğünü duymuş o gün.

- Anlıyor musunuz? -diye anlatıyordu- Anevrizm, sigara kâğıdından daha ince bir yerdir yürekte. En ufak bir özensiz hareket bu kâğıdın patlaması ve her şeyin bitmesi demektir. Sonra hastalığımla ilgili bütün kitapları okudum, her şeyi biliyorum.. Bendeki infarktla insanlar en çok 11 yıl yaşayabiliyorlar...

Stüdyonun yol geçen hanı olan senaryo bölümü bu birkaç dakika içinde, gerekli, fakat ondan çok meraklı bir toplulukla dolardı. Nâzım'la merdivende karşılaşanlar artık öldür Allah başka yere gitmezlerdi. Nâ-

(*) Kremlovkaya bolnitsa- Kremlin Hastanesi (çev.)

zım'a bakmak, onu dinlemek ya da soru sormak, akıl danışmak için doğruca bize gelirlerdi.

Dar ve uzun odamıza bir bayram gibi girerdi Nâzım.

Hayranlık ve merakla dolu birkaç çift göz bakardı ona. Sırayla herkesle selamlaşır, hal hatır sorardı: Kadınların elini öperdi ve bu bizi son derece etkiler, utandırırdı nedense. Birlikte çalıştığımız ve her gün karşılaştığımız erkekler ellerimizi öpmezlerdi. Hepimiz iş arkadaşlarıydık. Nâzım ise sanki daha başka dünyadan gelirdi. Onun yanında herkes bir canlanır, kendine çeki düzen verirdi; aynacıklar, pudralıklar, taraklar görünüp kaybolurdu. Beş dakika sonra da odada ateşli bir tartışma alevlenmiş olurdu bile. Herkes katılırdı bu tartışmaya. Nâzım insanları çeşitli görüşlerin boy ölçüştüğü keskin tartışmalara çekmenin büyük ustasıydı. Gürültülü, fakat dürüst, neşeli tartışmalardı bunlar. Nâzım aramızda dinleniyor gibi gelirdi bize.

Evlilik ve aile konusunda ateşli tartışmaları anımsıyorum. Nâzım SSCB'nin ilk Anayasa'sına göre, taraflardan birinin isteğiyle insanların boşanabildiğini söylüyordu. Sonraki Stalin Anayasasına göre ise, boşanma için, Türkiye'de, İsviçre'de vb. olduğu gibi iki tarafın da rızası gerekiyordu. Nâzım bunun geri adım olduğunu söylüyordu. Sosyalist ailenin temelinin aşk olması gerektiğini savunuyordu. Özellikle çocuklu kadınlar karşı çıkıyorlardı ona. Nikâhla ortaya çıkan yeni akrabalık duygusundan, çocuklara karşı sorumluluktan, alışkanlıktan, ortak evden, yalnızlıktan ve daha buna benzer şeylerden söz ediyorlardı.

Nâzım:

- Bana göre ise,- diye hırslanıyordu,- zorunluluk gereği kurulan aile, köleliktir. Aşksız bir yaşamdır bu. Karnının doyurulması ya da çocuklar bahanesiyle, aşk duymadan bir adamla yaşayan kadınınki, uzun süreli orospuluktan başka bir şey değildir. Sosyalist aile böyle mi olmalı!

Türkiye Komünist Partisi'nin ilkelerini, bilgilerini sorarlardı ona. Çok ciddi yanıtlardı:

- Komünist Partimiz 34 yıldır var, üye sayısı henüz az, yeraltında çalışıyor. İktidarlar, kudurmuş bir terör uyguluyorlar komünistlere karşı! Ülkede kötü olan her şey komünistlerin üzerine yıkılır: Bir yangın mı oldu, kabahatli komünistlerdir, bir katliam ve yağma mı, onlar başlatmıştır vb. Bizim partimizde komünistlerin çoğunluğu aydın çevreden gelmedir.

İlkelerimiz, bilgilerimiz mi? Ülkenin bağımsızlığı! Türkiye saldırgan paktlardan çıkmalıdır. Herkesle, bu arada kuşkusuz Sovyetler Birliği'yle iyi komşuluk ilişkileri. Barış, yaşamın tüm yönleriyle iyileştirilmesi, işte komünistlerin temel belgeleri.

Bir gün Nâzım'ın bizim stüdyoda birkaç saat oturduğunu anımsıyorum. Büfeye götürdük onu. Bizler çabucak yemeklerimizi yiyip onu orada bırakarak bir toplantaya yetişmek üzere kalktık. Sonra, ertesi gün, büfeci Anya şöyle dedi bize:

- Ne güzel bir insan getirdiniz bana, herkesin ağzı açık kaldı! Yedi, içti, kirli kapları kendisi toplayıp getirdi bana, üstüne üstlük bir de teşekkür etmez mi! Oysa ben herkese davrandığımdan farklı davranmamıştım ona... Ne adam!

Geçen gün, senin mezarının yanındaki mavi bankta oturmuş, usulca fısıldaştığımız sırada, yaşlı bir kadın geçti yakınımızdan. Bana baktı ve dedi ki:

- Bir kadın vardı. Sonra bu kadına bir taç giydirdiler. Şimdi çıkarıp aldılar tacı. Sadece kadın kaldı.

Ne denir: Hem tıpatıp doğru, hem şiirsel. Yazık ki sen işitmedin. Hoşuna giderdi. Yanı başımda, öylesine yakın oturuyordun ki bana, dizlerimiz birbirine değiyordu ve sen her zamanki gibi soruyordun: "Ne düşünüyorsun, Veracığım? Ne düşünüyorsun?"

Senin mezarına geldiğimde aklım apaydınlık oluyor, olağanüstü düşünceler doğuyor zihnimde, her şeyi keskin biçimde bambaşka duyumsuyorum, ve bu dakikalarda hiçbir sorun kalmıyor, her şey yalınlaşıyor, ve bu görüntüler ve görünüşler akının arasından çığlık çığlık yankısı duyuluyor seslerimizin, seninle mezarının yanı başındaki mavi bankta oturup usulca fısıldaştığımızda.

Önceleri sık sık, neredeyse her gün geliyordum ziyaretine, sonra sadece cumartesileri gelmem üzerine anlaştık. Sen istemeye istemeye razı oldun buna: "Ne yapalım Veracığım, hiç değilse cumartesileri gel." Biliyorum, her şeyi biliyorum, ama ne yaparsın, yaşamımı sürdürmem gerek, Nâzım.

Genellikle, sabahları pazara gidiyor, çiçek seçiyorum senin için. Öyle bir özenle seçiyorum ki onları, sanki bir şeyleri değiştirecek bu, sanki bir şeylerin bağlı onların şöyle ya da böyle olmalarına. İlkin taksiyle geliyordum sana. Şoförümüz garajın anahtarını bırakmıyordu bana, direksiyonun başına geçsem parçalanacağımdan korkuyordu. Kuşkusuz bilinçli olarak değil, dalgınlıktan. İyi bir insan, acıyordu bana ne de olsa. Sonra, bir gün, bıraktı arabayı bana. O zamandan beri bizim "Kırmızı şapkacık"la geliyorum sana. Sanki evime girer gibi giriyorum mezarlığın kapılarından içeri. Başlangıçta, her adım güçlük veriyordu bana. Şimdi, evime girer gibiyim sanki. Hatta bakıcı kadından süzgeçli kova da alıyorum,

gülleri sulamak için. Geliyorum. Biliyorum. Bankın kıyıcığına oturmuş, bekliyorsun beni. Öylesine kıyısına ki, sanki beş kişi daha oturuyor bankta ve sen yine de hiçbirine engel değilsin. Oturmuş bekliyorsun, hastanede hastaların ziyaret kabul saatlerini beklemesi gibi. Ve her seferinde, gelmeyecekmişim, gelmemi engelleyecek bir şeyler çıkacak gibi geliyor sana, tıpkı hastanede ziyaretçi bekleyen hastalar gibi kuşku düşüyor içine. Geliyorum ve ilkin hiç bakmıyorum oturduğun banka, sanki böyle bir şey yokmuşçasına. Çiçekleri toprağın üzerine özenle yerleştiriyorum. Mezarı gözden geçiriyorum, her şey yerli yerinde mi diye. Benim getirmediğim çiçekleri görüyorum. Biri gelmiş. Kim acaba, diye düşünüyorum. İşte bir pusula, alıp okuyorum: "Büyük, saygıdeğer insana, sevgili şaire, hayranından. 13/X/63. Yermohina Natalya."

İşte, bir başka kadın da şiir getirmiş sana, "Doğu Melodisi" koymuş adını: "Çıktı incecik bir ay, yükseldi Karadağ üstünde Nâzım Hikmet için. Ne güzellik! Ve sabah erkenden, Nâzım Hikmet için, firuze rengine büründü deniz, onun gözleri gibi! Nâzım Hikmet için açtı bir gül.- Hüzünlenme. Tüm bunlar, işaretlerdir anaeyurdundan.- Bekle! Derin saygılarımla. S. Barsamova".

Kimi kez şekerli şeyler bulduğum oluyor, örneğin bir paket badem şekeri.

Kimi kez ve gittikçe daha sık, çiçeklerin altında sarı Türk liraları görüyorum. Alıp gözden geçiriyorum yurdunun paralarını. Ne tuhaf, Nâzım, seninle dünyayı dolaştık da Türk parası görmedim hiç... Şimdi gitgide çoğalıyorlar çimenlerin üstünde. Toprağa gömüyorum onları, varsın Türk okurlarının gecikmiş telifleri olsunlar sana.

Kısacası, her şey eskisi gibi aramızda, hatta gizemcilik bile. Ve ben mezarının başındaki ilk dakikalarda her zaman koşuşturuyorum. Çiçek kavanozlarını, saksılarını elden geçiriyorum, bayatlamış çiçekleri atıyorum, yenilerini koyuyorum. Gidip su getiriyorum, gülleri suluyorum. Öyle de serpiliyorlar ki! Her şeyi yapacağım, her şeyi yerli yerine koyacağım, süpüreceğim, toplayacağım, ve ancak o zaman gelip oturacağım yanına. Ve işte o zaman gönül söyleşimiz başıyor. Zamanın hızla uçup gitmiş olduğunu görüyorum saate baktığımda. Zaman uçuyor...

Telefonların gitgide sıklaştı. Söylemek istediğin özel bir şey yoktu, sesimi duymak istiyordun, hepsi bu. Ve yavaş yavaş anlamaya başladım ki, yaşamının geleceğiyle ilgili bir şeyi bağlıyorsun benimle. Çok tedirgin oldum. Bir şeyler yapmak, seni bir felaketten korumak gerekliliğini duyumsadım. Ben, anlıyor musun, sorumluluk duyuyorum senin için. İşte,

belki, genç olmaktan da o zaman çıktım. Geçenlerde senin sadık kadın hayranların şöyle dediler bana: "Vera, siz Nâzım'layken hiçbir zaman genç değildiniz ki. Gözleriniz çok acı çekmiş bir insanın gözleriydi." Evet evet, anlıyordum bunu, bir felaket geliyordu üstüne doğru senin. O zamanlar âşık değildim sana. Bir erkek olarak görmüyordum seni. Akla gelebilecek birçok şeydin, ama erkek değildin benim için, ve sana nasıl söylemeliydi bunu? Valentina Brumberg'in yalanını düzeltmeye, evli olduğumu ve bir kızım olduğunu söylemeye karar verdim. Bir gün, ben telefon ettim, ya da sürekli olarak birbirini izleyen ülke dışı yolculuklardan döndüğünde sen telefon ettin, ve sana dedim ki:

- Nâzım, kocamla ziyaretinize gelmek istiyorum.

Tanrım, ne kadar uzun süre sustun, ne kadar uzun süre...

- Evlendiniz demek?
- Evet, Nâzım.
- Mutlu musunuz?
- Elbette.
- Kaç yaşında?
- Benden bir yaş büyük.
- Ne iş yapıyor?
- Benim yaptığımı, ama başka bir sinema stüdyosunda.
- Soyadınız değişti mi şimdi?
- Hayır. Yine kızlık soyadımı kullanıyorum.
- Kızlık soyadınız...

1957 kışıydı. Yine bir süredir görüşmemiştik. Sana kendimle ilgili gerçeği söylemeye karar verdim. Çünkü o zaman her şeyi anlayacağını, umut edecek bir şey bulunmadığını ve böylece de ilerlemekte olan bir hastalıktan kurtulacağını düşünüyordum. Duyguların, özellikle de senin dizginsiz duygularının, durumdan, mantıktan, akıldan daha güçlü olduğunu düşünüyordum. İtirafımın, sende korkunç bir acıya yol açacağını, benim gerçeğimin seni iyileştirmek şurda dursun, kançılayacağını bilmiyordum. Bu gerçeğin, genç olduğunu, aşka, mutluluğa, her şeyde benimle eşitliğe hakkın olduğunu bana kanıtlamak için sende umutsuz bir arzu uyandıracağını bilmiyordum. Kocamla birlikte Peredelkino'da ziyaretine geldiğimizde bunların hiçbirini bilmiyordum. Çoktandır, beş yıldır evliydik. Kızımız Anyuta büyüyordu ve her şey genelde çok güzeldi. Fakat tanışıklığımızın başlangıcında sevgili Valentina Brumberg'in söylediği ve bana o zaman masum görünen yalan, şimdi itirafı utanılacak, tiksinç bir şey yapmıştı.

İşte bu nedenle, yeni evlendiğimi söylemeye karar verdim Nâzım'a.

Onun ise, yaşamımla ilgili bana soru sormak aklına bile gelmiyordu. Kadınları çok iyi tanıyan biri olarak dokunulmamışlığımdan kuşkusu yoktu ve aslında da doğrusu buydu.

Bu saçmalığı kocama nasıl açıkladığımı anımsamıyorum. Tüm bu hikâyeyi budalaca bulduğunu ve bunun onda herhangi bir heyecan uyandırmadığını gördüm. Olup bitene özel bir önem vermeden, sırf benim için, isteğimi yerine getirdi.

Geldik. İyi karşıladın bizi. Birazcık heyecanlı ve her zamankine göre daha hızlı ve hareketliydin. Durmadan bir şeyler anlatıyor, şakalar yapıyor, gülüyor, kimseye tek sözcük söyleme fırsatı vermiyordun. Bir konudan öbür konuya geçerek, sadece sendin konuşan. Her zamanki gibi, ağzımız açık dinliyorduk seni. Dikkatli dikkatli bakıyordun bana, sadece gözlerinle sorarak: "E, nasıl, memnun musun?" Ve bunu yaparken sanki kurnaz bir gülümseyiş geçiyordu yüzünden. Çevrendeki kadınlardan biri inledi: "Oy, Nâzım, nasıl da değişmiş! Küçücük bir kızdı, basbayağı kadın olmuş." Genç kızların evlenir evlenmez değiştikleri konusunda küçük burjuvaca bir inanç vardır ya, ondan. Gülünç bir şeydi duymak bunları, ama susuyordum. Yukarı katta konuk odasında oturuyorduk. Duvarlara çepeçevre, renk renk bir çelenk gibi, kırmızı yeşil, sarı, mavi renkte plastiklerle kaplı divanlar sıralanmıştı. Üzerlerinde, yabancı dillerde kitaplar dolu raflar vardı. Benim başımın üzerinde, yukarda, desenli bir çift eldiven ve el örgüsü çoraplar sallanıyor, yanında yeni nakışlar duruyordu. Bütün bunlar renk renk ve zarifti. Kocaman, boyasız masanın üzerinde bir heykel peydahlanmıştı: Kara ağaçtan bir zenci başı. İnsanı hayrette bırakan bir baş. Sonraları sık sık söz ettin bu yontudan ve o evden ayrılırken onu oradan almadığına hayıflanıp durdun. Fakat o sırada senin çalışma masanda, daktilonun önünde duruyordu. Bir ara, yaklaştın ona ve verniklenmiş başını okşadın zencinin. Ellerinin nasıl titremekte olduğunu ayrımsadım. Bir an, orada bulunan hepimizin varlığını unutmuştun. Durmuş, zencinin başını okşuyordun. Sana üzüntü verdiğim için dayanılmaz bir acı duydum. Tüm bunlara bir son vermek istiyor, fakat nasıl yapacağımı bilmiyordum bunu. Yanına gelip, bizim artık gitmemiz gerektiğini söyledim. Dikkatle, dikkatle baktın bana ve gözlerinde sitem değil, bir acı ve düşkırıklığı okudum.

Genelde solgun yüzün kızarmış, bakışların gölgelenmişti. Yine de, çektiğin acıları görmeme karşın, bir suçluluk duygusu yoktu içimde.

Neydi bende olan şey, Nâzım? Neden insanlar iyilikle, saygıyla, hatta sevecen davranıyorlardı bana karşı? Biliyorum, elim "uğurlu"dur. Önemli bir şeyler öncesindeki bir insanı dürtükleyip başarı dilediğimde, işi mut-

laka olumlu sonuçlanır... Kendim de, hani derler ya, "işi rast giden" biriyimdir... Ve sana rastladım işte.... Yanıtları senin şiirlerinde arıyorum, ama Rusçalarındaki çınıltı inandırıcı değil pek:

Kimseler yapamaz senin resmini
Kıyıdan açılanın tanyerinden esenin(*)

Yaşadığım bir şey ne kadar ağır ve acı verici olursa olsun, yaşamda her zaman mutlu bakışlar, akıllı bir kitap ya da iyi bir söz, ya da sıradan bir güneşli gün, ya da bir başka şey bulurdum mutlaka; ve bu bana umut aşılar, gülümseme gücü verir, gündüzleri gülebilmemi, ağlamayı geceye ertelememi sağlardı. İşte yine bir mutsuzluk geldi başıma. Kendi yüzüm bana yabancı. Yüzüm yok, yok oldu, anlıyor musun? Çok aylar geçti ayrılığımızın üzerinden, birkaç tane değil, birçok ay, ve dişimi sıkmış sürdürüyorum yaşamayı. Gülmezsem, ben olmaktan çıkacağım. Gülümseyişsiz yapamam. Yüzüm gri bir güz günü gibi. Yoksa yıpranmış bir tahta kaşığa mı benzesin istiyorsun bu yüz? İstiyorsun, evet. Biliyorum bunu. Evimize hakiki Türklerin, oradan, Boğaz'dan telefon edecekleri güne kadar... İşte o zaman, onlara, beni sevdiğin halimle göstermek istersin... Fakat öyle görünüyor ki hemen olacak bir şey değil bu... Yine de yitirmiyorum umudumu: Gülümseyişim dönüp gelecek bana yine. Bir gün bizim posta kutusundan mektuplarla, gazetelerle birlikte çıkaracağım onu, gülümseyerek okuyacağım bu mektupları ve gazeteleri. Belki de her şey bir telefonla başlayacak? Gülümseyişim sana da gerekli. Yoksa başka türlü nasıl anlatırım seni? Gerçek bir hikâye olur mu bu? Sen kendin, bütünümün yarısı olan, dünyanın öteki ucundan tam elli yıl bana doğru yolculuk eden sen de benim gülümseyişim olmaksızın var olamazsın, öyleyse geri ver onu bana, Nâzım.

Ayrılmadan önce mutfağa götürdün bizi.

- Gelin genç evliler için içelim birer kadeh. Usul böyledir.

Bir kadının elindeki anahtarlar parıldadı, büfenin kapakları açıldı ve küçük kadehlerde konyaklar göründü. Şimdi de anımsıyorum yüzündeki anlatımı; gülüyordun, konuşuyordun ve aynı anda da yoktun.

"Tüm dünya bir tiyatrodur. Kadınlar, erkekler, hepsi oyuncudur orada..." Fakat Tanrım, nasıl da istemiyor canım, nasıl da gerek yok bu yalanlara, ikiyüzlülüğe. İğne üstündeyim sanki. Senin ellerinin üzerinde hareli, kırmızı halkalar beliriyor. Konyak kadehini, sonuna kadar içmeden

(*) "Vera'nın Resmi" adlı şiirin bütünü için bkz. "Tüm Eserleri 8" s. 125. (Çev.)

bırakıyorsun masaya. Ama bunu ayrımsamıyorum ben, daha küçük şeylere dağılıyor dikkatim. Evindeki her şey beni sinirlendirmeye başlıyor. Kulaklarımda ahududu rengindeki kristalin çınıltısı değil, anahtarların şangırtısı var; her şey kilit altında...

Bir gün, evinde yaşayan kadınlardan birine, insanlara karşı neden böyle güvensiz olduğunu sordum? Neden her şeyi kilit altında tuttuğunu? Şöyle dedi:

- Biliyor musun, savaş sırasında soydular beni. Asker olarak hizmet gördüğüm ordudan Moskova'ya geldim, eşyalarımı götürmüşler. O günden beri herkesten korkarım.

Savaş. Her aile yakınlarını, biriciklerini, sevdiklerini yitirmiş, ülkenin tüm kanı akmış, kentler yıkılmış; faşizm gelip kapıya dayanmış, birini de hırsızlık korkutmuş...

Otomobilde gidiyor ve bu hikâyeyi birlikte dinliyorduk Her şey, yüksek sesle söyleniyordu. Nâzım şoförün yanında oturuyor ve kesinlikle her şeyi işitiyordu. Dönmedi, tek sözcük söylemedi, ensesi anlatımsızdı. Sonraları da birkaç kez, manevi değerlere sahip olmayan zoolojik tiplerle ilişkilerinde, suskunluğu bir taktik olarak seçtiğine tanık oldum senin. Bense arabadan kendimi dışarı atmak ve avuçlarımı kara bastırmak istiyordum. Beyazdı kar. Her yeri kaplamıştı. Ve onun böyle beyaz, böyle çok oluşu hoşuma gidiyordu. Ve kocaman cüsseli adam, neden susuyordu? Neden? Savaşın nasıl bir şey olduğunu sanki bilmiyor muydu o? Hapishanedeydi, dünyadaki bütün hapishaneler gibi korkunç olan Türkiye hapishanesinde, ve radyodan savaş haberlerini izliyordu. Şimdi iyice anlaşıldığı gibi, onun yaşamı da bizim zaferimize bağlıydı. Yine de, kim bilir, savaşın nasıl bir şey olduğunu bilmiyordu belki? Bir anne sesinin bozuk bir çandan yükselen uğultu gibi kulaklarda yer ettiği, kilometreler kadar uzun o saniyeleri yaşamamıştı çünkü: "Baban yiğitlere yaraşır bir ölümle öldü..." Öldü... ölümle... yiğitlere yaraşır... Bu insanca olmayan sözcükler, otomatik bir silahtan çıkan mermiler gibi, kızgın iğneler gibi senin güçsüz, küçücük varlığını deler, kamçılar, derin izlerini bırakır onda. Bu nedenle "yiğit" sözcüğü en korkuncu olur sözcüklerin, bir an için tüm öteki anlamlarını unutturur. Gözlerinin önünde kanlı bir sancak gibi dalgalanır bu sözcük, her yanı kaplayarak, senin çocuk kanınla kanayarak. Baban bir kahraman, ve öldü. Bağdaştıramazsın bunları, kabul edemezsin, hele on bir yaşındaysan ve dışarda, pencerenin gerisinde dinginlikle yağıyorsa kar, ve hiçbir zaman bir ölünün yüzüne bakmamışsan...

Beyazdı kar. Her yanı kaplamıştı. Onun böyle çok oluşu hoştu, güzel-

di, Peredelkino'dan Moskova'ya Nâzım Hikmet'in yarısı bej, yarısı kırmızı "Volga"sıyla dönerken.

Sana gönül kırıcı sözler söylüyorum, Nâzım. Biliyorum bunu. Ama gönül kırıcı şeyler de vardı, öyle değil mi? Hepimiz insanız, sen de insandın. İn-san! Ve çok şükür ki öyleydin. Hiçbir şey unutulsun istemiyorum, hatta sende bana acı veren, beni kızdıran şeyler de. Bu olmazsa sen de var olmazsın. Benim için değerli olan da, dul bir eşin çizeceği ideal bir tablo değil, sensin. Zaten şu "dul eş" sözcüğünde de gülünç, acınası bir şey var. Belki hep senin karın olarak kalacağım ben Nâzım. Karşı çıkar mısın bana?

Ertesi günden başlayarak Nâzım atağa kalktı. Bana, henüz genç olduğunu kanıtlamaya karar verdi. Onu unutmam şurda dursun, kendisinden bir dakika kopmama bile olanak vermiyordu. Günde on kere telefon ediyordu... Hiçbir şey umurunda değildi: Çalışmakta oluşum, evli oluşum, kendisiyle telefonda konuşmamın kimi kez uygun olmayışı ve çoğu kez olanaksız oluşu... açıyordu telefonu. Senaryo bölümünden bir an ayrılmayayım, hemen dört katlı stüdyoda aramaya başlıyordu beni, Nâzım "telefonda"ydı. Ya kendisi getiriyor ya da şoförüyle kocaman pastalar, kutu kutu çikolatalar, çiçekler gönderiyor ve daha türlü türlü şeyler yapıyordu, beni kendisine kadınca ilgi göstermeye zorlamak için. Artık bir çocuğa davranır gibi davranmıyordu bana. Onun gözünde kadın olmuştum artık, ve Dumas'nın, Dostoyevski'nin romanlarında kadınlara nasıl kur yapılıyorsa, öyle kur yapıyordu bana.

Yaşamımın her saatinin hesabını soruyordu benden, ne giyindiğimi, nasıl tarandığımı, yanımda kimin bulunduğunu soruyordu. İş sonrasında da, yolda geçecek zamanı dakikası dakikasına hesap ederek, stüdyodan çıkışımdan tam yirmi beş dakika sonra eve telefon ediyordu. Eğer evde değilsem, gecikmemin nedeni üzerine komşularla akıl yürütmeye başlıyordu.

Bir gün elimde ağır çantalarla işten eve döndüğümde genç komşu kadın kıkır kıkır gülerek şöyle dedi:

- Nâzım telefon etti az önce ve sana senin bir şıllık olduğunu söylememi rica etti.

Bu kadarı fazlaydı artık! Bu sözcüğün aşağılayıcı anlamını bilmediğini, onu, böyle bir anlam taşımayan "sürtmek" fiilinden çıkardığını tahmin ettim*. Belki de, birlikte olduğumuz tüm yıllarda yaptığı biricik kabalık budur.

(*) Nâzım'ın kullandığı sözcük "şlyuha", şıllık, orospu anlamına geliyor. Tulyakova'nın sözünü ettiği fiil "şlyatsa", argoda "sürtmek" anlamına geliyor. Nâzım "sürtük" demek isterken, orospu demiş oluyor... (Çev.)

Geciktiğimde öylesine sinirleniyordu ki, komşularım acıyorlardı ona ve daha evimin kapısından adımımı atar atmaz, hepsi bir ağızdan, hemen kendisine telefon etmeye zorluyorlardı beni. Aşkında öylesine korunaksızdı ki, herkes ilgilenip acıyor ve yardım ediyordu ona.

Çevresinde yaşadığım insanları masalsı bir ilgi ve kaygıyla kuşatmıştı. Herkes onun iyi dostu ve yandaşı olmuştu. Daha genç ve sağlığı daha iyi olsaydı, tüm parlak kişiliğine karşın bu yakınlık duygusunu uyandırmazdı belki. Fakat hastaydı, genç değildi ve ben de içlerinde olmak üzere hiçbirimiz durumuna çıkış yolu bulamıyorduk. Herkesten daha güçsüz oluşunun nedeni âşık oluşuydu. Fakat hayali uğruna mücadele ediyor ve adım adım güç kazanıyordu.

Çok geçmeden, stüdyomuza bir göz atmaksızın iki gün yaşayamaz olmuştu artık. Herkesin gözü önünde, yenilenip gençleşiyordu. Yakışıklı, neşeli ve güçlü giriyordu içeri. Hiçbir şeyi gizlemiyordu artık. Işıklar içinde ve kapılar ardına kadar açık bir şenlik evi gibiydi. Kaynayan enerjisini saçıyordu çevreye; tasarılar, isteklerle doluydu, ve tutkularını, ilgilerini herkese aşılıyordu. Öyle ki, yavaş yavaş, çevresinde bulunan herkes, ister yirmi, ister altmış yaşında olsunlar, kardeşi oldular onun. İlgisine beni iyilikle öylesine alıştırdı ki, sabahları telefon etmediğinde sesini arar oldum, kaygılanmaya, kederlenmeye başladım. Yavaş yavaş, onsuz düşünemez oldum hayatımı.

Yine de onun bu geniş gönüllülüğünde, bir orduya yetecek kadar çok pastalarda ve çikolatalarda, bir ağalık, bir ayrıcalık vardı. Böyle bir şeyi daha başka kim yapabilirdi o sırada? 1950'li yıllarda insanlar, oldukça alçakgönüllü bir yaşam sürdürüyorlardı henüz. Bir gün ona, "Lütfen, yapmayın böyle," dedim. "Bir hacıağa gibi davranıyorsunuz."

Nâzım üzüldü:

- Ama cancağızım, beni neden kendin için hoş bir şey yapmaktan yoksun bırakıyorsunuz?

- Dilinin sürçtüğünü düşünerek, bir daha sordum:

- Kendim için mi dediniz?

- Söz ettiğiniz tüm bu şeyleri kendim için yaptığımı anlamıyor musunuz? Evet, KEN-DİM İÇİN! Size hediyeler vermek BENİM hoşuma gidiyor. Sizin için çiçekler aradığımda, mutluluk duyuyorum. Ama siz isterseniz fırlatıp atın onları, önemi yok. Bir insanın başka bir insan için çok küçük bir şey yapmak istemesi korkunç ya da ayıp bir şey midir yoksa?

Bu konuşma sırasında orada bulunan iyi yürekli, sevgili Raisa yine her zamanki gibi acıdı Nâzım'a:

- Siz onun dediklerine aldırmayın Nâzım! Çikolata ya da börek gibi şeyleri sevmez, bütün sorun bu.

- Ay, ay, ay! - diye kederlendi Nâzım - ne aptalım, aklıma bile gelmedi bu. - Ve bir kahkaha patlattı.

- Elbette, - diye şakacıktan ona kanat germeyi sürdürdü Raisa. - Eğer onu hoşnut etmek istiyorsanız, hıyar turşusu, çiroz gibi şeyler getirin de, bakın o zaman nasıl sevecek sizi!

Nâzım olanca ciddiyetiyle tuttu bu öğüdü. O günden sonra, senaryo bölümüne her gelişinde, masamın yanma, yere, hıyar turşusu, mantar, zeytin dolu kavanozları özenle yerleştirmeye başladı. Bunlar kimi kez yarım litrelik, kimi kez üç litrelik kavanozlardı, mağazada ne bulursa alıp getiriyordu.

Bizim neşemizi görünce keyifle bağırıyordu o da:

- E, Rus kızlarını böyle ağırlamak gerekiyormuş demek! Hey, Raeçka, ne aslan kızsın be sen! Ne güzel akıllar veriyorsun!- Ve elini öpüyordu Raisa'nın.

Nâzım sık sık, işgünümün bitimine yakın gelir, işimi bitirinceye kadar biraz bekler, sonra bir yerlere gidip yarım saat oturmamızı isterdi. Stüdyoya çok yakın olmasına karşın genellikle, MHAT'ın* karşısındaki "Artistiçeskoye" kahvesine** gidiyorduk. Orada, üzerinde temiz olmayan bir örtünün bulunması artık kurallaşmış bir küçük masaya oturur ve hep aynı içkiyi söylerdik. Rus çayı gibi, metal muhafazalı büyük, ince bardaklarda getirilen sütlü kahve. Ve konuşurduk. Nâzım seviyordu bu tuhaf kahveyi. Orada rahattı. Yiyecek bir şey hiçbir zaman bulunmadığı için hemen hemen her zaman boştu kahve. Bu yüzden de ziyaretçiye alışık olmayan garsonlar tek tek gelen müşterilere uykulu ve aldırışsız bir tavırla hizmet eder, gelenlerin masada oturacakları süreyi umursamazlardı. Nâzım her seferinde, üretim planını nasıl gerçekleştirdiğine şaşıyordu bu kahvenin. Bir gün bunu garsona sorduğunda, şu yanıtı aldı:

- Becermek gerek, değerli yoldaş, becermek.

İşletmenin yönetimi belli ki her konuda eli sıkı davranıyordu. Bu nedenle küçük salon, varla yok arası aydınlatılıyordu. Biz de Nâzım'la, birinin onu tanıyıp konuşmamızı böleceğinden korkmadan, rahat rahat konuşabiliyorduk. Yoksa her yerde, her zaman bir tanıyan çıkardı onu. Yaşamı gözler önündeydi.

Nâzım benimle baş başa kalınca değişir, daha yumuşak, daha sevecen olurdu. Sessizce bana bakıp dinlemeyi severdi. Her şeyi öğrenmek istiyordu, yaşamımın en küçük ayrıntılarını, ailemin öyküsünü, ana babamın yazgısını, ilişkilerini, kişiliklerini. Sandalyenin arkalığına yaslanıp oturur,

(*) Moskovski Hudojestvenniy Teatr - Moskova Sanat tiyatrosu. (Çev.)
(**) Sanatçılar kahvesi. (Çev.)

bacak bacak üstüne atar, başını hafifçe yana eğer ve dinlerdi.

- Kendinizi kaç yaşınızdan bu yana anımsıyorsunuz?

- Aşağı yukarı, beş yaşımdan bu yana.

- Demek beş yaşınızdan bu yana bir şeyler anımsıyorsunuz, birtakım insan yüzlerini gözlerinizin önüne getirebiliyorsunuz ve bunların çok daha sonra olmadığından kuşkunuz yok, öyle mi? - Ve onaylayıcı yanıtı alınca şaşırırdı. - Benimse anımsadığım bir şey yok. Çocukluğum üstüne bir şey anlatamam.

- Ama anlatıyorsunuz, birçok kez kendim dinledim?

- Evet, anlatmak gerekiyor. Çünkü insanlar benim ahmak bir Türk kafam olduğunu anlamıyorlar. Belki de yalan değil anlattıklarım, çünkü annem ya da kız kardeşim ya da Sara teyzem, benim yanımda sık sık, çocukluğuma ilişkin çeşitli şeyler anlatırlardı. Şimdi artık, hangileri onların anlattıkları, hangileri benim anımsadıklarım, ayırt edemiyorum... Fakat kimi kez, ansızın, hiçbir şey anımsamadığımı açık seçik anlıyorum, ve hatta aile yakınlarımdan kendime ilişkin işittiklerim de uydurma gibi geliyor bana. Belki de dedemin ya da babamın, kendi çocukları üstüneydi söyledikleri de, ben karıştırıyor, hepsini kendim için söylenmiş sanıyorum. Gerçek bir paniğe kapılıyorum o zaman. Kız kardeşime, Saniye'me koşmak, sormak, konuşmak istiyorum onunla. İnsan anımsamalıdır yaşamını! İşte böyle, cancağızım. Hiçbir şeyi anımsayamıyorum gerektiği gibi. Ama benimle ilgili yazılanlarda o kadar çok uydurma şey var ki, ve bunları okuduğumda öyle öfkeleniyorum ki, içinden hatta gidip pataklamak geliyor ahmağı! İnsanlar ne diye yazarlar bilmedikleri şeyi!

- Yine kendiniz üstüne anlattıklarınızın gerçekten olduğuna kesinlikle söyleyebileceğiniz bir başlangıç tarihi olmalı?

- Kesinkes böyle bir tarih veremem. Bazı olayları açık seçik anımsıyorum. Sözgelimi, dedemin beni dönerek dans eden dervişlerinin toplantısına nasıl götürdüğünü çok iyi anımsıyorum. Çok sayıda insan, otuz, belki elli kişi, karanlıkta, ellerinde küçük kandillerle toplanır, kendilerine özgü dualarına başlarlardı. Yine hepsinin, bana kavak ağaçları gibi uzun uzun adamlar olarak göründüklerini anımsıyorum... Hep birden şarkı söyleyip çağırışırlardı. Kuşkusuz hiçbir şey anlamaz, fakat buna karşılık ben de onlar gibi, hatta küçük ve çevik bir oğlan olduğum için onlardan daha hızlı hareket ederdim. Dedem bu topluluğun yöneticisiydi ve her zaman çemberin ortasına iterdi beni. Duanın ritmine göre dönmek ve sıçramak zorundaydım. Onların tuhaf, fanatik, yükseklere çıkan seslerinden, yavaş yavaş, hatta çok çabuk, vecde gelir ve incecik bacaklarımın üstünde topaç gibi dönerdim. Çok uzun süre dönerdim böyle, yorgunluk-

tan yere yuvarlanıncaya kadar. Belki de ilk kez o zaman tanıştım yüreğimle. Yorulan ben değildim, oydu. Belki de tümden yitirebilirdim aklımı bu ihtiyarlarla. Tutkulu, insanı kavrayan duaları beni kendine çeker, vecde gelişleri bana da geçerdi. Çok duyarlı bir çocuktum. Ve tüm bu anlattıklarım geceleyin, açık gökyüzünün altında olurdu. Bir gizem duyumsardım her şeyde. Korku ve merak duygusuyla dolardı içime. O anlarda yıldızlar çekerdi beni kendine. Tam başımın üstünde sallanırlar ve çevremdeki insanların sesleri yükseldikçe, yıldızlar da irileşirdi gitgide. Sonra, dedemle, herkesin saydığı biraz da korktuğu böyle büyük ve sert bir ihtiyarla yan yana olmak hoşuma giderdi. Hoşuma giderdi, çünkü bu anlarda hiç korku duymazdım ondan. Severdi beni, ben de çok ustalıkla yararlanırdım bu sevgiden. Küçüktüm ama, oldukça kurnaz bir delikanlıydım. Kocaman, ak bir sakalı vardı dedemin... Şiir okumayı çok sever ve ben yanında olduğum sıralarda sık sık şiir okurdu. Fakat nasıl okuduğunu anımsamıyorum. Olağanüstü güzel ve duyguyla okuduğunu biliyorum, fakat nasıl okurdu anımsamıyorum. Açıklayabildim mi? Ha? İşte böyle. Anımsamıyorum onu. Yani, dedemden söz ettiğimde, ne sesi, ne de resmi canlanıyor zihnimde. Fakat ona ilişkin, bana dokunuşuna ilişkin duyumsamalarımı anımsıyorum. Anlıyor musunuz, şu anda bile başımın üzerinde elinin ağırlığını ya da üzerlerinde oturduğum dizlerini duyumsuyorum. Sivriydi dizleri, üstlerine oturmanın hiç de hoş bir şey olmadığını anımsıyorum.

Bir gün, her zamanki gibi, ak sakallı dervişler toplanmışlardı dedemde. Oturmuş, onun ortaya çıkacağı zamanı bekliyorlardı. Törenleri böyleydi. Dedem göründüğünde, yazdığı harika şiiri kendilerinden gizlediği için hep birden sitemle yüklendiler ona. Dedem ilk satırları duyunca kendisinin olmadığını söyledi şiirin, o zaman dervişler yeni gazeteyi açıp dedemin burnunun dibine uzattılar.

Belki bilmezsiniz, bizde bütün dervişler şiir yazarlardı, fakat yayımlamaları uygun olmazdı, ayıp sayılırdı.

Dedem:

- Ben şiir miir yayımlamadım! diye bağırdı onlara.

- Nasıl olur! - diye karşı çıktı dervişler.- İşte, adınız.

Pencerenin altında top oynuyordum o sırada ben. Evden gelen bağrışları, ağız dalaşını duyup, ne oluyor diye meraklandım, bakmaya gittim koşarak. İşi anlayınca:

- Ben yazdım o şiiri- dedim.

Dervişler afalladılar. Bir mucizeye bakar gibi, hayran, bakakaldılar bana. Dedemin şaşkınlığı da daha az değildi. Sonunda, bende Celâleddin

Rumi'nin ruhunun canlandığına kara verdiler ve önümde secde edeceklerdi neredeyse.

Onların ne dininden, ne şiirinden anladığım yoktu. Fakat kulağımda kalan bu şiirlerden etkilenmiş, öykünmüş olmalıydım onlara.

Sonunda kendilerini toplayarak:

- Bu güzel şiiri siz yazdınız demek, küçük bey?- diye sordular.

- Evet, ben yazdım! Daha da yazacağım! Zaten büyük bir şair olacağım ben!- diye bağırarak karşılık verdim ve yine koşarak top oynamaya döndüm.

Görüyorsunuz ya, cancağızım, birazcık böbürlenmiştim çocukluğumda. Sonra dedem birçok kişiye anlattı durdu benim bu zirzopluğumu böbürlenerek. Çok severdi beni. Onun bu sevgisinin sıcaklığı, torunuyla, benimle yani, övünç duyması da bir duygu olarak kalmış bende. Fakat dedemin görüntüsü, fotoğrafı kalmamış aklımda. Annemin gençliğini de çok iyi anımsıyorum. Âşık olduğum ilk kadındır. Freud'u okumuşsunuzdur. Hayranlarından değilim. Bir materyalist olarak birçok bakımdan aynı kanıda değilim onunla, fakat gözlemlerinde doğru olan yerler var. Anneme âşıktım. Biliyor musunuz, şaşılacak kadar güzel bir kadındı. Ama şa-şı-la-cak kadar! Biliyor musunuz, bizde, Türkiye'de bir töre vardır. Şimdi, kuşkusuz, köylerde kalmıştır ancak, ama önceleri herkes uyardı. Annem evleneceği zaman, bu töre gereğince, düğün öncesinde bir odaya oturtmuşlar. Tabii üstünde gelinliği, yüzünde tül varmış. Tüm konuklar, daha doğrusu isteyen herkes sabahtan gelmeye başlamışlar gelini görmek için. Annem öğrenimini Paris'te görmüş, hatta kökeninde çok az Türklük vardır, fakat İstanbul'un tüm törelerine uyardı. Zavallı, aşkı için katlanıyordu bu çileye de.

Fakat, anlatmak istediğim bu değil. Sizde, Ruslarda da geline bakma töresi vardır. Şimdi değil kuşkusuz, ama eskiden varmış, edebiyattan biliyorum. Köylülüğün ağır bastığı ülkelerde bu gibi törenlerin bulunması olağandır. Annemi gören insanlar, bu güzellikten ayrılamıyorlarmış bir türlü! Hatta kimileri bir insanın bu kadar dehşetli güzel olabileceğine inanamayıp tülü kaldırıyorlarmış. Mavi gözleri ve öylesine taze, canlı, güneş renginde bir teni vardı ki, insanlar onun gelinlik giyinmiş bir bebek olup olmadığına emin olmak için yanaklarına dokunuyorlarmış. Tüm kente, hemen, babamın bir bebekle evlendiği söylentisi yayılmış. Öyle derlerdi anneme. İşte böylece bütün gün çevresi insanlarla dolup taşmış, o da töre gereği, hiçbir şey söylemeden, hiçbir şey yiyip içmeden, kımıltısız oturmuş. Madem gelin oldun, artık sabretmen gerek. İşte böyle, cancağızım, bütün törelerden nefret ederim ben, hepsinden! Bizi korkunç

durduran, engelleyen şeylerdir. Ben tüm törelere karşı mücadele etmek için de devrimci oldum. Töreler insanları tutsak eder, bense her türlü tutsaklığa karşıyım. Küçük burjuvaların elinde silahtırlar, bense küçük burjuvalardan nefret ederim. Törelerin, hatta düğüne, hatta cenazeye ilişkin olanları bile korkunçtur.

Senin son gününden üç hafta kadar önce Staraya Ruza'daki yazlığın terasında oturmuş, aşağıdan akıp giden Moskova nehrine bakıyorduk. Sakindin. Ama düşünceliydin biraz. Doğa genel olarak ezici bir duygu uyandırırdı sende. İnsanların çoğunda olduğunun tersine o sende melodramatik bir heyecan yaratmaz, güzelliği sevinç vermezdi sana. Levintan'ın "Sonsuz Dinginliğin Üzerinde" tablosunda gösterdiği gibi, onun kudretli gücünü ve egemenliğini duyumsardın. Her şeyin insan elleriyle yaratıldığı, kurulduğu, her şeyin başlangıcı ve şöyle ya da böyle beklenir bir sonu olduğu kentlere kaçardın doğudan. Kentler de insanlar gibi bir şeydi senin için. Severdin onları, her birini; güney kentleri, kuzey kentleri, büyük kentler ya da taşra kentleri, bir sevgin vardı hepsine. Kendini ev sahibi gibi duyumsardın herhangi birinde onların. Bir tarlanın, ırmağın, ormanın görüntüsü sevinçsizliğe sürüklerdi seni. O yeşil kendiliğindencilik, insanlardan bağımsız, sonsuz ve uzun yaşam, kıskançlığın acıyla karıştığı bir duygu uyandırırdı sende. Ormanda, denizde, kırda, keskin biçimde duyumsardın kendi yaşamının geçiciliğini, kırılganlığını.

Bir matem marşının seslerine çevirdik başlarımızı. Irmağın ötesindeki en yüksek yeşil tepenin üstünden geliyordu. Kalkıp terasın ucuna gittin ve tahta dayangaça yaslanarak oraya, çalgıcıların borularının parıldadığı yere baktın.

- Gidelim, - dedim.

- Bakmak istiyorum.

- Gidelim daha iyi, Nâzım.

- Fark etmez, cancağızım, bir yere kaçamayız bundan. Bu sesler her yerde bulur bizi. Bak, ne kadar çok insan var; kamyondan yere atlıyorlar. Yeşil üstünde kara görüntüler. Kırmızı tabut. Neden kırmızı? Sizde ne anlama gelir bu?

- Bu komünistin ya da milletvekilinin gömülme töreni olmalı.

- Demek beni de böyle kırmızı bir tabuta koyacaklar.

- Muhakkak.

- İlginç. Orkestranın Chopin'i nasıl yanlış çaldığını işitiyor musun? Özellikle boru. İşitiyor musun, ne çalıyor? Köylerde akşamları danslarda çalmaya alışık bir delikanlı olmalı... Belki de meslek yaşamında ilk cenazedir bu... Bak gidiyorlar. Nereye gidiyorlar?

- Mezarlığa.

- Ne sıcak! Sizde mayıs ayında bu sıcak normal midir?

- Hayır, kimse böyle bir mayıs anımsamıyor. Fakat, Nâzım, hadi ormana gidelim, ha? Her zamanki yolumuzdan o yaşlı çam ağacına kadar gidelim mi?

- Neden böyle sessizlik oldu birden Veracığım? Neden artık çalmıyor orkestra? Her şey bitti mi artık?

- Herhalde söylevler veriliyordur şimdi, son veda sözleri söyleniyordur...

- Kimler söylüyor?

- Birlikte çalıştığı, dostluk ettiği kimseler, üstleri, yakınları...

- Belki de kadındır ölen...

- Belki de...

Sustuk ve ağaçların mezarlığı gizlediği yeşil tepeye bakmayı sürdürdük.

- Biliyor musun, Almanya'da cenaze törenleri için bir büro var. Çok komik bir şey, bak anlatayım. Bizim Alman arkadaşlar, bilirsin, pek düzen severdirler. Her şey çok düzenli, çabuk ve rahat olmalıdır. Ölüm de kolayca, basitçe paketlenmelidir. Bana göre, yerden göğe kadar hakları var! Yaşamış olan insanla cesedin ilgisi ne. Ceset cesettir ve bir an önce işinin bitirilmesi gerekir. Bu nedenle, bir yakının öldüğünde, hemen büronun yolunu tutuyor ya da telefon ediyorsun oraya. Diyorsun ki: "Yoldaşlar, çok rica ederim, bana yardım edin." Çok memnun kalıyorlar ve senden, seni henüz tedirgin etmeyi sürdüren insana kaç para harcamaya niyetli olduğunu çok iş bitirici bir tavırla soruyorlar. Söylüyorsun. Yas töreni için kaç kişiye gereksinmen olduğunu soruyorlar. Tabii, bunlar için ek fiyat ödeniyor. Sonra, söylev verecek söylevciler gerekip gerekmediği konusuyla ilgileniyorlar. Sadece iyi şeyler söyleyeceklerdir ve kendilerine çeşitli konular ısmarlanabilir. Sözgelimi, birisi merhumun yeteneklerinden, bir ötekisi insanlığından, bir üçüncüsü iş ve üretim alanındaki başarılarından söz edecektir vs. Tabii, her şey kaç paran olduğuna ve ölen kişiye sevgine bağlı. Ve bu cenaze töreni profesyonelleri, görkemli giysileri içinde, son derece kederli geliyorlar. Yüzlerinde adeta gerçek bir acı vardır! Bu büro sana tabut, çiçekler ve katafalk gönderiyor. Bütün işi onlar yapıyor, sen sadece parasını ödüyorsun. Hoşuna gitmiyor mu bu yöntem?

- Ölmüş olarak düşünemiyorum kendimi. Hiç kımıldamayacağımı kabul edebilirim. Fakat hissetmeyeceğime, sözgelimi çevremde konuşulanları işitmeyeceğime aklım ermiyor. Ölüm kavranamaz bir şey benim için. Belki de hiçbir zaman ölmeyeceğim diye düşünebilirim, ha, Nâzım?

- Ölümü göz önüne getiremiyorsun değil mi? İşte bizi ayıran şey! Ben getirebiliyorum. Hem de öyle iyi getirebiliyorum ki! Kendi ölümümü, tabii, çok açık seçik görüyorum. Karşılaştırabilmen ve önceden bildiğin şeyi gözlemen senin için ilginç olur diye sana hepsini anlatabilirim: Bir kere, evimizde ölmeyeceğim. Zaten, bu işin Moskova'da olacağını sanmıyorum. Demek, bir başka ülkede olacak. Hangisinde? Eğer seninle birlikteysek, yapmam bunu, asla! Seni öylesine ürkütmem de ondan. İşte, cancağızım, elini hep tutmak isteyişim hep bundan. Her dakika. Bütün bu iş, Almanya'da, Leipzig'de olabilir gibi gelmiyor bana. Sen sevmiyorsun orayı. Demek sabahleyin telefon edecekler sana oradan. Nedense insanlar daha çok sabaha doğru ayrılıyorlar yaşamdan... Sana telefon edecekler. Kendini koyverme, hemen Yazarlar Birliği'ne telefon et. Onlar her şeyi yapacak, yardım edeceklerdir sana.

Seni dinliyor, ama bu konuşmamızdan iki hafta kadar önce yazdığın şiiri düşünüyordum dehşet içinde. Nisanda bana, Ekber'e, sonra Muza'ya ve daha pek çok tanıdıklarına okumuştun onu. Adı "Cenaze Merasimim"di... Neden kimseyi ürkütmemiş, kaygılandırmamıştı bu şiir? Herkes, trajik bir işaret olarak değil, sadece bir şiir olarak algılamıştı onu.

Bizim avludan mı kalkacak cenazem?
Nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan?
Asansöre sığmaz tabut,
merdivenlerse daracık.

Belki avluda diz boyu güneş ve güvercinler olacak,
belki kar yağacak çocuk çığlıklarıyla dolu,
belki ıslak asfaltıyla yağmur.
Ve avluda çöp bidonları duracak her zamanki gibi.

Kamyona, yerli gelenekle, yüzüm açık yükleneceksem,
bir şey damlayabilir alnıma bir güvercinden: uğurdur.
Bando gelse de, gelmese de çocuklar gelecekler yanıma
meraklıdırlar ölülere çocuklar.

Bakacak arkamdan mutlaka penceremiz.
Balkonumuz geçirecek beni çamaşırlarıyla.
Ben bu avluda bahtiyar yaşadım bilemediğiniz kadar
Avludaşlarım, uzun ömürler dilerim hepinize...(*)

(*) Nisan 1963, Moskova. Bkz. Tüm Eserleri 8, Cem Yayınevi.

Başladığın konudan ayrılamıyordun bir türlü:

- Moskova'da yazarların cenaze töreni nerede yapılıyor?

- Edebiyatçılar Evinde.

- Demek, oraya götürecekler beni. Veracığım, sen gelme. Senin görmeni istemiyorum. Ne diye ölülerin yüzünü açık bırakıyorlar sizde? Benim için vahşilikten başka bir şey değil bu. Korkacaksın, irkileceksin. Acı çekeceksin, ama gerektiği için bakacaksın. Sonra bu ölü yüzü izleyip duracak seni, aramıza girecek... Evet, daha başka? Çelenkler olacaktır. Oyunlarımın oynandığı büyük tiyatrolardan. Oyuncuların yazarlarına son çiçekleri. Bu iyi. Hiç değilse onlar canlı çiçekler getireceklerdir; çünkü, tiyatroda yapay çiçek demetleri sunulması âdet değildir. Çeşitli kültür kuruluşları çelenkler göndereceklerdir. "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu"yu oynatmayın, "Yusuf ve Züleyha"nın, "Olmak ya da Olmamak"ın ve "İnek"in provalarını yaptırmayan bakanlık, kuşkusuz, en büyük ve gösterişli çelengi gönderecektir. Kimi dergiler de çelenk göndereceklerdir, "Novıy Mir", "Znamya", "Teatr" gibi... Gazeteler de... Sanırım, "Literaturnaya Gazeta" ve "Moskovskaya Pravda". Gazeteci Lyusa Batagova sayesinde çok röportaj yazdım oraya... Bana dost olan bazı elçilikler gelecektir mutlaka. Sanırım tüm sosyalist ülke elçilikleri temsilci gönderecektir... Fransa, İtalya, kuşkusuz. İsveç de. Mısır, mutlaka. Pek çok yazarlar birliği yöneticileri telgraf göndereceklerdir, çeşitli komünist partileri yöneticileri de... Sakla onları, bir gün Türkiye'ye verirsin. Eninde sonunda, bana ilişkin her şeyi bilmek isteyecekleri bir zaman gelecektir. Belli çevrelerin nefreti, politikacıların budalalığı, hattâ kimi yazarların kıskançlıkları geçecek, anlamsızlaşacaktır... Ama çok zaman gerek buna, cancağızım... Lütfen öğren bana Veracığım, Puşkin, Lermontov, Mayakovski, Aleksandr Blok için kaç yıl sonra oldu bu iş. Yesenin için kaç yıl sonra oldu onu da öğren. Sor bakalım, kaç yıldır yayımlamıyorlar Tsvetayeva'nızı. Bir dizecikte, tek bir dizecikte adı geçiyor diye çıkardılar o dizeyi şiirimden! Olacak iş mi bu! Şimdi Boris Pasternak'ın yapıtları izin bekliyor...* Hemen oturup, vakit geçirmeden, anlıyor musun, vakit geçirmeden, Bulgakov için Merkez Komitesine mektup yazmak gerek. Yazdığı bütün şeyleri okuyalım diye bize getirdiği için nasıl minnettarım karısına. Ona söylediğimi duydun, değil mi? Dedim ki ona, kocanızı bir gün Puşkin gibi anlayacaklar, okuyup öğrenecekler ülkenizde... Yalan değildi söylediğim. Önemli olan, Bulgakov'un karısının, biz söylemeden de bunu zaten biliyor oluşu. Yine de, Türkiye'de benim artık yaşamadığım duyulduğu gün, orada olmak isterdim. Biraz dinlemek isterdi, kah-

(*) Boris Pesternak, (1890- 1960). Bui konuşma geçtiği sırada yaşamıyordu artık. (çev.)

velerde, tiyatrolarda, üniversitede sözgelimi neler konuşulacak....

Bu sırada tepenin ağaçlarla kaplı doruğu Chopin'in iniltisini yayarak aralandı. Onun müziğinin can çekişmesiydi bu. Chopin yine de direniyordu orkestracılara ezgisini çaldırmayı, fakat sonunda başlarından attılar onu. Allah bilir neydi çaldıkları, ama kudurmuşçasına çalıyorlardı.

Nâzım, tedirgin bakışlarını uzaktaki yeşilliğe dikerek sordu:

Ne oluyor orada?

- Bilmiyorum, - diye yalan söyledim.

- Veracığım, ne dersin, insanlar neden böyle büyük bir ilgiyle koşarlar cenaze törenlerine?

- Herhalde, anlamaya gücümüzün yetmediği bir mucize, bir gizem var bu anlarda. Ölüm her zaman sarsar canlıları. Farklı farklı, ama seninle beni de sarsıyor. Hatta bir yabancının, tanımadığımız birinin ölümü bile, şu gördüğümüz gibi. Birini daha alıp gitti, yakınlarda değil artık, ama etkisi sürüyor üzerimizde hâlâ. Ölüm benim için hem korku hem de şaşkınlıktır aynı zamanda.

- Fakat bana öyle geliyor ki, nineni ölmüş gördüğünde çok fazla korkmadındı. Telefon edip öldüğünü söylediklerinde ağlamadındı bile, öyle değil mi?

- Anımsamıyorum, nasıl olmuştu.

- Altı ay önce. Unuttun mu gece sana nasıl telefon ettiklerini- Sabahın dördüydü. Hava karanlıktı daha. Birkaç saat önce ayrılmıştın yanından onun. Beklemiştim seni. Demiştin ki: "Sesimi tanıdı, ama gözlerini açmadı." Çok şey sormak istiyordum sana, ama yorgunluktan ayakta duracak halde değildin. Tüm gün direksiyon başındaydın, biliyordum. Yatırdım seni. Hemen uykuya daldın. Uzun uzun baktım sana, ama nineni, ninemizi düşünüyordum. Onun gibi sevimli, sevecen, iyi yürekli bir kadına hiçbir zaman rastlamadım. Bizim için pişirdiği böreklerle ağırlaşmış büyük masasının arkasında oturuşu gözlerimin önünden gitmiyordu. Bakışları iyilik dilerdi bana. Bir gün bana ne anlattı bak:

" Biliyor musunuz, Nâzım, nasıl kocaya verdiler beni? Devrimden altı yıl önceydi. Dünürcüler gelip iki damat adayı getirdiler: Biri dul baba, öteki genç oğul. İstediğini seç dediler. Baktım onlara, düşündüm, taşındım. Ailemin tüm yaşamı geçti gözlerimin önünden. Çok erkek kardeşim vardı. Hepsi de çok içerdi. Sarhoş oldular mı, yapmadıkları densizlik kalmazdı, hem de en acımasız türünden. Papazlarla iyi geçinir, ama vicdansızca rezalet çıkarmaktan geri kalmazlardı. Kâh birini ağaca tırmandırır, kâh bir başkasını bodruma kapatır, kâh insanların semaver başında oturup yemek yedikleri bir evden içeriye itekleyip bir domuz soktukları

olurdu. Semaver devrilir, kızgın su herkesi haşlar... Babamız ise terziydi, gece gündüz çalışan bir emekçiydi, tek bir kaba sözle incitmezdi annemi... İşte ben de, dul babayı seçtim. Aman nasıl sevdi beni! Aman nasıl kol kanat gerdi bana! Tanınmış bir prensin yurtluğunda kâhyaydı."

Ne güzel ağırlardı bizi ninen. Sonra Annuşka'yı okşamaya koyulurdu. Tepeden tırnağa okşar, severdi. Bir gün Anyuta şiir okumaktan utandığında, ninenin kalkıp da nasıl canlılıkla, rahatlıkla, Nekrasov'un general Toptıgin üstüne uzun şiirini okuduğunu anımsıyor musun? Sonra da yine Nekrasov'un "Ağladı Saşa, ormanı biçtiklerinde" destanını baştan aşağı okumuştu... Tabii, benim şiirleri okumuyordu...

O sırada sana bakıyor, onun ölmekte olduğunu, ona artık hiçbir türlü yardım edemeyeceğimizi düşünüyordum. Sonra telefon ettiler, ve bundan böyle onun için artık var olmadığımızı öğrendik. Ölüm zorlayıp girmişti uykusundan içeri. Senin hiçbir zaman öylesine çabuk hareket ettiğini görmemiştim. Koşup çıkarken beni de götürmeni istedim, başınla olmaz dedin. Eşikte durmuş ellerini okşuyordum. O sabah onları öpüp öpmemekte kararsızdım. Henüz yanımdaydın, karşımdaydın, ama gitmiştin bile. Bana bakıyordun ve ben seni kendisine ilk kez gecenin gösterildiği üç yaşında bir küçük kız olarak görüyordum. Korkuyordum senin için. "Taksiyle git, -dedim.- Araba kullanman tehlikeli olur." Sen, otomobilin anahtarlarını parmaklarının arasında sıkıca tutarak dedin ki: "Kendin bir şeyler ye ve telaşlanma, evden de ayrılma, Babayev'i çağır..."

- Ninecikle karşılaşman çok mu zor oldu?

- Çok hızlı gidiyordum. Gün yeni ağarıyordu. Yollarda ne tek bir araba, ne de bir trafik görevlisi vardı. Her zamanki gibi dikkat kesilmiştim direksiyonun başında. Böyle iyi araba kullanışımın nedeni sensin. Kötü kullanmaya hakkım yok! Kırk ya da elli kilometreyi uçarcasına geçip eve girdim ve mıhlanmış gibi kaldım. Sevgili, canım nineciğim, çeki düzen verilmiş, o iyi dost yüzüyle hareketsiz yatıyordu. Bu yüzde ölüme mutlak hazır oluşu okudum. Artık ıstırap çekmiyordu ve bundan mutlu gibiydi.

Bir insan ölmüştü, ama hâlâ canlıların listesinde adı geçiyordu ve bu yanlışlığın düzeltilmesi bana düşüyordu. Birkaç dakika sonra, ölüm bildirimlerinin yapıldığı kurumun bulunduğu komşu kasabaya doğru, çamurlu, bozuk patika yolunda araba sürüyordum. Her dakika çamura saplanıp kalma tehlikesi içinde, uzun süre geçti arayıp bulmam için orayı. Bu beni kızdırıyor ve oyalıyordu. Sonra Mariya Maksimovna Koptelova'nın 78. yılında öldüğünü öğrenmiş olarak birtakım kalın defterleri imzaladım. Sonra, tüm gerekli biçimsel işlemleri tamamlayıp, erkeklerle, mezarlığın bulunduğu bir başka uzak köye gittim ve olup bitene kayıtsız yabancı

adamlarla, iyi bir mezar kazmaları konusunda anlaştım. Mezarın yerini de, kilisenin yakınında, kendim seçtim. Yazın kilisenin kapıları açılınca, ninem ilahileri işitsin diye... Sonra bir yere daha uğradık, votka ve peynir satın almak için. Dayım böyle buyurmuştu. Elinde para dolu keseyle dolaşıyor, her şeyi elleriyle yokluyor, konsolun ve sandığın kilitlerini denetliyor, ikide bir zaten kolundaki saatini arıyordu bir yerlerde. Ev hırsızlarla doluymuş gibi geliyordu ona ve bu kudurtuyordu beni. Annem ve Anyuta geldiler daha sonra ve ilk kez annemin gözlerinin bu kadar iri olduklarını ayrımsadım.

- Fakat, bu da kurtarmış seni. Bütün işleri sen yapmışsın; dayın da, eninde sonunda, duygunun bir bölümünü üstlenerek yardım etmiş sana. Fakat, ne zaman ağladın ninen için? Birbirinizi severdiniz çünkü.

- Çok zaman oldu... Tören kilisede yapıldı.

- Kiliseye gittiğini bana söylememiştin.

- Öyle mi? Bu köy tapınağını çok iyi tanıyordum. Daha çocukluğumda, savaş sırasında, pazarları, komşu çocuklarıyla birlikte bir yıl kadar dua ettim orada. Bunca yıl sonra yine oraya gitmek ilginç bile geldi bana. Büyük kalmış aklımda, meğer küçükmüş, ama çok güzel bir kilise.

- Dua mı ettin çocukluğunda? Sahi mi?! Nasıl oldu bu, Veracığım?

- Çok basit. Babam, ölümünden önce, Moskova'ya geldi silah almak için, ve Moskova henüz kapalı kent olmasına karşın bizim için dönüş izni aldı. 1943'te annemle birlikte, tahliye bölgesinden Moskova'ya döndük. Moskova'daki dairemiz ısıtılmıyordu, yaşamak güçtü; o zaman ninemle dayımın önerisiyle, gidip, Moskova yakınındaki küçük, neredeyse yazlık kasabada onlarla birlikte oturmaya başladık. Hemen hemen tüm arkadaşlarımın anneleri yakın zaman öncesinin köylüleriydiler. Hepsinin babaları savaştaydı. Kadınlar her pazar, kocalarını esirgesin, yaşamlarını bağışlasın diye Tanrı'ya dua etmek için kiliseye giderlerdi. Çocuklar da giderlerdi anneleri ve nineleriyle. Kilise o sırada tıpkı tiyatro gibi tıklım tıklım insanla dolu olurdu, mumlar yanar, koro çok güzel söylerdi. Bizim evde dua etmezdi kimse. Gerçi ninemin evinde, sofa duvarında, geçmişine saygı borcu gibi, bir Kazan Meryem Ana ikonası asılı dururdu. Şimdi bizim evdeki Meryem Ana. Ninem, yılda bir kez paskalyada, kısa bir süre için bir lamba, bir küçük kandil yakardı altında onun. Bunu başkalarının gözüne batmamak için mi, yoksa inandığı için mi yaptığını bilmiyordum, çünkü hiçbir zaman istavroz çıkarmaz, kiliseye gitmezdi. Annemle babam için söyleyecek bir şey zaten yok. Onların gençlikleri devrim sonrasında geçti.

- Baban için mi gittin dua etmeye?

- Hayır. Aritmetik sınavını başarıyla geçmek için.

- Bak hele! E, sonra ne oldu?

- Geçtim sınavı. Başlangıçtaydı bu. Sonra babal öldü. Fakat savaş sırasında, ölenlerin çıkıp geldiği de çok olurdu. Belki de, söylendiği kadar çok değil. Ölenlerin tüm yakınları uzun yıllar inandılar bu mucizeye. Kız arkadaşlarım ve anneleri şöyle derlerdi bana: "Dua et, Vera, Tanrı seni bırakmaz. Dua et, Vera." Fakat gerçek değildi dualarım. Tek bir dua bilmiyordum ki. Bunu itiraf etmeye de sıkıldığımdan, sıradan sözcükler fısıldardım. Sonra istavroz çıkarmayı ve ikonlarda başkalarının uzanmasının güç olduğu bir yer bulmaya çalışarak öpmeyi de beceriyordum. Ya da tek parmaklı eldivenimle, mendilimle silerdim ikonayı ve bu yüzden de enseme sille yerdim kocakarılardan. İğrenme duygusu Tanrı'yla birleşmeme engel oluyordu.

- Ya annen, ninen ne diyorlardı bu işe? İstiyorlar mıydı kiliseye gitmeni?

- Bilmiyorum. Kiliseye gideceğimi söylediğimde engel olmazlardı, mum için para verirlerdi sessizce, hepsi bu kadar. Herkesin yaşamı güçtü... Uykusuz gecelerde herkesin zihninden gündüzleri söylemenin uygun düşmeyeceği birtakım çok özel düşünceler geçerdi. Geceleyin birçok şey, daha olanaklı görünür.

- Sonra, ne oldu, neden vazgeçtin kiliseye gitmekten?

- Önemsiz bir şey. Birkaç kez, karşısında günah çıkarttığım yaşlı papaz, sevimli, akıllı bir adamdı, ninemin eski bir ahbabıydı. Arada bir bize çay içmeye uğrar, sessizce, saygıyla, üründen, keçilerin beslenmesinden, savaştan söz ederlerdi. Onun önünde günah çıkartmak ve her sorusuna o değişmez sözcükle, "günah, babacığım, günah, babacığım, günah..." diye karşılık vermek kolaydı. Sonra, hastalanmış olmalı ki, onun titrek sesinin yerini güçlü, hırıltılı bir bas aldı. Fakat uzakta, büyüklerin sırtlarının ötesinde kaldığı için yüzünü göremiyordum yeni papazın. Sonra, benim şaraplı ekmek yeme sıram gelince dondum kaldım: Karşımda, uzak bir komşumuz olan tanıdık bir madrabaz duruyordu. Büyüklerimiz ağız tatlandıracak bir şeyler alalım diye para verdiklerinde, çok lezzetli, küçük elmalardan satın almak için onun kocaman bahçesine koşardık. Moskova'da bir yerde mühendis olarak çalışıyordu ve çevrede herkes "eski kulağı kesiklerden" olduğunu söylerdi onun. Nefret ederdik bu adamdan. Elmaları bardağa elini çok ağırdan alarak doldurur, fazlalar altındaki büyük sepete dökülsün diye bardağı birkaç kez yanlara doğru sallar, ancak ondan sonra boşaltılırdı cebimize. Bizi söğüşlediğini düşünürdük. Karı suratlı, pörsük, iri bir adamdı. Birdenbire, bana içinde kırmızı şarap ve ekmek

bulunan çorba kaşığını uzatan iri, kıllı eli burnumun dibinde bitiverdi. Gırtlağımda sıcak, tiksinti verici bir şey kımıldadı, kusacak gibi oldum. O ise kaşığı ısrarla ağzıma sokuştururken, başıma simli örtüyü örtmek ve günahkâr mıyım, değil miyim diye anlamak için tepemi sımsıkı tutuyordu işgüzarlıkla. Bir yekinmeyle kendimi kurtarıp çıkışa doğru koştum, onun elinden kabul edemeyeceğim şeyi tükürmek için. On iki yaşına basmamıştım daha.

- Evet... Yazık oldu beni cenaze törenine götürmeyişin. Bu kiliseyi görmek isterdim. Çok kişi var mıydı?

- Hayır. Birkaç meraklı kocakarı. Tüm hizmetleri, ninemin giysisi üstüne fikir yürütmeleri oldu. Basma giysi içinde yatıyordu. Ölümü için kendisinin hazırladığı giysiydi bu. Zaten tüm ömrünce hiçbir şeye gereksinimi olmamıştı ki. Her şeyi dağıtmıştı, herkese acırdı, özellikle de dayıma. Onu hiçbir iş yapamaz biri olarak görüyor ve yalnız kalacağı zaman için para biriktiriyordu. Korkarım sonunda akıl hastanesine kapatacaklar. Ninemin o peygamber sabırlı iyiliği sayesinde bir arada yaşayabilen iki karşıt kutup, iki yalnız insandı onlar.

- Bak, bak! Çalgıcılar koşuyor? Nereye acele ediyorlar böyle?

- Bir an önce içmek istiyorlar. Kiralanmışlardı bu iş için, görevleri bitti.

- Şimdi herkes yiyip içmeye oturacak. Bizde de böyledir. Ölünün arkasından dört başı bayındır bir sofra donatılır, hatta en yoksullar bile köy halkına gerçek bir ziyafet çeker, sonra birkaç yıl bu yüzden girdikleri borçtan yakınır ve sonraki ölüme kadar aç gezerler. Dedelerinin yaşamındaki bir şeyi bozmak korkusundan insanlar neredeyse akıllarını kaçıracaklar. Ben cenaze töreninden sonra bir şey yiyemezdim.

- Bunun için mi hiçbir zaman gitmiyorsun cenaze törenlerine?

- Biliyorsun niye gitmediğimi. Geride yalnız kalana, çok çok acıyorum! - Ve davet ettin beni- Gidip yemek yiyelim cancağızım.

Gizem, gizem, gizem... Yalana gerek yok henüz, ama gizem var artık. Benim içimde gizli o, bu yüzden hiçbir yere kaçamam ondan, gizlenemem. Nâzım'la birlikteyim. Tatlı birliktelik, gönlün istediği birliktelik. Her şey donsun, zaman donsun, her şey olduğu gibi dursun, öylece kalsın istiyorsun, fakat olmuyor bu. Birlikte içinde olduğumuz halka daralıyordu gitgide. Derinliğine bakmak korkunçtu onun, bizi bekleyen şey hiçlikti orada. Orası uçurumdu. Çok iyi anlıyorduk bunu.

- Karşına bir falcı çıksa, ama şu istasyonlardaki çingene kadınlardan

değil, gerçek falcı -diye bir gün sordu bana Nâzım- gelecekte seni ne beklediğini bilmek ister miydin? Yazgını?

- Hayır, asla?

- Hatta bu mutluluk olsa da mı?

- Fark etmez, hayır.

- Bravo. Ben isterdim. Hatta bu büyücü kadın söylemek istemese bile, yalvarırdım her şeyi öğrenmek için. Bilinmezlikten nefret ediyorum.

Bilmiyorum, bizi bekleyen şeyi mi düşünüyordu o sırada. Hiçbir zaman söz etmiyorduk bundan. Baş kaldırmıyorduk, hiçbir şey istemiyorduk henüz, henüz haykırmıyorduk, daha sonra, bir yıl sonra olacağı gibi: "Vera! Vera! Vera! İşitiyor musun haykırışımı, güzelim benim, canım benim, mektubunu aldım. İşte burada. 15 kez bir daha, bir daha okudum onu. Kartlarına da durmaksızın bakıyorum. Kötü yazıyorum, bağışla, anlamaya çalış. Seni göremediğimde, sana dokunamadığımda, sesini işitemediğimde yaşamıyorum. Şimdi seninle bir yerde, demek istiyorum ki dünyanın en güzel deniz kıyısında, yıldızların altında yan yana olsak, orada seninle iki saat birlikte olsak, başka bir şey istemem artık, ölebilirim. Sözcüklerle, kederle doluyum, ama ifade edemiyorum. Sen benim acımı anlarsın. Sevincim benim. Vera! Vera! Vera! Ellerini ver bana, sadece ellerini ve bırak doğruca gözlerine bakayım, saçlarını okşayayım. Allah kahretsin! Allah kahretsin! İşte böyle. Unutma seni sevdiğimi. Çok, çok, çok... Herkese selam. Raisa'ya selam, öperim onu. Öperim seni, biriciğim" Nâzım.

Evet, henüz haykırmayabiliyorduk o sırada. Günler gelip geçiyordu. Onlar, kendilerini sıradan günlerden ayıran bir şeylerle doluydu.

Aşkımı nasıl duyumsadım, nasıl öğrendim? Önce nasıl göründü bana, nasıl bir kılıkta, söylemek güç. Herhalde, aşktan önce Nâzım'ı özlemeyi öğrendim. Evet, evet, bununla başladı her şey. Özlemle.

Taşkent'e gitti. Asya-Afrika yazarlarının uluslararası kurultayına. On gün sonra dönmeyi vaat ederek. Daha geç döndü. Kurultay sona ermiş, fakat onu Tacikistan'a şair Rudaki'nin jübilesine götürmüşlerdi. Telefon ediyordu. Günde on kez, yirmi kez. Stüdyoya. Eve. Sesinde hüzün, acı, benimle ilgili her şeyi öğrenme sabırsızlığı vardı. Ve çok uzaktı benden, ve hemen yanı başımda olmasını öyle çok isitiyordum ki, ve bunun olanaksızlığı bu isteğimi daha güçlü, daha acı verici yapıyordu. Duygularımı gizliyordum Nâzım'dan. Aynı sakin, dost ve aynı neşeli tavır içindeydim. Fakat gecikeceğini söyledi ve yüreğim cız etti. Onsuz nasıl geçecekti bu birkaç gün, sesini duymaksızın, bakışlarını görmeksizin. Hayır, dayanılmaz bir şeydi bu.

Yoksa 1957 güzünde mi âşık oldum ona?

Kapanık bir güz günüydü. Yağmurdan sonra, Moskova Gorki parkı. Taksiyle yaklaşıyoruz. Astarı kareli ve deriden, açık renk pardösün var üzerinde, şimdi dolapta yapayalnız asılı duran. Benim üstümde mavi çuhadan montgomerim, elini tutmuş, yanı başında yürüyordum. Ağırlığıyla insanı ezen muazzam büyüklükteki kapılardan ıssız parka giriyoruz. Geride bırakıyoruz onları, ve sen duruyorsun, başını kaldırarak bakıyorsun bu kapılara, ve şu parkı nasıl çirkinleştirdiklerini görüyor musun dercesine acı acı gülümsüyorsun. Sağa sola sallıyorsun başını.

- Dinsel mimariyi mutlaka incelemişsinizdir ve sözgelimi katoliklerin, gotik tapınaklarını, insan onların yanında kendini bir damla gibi duyumsasın diye göğe doğru öylesine yükselttiklerini bilirsiniz. Her an oraya -gökyüzünü gösterdin- buharlaşıp uçabilecek bir damla gibi. Fakat o Katolik papazlar bile bir dinlenme parkının girişine Stalin dönemine yaraşır bir anıt olan bu iç karartıcı kapıları diken mimarlardan daha iyi yürekliymişler insanlara karşı.

Nâzım'ın nefret ettiği kapılardan geçiyoruz. Parkın merdivenlerinden iniyoruz. Önümüzde, kırmızı çiçeklerle kaplı dev büyüklükte çiçek tarhları. Üstümüzde, yağmurun daha yeşilleştirdiği, ağırlaştırdığı dallar sallanıyor. Gök başımızın üstüne kadar alçalmış. Gidiyoruz, sadece gidiyoruz ve mutluyuz. Sen parmaklarımın uçlarını okşuyor ve susuyorsun. Hiç de canımız sıkılmıyor susmaktan, yan yanayız ya, başka neye gerek var.

Sen yeni gazeteyi serdin ve bir sandal gibi kocaman sıranın ucuna oturduk. Sonra sen kalkıp şekerci barakasına doğru gittin ve ben bakışlarımla seni izledim. Adımlarınla birlikte baraka da benden uzaklaşıyor gibi geldi bana, uzaklaşıyor ve sen bir daha hiç dönmeyeceksin. Yaklaştın barakaya. Satıcı kadınla konuştuğunu görüyorum, ama ne bir sözcük, ne de ses ulaşıyor bana. İşte, döndün, bana doğru bakıyorsun, kadın da barakanın penceresinden başını uzatıp bana bakıyor. Bir paket uzatıyor sana. Dönüyorsun. Adımlarını sayıyorum. Senin, gençliğinden kalma, küçük, tayfa adımlarını. Halat üstünde gibi, dümdüz yürüyorsun, fakat yalpalamadan. Benim hesabıma göre elli yedi adamda varıyorsun yanıma ve bir çikolatalı şekerleme dağı saçıyorsun kucağıma. Ben yemiyorum, sen yiyorsun. Susuyorsun. Bir şey söylemek isteyip de söyleyip söylememekte kararsız olduğun zamanlardaki gibi susuyorsun...

- Bu kadın bizi birlikte yürürken görmekten çok hoşlandığını söyledi. Kızınızı küçük bir kızı gezdirir gibi tutmuşsunuz elinden diyor. Bana çok benzediğinizi söylüyor. Sahi, benziyor musunuz bana?

- Bilmem, - diye güldüm,- benziyorumdur belki de.

- Bu kadın babanız sandı beni. Kocasının çocuklara zaman ayıramadığına üzülüyor. Pazarları sabahtan akşama kadar komşularla domino oynuyormuş. Ona babanız olmadığını söylemeliydim fakat, düş kırıklığına uğrasın istemedim. Gerçi hiç kuşkusuz bir sürü baba var Moskova'da, serbest zamanlarında çocuklarıyla dolaşmaktan zevk alan, onlarla sinemaya ya da stadyuma giden... Görüyorsunuz ya, cancağızım, babanız yaşındayım. Babanız kaç yaşında olacaktı şimdi?

- O sizden altı yaş küçük. Fakat savaş öncesi fotoğraflarında, kuşağından çoğu gibi, otuz üç yaşında bir insandan çok daha yaşlı görünüyor.

- Evet... İşte böyle, cancağızım, elden ne gelir, geç kaldık...

Bankta oturmuş, her birimiz kendi önümüzdeki uzaklara dalmıştık. Nâzım'ın ne düşündüğünü biliyordum. O da öyle. Ve bu sevinçsiz düşünceler o dakikalarda bizi özellikle birbirimize yakınlaştırıyor, birbirimiz için değerli yapıyordu. Nâzım'ı yaşlılığın yükünden kurtarmak için, bir çılgınlık yapmak, bir mucize yaratmak istiyorduk. Bir kurban değil henüz, ama bir büyü. İşte o zaman ilk kez nefretle düşündüm kendi gençliğimi.

Sonra, Golgata*'ya çıkıştan sonra, mucize sanki kendiliğinden gerçekleşti: Gencecik, gencecik oluverdin. Kendin de şaşıyordun buna: "Vera, ne oluyor bana? Yaşımı hiç hissetmiyorum. Anormal gelmiyor mu sana bu?" Ve altı ay sona, "Komsomolskaya Pravda" gazetesinde en önemli makalelerinden biri yayımlanacak "Gençliğin Yitirilmesi mi? Yalan" Yıldırım hızıyla dünyanın birçok gazetesinde yayımlanacak bu makalen. İşte orada, gezegenimizin gençliği üstüne düşünürken kendinle ilgili olarak da bir şeyler söyleyeceksin: "İnsanın gençliği kimlik kartında yazılı olan rakamlarda değil, yüreğinin gençliğinde, onun çarpışındaki ateştedir. Yaşlılık, insan genç kuşakla bağıntısını yitirdiği, gençliğin ileriye gitmesine engel olduğu an başlar."

Evet, eşitlenmiştik. Yaş konusunu, yeniden, sen öldüğünde düşündüm, ve önümde tüm bir yaşam asfalt bir yol gibi uzanıyordu boşlukta. Sensiz bir yaşam. Korkunç olan, senin ölmen değil, sensiz yaşamaya devam ediyor olmam. Adaletsizlik bu ve bu adeletsizliğin fiyatını ikimiz biliyoruz sadece: Sen ödedin onu, ben ödemeye devam ediyorum.

Bugün keyfin çok yerinde olurdu Nâzım. "Moskova Yazı" adlı kitabın çıktı, son şiirlerinle, öylesine özenle seçip ayırdığın. Hem de kaç tirajla, biliyor musun? Sen yaşarken olmamıştı böylesi: 112.800 adet. Senin yerine Ekber getirdi onu bana. Hatta imza da atmış senin yerine: "Nâzım

(*) İsa'nın çarmıha gerildiği tepe. (Çev.)

Tulyakova'dan Vera Hikmet'e. Ekber Babayev. 26.X.63" Demek o biçare de söyleşiyor seninle, seni sevindirmek istiyor; dört bir yana çevirip duruyor başını, seni arayarak sanki.

Teşekkürler, Nâzım, şiirler için. Fakat onlardaki peygamberce çınıltı sen yaşarkendekinden çok farklı şimdi. Tabii Ekber'le benim için. Kim bilir, senin son selamını satın alan 112.800 insan arasında da son şiirlerini senin istediğin gibi okuyacak birileri olacaktır belki.

"Yılbaşı Ağacı". Anımsıyor musun, 1962'yi Estonya'da, Tallin'de karşılamaya gittiğimizi. Ne kadar, ne kadar güzeldi her şey, anımsıyor musun? Bayramlarımızdan da söz edelim. Yaşamımızda vardı onlar, vardı, ve hepsine teşekkürler.

.....

bu dünyada bir şey yaşıyor eşi emsâli görülmedik bir şey
ve benden başka kimse farkında değil onun
belki bir bitki bir hayvan bir söz bir maden bir ışın bir
mutluluk belki
belki bir yıldızdan düşmüş
bu dünyada bir şey yaşıyor senin için yaşıyor ama, sen farkında
değilsin onun
öleceğim bağışla beni öleceğim ve sen kırmızı sırça topu
parçalayıp çıkacaksın içinden ineceksin karlı bir meydana
artık Moskova'da mı olur Tallin'de mi Leningrad'da mı ineceksin
karlı bir meydana yılbaşı ağacından
ama ben bu dünyada senin için yaşayan şeyi götürmüş olacağım(*)

.....

Bugün, bu şiir sayesinde Lüsya'yı anımsadım, Lüsya Batalova'yı. 1961'de, yaşlı bolşeviklerin hastanesinde onu ziyarete gidişlerimizi, asansörle dördüncü kata çıkışımızı ve her seferinde senin yüzünün ve ellerinin nasıl hafifçe kızardığını anımsadım. Koğuşa girdiğimizde sen heyecanını gizlemeye çalışır ve öyle konuşkan, öyle neşeli, öyle telaşlı olurdun ki, seni birlikte çalıştığınız uzun yıllardan tanıyan ölçülü, sakin Lüsya sonunda ürker, oğlunun geleceğinden söz açardı kaygıyla. Oğlancık o sırada on beş yaşındaydı henüz...

Geçenlerde bana uğradı bu çocuk. Lüsya'nın elyazmalarıyla dolu bir bavul getirdi. Onun "Moskovskaya Pravda"sına yazdığın, dünyanın tüm kentlerinden oralarda önemli bir şey olmuşsa telefonla yazdırdığın ne var-

(*) Şiirin bütünü için bkz. "Tüm Eserleri" 5, s. 180-182

sa seçip ayırayım diye. Lüsya'nın oğlu şimdi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde öğrenci. İyi bir delikanlı. Yüzü, iki su damlası gibi, tıpkı annesininki. Babası evlenmiş. Delikanlı bu nedenle evden ayrılıp ninesiyle birlikte oturuyormuş şimdi. Senin o sırada ona verdiğin her şeyi, tıpkı annesinin elyazmaları gibi, kendine ait şeyler gibi özenle sakladığını da anlattı. Getirdiği hiçbir şeyi almadım. Alamadım, açıkçası. Gün gelip yaşamöyküsünü yazacak olanlar arşivden "Moskovskaya Pravda" gazetesinin sekiz yıllık koleksiyonunu çıkardıklarında yüzlerce makalende Nâzım Hikmet'in 1950'li yıllar dünyasına ilişkin sesini işitecekler.

Öleceğim bağışla beni öleceğim ve sen kırmızı sırça topu
parçalayıp çıkacaksın içinden ineceksin karlı bir meydana

Haklısın Nâzım, bin kez haklısın. Kovalanmaktan bitkin düşmüş bir tavşan gibiyim, geceleyin senin güçlü farlarının ışığına yakalanmış, ne sağa, ne sola dönebilen.

Kaçıncı aydır bu, sana tutsak, yalnızlığımızda oturuyorum. Gitgide azalıyor gücüm. Sana söyleyebileceğim her şey bu. Yalnızlığa insanlar giriyor arada bir. Fakat hepsi, yabancı ülkelerden gelmiş insanlar gibi. Bilmediğim bir dilde konuşuyorlar. Sözcükler bir pingpong topu gibi gidip geliyor aramızda, çik-çik-çik-çik...

Evimizde sık sık toplanıyor dostlarımız. Kimse bırakmadı bizi. Biliyorum, akşam saatlerinde beni yalnız bırakmamak, senden söz etmek için geliyorlar. Fakat hepsi birazcık başkalar, birazcık sönükler sanki.

Dün Volodya Buriç bir fıkra anlattı. Herkes güldü. Ben de kendi gülüşümü duydum. Sonra dedi ki: "Yazık, Nâzım işitmedi. Hoşuna giderdi." Mezarlıkta, senin mezarının başında oldu bu.

Soyut kavramların ve o aldatıcı sessizliğin, ölülerin dünyasına girdim. Kimi kez hepiniz öyle bağırıyor, öyle uluyorsunuz ki, fırtına kopuyor, ağaçların dalları kırılıyor ve ürkmüş kuşlar gagaları açık dönmeye başlıyorlar havada.

Öylesine güçsüzüm ki, hiçbir şey korkunç değil, hiçbir şey korkutmuyor beni, anlıyor musun? Hiçbir şey beni yaralamıyor: Ne tehdit, ne herhangi bir sabırsız istek, ne dedikodu. Hiçbir şey yaralayamaz beni Nâzım, çünkü yokum.

Geceleyin tavan gözlerime doğru alçalıyor ve karanlık, yapışkan, koyu bir sıvı gibi, sürünerek çıkıyor köşe bucaktan. Sokak suskun. Komşular rahat yataklarında uykuya dalmışlar, benimse kapıdaki bozuk zille geçiyor gecem. Uykumda ve uyanıkken kulakta bir çınıltı, bir baş ağrısı gibi,

sadistçe bir ısrarla vınıldıyor, ertelenemez bir şey gibi, gitmek bilmiyor. Gidip kabloyu kesebilirim. Ama ne gereği var? Her şeye katlanabilir insan, her şeye!

1963 yılı 12 Nisan'ında uzayı değil, ayrılığımızı, senin ve benim ayrılığımızı düşünüyordun. Şimdi bu uzayda ben senin ardın sıra koşuyorum. Kendilerine bir mesaj, bir şiir bırakılmamış olanlar nasıl sürdürebiliyorlar yaşamlarını?!

Dört gün sonra Moskova'dayım.
Bu ayrılık da, hele şükür, bitiyor, dönüyorum.
Bu ayrılık da yağmurlu bir yol gibi arkada kalacak.
Yeni ayrılıklar gelecek,
yeni kuyulara ineceğim,
bir yerlere gidip döneceğim.
Koşacağım soluk soluğa, yeni dönüşlere.
Sonra ne Berlin, ne Tanganika,
Hiçbir yere değil, gideceğim hiçbir yere.
Ne vapur, ne tren, ne uçakla dönmek elimde olmayacak.
Benden mektup da, telgraf da gelmeyecek.
Sana telefon da edemeyeceğim.
Sesime yumuşacık gülmeyeceksin.
Benden haber de almayacaksın,
kalacaksın bir başına. (*)

Evet, sana anlatmayı unutmuştum. Akşamın geç bir saatinde senin çalışma odanda, yazı masasının arkasında otururken, kapı çalındı. İrkildim. Gelenin kim olduğunu sesinden çıkaramadım ama, açtım kapıyı. Nikolay Nikolayeviç duruyordu eşikte, hani şu garajımızın yönetmeni. Yaşlı, saygın, ölçülü bir adam, anımsayacaksın. "Tatra" marka siyah bir otomobili vardı hani. İşte o. Sanki arkasından biri kovalıyormuş gibi bir görünüşü vardı. Tıkanırcasına soluk soluğa, senin altmışında âşık olmak konusunda yazdığın şiirleri kendisine vermemi rica etti. Bir tek sen yardım edebilirmişsin ona. Karısı öleli çok olmuş, şimdiyse çok iyi bir kadınla, bir tıp profesörüyle karşılaşmış, âşık olmuş ona, evlenmek istiyormuş, ama çocukları adamcağızın aklını kaçırdığına hükmetmişler.

Sağlam kanıtları verdim ona: "Otobiyografi", "Severmişim Meğer",

(*) "Berlin Mektubu" 3. Şiirin tamamı için bkz. Tüm Eserleri 8. Son Şiirler. (Çev.)

"Senin sayende içeri sokmuyorum... ölümü"* ve ayrıca şu dizeleri:

"genç kalmak gelen günler gibi
genç kalmak gelen günlerle beraber,
genç kalmak,"(**)

İmreniyorum sana Nâzım, eskiden olduğu gibi şimdi de yardım ediyorsun âşıklara.

"Nasıl yapabildin bunu?" -Bugün sabahleyin, senin sesinden duydum bu soruyu. Kaç yıl sordun durdun bana onu. Kaç yıl? Ve işte bugün sabahleyin yeniden işittim onu. Teybi açtım. Ağır ağır ilerledi çoktandır bir kıyıda unutulmuş eski bantlar. Anımsıyor musun, bir teyp aldığımızı ve ilk günlerde nasıl eğlendirdiğini bizi bu oyuncağın, sabahtan akşama kadar günlerimizi kaydettiğimizi ona.

- Senin için tüm şiirlerimi banda alacağım,- demiştin. -Yaşamımın tüm sesi kalsın seninle. Canın sıkıldığında dinlersin Nâzım'cığını. Güç gelir ilkin, sonra alışırsın. Hatta benim sesimi dinlerken benim tanımadığım şeyleri, insanları, hatta başka erkekleri de düşünürsün.

Sonra, ansızın, bir şeyler anımsarsın benden. İstediğim sadece bu. Başka bir şey değil. O zaman sesim sana: "Teşekkür ederim, Veracığım benim, canım benim, gülüm benim, bir tanem benim, sevgilim..."*** diyecek...

Sonra Türkiye'ye de ver bu sesi. Bizim barışmamız ölümümden sonra olacak. Ülkeme dönmek için ölmek zorundayım. Seni bir kerecik, bir kerecik olsun oraya götüremeyişim ne yazık. İstanbul'umu gösterirdim sana. İnan bana, şu yeryüzünün en güzel şehirlerinden biridir. Ah, nasıl ağırlardım seni İstanbul'umda. Uçakla gidecek olsak, alçaktan alçaktan, yavaştan yavaştan uçmalarını rica ederdim pilotlardan, hiçbir şeyi gözden kaçırmayalım diye yaklaşırken. Gemiyle gidecek olsak, kıyıya ulaşamadan mutluluktan ölmemek için, çılgınca hız yapsın diye yalvarırdım kaptana. İstanbul'da olsaydık... Sana eski şehri gösterirdim, gün doğarken gösterirdim, kaç kez rüyalarımda gördüğüm o şehri. Sonra onun yeni bölümünü görmeye giderdik birlikte. Milano'da Türk

(*) "Her günüm mis gibi dünya kokan bir kavun dilimi gibi senin sayende" dizesiyle başlayan şiir. Bkz. Tüm Eserleri 8; s. 66 (Çev.)
(**) "Lenin'le" adlı şiirden. Bkz. Tüm Eserleri 8; s. 53. (Çev.)
(***) Bu cümle Rusça metinde aynen şöyle: "Spasibo. Verusya maya, milenkaya maya, gülüm maya, bir tanem maya, sevgilim..." (Çev.)

mimarla karşılaşmıştım, anımsıyor musun, sarışın bir delikanlıydı? Sonra, ay! ay! ay! dostlarıma götürürdüm seni. Balaban'a götürürdüm. Sana çok söz etmişliğim var ondan. Ressam diye ben ona derim işte! Koltuğumun altına bir tablo sıkıştırmadan ayrılmazdık yanından. Hapishanede tanıştığımızda, şu kocaman burnumun ucuyla hemen sezmiştim nasıl bir yetenek olduğunu onun! Ve yanılmadım. Orhan Kemal'i kucaklardım, sabaha kadar konuşurdum onunla. Yaşar'a giderdik, Tilda çay demlerdi bize evlerinde. Çok büyük bir yazar. Öfkeli, sevecen, gerçek anlamıyla halksal bir yeteneği var. Burada onun "İnce Memed"inin kapış kapış alınıp okunmasına nasıl seviniyorum. "Ortadirek" de mükemmel bir roman. Demek ki zevk var şu Gallimard'da*, gençliğinden beri şıp diye bulup çıkarıyor yazarın iyisini. Yaşar anlatırdı, ben dinlerdim. Biliyorsun bana nasıl yardım ettiğini. Paris'e beni görmeye gelmek, gizlenmeden, sakınmadan her yerde benimle konuşmak bütün o günler boyunca sabah erkenden gece yarılarına kadar benimle şehirde dolaşmak yürek işiydi. Şiirlerimi ezbere okumaya başlayınca sevinçten aklımı kaçıracaktım. Biliyorsun, zaman zaman, şiirlerim Türkiye'de unutuldu gibi gelirdi bana. Onun sayesinde yeniden inandım Türkiye'ye, yani kendi halkıma, kendi geleceğime.

Evet, evet, evet Nâzım. Yaşar bizdeydi bugün, evimizde. İlk kez ve sensiz. Kapıyı gürültüyle açtı ve burnuyla havayı çekti içine. Soluk alması güçleşti. Sonra çevreye bakındı, senin görünmez varlığını duyumsadı, neşelendi. Hemen telefon almacına sarılıp Paris'teki, Stocholm'deki, İstanbul'daki dostlarına telefon etmeye başladı. Sanki bir balkondan ötekine bağırıyordu:

- Biliyor musun, nereden konuşuyorum? Nâzım'ın evinden! Moskova'dan!

Belleğimi, karşılaştığımız o günlere döndürüyorum:

- Yaşar, Paris'te hangi şiirlerdi Nâzım'a okudukların?

- "Bugün Pazar; ilk göz göze geldiğimiz günkü elbiseni çıkar sandıktan, giyin, kuşan, benze bahar ağaçlarına**; Angina Pektoris, Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler". Çok okudum. Ne biliyorsam. İşittin ya sende. -Gülüyor.- Dolayısıyla Türkiye'yi konuşabilelim diye seni nasıl Tilda'yla Abidin'e sattığımızı anımsarsın. -Yaşar düşünceye dalıyor.- Biliyor musun, Nâzım'ı en çok Toros dağlarında geçen bir olay sarsmıştı. Çok zaman önce, gençliğimde, halk türküleri derliyordum. Bir gün 2000 metre yüksekliğe, ıssız bir dağ köyüne çıktım. Babayiğit, yakışık-

(*) Gallimard Yayınları yöneticisi Gaston Gallimad (Çev.)

(**) "1945 Yılı Aralık Ayının Dördü" (Bkz. Tüm Eserleri 7), s; 37. (Çev.)

lı, kaytan bıyıklı bir delikanlı yaklaştı yanıma. Yaz, dedi, yeni bir türkü okuyacağım sana şimdi. Ve başladı söylemeye: Bugün pazar, bugün beni dışarı saldılar... ve daha böyle dört beş şiirini dinledim Nâzım'ın bu delikanlıdan. Gerçi çok değişikliğe uğramıştı hepsi de, ama yine tanıdım onları. Nâzım "Bu defteri bana ver" diye yalvarmaya başladı. Ama bende de yoktu ki. 1950'de tüm kâğıtlarımla tutuklandım. Sonradan bıraktılar, fakat hiçbir şeyi geri vermediler. Nâzım, şiirleri karşılaştırmak istermiş, bakalım kiminkiler daha iyi diye... Belki onların türkülerindekiler daha iyi olabilirmiş, belki kendininkiler... Sonra bütün arkadaşlarını sordu bana. O kadar çok insan sordu ki, sorduklarının ancak yüzde beşini yanıtlayabildim.

Soruyorum:

- Anlatsana Yaşar, Nâzım'la hapisteki canilerden biri arasında bir olay geçmiş, neydi o?

- Haa, -diye gülüyor.- Mahkûmlar arasında bir tip varmış, bütün hapishaneyi yumruk zoruyla susta durduran. Nâzım'ı öldürmek aklına esmiş bir gün. Hapishane müdürü Tahsin Bey, "Sen -demiş- kime el kaldırmak istediğinin farkında mısın?" "Evet, -demiş öteki- Nâzım Hikmet'i öldürüp tarihe geçmek istiyorum."

Biliyorsun Vera, birkaç kez yattım hapiste, bir keresinde dokuz ay. Fakat tek satır yazmış değilim orada. Hapishanelerde on yedi yıl çalışabilen ve öylesine şeyler yazabilen insanda, insanüstü bir ruh gücü var demektir! On yedi yıl parmaklıklar arasında, itin, kopuğun, namussuzun, katilin arasında yaşayıp da tertemiz, pırıl pırıl bir insan olarak kalmak. Güneş akıtan, ışıl ışıl bir kaynaktır Nâzım, hiçbir kir, hiçbir leke gölgeleyemez onu. Eh, Vera, ne adamdı kocan senin! Macaristan'da, Balaton Gölü kıyısında buluşacaktık 15 Haziran 1963'te, öyle istemişti, anımsarsın, ve gelmedi...*

-Evet Yaşar, bir sabah bırakıp gitti bizi ve dönmedi. Bana vaadi vardı: Korkma demişti, daha iki yıl mutlaka yaşayacağım.

- Sözünü tutabilseydi... Paris'te vedalaştığımızda, kısa bir süre sonra, Şubatta, Asya Afrika yazarlarının barış davası için çok önemli bir kurultaya katılmak üzere Moskova'dan Daresselâma uçacağını söylemişti. Gelir misin? diye sormuş, tarihi de vermişti: 13 Şubat 1963. "Sayılar" şiirinde vardır bu tarih**. Tabii, dedim ben. Nâzım'ın bana gereksinim duyduğunu anlıyordum. Yine Çinlinin biri çıkıp bağıracaktı "Sen Türk değilsin!" diye. Böyle bir şey olmuştu ya. Ben de, tabii ileri atılacak; "Eğer Nâzım

(*) Ölümü, 3 Haziran 1963. (Çev.)

(**)"Neyi Bildirir Sayılar" adlı şiirde (17.6.1962) şu dizeler var: "Tepeden tırnağa silahsızlansak/ 63'te mi olur 65'te mi artık". "Tanganika Röportajı"nın büyük bölümü ise bu ülkenin başkenti Dar-es-selâm'da yazılmış olmalı. Her iki şiir için bkz. "Tüm Eserleri 8". (Çev.)

Türk değilse, sen de Çinli değilsin, Arap değilsin, Hintli değilsin, hiç kimse değilsin!" diyecektim. Bekle allah bekle, hiçbir haber gelmedi Nâzım'dan, hiçbir şey. Çağrı, kurultay sona erdikten 20 gün sonra ulaştı elime. Biri istemiyordu birlikte olmamızı. Fazla büyük bir güç. Nâzım gibi, günün en can alıcı sorunlarını ortaya koyabilip onların en çetinlerini insanca bir yakınlıkla yanıtlayabilen kimselere çok az rastlanır. Vera, çok rica ediyorum senden, Nâzım üstüne ne yazdıysan, toparla, ver bana. Hepsi önemlidir Türkiye için.

Nâzım, Yaşar Kemal'e minnettarlık duygusunu yaşamının son anlarına kadar taşıdı içinde. Ölümünden bir gün önce, Moskovalı yazar Naum Mar'ın kitabına yazdığı önsözde de söz ediyordu Yaşar Kemal'den: "Batı edebiyatı ve gazeteciliğinde sanat yapıtı düzeyine ulaşan az mı röportaj vardır? Bizim Türk gazeteciliğinden bir örnek vermek istiyorum. Türk okurları, Doğu Anadolu'yu, Güneydoğu Anadolu'yu çağdaş Türk yazarlarının en seçkinlerinden biri olan Yaşar Kemal'in röportajları sayesinde tanıdılar. Onun röportajları gerçekliği tam bir doğrulukla, belgesel olarak yansıtmalarının yanısıra sanatsal tablolardır da".

Benim Samiye'mde bir yemek yerdik mutlaka, kız kardeşimle çok benzeşiriz. Tabii kocası başka ülkeye götürmediyse onu. Diplomattır kocası. Refik'i arayıp bulurduk sonra, bir sandal kiralar, onunla birlikte kıyı boyunca gezerdik. Yaşıyorsam bugün, bunu tümüyle ona borçluyum. Biliyorsun. Ülkeye bensiz gidecek olursan, bunu söyle ona. Söyle ona, kendisini her zaman yüreğimde ve şiirlerde taşıdığımı. "Otobiyografi"de bir selam göndermiştim ona... Onun için hiçbir şey yapamadım. İsterdim oysa. İşte böyle. Onunla kıyıya oturur, ayaklarını boğaza sarkıt, kolunu Refik'in omzuna at için ferahlar.

Memet Fuat'a telefon ederdik- diye sürdürdü konuşmayı Nâzım.- Belki gençlik günlerimde ve sonra, ona iyi babalık edemedim, ama o mükemmel bir insan oldu. Çünkü annesi mükemmel bir kadındır. Biliyorsun, tekrar tekrar okudum mektuplarını Memet Fuat'ın. Mehmet Ali Aybar'la görüşürdük. Genç şairleri görmeye giderdik, bakalım hangimiz daha gençmiş. Çankırı hapishanesinin yakınından geçerdik. İçeri girmezdik, ama sadece hapishane müdürü Tahsin Bey'le, o iyi insanla, minnettarlıkla görüşmek isterdim. Çok sevdiği kızı Şehnaz mutlu oldu mu acaba yaşamda, bilmek isterdim. Savcı İzzet Akçalı'ya uğramak isterdim; resimlerim, şiirlerim kaldı onda...

Galata Köprüsü'nde dururduk, sonra Ayasofya'yı gösterirdim sana. İşte orada bir çığlık koparmaktan alamazdın kendini! Başını kaldırır, tüm bunları görmenin mutluluğundan başın dönene kadar durursun.

Sonra yavaş yavaş Beyoğlu'na gideriz, şehrimizin merkezini görürsün. Topkapı'yı, Atatürk Bulvarı'nı gösteririm sana, ama hepsinden önemlisi insanları göreceksin. Halkımın nasıl sevecen, nasıl güzel olduğunu göreceksin! O fokur fokur kaynayan insan denizini göreceksin, içinden çıktığım...

Akşamleyin kıyıya inerdik seninle. Dostlarla bir küçük restorana otururduk acele etmeksizin. Midye dolması ısmarlar, sana balık hazırlamak için kendim giderdim mutfağa. Balık pişirme işinde üstüme yoktur! Hem de ne usuller bilirim! Günün birinde tüm şiirlerimi yazmış olduğumda, yazılacak tek bir dize kalmadığında, tüm oyunlarım yazılıp bittiğinde, oturup başyapıtımı yaratacağım, kendi aşçılık kitabımı! İşte gerçek ün ve parayı da bu kitap getirecek bana -güldü Nâzım.- İnsanları şöyle ağız tadıyla doyurmayı öyle çok istiyor ki canım. Ve, sanıyorum, Türk olmamdan ötürü değil de, tüm dünyayı görüp, Türklerin bu yemek hazırlama işini başkalarına göre biraz daha iyi becerdiklerini bilmemden ileri geliyor bu.

Ve dedin ki:

- Veracığım, ben artık olmadığımda, hiç değilse bir kerecik olsun git Türkiye'ye. Gizlice bile olsa. Benim için yap bunu. Lütfen! Sana şerefimle söylüyorum, çok hoşuna gidecek. İnan bana. Git memleketime. Orada karşılayacağım seni, sevincim benim, karım, biriciğim, çünkü ben orada olacağım.

Son yılının ilk günleri.

Saint Michel'de, nehir kıyısındaki 18 numaralı eve giriyoruz. Üstümüzde, eski evin 6. katında, çatı katında Abidin oturuyor. Bu atölye-eve ben birkaç kez koşup gittim bile. Sen ilk kez tırmanıyorsun. Bu eski yapıdaki gibi böylesine bitip tükenmek bilmeyen altı kat ömrümde hiç görmedim gibi geliyor bana. Kilometrelerce basamak aşman gerekecek ve korkuyorum. Abidin'le Güzin de korkuyorlar,fakat sen ille de tutturdun geleceğim diye. Ağır ağır çıkıyoruz. Doktorlar "Nâzım"ın kalbi için en büyük tehlike, tırmanma, özellikle de merdivenle tırmanmadır" diye uyarmışlardı beni. Fakat sen ısrar ettin, biz de çaresiz razı olduk. Seviyordun Abidin'i ve onun evinde olmak, tablolarını görmek için bunun son olasılık olduğunu duyumsuyordun sanki.

Bir sürpriz bekliyordu seni. Hem de ne sürpriz! Abidin öğle yemeğini İstanbul'dan ısmarlamıştı ve uçak az önce getirmişti ısmarlananları ve işte masada birbiri arkasına gözler önüne seriliyor henüz dumanı üstünde tüten Türk yemekleri, yurdunun bu paha biçilmez ikramları sana. Dışarda ayaz, yandaki odada, şöminede odunlar çıtırdıyor ve masada sıcacık mid-

ye dolmaları, olağanüstü sebze yemekleri ve bir yığın mucize, "bizim", "oradan". Yurdunun kokusu tütüyor masada. Bir bayram bu. Teşekkürler Abidin, Nâzım'la İstanbul arasındaki uzaklığı kısalttın. Teşekkürler, dost.

-"Ne yazık ki, sana İstanbul'u gösteremiyorum, orada ağırlayamıyorum seni" diye tekrarlayıp duruyorsun, akşamüstü Hotel d'Albe'de. "İstanbul'a bensiz gideceksin"- demiştin, Napoli'de bir kıyıda.- "Bunu benim için yap, şehrime git"- diye rica etmiştin Kahire'de.- Ve Moskova'da, geceleyin, yatmaya hazırlanırken şöyle derdin sık sık: "Anadolu'yu da gör, Ankara'yı da, İzmir'i de. Paris'te, Andre'deki belgesel filmlerde gördüğümüz beyaz dağları, ev içlerini de gör. Bu ülke, Türkiye öylesine etkileyecek ki seni, gizemli bir biçimde, sonsuza dek tüm yaşamına girecek..."

İzmir'in kavakları
dökülür yaprakları
bize de Çakıcı derler
yar fidan boylum...(*)

Bana, "Bu gece ne gördün düşünde? Anlat cancağızım" diye sorardın, anımsıyor musun?

Eskiden çok seyrek düş görürdüm. Ve bağışla, canım, seninle olduğumuz sürede, çok az kanabildim uykuma. Sen geç saatte dalardın uykuya, gecenin ikisinde-üçünde, elimi tutarak, sesimi duyarak dalardın uykuya. Özür dilerdin: "Bağışla, bir tanem, sana eziyet ediyorum. Biliyorum, uyumak istiyorsun, ama ya yarın göremezsem seni. Sabret, canım, güzelim, biraz daha otur benimle."

Geceden hep korkardın. Ancak sen uykuya daldıktan sonra kapatırdım ışığı. Tedirgin bir uykun vardı, sık sık haykırırdın uykunda. Anlayamazdık nedenini bu korkunç haykırışların: "A-a-a-a-a-a-h! Vera! Vera! Vera!" Fırlar sağa sola çarparak, ışığı yakardım. O zaman kâbustan kurtulur, yana döner, hemen dalardın uykuya. Doktorlara da sormadık nedenini bunun. Her şeyin hapishanede başladığını söylemiştin sen. Fakat bir heyecandan, bir onur kırıklığından, bir sarsıntıdan sonra da kâbusların seni uyutmadığını fark etmiştim. Son altı ayda her gece oldu bu, bazen birkaç kez. Bana, yıllardır artık hep aynı düşü gördüğünü söyledin: Kuduz köpekler saldırıyordu üstüne. Dişlerini gırtlağına geçirdiklerinde bunalıyor ve haykırmaya başlıyordun.

(*) "Severmişim Meğer", Bkz. Tüm Eserleri 8, s. 119-123 (çev.)

Ne tuhaf, aktörümüz Mihoels'i* de yıllarca rüyalarında azgın köpeklerin kovaladığını okudum geçenlerde.

"Romantika"da** yasadışı koşullarda yaşayan roman kahramanı komünisti bir köpek ısırır, kendini ele vermemek için doktora gidemez. Köpeğin kuduz olup olmadığını bilemediği için kırk gün boyunca korkunç acı çeker, aklını kaçıracak gibi olur. Bu hikâyenin senin lanet olası düşlerinden olduğunu biliyordum, fakat onlardan kurtaramadı seni. Bir de senin geceleri o mutsuz haykırışlarına alışamadım. Her seferinde, sen yeniden uykuya daldıktan sonra da, dehşetten küt küt atan yüreğimle uzun süre yatar, "A-a-a-a-a-a-h! Vera! Vera!" haykırışı silinmezdi kulaklarımdan.

Sabahleyin suçlu suçlu sorardın:

- Yine çıldırmış gibi bağırdım, değil mi? Yine uykundan ettim senideğil mi?

On kereden beşinde:

- Yok, -derdim,- bugün sakin uyudun.

Son zamanlarda, genç kalmanın gitgide daha güç, daha güç olmaya başladığını söylüyordun. Sessizce kalkmayı, -öyle gelirdi sana-, gürültü etmeden, sandalyeleri çarpıp devirerek, fakat parmaklarının ucuna basarak banyoya gitmeyi ve özenle tıraş olmayı, kar aklığında gömleğini giymeyi, tabii dolayısıyla sigara içmeyi ve gazetelerin başına oturmayı çok severdin. Her beş dakikada bir göz atardın bana, dizüstü çöker, yüzünü iyice, iyice yaklaştırır, bakardın. Çoktan uyanmış olurdum kuşkusuz, fakat seni düş kırıklığına uğratmamak için belli etmek istemezdim bunu. Yoksa, beni yine uyutmadığın, yine uyandırdığın için kahırlanıp durur dun gün boyunca.

Sabahları oynadığımız bir oyunumuz vardı, onu oynamayı severdik ve bozmak istemezdik kurallarını. Sen tepsiyle gelinceye kadar "uyumak" zorunda olduğumu bilirdim. Canım, canım Nâzım, sevgilim, şekerim, nasıl da bilirdin öyle basit, küçük, ve öyle somut, günlük yaşamla ilgili mucizeler yaratmayı***. Benim için, bakır cezvede, kum döşenmiş tavada, büyük bir fincan Türk kahvesi hazırlamayı severdin, benim hoşlandığım gibi, azıcık şeker, azıcık tuz katarak ona. En önemli şiirlerini yazarkenki özenle pişirirdin bu kahveyi. (Bu sırada birkaç kez taştığı olurdu kahvenin; üşenmez, yeniden koyulurdun pişirmeye; şiirler de her zaman birdenbire yazılıvermez ki.) Sonra Rus işi allı güllü tepsiyi alayım derken düşürüp bütün evi şangırtısıyla doldurur, onu gömleğinin yeniyle siler ve

(*) Rus tiyatrosunun en ünlü Musevi aktörü Rusya Musevi tiyatrosunun kurucusu. (Çev.)

(**) "Yaşamak Güzel Şeydir Kardeşim" (Çev.)

(***) "Sevgilim", "Şekerim" sözcükleri Rusça metinde de Türkçe olarak geçiyor. (Çev.)

üfleye üfleye cezveden fincana doldururdun kahveyi. Sonra buzdolabını açar, çömelir, dikkatle lezzetli bir şeyler arayıp bulurdun orada. Bir parça kaşar ya da beyaz peynir, ya da bir dilim isli sucuk keser, birkaç büsküvi çıkarır ve hepsini bir tepsiye koyardın. Sonra tabağın altına kendin için birkaç çikolata sokuşturur ve bana gelirdin. Kapıyı omzunla, görkemli bir tavırla ardına kadar açar, görkemli bir tavırla yatağa doğru gelir ve yastığımın yanında kımıldamaksızın dururdun. Sana göre hemen uyandırması gerekirdi beni kahve kokusunun. Gözlerimi açar, gülümserdim sana, mutlu olurdun. Tepsiyi benim minik dikiş masamın üzerine koyar, kendin de yerdeki küçük halının üzerine Türk usulünce bağdaş kurar otururdun. Uykulu, saçlarım dağınıkken severdin bakmayı bana. Özellikle korunmasızdım gözünde senin, bu sabah dakikalarında. Bu sabah dakikalarında anneler çocuklarına nasıl bakarlarsa öyle bakardın bana. Bu sabah dakikalarında, zihninden hızla geçen düşüncelere uygunlukla sallardın başını, hayret içinde tekrarlayarak: "Ne yaptım ben... Ne yaptım ben..." Bu sabah dakikalarında sorardın bana sık sık: "Herhalde baban olayım isterdin, değil mi? Zaten yakışan da öylesi olurdu."

Aşk ve gençlik taşıyıcındım senin. Mutluluğunun konuğuydum. Ve bu geçicilik duygusu tedirgin ediyordu beni. Ölümle yan yana yaşamak, kovmak onu, dehşet içinde kovmak ve ansızın onun yaklaşmakta oluşunun kaçınılmazlığını kavramak. Yıllarca bir sal üstünde yolculuk ettim. Ve oldu işte beklenen kaza. Parçalandı sal, ama batmadı. Kütükler seyreldi, halatlar koptu ve çözüldüler, üzerlerine yüklenen yosun ve balçığın altında gevşeyip sarktılar, ama hâlâ üzerindeyim onun. Seninle birlikte dönüp duruyoruz durgun suyun üzerinde. Taze, güçlü bir rüzgâr gerek bize, öyle bir rüzgâr ki, bizi itip çıkarsın bu durgun sudan, kıyıya atsın, kurumamıza yardım etsin. Ve sen yorulmak bilmezce sorup duruyorsun: "Nasıl yapabildin bunu?" "Nasıl yapabildin bunu?" Bugün, yarım gün boyunca tekrarlayıp durdun bu soruyu canıma okurcasına.

"Nasıl yapabildin bunu? Nasıl yapabildin bunu! Sen, tanıdığım kişi. Sen, nasıl yapabildin bunu?! O zaman beni sevmiyordun ki. İlgi duydun azıcık, ama sevmiyordun. İstek duymuyordun, hatta merak bile. Senin gibi biri tarafından da reddedilse insanın o an düşüp öleceğine inanacak kadar aptal değilsin. Peki, bana acıdığından ya da korkudan mı? Bunu açıklayabilsen bana! Anlayabilsem! Zihninden geçen neydi o sırada, bunu bilsem rahatlardım. Demek herhangi bir budala senin karşında ölüm numarası oynasa, acıyıp yapabilirdin aynı şeyi. Evet, bunu elde eden benim, korkunç istiyordum, ama sen nasıl izin verdin?! Evet, benim için kaçınılmaz bir şeydi bu. Buna baştan kararlıydım. Evet, böyle işte, düşündüm,

bir alçak gibi, kendimi kurtarmak istiyordum. Sevdim seni, doğru bu; fakat daha önce pek çok başkalarını da sevdim böyle, ama sonra bitti. Seninle bir başka türlü oldu. Acı çektim, çıldırmışçasına kıskanmaya başladım, bir yerlerde rastlayabilirim diye günlerce aradım seni Moskova'da. Başka ne yapabilirdim?! Çalışamıyordum! Birkaç kez ülke dışına kaçtım, fakat oralarda da öyle çok özlem çöktü ki içime hiçbir şey yapamaz oldum. Moskova'da her dakika senin nerede olduğunu bilmek istiyordum, gülünç duruma düştüm... Yok, kendim için çok mantıklı davrandım. Ben de yaşayan bir insanım eninde sonunda. Kendim düşünmezsem, kim düşünür beni. Bu cerrahi ameliyat artık kaçınılmaz olmuştu benim için! Bir kadınla yatınca, her şeyin çok çabuk, azar azar sona ereceğini biliyordum. Her zaman böyle olmuştu. Fakat, genel olarak, kadınlar da isterdi bunu. Sen istemiyordun, hatta sende düşünce olarak bile yoktu bu. Görüyordum bunu. Hırslanıyordum. Moruk olarak görüyor beni, oysa hiçbir zaman bu kadar genç olmamıştım.... Kadındın eninde sonunda, hatta anneydin, evet, çok çocuk bir kadındın, ötekilere çok az benziyordun; ama yine de bu iş senin için korkunç ya da onur kırıcı bir şey olmaz gibi geliyordu bana... Sonra, olduğunda, sersemledim. Sana bir saat boyunca yalan söylediğim ve sen gerçeği söyledin, ama bu yolla kendini kurtarmak istediğini düşünüp sana inanmadığım için utandım, bozuldum. Sonra senin hiçbir şey duymaksızın birdenbire başka biri olmana şaşıp kaldım. Hem sendin, hem sen değildin. Sanki hiçbir şey olmamış gibi, saygıyla, sessizce konuşuyordun benimle. Fakat ben, seni yitirdiğimi görüyordum. Bir şeyler kırmıştım sende, hatta sende var olduğunun farkına bile varmadığım bir şeyler. Sanki bir cama vurmuştum tuğlayla. Öylesine uzaktın benden. Yanımdaydın, ama benimle değildin. Korkunç bir şeydi seni öyle görmek.

Yine de hoşnuttum olup biten şeyden. Ertesi gün, gün boyunca şarkı söyledim, kendimi çok iyi hissediyordum. Sana telefon ettim, bulamadım. Akşamüstü Ekber'e dedim ki:

- Çok geçmeden bitecek bu iş! Çok geçmeden yine özgür Nâzımcık olacağım.

Bana inanmazlıkla bakıyordu ve beni neşeli görmekten ötürü o da sevinçliydi. Sordu:

- Ya Vera?

Kızı üzdüğüm yeter artık dedim. Benden kurtulduğuna sevinecek. Çok sıkıntı verdim ona.

Ertesi gün de fena değildi, fakat akşama doğru seni özlediğimi hissettim. İki gündür duymamıştım sesini ve bunu birdenbire, bir insanın çan sesiyle

ansızın uyanması gibi anladım. Düşündüm, yatıştırmak istedim kendimi, ne de olsa bir buçuk yıldır seviyordun kızı dedim kendi kendime. Seni düşüncelerimde bu sözcükle tanımlardım hep. Aşağı yukarı böyle bir şeydin hayalimde. Ancak seninle evlendikten sonra bıraktım bu tür konuşmayı. Her şeyin yolunda olduğuna dair bir hava yaratmak için kendimi kandırmaya çalışırken telefon numarasını çevirmiştim bile. "Vera uyuyor" dediler. Gerçekten de geç bir saatti. Yazlık evde dolaşıyor, telefon numarasını çevirmemek için güç tutuyordum kendimi, komşularına acıyordum. Yatağa yattım, uyumaya çalıştım, fakat uyku gelmiyordu. O zaman ilk kez, iki gün önce olanı anımsadım. Ve nedense, sonraki renksizliğini anımsadım. Her şey renksizdi: Sesin, saçların, yürüyüşün. Kokumu duyumsuyordum durmaksızın ve bunun seni nasıl irkilttiğ ni görüyordum.

Evden çıktık- alanda kimse yoktu. Bir yaz yağmuru çiseliyordu incecikten. Sen acele ediyordun, bense daha yavaş yürümeni rica ediyordum durmadan. Beni aşağılayan bir şeyler vardı bunda. Benden bir an önce kurtulmak istiyordun. Beni incitmiyordu bu. Çok hoşnuttum kendimden, hatta azıcık efeleniyordum da. Seni canlandırmak, böyle kapanık, küskün bırakmamak istiyordum. Fakat genelde, keyifliydim. Ancak iki gün sonra anımsadım evinin kapısının eşiğinde bana nasıl baktığını. Sert bakışında hüzün ve acıma vardı. Sanki beni bir yükseklikten aşağıya indirmiştin ve bunun iyi mi, yoksa kötü bir şey mi olduğunu anlayamıyordum şimdi.

Bütün gece uyuyamadım, yani çok kötü uyudum. Sabahleyin görünüşüm iç açıcı değildi, ama her zamankiden daha iyi görünmek istiyordum. İşine telefon ettim, meşgul olduğunu söylediler. Doğruca stüdyoya geldim. Çok heyecanlıydım, çok. Bir şeyleri düzeltmek istiyor ve geç kalmaktan korkuyordum. Sanki kaybolmuştun ve bir daha hiç bulamayacağım seni gibi geliyordu bana. Tam bir panik içindeydim.

Çalışma odana girdiğimde seni gördüm. Sırtın bana dönük, masanda oturuyordun, çevrende erkekler vardı. Bir şeyler görüşüyordunuz. Beni görmedin ve birkaç dakika sana bakabildim. Fakat birkaç adım atmak, senin görüş alanına girmek korkunç geliyordu bana. Ve ilk kez bir ürkeklik hissettim karşında. O zamandan beri birçok kereler yinelendi bu duygu.

Sonra birisi tanıdı beni ve sen dönüp baktın. Çok birdenbire oldu bu, ve utandın, kızardın. Zaten genel olarak da çok sık kızarırsın, küçük bir kız çocuğu gibi. Zayıflamış olduğunu gördüm, belki de bana öyle geldi.

O günden sonra mahvoldum ben. Her şey böyle oldu işte.Tüm kadınlar kadın olma özelliklerini yitirdiler gözümde. Artık görmüyordum onları. Sen hiçbir zaman aldatmadığım ve aldatmayacağım, hatta beni bı-

raksan da aldatamayacağım biricik kadınsın. Allah kahretsin, demek olabilirmiş böyle bir şey! Genç bir kadınsın sen, ben yaşlı bir adamım. Biliyor musun, canımın içi, hayat böyle bir şeyler yapıyor bazen....

Kaç kez yitirdin beni Nâzım. Kaç kez buldun. Kaç kez yitireceksin beni ve kaç kez bulacaksın... Kendinden bile kıskanıyordun beni. Suskunluğumdan, kadın arkadaşlarımdan kıskanıyordun: "Kendi aranızda böyle uzun uzun ne konuşabilirsiniz! Bana ait zamanı çalma. Sonra bol bol zamanın olacak nasıl olsa. Benimse zamanım hemen hemen yok." Telefonlardan, evimize gelen herkesten, dizlerimde uysallaşan yabancı bir kediden, kitaplardan kıskanırdın beni. "Sanki İncil'inmiş gibi okuyorsun Hemingway'i. Onu okuduğun gibi, böyle bağdaş kurup, böyle saatlerce okumuyorsun benim kitaplarımı. Bari bir özelliği de olsa. Orta çapta bir yazar." Öldüğünde ise derin üzüntüye kapılmıştın. Çırpınıyor, yanıp yakılıyor, alıştıramıyordun kendini bu ölüme. Böyle bir yetenek! Böyle insancıl bir yazar! Elmas diye ona denir. Nasıl seviyorum onu."

Fakat o sırada bir ihanet vardı bana yaptığında Nâzım; karşılaşmalarımızı güçlükle kaldırabileceğim ve karşı da koyamayacağım onlara. Kaçmalıyım senden, kurtarmalıyım kendimi. Güneye gittim, "Arhipo Osipovka" köyünde, ihtiyar Tatyana'nın evine. Nasıl da güzel orası, nasıl da dingin. Raisa'yla, evsahibesinin ada tavşanlarını besliyoruz, dört kişi denize gidiyoruz. Dinleniyoruz kocalarımızla. Erkekler önde, biz arkada geziniyoruz. Usulca konuşuyoruz, hemen hemen hiç söz etmiyoruz senden. Bu olanaksız bir şey artık. Ve hiç kimse, tek bir kişi bilmiyor içimde neler olup bittiğini, nasıl bir hızla uçtuğumu bir yok oluşa. Düşüyorum, soluğum kesiliyor, mahvoluyorum. Yirmi dört iş ve dört hafta sonu günü şahane bir tembellik içinde yaşayacağız tatilimizi burada. Ve bu süre içinde gücümü toplayacak, kendimi mutlaka toparlayacak ve "Hayır! Hayır! Hayır!" diyeceğim.

Günler geçiyor, kumsalda yatıyoruz Raisa'yla, yüzlerimiz kumlara gömülü. Neredeyse topuklarımıza değiyor sıcak deniz. Çevremizdekiler de bizim gibi. Dingin, suskun dinleniyoruz. Yakınımda bir erkek sesinin heyecanla yükseldiğini işitiyorum.: "Şu otomobilin güzelliğine bakın!" Başımı kaldırmıyorum. İlgilendirmiyor beni. Çevremizdeki herkes bu iki renkli otomobil üstüne fikir yürütüyor. Ve ansızın Raisa'nın ürküntü ve şaşkınlıkla karışık sesini işitiyorum:

- Veracığım, bak, Nâzım geldi!

Başımı kaldırdığımda gördüğüm şu: Nâzım elli metre ötemde, tam karşımda, vişne renkli "Volga"sının açık kapısına dirsekleriyle dayanmış duruyor ve yüzlerce vücut arasında bir tanesini bulup çıkarmaya çalışıyor.

Gözlerime inanamıyorum ve sevinmiyorum da. "Ne korkunç bir şey bu!" diye düşünüyorum "Ne korkunç bir şey bu!"

Tatilimizi nasıl berbat ettiğini anımsıyor musun Nâzım? O özgür, yalın yaşamımız sona ermişti. Senin transistörlülerin, kameraların, birtakım ıvır zıvır ve kendin, orada bulunuşun, her şeyi karmaşıklaştırdı, gerginleştirdi. Bir telaştır başladı çevrende. Kadınlar ikide bir tuvalet değiştiriyor, erkekler seni güneşten korumak için tenteler uyduruyorlar. Güzellik yarışmaları, münazaralar. Derken bir slogan dolaştı plajı: "Nâzım'ın vücudunun bir santimetresi bile güneş altında kalmamalı!" Güneş ise kasıp kavuran türden. Senin her yanın örtülü, üstünde kısa süre önce Paris'ten alınmış açık renkli, pamuklu kadifeden pantolon, fiyakalı siyah gömleğin, ayaklarında çorap ve makosen pabuçlarla uzanmış yatıyorsun. Ve tüm neşeli, dinç görünümüne karşın, nasıl da saçma, nasıl da illetlisin bu gösterişsiz, yalın köy plajında. Acı çekiyorsun. Çıplak kollarıma, bacaklarıma, sırtıma alışamıyorsun. Herkes bana bakıyormuş gibi geliyor sana. Elinden gelse herkesin gözlerini bağlamak isterdin. Adı konmamış, yasak bir şey konusunda herkesten kuşkulanıyorsun. Sıkıntıdasın Nâzım, iyi değilsin, görüyorum bunu. Fakat ne gelir ki elimden senin için? Ben kendim de daha iyi değilim. Hiç kimse anlamasın ilişkimizi, fark etmesin diye uzak durmak istiyorum senden. Nasıl kötü durumdayım! Sen de hiç yardımcı olmuyorsun bana. Sesleniyorsun ikide bir. Küçük çakıl taşları fırlatıyorsun üstüme. Denize gittiğimde sığınağından dışarı çıkıyorsun ve artık herkes anlıyor benden uzak durulması gerektiğini.

El fallarına bakarak kadınları eğlendirdiğini anımsıyor musun? Tam bir curcunaya neden olmuştun bu fal bakma işiyle. Her şeyi uydurduğunu, söylediğin şeyleri avuç içlerinden çok çehrelerden okuduğunu biliyordum, ama onlar öyle inanıyorlardı ki sana. Bir tanesi ağlamıştı, aklında mı? İkinci kez anne olacağını söyledindi ona, oysa zavallının ödü kopuyormuş doğurmaktan. Bundan sonra kimsenin falında çocuk doğurmak çıkmadı; ama en güzel, en masum sürprizler vaat ettin onlara. Dostlarının, Raisa'yla İrina Volpina'nın avuçlarında da mutluluk okudun onlara. Birkaç saat aralıksız fal baktın böyle, tüm ilgiyi yoğunlaştırarak üzerinde.

Benim de falıma bakmak istedin, kabul etmedim, geçmişimi biliyordun, geleceğim konusunda ise... Söylenecek ne vardı ki. Bahtsız Nâzım... Bahtsız ben.

..... Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
alışıyorum gülüm,
iyice alışıyorum.

Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
karışıp gitmenin zamanı geldi.(*)

Bilmiyorum, ne zaman yazıyordun şiirlerini, akşamları mı, sabah erken mi, fakat azıcık çocuksu elyazınla doldurulmuş beyaz sayfalar getiriyordun plaja ve onları kusurlu fakat anlatımı güç bir Rusçaya kendin çeviriyordun. Şiirlerini Muza daha sonra çevirecek Rusçaya, ama şimdilik sen plajda bize kendin çeviriyorsun, günler birbirini izlerken:

Rüzgârlı bir güvertede
deniz suyuyla
tel fırçayla yıkanmış
bıranda bezinden bir gömlek gibi
sırtımda keder
ve bu güney köyünde durup dinlenmeden
kızarıp ballanıyor güneş
genç kızlarla kayısılarda.(**)

Ve ben, seni nasıl bağışladığımı gönlümün nasıl sana doğru kaydığını duyumsuyordum. Ve "Bağışla beni, gelmemeliydim. Fakat yapamadım. Öyle görmek istiyordum ki seni. Beni bağışlıyor musun?" sorusuna yanıtım: "Nâzım, mutluyum, mutluyum..." oluyor.

Sen ve üç kadın, dördümüz, köy yolunda dolaşıyoruz. Duruyorsun.

- Şimdi bir cin çıksa ortaya ve sizden en büyük isteğinizi sorsa, ne istersiniz ondan? Cinler çok ciddi çocuklardır biliyor musunuz, bir şey vaat ederlerse mutlaka getirirler yerine.

Düşünmeye başladık. Nâzım beni süzüyordu kurnazca. En yaşlı olanımız, bir öğretmen edasıyla şöyle dedi Nâzım'a:

- İsterdim ki siz elli yıl daha yaşayın.

Nâzım güldü ve Raisa'yla bana baktı.

- Ya siz, kızlar?

Yapacak ne kalmıştı ki bize? Aynı isteğe katıldık. Oyun tutmamıştı. Nâzım duyumsadı yapmacıklığı:

- Görüyorsunuz ya, cin gelmedi işte. Öyle can sıkıcı bir şeyde ısrar ettiniz ki, korkunç düş kırıklığına uğradı zavallı. Sonra, ne de olsa acıdı da bana: 50 yıl daha!

(*) 8 Eylül 1958 tarihinde yazılan şiirin tamamı için bkz., "Tüm Eserleri 7", s. 304.
(**) 9 Eylül 1958 tarihinde yazılan şiirin tamamı için bkz., "Tüm Eserleri 7", s. 305.

İri bal damlaları gibi arılar(*)

Zaman zaman bakışlarını bir başka tasanın dumanlandırdığını görüyorum. Denizin ötesine, gökyüzüyle birleştiği yere bakıyorsun, tüm benliğinle dikkat kesilmiş, yorulmaksızın bakıyorsun bu görünüme ve gerçekleşiyor mucize: Öteki kıyıdasın. Bilmiyorum, ne yapıyorsun orada, şimdi yaptığın gibi mekanik hareketlerle küçük çakıllar mı fırlatıyorsun suya ya da rıhtımı geçerek dosdoğru içine mi dalıyorsun İstanbul'un, kalabalığına karışarak. Elinde küçük oğlunun eli var belki, ya da baklava. Annenin mezarına gitmiyorsun, mezarlıklara hiçbir zaman gitmediğinden değil, ölümünü henüz öğrenmediğinden. İstanbul'da yitiriyorum seni, Nâzım. O zaman yaklaşıyor ve yanına oturuyorum. Hatta bunu bile ayrımsamıyorsun. O kadar uzaklardasın ki, sessizce bekliyorum dönüp gelmeni.

- İşte böyle, cancağızım, -diyorsun bana,- topu topu birkaç on kilometre.

Kül gibi, ansızın kül gibi olan yüzünde, kırmızı gözkapakları ve derin, kırmızı kırışıklar, bir dünya siyasi haritasındaki sınırlar gibi belirginleşti. Korkunç bir şeydi bu. Buffet'in kırmızı boyayla yapılmış külrengi portrelerine benziyordun. Yaşamın nasıl da güç senin. Nasıl da güç.

Şimdi bir cin çıksa karşıma, senin için bir dilekte bulunurdum ondan. Elli yıl değil, kendin ne kadar istiyorsan o kadar yaşamanı, fakat daha özgür ve daha mutlu yaşamanı dilerdim.

Başımdan lastik başlığı çıkarıyor, suyla dolduruyor ve Nâzım'a götürüyorum. Bir avuç alıyor ve bu minik denize daldırıyor yüzünü. Sular süzülüp akıyor parmaklarının arasından. Avuçlarını yeniden, yeniden dolduruyor deniz suyuyla ve şimdi kimse ayrımsayamaz ağladığını.

- Türkiye'den ayrıldığınıza pişman mısınız? - diye sormuştum bir gün.

- Mesele bu değil. Kimi kez öyle korkunç bir "hasret" duyuyorum ki -önce Rusçasıyla, sonra Türkçesiyle söylüyorsun bu sözcüğü-, böyle yaşayıp gitmek mi daha iyi, yoksa beynime bir kurşun sıkmak mı, kestiremiyorum. Dilerim, gelmesin başınıza böyle bir hasretlik. Göçmen olmanın ne demek olduğunu bilemezsin. Hatta benim durumumda biri için bile. Hatta burada bile.

Ve 1961 yılında, Dünya Barış Komitesi bürosunun görevlisi olarak, Fidel Castro'ya Uluslararası Barış Ödülü'nü vermek üzere gittiğin Havana'dan döndüğünde şöyle demiştin:

- Ülkemden ayrılmakla hata ettim. Dağlara çıkmak ve çetecilik yapmak gerekirdi. Halkının geleceği için mücadele eden insanın halkıyla

(*) Arhipo Osipovka'da yazılan (13 Eylül 1958) "Arılar" adlı şiirin ilk dizesi. (Tüm Eserleri, 7, s. 306)

canlı bir bağ içinde olması gerekir. Bugün gerçekçi olan tek yol budur. Öldürülürdük. Fakat ne çıkar bundan? Birkaç yüz şiir daha az yazılmış, ne önemi var bunun? Ülke içinde mücadele etmek gerekir. Ben hata ettim. Buradan onlara yararlı olamazdım.

ve ben her gün biraz daha gencim Havana'da
her gün biraz daha yitiriyor ağzım dünyanın acılığını
her gün biraz daha yumuşuyor çizgileri avuçlarımın
ve çok uzaklardaki kadının beni ama yalnız beni
düşündüğüne inanıyorum her gün biraz daha
ve her gün biraz daha keyifli türkü söyleyerek geçiyorum
Havana sokaklarından
somos sosyalistas palante palante (*)

Senaryolar yazdın. Çalışıldı, filmleri yapıldı. Fakat sonsuzca sürecek bir şey değildi bu. "Evine Barış" adlı yeni film tasarısı üstünde sadece düşünmekteydin o sırada. Karşılaşmalarımız için yüzeysel nedenler bulmak da güçleşmişti. İlişkimizin üstüne titremeye başladım. Hakkımızda kötü şeyler söylensin istemiyordum. Sanırım, öylesine kaba adlandırılan o gerçek şey de oldu o sırada bana.

Fakat sen beni görmeden edemiyordun, elinde değildi bu, karşı koyamıyordum bu isteğine. Telefon ediyor ve dayatıyordun:

- Geleyim mi?
- Uygun olmaz. Yapmayın. Sonra. Başka bir zaman, diyordum ben.
- Ne zaman? diye bağırıyor ve yalvarıyordun:
- Ne zaman?

Sonunda bir çözüm buldun.

- Seninle bir oyun yazacağız, - dedin bana sonbaharda. Uzun süre ayak diredim. Ama sen daha baskın çıktın.

- Redaksiyonlarını yaptığın başka yazarlarla yazıyorsun ya. Benimle çalışmayı niye kabul etmiyorsun? Çok iyi bir oyun yazarı değilim, ama yine de sana bir şeyler öğretebilirim. Senin gördüğün eğitimi görmüş herhangi bir normal insan yararlanırdı bu önerimden. Sonra zaten çoktandır Sovyet insanları üstüne bir oyun yazmak istiyorum. İstiyorum ki her türden olsun kahramanları, aydınlar, işçiler. Seni iyi tanıyorsun günlük yaşamı. Edebiyat zevkin de var. Bilsen, ne kadar önemli bu. Gel, bir deneyelim. Beceremezsek beceremeyiz, fırlatır atarız, canı cehenneme!

(*) "Havana Röportajı"nın son dizeleri. Şiirin bütünü için, bkz; "Tüm Eserleri 8. Son Şiirler." (Çev.)

Böylece başladık "İki İnatçı"yı yazmaya. Nâzım bir anda ve az rastlanır titizlikte, düzenlilikte bir insan oluverdi. O sırada henüz, beni redaktörlükten koparıp, yazmayı öğretmeye, bana yeni bir yaşama ufku açmaya karar verdiğini bilmiyordum.

Sonra, sen artık olmadığından, beni Merkez Komitesi'ne çağırdı bir memur. Oraya gitmeye, ne olduğu belirsiz bir konuda konuşmaya gücüm yoktu, ama gittim. Tosiya kapıya kadar götürdü beni ve alanda bekleyeceğini söyledi. Önündeki ince dosyada mahzunca yatan birkaç kâğıtçığı karıştıran ve gözlerini kırpıştırarak bana bakan bu adam ne düşünüyordu bilmiyorum. Susuşuyla bana azap vererek, yüzüme dikkatle baktıktan sonra sordu:

- E, nasılsınız bakalım?

- Teşekkür ederim, fena değil.

- Belki bir şeylere gereksiniminiz vardır?

- Hayır, hiçbir şeye gereksinimim yok.

Sonra:

- Anlaşılan, Hikmet'le birlikte oyunlar yazmışsınız, diye sürdürdü soruyu Merkez Yürütme Komitesi'nin kültür işlerinden sorumlu sekreteri ve senin işlerine birçok kez kabaca burnunu sokan kişi.

- Evet, yazdık.

- E, nasıl yaptınız bunu bakalım? - Güldü.- Yani şöyle yan yana oturup yazdınız, öyle mi?

Kalkmak, oradan çıkıp gitmek isteği yükseldi içimde, fakat kalkmadım ve çıkıp gitmedim. Bir başka çalışma odasını anımsadım. İçindeki kocaman yazı masasıyla, küçük çalışma odasını. Nâzım'la karşılıklı olarak oturmuşuz bu masanın çevresinde. Ben yüksek arkalıklı, meşe ağacından sandalyedeyim, Nâzım alçak koltukta. Üstümüzde lambanın solgun ışığı. Çalışmaktan yorgun düştüm, dinlenmek istiyorum, fakat Nâzım bir an bile izin vermiyor çalışmadan kopmama, eksiksiz bir dikkat yoğunlaşması istiyor. O sıralarda bir Fransız gazetesinde, iki oyun yazarının, açık teyp önünde, belirlenmiş bir konu üzerinde tartışarak birlikte çok güzel bir oyun yazdıklarını okumuştu. Edebiyat yapmacığından uzak, keskin, canlı bir oyun biçemi çıkmış ortaya böylece.

- Haydi, bu yöntemi deneyelim,- demişti Nâzım.- Genç kahramanlarla ilgili bütün sahneleri sen, yaşlıları ben yazacağız; Aleksey Petroviç ve Daşa'nın bütün sahnelerini ise birlikte yazalım. Aleksey adına ben konuşayım, Daşa adına sen.

Ve kısa süre önce kalp krizi geçiren elli yaşlarındaki bilgin, olayların

doğal akışı içinde, hemşire Daşa'ya sevdalandı. O da karşılık verdi bu duyguya. Zordu işleri, bizimki gibi. Ama bizden daha kararlıydılar, daha iyi durumdaydılar.

Mutluydular. Uzun bir süre için değil ama. Bilgin'in henüz yaşamakta olduğu sürece. Fakat öldü sonunda. Bunu Nâzım yazdı. Sayfayı bana uzatıp şöyle dedi:

- Böylece öğrendin öldüğünü onun, ne yapacaksın şimdi? Ne söyleyeceksin, belki de hiçbir şey mi?

Beklenmedik bir şeydi benim için bu ölüm. Böyle bir anlaşmamız yoktu. Nâzım gergin bir beklenti içinde bakıyordu bana.

Kurşunkalemi aldım ve yazdım: "Daşa izleyicilerin önüne çıkar:

- Onu öldü sanıyorsunuz değil mi? Ben ölmediğine inanıyorum."

Sayfayı Nâzım'a uzattım. Okudu, elimi okşadı ve:

- Korkma,- dedi.- Daha uzun süre yaşamaya çalışacağım.

Ve çiziktirdi: "Son"

- Nâzım Hikmet'in bu mektubundan haberiniz var mı?- diye sordu bana, bürosunda bulunduğum yoldaş ve bir kâğıt uzattı:

" SSCB MK'ne

Saygıdeğer yoldaşlar...

Çok hastayım. Bugünlerde Tanganika'ya uçuyorum. Dönemeyeceğim gibi bir önsezi var içimde.

Kendim için hiçbir zaman bir şey istemedim. Fakat şimdi... sizden bir ricam olacak. İki yakın insanım var: Karım Vera Tulyakova ve oğlum Mehmet... Birikmiş param yok, teliflerim de uzun süre yetmez onlara. Benim ölümümle onların parasız kalacaklarını düşünmek bana korkunç geliyor.

Karımın ve oğlumun geçimini sağlayacak bir yol bulumanızı çok rica ediyorum.

Yaşamım boyunca bir askeri olduğum partimin yardımına ve desteğine güvenmeye hakkım olduğunu düşünüyorum.

Nâzım Hikmet."

- Evet.

- Bu mektuptan, Nâzım yoldaşta bir ölüm önsezisi olduğu anlaşılıyor. Neden acaba? - Büronun patronunun şaşkınlığı içtendi.- Oysa ne kadar iyiydi Hikmet'in buradaki yaşamı! Herkesten saygı görüyordu. Oyunları

sahneleniyor, kitapları yayımlanıyordu. Gerçi ülkemizin iç işleriyle ilgili bazı siyasal konularda, çağdaş sosyalizm koşullarında kitleleri yönetmenin güçlükleri konusunda tam bir anlayışsızlığı vardı. Stalin tapınmacılığının tümüyle sona erdirilmesini istiyordu sözgelimi. Neden?! Saflık bu! Sonra, ne demek oluyor? Nâzım Hikmet'iniz neden bu kadar sevgisizlik duyuyordu Stalin yoldaşa karşı.

Konuştukça coşuyor, coştukça konuşuyordu. Karşısında, ürküttüğü zavallı bir kadın oturmuyor da, hazır olda binlerce kişi duruyordu sanki. Ve ben ansızın Nâzım'ı, onun buraya ümitleriyle ve acısıyla gelişini düşündüm... Ve telaşla ona son yıllarında dayanak olan bir şeyler arayıp bulmaya çalıştım zihnimde, ve Togliatti'nin görüntüsü belirdi. Nâzım'la yan yana. Konuşmaları nasıl da akıcı ve rahattı, ve nasıl da tam olarak anlıyorlardı birbirlerini. Stalin tapınmacılığı ve sonuçlarını sonsuz bir içtenlik ve özlü biçimde mahkûm ediyorlardı çünkü. Saflarının arınması için katışıksız gerçeğin susuzluğunu duyuyor, ve daha sakıngan bir tutumu olan Maurice Thorez'den farklı olarak, bunun tek yolunu, dünya komünistlerinin Lenin'in çevresinde birleşmesinde görüyorlardı. İşte bu nedenle, dönemin tüm yakıcı sorunlarını canlı ve dolaysız biçimde yanıtlayan, o dönemdeki Fransız Komünist Partisi gibi bürokratlaşmayan İtalyan Komünist Partisi özellikle ısıtıyordu yüreğini senin. Düşündüğün pek çok şeyin, Antonio Gramsci'nin kitaplarındaki düşüncelerle uyum içinde olduğunu görüyordun. Bir gün Togliatti bir alıntı yapmıştı Gramsci'den:

"İnsan nedir? sorusunu sorduğumuzda, şudur yanıtını aradığımız: İnsan ne olabilir, yani insan kendi yazgısının efendisi olabilir mi, kendi kendisini, kendi yaşamını 'yapabilir' mi?

- Ve bizi şaşırtan, Nâzım Hikmet'in Moskova'da yaşayıp da İtalyan Komünist Partisi'yle aynı saflarda olması değil de- diye çınlıyordu kulaklarımdaki ses- Fedin, Tvardovski gibi bizim Rus yazarlarımızın ona arka çıkmaları... Henüz olgunlaşmamış genç yazarlaraysa muhalefet önderliği ediyordu düpedüz... Yani Hikmet bizim burada da başkaldırıyordu... Zoşçenko'ya, Bulgakov'a karşı tutumumuzu değiştirmeye çalışıyordu. Pasternak için görüşmeye geliyordu - olacak iş değil! Ama biz sabırla karşıladık bunları!

- Her zaman değil,- diyorum usulca.

- Ya siz ne sanıyorsunuz, kolay şey mi yasaklamak? Hoş bir şey mi? Gerek yoktu bizi öyle bir durumla karşı karşıya bırakmaya! Şu "İvan İvanoviç" hikâyesiyle...

Beyaz ellerine bakıyorum onun. Bizim sanatçılar nasıl nefret ediyor olmalılar ki sizden, diye düşünüyorum, bir gün Nâzım'a, ellerinizde tıpkı

canilerdeki gibi dövme izleri bulunduğunu anlatmışlardı...

-Evet, neden ölümü düşünüyordu Hikmet, anlamıyorum?- diye soruyor öfkeyle,- Neden acaba?

Size, tanımadığım bir insana, Nâzım'ın neden ölümü düşündüğünü nasıl açıklamalı... Çağırtılmış bir ziyaretçi olarak karşınızdaki sandalyede oturmaktayken. Eğer siz gelmiş olsaydınız evime ve siz bana değil de ben size çay sunsaydım ve bu "neden acaba?"yı öğrenmek gerçekten ilgilendirseydi sizi, çok şey anlatabilirdim.

Size Nâzım'ın, "Le Monde" gazetesinde, 1963 yılı mart ayında Moskova'da parti yöneticileriyle sanat eylemcilerinin karşılaşmasına ilişkin haberi okuduğunda nasıl aklını kaçıracak gibi olduğunu anlatırdım. Bir adamın mısır üretiminden mimariye, resimden şiire kadar her konuda, kesin ve kabaca yargı yürütmesini anlamıyordu! Neden bir adam, ortak yönetimsel çalışmanın yerine kendini koyarak kendi zevkini tüm kültür eylemcilerine ve onlar yoluyla da tüm halka zorluyor. Neden yine tek bir adam?! "Aynı zevke sahip değilim onunla, - diye bağırıyordu bana - anlıyor musun, değilim! Onun istediği gibi yazamam ben! Yani hiç mi yazamayacağım o zaman? Aldattı beni. XX. Kurultay'dan sonra nasıl da inanmıştım ona! Yanılmışım. Lenin, Mayakovski'nin şiirlerini anlamadığını söyleyebilmişti, çekinmemişti bundan. Ama Mayakovski'yi yasaklamamıştı da... Eğer böyle giderse bu iş, politikada, ekonomide neler yapmaz bu adam?" Düş kırıklığı korkunç bir şeydir. - O zaman kim tahmin ederdi ki bir yıl sonra Merkez Komitesi'nin Ekim Genel Toplantısı yapılacak ve tüm bunlara son verilecek. Benimle konuşmak isteyen kişi de MK'deki görevinden alınacak.

Size, Türkiye Komünist Partisi'ndeki yaşıtlarından birinin Salieri kompleksi taşıyan küçük bir adam olduğunu ve yıllar boyunca Nâzım'a gizlice ihanet ettiğini öğrendiğinde Nâzım'ın nasıl acı duyduğunu anlatırdım.

Partinin XXII. kurultay günlerinde nasıl ıstırap çektiğini hiçbir zaman unutmayacağım Nâzım. "Bütün muhabirler orada, hatta burjuvalar bile, ama beni çağırmadılar! Yoksa ben burjuva muhabirlerinden de mi daha tehlikeliyim?! Tüm yaşamım boyunca mücadele ettim. Ne için? Unuttular mı, yoksa çağırmak mı istemediler beni?"

Dostuna soruyordun:

- Öğren bakalım, neden böyle oldu? Yoldaşları görüyorsun sen.

Vaat ediyordu sorup öğreneceğini. Bu işin sana nasıl üzüntü verdiğini, onur kırıklığından, aşağılanma duygusundan ölecek gibi olduğunu görüyordu. Her gün, kurultayın oturum arasında öğle yemeğine geliyordu bi-

ze, her nedense kurultay konukları arasında bulunan, karısıyla birlikte! Seni "delege" sigaralarıyla ağırlıyorlar, hediyeleri gösteriyorlar, olayları, konuşmaları anlatıyorlardı.

Gittiklerinde, soruyordum:

- Nedir bu iş, söyledi mi?

- Hayır.

- Sorsaydın ya.

- Vera, kaç kere sorulur! Her gün soruyorum, yanıtlamıyor.

- Nasıl yanıtlamıyor?

- İşte öyle. Yüzüme bakıyor ve yanıtlamıyor. Sanki Türkçe değil de Çince sormuşum gibi!

Sonra, 1962 yılı ocak ayında Sovyet pasaportu aldığında, sana çoktandır kaygı veren birkaç başka soruyla birlikte bunu da kendin sordun partinin en yüksek makamına. Acın anlayışla karşılandı. Arşivlere mi bakıldı, birini mi çağırdılar, şimdi anımsamıyorum. İnanılmayacak şey çıktı ortaya: "Kendini kötü hissetmen" nedeniyle kurultaya çağrılmamanı dostun rica etmişti. Doğal olarak ona inanmışlar ve ricası saygıyla karşılanmıştı.

Şöyle dedin:

- İşte her şeyi öğrendim şimdi. Ne yapmam gerek? Nasıl davranmalıyım ona karşı? Karşılaşacağız çünkü, bazen birlikte çalışmamız gerekiyor!

Kızıp köpürdün önce, foyasını açığa vurmaya kararlıydın. Sonra bu isteğin geçti. Dedin ki:

- Lanet olsun! Bu konuya değinmek bile istemiyorum. Tiksinti veriyor. Onunla sadece, bizi bağlayan konuda konuşacağım. Başka her konuda susacağım. Hiçbir şey istemiyorum. O benim için öldü artık.

Biliyorum, tam böyle davrandın geri kalan zamanda, o ise hâlâ anlamış değil neden değiştiğini, son zamanlarda neden suskunlaştığını. Evet, Nâzım, insanlar davranışlarının gizli kalacağına çok fazla inanıyorlar.

"Otobiyografi"sinde şöyle yazıyordu Nâzım:

..... Sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım
şu kadarcık haset etmedim Şarlo'ya bile
aldattım kadınlarımı
konuşmadım arkasından dostlarımın(*)

Size, Nâzım'ın ölmeyi nasıl da istemediğini, ama günün birinde, sanki

(*) Tüm Eserleri 5, "Yeni Şiirler", s. 162-164. (Çev.)

postadan bir bildirim almışçasına onun yaklaştığını keskin biçimde nasıl duyumsadığını anlatırdım.

- Benim gibi anevrizma türü enfarktüsü olanların sekiz yılla on bir yıl arası yaşadıklarını çeşitli tıp kitaplarında okudum. Sonuncu, on birinci yıldayım.

Ansızın yitirmişti gücünü. Çok çabuk yorulmaya başlamıştı.

- Bir şey oldu bana!? diye kahırlanıyordu.- Yazı makinesinin başında bir saat, hatta daha az oturuyorum, tamam... daha fazla yürümüyor. Sırtımda çuval çuval tuz taşımışım gibi yorgun düşüyorum.

Son aylarda sık sık uzanıyordu.

- Korkunç bitkinim, canımın içi. Bağışla, hiç kalkmak istemiyor canım. Bir yudumcuk kahve ver bana, - diye rica ediyordu.- Böyle giderse eğer para kazanamayacağım, o zaman nasıl geçindiririm seni? Nasıl yaşarız? Eski oyunlarım oynandı bitti, yenilerini de sahnelemiyorlar....

Ve siz, yabancı insan, küçük küçük sorguluyorsunuz beni, neden Nâzım'ın oğlu Varşova'da kaldı, neden Nâzım onun annesiyle birlikte yaşamaya başlamadı, ve birtakım dedikodular, kadın hikâyeleri anımsatıyorsunuz...

Bir isyan dalgası kabarıyor içimde. Zevk duyuyorsunuz bunu gözlemlemekten!

- Sizce Nâzım kime benziyor?- diye soruyorsunuz yapmacık bir sokulganlıkla.

- Herzen'e!

Bozguna uğruyorsunuz:

- Herzen'e mi?!

- Yoksa siz, Kazanova'ya mı benzediğini düşünüyordunuz,- diye açıkça küstahlık yapıyorum. Ve o zaman gözleriniz yapmacıksız bir ilgiyle parıldıyor... Benim zihnimde ise, kurşunla vurulmuşum gibi, Tsvetayeva'nın cümlesi dönüp duruyor: "Egemenlik hırsı taşıyanlar devrimci olamazlar, devrimcilerin egemenlik hırsı taşıyamayacakları gibi"

Sonradan, "Neden hemen çıkıp gitmedin oradan, neden?" diye yedim durdum kendimi. "Neden senin özel yaşamına burnunu sokmasına izin verdim onun..."

Birçok şey geçti o yaşamda, fakat başkalarıyla ilgili olarak sen kendin anlattın bana her şeyi. Uzun ya da kısa sürelerle, yaşadığın tüm kadınları anlattın bana.

- Vera, her şeyi benden duymalısın. Sonra, ben artık olmadığımda,

birtakım rezil kimselerin seni benimle ilgili dedikodularla üzmelerini istemiyorum.

Bir haber bültenindeki gibi kuru bir tonla anlattın. Ve ben kıskanmadım. Hatta kimileriyle görüşüyordum da. Sen şaşırıyordun.

- Ben yapamazdım,- diyordun. - Belki de, Türk olduğumdan.

Benim yapabilişim ise ne kendime güvenimden, ne gençlik aptallığından; senin aşkının düzeyinden, benim gözlerimde her şeyi, tüm başka kadın çizgilerini ve renklerini ve seslerini unutmuş olmandandı, ve bir gün tümüyle unuttun. Ve bugün, pek çoğuna minnettarım bu kadınların, inan bana, Nâzım.

Evet, Nâzım 1963 yılında, yeni yılın hemen sonrasında, birdenbire yenik düştüğünü anımsıyorum. Ne olmuştu? Bu yeni yılı Paris'te, ünlü Amerikalı komünistlerin, Musevi asıllı şair Dora Teytelbaum'la seçkin kalp uzmanı ve gazeteci Herchel Mayer'in konuklara açık evlerinde karşılamıştık. Korkunç yorulmuştuk o günlerde. Pek çok karşılaşma, pek çok yürüyüş ve o sıralarda Moskova'da olup bitenlerle ilgili bir yığın telaş ve heyecan.

Sabahleyin Champs Élyées'den geçiyorduk, ve beni küçük bir mağazaya girmeye zorladın. Satıcı kızı köşeye çekilip, bir komplocu gibi fısıldadın ve kız başını sana keyifle sallayıp görevli bir gülümseyişle değil kendi gülümseyişiyle güldü. Bir dakika sonra, ayaklarımın yanında, altın yaldızlı iplerle örülmüş, eşsiz güzellikte bir çift düz pabuç duruyordu. Çılgınlık! Paramız tükenmek üzereydi. Fakat sen nereden bulduysan bulduğun gıcır gıcır frankları çıkardın ve armağanın parası ödendi.

- Aragon bir dizi şiirimi aldı yayımlamak için ve işte, şimdi, bunları satın alabiliyorum sana. Ah, Pierre Courtade nasıl da haklı. Paris'te sevdiği kadınlayken, insan hiçbir yerde istemeyeceği kadar milyoner olmak istiyor. Öyle utanıyorum ki sana hiçbir şey alamayışımdan. Oysa burada senin için yaratılmış ne kadar çok şey var.

Yok, o sabah her şey yolundaydı henüz.

Akşamüstü bu altın yaldızlı iplerle örülmüş pabuçları giymeye zorladın beni. Karşı çıkmaya kalkıştım: "Ama yazlık pabuç onlar! Uymaz bu mevsimde, hoş kaçmaz, gülünç olacağım." Ama sen yalvarıyordun: "Demek, ben aptalmışım. Demek, boşuna. Demek onları senin ayaklarında göremeyeceğim... Dostlarımıza gidiyoruz eninde sonunda. Onlar anlarlar beni. Sonra, rica ederim, kırmızı elbiseni giy! Sen devrimin ülkesinden, Kızıl Meydan'dan geliyorsun, kendin de kızıl bir sancak gibi görünmelisin!" - Yarı şaka, yarı ciddi kandırmaya çalışıyordun beni.

Ben karşı çıkıyordum:

- Ama bugün yeni yıl, Ekim Devrimi'nin yıldönüme değil!

Boyun eğdim ve ne istediysen giyindim. İçeri girdik. Konuklar konuk odasında Dora'nın uzun divanlarına yerleşmişlerdi bile. Masa, bu iyi insanların evlerinde her zaman olduğu gibi, Moskova'daki şenlik masalarını anımsatan bir cömertlikle, bin bir çeşit yiyecekle, mezeyle donatılmıştı. Öyle bir açgözlülükle saldırdın ki yiyeceklere, korkuyla bağırdı Herchel:

- Nâzım, o kadar çok yeme! Senin için korkunç tehlikeli bir şey bu!

Herchel seçkin bir kalp uzmanıydı, fakat sonra bize Dora'yla anlattıkları gibi, sinirleri Amerika'ya dayanmamış, Fransa'ya gelmişlerdi. İkisi de komünisttiler, eylem adamı, büyük toplantıların, mitinglerin insanıydılar ve Amerika için fazlaydı bu! İzlendiler, ince ince acı çektirildiler, ürkütülmek, çıldırtılmak, öldürülmek istendiler.... Herchel Amerika üstüne birkaç ciddi inceleme-gözlem kitabı yazdı, bazıları bizde de yayımlandı bunların.

Sade ve sakindi evleri. Pek çok konuk toplanmıştı o akşam. İşte Nâzım'ın tam karşısında Miguel Astruias'ın sevinçli yüzü. Birbirlerini yalancıktan sataşır gibi süzüyorlar ve görüşmekten, karşılaşmaktan ötürü mutlular; şakalaşıyorlar, gülüşüyorlar ve aynı zamanda da Pablo Neruda'yı en son hangisinin gördüğü üstüne konuşuyorlar. Sonra bu yılbaşı gecesi, yakın dostlarıyla, Pablo'yla, Jorj Amado'yla, Guillen'le ilgili söyleşilerine sık sık döneceklerdi. Kitaplarından, şiirlerinden, karılarından söz edeceklerdi onların. Birbirlerinin yaşamındaki gülünç, hüzünlü ve trajik şeyleri anımsayacaklardı. Tüm bu insanlar, farklı zamanlarda ve farklı düzeylerde, fakat aynı susuzluğu duymuşlardı: Yurtlarına olan özlem. Onları bir arada gördüğümde, sanki aynı anneden doğmuş çocuklar gibi, dış görünüşleri de birbirine çok benziyormuş gibi gelirdi bana. Bu ortak anne, özgürlüktü.

Nâzım zarif bir kadının, Miguel'in karısının elini öptü, sonra George Sadoule'un karısı Vera'nın, sonra orada bulunan birkaç gazetecinin karılarının ellerini, sonra da Charles Dobzinski'nin karısı Elian'ın elini. Sonra da Nâzım, çok sevdiği bir insan ve şiirlerinin çevirmeni Charles'ın kollarına atıldı.

Bir gün Ehrenburg bize:

- Nâzım'ın gerçekten büyük bir şair olduğunu şiirlerinin Fransızca çevirilerinden anladım,- demişti.

- Bana bu konuda yardım eden Charles'dır- diyordu Nâzım.- Ne güzel bir genç adam, kültürlü, terbiyeli, kendisi de çok çağdaş ve yetenekli bir şairdir. Yazık ki Sovyetler Birliği'nde şair olarak tanımıyorlar onu. "Evrensel Opera" başlığı altında topladığı şiirlerini verdim, ama redaktörler anlamadılar bu şiirleri.

Charles'a bakıyorum. Musevi asıllı bir fransız. Çocukken, ana babasıyla Hitler'in toplama kampına düşmüş. Altı yaşında kaçmış oradan. Aileden bir tek o hayatta kalmış. Komünist olmuş. Nâzım anlattı bana bunları. Charles'a bakıyorum. Akıllı yüzü, sakin, açık, kaygısız. Bu yüze bakarak, bu gözlerin en çirkin, en tüyler ürpertici, en haksız ölümleri gördüğünü göz önüne getirebilmek kolay değil. Fakat hiçbir şeyi unutmadığını biliyorum. Bunun en önemli kanıtı, dürüst, alçakgönüllü, yardıma hazır ve duygulu bir insan oluşudur. "İyi insan" derler böylelerine. İşte o, iyi insan Charles'ımız, kardeşim benim.

Paris, 13 Aralık 1963

Sonsuzca değerli Vera, size birkaç ay daha önce yazmalıydım, ruhlarımızın derinliğine kadar bizi sarsan korkunç haber gelir gelmez size yazmak istedim. Fakat, ölümün hiçbir şeyle doldurulmayacak bir boşluğu oluşturduğu avuntusuz dakikalarda ben kötü bir avutucuyum. Nâzım'sız bir dünya elsiz, gözsüz bir insana benziyor; çünkü onun gibi şairler sayesinde yaşamı daha açıklıkla anlıyoruz ve gece bize öylesine sonsuz görünmüyor. Nâzım'sız bir dünyayı çok zor canlandırabiliyorum zihnimde, onun artık olmadığına kendimi alıştırabilmem çok güç. Fakat yine de yaşam, hiçbir şey olmamışçasına sürüyor; çünkü yaşam, muazzam ve acımasız bir tekerlektir: Anılar ve yürekler arasından yuvarlanır ve yolunun üstündeki canlı varlıkları ezerken de durmaz. Birkaç gün önce Dora döndü Moskova'dan. Öylesine bir dostluk duygusu ve incelikle söz etti ki sizden, şu ana kadar etkisi altındayız. Fakat Elian ya da benim sizi unuttuğumuzu sanmayın. Çok sık düşündük sizi, çok sık söz ettik sizden ve bir mutluluğun parçalandığı düşüncesi yüreklerimizi daralttı. Siz ve Nâzım bizler için büyük ve parıldayan romantik bir aşkın canlı örneğiydiniz. Size baktığında yüzü ışıldıyordu Nâzım'ın ve bu ısıtıyordu bizi, sevinçle dolduruyordu içimizi, ve kederli şairimizin onca yıllık acı ve kahramanca savaşımdan sonra en yalın anlamıyla mutlu olma hakkını kazandığını, Paul Eluard'ın dediği gibi, aşk ve şiir kaynaşıp birleştiğinde oluşan o ışıltılı özgürlüğü elde ettiğini görüyorduk.

Şimdi önümüzdeki görev, Nâzım'ın mirasını, onun kardeşlik bildirisini, onun öylesine sürekli ve yiğitçe söz ettiği gerçeği savunmaktır. Yaşarken efsane oldu o. Fakat efsanenin, onu, onun kendisini unutturması, gerçek insanı ve şairi unutturması olanaksızdır. Onun şiiri, bizim iyiliğimiz, paha biçilmez sermayemizdir ve yemişlerini herkese vermesi için gerekeni yapmalıyız.

Şimdi Fransa'da Nâzım'ı tanıyor ve seviyorlar. Basında pek çok makale

çıktı hakkında. Tüm kitapları tükendi, yayınevleri yeni basımlarını yapmayı düşünüyorlar. Benim bu sorunla uğraşmam ve aynı zamanda "Poétes d'Aujord'hui" dizisi için şiirlerinden bir seçmeler hazırlamam gerekiyor. Harika ressam ve Nâzım'ın dostu Abidin bana öğütleriyle yardım edecek. Nâzım pek çok şiir bıraktı bana, özellikle de aşk şiirleri, onları çevireceğim ve şu ya da bu kitapta yayımlayacağız.

Birkaç gün önce, Quartier Latin'de, küçük bir edebiyat kulübünde, Nâzım'ın anısına düzenlenmiş bir akşamda, ona ilişkin anılarımızı anlattığımız konuşmalar yaptık Abidin'le. Toplantıda bulunanlar Nâzım'm şiirlerini ve Fransız radyosu için yapılmış bir konuşmanın bandından sesini dinlediler. Ben de, 1935, yılında Türkiye İçişleri Bakanlığınca yayımlanmış bir kitapta yer alan ve Nâzım aynı bakanlıkça hapise atılmadan hemen önce Fransızcaya çevrilen, tesadüfen bulduğum bazı şiirlerini okudum.

Dora size, Nâzım'ın çok sevdiği "Evrensel Opera" adlı kitabımın yayımlandığını söylemiş. Paris'te "Hotel d'Albe"deki küçük odada, iki öğrenci gibi yaşadığınız o unutulmaz odada Nâzım'a bu kitaptan büyük bölümler okumuştum. Son karşılaşmamızdan bu yana bir yıl bile geçmedi. Bunu düşündüğümde yüreğim daralıyor. Nâzım yok artık, fakat buna karşılık, onun yürüttüğü savaşımın sona ermesine çok var daha. Onun ileri sürdüğü düşünceler çok kez düşmanca karşılandı. Fakat buna karşın, onlar için yorulmazca mücadele etmek gerek. Çünkü Nâzım haklıydı ve inanıyorum ki haklılık ahmaklığı, tarihin ileriye doğru hareketine engel olmak isteyenlerin kötülüğünü yenecektir.

Dora bir kitaba başladığını söyledi. Bu kitabı yazmakla Nâzım için büyük bir şey yapmış olacaksınız. Onu sonuna kadar götürmek ve hiçbir şeyden korkmamaksızın gerçeği sonuna kadar söylemek gerek. Bu kitabı çevireceğiz, çünkü Nâzım'ın sizin sesinize gereksinimi var.

Şairleri diriltecek biricik ses aşkın sesidir.

Değerli Vera, Elian ve ben sizi sevgiyle kucaklıyor. Paris'e gelerek bizde birkaç gün kalmak mutluluğunu bize vereceğinizi umuyoruz. Evimiz size açıktır. Nâzım şöyle diyordu:

insanlar için ölebileceksin,
hem de en güzel, en gerçek şeyin
yaşamak olduğunu bildiğin halde,
yaşamak yani ağır bastığından.(*)

(*) "Yaşamaya Dair"den dizeler. Bkz. Tüm Eserleri 5, s. 29-30. (Çev.)

Metin olun, Vera, şiir bizimle yaşıyor.

Charles

O yeni yıl gecesini anımsıyor musun Herchel? Nâzım'ın ağzındaki sigaraları. Birini söndürüp, ötekini yakıyor. Senin aydınlık gözlerin kocaman açılıyor. Kederle bakıyorsun ona.

- Neden sigara içiyorsun Nâzım- diyorsun. - Kesinlikle yapmaman gereken bir şey bu.

- Bırak beni, kardeşim, dinle,- diye gülüyor Nâzım.- O kadar yıl hapiste yattım. Sigara da içki de içebilirdim, ama hiçbir şey yoktu. Sonra çıktım. Özgürlük. Fakat yine olanaksız, bu kez enfarktüs. Doktorlar bırakmıyor. Şimdi bütün bu yasakları attım üstümden. Geri kalan yıllarda canımın istediğini yapacağım, ne olursa olsun! Yaşamak istiyorum, anlıyor musun, yaşamak! İnsan gibi!

- Konyak iç, hatta kahve iç, daha iyi- diye ısrarla sürdürüyor konuşmasını Herchel.- Vera, buraya gel, - diye sesleniyor bana.- Onun yanında konuşmak istiyorum. İşte böyle, Nâzım, eğer sigara içmeyi bırakmazsan...

- Yapamam, kardeş. Seviyorum sigara içmeyi. Hem de nasıl! Sigara içmediğimde öylesine canım çekiyor ki, kendimi sıkmaya başlıyorum, o zaman da öyle sinirleniyorum ki, sigara içmekten daha çok zarar veriyorum kendime. Anlatabildim mi?

- Fakat intihar demektir bu Nâzım! Doktor olarak söylüyorum bunu.

- Siz doktorların bir şeyden anladığınız yok, - diye gülüyor Nâzım.- Bir doktor, Avrupa'da çok ünlü bir doktor şöyle demişti bana: "Nâzım arkadaş, uçak yolculuğu size kesinlikle yasak, sadece trenle yolculuk edeceksiniz." Sadece trenle yolculuk ettim. Hem de kaç yıl! Geçenlerde bir başka doktor şöyle dedi: "Yolculukları trenle yapıyorsunuz öyle mi? Fakat sizin için bundan daha korkunç bir şey olamaz! Trendeki titreşim, sarsıntı, sizin için ölüm demektir. Sadece uçakla yolculuk yapacaksınız!" Şimdi uçuyorum, hem de Küba'ya kadar uçtum ve kendimi iyi hissediyorum. Üçüncü bir doktor, yaz kış yünlü iç çamaşırı giymeye zorladı beni. Yaz kış terliyordum ve en ufak bir hava akımı ciğer iltihaplanmasından yatağa serilmeme yetiyordu. Yılda iki, üç, dört kez mutlaka hastalanıyordum akciğerlerimden. Enfarktüs geçirmiş bir yürek için bunun ne demek olduğunu bilirsiniz. Vera bu çamaşırları çıkarttı ve işte üç yıldan fazladır hiç hastalanmadım. Nezle bile olmadım. Geçenlerde Romanya'da bir doktor dedi ki: "Günde on sigaraya kadar içebilirsiniz, ama kahve sizin için ölüm demektir." Şimdi sen, sigara içme, kahve iç diyorsun. Siz neyin ola-

naklı neyin olanaksız olduğu konusunda kendi aranızda anlaşmaya varmadan sizi dinlememi beklemeyin! İşte böyle, kusura bakma kardeşim.

- Şimdi sana bir doktor olarak değil, daha doğrusu, sadece doktor olarak değil, komünist ve dostun olarak söylüyorum: Eğer bugünden tezi yok bırakmazsan sigarayı, bu damarlarınla en çok beş, bilemedin altı ay yaşayacaksın, anlıyor musun?!

Bu konuşmadan sonra beş ay üç gün yaşadın Nâzım. Bu korkunç bir şey Herchel. Kehanetin gerçekleşti. Herchel, biliyor musun, Nâzım söylediğin sözlerin bilincine vardı sonradan. Sonunda kavradı onların korkunç anlamını. Bir şeyler yapmaya çabaladı. Sabahları uyanıyor, telaş içinde bir sigara yakıp içiyor, sonra evde ne kadar sigara varsa toplayıp çöp borusundan atıyordu. Tek bir sigara kalmasın diye dolapların, masaların tüm çekmecelerini yokluyordu. "Eğer beni bir daha sigara içerken görürseniz, ağzınıza geleni söyleyin. Ama göreceksiniz, size bu fırsatı vermeyeceğim." Ve iki saat sonra, belki bir yerlerde tek bir sigara kalmıştır umuduyla dolapların, masaların tüm çekmecelerini çekip bakıyordu. Ve sinirli, mutsuz, huysuz biri olup çıkıyor ve üstelik bu durumun nedenini de gizlemeye çabalıyordu. Ve ansızın paltosunu bile tam giyemeden kapıya fırladığında, kendisi için zehir satılan dükkâna yürüyerek değil, koşarak gittiğini biliyordum.

Kaç kez söz verdin Nâzım! Ve her keresinde bozdun sözünü. Bir gün evde kaybetmiştim seni, anımsıyor musun. Yitmiştin ansızın. Bütün odaları dolaşmış, aklına şaka yapmak estiğini düşünerek tüm köşelerde, yerde arkalarında seni aramış ve sonra balkonun üstündeki pencereye doğru yükselen dumanı görmüştüm. Pencereden baktığımda gördüğüm şuydu: Balkona çömelmiş, bir oğlan çocuğu gibi sırtını kamburlaştırmış, avucunun içinde gizlediğin sigarayı içiyordun. "Çocuklar, acıyın bana, bırakmayın sigarayı içeyim, yapmamam gerek bunu, yapmamam gerek. Herchel yalan söylemez. Beni çok sever," diye yalvar yakar oluyordun Ekber'le bana. Ama sen sokaktan sigarayla geçen herkesle, evimize gelen herkesle iş kotarırsan ve kimse de seni reddetmezse, biz ne yapabilirdik? İsteğini öyle bir dile getirişin vardı ki, insanlar sana yaşamsal önem taşıyan bir konuda yardım ettiklerini düşünüyorlardı.

Değerli Vera,

Dora Moskova'dan döndü. Oradaki en iyi saatlerini sizinle geçirdiği anlaşılıyor. Sizden öylesine candan bir sevecenlikle söz ediyor ki, sizi gönlümüzde, düşüncelerimizde her zaman nasıl taşıdığımızı bilesiniz diye şu birkaç sözcüğü yazmak istedim. Charles, Dora ve ben, daha birkaç ay ön-

ce sizinle ve Nâzım'la geçirdiğimiz akşamları unutamıyoruz, her an aklımızda, anılarımızdasınız. Daha o sırada da bu beşli birlikteliğin değerinin bilincindeydim. Fakat şimdi sonsuzluk ayırdı bizi o günlerden; ve şimdi zamanın, geri gelmezce yitip giden acısını, acımasızlığını daha keskin duyumsuyorum. Nâzım'dan, Nâzım'ın kişiliğinden çevreye yayılan şey neydi, sık sık sorarım kendime bunu. Sanki tuhaf, anlatılmaz bir mıknatıslı hava yayılırdı ondan ve herkes dile gelmez, anlatılmaz biçimde Nâzım'ın çekim alanına girdiğini duyumsardı. İşte, bütün görkemiyle duruyor karşımda, ve insanın içine işleyen bakışlarının tüm benliğimi kucaklayarak anlayışla, sevecenlikle bana yönelmiş olduklarını görüyorum.

Aşk gizemli ve çoğu kez açıklanamaz bir şeydir derler. Fakat Nâzım için aşk öylesine doğal, öylesine kaçınılmaz bir şeydi ki! Bu nedenle o insan sıcaklığını, soluğunu ve ruhunu bıraktı bizlere, bunlar alevlendiriyor, bir araya getirip birleştiriyor bizleri ve hayatı yaşanılır kılıyorlar.

Böyle bir insanı tanımak ve sevmekle ne kadar mutlu olduğunuzu düşünüyorum ve onun ruhunu taşımayı ve başkalarıyla paylaşmayı sürdüreceğinizi biliyorum. Umarım ki onunla ilgili olarak yaptığınız çalışmada, onun büyük sadeliğini, doğrudanlığını, içtenliğini, en yüce düzeydeki dürüstlüğünü, onu pek çok kişiden ayıran bu nitelikleri yazıya dökmeyi başaracaksınız.

Size sağlık ve iyi bir yıl diliyoruz Vera. Nâzım'ın tüm yaşamınca mücadele ettiği şeyin tamamlanması konusunda her zaman enerjik ve güçlü olun. Anıları tutuşturmak ve gelecek için arzu ettiğimiz şeyi pekiştirmek için yine karşılaşacağımızı umut edelim.

Dora ve ben size mutluluk, esenlik diliyoruz.

Herchel

Aylarca ayrılmadığımız olurdu seninle Nâzım, hiç ayrılmıyorduk, bir saat bile, fakat ne çok ayrılık vardı. Ayrılık, kıskançlığın senin. "Ben öleceğim, sen kalacaksın, bunu düşündükçe aklımı kaçıracak gibi oluyorum. Nasıl yaşayacaksın, düşünelim bunu Vera'cığım. Gel, her şeyi kararlaştıralım şimdiden. Sana yardım etmek istiyorum, anla. Beni bırakma böyle. Gel düşünelim."

Kaçıyorum bu isteklerden, senden ayırıyorum kendimi, istemiyorum, elimden gelmiyor, korkuyorum düşünmekten bunu. "O" gelecek için para biriktirmeyeceğim. Yapamam. Para biriktirmeye başlamamın her şeyin sonu olacağını anlamıyor mu? Bunu yapmaya başladığım anda ondan ayrılacağımı, artık olmayacağımı... Anlamıyor. Anlamıyor, bir süreklilik arıyor. Benim yaşamımda kendi sürekliliğini. O yaşama katılmanın yollarını arıyor. Şimdiden acıyor bana, bu yüzden acı çeki-

yor böyle, geceleri uykusunda bağırıyor...

- Annenin babanı unuttuğu gibi sende unutacak mısın beni yoksa? Annenin odasında küçücük bir fotoğrafı bile yok babanın. Benim yanımda bir kez bile adını anmadı onun. Oysa babanın onu çıldırasıya sevdiğini biliyorum. Cepheden yazdığı mektuplardan hemen anladım bunu. Rus kadınları böylesine çabuk unuturlar?

- Ben unutmayacağım Nâzım. Aklından çıkar bunu.

- Seni oradan elli yaşına kadar kıskanacağım. Yok, elli beş yaşına kadar. O yaşına kadar görebiliyorum seni. Sonra, ne olacak, bilmiyorum. Belki Anna Kern gibi olursun sen de. Kim söz etmişti bize Anna Kern'den? Yüz yıl kadar önce Rus aydınlarından biri dostlarının evine konukluğa gitmiş. Küçük bir topluluk varmış orada. Puşkin'den söz ediliyormuş. Yeni gelen konuk da söyleşiye katılmış ve konuşmanın bir yerinde çok doğallıkla şairin Anna Kern'e ithaf ettiği şiirlerden söz etmiş. Dinleyenlerde bir bozulma, şaşkınlık olduğunu ayrımsayarak çevreye bakınmış ve odanın bir köşesinde, köhne bir koltukta oturan ve ağlayan soylu görünüşlü yaşlı kadını görmüş. Konuğa tanıtmışlar onu: Anna Kern. Titrek, saydamlaşmış parmaklarıyla, zamanın buruşturup yıprattığı sayfalar çıkarmış el çantasından, Puşkin'in dört mektubunu. Her zaman yanında taşır, her zaman okurmuş onları. Bu dört mektupla yaşar ve onları okuyup ağlarmış... Anımsıyor musun şimdi?

- Hayır Nâzım, hiçbir zaman işitmedim böyle bir hikâye.

-Vera, Puşkin'in bu kadına yazdığı şiirleri okur musun bana lütfen. Sanıyorum toplu yapıtlarında var. - Ve kitap rafından kitabı almaya gitti.

Ben kitabı getirmesini beklemeden, okul kitaplarında yer alan ve bizde herkesin bildiği dizeleri okumaya başladım:

Anımsıyorum o eşsiz ânı
Karşımda belirdiğin
Uçucu bir hayal gibi
Dehası gibi kusursuz güzelliğin...

Ve Nâzım soluğunu tutarak dinledi.

- Bak , beni ezbere bilmiyorsun ama...

- Biliyorum.

- Doğru mu?

- Doğru.

- Bir ara oku, olur mu, lütfen. Ama şimdi şu dizeleri bir daha okumanı istiyorum.

Ve yürek çarpıyor esrimeyle
Ve yeniden doğdular onda
Tanrısallık da, esin de
Yaşam da, gözyaşı da, aşk da

Nâzım birkaç kez daha döndü son dizelere, her sesin, her satırın ayrıntılarına inerek. Anayurt, insanlar ya da sanat, bunlardan hangisine ilişkin olursa olsun, kendisine heyecan veren her olgunun özüne sabırla inme yeteneğine sahipti. Ve gerçekten de: "aşkın olmadığı yerde gerçek yoktur". Acı çeken bir edebiyattır Rus edebiyatı ve vicdan başlıca temalarındandır. Gogol'u, Dostoyevski'yi, Tolstoy'u inceleyen Nâzım, Moskovalı başka dostları gibi, bu temayı Rus edebiyatına getiren kişinin, aşkla vicdan arasındaki dolaysız ilişkiyi gösteren Puşkin olduğunu anlamıştı. Bu nedenle, onu izleyerek yinelerdi sık sık: "Aşkın olduğu yerde gerçek de vardır."

- Şu Anna Kern hakkında bir şeyler biliyor musun Veracığım? Sonra ne olmuş ona?

Bildiğim azıcık şeyi anlattım ona. Anna Petrovna Kern'in 1825 yılı temmuzunda Trigorskoye yurtluğuna konuk geldiğini, Puşkin'in de bu sırada buraya komşu bir yurtlukta, Mihaylovskoye'de oturmakta olduğunu, son derece çekici, akıllı ve eğitim görmüş genç kadının Puşkin'i büyülediğini... O sırada artık evli bir kadınmış Anna Kern, Kern'in karısıymış ve besbelli sevmiyormuş kocasını. Şairle genç kadın arasında geçeni Puşkin erkek açık sözlülüğüyle dostlarından birine bir mektubunda yazıyor. Coşkulu, deha ürünü şiirlerle bu arsız mektubun neredeyse aynı gün yazılmış olmaları insanı hayrette bırakıyor... Böylece sonsuzca şiire dönüşmüş oluyor sıradan bir yaşam. "Şiirin, utanma nedir bilmeden, nasıl bir süprüntüden boy verdiğini bilseydiniz..." diye yazmıştı bizim bilge Anna Ahmatova'mız, şiirsel dönüşüme ilişkin olarak.

- Sonra, sonra ne olmuş? - diye merakla sordu Nâzım.

- Sonra genç kadın ayrılmış oradan. Puşkin'in içi rahatmış. Fakat kısa bir süre sonra, Anna Kern'le kuzeni Vulf arasındaki aşkın dedikodusu ulaşmış kulağına. Puşkin kudurmuşçasına kıskanmış Vulf'u. Mektuplar yazmış genç kadın. Sonra oldukça soğuk bir karşılaşmaları olmuş Petersburg'da. Her şey bitmiş. Şiirler kalmış.

- Öyle iyi anlıyorum ki Puşkin'i. Beni aldatan kadına dokunamazdım. Ve bu konuda da, kadının kendini temize çıkarmak için söyleyeceklerine değil, söylentiye, dedikoduya inanırdım. Bu bir. İkincisi, hayatımda hiçbir zaman rastgele bir kadın ya da bir insan için şiir yazmadım. Hayatın

beni karşılaştırdığı pek çok kadın, kendileri için hiç değilse bir tek dizecik yazmamı istediler. Ama yapamadım. Bir kez bile, hiçbir zaman. Onlar yakınından geçtiler hayatımın, içinden değil. Anlıyor musun? Yani, "Zengin adam, bana bir kürk ya da yüzük alsana" dediklerinde, param varsa eğer, mutlaka alırdım. Fakat şiir yazmak-hayır. Şairler yalan söylemez. İşte böyle, canımın için, ne gelir elden. Puşkin'i insan kimliğiyle anlamak isterdim. Yardım et bana Vera, okuduğunda, Puşkin üstüne akıllı düşüncelerini not et benim için.

İşte o zaman, Puşkin üstüne bilgilerimin çok sınırlı olduğunu, çoğu kez okullarda öğretilenlerin ötesine geçmediğini anladım. Şiirleri, sevdiğim roman "Yevgeni Onegin"i, müsvetteleri, yazışmaları, eleştirileri yeniden okumak gerekiyordu. Nâzım neyle uğraştığımı görünce dedi ki:

- Gel birlikte yapalım bu işi. Yüksek sesle oku. Dilini zaman zaman anlayamıyorum. Hiç duymadığım bazı sözcükler var...

Yavaş yavaş bir alışkanık oldu birlikte okumalar. Akşamın geç saatlerinde bir dakikalığına bile olsa şairin kitabını açıyoruk. Nâzım gittikçe daha kolay algılıyordu şiirlerini onun ve bir buçuk yıl sonra hemen hemen soru sormadan dinleyebilecek duruma geldi bu şiirleri. Ve sonunda o mutlu an geldi: Bir gün Nâzım'ı, divana uzanmış elinde mavi ciltli kitap, "Yevgeni Onegin"i okurken gördüm. Puşkin'in anlatı yapıtlarını ve tiyatrosunu çoktan biliyordu. Sonra, "Yaşamak Güzel Şeydir"i yazmayı düşündüğünde "Yüzbaşının Kızı" ve "Byelkin'in Hikâyeleri"ni dikkatle yeniden okudu.

Bir gün, unutulmuş Rus şairi Vladislav Hodaseviç'in Puşkin üstüne düşüncelerini buldum bir yerde. Şöyle yazıyordu Hodaseviç: "Şairin eylemini anlamak ve incelemek gerekir. Bunun için, üstelik, ona ilişkin her şeyi ya da olabildiğince çok şeyi bilmek gerekir: köken, gelenekler, kalıtım, eğitim, yetiştirilme, çevre, kişisel yaşama ilişkin olaylar, yazınsal etkiler, içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal ortamlar. Kişilik ise, tüm bunlar yinelense bile açıklanamayacak olarak kalan, yinelenemeyecek olan şeydir. İnsanı insandan şairi şairden ayıran işte bu açıklanamaz ve mucizevi şeydir."

- Evet,- dedi Nâzım,- Hodaseviç yoldaşla tam olarak aynı görüşteyim. Fakat kendisi Puşkin'i başka herkesten ayıran şeyin ne olduğunu bulmuş mu?

- Herkes kendine göre bir şey bulur onda...

- Viktor Komissarjevski'yle konuşmak gerek. Geçenlerde Puşkin'in son günleri üstüne bir oyun sahneledi, pek çok şey biliyor, o anlatsın bize. Yakut'la o, herhalde, bu konuda bizde ne yayımlanmışsa yeniden oku-

muşlardır. Sözgelimi, mahvına yol açan bütün nedenleri bilmek isterdim. Bunların pek çok olduğuna eminim ve bunlar arasında kıskançlığıyla ilgili skandal birazcık paravan, öyle değil mi? Peki, sizin Rus şairleri ne düşünmüşler bütün bu konularda?

Böylece, unutulmaz Vera Fedorovna Panova'nın yardımı sayesinde, trajik ve hâlâ gözden düşük Marina Tsvetayeva'nın elyazması şiirleri ve "Benim Puşkin'im"i girdi evimize. Tanrım, nasıl da okuyordun, nasıl da sızlıyordu yüreğin! Şairin coşkusu, evrensel yükselişi üstüne satırları okurken, elin yüreğinin üstünde, sen de Tsvetayeva ile birlikte acı çekiyor, boğuluyordun... Ve Tsvetayeva'nın hemen arkasından Blok çıkageldi! Puşkin üstüne ünlü söylevi. Ben acele ettim, ben yaktım seni. Okuyorsun ve iki paragraf var ki senin için yazılmışlar! Görüyorum işte: Tırnağınla çizmişsin çevresini satırların. Getireyim onları. Önemli bu. Sonra anladım, Nâzım. "... Ve Puşkin'i öldüren de Dantes'in kurşunu değildir. Onu havasızlık öldürdü. Yarattığı kültür de ölüyordu onunla. - Vaktidir, dostum, vaktidir! Yürek dinginlik istiyor!- Puşkin'in bu son solukları, Puşkin dönemi kültürünün de son soluklarıydı. - Mutluluk yoktur dünyada, dinginlik ve özgürlük vardır.- Dinginlik ve özgürlük. Bunlar uyumun kurtuluşu için gerekli olan şeylerdir şaire. Fakat dinginlik ve özgürlüğü de alıyorlar elinden. Görünürdeki dinginliği değil, yaratıcılığa ilişkin olanı. Çocuksu özgürlüğü değil, liberallik taslamak özgürlüğünü değil, yaratıcı özgürlüğü, o gizemli özgürlüğü. Ve şair ölüyor, çünkü soluk alabileceği bir ortam yok. Yaşam yitirdi anlamını."

Bir gün ansızın:

- Vera, peki kim kapattı Puşkin'in gözlerini? diye sordun.

- Vladimir İvanoviç Dal.

- Neden o?

- Puşkin çok severdi onu. O da gerçekten olağanüstü bir kişilikmiş belli ki.

- Dekabrist miydi o da?

- Hayır. Deniz subaylığı eğitimi görmüş. Sonra hekimlik okumuş Almanya'da. Sonra şiire kapatırmış gönlünü, yolculuklar yapmış, tarihle hatta bitkibilimle ilgilenmiş ve yazmış. Rus masallarını derlemiş ve Puşkin'e göstermiş çalışmasını bir gün. Puşkin kitaplardaki muazzam sözcük dağarcığına hayran kalmış ve dâhice bir akıl vermiş Dal'e. Konuşulan Rusça sözlüğü düzenlemesini öğütlemiş ona.

- Sonra?

- Dal tutmuş bu öğüdü. Bugün onu Puşkin'le olan dostluğu ve olağanüstü sözlüğü nedeniyle tanıyoruz. Az rastlanır yetenekteki kişiliği, ilgileri-

nin ve bilgilerinin çeşitliliğiyle. Rönesans dönemi insanlarıyla karşılaştırıyorlar onu bugün... İşte böyle. Puşkin ölürken, Dal'i seçmiş en yakın kişi olarak gönlüne. Gece baş başa kalmışlar. Yandaki odadaysa karısı Natalya Nikolayevna ve dostları, Jukovski, Vyazemski ve Vielgorski acılar içinde kıvranmadalarmış. Puşkin ölümünden bir gün önce, değerli zümrüt yüzüğünü çıkarmış parmağından. Boş inanları varmış epeyce, biliyor muydun?

- Öyle mi? Bilmiyordum bunu. E, sonra?

- Bu yüzüğü hiçbir zaman çıkarmazmış parmağından, onsuz şiir esin perisinin kendisini bırakacağına inanırmış. Tılsımını Dal'e uzatıp "Al, dostum," demiş, "yazmak bitti artık benim için."

Ertesi gün saat 2.45'te Puşkin yokmuş artık.

Ve Vladimir İvanoviç Dal kapamış gözlerini.

- Öleceğini biliyordu kuşkusuz.... Ölüm öncesinde bir kadını görmek istediğini söylemişlerdi bana.

- Evet, Yekaterina Andreyevna Karamzina.

- Neden acaba? Anlatsana, ne biliyorsun bu kadın hakkında? Kim bu kadın?

- Puşkin'in yaşamöyküsünü yazanlardan kimileri, örneğin Tınyanov, şairin yaşamında, "olağanüstü şiddette, uzunlukta, tüm yaşamını etkiler nitelikte ve hiçbir zaman adını etmediği, -gizli-" bir aşkın bulunduğuna değinirler.

Tınyanov, 1816 yılı mayısında, Puşkin'in o sırada on yedi yaşında bir lise öğrencisi olarak öğrenim gördüğü Tsarskoye Selo'ya ünlü Rus yazar ve tarihçisi Karamzin'in, ikinci eşiyle birlikte geldiğini yazıyor. Çağdaşları, bayan Karamzina'nın, gençliğinde olağanüstü bir güzelliğe sahip olduğuna tanıklık ediyor. Fakat Puşkin'in onu ilk kez gördüğü o ilkbaharda, 36 yaşındaymış artık.

- İlk gençlikte kim sevdalanmadı ki yetişkin kadınlara.

- İyi eğitimli, akıllı bir kadınmış. "Rus Devleti Tarihi"nin düzeltmeleri üstünde birlikte çalışıyorlarmış kocasıyla. Bununla birlikte, kusursuz, pürüzsüz bir kadın değilmiş pek...

- Yani, ne demek?- diye sordu Nâzım.

- Birtakım merakları varmış gençliğinde. Sözgelimi, düzgün olmayan ilişkileri varmış üvey kızıyla.

- E, Puşkin görmüş onu, sonra?

- Ziyaretlerine gitmeye başlamış. Gençliğin tüm ateşiyle vurulmuş bu kadına ve yaşamı boyunca da yüreğindeki özel yeri silinmemiş.

Tınyanov'un yeşil ciltli "Puşkin"ini aldım raftan ve sayfaları karıştırarak Nâzım'a ergen Puşkin'le Yekaterina Andreyevna Karamzina'nın tanışıklığının öyküsünü okumaya başladım.

Nâzım özellikle, on yedi yaşındaki Puşkin'in, bayan Karamzina'nın önünde aşktan gözyaşları döktüğü sahneyi okuduğumda şaşıp kaldı.

- Peki, Puşkin ne diye saklamış bu kadına olan aşkını?

- Zaman başkaydı. Bayan Karamzina hemen hemen yirmi yaş büyüktü Puşkin'den. Kocası, büyük bir yetke ve sadece Puşkin kuşağının değil tüm yaşlı kuşağın da yazınsal zevklerinin önderiydi. Kötü söylentilerin bulaşmaması gereken, dokunulmaz bir adı vardı bayan Karamzina'nın. Genç Puşkin kesinlikle bilincindeydi bunun.

Fakat ölüm yaklaştığında "Karamzina burda mı?" diye sormuş. Yokmuş tabii. Çağırtmışlar, o da gelmiş hemen. Görüşmeleri birkaç dakika sürmüş. Fakat Yekaterina Andreyevna yatağın yanından uzaklaşırken Puşkin onu çağırıp kendisini kutsamasını istemiş. Uzaktan ıstavroz çıkarmış bayan Karamzina. Fakat Puşkin, "Yaklaşın ve daha iyi istavroz çıkarın" diye rica etmiş. Bayan Karamzina isteğini yerine getirmiş Puşkin'in, ve hıçkırıklarla ağlayarak çıkmış odadan.

- Hey Tanrım, ne kadar karmaşık şu sizin Rus ruhunuz...

- Eisenstein da Puşkin'in tüm yaşamı boyunca sevdiği tek kadının Yekaterina Karamzina olduğuna inanıyordu. Bunu Tınyanov"a mektuplarda yazıyor, bir de film yapma hazırlığı varmış bu konuda.

- Al sana bir hikâye... Peki sence kimi seviyordu Puşkin?

- Karısını. Natalya Nikolayevna'yı.

- Savunuyor musun sen Natalya Nikolayevna'yı?

- Evet. Böylece kendi aşkımı da savunuyorum, ve seninle ikimizi. Rusya'da büyük şairlerin karılarına oldum bittim düşmanca davranılmıştır hep...

- Öyle. Hatta derin saygı duyduğum Ahmatova bile bir gün bizde tartışma konusu yaptı Puşkin'in karısını. Sanki komşu evde ve Tanrı'yla birlikte yaşayan bir kadınmış gibi söz ediyordu ondan. Fakat bir başka kez, Puşkin'in karısından nefret edildiğini, çünkü onu kıskandıklarını, çünkü burada herkesin Puşkin'e vurgun olduğunu açıkça söylemişti.

Biliyor musun ne oldu Nâzım, geçenlerde yaşlı bir sinema aktristiyle tanıştım. Olağanüstü bir yüzü var, madalyondan çıkarılmış gibi. Gardin'in "Şiir ve Çar" adlı sessiz filminde Natalya Nikolayevna Puşkina rolünü oynamış. Senin bu filmi bayağılığı nedeniyle eleştirdiğini, karısını baloda şairin gözü önünde Dantes'in kolları arasında göstererek Puşkin'i aşağıladığı için yerden yere vuruşunu anımsadım ve herkesçe yalan olduğu bilinen bir şeyi filmde neden yinelediklerini biraz da sertçe sordum ona. Birden ağlamaya başladı. O sırada on dokuz yaşında olduğunu, kendisini bu role istekli üç yüz kişi arasından seçtiklerini, Natalya Nikolayev-

na'ya hiçbir biçimde yardım edemeyecek olduğunu anlattı. Hatta nasıl bir kişilik oynayacağını da bilmiyormuş ve yönetmene "Oynayacağım kahraman olumlu mu, olumsuz mu?" diye sormuş. Yönetmen, "Vallahi ben de bilmiyorum!" diye yanıtlamış onu. Şimdi hüngür hüngür ağlıyor ve yirmili yıllarda herkesin zavallı Natalya Nikolayevna'ya sövüp saydığını, altı yıllık birliktelikleri boyunca kocasına dört çocuk verdiğini kimsenin düşünmediğini söylüyordu!

- Vera bir daha hiçbir zaman bir yazarla evlenme! Söz ver bana bu konuda!

Kimi kez Komissarjevski'nin, başka kimselerin anlattıklarında, senin özellikle değer verdiğin ayrıntılar çıkıyordu ortaya. Bir gün Zavadski, Puşkin'in dadısı Arina Rodionavna'nın kızı Marya'nın, 1831 yılında, evliliğini kutlamak için Zaharino'dan Puşkin'in ziyaretine gelmiş olduğunu anımsadı. Puşkin "Bak Marya, nasıl bir karım var benim" diye böbürlenerek karısının gergef işlemelerini göstermiş ona. Bu sırada, Puşkin'in nikâhlandığı kilisenin yakınlarındaki Nikitin kapılarından geçiyorduk. Genç aktristlerden biri (Bronnaya Tiyatrosu'ndan çıkmış, topluca yürüyorduk) teatral bir biçimde yineledi Tsvetayeva'nın tümcesini: "...cansız bir şeyi, Gonçarova'yı* seven Puşkin'i anımsayacağız!" Nasıl sevimsiz bir hava esmişti birden...

- Ben Gonçarova'nın Puşkin'i sevdiğine inanıyorum. Puşkin bir cuma günü öldü. Natalya Nikolayevna, ömrünün sonuna kadar, ikinci kez evlenmiş olmasına karşın, her cuma yas giysileri taşıdı üzerinde, mutlaka oruç tuttu ve o gün dua etmeye gitti kiliseye, yani en ağır sofuluk görevlerini yerine getirdi. Yani, onun duygularından kuşku duyanların haklı olduğunu sanmıyorum.

- Peki kaç yıl evlenmedi Puşkin'den sonra?

- Yedi...

- Mutlu oldu mu sonra?

- Dediklerine göre, evet. Puşkin'den de, Lanski'den de olan çocuklarını delice seviyordu. İyi eğitim verdi hepsine, onlar için elinden geleni yaptı bütün ömrünce.

- Ya çar? O da Gonçarova'ya tutkunmuş diyorlar?

- Belki. Çok güzel bir kadınmış. Bildiğim şey, Puşkin'le çarın onu ilk kez aynı akşam baloda görmüş olmaları.

Puşkin'in yazgısını tam olarak anlamak için, sırf bu nedenle Viktor'un (Komissarjevski) evine gidiyor, o da küçük yazı odasında, oyun üstüne çalışırken çeşitli belgelerden çıkardığı notları, raflardan indirdiği tozlu

(*) Natalya Nikolayevna'nın kızlık soyadı. (Çev.)

dosyalardan çıkararak Nâzım'a okuyor, okuyordu. Bazı bölümleri not etmemi istiyordu Nâzım benden. Örneğin, Komisarjevski'nin kâğıtları arasında, Puşkin'in çarla bir konuşmasının notları var. Nâzım'ı sanki kendisi yaşamışçasına etkilemişti bu konuşma. Konuşma, Puşkin'in olağan sürgününü tamamladığı Mihaylovskoye'den uzun bir yolculuk sonrası döner dönmez apar topar getirildiği sarayda geçmiş: "Toza toprağa batmış durumda, imparatorun odasına götürdüler beni. Bana: 'Merhaba Puşkin -dedi,- memnun musun döndüğüne?' Gerektiğince yanıtladım. Hükümdar uzun süre konuştu benimle, sonra sordu: 'Puşkin, Petersburg'da olsan, 14 Aralık hareketine katılır mıydın?'* Mutlaka, hükümdarım, tüm dostlarım komplonun içindeydi, ben de katılmamazlık edemezdim... 'Yeterince ahmaklık ettin'- diye karşı çıktı imparator- 'Umarım aklını başına toplayacaksın artık ve bir daha tartışmayacağız. Yazdığın her şeyi göndereceksin bana; bundan böyle ben kendim sansürcün olacağım senin."

- Korkunç bütün bunlar!- diye Puşkin için kahroluyordu Nâzım.- Korkunç! Puşkin'e nasıl "sen" diyebiliyor?! Büyük memurların sen diye konuşmalarının kaynağı işte bu! Lenin bir başkasına, sözgelimi Mayakovski'ye "sen" der miydi hiç?!

Nâzım'ın birçok kereler çeşitli kimselerle Puşkin konusunda söyleşiye girdiğini anımsıyorum. Örneğin, Viktor Komissarjevski'den, Blok'un Puşkin konusundaki şu sözlerini açıklamasını rica etmişti. "Puşkin'i insan olarak, Puşkin'i monarşinin dostu olarak, Puşkin'i dekabristlerin dostu olarak tanırız. Ama hepsi bir tekinin önünde hiçleşir: şair olarak Puşkin!"

Ve Viktor ona Puşkin'le dekabristlerin karşılıklı ilişkisini anlatıyor, dekabristlerden pek çoğunun kişiliklerini tanımlıyor, bir yığın biyografik ayrıntı döküyordu ortaya. Nâzım onu, özellikle, Puşkin'le çarın karşılıklı ilişkileri konusunda soru yağmuruna tutuyordu. Ve Viktor, Blok'un ne demek istediğini açıklıyordu: Puşkin nefretle doluydu monarşiye karşı, nefret ediyordu çardan, nefretinden başını duvarlara çarpıyor, fakat aynı zamanda da "Şevketmaapları... binlerce kez teşekkür ederim... sonsuzca size sadık..." diye hitap ediyordu yazılarında ona. Blok'un düşüncesi, Puşkin'in böylece, içgüdüsel olarak dehasını koruduğu, o sırada Puşkin için başka bir çıkış yolu bulunmadığıydı. Ve Blok, Puşkin gerçekten büyük bir şair olduğu için, bunların önemli olmadığını düşünmekteydi.

Kuşkusuz, bu yargıların, söyleşilerin bir özetini veriyorum şimdi. Gereği aydınlatma çabanız birçok günlerin birçok saatleri boyunca sürmüştü.

(*) "Dekabrist" hareket: 14 Aralık 1825'te çarlığa karşı demokratik haklar için ayaklanma. Aynı zamanda dönemin önde gelen şairleri, aydınları olan bu genç subaylar hareketinin kimi önderleri idam edildiler, kimileri ağır cezalara çarptırılarak sürgüne gönderildiler. (Çev.)

1961 yılı kasımında Leningrad'daki Kirov opera ve bale tiyatrosu "Bir Aşk Masalı"nın açılışına çağırdı seni. Gösterinin başarılı olacağına inanmadığından, istemeye istemeye gittin. Sabahleyin vardın Leningrad'a, tam gösteri günü ve iki günlüğüne kalmaya. Bu son yolculuğun olacaktı Leningrad'a. Oyunun sahnelenmesiyle, filmle, yayımlarıyla ilgili birçok sorunu aynı zamanda çözümlemek istiyordun. Belli ki ne kent gezisi, ne müzeleri dolaşma söz konusuydu.

Çok kişi vardı bekleyen seni ve az sonra oteldeki odanda yoğun bir çalışma başlamıştı. Saatler geçti böyle. Birden, köhne pencerenin vazistası ardına kadar açıldı. Sanki biri çağırıyordu seni. Kim? Pencereye yaklaştın: Bir kıyamet kopmuştu pencerenin ardında. Nerden çıktığı belirsiz korkunç rüzgâr, güçlü soluğuyla yağmur ve kar fırtınaları savuruyordu kente. Orada durmuş çılgınca yağan tipiyi ve kentin görüntüsünün sisle örtülüşünü seyrediyordun.

Başını çevirmeden sordun:

- Ne dersiniz, Puşkin'in evi açık mıdır bugün?

Ve müzenin açık olduğunu öğrenince hemen kapıya doğru yürüdün. Moyka Sokağı'na, 12 no'lu evin önüne vardığımızda bize kılavuzluk eden "Puşkinci" hanımdan, müzede, seninle ilgili bir şey söylememesini rica ettin. Gözden ırak olmak istiyordun...

Çevrene hemen hemen hiç bakmadan doğruca şairin çalışma odasına yöneldin ve müze kapanıncaya kadar, iki saate yakın süre kaldın orada. Pek büyük olmayan bir masa, Voltaire tipi bir koltuk ve ayak koymak için yastık, çoğu tarih konusundaki kitaplar- her şey, her şey son derece ilgini çekiyordu.

Şairin ölümünden altı yıl önce yazdığı, "Anıt" adlı şiirinin cam altında bulunan elyazması ise sarstı seni ve tüm ilgin yoğunlaştı üzerinde. Puşkin'in elyazması üzerine eğildin ve zorlanarak, acı çekercesine, ağır ağır, sözcük sözcük çözmeye başladın bu yazıyı... Sırtın tutulmuştu, biraz rahatlamak için doğruldun, sonra yeniden, yeniden dalıp gittin dizelere. Alnın, büyük gerginlik anlarında her zaman olduğu gibi kırışıklarla kaplanmıştı; bakışların sımsıkı kavramıştı satırları ve o anda senin için çevrede hiçbir şey, hiç kimse yoktu. Çıkarken, Puşkin ve Natalya Nikolayevna'nın küçük boy portrelerinin bulunduğu şöminenin önünde durdun. Yüzlerine bakıyor, sanki bir söyleşideki gibi, bakışlarını bir ona, bir ötekine çeviriyordun. Çalışma odasına iyi bir talih eseri olarak kimse girmedi ve gizemi bozulmadı bu söyleşinin.

Prömiyerden sonra mutlu ve bir kucak ak karanfille döndün otele. Geniş pencere kenarında çinko bir kovaya yerleştirdik onları. Sabahleyin:

- Gidelim,- dedin,- öğrendim nerede olduğunu...

Aleksandr Nevski Manastırı'nın kapısından içeri girdik. Dünkü rüzgâr bir düştü sanki ve eski mezarlık ıslak karın altında sessizce yatıyordu. Tek bir canlı yoktu çevrede. Ne mezarın yerini, ne de anıtın işaretini biliyorduk. Ortadaki yola girdik. Ansızın, yan tarafta bir yerlerden, entelektüel yüzlü, uzaktan uzağa Olga Bergolts'un* kuşatma günlerindeki fotoğraflarını anımsatan yaşlı bir kadın çıktı. Ellerindeki savaş öncesinden kalma ve sapına iri harflerle bir erkek adı kazılı, kılıf geçirilmiş bir istihkâm küreği vardı.

İsteğimizi öğrenince şaşırmadı ve hızlı hızlı yürüyerek sola, bir daha sola kıvrıldı ve ansızın, muazzam büyüklükte bir sandığa benzeyen karanlık mezarın önünde duruverdi. Bu mezar da ötekiler gibi kalın bir kar örtüsüyle kaplıydı.

- Puşkin'in karısı burada mı? diye kaygıyla sordu Nâzım.

Telaffuzda yabancı şiveyi duyumsayan kadın Nâzım'a bir göz attı ve tek parmaklı eldivenini çıkararak çıplak elle ve özenle mezar taşının üzerindeki karı temizlemeye başladı. "Natalya Nikolayevna..." adı, yan yana, soldan sağa, henüz ortaya çıkmıştı ki indirdi ellerini, tek parmaklı eldivenini giydi ve uzaklaştı. Bir yabancının, "Puşkina" adı yerine "Lanskaya" adını okumasını istememişti.

Nâzım köhne, çatlak taşın üzerine çiçekleri bırakırken:

- Vay canına, dedi.- şu yazgıya bak... Hâlâ kıskanıyorlar onu, çünkü burada gerçekten herkes Puşkin'e âşık...

Ve çok geçmeden, 1962 şubatında Moskova'daki şiir akşamında topluluk önünde açıkladı Puşkin'e sevgisini Nâzım.

"Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'le, Moskova'da, 1921 yılı ortalarında, onun adını taşıyan alanda tanıştım. Sırtında pelerinli mantosu, başı azıcık sağa eğik, anıtının kaidesi üzerinde duruyordu. Ve ben, ayaklarımda partal potinler, karşısında durmuş, gözlerimi ayırmaksızın, başım dönesiye dikkat kesilmiş, yüzüne bakıyordum onun.

O günden bu güne, ne zaman 19 yaşımı anımsasam, belleğimde Puşkin'le ilk tanışıklığım canlanır.

Öğrencisi olduğum Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi, anıtın yakınlarındaydı o sırada. Ve üst üste beş yıl, 19 yaşımdan 24 yaşıma kadar, Puşkin'in ayakları dibindeki kanepelerde derslere hazırlandım ve aşk ilanlarında bulundum.

Puşkin'in anıtsal yapıtlarını şiirlerinden önce okudum. Belki size garip

(*) Olga Bergolts, nazi işgali sırasındaki Leningrad kuşatmasında Leningrad'da bulunan ve bu konudaki şiirleriyle ünlü kadın şair. (Çev.)

gelebilir ama, bugün Türkiye'mde Puşkin'in anlatıları, masalları, tarihsel dramları ve mektupları şiirlerinden daha iyi bilinir. Anadilinin öylesine bir dehasıdır ki o, Puşkin'in şiirlerini bir başka dile, bu şaire bütün gönülleriyle bağlı ve büyük Rus dilini derinliğine bilen kimseler çevirebilir ancak. Sözgelimi ben, ancak yaşamımın sonuna doğru aslından okuyabildim Puşkin'i ve ancak o zaman gerçekten duyumsadım nasıl bir mutluluk olduğunu bunun.

Hayatımda topu topu bir tek şiir çevirmişliğim var Türkçeye, o da Puşkin'in bir şiiridir. Ölümsüzlük üstüne şiiri. Peygamberce (bir esinle) yazdığı "Anıt."*

Puşkin'i filmlerde, tiyatro sahnelerinde gördüm, hakkında yazılmış kitapları, biyografisini okudum... Ve her seferinde korkudan sıkışırdı yüreğim. -Ya şimdi birden öldürürlerse Puşkin'i?! Ve her seferinde ne büyüğünü duydum acıların- Puşkin'i öldürdüler!

Şimdi, 19 yaşımdan bu yana, Puşkin'i tüm yaşamım boyunca sevmiş olduğumu anlıyorum. Tanıştığımız andan şu güne kadar".

İtalyan bayan Lusso Joyce, Memet'i Türkiye'den gizlice çıkarıp Varşova'ya getirmeyi sana önerdiğinde, aklında bir düşünce çakıvermişti birden:

- Biliyorum, ne olacak! Ah, ne harika bir şey bu! Memet mutlaka sevdalanacak Annuşka'ya. Sevdalanmaması olanaksız. Annuşka şahane kız. Annuşka da, sanırım sevecektir Memet'i. Türkiye'den ayrıldığımda üç aylıktı, şimdi on yaşında, fotoğraflarında güzel bir çocuk, annesi de akıllı olduğunu yazıyor. İşte onlar da bizim devamımız olacaklar. Ah, ne kadar memnunum! Onlar da mutlu olacaklar, buna eminim. Ve sen onların yaşamında bizi göreceksin, Veracığım, anlıyor musun?

Fakat, çocuklarımızın karşılaşması gerçekleşmedi, Nâzım, belki daha sonra olur bu karşılaşma, kim bilir?

Geçenlerde rejisör Boris Erin şunları söyledi bana:

- Vera, biliyor musunuz, ölümünden kısa bir süre önce, bana en azından tuhaf gelen bir konuşma geçti Nâzım'la aramızda. Birdenbire, öfkeyle, ekonomik sorumluluk bakımından değil, fakat özellikle duygu bakımından, babalık duygusuna yabancı olduğuna ilişkin sözler söyledi. Nereden geldik bu konuya, anımsamıyorum, fakat sinirli bir şekilde, çocuk psikolojisinden anlamadığını, çocukların kendisini öfkelendirdiğini, uzun sözün kısası, onları sevmediğini söyledi... Doğrusu, şaşıp kaldım. Nâzım'ı birçok kez, çevresinde çocuklar ve yüzü iyilikle ışıl ışıl görmüş-

(*)Hasan Ali Ediz bir görüşmemizde, kendi çevirisi "Mısır Geceleri"ndeki şiiri Nâzım Hikmet'in çevirdiğini söylemişti. Vera Tulyakova'ya da, birçok kez Puşkin çevirmeyi denediğini söylemiş. (Çev.)

tüm. Sizin evde de bizde de çocuklara karşı her zaman nasıl okşayıcı, sevecen olduğunu, onlarla, hiçbir zaman yaltaklanmayıp, yetişkin insanlarmış gibi, fakat hep ilgiyle konuştuğunu gözlemlemiştim.

Biliyorsunuz, Nâzım'ın bizim Alyoşa'ya ilgisi, tüm yaşamı boyunca, ailemizin en parlak ve dokunaklı anılarından biri olarak belleğimizde kalacak. Nâzım yurtdışı yolculuğu sırasında bile, bir oğlumuzun doğduğunu unutmamış ve yığınla işi arasında, hasta bir yürekle, iki ayağı bir pabuçtayken, ona bir hediye seçip almıştı. Üstelik âdet yerini bulsun diye alınmış bir şey değil, tam Nâzım'lık bir hediyeydi bu. Hem yarayışlı, hem de romantik bir şey. Biliyorsunuz, denizin renklerine olan aşkına her zaman sadık kaldı Nâzım. Eh, ondan başka kimden beklenebilirdi böyle bir incelik. Ve birden, sen kalk, çocuklara karşı duyarlı değilim de!

- Çok üzgün olduğu bir sırada söylemiş olmalı bu sözleri.... Belki o gün oğlu Varşova'dan telefon etmiş ve konuşmaları kederlendirmiştir Nâzım'ı.

- Olabilir, fakat sarsılmıştım. Kabul etmedim sözlerine inanmayı. Anyuta'yı candan seviyordu, öyle değil mi?

Anyuta'yı seviyordun, görüyordum bunu. Diyordun ki:

- Anyuta'mız gibi uslu, akıllı, saygılı bir kızla hiçbir zaman karşılaşmadım. "Anyuta, neden hiçbir zaman izinsiz bir şey almıyorsun? Bilmiyor musun, bütün çocukların bunu yaptığını?" "Anyuta, neden hiç şımarmıyorsun, ha, haydi şımar azıcık" - Ve Nâzım bunun nasıl yapılacağını gösteriyordu ona.

"Güzelim, iyi yüreklim, akıllım benim. Hayatta seni bıktıracak kadar çok beş almanı dilerim. Öperim, kucaklarım. Nâzım amca," diye yazıyordun ona Bakû'dan çektiğin telgrafta.

"Anyuta, canımın içi, bravo sana! Aldığın beşlerden bıkmadın mı?" diye şakacıktan soruyordun başka telgrafta.

Bir gün Modigliani'nin çıplaklarının basılı olduğu kartlar geçti eline Nâzım'ın, ve onları yazı masasının camının altına yerleştirdi. Bu kartları görünce Anyuta'yı düşündüm ve "Nâzım amca"nın masasında böyle "tablolar"ın bulunmasının kıza belki garip görüneceğini söyledim. Yalancı sofuluk dönemi yaşanıyordu ve yetişkin kimselerin bile cam altındaki Modigliani'ye ürküntüyle baktıklarını görüyordum. Nâzım, "Bir şey olmaz, on bir yaşına geldi artık," dedi çabucak. "Ona şimdi her şeyi açıklarım. Bir an bile zihninin karışmasını istemem bu güneşlerin önünde."Çalışma odasına çağırdı Anyuta'yı, kapıyı kapadı ve yarım saat konuştu onunla. Bilmiyorum neler söyledi ona, fakat dışarı çıktığında dedi ki: "Anyuta'mız yaşamı boyunca hiçbir zaman, hiçbir koşulda yalancı sofu olmayacaktır artık."

Yurtdışında uzun süreler kaldığımızda, annemin ve Anyuta'nın hediyelerini Nâzım seçerdi. Fakat bu yeterli görünmüyordu ona. Anyuta için özel bir şey yapmak istiyordu. Öyle ki, Anyuta Nâzım amcasının onu unutmadığını anlasın. Şöyle diyordu: "Ona bir bluz ya da pabuç alabileceğimi biliyor. Hayır, iş bunda değil." Ve bir gün buldu ne yapması gerektiğini. Bir yolculuktan Moskova'ya döndüğünde Anyuta'yı yanına çağırdı ve şöyle dedi bir komplocunun ses tonuyla:

- Al, Anyuta, sakın kimseye söyleme, yoksa ikimiz için de çok ayıp olur! Bütün bunları senin için aşırdım.- Ve kızın kucağına, yabancı uçaklarda yolculara verilen renk renk yuvarlak bonbonlar, "Karavella" tuvaletinden bir şişe kolonya ve daha bir sürü ıvır zıvır doldurdu. Şimdi bunları birbirine bağlayan gizli bir sır vardı aralarında. Anyuta, sorgulamadaki bir partizan gibi saklıyordu Nâzım amcanın gizini. O andan sonra Anyuta için hırsızlık yapmak bir tutku oldu Nâzım için.

Bir gün Paris'te bir İtalyan "Karavella" uçağına bindik ve Nâzım hemen "çalışmaya" koyuldu. Hostes şekerleme tepsisiyle gelir gelmes Nâzım bir avuç aldı, sonra biraz duraksayıp bir avuç daha aldı. Hostes, yardımcısı erkek görevliye "Ne kadar açgözlü bu bay" dedi. Nazım anlamıştı. "Açgözlü değilim" dedi ve dürüstçe, Moskova'da küçük bir kızı olduğunu ve eğer ganimetsiz dönerse kendisini unutmuş olduğunu düşüneceğini açıkladı. Genç kız büyük bir ciddiyetle dinledi Nâzım'ı. Ve beş dakika sonra, görkemli bir tavırla, 'Al-İtalia" firmasınca pek güzel paketlenmiş bir kilo akide şekerini bir ödül gibi getirip sundu ona. "Alamam bunu! Mesele bu değil! Anlıyor musunuz, bu değil mesele! Dürüst olmam gerek! İşin püf noktası burada, onun için hırsızlık yapmamda, anlıyor musunuz!" Kız güldü. "Böyle tuhaf bir bayla karşılaşmadım hiç!" Ve bir komplocu gibi, bazı yararlı öğütler fısıldadı ona. Uçaklarında neyin nereden aşırılabileceğini söyledi.

- Teşekkür ederim, teşekkür ederim cancağızım,- diye şakalaştı Nâzım,- çevreyi iyice kolaçan edemedim daha. Birazdan keşfe çıkarım...

Sonra dergileri karıştırmaya başladı. Bunların arasında kalın bir "Air France" dergisi de vardı, daha çok reklamlardan oluşan. Ve birden.

- Vera, bak şuna, -diye bağırdı,- olacak şey değil! Benim şiirim! Deniz üstüne olan. Sayfayı Abidin düzenlemiş!

- Cancağızım,- diye seslendi hostese,- burada şiirim var benim. Bu dergiyi bana hediye edebilir misiniz?

- Bizim dergimizde ancak ünlüler yayımlanır. Demek siz... Gidip hemen kaptan pilota sorayım- Ve elindeki dergiyle koşup gitti. Kaptan pilot bir söylev verdi ve dergiyi görkemli bir tavırla Nâzım'a uzatarak "dümen

başında" olduğu için bu olayı İtalyan usulü, gerektiğince kutlayamamaktan ötürü üzüntüsünü belirtti.

Zarif, düş gibi güzel bir kart duruyor önümde. Onu 13 Kasım 1961'de, sanki içinde balıklar yüzen su dolu bir akvaryummuşçasına Anyuta'ya uzattığını anımsıyorum.

Dokuz yaşını doldurdun Anyuta.
Doksanıncı yaşını doldurduğunda
değişecek rengi, parıltısı gözlerinin
ve büsbütün başka bir boyda olacaksın.
Bugün dokuzuncu yaşını doldurdun,
ve doğum gününde sana
dokuz yaşın onla çarpılmasını diliyorum
ve zamanın sende bir tek şeyi değiştirmemesini:
yüreğindeki
gizli elması.

12/XI/1961 Nâzım Hikmet.

Derdin ki:"Anyuta, seni sevindirmek için ne yapabilirim?" Ve bir gün Anyuta, izciliğe kabul edileceği gün Moskova'dan bir yere ayrılmamanı, gelip töreni izlemeni rica etti senden. Büyük bir ciddiyetle karşıladın bu isteği. Ülkemizde çocukların izciliğe, geleneksel olarak, Lenin'in doğum günü olan 22 Nisanda kabul edildiklerini öğrendin. Ve birkaç ay boyunca, Anyuta'ya, onun ve arkadaşlarının, yaşamlarının bu önemli olayına nasıl hazırlandıklarına ilişkin sorular sordun sürekli olarak. Öğretmeninin akıllı bir kadın olduğunu, çocuklara sadece Lenin'e karşı ilgi uyandırmakla kalmayıp, onlara Dimitrov'dan, Julius Fuçik'ten, Ernst Telman'dan ve yeni bir yaşamın daha pek çok öncü savaşçısından söz ettiğini öğrenmek seni sevindirdi. Enternasyonalizmin her türlü belirtisine her zaman değer verir, destek olurdun. Her zaman, insanın daha gençliğinde, geniş ve ilginç bir yaşam ufkuna sahip olması ve sahip olduğu bu ufku anlayıp onu yazgıya dönüştürmeye çalışması gerektiğine inanırdın.

Moskova'da öğrenciler Lenin müzesinde izciliğe kabul edilirler. Törenden bir gün önce Nâzım'ın zihni sürekli olarak bu konuyla ilgiliydi.

- Orada birkaç söz söyleyemez miyim? Çocukları en iyi nasıl kutlayabilirim? Bu iş nasıl oluyor genel olarak?

Fakat ben kendim de bilmiyordum bunu. İzci olmamıştım. Savaş zamanıydı. Anyuta, sınıfıyla ve öğretmeniyle birlikte gidecekti Lenin müze-

sine. Biz de Nâzım'la belirtilen saatte orada bulunacağımızı vaat ettik.

- Biz daha önce gidelim. Moskova'ya geldim geleli gitmedim Lenin müzesine. Çocuklar hazırlanırken ben de bir daha gezerim müzeyi.

Müzeye erken gittik, muazzam salonlarda dolaşmaya başladık. İzci giysili, heyecanlı çocuk kalabalıkları da dolaşmaktaydı salonları bu arada. Nâzım'ın, Lenin'in fotoğraflarına nasıl büyük bir dikkatle baktığını anımsıyorum. "Bugünkü ressamların portrelerinde başka türlü görünüyor. Onun bütün fotoğraflarını edinmeyi nasıl isterdim!" Kişisel eşyalarına dikkatle bakıyordu. Giysilerine.

- Cenaze töreninde nasıl bir giysi vardı üstünde, biliyor musun?

- Dört cepli kahverengi montgomeri.

- Kahverengi mi? Nereden biliyorsun bunu?

- Petrov-Vodkin'in Lenin'i tabutta yatarken gösteren ölüm sonrası portresini gördüm. Üstünde kahverengi montgomeri, başı kırmızı bir yastıkta, solgun, gergin bir yüz.

- Yüzünü, sanki şimdi şu anda, görüyormuşçasına anımsıyorum. Ama hepsi bu kadar. Biliyorsun, saygı nöbeti tutmuştum tabutun önünde... Topu topu birkaç dakika, ama sonsuzca uzun görünmüştü bana. İçimden konuşmuştum onunla. Ve yine önemli şeyleri söylemeyi de başarmıştım.

Lenin'in yaşamının salonlarında dolaşıyorduk ve sonsuz çocuk ırmakları mekik dokuyordu çevremizde. Biraz sonra, Anyuta'nın yas salonunda izciliğe kabul edileceğini öğrendik. Canım sıkıldı. Bu nasıl bayramdı, yas salonunda. Nâzım'ın yüzü asıldı, fakat bir şey söylemedi. Salona girdiğimizde, duvar boyunca tören düzenince dizilmiş çocuklar, sessizce duruyorlardı. Tam karşılarındaki kaidede, bir cam altında, Lenin'in ölüm sonrası maskı ve ellerinin kalıbı duruyordu. Çevrede yas çelenkleri, kara yas bantı geçirilmiş ve yarıya indirilmiş sancaklar, yine kara bant geçirilmiş birçok gazete ve cenaze töreninden üç fotoğraf vardı. Çocuklar gözlerini önderin maskından ayıramıyorlardı. Çoğu için bu, bir ölünün imgesiyle ilk karşılaşmaydı. Girişte, bizimle birlikte birçok ana baba vardı.

Tören büyük bir gecikmeyle başladı. Anlaşılan müze yöneticileri Nâzım Hikmet'in orada bulunduğunu öğrenmişler, bunu televizyona bildirmişlerdi ve çekimciler gelinceye kadar töreni başlatmadılar. Böylece o gün, trajedi ve sevinç birbirine karıştı.

Sonra sen çok yalın sözler söyledin çocuklara. Ninelerinin ve dedelerinin, annelerinin ve babalarının, onlar bugün kırmızı boyun bağı bağlayabilsinler diye neler yaptıklarını anlattın. Moskova'yı ilk kez görüşünü, Sovyet Cumhuriyetinin ilk yıllarındaki Moskova'yı anlattın. Onlara, içlerinde en dürüst ve yiğit olanların on-on beş yıl sonra komünist olabile-

ceklerini, fakat bu güç yaşama kendilerini şimdiden alıştırmaları gerektiğini söyledin. Ve tabii, Türkiye'nin çocukları için güzel sözler söylemeyi de unutmadın. Onların henüz, Sovyet çocuklarının yaşam koşullarına sahip olmayışlarından ötürü duyduğun acıyı dile getirdin. "Bu nedenle, sizler büyüdüğünüzde, tüm dünyada adaletli bir yaşamın, burjuvasız, bankersiz ve her türden sömürücünün bulunmadığı bir yaşamın kurulması için kardeşlerinize yardım etmelisiniz..." Sonunda yapıldı tören. Çocuklar mutlu, biz memnunduk.

Müzeden çıktık ve bir an büyülenmişçesine kalakaldık. Pırıl pırıl bir gündü ve güneş inanılmaz bir güzellikle parıldıyordu. Bahar gelmişti. Yanımızdan yöremizden, eriyen karların oluşturduğu derecikler akıyor, damlardan sular damlıyor, Kremlin'in üstünde masmavi bir gök yükseliyordu. Nâzım paltosunun düğmelerini çözdü, kasketini ensesine yıktı, Anyuta'nın mavi paltocuğunun düğmelerini çözdü ve kırmızı, ipek boyunbağını kurtardı onun altında kalmaktan. Bu izcilik simgesini, Anyuta'nın bu dakikalarda herkese göstermek istediğini duyumsamıştı. Yaşam kaynıyordu Moskova'nın merkezinde: Çevremizden insanlar, arabalar akıyor, her şey deviniyor, ve biz de bir mutluluk, bir hafiflik, olağanüstü bir şeyler yapmak isteği duyuyorduk içimizde.

- Haydi, azıcık Gorki Caddesi'nde dolaşalım,-diye- önerdi Nâzım, afacanca göz kırparak Anyuta'ya. Ve anlamlı anlamlı ekledi.- Adım başında dondurma satılıyor orada! Anlarsın ya!

Anyuta'yı elinden tuttuk ve bu saatlerde yüreğinde hiçbir kaygının yükünü taşımayan, mutlu, özgür insanların yürüyüşüyle, usulca yola koyulduk.

Manej Alanı'nı geride bıraktık, "Moskova Oteli"nin, "Bakanlar Kurulu" binasının, "Hediyeler" mağazası vitrininin yanından geçerek, yukarlara, Mossovet'e doğru yürüdük... Nâzım Anyuta'ya takılıyor, şimdi herkesin onu bir Sovyetler Birliği kahramanı olarak gördüğünü, kırmızı boyun bağının da pek yakıştığını söylüyordu.

Telgraf binasının hizasına geldiğimizde Nâzım binanın büyük saatine baktı, saat dörttü.

- Anyuta, gel restorana gidelim! Bayramını hakkıyla kutlayalım. Bugün canının çektiğini istemekte özgürsün! Bugün Moskova'nın bütün dondurmaları senin, annen de kızmayacak. Bugün senin şerefine gerçek bir şölen vermek istiyorum!

Nâzım'ın yorulduğunu ve acıktığını anlamıştım. Fakat içinde bir sevinç vardı ve her şeyi oyuna dönüştürüyordu.

"National"ın ikinci katında, Pablo Neruda'yı otelinde ziyarete geldiği-

mizde genellikle öğle yemeklerini birlikte yediğimiz, o eski salona çıktık. Kremlin'i, Ermiş Vasili Katedrali'ni, Kızıl Meydan'ı gören, pencere önündeki masaya, "onun" masasına oturduk. "Moskova'dayken Kremlin'i, Ermiş Vasili Katedrali'ni, Kızıl Meydan'ı karşımda görmek istiyorum hep" derdi Pablo her zaman. Oturduk, güzelce yerleştik ve uzun uzun yemek seçtik. Tatlı olarak dondurma söyledik Anyuta'yla Nâzım'a. Nâzım severdi dondurmayı. Ama her zaman da, onu burada Türkiye'deki gibi meyve özleriyle yapmadıklarından ve fazlaca koyu yaptıklarından yakınırdı homurdanarak. Nâzım bir ton dondurma ısmarladı gerçekten de. Bu restoranda dondurma servisi büyük tepside yapılıyor, masanın önündeki havai fişek ve ateşle bir gösteri sunuluyordu. Ateşle aydınlatılan dondurma Pablo'yu heyecanlandırırdı. Anyuta sık sık anımsar, "Nâzım amca"yla nasıl beklediklerini dondurmayı getirecek garsonu. Ve meyvelerle, bisküvilerle, kuruyemişlerle ve reçellerle süslü ve ansızın tutuşan o muazzam, alacalı bulacalı, karlı çam ağacını, bir tepsi üstünde gitiriyor işte büyücü garson! Yandaki masada sırtı bize dönük oturan kadın bu kadar çok dondurmanın kime getirildiğini görmek için döndü ve Anna Seghers'le karşılaştık! Çok sevindi Nâzım. Anna'yla eski dosttular ve severlerdi birbirlerini. Nâzım fırlayıp kalktı. Anna'ya koştu, alıp masamıza getirdi onu ve küçük izciyi, adaşı Anyuta'yı takdim etti ona.

Anna öperek kutladı Anyuta'yı, boyun bağını düzeltti onun ve törenin nasıl geçtiğini sordu. Anyuta ise bir an önce ondan kurtulmaya çalışıyor, başaramayınca da hırçınlaşıyordu: masada bir dondurma dağı bekliyordu onu çünkü.

Tabii, Anna hemen bizim masamıza taşındı; Nâzım sık sık gittiği ve pek çok dostu bulunan Doğu Almanya'da edebiyat ve tiyatro alanında neler olup bittiği üstüne bir soru yağmuruna tuttu onu.

Anna Seghers'le vedalaşıp sokağa çıktığımızda, Nâzım:

- Veracığım, -dedi,- beni Lenin'in Moskova yakınlarında, Gorki'deki yazlığına götürsene. Birden, onun son yıllarını daha çok görme isteği duydum. Şimdiye kadar hiç gitmedimdi oraya. Rica ederim, hem de bir an önce, yarından tezi yok gidelim.

Lenin'in Gorki'sine iki gün sonra gittik. Senin son ilkbaharında bu, Nâzım. Düşünüyorum şimdi, ayrılık öncesinde acaba, gizlice ne sinyaller alıyordun her şeyden...

Yaralı Lenin'in* 1918'de tedavi için getirildiği ev, uzakta, büyük bir çayırlığın bitimindeki tepenin üzerinde görünüyordu. Geniş şoseden ona doğru henüz kıvrılmıştık ki, Nâzım'ın iç hazırlığı başladı, konuşmuyordu

(*) Lenin, silahlı bir saldırıya uğrayarak yaralanmıştı. (Çev.)

artık. Arabayı kapıda bıraktık, sarı bir kumla örtülü ve kullanılmayan geniş bir yolun yanındaki küçük asfalt yoldan eve doğru yürüdük. Lenin'in cansız vücudunun da Gorki'den son yolculuğuna bu yoldan geçirildiğini öğrendik sonradan.

Nâzım çevreye bakındı ve bizden başka ziyaretçi bulunmadığını görerek üzüldü. Fakat az sonra, o gün müzenin ziyaretçilere kapalı olduğu anlaşıldı. Müze çalışanları Nâzım'ı tanıyarak isteğini sevinçle kabul ettiler ve Lenin'in evine götürdüler bizi. Yüksek, kuytu ev, park, çevresindeki alan hemen hoşuna gitti Nâzım'ın. Yine de, hasta Lenin için neden özellikle buranın seçildiğini sormaktan kendini alamadı. En önemli nedenlerden birinin, bu evle Moskova arasında telefon bağlantısı bulunması olduğu Nâzım'a açıklandı. Nâzım her şeye doymazcasına bakıyor, dikkatinden hiçbir şey kaçmıyor, her şeyi zihnine işliyordu. Ve birbiri arkasına sorular yöneltiyordu müze çalışanlarına. Lenin'in kitaplığı, çeşitli dillerde bir yığın kitap, seçilişleri, düzenlenişleri derinden etkilemişti onu. Sordu:

- Kaç dilde okuyup konuşabiliyordu Lenin?

Ve hayretler içinde kaldı, Lenin'in İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Eski Grekçe, Latince bildiğini; Lehçe, Çekçe, İsveççe anladığını ve Bulgarca öğrenmeye başladığını öğrenince. Hatta bunun için Georgi Dmitrov'dan bir Rusça-Bulgarca sözlük istemiş, Dmitrov böyle bir sözlük bulunmadığı için Bulgarca-Fransızca bir sözlük göndermişti Lenin'e. Sözlük, ilk sayfaya yazılmış ithaf sözleriyle oradaydı ve açılıp bakılabiliyordu.

- Peki, ömrünün son aylarında siyasal konuda neler okuyordu Lenin?- diye sordu Nâzım.

- Ölümünden bir gün önce, Vladimir İliç, Marksizmin yeniden gözden geçirilmesiyle ilgili Trotski'nin söylevinin okunmasını istemişti kendisine.

- Ölümünden bir gün önce?! Demek son ana kadar bırakmadı çalışmayı.

Bir odadan ötekine ağır ağır geçiyorduk. İlkbahar güneşi evi ışıkla dolduruyor ve geçmişle bugün arasındaki uzaklığın kısılmasına yardım ediyordu.

Nâzım birden:

- Perdeler o zamanki perdeler mi, yoksa başka mı? diye sordu. Basma dokumalarını eliyle yoklayarak.

Bunların, kuşkusuz, Vladimir İliç burada yaşadığı sıradaki perdeler olmadığı, fakat dokumacılarımızın tıpa tıp aynılarını yaptıkları söylendi.

Nâzım, Lenin ailesinin üzerinde basit bir resim bulunan sıradan bir muşambayla kaplı yemek masalarının önünde bir süre durdu. Bu masanın çevresinde bir zamanlar geçen konuşmalara kulak kabartırcasına du-

ruyor ve bence kıskanıyordu bu masayı. Bizimle evi dolaşanlar da, Nâzım'ın durumunu anlıyor, acele etmeden, konuşmadan, sessizce duruyorlardı çevrede. Nâzım Lenin'in nerede oturmayı sevdiğini, Nadejda Konstantinovna'nın*, akşamları Mokova'da çalışmaktan gelen Mariya İliniçna'nın** nerede oturduklarını, Vladimir İliç'e birçok kez konuk gelen Maksim Gorki'nin oturduğu yeri sordu. Gorki'nin odasının gösterilmesini rica etti ve bitişikte hole yakın, küçük odayı ve orada, Lenin'le Gorki'nin bu yazlık evde çekilmiş biricik fotoğraflarını gördü...

Evin geçmişiyle de ilgilendi Nâzım. Devrimden önce ev Moskova jandarma şefi Reynbot'a aitmiş, telefonu da o çektirmiş. Evi güzelleştiren ise karısıymış. Bu kadın ünlü Rus kapitalisti ve Moskova Sanat Tiyatrosu'nun kurucusu Savva Marozov'un karısıymış daha önce. Onun ölümünden sonra jandarmayla evlenmiş.

- Lenin çok değişiklik yapmış mı bu evde?

- Hiçbir değişiklik yapmamış. Burayı devletin mülkü olarak görüyor, burada bulunuşunu zorunlu ve geçici bir durum sayıyormuş, - diye yanıtladılar Nâzım'ı.- Lenin için yapılan biricik şey, 1923 yılında sağ kolu ve bacağı felçli olarak buraya getirildiğinde, sol tarafa yapılan şu ek merdiven parmaklığıdır. Çok sıkılgan, alçakgönüllü bir insan olduğu ve işlerini başkalarının yardımı olmaksızın görmek istediği için yapılmasını rica etmiş bunun.

Sonunda, yukardaki küçük köşe odasına vardık. Lenin'in dar yatağı, yanında içi ilaç şişeleriyle dolu küçük bir komodin...

- Burada mı olmuş o iş?- diye sordu Nâzım.

- Evet,- diye yanıtladılar.

- Nasıl olmuş.

Anlattılar.

- Demek, yatağında yatarken akşam saat 6.50'de öldü. Öyleyse neden Sergey Yutkeviç "Lenin Hakkında Öykü"de, Lenin'i bir koltukta oturmuş, üzerinde takım elbise, elinde bir kitapla ölürken gösteriyor! Beş yıl önce bu filmi çevirirken buraya gelmedi mi yoksa?

- Geldi kuşkusuz,- diye yanıtladılar.- Herhalde Lenin'in son gününe kadar yoğun olarak çalıştığını daha etkili biçimde göstermek istiyordu... Bu filmden sonra, buraya gelen ziyaretçiler, her şeyin gerçekte nasıl olduğunu, üçüncü beyin kanaması sonrasında 15 Mayıs 1923'ten sonra Lenin'in artık konuşamadığını öğrendiklerinde şaşırıyorlar ve bu filmdeki neşeli, konuşkan Lenin'i anımsayarak kızıyorlar kuşkusuz. Evet, doğrusu

(*) Nadejda Krupskaya, Lenin'in karısı. (Çev.)
(**) Lenin'in kız kardeşi. (Çev.)

biz de anlamıyoruz, neden böyle yaptığını. Fakat bilirsiniz, sanatçılar uydurma ve genelleme haklarını pek sık kullanırlar... Gerçeği göstermek çok daha güç bir şey...

- Çok şükür, öyle"sanatçı"lardan değilim ben,- diye öfkelendi Nâzım. - Yutkeviç'i tanırım, belki de filmi böyle neşeli bir havada bitirmesi için zorladılar onu.

Yas salonuna gittik. Bir cam altında Lenin'in ölüm sonrası maskı duruyordu.

- Kim yaptı maskı?- diye sordu Nâzım.

- Yontucu Merkurov.

- Her şeyi sırayla anlatabilir misiniz?

- Vladimir İliç'in ölüm haberini Mariya İliniçka bildirmiş Kremlin'e. Yarım saat sonra gelmişler MYK üyeleri, az sonra da yontucu gelmiş. Ona Vladimir İliç'in öldüğünü söylememişler bile. Olayı burada öğrenince:

- Yaşayan Lenin'in büstünü yapmak göreviyle onurlandırıldığımı sanmıştım...- demiş.

Böylece, ölüm sonrası maskını çıkarmış Lenin'in. Ve üzerine şu tarihi koymuş: "21'inde 8.50'de başladım ve 22'sinde sabah dörtte bitirdim.

-Ama ben Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, Berlin'deki tarih müzesinde de gördüm ölüm sonrası maskını Lenin'in?- dedi Nâzım.

- Evet. İki mask yapmış Merkurov: Birisi bizim için, ikincisini antifaşist Alman ressamı Otto Nagel'e hediye etmiş. İşte mask faşizm yıllarında Alman komünistlerince inanılmaz güçlüklere karşın kurtarılabilirdi ve şimdi onların müzesinde bulunmaktadır.

Nâzım:

- Çağdaş insan için, bütün bunların bilinmesi ne kadar önemli, bilseniz, -dedi. - Tüm bunları, bildiklerinizi, ziyaretçilere anlatmakla yetinmemeli, fakat böyle en yalın biçimiyle, insanca yazmalısınız da.

Yas kaidesi üzerindeki muazzam büyüklükteki bir vazodan coşkuyla fışkıran bir leylak yığınına Nâzım'ın dikkatle hatta kuşkuyla baktığını gözlemledim. Moskova yakınındaki ormandan geçerken ağaçlarda kar görmüştük, buradaysa leylaklar ve daha başka olağanüstü çiçek salkımları vardı.

Nâzım biraz duraksayarak:

- Hakiki çiçek mi bunlar?- diye sordu.

Çevredekilerin hepsi birden:

- Evet, evet, - diye gülerek yanıtladılar.- Seramızda her yıl Vladimir İliç'in doğum günü için özel olarak leylak yetiştiririz. 22 Nisanda ona bir dal leylak sunmamız, bir gelenek oldu artık. Bayan bahçıvanımız nisanda

leylakların açması için ne yapıyor bilen yok, fakat yıllardan beridir bugün için işte böyle olağanüstü leylaklar yetiştiriyor.

- Burada çalışan insanların onu böyle sevmeleri iyi bir şey, - diye usulca fısıldadı bana Nâzım.

- Stalin de gelmiş mi hemen?

- Evet, elbette. Sonra da ötekilerle birlikte, Vladimir İliç'i tabutta evden dışarıya taşımış. İşte bu yoldan. Kapıya kadar.

- Peki, buraya son kez ne zaman gelmiş, Lenin yaşamaktayken?

- 1922 yazında. Bu ziyarete, Stalin ve Vladimir İliç'in hasır koltuklarda çektirdikleri şu ünlü fotoğraflar da tanıklık ediyor.

- Bu fotoğraflar sahte olmasın?- diye sordu Nâzım.

- Hayır. Onları kimin çektiğini de biliyoruz.

- Kim?

- Loboda, "Pravda"nın muhabirlerinden.

Nâzım zihninde bir şeyleri tartarak bir süre sustu, sonra gizlemediği bir hoşgörüyle şöyle dedi:

- Çok iyi bir dostmuş! Ölümcül hasta arkadaşının bir buçuk yıl ziyaretine gelmiyor.

Ona bir şeyler açıklamayı denediler, fakat Nâzım eliyle bir hareket yaparak merdivenlerden aşağı indi. Burada, üstündeki pırıltılı çıngıraklarıyla, tahta, büyük duvar telefonu dikkatini çekti. Telefona yaklaştı, gözden geçirdi ve hemen yakınında, Lenin'in Posta ve Telgraf Halk komiseri Dovgalevski'ye, telefonun kötü çalışmasından ötürü ilgilileri sert biçimde eleştirip kınayan mektuplarını gördü. "... Düzene konulmuş bir aygıtın düzgün çalışmaya devam etmesi için Posta Telefon Halk Komiserliğinin yeterli olmayıp sürekli uyarılarımın gerekmesine şaşıyorum. Telefonun her gün kontrolden geçirilmesini istiyorum..."

Nâzım bu hiddetli mektupları öfkeyle okuyordu. Telefonun kendi kendine bozulduğunu, aslında epeyce iş gördüğünü, Lenin'in bu telefon aracılığıyla iki yüze yakın yönerge, birkaç makale ve mektup yazdırdığını söylediler ama inanmıyordu artık, ve her şeyde sadece Stalin'in fitnesini görüyordu.

Lenin'in elyazılarının bulunduğu vitrinin yanından geçerken Nâzım bunlardan birinin yakınında durdu ve belgeyi göstererek sordu:

- Neden Lenin'in elyazısının bulunduğu bu kâğıdın yarısı sararmış, yarısı beyaz?

XX. Kurultay'a kadar bu sayfanın sadece yarısının, ancak ondan sonra tümünün gösterilmesine izin verildiğini söylediler Nâzım'a.

Nâzım çok ilgilendi, gözlüklerini taktı, bana seslendi ve tüm sayfayı

sonuna kadar okumamı rica etti. "RKB(b) MYK*'ndan okunmak üzere Stalin'e Mektup"tu bu. Lenin'in son çalışması. 1922 Aralık ayı başına kadar üzerinde kendi eliyle çalışıp, sonra ancak söyleyerek yazdırtabildiği.

- Onun burada söylediği bütün bu şeyleri anlamak, uygulamada yararlanmak ne kadar önemli! Ne kadar önemli! Ulusal sorun, genel olarak, çözümü en sancılı, en çetin olan bir sorundur. Küçük uluslar için özellikle yakıcı önemi var. Çünkü onların dilleri her zaman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olacak. Hem de gitgide daha güçlü biçimde. Düşmanlarımız, daha uzun süre, komünistlerin uluslararası konumunu özünü saptırarak insanların ulusal duygularıyla oynayacaklardır. Bir dâhi insan nasıl da açıklıkla görüp çözümlemiş bu sorunun temel karmaşıklığını.

Nâzım, Lenin'in yaşamında çok önemli olan ve ancak şimdi öğrendiği kimi şeyleri anlamasına öylesine içtenlikle yardım eden bu insanlarla candan bir dostlukla vedalaştı.

Evden çıktık, fakat Nâzım kapı önünde gezindi durdu; Lenin'in yazgısıyla kurulan bağıntı kopsun istemiyordu. Duyumsadığı, öğrendiği şeylerin izlenimleri derinliğine sürüyordu ve sanki Lenin'in evinde dolaşmaktaydı hâlâ. Parkta bir kanepe bulduk ve uzun süre oturduk. Nâzım gördüğü şeyleri zihninden birer birer geçiriyor ve konuşuyor, konuşuyor, konuşuyordu... Ve başımızın üzerindeki ağaçların yapraklarında, ilkbahar çınıltılarıyla cıvıldıyordu kuşlar.

Yirminci Kongre'ye geldi Lenin,
gülüyordu mavi, badem gözleri.
Açılıştan önce girdi içeri.
Kürsünün dibindeki basamağa
oturdu ve başladı not almağa.
Farkında bile değildi heykelinin.

Lenin'le aynı dam altında olmak,
duymak elimizde, ferahlayarak,
akıllı elinin insanlığını.

Yirminci Kongre'ye geldi Lenin.
Sovyetler Birliği'nin üzerinde
ak bulutlar gibiydi tanyerinde
bereketti umutların yığını.(**)

(*) Rusya Komünist Partisi (bolşevik) Merkez Yürütme Komitesi. (Çev.)
(**) Mart, 1956. "Tüm Eserleri 5", "Yirminci Kongre".

Bom, bom, bom-m... Saatimiz on ikiyi çaldı*, ve sokakta, senin çalışma odanın penceresinin karşısındaki sokak lambasını her zamanki gibi söndürdüler. Ama bizim evimiz, bir sorgulama odası gibi, ışık saçıyor. En büyük ampülleri takarak ben yaktım ışıkları her yerde. Dün gibi, önceki gün gibi ve daha önceki gibi, sabaha kadar yanacak elektrik. Ve böyle, ve böyle, her gece sürüp gidecek... Fakat sanma ki karanlık bir köşede senin bakışınla karşılaşmaktan korkuyorum. Gel, Nâzım. Çağırıyorum seni. Ve burada olduğunu ve elini bana uzatarak "Otur, canım benim, daha yakına, gel, konuşalım azıcık..." "Dinle, Vera..." dediğini söylemeyeceğim kimseye.

Tanıyacaksın sesini. Teybi ben açtım. Anca işitilen sesin konuşuyor benimle.

- Dinle, Vera, neden hüzünlüsün bugün? Zaten çoğu kez hüzünlüsün. Bakûlumuz** pek de başarılı olamadı başının alçıdan yontusunu yapmada, fakat bu büstte gerçek olan tek şey, hüznün senin. Herkes neşeli sanır seni, başkalarına da geçen bir mizahın var, her zaman gülümsemeye çalışırsın... Tabii, pek çok neden var hüzünlü olmamıza, ama senin bu ruhsal durumun başka bir şeyle ilgili. Seninle olan ilişkimizden, ortak yaşantımızdan ayrı birtakım başka sorunlarla...

- Nâzım, insan yaşamının anlamının ne olduğunu düşündün mü hiç? Bu yaşamın neye yaradığını?

- E, çok çetin sorular soruyorsun Vera. İnsanlığı binlerce yıldır kıvrandıran sorular bunlar... Dindar kişi, Tanrı'da, İsa'da, Muhammet'te bulur yanıtı. Kimileri, her şeyi toplumun ekonomik koşullarının belirlediğini söyleyecektir. Fakat varlığının anlamının ne olduğunu insanın kendisi de bilmez. Bazı insanlar dışında: Einstein, sanırım biliyordu bunu. Puşkin de öyle. Ve kuşkusuz, Lenin. İnsanların yaşamalarına yardım etmek gerek. Çeşitli insanca yolları var bunun..

İnsan vardır, keman çalmak için doğduğunu, büyük bir kemancı olduğunu düşünür. Fakat belki, hiç de böyle değildir bu. Belki de günün birinde bir kadın dikkatsizce, yakınındaki otomobili ayrımsamadan, koşarak geçecektir bir yolu. Bu kemanca "Hey! Hey!" diye bağıracaktır ona. Ve duracaktır kadın. O kadın bir insan doğuracak, bu insan bir başka insan doğuracak ve belki o da tüm insanlık için çok gerekli biri olacaktır. Her şey geçmişten gelip bizden geçerek yarma gider... Her insanın yaşamı ölçüsüzce değerlidir, Veracığım...

(*) Çan gibi sesi olan, 200 yıllık, 1.5 metre boyunda bir Rus saati. Nâzım Hikmet bir köyden satın almış onu. (Çev.)

(**) Bakûlu yontucu Münevver Rızayeva. (Çev.)

Teyp bantı hafif bir cızırtıyla dönüyor. Elinle, masada açık duran gazetelerin üzerindeki çakmağı nasıl arayıp bulduğun işitiliyor. Sigaranı yakıyorsun, çakmağı birkaç kez çakarak yerine daha rahat yerleşiyorsun... Ve bir gümbürtü, yere bir şey düşüyor. Gülüyoruz... Artık şakaya vuruyorum işi...

- Eğer benim varlığımın anlamı seninle karşılaşmak idi ise, piramitlerine karılarını da birlikte götürmekte haklıydı Mısır firavunları...

- Ne diyorsun, ne diyorsun Vera, sen çok gençsin daha! Bütün bir yaşam var önünde...

Sandalyeye çıktım ve zamanı durdurmak yerine saati durdurdum. Boris Leonidoviç Pasternak sana Tsvetayeva'nın şiirinin gizini açıklarken, onun yaşamı her an yeniden başlatabileceğini söylemişti anımsıyor musun? Şaşırmıştın sen. Ve o, şöyle diyip geçmişti: "Siz kendiniz öyle değil misiniz sanki?"

Yaşamımız kolay bir yaşam, iyi bir yaşam mıydı Nâzım? Evet. Öyleydi. Hem de nasıl! Diyordun ki: "Eğer on gün daha böyle mutlu olayım, dâhice şiirler yazacağım! Göreceksiniz bak! O zaman neler yapabileceğimi anlayacaksınız! Asıl şiirlerimi yazmadım daha. Her şey ona bağlı. - Beni gösteriyordu. - Bana on güncük daha ver." Ve yaşamla uyum içinde olunan bugünlerde de sonrakilerde de hiçbir zaman tek bir satır yazılmadı.

Fakat mutluluk bir başka enerjiyi özgürleştiriyordu ve sen yaşanılan günlerin dünya sorunları üstüne üç kat güçle, coşkuyla, hatta sevinçle çalışıyordun. Örneğin, barış için, demokrasi ve hak temelinde farklı dillerden halkların kardeşliği için mücadele ediyordun. Üzerinde dürüstçe ve açık yüreklilikle konuşulmayacak hiçbir sorun bulunmadığına inanıyor ve yorulmak bilmeksizin kanıtlıyordun haklılığını. Böyle günlerde daha bir güçle özgürlüğe atılıyor ve sesin, makalelerde, toplantılarda ve mitinglerde, her yerde, güçlü bir devrimci yankı uyandırıyordu.

1962 yılı Temmuzunda, Moskova'da, dünyada genel bir silahsızlanma konusunda 10 günlük bir kurultay toplandığını anımsarsın. APN* görevlisi olarak bulunuyordum orada ve kültür adamlarıyla her gün röportajlar yapmak zorundaydım. Kurultay, yapımı henüz tamamlanmış olan "Kongre Sarayı"nda açılmıştı ve dünyanın dört bucağından delegeler gelmişti. İşim kolay değildi bu insan denizinde. Açılışta bulundun sen, başkanlık divanındaydın ve hatta bana da bir demeç verdin. Sonra benim her gün evden çıkmam canını sıktı ve işi kendi eline aldın. Kurultaya giderek dostlarından ve iyi tanıdığın kimselerden otuz kişilik bir topluluğu bize

(*) Sovyet Basın Haber Ajansı (Agenstvo Peçati Novosti). (Çev.)

akşam yemeğine çağırdın. Her şeyi bir akşam içinde yapıp bitirecek ve serbest kalacaksın dedin bana. Tanrım, nasıl altından kalktık her şeyin, Nâzım? Evimizde yardımcımız yoktu. Bir tek asansörcü Şura vardı, senin gömleklerini göz kamaştırıcı aklıkta yıkayan. Her sabah, kar aklığında iki gömlekle beklerdi seni. Geri kalan her şeyi kendimiz yapardık ve sürekli olarak o kadar çok sayıda insanın karnını doyururduk ki, şimdi anımsaması bile ürkütücü...

İşte o sefer de bir kazan Türk pilavı pişirdim, Rus börekleri kızarttım. Sade fakat hoş kokulu, zevkli bir sofra donattık. Ah masamız, dile gelse de konuşabilse bir gün! Çağırdığın herkes gelmişti, birçoğu da dostlarıyla ve yine de herkes bir yer buldu, ilgiden yoksun kalmadı.

Ve sonra, pilav ve börekler yenilip de evi demli çay ve sert kahve kokusu bürüdüğünde, dedin ki:

- Dostlarım, sizlerle şu güzelim yaz gününde, yeryüzünün en güzel kentlerinden biri olan Moskova'da buluştuk. Gelin, birlikte düş kuralım biraz. Az önce kongremizde öğrendiğime göre, bugün dünyadaki tüm devletler silah yapımı için yılda 120 milyar dolardan fazla harcamaktalarmış. Eğer sizlerden her birine bu parayı verselerdi, onu nereye harcardınız?- Ve bana, gazetecilik nasıl olurmuş, öğren bakalım dercesine kurnazca göz kırparak- bir yıldırım görüşme dizisine başladın!

- Afganistanlı matematik doktoru Abdul Gaffar Kakar. Sizinle Türkçe konuşabiliriz. Çünkü bizim İstanbul Üniversitemizi bitirdiniz ve Türk hükümetince Türk heyetine Moskova'ya gelme izni verilmediği için, şimdi siz özellikle yakınsınız bana. Siz nasıl kullanırdınız bu milyarları?

- Bu paranın büyük bölümünü ekonomik bakımdan geri kalmış ve açlık çeken halkların yaşam düzeylerini yükseltmek için harcardım.

- Benim halkıma da yardım eder miydiniz? - diye sordu Nâzım.

- Elbette!

- Şimdi, eski dostum, Polonyalı, yoldaş Dluski'yi dinleyelim. Kendisi uluslararası Lenin barış ödülü sahibi, toplum adamı, saygın bir kişidir.

- Pek çok ev ve hastane kurardım. Salgın hastalıklara karşı savaş ilan eder, birçok üniversite kurar, tüm dünyanın şair, bilim adamı ve sanatçılarının katılıp yarışacakları uluslararası bir sanat olimpiyatı örgütlerdim.

- Ya siz, yaptığı uçaklar tüm dünyada uçan Andrey Nikolayeviç Tupolev, siz ne yapardınız?

- Konutlar ve kuşkusuz, hastaneler kurardım. Bu paranın bir bölümünü uluslararası ulaşım bağlantısının iyileştirilmesi için harcardım.

- Ya sen Miguel? -ve sürdürdü sözlerini.- Büyük dostumdur benim ve bundan başka, Guatemala'nın seçkin yazarı Asturias.

- En büyük sigorta şirketlerine giderdim- diye gülümseyerek yanıtladı o. -Ve bu parayla tüm dünyada dünyayı sigorta ettirirdim.

- Ya sen?- diye sordu tanınmış İtalyan ressam ve yazarı Carlo Levi'ye.

Kendisine dar gelen koltuğumuzda beceriksizce bir yandan öbür yana dönerek, iyi yürekli gülümseyişle yanıtladı Carlo Levi:

- Kötü bir yöneticiyim ben, Nâzım, ekonomiden de anlamam. Fakat bu parayı dünyaya savuruversem, bu bile şimdiki kullanımından yüz kat daha iyi bir şey olurdu elbet.

- Ve işte Lübnanlı ünlü mimar Antoine Tabet, uluslararası Lenin barış ödülü sahibi. İki yıl önce Beyrut'ta konuk oldum ona. Bir görseydiniz, yapılarıyla nasıl güzelleştirdiğini kenti! Haydi, kardeş, de bakalım!

- Bir mimar olarak, birbirinden güzel evler yapardım, işlikler, hastaneler ve okullar, okullar, okullar.

Neruda'ya sordu Nâzım:

- Ya sen, Pablo, cebinde 120 milyar var!

- Bizim Latin Amerika'da evsiz, hastanesiz yüz milyon insan var. Nâzım sen ne yapardın Latin Amerikalı olsan? Ben de aynısını yapardım.

- Iraklı şair El Beyati en gencimiz. Ülkesine dönmeye hazırlanıyor... Özlüyor ülkesini ve sevimli şiirler yazıyor. Ya sen kardeş, yolluk olarak böyle büyük bir parayı versek sana?

- Bu parayı her yıl, dünyanın en yoksul insanları arasında paylaştırırdım.

- Pierre Courtade, Fransız yazarı, gerçek komünist, şimdi sen söyle bakalım kardeş, söyle de görelim.

Pierre içini çekti:

Bu parayı ekonomik bakımdan gelişmemiş ülkeler arasında bölüştürürdüm sadece.

Mozambikli konuğumuz güç durumda kalmıştı, yalnız kendi dilinde konuşabiliyordu. Yine de herkes birbiriyle yarışırcasına soruyu anlamasına yardım etti onun ve eksiksiz bir yanıt aldılar: Cebinden çıkardığı paraları, Picasso'nun duvarda asılı duran "Güvercin" resmine yapıştırdı skoçla. Sonra da Mozambik usulü kahve pişirdi herkese. Fakat Carlo Levi kahve pişirme işinin hiç kuşku yok ki en iyi İtalya'da becerildiğini söyleyerek dünyanın kahvesini harcadı ve hiçbir şey kanıtlayamadı. Hazırladığı şeyi kendi de içemedi. O zaman bilgin Amerikalı mutfağa girerek karısının reçetesine göre kahve pişirdi. İşte bu kahveydi gerçekten! Fakat Brezilyalı, bütün bu insanların hiçbir şeyden anlamadıklarını söyledi. Dünyanın en lezzetli kahvesinden herkes nasibini alsın diye bir tencereyle işe girişerek uzun süre birtakım büyücülükler yaptı. Hazırladığı sıvı, şu-

rup oluncaya kadar şeker katmayı sürdürdü. Sonra da bunu bir mücevhermiş gibi getirerek bir yudumluk küçük kadehlere doldurdu. Fakat bu kadarcığı bile Carlo Levi'nin "kara reçel"e sövüp saymasına yetti. Yeniden İtalyan kahvesi yapmak için fırlamaya yeltendiyse de, gülerek koltuğuna zapt ettiler şişmanı.

O zaman Carlo Levi:

- Burada kahve yapılmaz!- dedi.- Moskova'nın suyu kahveye elverişli değil! Votka için yaratılmış bir su! Bu yüzden Moskova votkası dünyanın en iyi votkasıdır!

Ekber üçer beşer taşıdı konukları. Gecenin geç bir saatiydi artık, ama kimsenin canı kalkmak istemiyordu. Evimizde her zaman böyle olurdu...

Ertesi sabah, bir gün önce aldığım notları tertemiz daktilo ettim ve imzalamasını istedim Nâzım'dan. Yazı kurulumuz böyle bir yardımı hayal bile edemezdi.

- Vera, ne demek oluyor bu. Ben senin için yaptım dünkü konuşmaları, işin azalsın diye...

Fakat ben kendi bildiğimde ayak diredim. Kurultaya gitmek için çıkarken de, herkese düşündüğünü açıklama olanağı verdiğini, ama kendisinin bir şey söylemediğini, şimdi söz sırasının onda olduğunu söyledim... Akşam eve döndüğümde, Nâzım az önce bitirdiği makalesini uzattı bana: "Eğer 120 milyar dolarım olsaydı..." Ertesi gün ülkemizde ve dünyada pek çok kişi okudu onu. İşte böyleydi yaşamımız ve sürekli olarak yardım ederdik birbirimize.

İyi zamanları anımsamak ne güzel şey Nâzım. Evimize konuk gelen herkese geçerdi bu sevinçli hava. Sen kadınlara iltifatlarında, erkeklere övgülerinde daha cömert olurdun ve tüm dostlarımız, konuklarımız güzelleşir, gençleşirlerdi senin uğurlu elinin dokunuşuyla. Şakalar, yarışmalar, tartışmalar gırla giderdi.

Bir gün şair Kolya Glazkov'la, şiir uyaklı mı olmalıdır uyaksız mı konusunda bütün bir gün tartıştınız. Sen, uyaklı şiirden artık usandığını, bugün seni daha karmaşık yapıda ve uyaksız şiirin ilgilendirdiğini söylüyordun... Glazkov uyağı savunuyordu. Geç saatte, ikiniz de savunduğunuz düşüncelerden ödün vermeksizin ayrıldınız.

Glazkov gece boyunca da düşünüp durmuş olmalı ki sabaha karşı yaman bir kanıt yakalamış. Üzerinde o akıl almaz şalvarı, uykusuzluktan şişmiş gözleri ve iri gövdesiyle koşup geldi ve eşikten bağırdı:

- Uyaksız şiir, kim ne derse desin saçsız kadına benzer!

- Her yanı saçlarla kaplı bir kadını göz önüne getirebiliyor musun?- diye karşılık verdi Nâzım.

Evet, şiir dışında her şey vardı o günlerimizde. Sonra bir şeyler oluyor, bir olay, bir haber, özensizce söylenmiş bir söz; ve kaygılar, üzüntüler ya da korku, seni alışık olduğun alana götürüyordu yine. Ve alnında kırışıklarla ve omuzlarına çöken ağırlıkla ve yorgunlukla birlikte bilgelik de geliyor ve dizeler doğmaya başlıyordu.

Biliyor musun, Nâzım, Ehrenburg senden söz ediyor anılarında. Dostluk ettiği ünlüler galerisine sen de girdin. Üç kişiden, gizleyemediği bir yürek acısıyla söz ediyordu bana kalırsa: Paul Eluard'dan, Babel'den ve senden.

Kaç kez şöyle dediğini anımsıyorum onun hakkında:

"Korkuyorum onun için. Yine derde girecek başı..."

Bir kış günü konuk olduk, İlya Grigoryeviç Ehrenburg'a. Gorki sokağındaki evine doğru yaklaşırken şöyle demiştin sen: "Karşısında ürküntü duyduğum tek adam. Ama neden, kendim de bilmiyorum. Çok geniş bilgi sahibi. Bir söyleşide yüzlerce ad, yüzlerce başlık sayıp döker, benimse böyle bir belleğim yok. Göreceksin şimdi...'

Bu ziyaretimizden kısa bir süre önce Politeknik'te karşılaşmıştık Ehrenburg'la. Senin şiir akşamına başkanlık ediyordu. "Salon tıklım tıklım doluydu. Koltukların arasındaki geçiş yoluna da oturmuşlardı ve birçok izleyici de ayaktaydı. Ve bütün gözler Nâzım'a olan sevgiyle parlıyordu" diye yazıyordu anılarında Ehrenburg. "Sessizce sordum ona: - Yoruldunuz mu?- Kabahatli gibi yanıtladı: - Biraz... Ama çok mutluyum..."

Evinde, sevimli, cana yakın bir insan olarak göründü bana Ehrenburg. Zihnimde senin söylediğin gibi bir cümle dönüp duruyordu: "Biraz kötücüldür, ama aldırma". Batılı yaşlılarda olduğu gibi, yanakları pembe, bakışları canlı ve muzipti. Alaycı değil, fakat afacan gözler. Nâzım'la karşılaşmaktan ötürü sevinçliydi ve bu nedenle de konuksever ve güler yüzlüydü.

"Novosti"* ajansında muhabir olarak çalıştığımı öğrendi Nâzım'dan. "Sizden de bir şeyler koparmaya çalışacaktır. Ajansını ilgilendiren birtakım konularda kışkırtacaktır sizi. Uyarmadı demeyin!"

- Öyle mi!... diye kahkahayı koyuverdi Ehrenburg. -Dünyanın dört bir yanına malzeme gönderen bir ajansta çalışıyor demek. Yoo, hayır, ajansınızdan telif alamayacaksınız bu kez. Bu akşam, inat olsun diye, hiçbirini yayımlayamayacağınız şeylerden söz edeceğim hep... (Ve oldukça uzun süre, her konunun arkasından, iğnelemekten geri kalmadı beni: "Yaa, dememiş miydim size!")

Çok geçmeden, Ehrenburg'un neşesinin nedeni anlaşılmıştı: Kitabının yayımına izin çıkmış.

(*) "Novosti" Rusça, "haberler" demektir. (Çev.)

- Kimdir bu adam? - dedi Nâzım.- Hep kurcalar durur zihnimi. Kimdir bu adam, yasaklayan, izin veren? Herkesten daha akıllı, daha yetenekli ya da daha güçlü olan biri mi?

- Mesele şu, -dedi Ehrenburg,- geçenlerde bir elçiliğin kokteylinde Kruşçev yaklaştı yanıma. Bir köşede baş başa yarım saat kadar konuştuk.

- Anılarınız mıydı konu?- diye sordu Nâzım.-

- Yok canım, hastalıklarımız... O bana nasıl bir perhiz uyguladığımı sordu, ben de buna benzer şeyler sordum ona. İki yaşlı insan ne konuşur! Bizim aklıevvellerden biri bu baş başa konuşmayı görüp kendince yorumlamış olmalı. Ertesi gün yayınevinden telefon edip kitabımın yayın listesine alındığını bildirdiler. İşte size, -bana döndü- APN için çok iyi bir konu.

Söz Pasternak'tan açıldı. Nâzım birkaç yıl komşu olmuştu onunla, dostluk duygularıyla bağlıydı kendisine ve birçok kez, memurların öfkesini çekmek pahasına, savunmayı denemişti onu. Bu nedenle, eski dostlarından biriyle dostluk ilişkilerini kesmiş ve her dönemde başarı kazanmanın yolunu bulan bu kişiyi şaire karşı açılan kötüleme kampanyasını desteklemesinden ötürü hiçbir zaman bağışlamamıştı.

Stockholm'de "Doktor Jivago"yu hemen satın alıp okumuş, fakat yanında getirmemişti kitabı. Kendisininkilere karşı, böyle bir konuda bile, gizli kapaklı iş çevirmekten hoşlanmazdı. Bu sıkıcı romanda "zararlı" hiçbir şey bulunmadığını, oradaki şiirlerin ise çok güzel olduğunu, büyük bir şairin kovuşturulmasının getireceği zararın insanlarda iyiliğe olan inancı sarsacağını açıklamak için Parti Merkez Komitesi'nin bulunduğu "Staraya" alanına gidiyordu. "Gerçek şairler her zaman haklıdırlar, bu nedenle teşekkür etmek gerekir onlara, ceza vermek değil." Nâzım'ın bu sözlerini, "bizim iç işlerimizle ilgili sorunları iyi bilmediğini, birçok şeyden habersiz olduğunu" ima ederek yanıtlıyorlardı.

- Sorumluluğunu üstleniyorum onun!- diye sinirleniyordu. Kulak asmıyorlardı.

- Son şiir kitabınızı gördüm Nâzım, jübile nedeniyle yayımlananı. Kırk yılın ürünü bir arada. Çok az kişi bu kadar uzun süre emek verebilmiştir şiire. Yaşamınızın bu şiirlerde nasıl yansıdığını ve bu yaşamın gittikçe daha çetin, daha karmaşık olduğunu görmek derinden etkiledi beni.

- Şiirler de değişti, bence. Son yıllarda, biçim bakımından, tümüyle başka türlü yazıyorum artık. Bence bu özgür şiir tarzı Türkçe'de iyi sonuç veriyor, fakat Rusça çevirilerde kabalaşıyor. Uyum tökezliyor, ezgi diye

bir şey kalmıyor. Şiir dağılıp bozuluyor. Lirik olan, politik* olan birbirinden kopup ayrılıyor. Çevirmenlerle de işim güç. Çoğunun, şair olarak kendilerinin kullanmayacakları, çünkü çok sıradan, kolay uyaklar kullandıklarını görüyorum. Fakat söylemek uygun düşmüyor, gönül kırmak oluyor. Baştan savma iş yapıyorsunuz demeye geliyor...

- Fakat bu gibi işlerde liberal olunmaz....

- Anlıyorum, fakat çare yok. Güç iş. Ortalama şairler çeviri işine kalkışınca korkunç can sıkıcı şiirler çıkıyor ortaya. Çünkü Rusçaları renksiz. Biçimleri aktaramıyorlar. Okumaya olanak yok. Büyük şairler ise ister istemez kendi kişiliklerini koyuyorlar çeviriye. Hem de çok güçlü olarak. Biliyorsunuz, Nezval'i Çekçe okuyamam. Rusça çevirilerinden okuyorum. Vera'dan rica ediyorum, bana yardım ediyor. Böylece daha kolay kavrıyorum şiirleri. Ve çeşit çeşit Nevzal'lar çıkıyor karşıma. Sözgelimi, Pasternak'ınki başka, Ahmatova'nınki başka. Evet, harika şiirler bunlar; fakat Nezval ortada bir yerde kalmış. Hatta bir süre önce Shakespeare'in Rusça çevirileriyle ilgilendim. Bayan Sçepkina-Kupernik ve Pasternak'ın çevirilerini karşılaştırdım. Bence bu kadın Shakespeare'e giden daha doğru yolu bulmuş; fakat bunu ancak size söyleyebilirim. Bu nedenlerle ben Muza Pavlova'yı seçtim. Samoylov'u** severim ve şiirlerimi anlama tarzı hoşuma gidiyor. Vinokurov*** çok yardım ediyor bana şimdi. Neyse, canı cehenneme bu işin! Sözünü ettiğiniz bu kitabın düzenini ben bambaşka türlü yapmak isterdim.

- Kronolojik olarak mı?

- Kronolojik olarak. Fakat benim yaşamımda kadınlar büyük rol oynadılar. Şöyle ya da böyle, daha iyi ya da daha kötü, fakat şiire de girdi onlar. Yaşamımda beş tane kadın oldu böyle. İlki Nüzhet. Türk. Onunla 1922'de Tiflis'te tanıştık. İki yıl birlikte yaşadık. Sonra o ailesiyle İstanbul'a gitti, ben Moskova'da kaldım. 1924'te Türkiye'ye gittiğimde göremedim onu. Moskova'ya döndüm ve 1925 yılında KUTV öğrenci yurdunda Lena Yurçenko'yla tanıştım. Tıp okuyordu. Çok tuhaf bir kızdı, anarşist yanları vardı. Eğer otuz yaşıma kadar tıp alanında olağanüstü bir şey yapamazsam, intihar edeceğim" diyordu. İlginç bir kızdı velhasıl. Düşündüğü şeyi dosdoğru söylerdi. Bir portresini yapmak, Türkiye'deki aileme göndermek istiyordum. Ressam resim yaparken kuşkusuz, dikkatle bakar modeline. Ben de portresini yaparken, doğal olarak, durmaksızın

(*) Metinde kullanılan "publististika" sözü, "politika, ekonomi vb. sorunları üstüne gazetecilik ürünü yazılar" anlamına gelir. (Çev.)

(**) (***) David Samoylov (doğ. 1920), Yevgeni Vinokurov (doğ. 1925). Çağdaş Rus şiirinin önemli ustaları. Gerek bu şiirlerin, gerek kitapta sözü edilen başka Rus şairlerinin şiirleri için bkz. "Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi", Adam Yayınları, İstanbul, 1987. (Çev.)

yüzüne bakıp duruyordum. Birden sinirlendi: "Ne diye durmadan bakıp duruyorsun bana?" Ve su dolu kovayı kaptığı gibi tepemden aşağı boşaltıverdi. Sırtımda paltoyla oturuyordum, çünkü kıştı ve kalorifer çalışmıyordu. 1928 yılında onunla Türkiye'ye gitmek üzere yola çıktık. Birlikte Odesa'ya kadar gittik, orda ayrılmak zorunda kaldık. Vize alamadı. Çok hastalandı. Ona gerekli belgeleri göndereceğimi ya da kendim geleceğimi vaat ettim. Kalamazdım. Başka bir komünist arkadaşla, sınırı gizlice, yürüyerek geçerken yakaladılar bizi, hapse attılar. Çıktığımda, Türkiye'de, sorup soruşturdum onu, ama izini bulamadım. Sonra kolera salgını sırasında öldüğünü öğrendim.

İstanbul'da 1930'da Nüzhet'le yeniden karşılaştık. Yaşam boyu birlikte olalım istiyordum. Gençlik anıları, Sovyetler Birliği, ortak dostlar vardı birleştiren bizi. Fakat bir gün şöyle dedi bana: "E, Nâzım, devrim oynadığın yeter artık. İşe girişme zamanı geldi. Birçok komünist bakan oldu, müdür oldu, senin bir mevki edinme zamanın geldi artık." Benim için bir darbeydi bu, çekip gittim. Burada herkesin çok hoşlandığı "Mavi Gözlü Dev" şiirini o zaman yazdım işte. Siz de biliyorsunuz ya...

- Evet, sonra?

- Sonra, kadınlarla bir daha hiç ciddi ilişkiye girmemeye karar verdim. Profesyonel devrimciyim, Türkiye'nin koşullarında her an hapse girebilirdim. Kesinlikle evlenmemeliydim. Bir iki yıl böyle yaşadım. Sonra kız kardeşimin, biliyor musunuz, hayranımdır kız kardeşime, taparım ona. Ne diyordum, evet, kız kardeşimin bir hanım arkadaşı vardı, Piraye. İlk evliliğinden iki çocuk sahibi bir kadındı bu. Kızının adı Suzan, oğlunun adı Memet'ti. Alev saçlı, hemen hemen ben yaşlarda bir kadındı. Çok iyi bir kadın. Ve akıllı. Kız kardeşim nedeniyle birkaç yıldır tanıyorduk birbirimizi, ve işte bir gün, öyle kendiliğinden, karar verdik evlenmeye. Onunla iyi, dingin bir yaşam süreceğime emindim. Çok güzel bir kadın değildi ve bu da olumlu bir şeydi benim için. Çünkü kıskançlığın çılgınlığını yaşamıştım artık. 1932 yılında evlendik. Gerçekten de her şey düşlediğim gibi oldu. Sonra hapishaneler başladı. Bir hapsediyor, bir salıveriyorlardı. Sonra epey uzun süre hapsettiler. Elli beş yıla hüküm giymiştim. Piraye (ona Hatçe derdim daha çok) yiğitçe göğüsledi her şeyi. Hiçbir zaman yakınmadı yaşamdan. Hiç aksatmadan gelirdi beni görmeye. Fakat yaşamının çok güç olduğunu görüyordum. Türkiye'de erkeksiz bir kadın, İngiltere'de erkeksiz bir kadın demek değildir. Üstelik iki çocuğunu yetiştirmesi, doyurması gerekiyordu. Hapishanede deliler gibi çalışmama karşın, çok az yardım edebiliyordum ona. Ve bilir misiniz, hiçbir şey, kaygı kadar, yoksulluk kadar yıpratıp yaşlandırmaz bir kadını. Son yıllarda gi-

yindiği tek bir basma entariydi. Ve giderek onu bir kız kardeş, hatta birazcık anne gibi algılamaya başladım... Ama insan hapisteyken aklı çok başka türlü çalışır. Hayallerle yaşarsın. Biliyorsunuz, "Bir Aşk Masalı"nı* hapiste yazdım. Ama kendim hiçbir zaman öylesine âşık olmadım, hatta insanın böylesine âşık olabileceğine inanmadım. İşte şimdi biliyorum bunu, oldu bu, ama o zaman, anlıyor musunuz... Fakat Piraye'mi, karı koca arasındaki olağan aşkla sevdiğimi düşünüyordum. Ve tam o sıralarda, ansızın, bir fırtına kopuverdi çevremde! Şiirlerim Fransa'da, başka ülkelerde yayımlanıyor... Hapiste tek başına yatıp duran bir adamken, gazeteciler benimle görüşmeye can atıyor; öğrenciler, çeşitli insanlar benimle ilgileniyor, serbest bırakılmamı istiyorlar...

Ve günlerden bir gün, 1948'de, kuzinim Münevver hapishanede ziyaretime geldi. Bir güzellikle içeri girdi. Üstünde Fransız parfümü... Bir taşra hapishanesinde bunun ne demek olduğunu tasavvur edebiliyor musunuz? Kendine güvenli, şen şakrak bir kadın! Afalladım ve... anlıyorsunuz, ne oldu. O sırada on yıldır hapishanedeyim artık... Aşağı yukarı böyle bir şey. Dünya serbest bırakılmamı istiyor, tüm dostlar hükümetin yelkenleri suya indireceğinden ve salıverileceğimden yüzde yüz eminler, ve biz Münevver'le birlikte yaşamaya karar verdik. Kocasından ayrılacağına yemin etti, evli ve bir kız annesiydi. Kızını alacak, kocasını bırakıp gelecekti bana. Ve ansızın hükümet benim için af çıkarmaktan caydı... Ve Münevver bir pusula göndererek, kocasını bırakmasının olanaksız olduğunu bildirdi. Kızıyla ilintili biçimsel bir neden ileri sürüyordu, o kadar... İşte bu gerçek bir darbe oldu benim için! Ondan nefret ediyordum o sırada. Ve açlık grevine başlayacağımı ilan ettim. Böylece öç almak istiyordum ondan. Korkunç bir ihanetti bu. Allah kahretsin! Greve başladım. Tüm dünyada siyasal amaçlı bir davranış olarak anlaşıldı bu. Annem, "Oğlum, Nâzım'a Özgürlük" pankartıyla sokağa çıktı. İmzalar toplandı. Daha o sırada hemen hemen hiç görmüyordu gözleri, anlıyor musunuz? Ve birden, "Bir Aşk Masalı"ndaki durum, benim olayımda yinelendi. Her şey aşk yüzünden başlamıştı, başka türlü sonuçlandı... Siyasal istekler ileri sürdüm ve hükümetle mücadeleye giriştim. Dört gün, beş gün, altı gün... aç kalmayı sürdürüyordum... Ve bir an geldi, serbest bırakılmazsam ölmeye kesin karar verdim. İhtiyarlayıncaya kadar hapiste kalacak değildim. Ansızın, her türlü melodramatizmin dışında, ölebileceğimi kavradım. Fiziksel olarak, kuşkusuz, her gün biraz daha güçsüz düşüyordum, fakat moral olarak daha güçlenmiştim, hatta daha neşeli olmuştum, anlıyor musunuz? Ve hükümet boyun eğdi. Af çıktı. Ve Münevver çıkageldi, iki üç kilo kadar çilekle.

(*) "Ferhat ile Şirin". (Çev.)

O kadar gün aç kalmışım. Çileklere saldırıp neredeyse hepsini gövdeye indirdim. Az kalsın ölüyordum. Zor kurtardılar. Mutluluk günleriydi bunlar. Özgürlük özgürlüktür, anasını satayım! Bir süre daha kaldım içerde, ama sorun çözümlenmişti. Fakat kişisel ilişkiler bakımından o günleri anımsamaktan hoşlanmıyorum. Çünkü, daha hapisten çıkmadan önce, Münevver'in neredeyse altı aylık gebe olduğunu görmüştüm! Genel olarak, yazgımda baba olmanın bulunmadığını düşünürdüm. Ve birden! Şaşırmayın. Hapishane müdürü dostumdu, şiirlerimin hayranıydı. Rica ettiğimde, ziyaretçilerimle bürosunda görüşmeme izin verirdi genellikle. Çoğu kez de çıkıp giderdi kendisi*. Münevver'i karım sanıyordu. Çünkü Piraye'yle hiçbir zaman gitmemiştik bürosuna. Münevver'in gebeliği bir olup bitti karşısında bırakmıştı beni. Nasıl bir skandal kopacağını tahmin edebiliyordum. İş benim kişiliğimle sınırlı değildi kuşkusuz. Ve daha da önemlisi, bu skandaldan komünizmin düşmanlarının yararlanacağıydı. Onlara, işte görün, bütün komünistler Nâzım Hikmet gibi rezildir, ahlak düşkünü, alçak kimselerdir, şudur budur diye konuşma olanağı veriyordum. Yani, akla ne gelebilirse. Tabii, anlıyorsunuz. Bir kadın acı çekiyor, on iki yıl bekliyor onu, ama o başkasına, daha genç birine gidiyor, vesaire. Ve bizim köylü ülkemizde oluyor bütün bunlar...

Öyle de oldu. Münevver'le yaşamaya başladık. Piraye'nin boşanmak için başvuracağını düşünüyordum, fakat bekledi o. O zaman Münevver diretti, ben kendim boşanma dilekçesi verdim. Mahkememiz 1951 Martında oldu. Hiçbirimiz bulunmadık duruşmada. Bundan üç ay sonra da ayrıldım ülkemden.

- Şimdi oğlunuz Varşova'da yaşıyor, öyle değil mi?- diye sordu Ehrenburg.

- Evet, orada annesi ve üvey kız kardeşiyle birlikteler. Türkiye'den kaçtılar. Çünkü çocukcağız Türkiye'deki anlayışa göre evlilik dışı doğmuştu. Annesiyle nikâhlanmamıştık daha.

- Oğlunuzu üstünüze alabildiniz mi şimdi?

- Evet, çok mutluyum bunun için. Polonya elçiliğine gittim ve yoldaşlar her şeyi yaptılar.

- Görüyor musunuz onu?

- Hayır, ne yazık ki. Annesi bırakmıyor. Yüreğimde korkunç bir yaradır bu.

(*) Nâzım Hikmet 1949 yılında açlık grevi sonrasında Bursa'dan İstanbul'a getirilerek Cerrahpaşa Hastanesi'ne yatırıldığında Sayın Münevver Andaç refakatçi olarak 3 ay orada onunla birlikte kalmış. (Bkz. Nâzım Hikmet'in avukatlarından M. A. Sebük'ten naklen, Mustafa Ekmekçi "Cumhuriyet" 15 Kasım 1988). (Çev.)

- Zor bir yaşamınız var Nâzım*.

- Çok zor. Allah kahretsin! Çok! - Ve şaşırdı Nâzım.- Neden anlattım bütün bunları size?

- Kitaptan başladınız. Peki neden bölüm başlıklarını kadınlarınızın adıyla adlandırmaktan vazgeçtiniz?

- Vera istemedi. Bizleri karşılaştırsınlar istemiyorum diyor. Yazık, diyorum, senin için yazdığım şiirler gibisini kimse için yazmadım. Onlarda acı, kıskançlık, her türlü çılgınlık var. Fakat o istemedi.

- Vera, size evimizi gezdireyim. İster misiniz? - dedi İlya Grigoryeviç.

Süsü mobilya olan evler vardır. Ehrenburg'un evinin süsü, tablolar. Yürüdük. Ehrenburg her tablonun karşısında duruyor ve Picasso'dan, Rivera'dan, Pinyon'dan, Chagal'dan. Tışler'den, Falke'den söz ediyordu. Gözlerimin önünde dünyalar açılıyor, içim bu başyapıtlara sindire sindire bakmak isteğiyle doluyordu, fakat olanağı yoktu bunun. Ehrenburg'un odası da hoşuma gitti. Ne çalışma odası, ne yatak odası, fakat hem o, hem öteki. Küçük bir oda. Duvarlarda kitapların arasında, küçük boyda tablolar, pipolar. Ve kerevetin üzerinde mavi renk kumaştan, mat bir şey. Belki de yeşil; belki de Chagal'ın tablosundan geliyor bu yeşillik? Her şey çok açık, çok belli bu görüşmede, ama bir çekingenlik var Nâzım'ın üzerinde. Sıska, kambur ev sahibinin ardı sıra, bu ufacık dairede kocaman cüssesiyle, bir badigard gibi yürüyor. Her zamankinden daha alçak sesle konuşuyor. Ve sanki bir talimatı yerine getiriyor: "Konukluğa gittiğimiz yerlerde uslu dur Nâzım!" Ve ben şaşkınlık içindeyim, çünkü onu gerçekten hiçbir zaman böyle görmedim.

Luba'nın** odasına giriyoruz. Dört portresi ve beşinci bir portre olarak kendisi bize bakıyorlar. Beş değişkede bir güzel yüz. Yine her şey açık, anlaşılır. Raftan bir kitap indiriyor Luba: Maymunların yaptığı resimler. Gözden geçiriyoruz. Soyutçuların resimlerine çok benziyor. Hep birden gülüyoruz. "Maymunlar çok yetenekli bu işte!" diye birkaç kez yineliyor Ehrenburg. Yemeğe gidiyoruz. Masada yabancı ülke şarapları ve mezeleri. İşte Paris dükkânlarından bir çorba, selefon bir paket içinde ithal edilmiş, masada dumanı tütüyor. "Matrak şu moruklar" diye düşünüyorum, "Züppeliğin bu kadarı fazla." Moskova'da da pişirilebilirdi şu çorba, ama yiyoruz. Hiç de fena değil, lezzetli. Ama herkes aldırışsızca yiyor. Başta gelen, konuşma. İştah asıl ona.

Ehrenburg'un son kitabı "İnsanlar, Yıllar, Yaşam"dan söz etmek istiyorum, fakat korkuyorum, "konu"dan uzaklaşır diye.

(*) Ehrenburg'un, Nâzım'la konuşmalarının başlangıcında da kullandığı Rusça "slojnaya"sözcü-ğü, Türkçede, "zor", "çetin", "karmaşık", "çetrefil" kavramlarının tümünü birden kapsıyor. (Çev.)

(**) Ehrenburg'un karısı. (Çev.)

Söz arasında, insanda başka insanlar yoluyla kendi yaşamını anlatma isteğinin nasıl doğduğunu, onu anılarını yazmaya iten etkenin ne olduğunu soruyorum.

- Ben bu yolla, en güncel sorunlar üstüne görüşlerimi açıklamak, gençlere bir şeyler anlatmak, onlarla düşüncelerimi paylaşmak istedim. Okurlardan binlerce mektup alıyorum. Esas olarak iki kuşak yazıyor bana: Anımsadıkları bir dönemden söz etmeme memnun olan yaşlı insanlar ve bir de gençler. Bu ikinciler bilmedikleri şeyleri keşfediyorlar.

- Kitap Avrupa'da çevrildi. Paris'te, başka kentlerde kitapçılarda gördüm onu,- diyor Nâzım.

- Evet, birçok dilde yayımlandı.

Ehrenburg kendini konunun çekiciliğine kaptırmıştı artık. Batı Almanya'da kitabı yayımlamak isteyen yayınevinin çevresinde kopan skandalı anlatıyor. Soldatun Tsaytung gazetesi bu kitabın yayımlanmayacağını yazdı, zira ben savaş sırasında Alman kadınlarının ırzına geçilmesi çağrısında bulunmuşum sözüm ona. O zaman benim yayımcı bu işin doğru olup olmadığını araştırmaya karar verdi, ve inanır mısınız, tam on bir kuruluş araştırdı bu işi! Doğrulamadı, kuşkusuz!

Bunun üzerine aynı gazetede yayımlanan bir makalede, benim birçok yazımda Alman askerlerinin öldürülmesi çağrısında bulunduğum ileri sürüldü. Yayımcıma yanıt olarak gönderdiğim mektupta, böyle bir şey yapmış olmaktan ötürü övünç duyduğumu, ve eğer yayımcı bu olguyu doğrulatmazsa kitabımı onun yayınevinde yayımlatmaktan vazgeçeceğimi yazdım.

- E, ne oldu sonra?- diye sabırsızlıkla sordu Nâzım.

- Yayımcı bir tartışma açtı. Bazı Almanlar benden yana çıktılar. "Ehrenburg niçin Almanları sevsinmiş..." diye yazdılar. Fakat birkaç gün önce şöyle bir başlık çıktı bu gazetede "Eichmen asıldı, ama Ehrenburg hâlâ yaşıyor!" Bence çok ilginç bütün bunlar, ha, ne dersiniz Nâzım?

- İlginç, evet. Bir kitap tartışmalara yol açtığında, hoşuma gidiyor!

Not alıyorum ve Ehrenburg da işin alayında değil artık.

- Fransa'da hangi yazarlarla görüşüyorsunuz?

- Hangi yazarlarla mı? Sartre'la, Vercors'la, Roger Vaillan'la, Claude Roi'yle. İtalya'da Carlo Levi'yi severim. Sevdiğim çok kişi vardır, örneğin Pablo Neruda, Rafael Alberti, Jorj Amado. Cana yakın birçok yazar var Polonya'da: İvaşkeviç, örneğin, gençlerdense Kazimir Brandes. Nâzım'ı çok seviyorum, sonsuz delikanlılığına hayranım onun. Çağdaş yazın dünyasında Nâzım'la ortak dostlarımız olsa gerek.

- Evet. Saydıklarınızın hemen hemen hepsi benim de dostlarımdır.

Bazılarıyla çok sık karşılaşmıyoruz gerçi, fakat çok seviniyorum onları gördüğümde. Bizlerin daha çok görüşmesi gerek, ama zaman yok ne yazık ki. Ben kurultaylara, insanların bir araya gelmelerini, buluşup görüşmelerini sağladıkları için önem veriyorum daha çok. Yazarlar için bunun zorunlu bir şey olduğunu düşünüyorum. Moskova'da, arkadaşlık yoluyla ilerleme kursları diye bir şey var ya, işte bu da öyle bir şey ve çok önemli.

- Bizim ressamlardan kimleri seviyorsunuz? -diye soruyorum ben.

- Saryan, Falke, Konçalovski, Tışler. Geçenlerde gördüğüm "Sekizler" sergisinden de Mordovin'le Yegorşina'nın adlarını anmak isterim.

Ehrenburg Nâzım'a sordu bu kez:

- Ya siz, Nâzım, neler yazıyorsunuz şu ara?

- Sadece şiir. Başka bir şey istemiyor canım. Bir dönem geçirdim, birkaç yıl kadar süren, hemen hemen 1958'e kadar. Tek bir dize yazamaz olmuştum. Bitti bu iş diye düşünüyordum. Şimdi yitirdiğim bu zamanı telafi ediyorum.

- Evet, çok iyi anlıyorum sizi. Benim de birçok kez şiirle böyle bir şeyler geçti aramda. Kaprisli şeydir şiir.

- Peki, on tane iyi Sovyet yazarının adlarını sayabilir misiniz?-ama en iyi yazarların- diye "kışkırtıyorum" Ehrenburg'u, onun "birazcık kötücül" olduğunu aklımda tutarak.

- On tane, öyle mi?- diye düşünceli düşünceli yineliyor,- on tane... Deneyeyim. Paustovski, Ahmatova, Kaverin, - bir çırpıda sayıyor bunları.- Belki, birkaç kişi daha: Olga Bergolts, Aliger, Tvardovski. Şimdi, bir dakika... Şçipaçev. Kaç tane oldu? Sekiz tane, öyle mi? Peki, peki... Martınov. Evet ve kuşkusuz, Vsevolod İvanov ve Svetlov, mutlaka!

Şiirden söz ediyoruz. Ehrenburg, devrimden bu yana bizde on tane büyük şair çıktığını, Fransa'daysa böyle bir şey olmadığını düşünüyor. "Hlebnikov'u saymıyorum bu on şair arasında, çünkü ne yazdıysa, devrimden öncedir. Kim mi bunlar? Yazın bakalım. İlk sıradaki yıldızlar: Mayakovski, Blok, Tsvetayeva, Pasternak, Ahmatova, Mandelştam, Bagrıtski, Zabolotski, Martınov ve onlara üç kişi daha eklemek isterim: Svetlov, Tvardovski, Smelyakov. Neden mi ayırdım bunları? Oluşmamış bir kuşak oldukları için. Bir de Nâzım Hikmet'i çok seviyorum. Yazdınız mı? Ama Rusça çevirilerinden değil!

Birden düşünceye daldı. Başını eğdi, kaşığını tabağın dibinde gezdiriyor.

- Çok iyi anlatı yazarlarımız vardı. Aleksey Tolstoy, Zoşçenko, Tınyanov, Babel, Şolohov- çok büyük adlar olarak. Az mı iyi yazarımız var, sözgelimi, Fadeyev, Paustovski, Kazakeviç'in "Bozkırda İki Kişi"si olağanüs-

tü bir kitaptır. Sonra, Viktor Nekrasov, Vasili Aksiyonov, Yuri Kazakov. Okudun mu, Nâzım? Hepsi çok, çok iyidirler!

- Ya genç şairlerden kimleri beğeniyorsunuz?- diye soruyor Nâzım.- Eski şairlerinizi çok iyi tanımıyorum doğrusu, özellikle, ölmüş olanları. Gençlerle dostluğum var. Gençlere kendi yaşıtlarımı da katıyorum. Sözgelimi, Tvardovski, Şçipaçev, Slutski; sadece Yevtuşenko, Vinokurov, Mejerov ya da Rojdestvenski değil düşündüklerim, gençler derken. Yolun henüz başlangıcında ama bence çok ilginç, çok gözü pek birkaç şair de var. Kiev'den Vitali Korotiç bunlardan biri! Şimdilerde özellikle gözü pek olması gerek şairin, mutlaka.

- Voznesenski, Ahmadulina, Vinokurov, Samoylov, Yevtuşenko elbette. Çok ilginç genç insanlar bunlar. Çok. Kayıtlı koşullu edebiyattan usandım*. Vera, Pavlenko'nun bir cümlesini anmak isterim size: "Edebiyatta, ister istemez, yalan söylemek zorundasın, ama buhar bir yerden çıkmak ister. Yalnız, senin canının istediği gibi değil de, patronun buyurduğu gibi." Anlıyor musunuz?

Anlamamıştı Nâzım, ama bir şey söylemedi.

- Ne dersiniz,- diye sordu Ehrenburg'a,- Şili'ye hangi ay gitmek iyi olur? Siz gitmişsiniz oraya değil mi?

- *Mutlaka gitmenizi gerektiren şeyler mi var?*

- Yoo. Pablo çoktandır davet ediyor bizi, evini, ülkesini görelim istiyor. Bu yıl gideceğimize söz verdim. Daha önce böyle bir şeyi düşünemezdim bile, fakat artık, doktorların izniyle, Havana'ya kadar uçup da kendimi çok iyi hissettikten sonra, Şili'yi de görmek istiyorum doğrusu.

- Harika bir evi var Pablo'nun! Ve deniz yaratıklarından olağanüstü bir koleksiyonu, fakat bu yolculuğa kalkışmamanızı öneririm Nâzım. Otuz gün konuğu oldum onun. Pablo hiçbir zaman evde değildi ve bütün bu süre sahanda yumurta yedirdiler bana. Eğer sahanda yumurta seviyorsanız...

- Sahanda yumurta olanaksız benim için -diye güldü Nâzım.- Sorun bu değil. "Aeroflot"a sordum, iki kişi için bilet fiyatının hemen hemen iki bin ruble tuttuğunu söylediler. Benimse şu sırada biraz zorluklarım var bu konuda.

- Sahanda yumurta değmez bu paraya, - diye kahkahaları koyverdi Ehrenburg.- E, Sovyet pasaportuyla nasıl gidiyor işler, Nâzım?

- Fena değil. İyi.

- Merakımı bağışlayın, Nâzım, neden yaptınız bunu?

(*) "Uslovnost" sözü kullanılıyor. "Resmilik", "resmi edebiyat" diye de çevrilebilir. (Çev.)

- Bıkmıştım. On yıldır Moskova'dayım ama yurttaşı değilim bu ülkenin. Bir belirsizlik vardı bunda, siz de öyle düşünmüyor musunuz?

- Ne önemi var? Polonya da sosyalist bir ülke...

- Yok. Bıkmıştım artık! Batı'da her önüne gelen sümüklü, sadece orada mı, burada da, soruyor: Madem Moskova'da yaşıyor ve kendinizi Moskovalı sayıyorsunuz, neden Sovyet yurttaşı değilsiniz öyleyse? Batı'da katıldığım bütün toplantılarda gazeteciler mutlaka iki soru fırlatıyorlar suratıma: Neden Moskova'da "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?"yu sahneden kaldırdılar? Ve neden Sovyet yurttaşı değilim. "Pek güzel yapıyorsunuz propogandasını Sovyetler Birliği'nin, ama Sovyet pasaportu taşımak istemiyorsunuz, neden?" Her seferinde, bunun bana bağlı bir şey olmadığını, olayların akışının bu sonucu doğurduğunu anlatamam ki... Başlangıçta hiçbir resmi kâğıdım yoktu. Sonra Türkiye'de bir yasa çıkardılar. Adı da, "Nâzım Hikmet Yasası" ve buna göre beni resmen Türk yurttaşlığından çıkardılar. Anlıyor musunuz, binlerce insan var Türkiye dışında yaşayan, bir tek beni yurttaşlıktan çıkardılar. Çok hoş, değil mi? Bu durum beni başka bir ülkenin yurttaşlığına girme zorunluluğuyla karşı karşıya bıraktı. Yoksa, hiç kimseyim, anlıyor musunuz, hareket edemem, yaşayamam! Onlar beni mecbur bırakınca, kuşkusuz, Sovyetler Birliği'ni seçecektim. Bu "yasa"yla beni Türk halkından koparacaklarını sanıyorlar. Saçma. Ben her zaman onunla birlikte olacağım. Yani benim için bu, biçimsel bir şey.

Siyasal olayların yanı sıra, günlük yaşamla ilgili nedenler de var. Burada MYK'nın konuğu olarak yaşıyorum, yani yabancıyım. Ama dünyanın hiçbir yerinde bir evim yok ki benim. Hiçbir zaman da olmadı. Evim burada, Moskova'da. Buna karşın, karımı kendi kimliğime yazdıramıyorum. Vera'nın benim kaydıma geçirilmesi için gidip polisle konuştum. Yabancı olduğumdan böyle bir şeyin ancak geçici olarak yapılabileceğini söylediler, anlıyor musunuz? Altı aylığına. Resmen karım olmasına karşın. Yani, düzen böyle.

Kaydı hâlâ ilk kocasının üzerinde. Çok iyi, soylu bir delikanlıdır, ama çözüm değil ki bu. Yarın evlenmek isterse, ne olacak... Bütün bunları düşününce aklımı kaçıracak gibi oluyordum. Hasta bir adamım, yarın ölebilirim, karım nereye gidecek? Ne olacak? - Siz yanıtlayabilir misiniz bu soruları? Aklımı kaçıracaktım! İnsanlara karşı genel olarak çok gelişmiş bir sorumluluk duygum vardır, bu işteyse söz konusu olan karımdı, anlıyor musunuz? Bu durum daha fazla süremezdi. MYK'ne, Kruşçev'e bir mektup yazdım.

Kruşçev'e mektup yazdın... Şimdi nasıl kolayca çınıldıyor bu sözler. Sanki çoktan olmuş bir şey, oysa topu topu iki yıl geçti aradan, Nâzım.

Anımsıyor musun, 60. doğum gününden birkaç gün önce, hediyeler almak için GUM'a gitmiştik seninle. Doğum günleri geleneğini bozmaya, konuklarımız için masaya küçük hediyeler koymaya, peçetelerle üstlerini kapamaya karar vermiştik. Varsın şaşırsınlar ve hep anımsasınlar bunu. Mağazalara gitmeyi severdin. Mağazalar her zaman bir halkın yaşama tarzını, zevkini, güçlüklerini yansıtır derdin. GUM'a gitmeyi sevmenin bir nedeni daha vardı: Oradaki bölümlerden birinin yöneticisi ve seçkin bir kadın olan Marianna Mihaylovna. Onunla tanışıklığınız eskilere, benden çok öncelere dayanıyordu. Dostça, saygın bir ilişki kurulmuştu aranızda. Beni de, senin benimle olan ilişkinin tüm ciddiyetini, bunun gel geç bir duygu ya da delilik olmadığını hemen duyumsayarak, güvenle kabul etti. Cenazenin kaldırılışından sonra telefon etti ve dedi ki:

- Vera, gel. Konuşalım. Bir şey gerekliyse, çaresine bakarız. Yarın gel. Ağlamaya gerek yok. Gerçi senin gözyaşların da değerlidir onun için. Ama yazık ki görmüyor.

Ve onunla ne zaman karşılaşsam, gerçi pek sık olmuyor şimdi bu, nedense güç durumda kalmış gibi duyumsuyorum kendimi, Nâzım. Ona sokulmak, göğsüne yaslanmak istiyorum. Beni anladığını duyumsuyorum, ama ben elimi uzatmaya korkuyorum, kendimi bırakmaktan korkuyorum; ve o bunu da anlıyor, bizim akıllı, iyi, insan arkadaşımız. Kendisi de dertli, kocası öldü geçenlerde. Yaşlı annesi hasta. O ise her zamanki gibi enerjik, derli toplu, hamarat, güzel. Telefon ediyor, konuşuyor, yönetiyor ve benim yanıma geliyor, yeşil gözlerinde yanıp sönen sıcak, yumuşak, ölçülü parıltılarla. Biliyorum: Bu hüzün senin için, senin bu keder. Ve birden, yaşlı değil, yetişkin iki insan olarak karşı karşıya oturmuş, bacak bacak üstüne atmış, sigaralarınızı tüttürerek konuşmalarınız keskin çizgilerle canlanıyor gözlerimin önünde. Hastalıktan söz ediyorsunuz. Sen ona yüksek tansiyonu nasıl alt edebileceği konusunda öğütler veriyorsun, o da sana birtakım yararlı şeyler fısıldıyor. Fakat bütün bunları yaşlı insan yakınmaları gibi değil, neşeyle konuşuyorsunuz; kaygınızı ve sağlık sorunlarınızı şakayla gizliyorsunuz. Sonra söz dönüp dolaşıp mutlaka tiyatroya geliyor, Moskova tiyatrolarındaki yeni oyunları değerlendiriyorsunuz. Marianna Mihaylovna VHUTEMAS'da* öğrenim görmüş. 1920'li yıllar tiyatrosunu anımsıyorsunuz, şiir konusunda tartışmaları... Senin mavi, onun zeytin yeşili gözlerinizden afacan ışıltılar saçılıyor çevreye ve sizi nasıl ilgilendirdiğini görüyo-

(*) Yüksek Sanat- Teknik İşlikleri. (Çev.)

rum bütün bunların ve aranızda ben de kaptırıyorum kendimi bu ilgiye. Ve böyle anlarda nasıl genç, nasıl tasasız olduğunuzun ayrımında bile değilsiniz.

Bir gün şöyle dedin ona: "Siyasal devrim yazınsal devrimi de getirdi. Doğal bir şey bu. Fransızlarda böyle olmuştu, bizde de böyle oldu." Sonra bana baktın ve dedin ki ona: "Biliyor musunuz, Vera nasıl adlandırıyor bizi: Siyasal bilince sahip mavi bluzlular."*

- Zararı yok, zararı yok, anımsayacak şeylerimiz var bizim...- diye hırıltıyla güldü Marianna Mihaylovna.

Nâzım'ın attığı kâğıtlar arasında "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu"dan bir bölüm çarptı gözümü rastlantıyla. Oyun kahramanının kendisi için yapılmış mağazaya girdiği sahne. Çok eğlenceli bir sahne. Nâzım'a, onu neden attığını sordum

- Biliyor musun, cancağızım, Marianna Mihaylovna "Satir Tiyatrosu"nda görmüş "İvan İvanoviç'i. Sonra ona uğradığımda, şöyle dedi bana, gülerek: "Nâzım, mağazadaki ayrıcalıklarından ötürü kahramanınızla alay ediyorsunuz, ama kendinizin de yardım istediğiniz oluyor bizden. Hoş bir şey değil bu..." Öyle utandım ki! Eve gelip düzelttim bölümü. Yoksa dürüst bir davranış olmayacaktı, kendim de kuyruklarda beklemekten hoşlanmadığım için. Fakat nefret ediyorum şu kuyruklardan. Ne kötü şey, kuyrukta beklemeden hiçbir şey yapılmıyor bizde. Satıcı kızlar da eğitimsiz. Dün bizim sokaktaki mağazada kasadaki kadın, bir kadın müşteriye çok ağır sözler söyledi, nedeni de, anlaşıldı ki, kendisinin ona paranın üstünü yanlış vermesi. Fakat özür dilemek bile gelmedi aklına, hayır! Herkesin ortasında ağzına geleni sayıp döktü. Sanırsın, milyoner, kendi kasasının başına oturmuş, geri kalan herkes de onun uyruğu. Kadın hüngür hüngür ağladı, basbayağı hasta durumda çıktı mağazadan. Üstelik de gebe olduğunu gördüm! Gebe bir kadın gördüğümde, şapkamı çıkarıp onu selamlamak, elini öpmek ya da çiçek hediye etmek isterim. Benim için gebe bir kadın bir mucizedir! Yaşamın kaynağıdır o. Şaşılası bir şeyler oluşmakta, dünyadaki en seçkin yemiş, yeni insan olgunlaşmaktadır ondab Tüm gebe kadınlar çok güzel görünürler bana. İstisnasız, tümü. Çok saygı duyarım onlara.

Sonra, boş kaldığı bir sırada kasacının yanına yaklaşıp sessizce sordum: "Neden hakaret ettiniz o kadına? Hiçbir kabahati yoktu ki. Hatta kabahatli bile olsa siz saygılı davranmak zorundaydınız. Çünkü insanlarla çalışıyorsunuz. Tüm çalışma gününüz süresince insanlarla ilişkidesiniz. Keyif-

(*) 1920'lerin öncü sanatçıları. (Çev.)

sizliğinizi başkalarının üstüne boca etmek hakkına sahip değilsiniz. Düşünün bir, kaç kişinin gününü berbat ediyorsunuz. Sizin yüzünüzden canları sıkılmış olarak evlerine, işlerine gidecek ve onlar da başka insanları incitecekler! Böyle olmaz." Beni biraz dinledi, sonra şöyle dedi:

- Yurttaş, siz bu dersleri sizin orada, Gürcistan'da kasacılara okuyun. Bizde kopek yüzünden skandal kopar, sizdeyse rubleyi de alamazsın. Suhumi'de 24 gün tatil yaptım. Biliyorum. Cildimden güneş yanığı bile silinmedi daha. Haydi, yurttaş kasanın önünde kuyruğa neden olmayalım!

Nâzım, "Ticaret alanında aydın kimseler çalışmalıdır" diyordu. "İşte bizim Marina Mihaylovna, bu alanda komünist işçinin örneğidir. Bak, nasıl kızlar çalışıyor onun yönetiminde. Konuşmalarına bak: Ne yaltaklanma var, ne de kabalık. İzledim onları, herkese karşı davranışları aynı. Çünkü Marina Mihaylovna onur duygusu aşılamış onlara. Yeni insanın temel niteliği budur. Onur, insanın yalan söylemesine, kabalık yapmasına, kurnazlık yapmasına, başkalarını aldatmasına izin vermez. Çok önemli bir niteliktir bu."

Evet, bu doğum günü kutlaması öncesinde, Nâzım şöyle demişti bana:

- Dinle Veracığım, herkes için hediyeler alıyoruz, çeşit çeşit oyuncaklar, fakat sana bir hediye vermek istiyorum. Söyle, ne istiyorsun? Her şeye hazırım.

- Her şeye mi?- diye yineledim.- Peki, çok iyi!

- Lütfen!- diye üsteledi Nâzım, sesimde hiç de hoppaca olmayan bir şey duyumsayarak.- Hadi, söyle.

- Eğer istediğim fazla büyük olursa, reddet. Fakat istediğim biricik şeyi söyleyeceğim sana.

- Söyle, söylesene. Neden hemen söylemiyorsun!

- Sovyet yurttaşı olmanı istiyorum.

- Bir yabancının karısı olmaktan bıktın, değil mi? Anlıyorum. Seninle evlendiğimizde, babanın soyadını alıkoydun. "Savaşta yaşamını yitirdi. Onun anısı için soyadını bırakmayacağım" dedin. Onurlu bir neden bu, ama tek neden değil. O zaman anlamıştım nedenini bunun ve ısrar etmedim. Türk Nâzım Hikmet'le evleniyordun ama hiç tanımadığın bir Polonyalı soyadı, Borjetski diye bir soyadı alman gerekiyordu. Fakat Veracığım, 1952 yılında Sovyet pasaportu almak için başvurduğumu bilmiyorsun. Simonov'a söylemiştim bunu. O sırada Yazarlar Birliği'nin yöneticilerindendi. Doldurmam için bir anket verdi ve bu işi kısa sürede çözümleyeceğini vaat etti. Fakat zaman geçiyor, bana ne bir şey söylüyor, ne de telefon ediyordu. Sinirlenmeye başladım, Simonov'u ise koydunsa bul... Bir ay yanıt vermediler bana. Bir ay! Onur kırıklığından çıldıracaktım.

Biraz daha bekledim. O zaman Varşova'ya gidip Polonyalı yoldaşlara söyledim ve iki saat içinde olup bitti iş, iki saat, anlıyor musun, iki saat sonra Polonya pasaportu verdiler bana. Polonya'nın onur yurttaşı yaptılar beni. Artık istediğim yere özgürce gidebilirdim. Unutma ki o sırada Barış Komitesi Uluslararası Büro üyesiydim, çeşitli ülkelere gitmek zorundaydım. Kitaplarım her yerde yayımlanıyor, tiyatrolar beni bekliyordu. Pasaportsuz kalamazdım daha fazla. Sonra, benim dedelerimin dedelerinden biri Polonya'nın Borjetski soyundandır. O ve kardeşi, devrimci eylemlerinden ötürü yargılanacaklarmış. Kardeşini yakalayıp Sibirya'ya sürmüşler. Orada da ölmüş. Bu nedenle biri bu öyküyü anımsadı, benim Polonya pasaportuna da Borjetski Nâzım diye yazdılar. Gülünç bir şey, fakat ne yaparsın. Zaten senin pasaportunda da yazılı bu soyadı.

Bu iş olduğunda, buradaki yoldaşlar incinmiş gibi bir görüntü takındılar. Neden böyle yaptığımı sordular. Simonov'un anketi cebinde süründürdüğünü söylediler. Ama ben bilmiyordum bunu. Bekliyordum. Sonradan bana, isteğimin bu kadar ciddi olduğunu bilmediğini söyledi. Şu anda da bilmiyorum, gerçek neden bu muydu.

Cüzdanının içinde hâlâ durmakta olan mavi Polonya pasaportunu çıkarıp açıp baktım. "Bunu geri veremem onlara, geri veremem, bir gün her şeyi anlat onlara, anlayacaklardır, Polonyalıların kendileri de ne acılar çektiler. Onlara minnettar olduğumu, Polonya'yı nasıl özlediğimi söylersin. Münevver yüzünden oraya artık gidemediğimi söylersin... Beni bu kere de kurtarmış olmalarına karşın. Her şeyin nasıl olduğunu anlat, açıkla onlara. Bağışlayacaklardır. Eminim."

Evet, Borjetski Nâzım, pasaportunun üzerindeki fotoğrafına bakıyor ve ilk kez ayrımsıyorum oradaki bakışlarını, böylesini bilmiyordum: çeliksi, uzlaşmaz. Ve fotoğrafın altına, yeşil bir mürekkeple, özenle ve iri harflerle yazmışsın: "Nâzım Hikmet". Ve daha aşağıya, eciş bücüş harflerle, besbelli ki senin için yabancı bir ad olan "Borjetski"yi çırpıştırmışsın. Pasaportta, Yunanistan'da doğduğun, Moskova'da oturduğun, boyunun 1.82, saçlarının sarı, gözlerinin mavi olduğu, Avrupa'da ve Avrupa dışında tüm ülkelere yolculuk yapabileceğin yazılı.

- Belki de o ziyafetin sonuçlarıdır bunlar? Anımsıyor musun, Yazarlar Birliği tarafından senin onuruna verilen bir ziyafetten söz etmiştin? 1951 yazında, Sovyetler Birliği'ne gelişinin hemen ertesinde? Fedin, Ohlopkov, orada nasıl sivrildiğinden birçok kez söz ettiler. Konuklardan birçoğu öylesine ürkmüşler ki söylevinden, günaha girmemek için sonuna kadar beklemeden çekip gitmişler, yüz kişinin yarısı bile kalmamış sen konuşmanı bitirip yerine oturduğunda.

- Ben burada bir Stalin tapıcılığı olduğunu düşünemedim ki. Hapishanede sağ kaldıysam, Sovyetler Birliği'nin, sosyalizmin sayesinde oldu bu. Lenin'in yarattığı enternasyonal devlet, faşizm üzerinde zafer kazandığı için övünç duyuyordum. Ve başlangıçta beni şaşırtan birçok şeyi, savaşın sonuçları olarak görüyordum. Moskova'ya gelmeden önce Romanya'da yoldaşlardan bana Sovyetler Birliği'ndeki yaşam üstüne bir film göstermelerini rica ettim. İçim içime sığmıyordu. "Kuban Kazakları"nı gösterdiler. Neşeli, mutlu Sovyet kolhozcuları, herkes türkü söylüyor, bolluk bereket... Çok memnun oldum. Fakat uçaktan inip Vnukov şosesinden Moskova'ya gelirken yoksul köyler gördüm otomobilin penceresinden, damların üzeri hâlâ samanla örtülüydü. Otelde ise harika bir hizmet, apartmanlar yükselmiş, yazarlar ve karıları yaşamdan çok hoşnutlar, gazetecilerin altında büyük, siyah otomobiller... Mağazalarda havyar satılıyor, çeşit çeşit balık. Gorki Caddesi'nde, insan kaynıyor, aralarında 1920'li yıllardaki gibi yoksullar, sahipsiz çocuklar yok. İçim yine rahatladı. Akşam tiyatroya götürdüler beni, korkunç bir can sıkıntısı duydum. Ertesi gün bir başka tiyatroda, baktım tıpatıp bir gün önceki gibi oynuyorlar. Beni Meyerhold tiyatrosuna götürmelerini rica ettim. Hasta, güneyde yüksek dağlarda dinleniyor, dediler. Aleksandr Tairov'un bir gösterisini görmek istediğimi söyledim, tiyatrosu onarımda denildi. Eski dostlardan kimi görmek istediysem, örneğin Nikolay Eck'i, o da dağlarda. Çok üzüntü duydum. Bu nedenle ziyafette, Moskova'dan ayrıldığım 1920'li yıllarda bu kentin bir sanat cenneti olduğunu söyledim. Her tiyatro kendi özgün ve yinelenemez çehresine sahipti. Meyerhold tiyatrosu MHAT'a benzemez, MHAT ise Tairov'un ya da Vahtangov'un tiyatrosundan ayırt edilirdi. Bu kez ise, hiçbir şey anlamadım: Binalar değişmiş, fakat sahnede tek ve aynı şey var. Ve sordum bu ziyafet sırasında: Ne oldu? Neden her tiyatroda tek bir kötü oyunun değişkesi oynanıyor ve neden her seferinde yoldaş Stalin pohpohlanıyor, evet, pohpohlanıyor ve üstelik güneşe benzetiliyor? Gerçek bir komünist kendisinin güneşe benzetilmesine izin vermez, dedim, ve üstelik de zevksizlik bu. Bütün Rusya tarihinde tek bir kişiyi, Puşkin'i güneşe benzettiler, o da ölümünden sonra. Konuşmamı bitirdiğimde, masanın yarısı gerçekten de boşalmıştı. XX. Kongre'de bütünüyle mahkûm edilen Stalin tapınıcılığını protesto etmiş oluyordum. Kuşkusuz, o sırada hoşa gitmezdi bu. Bu olaydan önce, benimle bir hafta sonra görüşmek istediğini bildirmişti Stalin. Bu ziyafetten sonra, hasta olduğunu, görüşemeyeceğini bildirdi ve yerine Malenkov'u gönderdi. Neyse, şimdi kendimizden söz edelim.

Yurtdışında uzun süre kalamazsın sen. Yurdunu özlemeye başlaman, o

en bilinen yurtsama duygusuna kapılman için bir ay yetiyor, görüyorum bunu. Bu bir.

Gelelim öteki konuya. Sovyetler Birliği'ni kendime ikinci yurt sayıp da orada yabancı pasaportla yaşamanın benim için de hoş bir şey olmadığını, bundan nasıl tedirgin olduğumu biliyorsun. Fakat evim burada. Başka bir yerde evim yok. Bu ülkeye nasıl bağlı olduğumu biliyorsun. Sen varsın. Yani, her şeyim burada. Bu da böyle.

Şimdi bir an için düşün: Yine anket dolduruyorum ve yine yanıt vermiyorlar. Bugün bir ay bekleyemem artık Veracığım. Anla beni. Yirmi dört saat içinde yanıt alamazsam, allahaısmarladık! Çeker giderim. Suskunlukları, yoldaşların bunu yine istemedikleri anlamına gelecektir. Çeker giderim, bir tanem. Ve bir daha dönmemek üzere! - Anlıyor musun bunun ne demek olduğunu- bir daha hiçbir şey döndüremez beni buraya. Bilmek istiyorum, olumsuzluk olasılığı yüzde bir bile olsa bilmeliyim: Böyle bir durumda sen de gelir misin benimle? Kızın var, annen var, tepeden tırnağa bu ülkeye aitsin sen. Korkunç bir trajedi olur senin için bu, bir insanın başına gelebilecek en korkunç şey olur, ama yine de gelir misin benimle? Çünkü, beni böyle bir durumda yapayalnız bırakmak, alçaklık olur, anlıyor musun?

- Bugün bu işi hemen çözümleyeceklerine eminim.

- Benimle gelir misin, gelmez misin? Yanıt ver bana. Bilmem gerek bunu. Eğer gelmezsen, göze alamam bu riski. Çok dürüst olmasa da sürdürürüm buradaki yaşamımı, zaten on yıldır yaşıyorum böyle.

- Eğer hükümetim senin başvurunu reddedecek olursa, gelirim seninle Nâzım. Fakat vicdan neyi gerektiriyorsa onu yapacaklarına eminim. On yılda çok şey değişti. Eminim buna.

- Her şeyi iyice tarttın mı kafanda? Bir daha düşün. Dışardayken yurdunu nasıl özlediğini düşün, hatta o kırmızı pabuçları bile Roma'da değil de Moskova'da giymek istediğini düşün...

Nâzım'ın nasıl heyecan içinde olduğunu görüyordum. Atılacak adımın tüm sorumluluğunu ve olası sonuçlarını anlıyordum, fakat ne ben ne o geri adım atabilirdik artık. Bu konuda aramızdaki ilk konuşma değildi bu. Bütün bunların ona nasıl üzüntü çektirdiğini ve bu acılı soruna artık bir açıklık getirme zamanının geldiğini biliyordum.

O andan başlayarak Nâzım benimle bir başka konuda konuşamaz oldu artık. Durmaksızın, sürgündeki yaşamımızın yeni yeni tablolarını gözlerimin önünde canlandırıyor ve hep, bu iş olmazsa neler olabileceğini yeterince ciddiyet ve açıklıkla anlamadığımdan korkuyordu. Sonra şuraya buraya koşturmaya başladı. Sözde, birtakım işler için Yazarlar Birliği'ne,

bazı tanıdıklarına gidiyor, aslında, güvendiği kimselerin düşüncelerini öğrenmek istiyordu. Fedin, Tvardovski, Sçipaçev tümüyle destekliyorlardı onu. Görüşleri kesindi onların. Kimileri, Sovyet yurttaşı olmasının Nâzım'ın yaşamını güçleştirmesinden korkuyorlardı. Onlara göre, dünyanın dört bucağına yolculukları güçleşecekti, Nâzım ise bunsuz yaşayamazdı. Yazarlar Birliği'nin denetimi altına düşüceğini vb. söylüyorlar, özetle, caydırmaya çalışıyorlardı Nâzım'ı bu işten. İki gün sonra, sabah erkenden, Nâzım yazı makinesinin başına geçti ve birkaç dakika içinde, Sovyet yurttaşlığı isteminde bulunduğu mektubunu yazdı Kruşçev'e.

Bu mektubu Rusçaya birlikte çevirdik, ben Rusçasını daktilo ettim ve saat 12'de Nâzım MYK'ne götürdü mektubu. Kuşku dolu, gergin bekleyiş saatleri başladı. Sanki Nâzım'ın sinirleri kopacak gibi gerilmişti, fakat tüm gücüyle sakin görünmeye çalışıyordu. Islık çalmaya başladı... Onu biraz olsun oyalamak için akşama birkaç tanıdık çağırdım telefonla.

Konuklar hiçbir şeyden kuşkulanmaksızın gittiklerinde gece yarısını geçiyordu. Daha iyi. Bütün gece konuştuk. Belki de o gece, ona yurt olan Moskova'nın Nâzım için ne kadar değerli, ne kadar sevgili olduğunu anladım... Tüm gece boyunca, bu sevgiyi anlattı bana, çeşitli yılların Moskova'sını, çeşitli yılların insanlarını, çeşitli yılların olaylarını, çeşitli yıllarda buradaki kendisini anımsadı. Ve nakarat olarak da aynı soruyu yineleyerek:

- Neden sakinsin böyle? Nasıl böyle olabiliyorsun?

Tanrım, bilseydi içimde neler olup bittiğini...

Evin içinde dolanıp duruyordun, birden çalışma odasına koştun, kitap rafından Heine'nin bir cildini indirdin, telaşla, titreyen parmaklarınla çevirdin sayfaları ve sonra kitabı uzattın bana:

- Al, oku!

"... Sürgünlüğün gizemli laneti, özellikle,- diye okumaya koyuldum,- gurbet atmosferinde kendimizi hiçbir zaman evimizde duyumsayamayışımızdadır. Yurdumuzdan kendi düşünme ve duyuş tarzımızı getirmiş olarak, bizden büsbütün başka türlü duyan ve düşünen bir halkın içinde yapayalnız kalırız. Onların çoktan benimsediği hatta ülkelerinin doğasına özgü bir olgu gibi artık ilgilenmez olduğu töreler, daha doğrusu töresizlik, sürekli olarak incitir bizi, yaralar... Ah! Gurbetin ruhsal iklimi de tıpkı fiziksel bir iklim gibidir, kucaklamaz bizi. Hatta bu ikincisine uyum göstermek daha kolaydır, çünkü eninde sonunda, vücuttur hastalanacak olan, ruh değil."

- Yaşadın mı sen bütün bu duyguları?- diye ümitsizlikle sordum.

- Hepsini değil! Çünkü komünistim ben ve kendi sosyalist ülkeme

geldim. Fakat bilmiyorum, nereye gideriz, eğer... Eğer bir aptallık, düşüncesizlik yüzünden, buradan ayrılıp gitmek zorunda kalırsak, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin saygınlığı için müthiş bir darbe olur bu. Demek öyle gitmeliyiz ki, gerçek nedeni kimse sezemesin...

İstemiyordum, istemiyordum önceden düşünmek böyle bir şeyi, fakat düşünceler birbiri arkasına üşüşüyordu zihnime. Ansızın, Nâzım'ın bir başka nedenle söylemiş olduğu bir tümce belirip çıktı bunların arasından: "Normal davranış ancak kendi ortamında normal bir şey olarak algılanır, yabancı ortamda tuhaflık olarak görünür..."

Yapabileceğim ne kalmıştı? Tüm gücümle dayanıyordum. Ondan rica ettiğim tek şey, yanıtı ertesi gün için beklemesi oldu. Yarın birileri yerinde olmaz belki, hesapta olmaya bir engel çıkar...

Sabah saat onda telefon çaldı. MYK'den, Kruşçev adına telefon ediyorlardı. Yardımcısı Lebedev, Nâzım'a, Nikita Sergeyeviç'in onu Sovyet yurttaşı olarak kutladığını ve bu arada da "Nasıl oluyor da bizim Nâzım Hikmet bizim pasaportumuzu taşımıyor" diye şaşkınlığını belirttiğini bildirdi. Nâzım olayı hemen herkese anlatmak istedi. Telefonun başına geçti ve artık birkaç saat hiç kimse telefon edemedi bizim eve. Böylece birçok siyasal, ahlaki ve yaşamsal sorun sabah saat 10'da bir anda çözümlenmiş, fakat bu yirmi dört saat pahalıya mal olmuştu Nâzım'a, kuşkusuz bana da. O gece, off, Nâzım Hikmet gibi bir adamın, ender rastlanır dürüstlükte, açıklıkta, hiçbir siyasal ikiyüzlülüğe tahammülü olmayan bir adamın karısı olmanın hiç de kolay bir şey olmadığını anladım. Ve yine o gece, en değerli şeyimin yurdum olduğunu, onun ötesinde hiçbir şeyin avutamayacağını da anladım. Yürekten yükselen istekle görev duygusu hiçbir zaman uzlaşmayacak ve gurbet acı çektirecek, öldürecektir. Yurtdışında bulunduğum sıralarda, her zaman, bir Sovyet insanı olduğumu, adaletle ilgili birçok düşünce ve duygumu bu olgunun belirlediğini, hattâ biraz şaşırarak duyumsardım. O gece, Nâzım'ın sık sık yinelediği sözleri, derinliğine kavradım: "Yurt sadece atalarımızın mezarları, kayın ağaçları ya da selviler demek değildir. Onların ayrılığına da dayanmak güçtür, ama mümkündür. Fakat yurt kavramına halkının ruhu, onun en küçük hayalinden en büyük amacına kadar, her şey girer! Eğer halkın hareketinin dışına düşmüşsen ve onun en küçük hayalleriyle en büyük amaçları arasındaki süreci hızlandıramıyorsan, bahtsız insansın."

- Fakat şimdi bizim pasaportumuzla ülke dışı yolculuklar yapmanız güçleşmedi?- diye sordu Ehrenburg.

- Ne anlamda?

- Canım, soruşturmalar, izinler vs.

- Hayır, yok böyle bir şey. İstediğim yere, istediğim zaman, istediğim kadar kalmak üzere gidebiliyorum. Hiçbir engel yok. Hatta daha çabuk, daha istekli yapıyorlar işlemleri. Şimdi bir apartman dairem de var ve Vera bakımından içim rahat, insanın içinin rahat olması ne kadar önemli! İnsan, içi rahat ölmeli.

Çıktığımızda, şöyle dedin:

- Sen bu sahanda yumurta işine kulak asma. İki kereden fazla yemediğine eminim. Pablo'nun neden evden kaçtığını da anlıyorum, ikisinin bir arada bulunması olanaksızdır. Bazen birbirlerinin zıddına konuşur, eskrimci gibi davranırlar. Pablo'nun içinde gelecek kaynıyor, Ehrenburg ise daha çok geçmişi süsleyip püslüyor. Komünist olarak, birçok konuda aynı görüşte değilim onunla, fakat insan olarak, seviyorum.

Ehrenburg'un evinin yakınındaki Mossovet binasının karşısında uzun süre bekledik ve bir taksi yakaladık sonunda.

- İlginç bir şey,- dedi Nâzım,- Ehrenburg burada az çok sol görüşlü biri olarak kabul edilir, Avrupa'da ise hiç öyle değil. İtalya'ya gittiğinde İtalyan Komünist Partisi'nin düzenlediği toplantıların nasıl geçtiği konusunda Parti MYK üyesi yoldaşın Roma'da bize anlattıklarını anımsıyor musun? Dantelâlı eldivenleriyle yaşlı kadınlar, küçük memurlar, genel olarak yaşlı kimseler gelirmiş Ehrenburg'la buluşmalara. Zarif konuşması, geniş bilgisi, edebiyat, sanat vb. konulardaki yargılarının zarafeti çekiyor olmalı onları. Aleksey Surkov gittiğindeyse,- diye anlatıyordu bize İtalyan yoldaş- o hanımların hiçbiri gelmiyor, buna karşılık işçiler, gençler dolduruyormuş salonu. Surkov, Pravda'ya başyazı yazdırır gibi konuşuyor ve izleyiciler ilgiyle dinliyorlarmış onu. Çünkü bugün komünizm, Parti XX. Kurultayının sonuçları heyecanlandırıyor İtalyan emekçilerini. İşin aslı bu. Anlatmıştım sana, geçenlerde bir İtalyan burjuva yayımcısının benden şiirlerimi isterken ne dediğini: "Lütfen, lirik şiirler daha az olsun, beni daha çok devrimci şiirler ilgilendiriyor, en keskinleri, en uzlaşmazları. Çünkü bugün ancak onlarla iş yapabilirim."

- Ehrenburg çok söz etti bugün şiirlerinden. Şiirlerini bilmiyorum. İyi bir şair midir?

- Sen de bugün resimlerinden söz ettin uzun uzun. Eğer senin nasıl bir ressam olduğunu sorsaydı bana, ne demem gerekirdi?

- Ah seni gidi, dalga geçiyorsun moruklarla- diye bir kahkaha attı Nâzım.- Yok, ciddi soruyorum, şiirleri hoşuna gidiyor mu?

- Hayır.

- Neden?

- Çünkü o her zaman dünyanın en akıllı adamıydı. Sekiz yaşında bir

çocuk olarak gözünün önüne getirebiliyor musun Ehrenburg'u? Hiç kuşkum yok ki hayır. Bence o zaten hiçbir zaman çocuk olmadı. Şiirdeyse sadece akıl ne can sıkıcı bir şey. Birçok başka şeyler daha olmalıdır ve elbette aşk, acılar ve yaşam boyu süren bir çocukluk...

- Evet, anlıyorum, ne demek istediğini. Sadece akıl, ne yazık ki, yeterli değil. Yine de, eve gittiğimizde, bana onun şiirlerini oku.

Ve şimdi, Nâzım, senden daha çok yaşayarak ("dünya savaşlarından sonra ölüm şaşırdı düzenini...") seni anlatıyor kitabında: "Nâzım'ın inanmış bir komünist ve büyük bir şair olduğu herkesçe bilinir, fakat onunla karşılaşmış olanlar az rastlanır dürüstlükte, temiz yüreklilikte bir insan olduğunu da bilirler. Bir gün ona, Oradur'da Hitlercilerin çocukları bir okula toplayarak yaktığını öğrenen Eluard'ın böyle bir şeyin olabileceğine ilkin inanmadığını anlattığımda, Nâzım şöyle demişti: 'Anlıyorum onu. Bizde Türkiye'de de bir zamanlar korkunç bir kıyım olmuştu, birisi, çocukların bile boğazlandığını anlattı. Ama ben hep, yalandır, yani abartıyorlar diye düşünürdüm...'

"Roma'da iki ciltte yayımlanan yapıtlarını gözden geçirdim. Birini Guttuso resimlemiş, ötekini Nâzım'ın dostu, Paris'te yaşayan Türk ressam Abidin. Abidin'le karşılaştığımı söylediğimde Nâzım'ın yüzü ışıdı: Şiirlerinden değil, dostundan söz edelim istiyordu. Birçok dostu vardı çeşitli ülkelerde: Pablo Neruda, Aragon, Nezval, Bronevski, Carlo Levi, Amado saymakla tükenmez. Eluard hakkında bir gün şöyle dedi bana: 'Şaşılacak şey, onun bazı şiirlerini okuduğumda, işte tam o konuda, işte tam da böyle yazmak isterdim gibi geliyor bana...'

"Neden herkes Mayakovski'yi Nâzım'ın öğretmeni sayıyor; oysa Nâzım'ın birçok kez, Mayakovski'yi bir cesaret, bir insanlık zaferi örneği olarak gördüğünü, fakat şiirde kendisinin başka bir yoldan gittiğini söylemiştir. Uyaklara veda etti o. Şiirin müzikten ayrı bir şey olduğunu, fakat bununla birlikte, çınıltıdan çok daha fazla, seslere yakınlık duyduğunu söylerdi*. Halk türküsünü sürdürmek yerine, kendi biçimini yaratmaya, yalınlığa ve saydamlığa yöneldi. Türkçe nasıl okuduğunu dinledim, Fransızca ve Rusça çevirilerini okudum şiirlerinin. Bir şair hakkında hüküm vermek için yeterli değil bunlar, fakat yine de öyle geliyor ki bana, tıpkı Nâzım'a da öyle geldiği gibi, ona herkesten yakın şair Eluard'dı."

Evet, seninle ilgili anıları kitapta yayımlanmadan önce Ehrenburg'un bana elyazmalarını gönderdiğini ve doğru olmayan bir şey varsa söylememi rica ettiğini sana söylemek istiyorum Nâzım. Sadece bir tek tümceyi çıkarma-

(*) "Çınıltı", orijinal metindeki "zvuçaniye"; "ses", "zvuk" sözcüklerinin karşılığı olarak kullanıldı. (Çev.)

sını rica ettim: Orada Ehrenburg'un senin çok kendine özgü bir insan olduğunu, düğünlerde ağlayıp cenaze törenlerinde gülebileceğini söylüyordu.

Nâzım, ağlama benimle, ağlama! Ne gelir ki elden? Ne gelir, ne yapmalı!..

Sabah erkenden telefon edip beni bir iniltiyle uyandırdığında, boğuk bir sesle, soluk soluğa "Vera, Vera!.." diye adımı söylemeye başladığında, ansızın, senin yitip gittiğin o sabahki gibi bir umutsuzluk nöbetine kapıldım.

- Vera, Vera, Vera! -sözcükler birbiri arkasına diziliyordu kulağıma.

- Pablo! Pablo! -dedim azap içinde- Pablo...

- Vera, Vera...-hızlı hızlı, anlaşılmaz bir şeyler homurdanıyordu İspanyolca...

- Pablo...

- Vera! Pablo- "National". Pablo -Moskova!- ağır ağır Rusça heceledi.-

- Olmaz, Pablo!

- Vera,- Fransızcaya geçti. Söylediklerinden tek sözcük anlamıyordum, fakat ne istediğini duyumsuyordum.

- Olmaz, Pablo, olmaz, olmaz, olmaz! Görüşemem seninle. Nâzım'sız gelemem sana! Pablo, iki gözüm, olmaz! Olmaz! Hiçbir zaman!

- Vera!

Telefon almacını fırlatıp attım elimden, rastgele bir şeyler geçirdim üstüme, sokağa fırladım; merdivenlerde, avluda şimdi karşıma çıkar korkusuyla. Anahtarı otomobilin kapısının kilidine sokamıyordum. Komşu blokta oturan polis var ya, o geçti yanımdan. Bir tuhaf baktı bana ve "Dudaklarınız nasıl da morarmış..." dedi.

Tanrım, nedir bu durumum, insanlar ne düşünür görünce beni, ne düşünür...

Yazlığa, anneme gittim. Anyuta uyuyordu henüz; dingin, ufak, biricik. Ona baktım ve kendimi kandırmaya çalıştım: Yaşıyorum daha, yaşıyorum, gerçek bu... Öyleyse eğer, neden kaçıyorum Pablo'dan- Neden yanıtsız bırakıyorum birçok mektubu? Bağıntıları koparıyorum... Neden?!

Günlerden bir gün, çok zaman önce, gecenin geç bir saatinde Pablo'nun bize telefon ettiğini anımsıyor musun? Moskova'dan, "National" otelinden telefon ediyordu. Uzun süre Fransızca konuştunuz.

Sonra şöyle dedin: "Pablo, yarın saat 10'da seni kendisine mutlaka göstermemi istiyor. Görüşme bir saat daha geç olsun da, bir saat daha uyuyabil diye zor kandırabildim onu. Az önce Paris'te Aragon'lardaymış, Elsa Triolet bütün akşam senden söz etmiş ona."

- Elsa Triolet mi?- diye şaşırdım.- Ama hiç görmedim ki onu ben.

- Bir önemi yok bunun, Veracığım, Avrupa edebiyat salonlarının diline düştün artık. Öyleyse alışman gerekecek cancağızım,- ve kahkahaları koyuverdi Nâzım.

Ertesi sabah buluştuk Pablo'yla. Çok sevecendi bana karşı. Daha Nâzım söylemeden önce, onun hoşuna gittiğimi duyumsamıştım. Ve o gelişinde, (Matilda'yla henüz nikâhlanmadıkları için ilk kez yalnız geliyordu Moskova'ya) hemen hemen her gün bizde oluyor, geç saatlere kadar oturuyor, bana Şili yemekleri ve Küba romu ile limondan, rendelenmiş buz üzerinde sert bir içki yapmasını öğretiyordu. O yıllarda her yerde satılırdı Küba romu.

Her ikisi de - hem Nâzım hem Pablo- bağıra çağıra konuşurlar, gülünç şeyleri anımsayarak başkalarına da bulaşan kahkaha patlatırlar, ve bana, birbirleriyle yarışırcasına, uzun dostluk yıllarında başlarından geçen hikâyeler anlatırlardı.

Bir gün Pablo'nun, konuk odamıza girdiğinde başına bakır telden yapılmış bir "yontu"yu geçirip de, odada o iri, çarpık bacaklarının üzerinde beceriksizce "uçarak" "Ben ay füzesiyim! Ben ay füzesiyim!" diye bağırdığını anımsıyor musun? Ressamlardan, yontuculardan böyle saçmalıklar satın aldığı için eğleniyordu Nâzım'la. Fakat Nâzım'ın yanıtı şöyle oldu: "Yahu, gerçekten, paran var mı Pablo? Şu ressama uğrayalım da bir şeyler satın al ondan. Kötü bir dönemini yaşıyor delikanlı, bir şey beceremiyor şu ara. Yardım etmeli." Ve ertesi günü bu genç sanatçının ziyaretine gittik ve Pablo da hiç kuşkusuz hiç kimsenin hiçbir zaman satın almayacağı en başarısız bir çalışmayı seçip aldı. Böylece, belki, safça, fakat pratik olarak yardım ederlerdi genç sanatçılara. Ve atölyede bulundukları sırada, çağdaş resim ve dünyada bu konuda yaşanmakta olan karmaşık süreçler, oluşumlar konusunda ciddi bir söyleşiye girerlerdi. Böylece söz konusu sanatçıyı çıkmazdan kurtarmaya, özentiden, öykünmecilikten korumaya çalışırlardı. Yanlarında getirdikleri iyi kitapları bırakırlardı orada. O sırada Batı Avrupa sanatında olup bitenler çok az bilinmekteydi bizde.

O yıllarda Pablo da Nâzım da ruhsal olgunluk çağını yaşıyorlar, öğrenci sahibi olmak gereksinimi duyumsuyorlar, hiç değilse bir kişiye olsun kendi ruhsal deneyimlerini, estetik ülkülerini geçirmek istiyorlardı.

Ve her biri, ötekini, "kendi" şair yada ressamına mutlaka âşık etmek istiyordu.

Bir gün akşam yemeği uzadı evimizde. Üçümüzde vardık masada ve Nâzım Pablo'ya Balaban'ı anlatıyordu. Bu çok yetenekli köylü delikanlısıyla nasıl aynı koğuşa düştüklerini, ondaki ressamı nasıl bir anda gördüğünü, ona hapishanede ilk resim derslerini nasıl verdiğini...

Pablo dinledi, dinledi, sonra dedi ki: "İşte Alberto'nun yeteneği de tıpkı böyle çıktı ortaya. Fırıncılıkla başlamıştı işe, fırancala yapıyordu."

Nâzım anlamamıştı:

- Alberto da kim? diye sordu.

- Ne?! Sen Alberto'yu tanımıyor musun?! diye bağırdı Pablo. Yahu, ciddi mi söylüyorsun?

- Kim bu adam?

Bu sözler üzerine Pablo neredeyse aklını kaçıracaktı. Tabağını ve yakınında bulunan her şeyi iki eliyle masanın ortasına sertçe iterek kalktı ve "Gidiyoruz!" dedi.

- Nereye?- diye sordu Nâzım.- Saatten haberin var mı, birazdan on bir olacak.

- Gidiyoruz dedim, -diye neredeyse haykırdı Pablo, Nâzım'ın Alberto'yu tanımayışından ötürü öfkelenmeyi sürdürerek. Nâzım bir şeyler olsun anlayabilmek için onun ardı sıra odalarda koşarken, o gocuğunu giymiş, kolunu omzuma atarak beni kapıya doğru götürmeye başlamıştı bile...

Köşede bir taksi bulduk, içine girip oturduk ve o zaman anlaşıldı ki Pablo, Alberto'nun oturduğu sokağın adını bilmiyor. Ama:

- Önemli değil,- dedi, bütün bu hikâyeden keyiflenmeye başlayan Nâzım'a- dert değil, nasıl olsa buluruz evi.

- Yahu aklını mı kaçırdın kardeşim, geç oldu! İnsanlar çoktan uykuya daldı.

Pablo ansızın biraz sakinleşti ve şoförden bizi şampanya satın alabileceğimiz bir mağazaya götürmesini rica etti. Şoför Yeliseyev mağazasına götürdü bizi, fakat çoktan kapanmıştı mağaza. Nâzım ve Pablo muazzam büyüklükteki pencerelere göz attılar ve mağazanın salonunda avizelerin hâlâ yandığını ve iki ya da üç kadının tezgâhlarını temizlemekte olduklarını gördüler. Cama vurmaya başladılar. Fakat vitrin camları kalındı, duyuramadılar kadınlara. O zaman Pablo bir şeyin üzerine tırmandı ve camın önünde kollarını açarak durdu. Sonunda gördüler onu. Önce kuşkulandı kadınlar, sonra yaklaştılar, korka korka araladılar kapıyı, Nâzım ve Pablo, birbirlerinin sözünü keserek, yılışarak ve utanarak, iki şişe şampanya istediler. Karşılarında iflah olmaz ayyaşlar bulunduğu kanısına varan satıcı kadınlar öfkelendiler önce, fakat şampanya isteyenlerin kim olduğunu ve neden istediklerini öğrenince, gidip getirdiler yaldız mantarlı kara şişeleri.

Sonra Alberto'nun sokağını arayış başladı. Amacımıza ulaşıncaya kadar pek çok blok ve cadde dolaştık. Sonunda Pablo gerçekten de buldu

Alberto'nun evini, Leningrad Caddesi'ndeki bir avluda. Girdiğimizde, avlu karanlık içindeydi kuşkusuz.

Duvarlardan biri boyunca bir yiyecek mağazasının tahta sandıkları dağ gibi saçılmıştı. Nâzım bir sandığa oturdu ve bir kez daha saatine baktı, gecenin ikisiydi. Kasketini ensesine yıkarak afacan bakışlarla baktı Pablo'ya ve son bir kez aklını başına getirmeye çalıştı onun, fakat Pablo apartman girişinde gözden yitmişti bile. Arkasından gittik.

Yeni yapının üçüncü ya da dördünca katına çıktık asansörle. Pablo zili çaldı.

Bir süre sonra kapı açıldı ve geceliğinin üstüne attığı bir şala sarınmış, kısa boylu, sıska, uykulu bir kadın göründü eşikte.

- Pablo!... -şaşkınlık ve sevinçle bağırdı kadın.- Pablo!...

Alberto'nun karısı Klara içeri davet etti bizi, oğullarının uyuduğu odanın kapısını örttü ve koridorun ışığını yakmadan bir başka odaya geçirdi.

Griye çalar yeşil renkli divandan, iyi huylu bir kuşa benzeyen, uzun boylu, yaşlı bir adam kalktı bizi karşılamak için. Sade, fakat özenle giyimliydi. Belli ki yatmaya hazırlanmamıştı bile. Alberto'ydu bu. Yüzünde beklediğimin tersine, en ufak bir şaşkınlık belirtisi yoktu. Sanki çoktandır bekliyordu bizi. Pırıl pırıl bir gülümseyişle, sakince, acele etmeksizin ellerimizi sıkarken, bir yandan da usul bir sesle Pablo'nun sözlerine karşılık veriyordu.

Nâzım bir şeyler söyledi Alberto'ya, öteki İspanyolca karşılık verdi.

- Rusça bilmiyor musunuz? - diye sordu Nâzım.

- Hayır, Alberto sadece İspanyolca konuşur- diye çabucak ve "r" harfini ağızda yuvarlatarak açıkladı Klara.

- SSCB'ye geleli çok olmadı herhalde?- diye sordu Nâzım.

- Hayır, ne diyorsunuz, -diye itiraz etti Klara,- 1938'den beri buradayız, iç savaştan hemen sonra geldik.

Nâzım donakaldı. Pablo'ya baktı ve usulca sordu: "Nedir, deli midir bu Alberto?"

- Yoo,- diye bir kahkaha attı Pablo.- Dâhidir. Şimdi göreceksin! Duydun mu Alberto, Nâzım deli olup olmadığını soruyor senin?

- Hayır, -diye gülerek yanıtladı Alberto.- İspanya'da yaşamayı sürdürüyorum, hepsi bu.

- Görüyorsun ya, Miro, Salvador Dali ve Picasso gibi Paris'te yaşamaya gitmedi o. Oysa çağdaş İspanyol yontuculuğunun kurucusu, halkının övüncüdür. Bilirsin Picasso'nun eli sıkıdır azıcık. Fakat şölen sofrasındaki böreğin yarısını gönderebilirdi Alberto'ya. Her şeyi paylaşmak istiyordu onunla. Alberto'nun sözü karar niteliğindeydi onun için. Bu nedenle tüm

yeni tablolalarının reprodüksiyonlarını, tüm kitaplarını ona gönderir ve Alberto'nun bütün bunlar için ne diyeceğini beklerdi korkuyla.

Klara peçeteyle şampanya kadehlerini temizlerken ve Alberto yontularını koyacak bir yer hazırlarken bu gece gösterisi için, Pablo fısıltıyla anlatıyordu bunları.

Alberto'nun bir yerlerden çıkarıp çıkarıp getirdiği yontularına, birbiri arkasına, sindire sindire ve şaşkınlık içinde bakıyorduk. İspanya'nın, devrimin ve Rusya'nın imgeleri dolduruyordu, küçük, daracık odayı: Boy boy İberik boğaları ve Kastilyalı kadınlar, ellerinde horoz tutan bir Rus dilberi ve...

Çok iyi anımsıyorum Nâzım, yukarı kaldırılmış elinde bir sancak taşıyan kadın figürünün seni nasıl sarstığını. Büyük değildi, bir metreden daha küçük bir yontuydu, ama geleceğin muazzam dünyasını taşıyordu içinde.

- Bu yontunun nereye dikilmesini isterdiniz?- diye canlı bir merakla sordu Nâzım.

- Faşizmin olmadığı herhangi bir şehrin herhangi büyük bir alanına. Kuşkusuz, Madrid'de, kuşkusuz. Moskova'da görmek isterdim onu. Sözgelimi, Manej'in yakınında harika bir alan var... Moskova'yı çok severim.

- Çok yüksek olması gerekir bu yontunun, öyle değil mi?

- Yirmi metre, -diye yanıtladı Alberto.- Sancağımızın ülküsünü ifade etmek isterdim Nâzım,- diye ekledi gülümseyerek.

- Harika bir düşünce bu. Göreceksiniz, birçok şehrin birçok alanına dikeceklerdir onu... -Ve kısa bir susuştan sonra sordu-: Hayattayken İspanya'ya döneceğinize inanıyor musunuz?

- Evet, -diye kesin bir tonla yanıt verdi Alberto.- Fakat ellerim bomboş dönemem ülkeme. Tüm bu zaman süresince çalıştığımı, bir İspanyol yontucusu olmayı sürdürdüğümü görmeleri için çok çalışmam gerek. Anlıyor musunuz?

-Evet, kardeş. Hem de öyle iyi anlıyorum ki! Görevinizi olağanüstü biçimde getiriyorsunuz yerine. Ah, daha önce, tanışmayışımız ne yazık...

Sabaha doğru kalktık. Pablo, Alberto'nun az önce armağan ettiği bir yontuyu övünçle tutuyordu ellerinde. Nâzım gizleyemediği bir kıskançlıkla bakıyordu ona ve kendini tutamayıp Alberto'ya çalışmalarından birini kendisine satıp satmayacağını sordu.

Pablo, Alberto'nun yanıtını çevirmedi, fakat sokağa çıktığımızda ona, SSCB'ye geldiği ilk yıl Alberto'nun evine gittiğini sahiden mi anımsamadığını sordu.

- Hayır, -diye karşılık verdi Nâzım.

- Az önce anımsattı Alberto bana, o sırada kendisine telefon edip Nâzım ve Aragon'la birlikte geleceğimizi söylediğimi. Akşamın geç saatinde gitmiştik. Gecenin ikisine ya da üçüne kadar oturmuştuk evinde Alberto'nun. Hatta oğlu dördümüzün birden fotoğrafımızı çekmişti. Sen hatta iki de tablosunu satın almıştın! "Kışın Bir Başkırt Köyünün Görüntüsü" ve bir de natürmort. O sırada iki natürmortu vardı ve hepimiz, -sen, ben, Aragon- satın almak istiyorduk onları. Fakat Alberto birini bana, ötekini sana verdi!

- Ne diyorsun! Bunlar onun tabloları ha! Onları satın aldığım kişinin yüzünü tümden unutmuşum. Nedense, genç bir İspanyol ressamın işleridir diye düşünüyordum. Bağışla, kardeş, o sırada henüz gelmiştim buraya. O kadar çok yeni yüz vardı ki çevremde... Hepsi birbirine karıştı bu Türk kafamda. Tabloları harikadır!

Öylesine açık seçik anımsadım ki Alberto'nun tablolarını, sanki birisi gözlerimin önüne tutuyordu onları. Bir kış sovhozu. Önde, kocaman bir kardan şapka altında, tomruktan yapılmış, kahverengi bir inek ahırı, çevrede kar tümsekleri ve uzakta, üstünde küçük kırmızı sancak bulunan yüksek bir direk.

Sonradan Klara'ya, Alberto'nun tablosundaki bu direğin ne anlama geldiğini sordum. O da, son savaş sırasında, Alberto ve oğullarıyla birlikte Başkırdistan'a gönderildiklerini, orada köyde yaşadıklarını anlattı. İnsanlar çalışmaya gidiyorlarmış ve o sıralarda saat yokmuş hiç kimsede. Öğle yemeği ya da paydos vakti geldiğinde kırmızı sancak çekilirmiş direğe. Böylece, uzakta çalışanlar dinlenme vaktinin geldiğini görürlermiş.

- Kışın, -diye anlattı Klara,- her yer karla kaplıydı orada. Alberto bu tabloyu sonradan Moskova'da, 1945'te, hayalen yaptı.

Natürmort da olağanüstü güzeldi, güneşli, aydınlık. Canım ciğerim bir Başkırt halısı ya da yorganının fonu üzerinde bir baş soğan ya da başka bir şey. Galiba patates.

- Vera, biliyor musunuz, Nâzım'ın yontuyu satın almak ricasını Pablo ilettiğinde ne karşılık vermişti Alberto?- diye geçenlerde sordu bana Klara.

- Ne karşılık vermişti?

- Belki de Nâzım o iki tablomu satar bana, ha? Çok mutlu olacağım onları satın almakla. O iki tablomu geri almayı hayal edip duruyorum...

- Bağışlayamıyorum kendimi, o iki tabloyu ve daha başka olağanüstü güzel tabloları böylesine aptalca yitirdiğim için,- diye kahırlanıyordu Nâzım, Alberto'lardan çıktığımızda.- Her seferinde böyle ahmakça bir duruma düşmemin nedeni, bir yandan, insanlara güvenmeye alışmış

olmam, öte yandan da, Sovyet yasalarını bilmememdir.

- Peredelkino'daki yazlık ev konusunda böyle düşüncesizce davranmaya hakkın yoktu Nâzım. Her şeyi bırakıp hayata sıfırdan başlamaya. İnsanlar, ülkeler sana pek çok şey verdilerse, bu senin aracılığınla Türk halkına sevgilerini ifade etmek içindi. Sözgelimi ben, pek çok insan için Şili demek olduğumu biliyorum.

- Sorun bu değil kardeş. Böyle olacağını nereden bileyim. Ben doktoruma yazlık evi bıraktığımda, eşyaları, mobilyaları, kap kacağı, yastıkları, falanı filanı devretmiştim, anlıyor musun?* Yeni hayatıma gündelik ıvır zıvır taşımak istemiyordum. Fakat bilmiyorum, imzaladığım bu belgeye nasıl oldu da, tablolar, kitaplar, hatta benim elyazmalarım da girmiş?! Şimdi mahkemeye başvurmak, yani bir skandalı göze almak gerek. Bense nefret ederim skandallardan. Yani, sakin bir hayat sürmek istiyorum eninde sonunda. Burama geldi artık - eliyle boğazını gösterdi Nâzım.- Hakkımdaki bütün bu dedikodulardan, konuşmalardan bıktım. Anlıyor musun beni?

Fakat Pablo uzun süre esti savurdu. Alberto'nun tablolarını gidip kendisi geri almak ya da satın almak istiyordu. Onlara bir karının değil, ya İspanya, ya da Türkiye halkının sahip olması gerektiğini söylüyordu bağıra çağıra.

Böylece Nâzım'ın tabloları yitip gitti, Alberto'nun Pablo'ya hediye ettikleriyse şimdi Şili Ulusal Müzesi'nde.

O günden sonra Alberto'yla görüşmeye başladık. Sen, Pierre Courtade'ın, Jean Lourçat'ın, Babayev'in onu mutlaka görmelerini istiyordun.

Bir gün "National" restoranında, aynı masanın çevresinde, Pablo ve Matilda, Alberto ve Klara, Meksika elçisi ve karısı, Vera Kuteyşçikova ve senle ben, öğle yemeği yediğimizi anımsıyor musun?

"Pejmürde Verita" - Pablo bu adı takmıştı edebiyat araştırmacısı Vera Kuteyşçikova'ya- geçenlerde bana anlattıklarına göre kitabında söz etmiş bu öğle yemeğinden, ve tüm eğlenti boyunca senle Pablo'nun tek bir şeyden, onun Matilda'ya, senin bana olan aşkından konuştuğunuzu yazmış alaylı bir dille.

Alberto böylece girdi yaşamına Nâzım. Belki de o, verdiği örnekle, senin yaşamının son yıllarındaki duyguların, düşüncelerin üzerinde nasıl büyük bir rol oynadığını sezinlemedi bile. Siz onunla, yaratıcılık, dünya görüşü, parti ve yazgı kardeşleriydiniz.

(*) Nâzım Hikmet'in Vera Tulyakova'dan önce birlikte yaşadığı bayan doktor Galina'dan söz ediliyor. Nâzım Vera ile birlikte olabilmek için, o sırada oturduğu yazlık evin tüm eşyalarını bir senetle Bayan Galina'ya bırakarak ayrılmış. (Çev.)

Evet, Nâzım, bağışla beni, Alberto'nun senin bizden ayrılışından altı ay önce Moskova'da öldüğünü söylemedim sana. Bunu sana söyleyemezdim... Böylece, senden daha önce döndü ülkesine o. Şimdi İspanyollar bir müze kurdular onun adına, yani, kaygılanma, ona hiçbir şey, hiç kimse kötülük yapamaz artık.

Geçenlerde Klara'dan çok güzel bir kitap aldım hediye olarak. Adı "Alberto". Kitabın girişinde küçük bir mesaj var Alberto'ya. Picasso yazmış.

"Hepimiz Alberto derdik ona, hemen hemen kimse anımsamazdı soyadını. Alberto. Sadece bu kadar. Ve bu yeterliydi. Bir tane Alberto vardı çünkü.

Eşine az rastlanır bir humor duygusundan oluşmuş güçlü ve derin bir kişilikti o. Aynı zamanda hem acı dilli hem iyi yürekli olmayı becerebilen biriydi.

Muazzam bir insandı, tıpkı Paris'te, 1937 yılında, Uluslararası Sergi'de gösterdiği ve şimdi arayıp bulmamız, nerede olduğunu sorup soruşturup öğrenmemiz gereken yontusu gibi.

Alberto'nun, yaratıcılığı bizim dönemimizin sanatçılarını, pek çok önemli ressam ve yontucuyu önemli ölçüde etkiledi.

Onun düşünceleri ve yapıtları yaratıcı bir tedirginlik uyandırıyor ve İspanya'da akademizme, gerici uzlaşmacılığa karşı çıkan yenilikçi sanatsal yönelişler için itici bir güç oluyordu.

Alberto'nun sanat anlayışını en özlü biçimde yansıtan iki olay anımsıyorum.

Bir gün, onunla yeni bir eve gittiğimizde, duvara okkalı bir tekme attı ve dökülen sıva parçasını da bir tekmeyle savurarak şöyle dedi: 'Bu ev beş para etmez. Tıpkı böyle, bu çağdaş evler gibi, tekmelere dayanamayan sanat da iyi sanat olamaz.'

Bir başka gün Alberto şu hikâyeyi anlatmıştı bana: Prado Müzesi'nde, aklını kaçıran bir kopyeci varmış. Şöyle olmuş olay: Üstünde 33 tane kuş resmi bulunan bir tabloyu kopye ederken Alberto girmiş içeri. Kuşları saymış ve bir tanesinin eksik olduğunu ortaya çıkarmış. Kopyeci de saymaya başlamış ve ikiye kadar sayabilmiş ancak. Hatasının sonunda -Alberto böyle bitirmişti hikâyesini-, kopyeci akıl hastanesini boylamış.

Alberto'nun anlattığı bu hikâyeyi sadece çok zekice olduğu için değil, öykünmeci sanata bir eleştiri olarak kıssadan hissesinden ötürü de sık sık anımsarım.

Büyük, çok büyüktü Alberto'muz bizim."

27 Ekim 1963

Neden, Nâzım, seninle konuşurken ve Alberto'yu anımsarken, sanki

Pablo için ağlıyorum. Oysa yaşıyor o ve yaşadığına göre, dayanılmaz acılar çekiyor demektir senin için. Arada bir, selamlarını ve kanlar akan yaralar gibi şiirlerini alıyorum.

Ne yitirdim ben, ne yitirdik biz,
Nâzım bir kule gibi yıkıldığında,
Parçalandığında mavi bir kule gibi?
Bazen öyle geliyor ki bana, güneş de gitti onunla.
Çünkü, gün'dü o,
Altın bir gün'dü Nâzım
Ve gerçekleştirdi görevini şafakta,
Zincirlere ve cezalara karaşın.
Elveda, ışıklar saçan arkadaşım!

Pablo, sıkı dur, koru kendini. Şairler ağaçlar gibi uzun yaşamak zorundadırlar, insanların soluk almasını kolaylaştırmak için. Sizler, toprağın ciğerlerisiniz.

-Vera'yı Varşova arıyor! Varşova! Varşova! Varşova! Berlin'e cevap verin! Leipzig'e! Prag'a! Paris konuşuyor, bayan ayrılmayın!

Beni Prag arıyor. Prag! Prag! Prag! Yirmi kez Prag ve yirmi kez Leipzig, ve her akşam iki kez Prag, Prag... Karşı koymuyorum artık. Artık çekinmiyorum. Telefon sinirli sinirli çınlıyor komünal dairenin koridor duvarında. Onun tam karşısında, mutfakta, komşular akşam yemeğini yiyorlar ağır ağır. İliç'in lambası* meraklı, dingin yüzlerini aydınlatıyor onların. Öyle ayarlıyorum ki sesimi ve tavrımı, sanki hiçbir şey yok, her şey normal, Nâzım Hikmet arıyor beni uzaklardan. Bir kurnazlık yapıyor, yolunu buluyorum kurtuluşun. Tek ve aynı sözcük çıkıyor ağzımdan: Evet, evet, evet...

Evet. (Özledin mi beni?) Evet. (Zor bir gün müydü?) Evet. (Hemen geleyim ister misin?) Evet. Evet. Evet. İstencim yok artık, "Hayır" deme gücüm yok, bu nedenle "Bilmiyorum" diyorum kimi kez ve bu sözcük "evet"ten daha bir kesinlikle çınlıyor.

Birileri akıl versin bana, ne yapmam gerektiğini öğretsin. Her şeyi enine boyuna düşünmeliyim. Oturmalı ve başka biri hakkında düşünür gibi, kafa patlatmalıyım kendim hakkında. Yaşamımın son aylarına düz, gerçekçi bir gözle bakmalıyım, ama yapamıyorum bunu. Cehennemin dibine doğru uçuyorum. Ve bir süre daha uçacağım böyle ve öyle tatlı ki bu hız, öyle

(*) SSCB'de elektrik lambaları bir süre böyle adlandırılmış. (Çev.)

acılı, öyle kaygı verici ki... İki karpuz taşıyorum bir koltuğumda: Birinde korku, ötekinde sevinç var, ve ikisinin de tadına bakıldı...

Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, üçüncüde avucuma düşersin çekirge... Ama buna kederlenmek için çok geç artık. Vaktim yok. Günler uçup gidiyor.

Üzerinde şehir görüntüleri olan kartlar geliyor senden stüdyoya. İşte Leningrad yatıyor avucumda. Dünya Barış Konseyi Bürosu oturumuna katılmak için İsveç yolculuğuna, oradan başladın.

"Tüm güzel kadınları öperim, hepsi de güzeldir bizim kadınlarımızın ve tüm akıllı adamları kucaklarım, hepsi de akıllıdır bizim adamlarımızın. Raya'yı ve seni öpüyorum.

Nâzım."

İki gün sonra, sabahleyin, bir yabancı ülke kartı alıyorum. Stockholm'den. Senden şiirler var üstünde. Türkçe. Düzgün satırlarını, harflerini ve imzanı gözden geçiriyorum, fakat okumam olanaksız. Ekber'e telefon ediyorum ve öksürerek, bir hükümet bildirisi gibi çeviriyor bana özlemini senin.

Aynı günün akşamı, Stockholm, bir posta kartı olarak, hafif ve küçük, konuyor avucuma. "Selam. Öpüyorum seni, Raya'yı ve tüm dostları. Korkunç hasret içindeyim. Bir an önce dönmek istiyorum. İşte bu kadar. Nâzım."

İşte bu kadar, diyorsun. Bu üç satırı okuyorum, bir daha okuyorum. Posta damgalarını, mühürleri, kartın baskı numarasını ve Stockholm'ün pastörize sokaklarını gözden geçiriyorum. Ve sonunda, anlıyorum, bana ne kadar çok şey söylediğini. Ne kadar çok şey. Ne kadar iyi ve anlaşılır şeyler. Kovalıyorum zamanı. Çabuk geçsin diye. Fakat sinirlendiriyor beni, devinmiyor. Duruyor inadına. Ben ve çevremde her şey deviniyoruz, fakat zaman duruyor, uçaktan baktığındaki deniz dalgaları gibi tıpkı.

Ve Stockholm'den yeni bir haber uçup geliyor bana, dört kez yazılmış tek bir satır:

"Durmadan seni düşünüyorum.
Durmadan seni düşünüyorum.
Durmadan seni düşünüyorum.
Durmadan seni düşünüyorum.

Nâzım Hikmet".

Ve "Nâzım" sözcüğünde, "a" harfi yerinde senin kederli gözün çizili, soyadındaki "i" harfi yerinde de bir çiçek.

Ve sen yeni bir mektup yazdın bile ve onu attın bile posta kutusuna. Damgaladılar ve yola saldılar onu. Uçakla birlikte indi Moskova havaalanına, yolculuk etti bir otomobille, ulaştı bana postacının ayaklarıyla ve işte benim ellerimde şimdi, ödülüm o benim, ve senin cömertliğin.

"Allah kahretsin, ne harikulade bir şey seni sevmek! Sevgilimsin benim, kızımsın, arkadaşımsın, küçük annemsin." Nasıl özenle yeniden yazmışsın Aleksey Petroviç'in monologunu bizim oyunumuzdan*. Tek bir hata yok. Fakat Aleksey'i, yazı makinesini, Rusçayı bir yana bırakmış, Türkçeye geçmişsin: "Canım, biriciğim benim. Öyle anlaşılıyor ki seni sevinceye kadar dünyayı sevmeyi beceremiyormuşum. Bu kent güzelse, senin sayendedir, bu elma lezzetliyse senin sayendedir, bu adam akıllıysa senin sayendedir, bu kadın iyi yürekliyse, senin sayendedir. İşte böyle. Efendim.

Nâzım."**

Bir yıldan fazla bir zaman geçecek. Ne çok olaylar olacak! ? Birlikte olacağız seninle ve bir gün yine bir yolculuğa çıkacaksın böyle. Kısa bir süre için. Fakat ne çok şiir ve gönderilmemiş mektup getireceksin bana. Leipzig şehrinden. Ve 27 Ağustos 1960'ta, çok, çok daha önceden oluşmaya başlayan şu şiirleri okuyacaksın bana:

Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi
geceleyin ateşler içinde uyanarak
ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi,
ağır posta paketini, neyin nesi belirsiz,
telaşlı sevinçli, kuşkulu açar gibi,
seviyorum seni denizi uçakla ilk defa geçer gibi,
İstanbul'da yumuşacık kararırken ortalık
içimde kımıldanan bir şeyler gibi,
seviyorum seni "Yaşıyoruz çok şükür!" der gibi.

Her günüm mis gibi dünya kokan bir kavun dilimi senin
sayende.
Bütün yemişler elime güneştenmişim gibi uzanıyor senin
sayende.
Senin sayende yalnız umutlardan alıyorum balımı.

(*) N. Hikmet ve V. Tulyakova'nın birlikte yazdıkları "İki İnaçı"dan söz ediyor. (Çev.)
(**) "Efendim" sözcüğü Rusça metinde de Türkçe olarak geçiyor. (Çev.)

Yüreğimin çalışı senin sayende.
En yalnız akşamlarım bile duvarında gülen bir Anadolu
kilimi senin sayende.
Şehrime ulaşmadan bitirirken yolumu
bir gül bahçesinde dinlendim senin sayende
Senin sayende, içeri sokmuyorum
en yumuşak urbalarını giyip
büyük rahatlığa çağıran türküleriyle kapımı çalan
ölümü(*)

Nâzım, bağışla beni! Bağışla! Tanrı aşkına. Sözlerimi geri almayı nasıl istiyorum şimdi, artık olanak yokken buna. Nasıl pişmanım, nasıl ilençliyorum kendimi, ama yatışmak bilmiyor yüreğim. Suçluluk duygusu ne korkunç şeymiş. Anımsıyor musun 1963'ün o ilkbaharı öncesinde Boris Slutski senin son uzun şiirin "On Mektupta Tanganika Röportajı"nı çevirmişti ve çeşitli yazı kurullarında okunuyordu bu şiirin, Ekber geldi evimize. "Röportaj"ı "Molodaya Gvardiya" dergisi yayımlamaya karar vermişti. Ekber, bir başka yazı kurulundan geliyordu. Sen bu yeni çalışmanın heyecanıyla doluydun. "Saman Sarısı"nda bulduğun yenilikçi ilkeleri başarıyla geliştirdiğini, lirik türle gazete yazısı** türünün birleşmesinin bir kıvılcım çıkardığını düşünüyordun. Şiirinin kısa bir süre sonra yayımlanacak oluşundan ötürü çok mutluydun. Her zaman, akşam yazdığın şiir sabah yayımlansın isterdin. Sen konuk odasından bir ara çıktığında Ekber dedi ki bana: "Yazı kurulunda alay konusu oldu, 'Nâzım Hikmet aşktan aklını kaçırmış' diyorlar. 'Önce şiirler ithaf ediyordu karısına, sonra şiirlerinde adını geçirdi onun, şimdi de soyadına geldi sıra... Daha sonra ne olacak bakalım...' Böyle sözler ediyorlar." Yüzümün yandığını duyumsuyorum. Dehşetli canım sıkılıyor. Ekber görüyor bunu ve yardım etmek istiyor bana: "Aman, Veroçka, aldırmayın bunlara, saçmalıktan başka bir şey değil. Her zaman çıkar böyle insanlar, ama yine de bir konuşsanız Nâzım'la... Bir şeyler var ne de olsa... Gereksiz bir şey yani, anlıyor musunuz... Daha doğrusu, bizde pek alışılmamış buna. Puşkin bile "madonnam" diye adlandırıyordu karısını şiirlerinde... Yok, Nâzım istediği gibi yazar elbette, fakat, yine de, ne bileyim, alay konusu oluyorsa, gerekmez belki de..."

Şiirin elyazmasını alıyor, bir köşeye siniyorum. Alay konusu olan şeyi bulmak istiyorum. Yutarcasına okuyorum dizeleri ve düşünüyorum:

(*) Bkz. "Tüm Eserleri 8" (Son Şiirler) s. 65, 66 (Çev.)
(**) Rusçası, "publitsistika". (Çev.)

"Tanrım, neden ruhunu ardına kadar açıyor herkesin önünde! Belki de ben fark etmedim, belki gerçekten de vardır bir şey... uygunsuz, iki anlamlı..." "Birinci Mektup"u okuyorum.

Uçuyorum karlı Ukrayna ovalarını
Yıllardır bu ilk hava yolculuğum sensiz.

Doğru, gerçekten de ilk uçak yolculuğu bensiz.

Elini aradım yerden kesilirken,
alışkanlık,
yere inerken de arayacağım.

Evet, böyle olurdu her zaman. Derdin ki: "Nasıl isterdim parçalanayım seninle birlikte. Ne bencilim, görüyorsun. - Ve eklerdin hemen.- Şaka ediyorum canım." Fakat biliyorum, buydu düşündüğün ve üstelik kimi kez şakacıktan da değil... Kendin itiraf etmiştin bunu. Fakat uçak alana indiğinde, her zaman: "Çok şükür," derdin "evimizdeyiz, yeryüzündeyiz. Merhaba, Vera." Ve yanıtlardım ben: "Merhaba, Nâzım!"

Dün gece bavulumu hazırlıyordun,
omuzların kederliydi,
belki değildiler de, bana öyle geldi, kederli olmalarını
istediğimden.
Bu sabah kar aydınlığıyla uyandım.
Moskova uykudaydı, sen uykudaydın.
Saçların saman sarısı, kirpiklerin mavi,
ak boynun uzundu, yuvarlaktı
ve kırmızı, kalın dudaklarında keder,
belki değil de bana öyle geldi, kederli olmalarını
istediğimden
Ayaklarımın ucuna basıp yan odaya geçtim.
Fotoğrafın masamda bir yaz güneşine bakıyor, başını
kaldırmış profilden
Umrunda değil gidişim.

Abidin'den, umuttan, kapıcılardan söz eden dizeleri geçiyordum. Kötücül konuşmalara yol açabilecek bir şeyi arıyorum. Okuyorum:

Odaya girdin.
Yüzüme bakıyorsun şaşkın, kederli;
belki keder değil de uyku mahmurluğu bu.
"Beni geçirmeğe gelme" dedim,
oysa ki beni geçirmeni istiyordum bilmediğin kadar.
Kilitledin bavulumu kendi elinle.
Ben açtım kapıyı merdiven sahanlığına çıktım.
Sen içerde kapıyla çerçeveli bir bahar manzarasıydın, bir
bahar manzarası öğle aydınlığında, yapraklarla
sular som parıltı, gölgesiz.
Kapadım kapıyı üstüne.

Senden konuştuk Ekber'le Vunukova'ya kadar,
daha doğrusu, ben söyledim, o dinledi.

Üzerinden geçtiğin toprakların anlatıldığı dizeleri de geçiyorum. Yazı kurulunda bunlarla alay edecek değiller ya. Yoksul insanların, senin Türk köylülerinin yaşamlarıyla alay etmek olası mı:

Bulgur aşı yağsız.
Tezek dumanında göz gözü görmez.
Bebeler ölür bitlenmeğe bile vakit bulmadan
ve ben uçarım sekiz bin metre yukarda, bulutların üstünde.
İşte böyle Tulyakova...(*)

"Ne diye hâlâ eski soyadını kullanmakta ısrar ediyor! Bari bir şeye benzese! Neymiş, Tiyulya-kova! Madem bu kadar hoşlanıyorsun kendi soyadından, madem benimki de zevkine göre değil, ZAGS'a** gidip bana senin soyadını vermelerini isteyeceğim. Ben Nâzım Tulyakov olacağım. Hodri meydan!" demiştin, kendi adını taşıyan, Borjetski'siz Sovyet pasaportunu aldığında...

Biz gülerken sen ZAGS'a telefon ettin ve yasalarımıza göre bir kocanın karısının soyadını alıp alamayacağını sordun. Bunun olabileceğini söylediler. Bir süre şakacıktan "Nâzım Tulyakov" diye çağırdık seni. Dedin ki:

- Görüyorsun işte, eğer dik kafalılığı sürdürürsen yaparım bu işi! Bağımsızlığını kanıtladın, tamam, bunun için sana saygı duyuyorum. Ama

(*) "Tanganika Röportajı" için bkz. "Tüm Eserleri 8" (Son Şiirler) s. 162-177.
(**) ZAGS- Nikâh dairesi. (Zapis Aktov Grajdanskova Sostoyaniya)

senden rica ettiğim şeyi yap artık. Benim soyadımı al.

Yapacağım Nâzım. Azıcık bekle. Göreceksin...

- Veracığım, böyle bir köşeye çekilmiş ne okuyorsun?- diye soruyorsun bana odaya girdiğinde.

Gösteriyorum. Sayfaları çeviriyorsun.

- Sana "mektupları"mı okuyorsun! Çok sevindim, ama nereden aklına esti birden?- Ve ansızın yüzüme bakıyor, ürküyorsun:

- Bir şey mi oldu?

- Benim için şiir yazma artık,- diye usulca, yalvarırcasına sesleniyorum.-Lütfen. Rica ederim. Yalvarırım!

- Ne demek oluyor bu?! diye soruyorsun.

açıklıyorum.

- Hayır! -diye bağırıyorsun suratıma.- Benden böyle bir şey isteme hakkına sahip değilsin! Cellat değilsin sen! Senin için yapamayacağım şey yok, biliyorsun, fakat bunu yapamam! Benim ruhum bu, anlıyor musun, ruhum benim! Ne yapayım yani, içimden böyle geliyorsa bu şiirler? Çatlayayım mı? Soluk alıp vermeden ne kadar süre tutabilirsin içinde havayı? Ne kadar süre?! Ve siz, Babayev, siz de yakın dost olacaksınız! Alçakların zırvalarını dinliyor, üstelik de gelip anlatıyorsunuz ona! Normal bir insan, hiçbir zaman böyle bir gözle okumaz şiiri. Edebiyatla gönül eğlendiren sümsüklerin yapacağı şeydir bu. Edebiyatın çevresindeki sineklerdir bunlar! "Nâzım Hikmet aklını kaçırmış!" Kaçırdım evet! Üstelik de övünç duyuyorum bununla! İsterdim ki her insan kaçırsın aklını, benim kaçırdığım gibi!

Nâzım, o iri cüssesiyle, öfkeli, uzlaşmaz, duruyor aramızda. Dikeldi, ellerini ceplerine soktu, öyle güzel ki bakışlarını ayıramazsın! Ve ben aptalca karşı koymaya çalışıyorum:

- Yaz, peki, yaz (ona diyorum bu "peki"leri, ve "yaz"ları, ona!) ama yayımlama, nasıl olsa işin en önemli yanı bu değil.

- Olmaz böyle şey! Niye yayımlamayacakmışım. Düşündüğümü, yaşadığımı hiçbir zaman hiç kimseden gizlemedim. Türk hükümetinden bile. Şimdi siz karımı nasıl sevdiğimi herkesten gizlememi istiyorsunuz, başkasınınkini değil de kendi karımı! Anlıyor musunuz?! Vera anlamıyor musun yoksa, aramızda aşk olduğu için, sadece bunun için böyle övünçle, böyle dürüstçe yaşayabildiğimizi. Yoksa, gerçekten de gülünç bir şey olurdu ilişkimiz. Kaba bir anekdottan başma bir şey olmazdı. Kötü bir şakası olurdu konser sunucusunun. Kendimiz işitmedik mi bir konserde: "Neden evleniyorsunuz akademi üyesiyle?- Çünkü ondan dul kalmak istiyorum". Aman, ne zekice bir buluş; Allahtan, ne akademi üyesiyim, ne de

zengin biriyim. Fakat bütün laf ebeleri beni milyoner sanıyor nedense*.

Şiiri çekip alıyorsun elimden:

- Lütfen, göster bana, burada uygunsuz ne var! Slutski'ye inanırım. Bir şeyden irkilse, söylerdi. Evet, gösterin bana, nerede küçük düşürmüşüm Vera'yı ya da kendimi? Ya da, hani size dedikleri gibi...- birkaç denemeden sonra telaffuz ediyorsun sözcüğü- itibarını kırmışım!**

Ve ağır ağır okumaya başlıyorsun şiiri:

Kahire'de Özbekiye Bahçesi'ni hatırladın mı?
Oturduğumuz sırayı gidip buldum.
Topal bacağını onarmamışlar.

Elbette anımsıyorum Nâzım. Hem de nasıl! Sabahleyin ulak, "Gizir Palas" oteline bir zarf getirmişti Sovyet elçiliğinden. Novosibirsk Opera ve Bale Tiyatrosu topluluğunun o günlerde Kahire'de oynadıkları senin "Bir Aşk Masalı" balenin loca çağrılıkları vardı bu pakette. Mısırlılar dansı çok seviyorlar, dansözleri harika, fakat bir bale toplulukları yok.

Tiyatro doluydu. Biletler çok pahalıydı, bu nedenle izleyiciler Kahire sokaklarını yaya olarak dolaşanlardan değil de otomobille gezenler çevresindendi. Ara verildiğinde, birkaç Arap erkek ve kadın geldiler yanma, Gösterişsiz, siyah bir giysi vardı üstünde kadının ve yüzü sanki hiçbir zaman gülümseme nedir tanımamış gibi hüzünlüydü. Seni bir kıyıya çektiler, usul bir sesle bir şeyler konuştunuz Fransızca. Sonra birini, belli ki foto muhabirini çağırdılar ve o birlikte fotoğrafınızı çekti sizin. Bu fotoğraf önümde şu anda, ve kadının gülümsediğini ayrımsıyorum, ama bu daha da çoğaltıyor yüzündeki hüznü:

Kederli kadından konuştuktu hatırladın mı?
Kraliçe Nifertiti'ye benziyordu yüzü.
Komünist kocası beş yıldır can çekişiyor
çölün orta yerinde, toplama kampında.

Evet, anımsıyorum. Gösteriden sonra, bir köşede, otomobilde bekliyordu bizi. Erkeklerden ikisi genç Arap yazar, üçüncüsü çok tanınmış bir avukatmış. Geceleyin Kahire'yi gizlice gezmeyi önerdiler bize. Onların

(*) Bir görüşmemiz sırasında Vera, Nâzım'ın banka cüzdanını gösterdi. "İşte Nâzım'dan bana kalan miras" dedi. Bankadaki para 35 rubleydi. Yine bir söyleşimizde, Nâzım'ın Sovyet yurttaşı oluşundan sonra Yazarlar Birliği'nden ya da bir başka kurumdan hiçbir zaman para, yolluk vb. almadığını, hep telif gelirleriyle geçindiklerini anlattı. (Çev.)

(**) Rusçası, skomprometirovat. (Çev.)

anlattığı Kahire, rehberlerin anlattıklarından çok daha başkaydı. Yoksul bölgeleri, hapishaneyi, kent çevresini gördük. Ahbaplarımızın kentlerini sevdikleri ve onun dünyanın en güzel kenti olmasını istedikleri görülüyordu. Kent merkezinden geçtik. İyi aydınlatılmıştı, ve hâlâ çok insan vardı sokaklarda. Fakat gezmiyorlar, dikkatleri bir yönde yoğunlaşmış, gidiyor, gidiyorlardı. Ve bilmiyorum, nereye? Uzbekiya yakınında durduk. Uzun, tahta bir sıraya oturduk, konuştuk. Moskova'yı merak ediyorlardı ahbaplarımız. Yüzlerce soru sordular birbiri arkasına. Sovyetler Birliği'ndeki yaşamı gözlerinin önünde canlandırmaya çalışıyorlardı. Tahta sıranın bacaklarından biri kopuktu, altına bir taş koymuştuk, taş ikide bir fırlayıp çıkıyordu oradan.

Seninle sonradan da, yatmadan önce gidip otururduk o sıraya. Parkın tam başladığı yerdeydi ve oraya oturulduğunda, kesişen üç sokakta ve alanda olup bitenleri gözlemeye çok elverişliydi. Arkamızı gözlemeye de elverişliydi. O iki kişiyi anımsıyor musun? Nereye gitsek kuyruk gibi ardımızdalardı.

Sen dönüp bakıyor, parmağınla yanımıza çağırıyordun onları, gizleniyorlardı. Bu topal bacaklı sırada çok şeyler söylendi... Nâzım, Nâzım, ölüyorum sensiz! Ses ver, bir işaret ver, anılarım...Sezerim. Otomobilimizin kapısının koluna her sabah basit, sevimli çiçekler iliştiriyor biri, fakat sen değilsin o.

Şiiri fırlatıp attın, mutfağa gittin. Çaydanlığı takırdattığını, içine su doldurduğunu işitiyorum. Neden incittim seni, neden? Ardın sıra geliyorum, yanı başında dolanıp duruyorum mutfakta, masayı çay için hazırlıyorum. Kabahatliyim, fakat özür dilemek istemiyorum. Nasıl olsa gücenmezsin bana, her şeyi bağışlarsın, bunu öyle iyi biliyorum ki. Şimdi de öyle olacak... Masaya reçel kapları ve vişne reçeli koyuyorum. Vişne reçelini seversin. Fark ettirmeden gözlüyorsun beni. Görüyorum. Senin reçel kabına bir kaşık dolusu reçel koyuyorum ve sen gülümsüyorsun, sözlerimi tatlandırmak istediğimi, keyfinin yerine gelmesini istediğimi anlıyorsun. Bana yaklaşıyor, yüzümü avuçlarının içine alıyorsun:

- Sonra, ben artık olmadığımda, sana olan aşkımın sözleri çok mutlu edecek seni. Her yerde arayacaksın onları. En güç zamanlarında onlar ayakta kalmana yardım edecekler. Anla bunu, Vera. İçimde yanan, yaşayan şeyi bırak söyleyeyim. Yasaklama bunu, kimseye de kulak asma. Onlara ihtiyacımız var. Benim şimdi, senin bütün bir yaşam boyunca.

Ertesi gün uzun süre kaldın çalışma odanda. "Literaturnaya Gazeta"ya bir yazı hazırlıyordun. İşini bitirdiğinde beni çağırdın, elimden tutup koltuğa götürdün:

- Otur azıcık, sana bir şey okumak istiyorum.

Şaşırmadım. Yazılmasını tamamladığın her şeyi okurdun bana. Makaleyi dinlemeye hazırlandım ve birden:

Biliyorsun hartada yaptığımız yolculuğu seninle.
Gemimiz üç direkliydi başı kemanî,
puruvada altın kız sureti sana benzer,
ve bayrağında şiirler sana yazdığım,
ve balıklar avladık gözleri zümrüt,
ve kuşlar kondu serenlere sırma kanatlı
ve muz yağmuruna tuttu maymunlar bizi kıyılardan,
ve pupa yelken geçtik sıcak denizleri,
ve bir dolanıp bir kurtulduk ağından meridyenlerin
Dar-es-Selâm'ı bulana kadar
Biliyorsun hartada yaptığımız yolculuğu seninle.

Gücenme, dördüncü mektuba bu satırcıkları eklemek istedim. Bence, böylece daha iyi oldu bu mektup.

Nâzım bağışla beni. Bilseydin, sadece bilebilseydin ne kadar haklı olduğunu o gün. İyi yüreklim benim. İşte böyle, Nâzım, senin, Tulyakova...

Kahire'nin Özbekiye Bahçesi'ni hatırladın mı?
Oturduğumuz sırayı gidip buldum.
Topal bacağını onarmamışlar.

Bütün park sıralarını arıyorum, üstlerine oturduğumuz, bütün park sıralarını, yanlarından geçtiğimiz. Arıyorum, arıyorum... Ve sen bilmiyorsun, neden? Neden bu uykusuz geceler, bu yıpratan, tüketen konuşmalarımız? Belimi doğrultamıyorum. Bir ağırlık çöreklendi yüreğime. Yeter, yeter, yeter artık Nâzım! Bir daha girmeyeceğim artık çalışma odasına, daktilonun başına geçmeyeceğim. Gücüm kalmadı... Ve en çetin olanı da ilerde daha, en çetin olanı henüz başlıyor ve ben yazgımı bir kez daha yaşayamam artık. Bağışla. Susuyorum.

Ortalığa çeki düzen vermeye başladığımda, biliyordum, içime doğmuştu bugün bir şeyler olacağı. Demek benden gizlediğin sırların vardı, hem de böyle büyük sırlar, Nâzım. Hay Allah! Teşekkür ederim. Harika bir kitap. Evimizdeki en güzel kitap, seninkileri saymazsak. "Eski Rus İkonları", UNESCO yayını, kocaman, bayramlık bir kitap. "Vera Vladimirovna'ya, kırk beş yaşına bastığında, sevgiyle, canım. Nâzım. 1960."

Demek dört yıl önce onu divan yastıklarının altına sakladın ve sustun. Şakalarının beni korkutması, irkiltmesi gerek, ama ben seviniyorum, şaşırmıyorum hiç, sanki senin ellerinden almışım kitabı. Yaşıma gelince, henüz otuz ikimdeyim. Haydi, alay et benimle şimdi...

Nasıl olmuştu Kahire'ye gidişimiz? Birdenbire. Merkez Komitesi'nden yoldaşlar telefon edip Asya-Afrika yazarları kurultayına katılmanı rica ettiler senden. O sırada yığınla tasarıların vardı, pek çok şey yazmak istiyordun. Tam anlamıyla formundaydın, mutluydun, yazmaya oturduğun her şey dökülüveriyordu kâğıtlara, özellikle de şiirler. "Ellerim kaşınıyor, - diyordun.- Parmaklarımda bir kaşıntı var. Yazı makinesinin başından hiç kalkmak istemiyor canım." Yolculuk yoktu hesapta. Yılın başında, şubat ayındaydık. Moskova'da yaşam kıpır kıpırdı. Tiyatrolarda yeni oyunlar, gazete yayımları, sergiler, her şey iyimserlik uyandırıyor, yenilikleri ve gözü peklikleri halkın sonsuz olduğunu ve hiçbir şeyin onu gerçeğe giden yoldan alıkoyamayacağını kanıtlıyordu. Fakat sen, Çin yöneticilerinin bu yazarlar kurultayından Sovyetler Birliği'ne karşı politik savaşımlarından yararlanmak istediklerini öğrenince, tartışmasız kabul ettin oraya gitmeyi. Ülkemizi ikinci yurdun sayardın ve seni anımsadığım kadarınca, hiçbir yerde ve hiçbir zaman ona, onun halkına, onun komünist partisine iftira edilmesine izin vermedin. Tüm ülke dışı yolculuklarında, Merkez Komitesinin ricalarını bir enternasyonalist, büyük çapta bir devrim eylemcisi ve daha sonra da bir Sovyet yurttaşı olarak kabul ettin.

Kahire'ye uçmadan önce Asya ve Afrika'daki kardeşlerin için bir çağrı şiiri yazdın. Şu dizelerle başlıyordu:

Kardeşlerim
Bakmayın sarı saçlı olduğuma
Ben Asyalı'yım.
Bakmayın mavi gözlü olduğuma
Ben Afrikalı'yım(*).

Tiyatroda tanıştığımız kişilerden Mısırlı bir gazeteciye sana bir Arap köyü göstermesini rica ettiğini anımsıyor musun? Ve bir sabah, kaldığımız "Gizira-Palas" oteline hurdası çıkmış, ağzı burnu yamulmuş bir "Wolswagen" yanaştı. Direksiyonda bir Japon gazeteci oturuyordu. Arkasında bizim ahbap ve yine Mısırlı bir genç yazar vardı. Nasıl tıkıştık bu mostralık arabaya, bilmiyorum, fakat yola koyulduk böylece. Otomobil Japon'unmuş. Ehliyetini bir hafta önce almış ve ısmarladığı oto-

(*) Bkz. "Asya Afrika Yazarlarına", "Son Şiirler", s. 114-115. (Çev.)

mobilin Tokyo'dan gelmesini beklerken de süprüntüye atılması gereken bu yıkıntıyı satın almış yok pahasına. Nasıl olsa bir araba parçalayacağım, -diyordu,- hiç değilse buna acımam! Sadece ileriye doğru sürebiliyordu arabayı ve çılgınca bir hızla. Viraj dönmek gerektiğinde aşağıya iniyor ve hep birlikte iterek çeviriyorduk arabayı. Direksiyonu çalışmıyordu çünkü.

-Evet, Veracığım,- dedin neşeyle sen,- uçakta parçalanmadık, hatta Akdeniz üzerinde fırtınaya yakalandığımızda, hatta Orly'de "Karavella"nın motoru çalışmadığında ve hatta Aşhabad'da alana inişte uçağın tekerleklerinden biri koptuğunda! Fakat bugün geriye dönüş şansı çok az görünüyor bana. Öyleyse, hayatımızın en mutlu yolculuğu olsun bu!

Japon ise finiş öncesinde bir kısa mesafe koşucusu gibi gidiyordu. Asfaltın üstünde giden araba değil de, bizdik sanki. Yolculuk kazasız belasız, fakat epey sarsıntıya yol açarak sona erdi. Bu yolculuğun izlenimlerini okurlarımıza şöyle anlatmıştın sen:

"Kahire yakınlarında Senteris adında bir köy vardır. On bin kadar, esmer, neredeyse kara derili, sıska, uzun boylu köylü yaşar burada. Üstlerinde uzun entariler vardır ve çoğu yalınayaktır. Toprağı karasabanla ekerler. 1500 dönümlük bir topraktır bu. Bunun dört yüz dönümü beş toprak ağasınındır. Geri kalan toprak, aile başına iki üç dönüm kadar, köylünündür. Hiç toprağı olmayan köylülerin oranı ise yüzde altmıştır.

Senterisliler, Mısırlıların çoğunluğu gibi, konuksever, güleryüzlü insanlardır. Ve yoksuldurlar.

Bu köyde sarışın kadın herhalde çok seyrek görülüyor olmalı. Bunlar da zaten, egzotizm meraklısı, buraya fotoğraf makinesiyle gelen kendini beğenmiş ya Amerikalı ya da Batı Alman turist kocakarılardır. Bu nedenle, karımın sarı saçları ve gülümseyişi, Senterislilerde, özellikle genç kızlarda canlı bir ilgi uyandırdı. Vera'nın Rus olduğunu öğrendiklerindeyse, gerek çocukların, gerek yetişkin insanların yüzleri dişlerinin aklığıyla ışıldadı. Yaşlı bir köylü, Vera'ya bakarak ve benim omzumu sıvazlayarak, bana, Nâsır'ın adının yanında iki kez Moskova adının geçtiği bir şeyler söyledi. Çevirmen Fransızcaya çevirdi: "Moskova da, Nâsır da barış istiyor. Onlar dosttur. Biz Sovyetler Birliği'ni seviyoruz. Sovyetler Birliği: 'Mısır'a dokunmayın!' dedi. Fransızlarla İngilizler Mısır'a saldırdıklarında dedi ki: 'Mısır'a saldırmak, bana saldırmak demektir.' Sovyetler Birliği çölümüze su getiriyor."

Kervansaraya benzeyen bir yapının avlusunda oturduk. Altmış kişiden oluşan varlıklı bir ailenin mülküymüş. Bayramlar burada kutlanıyor, düğünler burada yapılıyor.

Kırk beş yaşlarında, çok uzun boylu, esmer bir köylü, yirmi dakikadır konuşuyor. Adını sormadan öğrendim: Hasan Zeker Osman Ali Ağa. Bu "Ağa" lakabı tuhafıma gitti. Meğer dedesinin babası, büyük dedesi Anadolu'da askerlik yapmış. Adına eklenen bu Türkçe "Ağa"lıktan başka Anadolu'dan hiçbir şey yok Hasan Zeker'de.

Hasan Zeker konuştukça öfkeleniyor, öfkelendikçe daha bir ateşli konuşuyor. Köylüler onu, arada bir başlarını onaylama anlamında sallayarak, saygıyla dinliyorlar. Çevirmen ara sıra not ediyor Hasan Zeker'in sözlerini. Vera soruyor: "Ne söylediğini anlıyor musun?" Nedense şaşırıyor Arapça anladığıma. "İşittin mi, Lumumba dedi, işittin mi, Gizenga dedi?" Ve gerçekten de Mısır'ın Senteris köyünden köylü Hasan Zeker Ali Ağa 'Lumumba' diyor ve göğsünü dövüyor yumruğuyla, 'Gizenga' diyor ve gözleri şimşekler yağdırıyor.

Çevirmen bu söylevi, Birleşmiş Milletler Örgütünde Birleşik Arap Cumhuriyeti delegesinin söylevini çevirircesine büyük bir ilgi ve saygıyla çevirdi Fransızcaya. Ben de not ettim: "Afrika uyandı, çöllerde aslanlar kükremeye başladılar. Sömürgecilik son nefesini veriyor. Emperyalizmde açılan yara ölümcüldür. Fakat gönlümüz ferah olamaz. Emperyazim kedi gibi dokuz canlıdır. Ölecek, bir başka kılıkta yeniden doğacaktır. Emperyalizmin yardakçıları bizim aramızda da var. Emperyalistlerin buyruğuyla Lumumba'yı öldürenler onlardır. Şimdi de Gizenga'yı yok etmek istiyorlar. Gizenga'yı kurtarmalıyız. Nâsır'a telgraf gönderdik, 'Başkan -diye yazdık-, Gizenga'yı kurtarmak için ne gerekiyorsa yapmalısın.' Sovyetler Birliği'nde insanlar Gizenga'yı kurtarmak için ne yapıyorlar? Ne düşünüyorlar? Hükümetinizin Gizenga'yı kurtarmak istediğini biliyoruz. Fakat insanlarınız Gizenga için ne yapıyorlar?"

Senteris köyünden Hasan Zeker'in söylevini kısaltarak aktardım. Gerçekte, yarım saati aşkın bir konuşmaydı bu. Belki de Nâzım Hikmet gerçekliği allayıp pulluyor diye düşünen okurlar çıkabilir. Böyle düşünmeyin. Her şeyi olduğu gibi yazıyorum. Hiçbir şey eklemeden.

Şimdi o dar, dolambaçlı köy yolları; yoksul, balçıktan yapılmış evler; su değirmenini döndüren gözü bağlı öküzler; ağaç karasabanlar; çıplak, esmer ayaklar; yırtık pırtık uzun entariler; yumuşak, sevecen bakışlar ve Senteris köyündeki ılık şubat güneşi çok uzaklarda kaldı. Fakat Senteris'te sorulan sorunun yanıtı, Moskova'da, masamda, şiirler ve mektuplar olarak yatıyor. Leningrad'dan, Moskova'dan, Omsk'tan, Lvov'dan, Sverdlovsk'tan, Lugansk'tan, Kişinev'den, Gorki'den, Kuybışev'den, Tacikistan'dan, Türkmenistan'dan -gelen şiirler, mektuplar- hepsini saymak olası mı? Sovyet toprağı sonsuz. İşçiler, kolhozcular, izciler, evkadın-

ları, emekliler, öğretmenler, mühendisler, şairler, askerler yazdılar bu mektupları. Hepsini yayımlamak isterdim, ama olanaksız, sadece altı tanesinden birkaç satır almakla yetineceğim:

'Sömürgeciler Lumumba'yı öldürebilir, Gizenga'yı zincire vurabilirler. Fakat halkların yüreğindeki özgürlük aşkını öldüremezler. Antoine Gizenga'ya özgürlük!' (Kievli izciler)

'Biz, Leningrad, 80 no.lu okul 7 B öğrencileri, sömürgecilerin vahşi, barbar davranışlarına öfkeyle doluyuz. Antoine Gizenga'ya özgürlük!'

'Afrika halkı Gizenga'yı canlı ve özgür görmelidir. Her namuslu insan bunu haykırıyor.' (Tara kentinden İ. A. Zaytsev)

'Bu baskı sadece Gizenga'ya değil, Afrika'nın tüm halklarına yöneliktir. Halkların mutluluğu ve özgürlüğü adına, karşı çıkılmalıdır.' (Stepnyak kentinden A. Kritski.)

'Patris Lumumba'nın savaş arkadaşı Gizenga'nın cellatların elinden kurtarılması için, onun yazgısı konusunda kaygı duyan herkes ne yapılması gerektiğini söylemelidir.' (Starobelsk'ten Ponomarev çifti.)

'Hem yaş hem sağlık olarak -1882 doğumluyum- ölümün kıyısında bir insanım. İleri yaşlarda bile insana yaşama gücü veren şey, insanlığın gelecekteki mutluluğuna olan inançtır. Sömürgeciliğe karşı savaşan Antonie Gizenga'nın yaşamı kurtarılsın! (Moskova kentinden, emekli M. Gorovaya.)

Senteris köyünden Hasan Zeker'in sorusuna Sovyet insanlarının yanıtını Tacikistan'ın Cilikul köyünden genç şair Payzi Orazoğlu'nun mektubundan birkaç satırla bitirmek istiyorum:

'Lenin Asya'sının savaşçı yazarları Afrika'nın onuru Antoine Gizenga'nın yaşamı uğruna mücadeleye can atıyorlar! Dünya kamuoyuna yürekten önerim şudur: Moskova ya da New York'ta, Antoine Gizenga'nın yaşamının savunulması için uluslararası bir kurul hemen oluşturulmalıdır...'

Sen altı mektuptan alıntı yapmışsın Nâzım, altmış mektuptan yapabilirdin. Hepsini okudum şimdi. Senin özenle düzenlediğin sarı dosyadalar. Birçok zarfın üzerinde sadece "Nâzım Hikmet. Moskova" diye yazılı. Zarflarında sadece bu sözcükler yazılı mektupların gelip seni bulmasından bir parça gururlandığını biliyorum. Hele onlar çok uzaklardan gelmişlerse. Sözgelimi, Japon Adaları'ndan ya da Afrika'dan, Mısır'dan.

Kahire'de avukat Şahota'nın ailesiyle dost olduk. Nâzım kurultaya gittiğinde karısı Mari otomobille beni almaya gelirdi. Sokaklarda bir sarışın kadının tek başına dolaşmasının pek de kolay olmadığı yabancı bir kentte tek başına, Nâzım'sız sıkılmayayım diye. Çocuklar sürü halinde koşu-

yorlardı arkamdan, ve Nâzım, onların bir gün kendilerini tutamayıp uzun, sarı saçlarıma atılacaklarını, ve işte o zaman işimin bitik olacağını söylüyordu.

Bir an geldi, kendiliğinden, her şeyimizin Mısır hükümetince ödendiği otelimizde değil de, avukat Şahota'nın evinde yemeğe başladık öğle yemeklerimizi. Nâzım oturumlar arasında oraya geliyor ve iki saat kadar dinleniyordu. Çok fazla tanımasa da, cana yakın bulduğu, güven duyduğu insanlar arasında kendini iyi ve rahat hissetmek gibi az rastlanır bir özelliği vardı.

Arap dostlarımızın kitap rafında "Ogonyok" dergisi koleksiyonları ve Lenin'in Rusça kitaplarını görmek bizi şaşırttı ve sevindirdi. Bunlar yoluyla Rusça öğrendiklerini söylediler.

Şahota: "Sizden tek ricamız, bize Lenin'in kitaplarını göndermenizdir,-dedi.- Bizde topu topu iki tane var. Bu çok az. -Ve gülerek ekledi:- Sanırım çok daha fazla yazmıştı, öyle değil mi?"

Çok geçmeden bu ailenin trajedisini öğrendik. Her şey, Senteris köyüne giderken yolda başımızdan geçen bir küçük olayın hikâyesiyle başladı. Köye giden yolu yarıladığımız bir yerlerde, Kahire'den otuz kilometre ötede, ağaç karasabanla toprağı süren, uzun boylu, kuru, sırım gibi bir köylü gördük. Nâzım Japon'dan durmasını rica etti. Saban izlerinden geçerek çiftçiye yaklaştık. Güneşin kavurduğu esmer yüzü, ayaklarının altındaki toprağın çatlamış yüzünün bir örneğiydi.

Bizi görünce durdu ve biz, hepimiz, elini sıkarak selamlaştık onunla, fakat Nâzım parmaklarını yüreğine, dudaklarına ve alnına götürdü.

Köylü sadelik içinde duruyordu. Tüm soruları ağırbaşlılıkla yanıtlıyordu. Onu ilgilendiren şeyler toprak, hasat, kuraklıktı ve bu konularda hevesle konuşuyordu.

- Radyo dinliyor musunuz? Gazeteleri okuyor musunuz? - diye sordu Nâzım.

- Okuma bilmem, öğretmene gidecek zamanım yok. Kuşluk vaktinden akşam hava kararıncaya kadar çalışırım. Aile büyük. Çocuklar çoğaldıkça, daha çok yiyorlar...

Vedalaşırken köylü Nâzım'ın elini avucunda tuttu ve şöyle dedi:

- Bu akşam oğullarıma, tarla sürerken iyi bir insanla karşılaştığımı anlattığımda, bana senin kim olduğunu, nereden geldiğini soracaklardır. Görüyorum ki Müslümansın, karın gibi gâvur değilsin.

- Yazarım ben. Nâzım Hikmet. Türkiye'de doğdum. Köylünün yüzünü sanki birden kara bir bulut kapladı.

- Yazık, -dedi.

- Neden?- diye şaşkınlıkla sordu Nâzım.- Türk'üm ben. İstanbul'u işitmedin mi?

Köylü elini salladı sadece:

- Senin iyi bir insan olduğunu görüyorum, -diye bir kez daha yineledi,-Ama Türkler kötü insanlar.

- Neden?- diye bir çığlık kopardı Nâzım.-Neden kötü insan olsun Türkler?

- İsrail'le dostluk ediyorlar. Madem Yahudilerle elbirliği ediyorsunuz, demek ki bize karşısınız. Yazık.- Sıska atını kamçıladı, kürek kemikleri rengi atmış gömleğinin altında sivrileşti, elleriyle saban kazığını kavradı, bizi toz toprak içinde bırakarak ve bir kere bile yüzümüze bakmadan, yanımızdan geçip gitti.

-Buyurun... -dedi Nâzım şaşkınlık içinde.- Düşünebiliyor musunuz, hiçbir zaman şehire gitmemiş, tek bir Yahudi görmemiş, cahil bir adam, ama nasıl nefretle dolu! Zavallı Yahudi kardeşlerim benim. Nasıl trajik bir halk! İnsanlık sanki bir şeylerin öcünü alıyor onlardan. Neden böyle bu?

Şahota ve karısı sessizce dinliyorlardı Nâzım'ı.

Nâzım:

- Siz ne diyorsunuz bu işe? -diye sordu onlara.

- Ne denir ki? -diye kederle yanıtladı Şahota.- Anne! -yaşlı annesine seslendi,- Anne! Buraya gel.

Ufak tefek, derli toplu yaşlı kadın geldi yanımıza ve aydınlık bakışlarını çevirdi oğluna:

- Anne, söylesene Nâzım'a ailemiz kaç yıldır yaşıyor Mısır'da?

Yaşlı kadın biraz düşünerek:

- Hemen hemen dört yüz yıl,- diye yanıtladı.

- Hemen hemen dört yüz yıl! Ve bizden hiç kimse gitmek istemedi buradan! Kendilerini Arap olarak duyumsuyorlardı. Başka bir geleneğimiz, bizi onlardan ayıran bir şeyimiz yok, tıpatıp onlar gibiyiz. Ve şimdi gitmemiz gerekiyor. Fakat, benim ülkem, benim yurdum burası! Mısır'ı seviyorum, ben onun tohumuyum! Şimdi ben ne yapmalıyım Nâzım Hikmet? Çok güç durumdayım. Yahudiyim ve şimdi insanlar kaçıyor benden. Güvenmiyorlar. Okulda kızlarımıza sataşıyorlar. Çok küçükler daha. Onlar yanı başımızda İsrail diye bir ülke olduğunu ve durmadan bu yana baktığını anlatamam... İşte böyle, Nâzım.

Bir ulustan insanlar başka bir ulusa sövmeye başladıklarında Nâzım sakin kalamazdı. Kim olursa olsunlar. Aslan gibi kükrer ve karşı çıkmaya kalkışanın durumu kötü olurdu. Fakat Yahudilere karşı özel bir duygusu

vardı. "Neden Yahudi kanı yok bende?" -diye içtenlikle yazıklanırdı. "Polonya, Fransız, belki Alman, hatta Gürcü kanı var, ama Yahudi kanı yok. Öyle isterdim ki olmasını. Ne çileli bir halk bu. Yazgısını paylaşmak isterdim. İşte tüm komünist hareket içinde bu kadar çok komünist Yahudi olması bundan. Komünizm nah buraya kadar gerekli onlara, -elini çenesinin altına götürdü.- Her türlü ırk ayrımcılığı, ancak, tam yetkinliğe ulaşmamış, bilgili ve bilinçli bir komünist toplumda ortadan kalkar. Hangi ulustan olduğunun sorulduğu anketlerden nefret ediyorum. Aşağılayıcı bir şey bu. Böyle anketleri Sovyetler Birliği'nde görmek özellikle kötüme gidiyor. Sovyetler Birliği'nde herkes Sovyet yurttaşı olmalıdır. Sovyet yurttaşı! İşin özü budur! Ulusal kültürler, ulusal tarihler reddedilecek demek değildir bu, hayır! Fakat bizde insanlar, kökenleri ne olursa olsun, Gürcü, Rus, Azerbaycanlı, her şeyden önce Sovyet insanıdırlar. Lenin'in ulusal soruna bakışını ben böyle anlıyorum."

Ve Nâzım, Yahudi kökenlilere karşı özellikle ilgili, duyarlı ve iyi yürekliydi. Karşılığını da aynen aldığını söylemeye gerek var mı? Nâzım'ın dostları arasında, çok sayıda Yahudi kökenli Rus, Polonyalı, Fransız, İtalyan, Çek, Grek, ve hatta Mısırlı'nın bulunmasının nedeni budur. Fakat bir tek derdi vardı Nâzım'ın:

- Şu herifler, Yahudi kardeşlerim, ne istiyorlar senden? -Ve şakacıktan bir tehdit savururdu:- Beni Yahudi karşıtı yapacak tek şey budur.

Nâzım'ın Mısır'da çok büyük ünü ve saygınlığı vardı. Yığınla muhabir sabahtan akşama kadar ayrılmıyordu çevresinden. Çeşitli Asya ve Afrika ülkesinden gelen delegeler onunla konuşmak için sıraya giriyordu. Gece yarılarına kadar, tutkuyla, doymak bilmezce çalışıyordu ve bu kaygılandırıyordu beni. Fakat öte yandan birçok insanın ona gereksinim duymasının onu esinlediğini, gücüne güç kattığını görüyordum. Böyle zamanlarda, iyiliğin ve barışın bilge bir yayıcısıydı o. Onunla konuşan insanlar, yaşamlarının amacını daha açıklıkla görüyorlar ve buna tanıklık edişim sevindiriyordu beni.

Kurultay'ın başlamasından on gün önce gelmiştik Mısır'a. Kahire kurultaya hazırlanıyordu. Gazetelerde çağrın hemen yayımlandı ve "Bakmayın sarı saçlı olduğuma, ben Asyalı'yım. Bakmayın mavi gözlü olduğuma, ben Afrikalı'yım" dizeleri çok kişinin dilinden düşmez oldu.

"Dış görünüşüyle Türk'ten çok bir Kuzeyli'ye benzerdi. Uzun boylu, sarışın, mavi gözlüydü, -diye yazıyor Ehrenburg.- Her yerde rahat, özgür hissederdi kendini, Moskova'da, Roma'da, Varşova'da, Paris'te... Ama gönlü Türkiye'deydi. Evindeki divan bir Türk kumaşıyla kaplıydı. Beni restoran "Bakû"ya götürmüştü: 'Burada yemekler biraz bizimkilere benzi-

yor'. Bir kurultayda, uluslararası bir toplantıda bir Türk'le karşılaştı mı, kopamazdı ondan. Bir keresinde şöyle dedi bana: 'Geçenlerde şiirlerimin İzlandaca çevirilerini gönderdiler... Şaşılacak bir şey... Ama Türkiye'de yayımlamıyorlar beni. Zaten yayımlasalardı da, o şiirleri kendileri için yazdıklarım okuyamayacaklardı, çünkü okuma yazmaları yok...' 'Vasiyet' adlı şiirinde şöyle yazıyordu: '...ölürsem o günden önce yani/-öyle gibi de görünüyor-/Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni/ Hasan beyin vurdurduğu/ırgat Osman yatsın bir yanımda/kırkı çıkmadan ölen şehit Ayşe öbür yanımda, ve de uyarına gelirse/tepemde bir de çınar olursa/taş maş da istemez hani...'*

Şimdi neden anımsıyorum tüm bu sözcükleri Nâzım? Onlar destek oluyorlar bana. Bu konuda da haklı çıktın.

Kurultay 12 Şubat 1962'de açıldı. "Faruk Sarayı" salonu delegelerle doldu. Bu bir sarı ve kara derili insanlar deniziydi. İlk kez böyle olağanüstü bir toplantıya katılıyordum, o da yarı yasal olarak. Uzakta, önde, senin geniş ve yüksek sırtını ve güçlü boynunu görüyorum. Başkanlık divanı seçimine başlamak üzereyken Çin delegesi ansızın kalktı ve şunları söyledi: "Şimdi, burada bulunan bir yazarın oy hakkından yoksun bırakılmasını istiyoruz. Kendisi burada Türkiye edebiyatının temsilcisi olarak bulunuyor. Nâzım Hikmet'ten söz ediyorum. Türkiye pasaportu taşımayan, buraya Moskova'nın pasaportuyla gelen bir kimse nasıl Türkiye edebiyatının elçisi olabilir? Kendisinin delegelikten çıkarılmasını istiyoruz."

Salona derin bir sessizlik çöktü. Birkaç saniye sonra ilerdeki sıraların ortalarından Nâzım'ın usulca çıktığını, acele etmeksizin kürsüye doğru yürüdüğünü ve delegelerin önünde rahat, sakin, onurlu, durduğunu gördüm. Bir süre, sessizce, insanların gözlerine baktı. Salondaki sessizlik daha da derinleşti.

"Sanıyorum ki, -dedin- Asya Afrika Yazarları Kurultayı'nda Türkiye'yi temsil etmek hakkına sahibim, çünkü, kendi halkının dilinde yazan bir yazar ülkesinin edebiyatını temsil etmek hakkına sahiptir. Ve burada bir yazarlar toplantısı yapılıyor, polis toplantısı değil. Ne yazık ki, yurdumda, Türkiye'de, bugün benden daha iyi bir şair yok. Bundan da öte, sanıyorum ki, salonda bulunanlar arasında bugün dünyada en tanınmış şair benim. (Alkışlar duyuldu.) Eğer abartıyorsam ve herhangi bir kimseyi incittiysem, lütfen gelsin, sevinçle elini sıkmaya hazırım. - Delegeler soluklarını kesmiş, oturuyorlardı. Kimse kımıldamadı yerinden.- Öyleyse, saygı değer yazar arkadaşlarım, beni sadece oy hakkımdan yoksun kılmamakla kalmayıp, şimdi, şu anda başkanlık divanına seçmenizi istiyorum sizden.

(*) Bkz. "Eserlerine Girmeyen Şiirleri", s. 228-229. (Çev.)

Oyu "olumlu" olanlar elini kaldırsın lütfen. -Ve eller ormanı kalktı yukarıya. Nâzım geçip başkanlık divanına oturdu, fakat eller hâlâ yukardaydı. Dış görünüşüyle sakindi. Fakat bu zaferin ona neye mal olduğunu tahmin edebiliyordum. O ki, evimize gelen kimi gençler tanışmak için ellerini uzatırken kendilerini: "Ben, şair, filan ya da falan..." diye tanıttıklarında şaşırırdı her zaman. Onlara gizlemediği bir ironiyle bakar ve sonra her zaman şöyle derdi: "Tüm yaşamım boyunca şiir yazarım, ve kimi kez hiç de fena değildir yazdıklarım, ama hiçbir zaman "Ben, şairim" diye tanıtamam kendimi... Bizde, Doğu'da, şairim demek övünmekle, kendinin iyi insan olduğunu söylemekle aynı şeydir..."

Nâzım'ın Kahire'de yaptığı şey, zorlu, gergin bir siyasal savaşımın gerekli bir eylemiydi. Davranışının nedeni, hiç kuşkusuz, kendini beğenmişlik ya da kibir değil, ilerleme ve barışın çıkarlarını savunma gerekliliğiydi. Zafer kazanmak zorundaydı ve kazandı. Gün boyunca çalışıyor, soruları yanıtlıyor, dinlenme aralarında tartışıyor, insanları ikna ediyor, ilerde yapacağı konuşma için notlar alıyor ve sayısız demeç veriyordu. Bütün bu çalışmalar sırasında Sovyet yazar ve şair arkadaşlarının desteği, yakınlığı ona güç kazandırıyordu. Güçlü ve soylu bir yeteneğe her şeyin üstünde değer veren Nâzım için, Mirza Dursunzade, Zülfiya, İrakli Abaşidze, Habit Musrepov, Kâmil Yaşen gibi yazar ve şairlerle görüşmeler her zaman bir sevinç nedeniydi. Burada ise bir mutluluk olmuştu bu. Birkaç gün sonra, karşılaşmalarımızdan birinde Cemal Abdül Nâsır sana, kadın şair de içlerinde olmak üzere Sovyet heyetinin neden sadece komünist yazarlardan oluştuğunu soracak ve sen tüm içtenliğinle şöyle diyecektin ona: "Komünist yazar, partinin gözü ve kulağıdır. Fakat o, halkını işitebilmek ve anlayabilmek için derisiz yaşamak, onun acısını, sıkıntısını ve yaşamın adaletsizliğini kendi bağrında duymak zorundadır. Komünist yazar, koyduğu teşhisi hiç kimseye, hatta genel sekretere, hatta devlet başkanına söylemekten çekinmez. Bu gerçek için cezalandırılabilecek de olsa. O bükülmez bir kişilik, yani komünist olmak zorundadır. Size, Mısır'a çok yetenekli, çok dürüst yazarlar geldi. Çoğunluğu dostumdur. Kitaplarını çevirtin. Onların yalnızca iyilik öğreticisi olduklarını göreceksiniz".

O gün otele gece yarısı geldin. Ve işte o zaman gerginlik kendini gösterdi... Ve sabah erkenden, dişlerinin arasında sigara, ayaktasın: "Ne yatması! Sen ne diyorsun! Orada kavga var. Dostlarımla birlikte olmalıyım!"

Sonra, "Gizira-Palas"ın restoranına kahvaltı için indiğimizde olanları anımsıyor musun? Bizi Çin heyetiyle aynı otele yerleştirmişlerdi. Hiçbiri selamlaşmadı bizimle. Çin Kültür Bakanı başkanlığında (Mao Ze Dun'un kardeşi, ünlü bir yazar ve senin iyi, eski bir ahbabın olan Mao

Dun'du bu) on üç yazardan oluşuyordu heyet. Çinliler de bizim gibi kurultayın başlamasından çok daha önce gelmişlerdi, ve tüm bu günler boyunca Mao Dun seni Sovyetler Birliği'ni desteklemekten vazgeçirmek, Çin'in yanına çekmek için dil dökmüştü. Çin Halk Cumhuriyeti'nde kültür devrimi henüz başlamaktaydı ve onun yıkıcı gücünün geniş boyutlarını o sırada çok az kişi kestirebiliyordu henüz. Fakat sen, Çinlilerin ülkemizi dünyanın sömürge halklarıyla karşı karşıya getirmeyi denedikleri Stockholm Dünye Barış Konseyi oturumunda ilk savaşı vermiştin ve senden çekiniyorlardı şimdi. Burada, Asya'da, senin sesinin insanların çoğunluğu için inandırıcılığını biliyorlar, gazetecilerin sabah erkenden oteli kuşattıklarını görüyorlar ve seni kendi yanlarına çekmek istiyorlardı. Biçimsel de olsa, gelip Çin'de yaşamanı öneriyorlardı. Gerçekteyse, Paris'te, Roma'da, İsviçre'de, her nerede istersen, sıkıntısız bir yaşamdı vaat ettikleri sana, yeter ki Sovyetler Birliği'nden ayrıl ve onun partisiyle bağlarını kopar. Önce sabırla, yanlış konumda olduklarını anlatmaya çalıştın onlara, sosyalist ülke halklarıyla uluslararası dayanışma duygularına seslendin, fakat onlar kendi çizgilerini koruyorlardı ısrarla ve o zaman ilişkiyi kestin sen de. İşte seni kurultayda oy hakkından yoksun kılmayı denemelerinin nedeni buydu. Ve işte bu yüzden kültür devriminin ateşinde ilk yakılan kitaplardı seninkiler. Fakat Mao Dun'a insan olarak acıyor, bu işlevi zorunlu olarak üstlendiğinden kuşku duymuyordun. Bir süre sonra, tüm görevlerinden alındığını, yapıtlarının yayımlanmadığını ve artık adının anılmaz olduğunu öğrendiğinde, şaşırmadın.

-Hayır, -dedin o sabah, kesin bir tavırla,- Çinli yoldaşların birçok delegeyi yanlış amaçlar için kullanmalarına izin vermeyeceğiz. Gördün, delegeler içinde çok genç olanlar var. Kimileri siyasal savaşım deneyinden yoksun, kimi "yazar"ların ise yazılmış tek satırları yok henüz, fakat içlerinden çoğu Çin'de aylarca konuk edildiler bile. Karışık bir durum.

Ve Nâzım çalışıyordu. Sovyetler Birliği'nin ve tüm ülkelerde ilerici insanların barış için nasıl savaşım verdiğini yorulmak bilmeksizin açıklıyordu. Silahsızlanmanın, Çin heyetince ileri sürüldüğü gibi, hiç de sömürge halkları silahlarını bırakmaya, sömürgecilere karşı savaşımdan el çekmeye çağırma anlamına gelmediğini anlatıyordu. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin oluşturulması, kültürlerin gelişmesi için Sovyetler Birliği'nin çıkar gözetmeksizin, enternasyonalist ilkelere uygun olarak bu ülkelere nasıl yardım ettiğini pek çok örnekle kanıtlıyordu. Hiçbir zaman kurnazlığa sapmıyor, özgürlük yolundaki tüm halkaları pusuda bekleyen güçlükleri dürüstçe dile getiriyordu. Yalandan, söz saptırmacılığından nefret ederdi Nâzım. Bu yüzden onu dinliyor, inanıyorlardı ona.

Söylevin şöyle sona erdi Nâzım: "... Ben ülkemdeki edebiyatın ilerici, sosyalizmden yana, emperyalizme karşı kanadının temsilcisiyim... Bizler ulusal bağımsızlıktan, barış içinde bir arada yaşamaktan ve barıştan yanayız.

Emperyalizme, sömürgeciliğin her türüne ve emperyalistlerce tezgâhlanan dünya savaşına karşıyız.

Bizim içim bağımsızlık, siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlık demektir.

Toplumsal adalet derken bizim anladığımız, emperyalistlerin ve sömürgelerin, işgalcilerin ve onların tutsaklarının bir arada yaşamaları değil, türlü toplumsal sistemlerden ülkelerin bir arada yaşamalarıdır.

Bizim anladığımız barış, işgalciler ve emperyalistlere karşı silahlı savaşımın reddi demek değildir. Bizim anlayışımıza göre barışın korunması, insanlığın önemli bir bölümünü yok edecek olan nükleer bir savaşın çıkmasına engel olmak demektir".

Sarayın girişinde, heyet başkanlarının kısaca tanıtıldığı pankartlar asılmıştı. Senin için şunlar yazılıydı: "Nâzım Hikmet, dünyaca ünlü şair, 56 dile çevrilmiş birçok kitabın yazarı, Dünya Barış Konseyi bürosu üyesi.

Kurultayın kapanışından bir gün önce Başkan Nâsır konuk yazarların onuruna bir kokteyl verdi.

Belirtilen saatte, bizi kokteylin verileceği "Faruk Sarayı"na götürmek üzere yakışıklı, kültürlü bir genç adam geldi otelimize. İngilizceyi benden de kötü konuştuğu için çok iyi anlaşıyorduk.

Sarayın avlusunda otomobilden indiğimizde binlerce insan gördük. Muazzam bir yoksullar kalabalığıydı bu. Çoğunluğu lime lime paçavralar içinde, yalınayaktı. Fakat gözleri alev alev parlıyordu. Başkanlarını görmeye gelmişlerdi buraya. Nâsır adı hepsinin ağzındaydı. Nâsır'a bu taparcasına bağlılık, sözcüğün tam anlamıyla, tüm Mısır'da duyumsanıyordu. Sokaklarda, dükkânlarda, kahvelerde, otellerde, köyde karşılaşıp görüştüğümüz herkes, başkanın bir resmini taşıyordu: boynunda, bel kemerinde, para cüzdanında, saatinde... Nâsır adı anıldığında insanların bakışları değişiyordu. Bu sevgideki aşırılık Nâzım'ı korkuya düşürmüştü, fakat sıradan Mısır insanını ülkeyi açlıktan ve yabancı boyunduruktan kurtaracak, yoksullara iş, ekmek ve su verecek muazzam akıllı güç olarak Nâsır'a inanmalarını da anlıyordu.

Fakat "Faruk Sarayı" önündeki avluda otomobilden indiğimizde, bu ülkenin toplumsal yeni baştan kuruluşu için nasıl devce bir çalışma gerektiğini bir kez daha gördük: Polis kuşatması sayesinde yanlarından yürüyerek geçebildiğimiz bu insanların çoğu, sıska, kuru avuçlarını

uzatıyorlardı bize doğru. Gözleri trahomdan çürüyordu ve üstlerindeki paçavralar ancak örtebiliyordu bedenlerini.

- Bileş! Bileş! Bileş! -diye bağırıyordu bize eşlik eden genç adam.- Çekil! Çekil! Çekil!

Ve kalabalıktan kesintisiz bir uğultu yükseliyor ve tanrı-insan Cemal Abdül Nâsır'ın geçmesi gereken geçide ulaşmak için yırtınıyordu bu insanlar.

Fakat Başkan Nâsır, sadece onları, kendi uyruklarını değil, muazzam büyüklükteki salonda toplanmış olan birkaç yüz yazarı da uzun süre beklemek zorunda bıraktı.

Eski salona girdiğimizde bizi onun muazzam büyüklüğü ve ayakların buz üzerindeymiş gibi kaymasına yol açacak kadar temizlenip parlatılmış parke tabanı şaşkına uğrattı. Salon göz alabildiğine bomboş, eşyasızdı. Doğu süsleriyle, görkemle resimlenmiş duvarlar boyunca, üzerine oturulabilecek ya da yaslanabilecek hiçbir şey yoktu.

Tören yöneticisi, elinde mikrofon, yazar heyetlerini Arap alfabesine göre duvar boyunca sıralamaya, salonun ortasında da Mısır yazarlarından bir kare oluşturmaya çalışıyordu. Fakat kimse ötekinin arkasında kalmak istemediğinden bir tartışmadır gidiyor, herkes öne geçmeye yırtınıyor, çoğu ayak diriyor, kümeler oluşturuyorlardı ve yönetici çaresiz kalıyordu. Neredeyse bir saat geçti böyle. Kargaşa sürüp gidiyordu. Nâzım öfke doluydu, yorulmuştu ve daha fazla ayakta kalmak istemiyordu.

Sonunda birtakım heyetler kendi görüşlerinde direndiler ve yeni bir karar alındı: Latin alfebesine göre sıraya girilecekti. Yine bir karışıklık baş gösterdi. Bizim kılavuz cebinden üzerinde "Türkiye" yazılı beyaz bir levha çıkararak Nâzım'ın ceketinin yakasına iğneledi. Üç duvar boyunca sıralanmış dizinin hemen hemen en sonuna, yani başkanın geleceği varsayılan yerin herkesten daha yakınına düşmüştük.

Ama o hâlâ görünürlerde değildi. Nâzım öfkeden çatlayacak gibiydi. Şimdi çıkıp gideceğini söyledi, "Allah belasını versin böyle kabul törenlerinin!"

O sırada karedekilerden Mısırlı bir bayan yazar düşüp bayıldı ve karga tulumba götürdüler. Bizim kılavuz, bunu Başkan Nâsır'a olan aşkla açıkladı.

- Hayır! -diye bağırdı Nâzım.- Aşktan maşktan değil! Daha fazla dayanamadı bu barbarlığa, daha fazla ayakta kalamadı! Ben bu zavallı gibi yere yuvarlanmak istemiyorum! -Ve Türk usulü bağdaş kurup oturuverdi parke döşemeye.

Bizim kılavuzun şaşkınlıktan dili tutuldu. Korku ve ümitsizlik içinde,

kalkması için yalvarmaya başladı Nâzım'a; öteki başını hayır anlamında salladı ve cehennemin dibine yolladı kılavuzu.

Nâzım'ın bağdaş kurup oturmuş olduğunu gören tören yöneticisi gözlerini kapadı ve açmadı uzun süre. Herkes Nâzım'a bakıyordu ve bence, imrenerek.

Ben kılavuza Nâzım Hikmet'in çok yorulduğunu, bu durumda tek çarenin onu rahat bırakmak olduğunu, yoksa tepesinin atacağını ve çıkıp gideceğini açıklarken kıs kıs gülüyordum. O zaman genç adam benimle Rusça konuşmaya başlayarak hayretler içinde bıraktı bizi:

- Öyleyse Türkiye heyetinin başkanı kocanız değil, siz olacaksınız.- Ve Nâzım'ın yakasından rozeti çıkarıp benim göğsüme iğneledi.

Kılavuzumuzun Rusça konuştuğunu işiten ve yaptığını gören Nâzım *öylesine kahkahalarla gülmeye başladı ki*, delikanlı tümden aklını kaçırabilirdi, fakat aynı anda başkan, çevresiyle birlikte hızla girdi salona. Yumuşak yünden gri kostümü içinde çok sade ve yakışıklıydı. Toplananlara sımsıcak gülümseyerek sıranın başına doğru yaklaştı ve her konukla ayrı ayrı el sıkışarak selamlaşmaya başladı. Çin heyetinin yanında bir süre durdu, Mao Dun'a bir şeyler sordu, sonra hızla ilerleyerek Sovyet heyetinin yanma gelinceye kadar bir daha durmadı. Bizim yazarlarla birkaç dakika konuştu. Aynı duvarın iki karşıt ucunda durduğumuz için onları iyi göremiyordum. Fakat bir başka şeyi görüyordum: Çin heyetinin tüm üyeleri yüzlerini duvara dönmüşlerdi. İçlerinden bir kadın ara sıra dönüp başkanın bizimkilerin yanından ayrılıp ayrılmadığına bakıyor, onun hâlâ Sovyet yazarlarıyla konuşmakta olduğunu görünce, dönmeyin işareti yapıyordu, kendininkilere.

Başkan görününce Nâzım kalkmıştı. Çin yazarlarına kederle bakarak başını kahırla salladı ve şöyle dedi: "Allah kahretsin, bir de bu insanlar onurdan ve mücadeleden söz ederek bugün Çin'de politika yapıyorlar. Zavallı Çin halkı, olağanüstü halk, binlerce yıldır özgürlük için çırpındı, gelip bu oportünistler tepesine otursun diye..."

Başkan bize doğru ilerlemekteyken bizim kılavuz Arapça uzun bir geleneksel selamlama tümcesi öğretti bana. Böylece Bay Nâsır'ı Arapça selamladım; o güldü ve karısının Arapçayı nereden öğrendiğini sordu Nâzım'a. Nâzım'la uzun süre, belki herkesten daha uzun süre konuştu. Gelişinden ötürü teşekkür etti, yolculuğun güç olup olmadığını, kendini Mısır ikliminde nasıl duyumsadığını, burada canının sıkılıp sıkılmadığını, her gün oteldeki odamıza gönderdiği hediyelerden benim hoşlanıp hoşlanmadığımı sordu.

- Söyleşimizi uzatmak isterdim, -dedi Nâzım'a- eğer kabul ederseniz?

- Ben de sizinle konuşmak isterdim,- dedi Nâzım.

Başkan Nâsır'la böyle tanıştık. Törenin resmi bölümünün bitiminde Nâzım'ı ve beni özel konuşmaya davet etti.

Nâzım'a uzun süre ülkesinden, onun yeni baştan kuruluşunun önündeki güçlüklerden, ilk sıradaki ekonomik ödevlerden, ülkesinin yeni kültüründen söz etti. Kahire'de neler görebildiğimizi merak ediyordu. Senteris'e gittiğimizi öğrenince, bu köyde edindiğimiz izlenimleri sormaya başladı tutkuyla.

Nâzım, köylülerin bizi kısa süre önce yapılan çeşmeye nasıl övünçle götürdüklerini anlattı. Bu çeşme onlar için yeni yaşamın simgesi olmuştu.

- Yoksulluğu gördünüz, biliyorum, fakat onunla mücadeleye henüz başladık. Yine gelin bize, ama bir ay çok az. Daha uzun süre için gelin. Size her şeyi gösteririz ve belki de yeni Mısır, yansımasını bulur şiirinizde. Biz, bu dünyada yeni olan her şey gibi, sizin çapınızda büyük bir şairin onayına da gereksinim duyuyoruz.

-Teşekkür ederim, -dedi Nâzım,- fakat ben, şairim ve özgürlüğe her türlü nimetten daha çok değer veririm. Konukluğa gelmeyi severim, fakat sadece kendi emeğimle kazandığım parayla yaşarım. Kitaplarım yayımlanmadı ülkenizde, alacağım bir telif yok, bu nedenle çağrınızı kabul edemem.

Birkaç dakika sonra biri geldi ve Nâzım'a birkaç ay içinde Kahire'de iki ciltte şiirlerinden bir seçmeler yayımlanacağını söyledi. Bunun için ne kadar para alacağını ve bu parayla Mısır'da ne kadar süre yaşayabileceğini açıkladı.

Başkan Nâsır "Bir Aşk Masalı" balesini çok beğenmişti ve Nâzım'dan kendi tiyatroları için özel olarak bir bale librettosu yazmasını rica ediyordu. Kısacası, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde kültürün yeniden doğuşuna katkıda bulunması için zaman ayırmasını istiyordu ondan. Ülkesinin geleceğinden, Sovyetler Birliği'yle dostluktan uzun uzun söz etti ve Asuan Barajı yapım çalışmalarını mutlaka görmemizi ve İskenderiye'yi ziyaret etmemizi rica etti.

Kahire'de çok gezdik. Nâzım burada, Mısır'da, İstanbul'un çizgilerini ve kendi halkının özelliklerini görüyor ve bu çok mutlu ediyordu onu. Sürekli olarak şu sözleri işitiyordum:

- İşte tıpkı bizde de böyledir. Kadınlar bizde de böyle giyinirler. - Yiyecekler, çocuklar, yüzler, minareler, hatta Hilton Oteli, her şey tıpkı Türkiye'deki gibiydi. Her yerde yurdunun çizgilerini, özelliklerini arardı ve burada, Kahire'de, ona her yerde olduğundan daha çok Türkiye'yi anımsatan bir şeyler buluyordu.

- Seni öfkelendirmiyor mu bu? Seni öfkelendirmiyor mu?- diye soruyordu sürekli olarak. Halkın yoksulluğuyla ilgili şeyleri gördükçe.

Konuştuğu sıradan insanların onda hemen Müslümanı, bendeyse "gâvur"u anlamalarına şaşıp kalıyordum.

Sokakta tesadüfen karşılaştığımız bir Çek dostumuz, Kahire işportacılarının sokaklarda sattıkları Doğu işi tatlıların bolluğu önünde Nâzım'ın gözlerinin nasıl parladığını görerek dehşet içinde bağırdı: "Aman ha, buralardan alınmaz bu şeyler! Yalnızca dükkânlardan alınır. İşportacılar baklavayla birlikte öyle çok bulaşıcı hastalık satarlar ki aklınız almaz. Verem basilleri, trahom, bin türlü şey. Üç yıldır bu ülkede çalışıyorum. Biliyorum ne dediğimi. Bu küçük tacirler mikrop saçar!"

Ve bizi bir tatlıcı dükkânına götürdü. Nâzım, gerisinde çocukluğunun bütün tatlılarının yattığı camlı vitrinin önünde durdu:

- Veracığım, tut beni! Şimdi burada ne varsa satın alabilirim! Öyle lezzetlidiriler ki! Hepsi de tıpkı Türkiye'deki gibi! Şu baklavaya bak, şerbeti nasıl sızıyor. Ah, hiçbir zaman böyle harika bir şey yememişsindir. Ağzım sulandı. Çok gülünç olduğumu biliyorum, ama elden ne gelir. Doğunun bütün bu hazinesini bir anda gövdeye indirmek isteği öldürecek beni!

Çek, güçlükle küçük masaya oturttu Nâzım'ı. Tezgâhın önünden ayrılırlarsa kendilerine istediklerinin ancak yarısının verileceğinden korkan küçük çocuklar gibi korku içindeydi Nâzım. Fakat Çek dostumuz düzen sağlamayı biliyordu. Nâzım yaşını başını almış bir insan gibi davranmak istiyor, fakat elinden gelmiyordu. Görüyordum bunu. Moskova'da, evimizde de, konuklar gittikten sonra şöyle dediğini biliyordum:

- Şu pastayı hemen buzdolabına kaldır, gözüm görmesin. Şimdi üzerine saldırabilirim, ve o da ben de mahvoluruz. Şişmanlamamam gerek. Benim için ölüm demektir bu. -Ve sonra, sabahleyin buzdolabına göz attığımda, orada bir dilimi bile kalmamış olurdu pastanın. Geceleyin uyanmış, oracıkta, buzdolabının hemen önünde, hırsız gibi haklamıştı kurbanını. Tabii, çatal bıçak da kullanmadan. Çevreye kırıntılar saçılmış, yerdeki muşambaya krema bulaşmış olurdu...

Çek, içi çeşit çeşit hamur tatlısıyla dolu kocaman bir yemişlikle geldi.

- Canınızın çektiklerini yiyin. Kalanı geri vereceğiz. Ben sonra öderim.

- Neden sonra? -dedi Nâzım, yalvarırcasına.- Ben hemen öderim. -Ve tezgâha doğru koştu.

- Evet, işte şölen diye buna denir! -diye bağırdı.- Bakın bu işten ben anlarım, ama içki işinden anlamıyorum. Sarhoş olamıyorum! Yazık, ama

böyle. Ah, Ekber Babam benim: Bir bilse babasının neler yediğini şimdi! Anlatacağım ona, Bakû'de, Kirovobad'da yapılan baklavanın baklava olmadığını. Kaba iş yapıyorlar. Ağızda erimiyor, şeker deniz kumu gibi gıcırdıyor. Ama bu tıpkı bizim oradaki gibi, eriyor! -İki lokma arasında söylüyordu bunları.- Yok, bir kerecik olsun ona Türk baklavası yedirmeliyim! Ne sanıyorsunuz, baklava tarifnamesini bizden aldı Azerbaycanlılar. Ne de olsa Türkiye'de daha önce başlamıştı bu işe.

- Tıpkı radyoyu, elektriği, buhar makinesini de sizden aldıkları gibi,- diye takılıyorum.

- Hayır, onları değil, ama baklavayı, evet! Bırakın, bir şeyleri de biz başkalarından önce bulmuş olalım, hiç değilse şu baklavayı!

Kahire'den ayrılmadan önce Nâzım bu tatlıcıya bir kere daha uğradı ve uzak yere götürmek için bir kutu baklava hazırlamasını rica etti. Şerbetinin akmaması ve erimemeleri için her türlü önlemi alarak yerleştirdiler kutuya baklavaları, ve en küçük bir delikten uçup gidebilecek mücevher tozunu paketler gibi paketlediler. Nâzım kutuyu renkli fiyongundan tutup kaldırdı ve bir debdebeyle, elini sıkarak vedalaşırken, tatlıcıya bu leziz şeyleri Moskova'da oturan ve hayatında hiçbir zaman gerçek baklava yememiş olan kendisi gibi Müslüman bir dostuna hediye olarak götüreceğini açıkladı. "Evet, tabii, her yerde Müslüman var, Moskova'da da. Elbette. Ya ne sanıyordunuz?"

Uçakta Nâzım kutuyu dizlerinde tutuyor ve parmaklarıyla fiyongunu çözüp bağlıyordu.

- Şunu ver de yukarı koyayım, -dedim.

- Dursun, yorulmadım, -dedi Nâzım.

Bir süre Nil üzerinde uçtuk. Çocukluğumuzun "mavi" Nil'i koyu sarı bir renkte görünüyordu yukardan. Gözlerimi ayırmaksızın bakıyordum pencereden. Bir süre sonra Nâzım'a döndüm. Fiyongu çözmüş, kutunun içindeki kâğıdı hışırdatıyordu.

- Ne yapıyorsun? - diye sordum hayretle.

- Baklava akmış mı akmamış mı bir bakayım dedim - diye yanıtladı.

Kutunun içine göz attım. Baklavalardan bir tanesi kayıplara karışmıştı.

- Ama onu Ekber'e hediye olarak götürüyorsun,- diye anımsattım.

- Çok var canım. Tam on parça. Hepsini birden yiyecek değil ya, uzun süre de kalmaz. Kurur. Lezzetini yitirir,- diye yanıtladı beni,- Kirovobad baklavasından da kötü olur...

Kutuyu yeniden bağladım, Nâzım sakinleşir gibi oldu.

- Uyumuyor musun?- diye birkaç kez sordu bana.- Uyumuyor musun?

Bir ara dalmışım. Gözlerimi açıp Nâzım'a baktığımda ağzı doluydu, avurtları şişmişti. Kutuya baktım, yırtılıp açılmıştı. Selefon kâğıtları paramparça olmuş, baklava da yarıdan aza inmişti.

- Ne yapıyorsun Nâzım! -dedim sitemle.- Neredeyse hepsini bitirmişsin baklavanın!

- Bilmiyorum! Kendimi tutamadım. Nasıl olduğunun farkına varmadan yemişim. Biraz daha kaldı, ama şimdi bunları yiyip bitirmek gerekiyor. Bu kadar az şey vermek ayıp olur,- ve bir saniye duraksamadan sonra geri kalan baklavaları da birbiri arkasına attı ağzına.

- Tanrım, şimdi Ekber'e ne diyeceksin? -diye sordum.- Ne kadar üzülecek...

- Canım, niye üzülecekmiş? - diye çabucak yanıtladı Nâzım.- Kendisine baklava getirdiğimi bilmiyor ki. Öyleyse üzülmeyecek.

Şeremetyevo havaalanında uçaktan inip de Ekber'i gördüğümüzde Nâzım onu kucakladı ve şöyle dedi:

- Oy Baba, babanız baklava getirdi size. Kahire'den. Hakiki baklava! Ama yolda kendini tutamayıp hepsini yedi.

Yaşamda kötü bir şey olduğunda, şöyle düşünüyorum: İyi ki Nâzım yok, üzülürdü. Fakat sevinçli bir şey olduğunda, ayrılığımızın ağır yükü, daha da biniyor omuzlarıma ve adımlarının odalarda dolaşırkenki sesini daha açık seçik duyuyorum. Şu dünyada hiç kimse, ben ve Ekber kadar umutsuz bir özlem duymaz senin için. Senin öksüzleriniz biz, Nâzım. Seniniz biz, sana layık olmasak bile.

Dur, Nâzım, bu kadar çok konuşma benimle. Zaman parçalanıp ayrışıyor zihnimde. Belleğim olağanüstü bir açıklık kazandı. Tüm günlerimizi, saatlerimizi, dakikalarımızı, sanki avucumun içindeymişler gibi görüyorum. Zihnimi başka bir şeye yöneltemem, bir şey kaçırırım diye korkuyorum. Fakat bu uzun süre gidemez böyle. Dayanamayacağım. Yıkılmamak, ayakta kalabilmek için geriye dönmeli ve sırasıyla, adım adım, geçtiğimiz yolu bir kez daha geçmeliyim. Kocaman bir paket oluşturan mektuplarını alıyorum. Onlar ne kadar, ne kadar çok kez yardım ettiler bana. Bir kez daha etsinler.

Gelişigüzel çekip alıyorum. İşte, Ekber yoluyla gönderdiğin bir mektup, alır almaz şiirini bana telefonda çevirsin diye ona göndermişsin. Şiirlerinin gücüne nasıl da inanırdın, Nâzım!

"Moskova 1. Çeremuşkinskaya. Yoldaş Babayev Ekber'e.

Martılara rastlamadım
ve ardım sıra
yüzüp gelmedi balık sürüleri
yiyecek arayarak dalgalarda.
Ve üç gün üç gece
aktı durdu
Baltık denizi
arasında bulutların...
Seni yitirmekten korkuyorum,
bir felaket olacak sanki
ne şehri bulacağım döndüğümde
ne seni... (*)

Bunu kıza çevir, oğlum. Çok özlüyorum. Onu benim için öp. Nâzım."

Sana gelmemiştim daha, ama sen beni yitirmekten korkmaya başlamıştın bile. Ve gittikçe daha yoğun, daha keskin, daha acı veren bir duyguyla.

"İşte yine ben. Dün senin sesini işittim ve dünyanın en mutlu adamı oldum. Durmadan bizi düşünüyorum. Seni ve kendimi. Döner dönmez Rusçayı çok iyi öğreneceğim, ismin hallerini doğru kullanarak yazmayı. Seni böylesine sevmek ve bunu insan gibi yazamamak, beni çıldırtabilir! Yazdıklarımı anlıyor musun bari, cancağızım? Eğer hastalığım artmazsa, ayın on beşinde ayrılıyorum buradan, yani pazartesi. Pazartesi! İşte bu kadar. Yaz bana, beni unutma. Bazen, yani her dakika beni düşün. Öperim, sevincim benim. Nâzım."

Ve işte bir kart. Topu topu birkaç sözcük:

"Herkese selam. Varşova güzel şehir, fakat Moskova hepsinden güzel. Nâzım."

Ve bir şiir var bu zarfta. Adı, Türkçesiyle, "hasret" olan bir şiir. Senin anadilinden ilk kez bu sözcük yer etti aklımda. Bu sözcükte ben ve senin uzaktaki ülken, bir noktada kaynaşmıştık.

Yüz yıl oldu yüzünü görmeyeli
belini sarmayalı
gözünün içinde durmayalı

(*) N. Hikmet'in kitaplarında bulamadığım bu şiir parçasını zorunlu olarak Rusçasından çevirdim. Konu, biçim ve tarih olarak, "Önde buzkıran" diye başlayan şiir parçasını andırıyor. Bkz. "Eserlerine Girmeyen Şiirleri" s. 318-319. (Çev.)

aklının aydınlığına sorular sormayalı
dokunmayalı sıcaklığına karnının
Yüz yıldır bekler beni
bir şehirde bir kadın.
Aynı daldaydık aynı daldaydık
aynı daldan düşüp ayrıldık
aramızda yüz yılık zaman
yol yüz yıllık
Yüz yıldır alacakaranlıkta
koşuyorum ardından(*)

Nâzım.

Stüdyo adresime birbiri arkasına kartlar uçup geliyor Prag'dan:

"Prag'dan selam. Sen oyunumuzu görmek için geldiğinde de böyle güzel olacak bu kent. Taufer onu çevirmeye başladı bile. Raya'ya ve stüdyodaki tüm dostlara selam. Herkesi ve seni öperim. Nâzım".

"Vera! Vera! Vera!

Selam. İşte bir kez daha Prag. Dün burada ilginç bir gösteri gördüm. "Laterna Magika."** Belki bizim oyunu sahneleyecekler. Dostlara selam. Öperim. Nâzım."

"Prag.

Her şey yolunda gitti. Özlüyorum artık, yani sürekli olarak. Yakında dönüyorum. Herkese selam. Herkesi öperim ve seni. Nâzım".

Ve sınırı geçer geçmez, Brest'te Moskova yolunda beni bir an önce sevindirmek istiyor, telgraf çekiyorsun: "Brest'ten selam. Nâzım."

Bir gün, bir yaz akşamı telefon çaldı: "Berlin arıyor," dedi santraldeki kız ve senin sesin:

- Güzelim, kızım, gülüm, bir tanem***, Veracığım benim! Nasılsın cancağızım, canımın içi, Moskovalım, redaktörüm?!
- Gidiyorum, -dedim,- tatile. Denize.
- Ya, demek, gidiyorsun...
- Evet, Nâzım.
- Çok mu yoruldun?
- Yoruldum. Dinlenmek istiyorum.
- Sesinden yoksun kalacağım, bu bir zindan...

(*) Bkz. "Son Şiirler" s. 17. (Çev.)
(**) Büyülü Laterna. (Çev.)
(***) Buraya kadar olan sözcükler asıl metinde de Türkçedir. (Çev.)

- Önemli değil, zaman öyle çabuk geçiyor ki, göz açıp kapayıncaya kadar, bir ay sonra döneceğim. Ya siz, Moskova'ya gelmeye mi hazırlanıyorsunuz?

- Acele ediyordum, biletleri ısmarlamıştım bile, ama şimdi, sensiz ne yapacağım orada... Beni unutmayacaksın değil mi?

- Hayır.

- Emin misin?

- Eminim, Nâzım.

- Teşekkür ederim. Peki, cancağızım, dinlen, ama çok iyi dinlen! Çok, anlıyor musun?

- Gayret edeceğim, fakat neden böyle ısrar ediyorsunuz bu konuda?

- Gerekiyor, cancağızım. Göreceksin. Sana ak bir giysi getiriyorum.

- Ne yapacağım onu? - diye kahkahayı koyuverdim Nâzım'ın bu olağan icatlarından birine.

- Dinle, çocuk değilsin. Gelinler ak giysilerle ne yaparlar? Kocaya varırlar.

- Bütün bu işler bir kere geçti başımdan benim. Fakat, o zaman gelinliğim maviydi doğrusu...

- Olsun, olsun, sen yine hazırlan...

Nâzım'ın umutsuzluk derecesinde özlem içinde olduğunu anlamıştım. İstediği olacak bir şey değildi. Bir ailem, yakın ve iyi bir insanım vardı. Kendisiyle yeni bir yaşamı, kızımızı yaratmıştık. Aramıza yalan girdiğinden beri artık arkadaş değildik gerçi, ama sonsuzca saygım vardı ona. Ve üçümüzden en dürüstümüz ve bu nedenle en iyimiz oydu. Evimize geldiğinde kollarını açarak ona doğru yürüyen, ona kardeşim diyen Nâzım adına sıkılıyordum. Kocamın bakışından bakışlarını nasıl kaçırdığını, nasıl yapmacık biçimde kendisi olmaya çalıştığını ve bunu nasıl da beceremediğini görüyordum.

Ve bu çok iyi iki insanı yan yana görmek tüylerimi ürpertiyordu. Anlıyorlardı birbirlerini. Biri, çalmak istiyor. Öteki bunu biliyor, ama göz dikilen şeyi gizlemeye, savunmaya bile çalışmıyor. Yaşamı açık bir avuç içinde yatıyor, savunmasız bir avuç içinde, ve bakışları diyor ki bana: Görmüyor musun onun dürüst bir adam olmadığını? Seni durdurmaya yetmeyecek mi bu?

Ya ben? Her şeyi gören ve anlayan ben, hırsızı seviyorum. Suç ortağıyım onun, onunum.

"Leipzig.

Vera, sevgilim. Senden bir güneş daha aldım, yani (güneş resmi çizilmiş) ve yüreğim, yani (yürek resmi çizilmiş) sanki bir ilkbahar dalı, yani

(çiçekli bir dal çizilmiş) oldu. Seni ne kadar sevdiğimi tasavvur edemezsin. Güzelim, tatlım, akıllım benim. Rusçayı yazmayı mutlaka öğreneceğim. Moskova'da da her gün mektuplar yazacağım sana. Sensiz dünya benim için (alevler içinde bir dünya çizilmiş) işte böyle. Eski mektuplarını 1000 X 1000 kere okudum. Dün gece sesin çok hüzünlüydü. Sabaha kadar (açık bir göz resmi çizilmiş) uyumadım, gözümü kırpmadım. Çok yoruldun ve sana yardım edemiyorum. Sevincim benim, sana en önemli şeyi söylemek istiyorum, ömrümce söylemediğim bir şeyi: Seni seviyorum. Nâzım."

Ve küçük el yazınla, özenle sıralanmış dizeler:

Koynumda çırılçıplaksınız
şehir akşam ve sen
aydınlığınız yüzüme vuruyor
bir de saçlarınızın kokusu
Bu çarpan yürek kimin
sesleri soluklarımızın üstünde küt küt atan
senin mi şehrin mi akşamın mı
yoksa benimkisi mi?
Akşam nerde bitiyor nerde başlıyor şehir
şehir nerde bitiyor sen nerde başlıyorsun
ben nerde bitip nerde başlıyorum?(*)

O sıralarda şiirin, özellikle de yaşanmış, acısı çekilmiş şiirin güç yazılan bir şey olduğunu henüz bilmiyordum. Oysa sen pek çok gönderiyordun onlardan bana, bir mektupta birkaç tane birden:

Bu sıcaklarda seni düşünüyorum çıpaklığını
boynunu bileklerini
minderde ak bir kuş gibi yatan ayağını
senin söylediklerini
Bu sıcaklarda seni düşünüyorum
bilmiyorum aklımda en çok kalan ne
gözümün önüne gelen
boynun mu bileklerin mi
çıplak ayağın mı
bana benim olurken söylediklerin mi?

(*) Bkz. "Son Şiirler" s. 18. (Çev.)

Bu sarı sıcaklarda seni düşünüyorum
bu sarı sıcaklarda bir otel odasında seni düşünüp
yalnızlığımı soyunuyorum
biraz da ölüme benzeyen yalnızlığımı(*)

Nâzım."

Geldin. Telefon ettin. Beni iş bitiminden on dakika sonra köşede bekleyeceğini söyledin. Buluştuk, şoföre, Ekber'in ona kısa bir süre önce satın aldığın dairesinin adresini söyledin. Yüzünü bana çevirdin ve hiçbir şey söylemeden baktın Yüzünde sevinç yoktu, sadece ıstırap vardı. Tanrım, ayrılık seni nasıl bitkin düşürmüş, özlem nasıl yıkmıştı. Ekber'in evine girdik. Sofada çok büyük bir kutu duruyordu. Sürükleyerek odaya soktun onu, açtın ve birtakım tuhaf oyuncaklar, süsler, güzel şeyler, beni sevindireceğini düşündüğün bir sürü şey çıkardın. Döşemeye ayaklarımın dibine oturdun. İnce ince düşünüp de aldığın bütün bu ıvır zıvır, bu giysiler, süsler, firketeler, incik boncuk, yüreğime dokundu. Oynadım onlarla, gerçekten de hoşuma gitmişlerdi. Sonra hepsini bir yığın yaptım ve hiçbir şeyi ne giyebileceğimi, ne de alabileceğimi söyledim. Çalınmış mal gibi bu şeyleri evime götüremeyeceğimi, çünkü sonunda işi benim senden para almama vardıracağımızı ve her şeyi mahvedeceğimizi söyledim...

- Birlikte yaşamalıyız: Sen ve ben, anlıyor musun?

- Lütfen keselim bu konuyu, -diye rica ettim.- Bunun olanaksız olduğunu biliyorsunuz.

- Fakat neden bir tanem? Seviyoruz birbirimizi, dostlarımız gerçek dostsa, onlar da anlayacaklardır bizi. Mutluluğumuz ancak sevindirecektir onları. Volpin'le konuştun mu? Senin dostun o.

- Konuştum.

- Ne diyor? - Her şeyi anlattın mı ona?

- Evet. Ona zaten bir şey açıklamaya gerek yoktu. Seninle aramızda olup biteni çoktandır anlıyor, görüyor.

- Ne diyor?! Biliyorum, güvenirsin ona!

- Size gelmemin çok doğru bir şey olmayacağını söylüyor. Yaşlarımız, yaşam deneylerimiz ve daha bunlar gibi birçok şey bakımından aramızda çok büyük farklar bulunduğundan söz ediyor. Fakat öte yandan, kendisine çok saygı duyduğu kocamla ilişkimiz konusunda diyor ki: Kocan seviyor seni, tamam, fakat olağanüstü bir şey değil bu. Her şey nasıl olması gerekiyorsa öyle. Ama Nâzım için sen bütün dünyasın, ve o hem kendisi

(*) Bkz. "Son Şiirler" s. 20. (Çev.)

hem senin için, bugün belki ikinizin de sezinlemediği bir şey bulup çıkaracaktır senin kişiliğinden. Senin bakımından olağanüstü bir insan o. Hepimiz için olduğu gibi. Fakat senin için özellikle öyle, çünkü sen herkesten iyi tanıyorsun onu. Sonuçta, -dedi Volplin,- birlikte olmanız gerektiğini düşünüyorum. İşte bundan olağanüstü bir şey çıkabilir. Git ona. Bir Türk'le birlikte olmak güç olsa gerek, hele böylesiyle! Ama değer.

- Gördün mü? Bir gün bile kaybetmemeliyiz artık. Sonra bir gün çok yanarsın buna. İnan bana, Veracığım.

- Yapamam Nâzım. Yapamam, yapamam, bunu düşünemiyorum bile.

- Sanki böylesi daha mı iyi?

- Neyin iyi, neyin kötü olduğunu anlayamıyorum artık, fakat kocamdan ayrılıp gelemem sana.

- Demek onu daha çok seviyorsun? Bağışla. Bilmiyordum. Yok! Sen ona acıyorsun! Bundan daha kötü bir şey olamayacağını anla! Hem acıyor, hem aldatıyorsun aynı zamanda ve bunun daha iyi bir şey olduğunu sanıyorsun, öyle mi?! Ona her şeyi anlat. Kararı o versin! Göreceksin, seninle birlikte olmak istemeyecektir...

- Bunu da yapamayacağım. Eğer istiyorsanız, kendiniz söyleyin ona.

- Fakat, Veracığım, bana da acı. Ben de insanım, üstelik de Doğulu bir insan. Kendisi için canımı verebileceğim, sevdiğim kadın benimle değil. Aklımı kaçıracağım. Veracığım, canım, sen skandaldan korkuyorsun, fakat şerefimle söylüyorum, değmez. Beni düşün, acı bana! Anla, benim için de kolay bir şey değil bu, fakat çoktandır her şeye hazırım artık. Her şeye!

- Yapamam, Nâzım. Ne yaparsanız yapın, birini öldürmeye zorlayamazsınız beni. Başkasının mutsuzluğu üzerine kurulu mutluluğa inanmıyorum...

Uzun süre hiçbir şey söylemeden baktı bana.

- Peki, Veracığım, ne istiyorsan onu yapalım. Ama böyle sürmesi olanaksız.

- O zaman, ayrılalım.

- Ve sen bana söylüyorsun bunu?! Sensiz nefes bile alması olanaksız bana! Bütün bunları sana telefonda söylemiştim. Bu bir ay içinde kararını vereceksin ve ayrılığımız sona erecek sanıyordum, ama sen sanki sana korkunç bir şey önermişim gibi bakıyorsun bana. Sanki bir canavar mışım gibi. Oysa istediğim biricik şey, senin iyi olman. Ve seni mutlu edebileceğimi biliyorum. Her konuda uyuşuyoruz seninle. Ah, bunun dünyada ne kadar az rastlanan bir şey olduğunu bilseydin... Gerçekten, çok ilginç çalışmalar yapabiliriz seninle, yeni bir şey yaratabiliriz. Yeteneğinin ortaya çıkması için yardım edeceğim sana. İnan bana, redaktör olarak çalışman gerçekten yetenekli olduğun ilginç şeylerle uğraşmana hiçbir za-

man olanak vermeyecek. Başkalarının senaryolarını düzeltmen yeter artık. Kendin yazabilirsin! Ben bu işten anlarım. Tvardovski* de benimle aynı görüşte. Onu otorite olarak kabul ettiğini biliyorum

Donup kalmıştım:

- Tvardovski'nin ne ilgisi var bu işle?

- Yolculuğa çıkmadan önce "İki İnatçı"yı götürmüştüm ona. Rus dili bakımından nasıl yazıldığını sormak istiyordum. Bugün onun yanında, dergideydim. Övdü oyunu. Sadece üslup bakımından bir iki noktayı işaret ettiğini söyledi. Yani, inan bana cancağızım. Birçok şehri, birçok ülkeyi gösteririm sana. Kendi ülkeni daha iyi tanırdın, evimize seçkin insanlar gelirdi. Sen kendin söz etmek isterdin onlardan. Düşün, cancağızım. Değer! Şerefimle söylüyorum ki, değer!

Nâzım, bilemiyorum nasıl söyleyeceğimi. Dallas'ta John Kennedy'i öldürdüler. Yok yok, gerçek. Seri numarası 02766 olan dürbünlü bir İtalyan tüfeğiyle bir çatıdan ateş ederek. Böyle dedi radyo. Kahramanlar insanlığı bırakıp gittiklerinde, yeryüzünün iklimi değişiyor. Fırtınalar, su baskınları başlıyor, yanardağlar canlanıyor ve yağmurlar bürüyor güneşi. Ölüm yaşamdan güçlü mü yoksa?

Söyleşimizin kalın dosyasını aldım elime bugün. Ne kadar da ağır, zorla kaldırdım. Sayfaları gelişigüzel çevirerek okumaya koyuldum ve kopamıyorum onlardan. Hangi oyun yazarları yazdılar yazgımızı bizim? İyi yürekliler mi, kötücüller mi, yetenekliler mi, acımasızlar mı? İşte Kennedy'yle ilgili satırları okuyorum. Cinayetle ilgili. Kaç ay geçti o günün üzerinden, hâlâ gizi çözülemedi bu Amerikan dedektif hikâyesinin, hâlâ sürüyor gerilim...

Henry Winston'dan selam var sana. Dün akşam konuktu evimize. Köfte ve közleme patates çekmiş canı... Akşam boyunca seninle ilgili şeyler sordu hep. Gözleri eskisi gibi kör. Amerika hapishanelerinin ötekilerden daha korkunç oldukları anlaşılıyor, ya da yoksa sadece komünistler için mi böyle bu? Ona hiçbir zaman sormadıktı, ne yaptılar da, beş yıl içinde kör ettiler gözlerini. Zenci dostumuzun saçları apak, yüzü yaşlı bir tanrı yüzü gibi iyilik, sevecenlik dolu, yüreğindeyse umutlar, tasarılar... Sana ve bana Paul Robson'un bir hediyesini getirdi. Bir tablo bu. Kara bir kadın portresi. Acının ta kendisi. Bana yoldaşlık edecek şimdi. Winston görseydi bu portredeki yüzü, biliyorum, kesinlikle getirmezdi tabloyu. Senin Kennedy'e ilişkin düşünceni, Karaib bunalımını ve Kennedy-Kruşçev buluşmasını nasıl değerlendirdiğini sordu. Fakat daha çok

(*) Ünlü şair Aleksandr Tvardovski. O sırada "Noviy Mir" dergisi yöneticisiydi. (Çev.)

kendi anlattı. Ona, şimdi hiçbirimizin sevmediği Teksas şehri Dallas'ı sordum.

Akşam Henry Winston'u çok hoşlandığı "Sovetskaya" oteline götürdüm. Ve bugün, dünkü konuşmamızın devamı olarak, Amerikan gazetesi "Dallas Morning News"un 22 Kasım 1963 tarihli sayısından kesilmiş bir makale göndermiş bana. Makale şöyle:

"DALLAS'A HOŞ GELDİNİZ BAY KENNEDY...

'Yeni Ufukları'nızı reddettiği için sizin ve hükümetinizin cezalandırma çabalarına karşın gelişip yükselmesini sürdürecek olan bu şehre...

Felsefenizi ve siyasal görüşlerinizi 1960 yılında reddetmiş olan ve 1964'te onları eskisinden de daha kararlı biçimde bir keza daha reddeden bu şehre...

Bay Kennedy, bizler özgür düşünen insanlar, Dallas şehrinin gerçek bir Amerikalı olarak düşünen yurttaşları, size aşağıdaki soruları kamu önünde açıkça soruyor ve onları açıkça yanıtlayacağınızı ümit ediyoruz:

Neden Latin Amerika ülkeleri, sizin politikanız gereğince gittikçe daha çok A.B.D. yardımı gördükleri halde, Amerika karşıtı ya da komünist kampa geçmektedirler?

Neden komünist askerlerin de tıpkı bizimkiler gibi boş mideyle savaşamayacaklarını bilmenize karşın ve komünist askerleri Güney Vietnam'da her gün Amerikan askerlerini yaralar ve öldürürlerken, düşmanlarınıza buğday ve mısır satışını onayladınız?

Neden Yugoslavya diktatörü Tito'yu, Moskova'nın bu Truva atını, melun düşmanınız Kruşçev tarafından kucaklanıp büyük kahraman ve komünist önder olarak yüceltikten hemen sonra kabul edip, selamladınız ve gezdirip eğlendirdiniz?

Neden size yardım için yalvaran Macaristan, Doğu Almanya ve Küba'nın özgürlük savaşçılarına ve öteki antikomünistlere sırtınızı çevirirken, Yugoslavya, Polonya, Macaristan ve öteki komünist ülkelere yardımın, desteğin artırılmasında, bu ülkelerin varlıklarının kabul edilip anlayışla karşılanmasında ısrar ediyorsunuz?

Neden aşırı sol hükümetine 400 milyon dolar vermemizden hemen sonra, Kamboçya ABD temsilcilerini sınır dışı etti?

Neden A.B.D. Komünist Partisi başı Gues Hall sizin hemen hemen her siyasal adımınızı övüyor ve 1964'teki seçimde partisinin sizi destekleyeceğini bildiriyor?

Neden Amerika karşıtı eylemleri izleme temsilciler kurulu komisyo-

nunca yaptırılmış olmasına karşı "Yok Etme Operasyonu" adlı filmin A.B.D. savaş üstlerinde gösterilmesini yasakladınız?

Neden Adalet Bakanı kardeşiniz Bobby'ye, komünistlere, onların yardakçılarına ve Amerika'daki aşırı sol unsurlara yumuşak davranması için emir ya da izin verirken, sizi, hükümetinizi ve ülkeyi yönetmenizi eleştiren sadık Amerikalıları izlemesine izin veriyorsunuz?

Neden Arjantin hükümeti kısa bir süre önce Amerikan yurttaşlarının 400 milyon dolarlık özel mülklerine el koymuşken bu ülkeye yardımın sürmesini savunuyorsunuz?

Neden Birleşik Devletler dış politikası, merkezi haber alma örgütümüzün düzenlediği darbelerle en sadık ve sağlam antikomünist bağlaşıklarımızın kanlı biçimde ortadan kaldırıldığı bir düzeye alçaldı?

Neden Monroe doktrinini paramparça edip onu "Moskova ruhu"na göre değiştirdiniz?

Bay Kennedy, Amerika Birleşik Devletleri yurttaşları olarak bu sorulara karşılık vermenizi **talep ediyor** ve yanıtınızı **hemen** vermenizi istiyoruz.

'Gerçekleri Ortaya Çıkarma Komitesi'

'Gerçeği bilmek isteyen bağımsız ve partisiz yurttaşlar grubu' Bernard Baismann, başkan. Posta kutusu 1792 Dallas Teksas.

Ücreti Bernard Baismann tarafından karşılanan siyasal bildiri."

Gezegenimiz bugün işte böyle yaşıyor Nâzım. Fakat neden, sanki sen oradayken, her şey daha adildi ve kötülük bu kadar küstah görünmüyordu gibi geliyor bana hep? Demek ki senin gibilerin dünyada çok olması ve bütün bu insanların birlikte, yıkılmaz bir iyilik gücü olarak bulunmaları çok önemli.

Sana söyledim mi, söylemedim mi, anımsamıyorum Nâzım, akıldışı bir şeyler oluyor bana. Sanrılar görüyorum. Nereye gidersem gideyim, aynı yüzleri görüyorum her yerde. Her yandan, gizlice, dikkatle, birazcık ürkek genç kız gözleri bakıyor bana. Evimizin kapı tutamağına kır çiçekleri buketleri iliştiriyor ikide bir, posta kutusunda bir paket uyku ilacı buluyorum... Bütün bu aylar boyunca hemen hemen hiç uyumadım gerçekten de, ışıklar açıktı hep, fakat bunu kim bilebilir? Mezarın başındaki sıranın altına biri bir küçük gümüş kürek saklamış. Başının üstündeki toprağı paslı mezarlık küreğiyle kabartmak istemeyen bu kişi kim olabilir?

Ve işte bir gün, mezara yaklaşırken, otları kırpan bir kız gördüm. Yüzü tanıdık göründü bana. Kaçıp gitmek istedi, ama durmasını, bana kendisinden söz etmesini rica ettim. Şair ve insan olarak sana sevgi ve hayranlığını, seninle tanışmış bile olmayan annesi aşılamış ona. Bütün

kitapların, bütün şiirlerin, bütün yazıların varmış evlerinde. Bir akraba gibi yaşıyorsun evlerinde onların. Ölümün, bu ailenin yaşamını altüst etmiş: "Eğer tıbbın gücü Nâzım gibi insanları kurtarmaya yetmiyorsa, doktor olmanın bir anlamı yok" demiş annesine Mila ve... üçüncü sınıftan, parlak bir öğrenci olduğu Tıp Enstitüsü'nü bırakmış... Moskova'da senin, kendisi gibi okurlarının çok olduğunu, tüm kız arkadaşlarının senin şiirine çok ciddi olarak gönül verdiklerini ve birçoğunun Türkçe öğrenmekte olduklarını söyledi... Onları bir gün, ad günümde, bize, eve çağırdım ve hepsi geldiler.

Kaç kez sordun bana; "Vera, ne zaman yanında ben olmadan gidip beni anlatacaksın insanlara? Ne kadar isterdim bir hikâyeni dinlemeyi. Sonradan nasıl olsa yapacağın şeyi yap, bir kerecik olsun anlat ki beni, sonra olacakları gözümün önüne getirebileyim."

Çok tatlı, çok güzel, çok akıllı kızlar, hemen hemen hepsi Moskova'nın çeşitli enstitülerinde öğrenci. Çekingen ve utangaç, heyecan içinde geziniyorlardı senin evinde Nâzım. Sonra börek yedik, çay içtik ve seni anlatmamı istediler benden.

Mila kalın bir kahverengi deftere not etmişti hikâyemi. Bugün "stenografi metnini" getirip gösterdi bana. İşte not edebildikleri:

"Moskova'daki dairesini seçmesi için önerilen altı-yedi daire arasından Nâzım kendisi seçti bunu. Apartmanın yeni olması, dairede pek çok dostunu ağırlayabileceği büyük bir oda ve üstelik de balkonlar bulunması hoşuna gitmişti. Buraya gelirken geçtiğimiz sokak daha Nâzım'ın sağlığında parka dönüştürülüyordu ve belli ki onun kendisini ülkesinde gibi duyumsamasını isteyen bahçıvan, Nâzım için Moskova'nın ilk kestane ağaçlarını dikti buraya. Nâzım buranın, gitgide, çocuklar, âşıklar ve yaşlıların sevdiği bir yer olmasından memnunluk duyuyordu. Sokağını, evini seviyordu ve onlar üzerine pek çok şiir, makale yazdı.

Evimizin kapısı hiçbir zaman kilitli olmadı. Nâzım'a her zaman çok sayıda ve her çeşit insan gelirdi, ve o hoşlanırdı bundan. Kendisine ünlü bir insan olduğu için değil de iyi ve ilginç bir insan olduğu için değer veren bunca çok dostu olduğunu bilmiyordu. Ünlü insan artık yaşamadığı halde insanların durmaksızın gelişi beni buna inandırdı.

Telefonla konuşmayı severdi. Ve telefon, sabahtan gece yarısına kadar kesintisiz çalardı. Nâzım deli gibi koşardı telefona. Her an, kendisine olağanüstü, iyi bir şey söyleneceğinin beklentisi içindeydi. Türkiye'den bir telefon gelmesini bekliyordu hep. Yani, birilerinin İstanbul'dan telefon etmesini değil, hayır. Moskova'da günün birinde herhangi bir Türk'ün

gelip kendisinden Türkiye için çok önemli bir şey yapmasını rica edeceğini umut ederdi. Bir akşam dostlarla evde oturuyorduk. Ansızın telefon çaldı. Almacı kaldırdım, bir kadın sesi Nâzım'ı rica etti. Nâzım telefonda karşındakinin kim olduğunu sorup öğrenmeye çalıştı, fakat belli ki kadın adını vermek istemiyordu. Nâzım eve çağırdı onu. Kadın bunu da kabul etmiyor onu "Novoslobodskaya" metrosunda, üstelik de hemen, buluşmaya çağırıyordu. Fakat Nâzım bu istasyona nasıl gidileceğini bilmiyordu. Eninde sonunda, kırk dakika sonra küçük parkta buluşmaya razı etti onu. Çok heyecanlanmıştı. Bu telefonun belli ki Türkiye'yle ilgili olduğunu söyledi. Kız herhalde önemli ve gizli bir şey söyleyecekti ona. "Bugünlerde böyle bir telefon geleceği içime doğmuştu sanki," diyordu bize.

Bir yaz akşamıydı, ceketini sırtına alıp çıktı. Otuz kırk dakika kadar sonra döndüğünde, gülünç bir duruma düşmüş insanın anlatımı vardı yüzünde.

- E, ne oldu, -diye sorduk,- kimmiş?

- Sıska bir kadın, yoksulca giyimli. Solgun yüzlü... Moskova'da bir dikiş fabrikasında işçi temsilcisiymiş. Çoğunlukla kadınların çalıştığı bir yermiş burası. Nâzım Hikmet'in evlenmek üzere olduğunu öğrenmişler. Bu konu üzerinde pek çok tartıştıktan sonra, onun evlenmeye hakkı olmadığına karar vermişler. "Fakat, neden hakkım olmasın evlenmeye?" - "Çünkü sizin gibi bir şair tek bir kadına ait olamaz. Siz herkese aitsiniz!"

- E, ne karşılık verdin ona?- diye sorduk.

- Dedim ki, birincisi, cancağızım, evlendim bile. İkincisi, şairler de insandır, Allah değildir, tamam mı, onlar da insanca bir mutluluk, bir aile, evlerinde bir kadın olsun isterler, kadınsız ev neye yarar? Ve ben işte bütün bunlara sahibim bugün. Bu yüzden de şimdi çok mutlu bir şairim.

Fakat o hiçbir şey anlayamadı söylediklerimden. Korkunç düş kırıklığı içinde ayrılıp gitti.

Telefon işgünlerinde kesintisiz, fakat pazarları seyrek çalardı... Bu incitirdi Nâzım'ı. Birisine bir şey için gerekli olduğundan kendisini aradıklarını düşünürdü. Bu konuda, hiç kuşkusuz haklı değildi. Onu arayan muazzam sayıdaki insan kalabalığı içinde Nâzım Hikmet adından çıkarcı amaçları için yararlanmak isteyen de çıkardı arada bir. Yeteneksiz şiir ya da oyunları için onun ağzından daktilo makinesinde yazılmış değerlendirmeler, daire edinmek için rica dilekçeleri, kimi kez şikâyet ya da jurnal mektupları getirenler olurdu imzalaması için... Fakat Nâzım'da karşılaştığı insanın ciğerini bir anda okumak yeteneği vardı. Kimi kez, gelen biri içeri ancak girip daha tek sözcük söylemeden Nâzım sessizliğe bürünür,

yüzü kararırdı; "konuğun" ağzının açılmasıyla birlikte çevreye yılanlar ve kurbağalar saçılacağını bilirdi çünkü. Fakat günlük yaşamla ilgili konularda ayırt etmeksizin herkese yardıma çalışırdı. Yardım etmek gerekir, derdi. İnsanlardan bir şey istemek güç şeydir, adam bir şey istiyorsa, demek burasına gelmiş, -elini boğazına götürürdü.

Fakat Nâzım'ı özellikle, öteki ucunda susulan telefonlar sinirlendirirdi. Ve bu çok sık gelirdi başımıza. Böyle telefonlardan sonra ezici bir duyguya kapılmaktan alamazdı kendini.

- Neden susuyorlar! Belki de senin sesini duymak istediler, ha, Vera?

Ve zaten genel olarak son kertede keskin algılardı her şeyi. Her şeyi derinliğine duyumsardı. Küstahlığa, kabalığa hiç tahammülü yoktu. Bir dükkânda kuyrukta beklerken kendisinden on kişi öndeki bir müşteriye satıcı kabalık mı etti, onuru kırılırdı. Onuru, kendisi adına kırılırdı. Sanki sövülen kendisiymiş gibi algılardı bunu. Bizler, sıradan insanlar, bu gibi durumlarda, aşağılanan insan için onur kırıklığı duyar, ondan özür dilenmesini isteriz. Nâzım ise kendisinden özür dilenmesini isterdi. "Amirim!" ya da "Patron ne emredersiniz?" gibi bir sözle karşılaştığında, "yabancı" ya da "bizden değil" gibi insanları ayıran bir sıfatla nitelendiğinde, kızar köpürürdü.

Derisiz yaşıyordu sanki. Bir yandan bu dünya daha güzel ve yetkin olsun diye durmaksızın savaşım veriyordu, ama öte yandan... bu dünyada yaşamak güçtü onun için. Çok iyi bir insandı. Ve hatta, şair olarak gücünün, öylesine olağanüstü yetenekli olmasından çok, öylesine olağanüstü iyi insan olmasından geldiğini düşünüyorum. XX. yüzyıl ortalarının bütün en seçkin şairlerini gördüm onun yanında, fakat hiçbirinde tüm insanları ve bu arada onları da Nâzım'a öylesine çeken şey yoktu. Herkesin sevgilisiydi. Kendisinin en güç zamanlarında, isterdi ki herkesin her şeyi iyi olsun. Kimi kez beş parasız kalırdık, ama o kendi işlerini bir yana bırakıp, bir başkasının maddi durumunu düzeltmek için haftalarca o insanın işleriyle uğraşabilirdi. Evimize para girdiğinde de, güç durumda olan birine memnuniyetle verirdi bu parayı. Birine bir yardımda bulunurken, yardım edilen kimsenin onuru kırılabilir korkusuyla her zaman incelikli bir biçim bulurdu. Fakat şarlatanlara, ölçü bilmezlere, şantajcılara tahammülü yoktu. Bir gün, zili de çalmadan, uzun boylu, yaşlıca bir adam girdi evimizden içeri. Boynunda, uçları dizlerine kadar sarkan bir boyun atkısı vardı. Geçen yüzyılın, orta tabakadan Rus aydını görünümünde biri.

- Dostoyevski'yi okudunuz mu?- diye damdan düşer gibi sordu Nâzım'a.

- Daha neler!

- Ben Fyodor Dostoyevski! - diye elini uzattı yabancı.

- Çok memnun oldum.

- Şu ara ölümsüz romanım "Suç ve Ceza"nın devamı üzerinde çalışıyorum, fakat maddi güçlükler kitabı bitirmeme engel oluyor.

- Anlıyorum, - dedi Nâzım ve cüzdanından yirmi beş rublelik bir banknot çıkardı.

Öteki, kâğıt parayı aldı, horgörüyle havada salladı onu ve Nâzım'a ironik bir biçimde bakarak şöyle dedi:

- Fyodor Dostoyevski'ye, bir dâhiye yirmi beş ruble!

- Özür dilerim, fakat sıradan bir yazara çattınız,- diye ciddi olarak karşılık verdi Nâzım ve kapıyı açıp merdivenlerin yolunu gösterdi.

Sık sık garip insanlar, kimi kez düpedüz deliler düşerdi peşine ve bunlardan kimileri bir zaman için hayatını zehir etmeyi de başarırlardı. Istırap çeker, fakat şikâyet edemezdi onları. En iflah olmazları benim peşimdeler şimdi.

Paradan nefret ederdi. Fakat kimi kez, çok, pek çok para kazanmak isterdi, kitaplıklar, çocuk yuvaları kurdurmak ya da sözgelimi bir kahve açmak için. Ve kendisi de bu kahvede çalışmak ve hepimizden, dostlarından, sözgelimi, Zavadski ve Maretskaya'dan, çingene aktörler, Maya Plisetskaya'dan, Rostislav, Plyatt'tan, Papanov'dan, Pluçek'ten, Komissarjevski'den yararlanmak, ve genç şairlerin, Bella Ahmadulina'nın yardımına başvurmak isterdi. Böyle geniş boyutlarda bakardı her şeye.

Hiç kimsenin görüşme istiğini geri çevirmedi. Sadece bir tek genç Türkolog-yazar tanıyorum ki, Nâzım onun için evde bulunmazdı hiçbir zaman. Bu konuda onu ne kadar yumuşatmaya çalıştıysam, sonuç alamadım. Ağır kanıtlar ileri sürdü. Şimdi bu Türkolog-yazarın "Seçkin İnsanların Yaşamı" dizisinde yayımlanmak üzere senin hakkında bir kitap yazdığını söylüyorlar. Gülünç ve hüzün verici bir şey. Nâzım, biri kendisine "Beni kabul eder misiniz?" denildiğinde küplere binerdi. Bağırırdı telefon almacına: "Kimim ben, bakan mıyım?! Eğer benimle bir işiniz varsa gelin, yardım etmeye çalışırım, ama resmi kabul beklemeyin. Yazarım ben, memur değilim!"

Kimi kez, bir dergi yazı kurulundan telefon edilerek hiçbir zaman okumamış olduğu bir şair hakkında bir makale yazmasının rica edildiği olurdu. Bu şairi tanımadığını söylemekten sıkılır, yakayı sıyırmak için kıvranır, kurtulmaya çabalar ve eninde sonunda razı olurdu. Sonra evin iiçinde volta atmaya başlar, yazmaya söz verdiği yazının yükü üstüne çöktükçe çöker ve şöyle derdi sonunda: "Veracığım, bu adam hakkında bir şeyler söyle bana, çünkü ben hiçbir şey bilmiyorum." Bu bilgilerin ona

hemen gerekli olacağını artık bildiğimden okumaya koyulmuş olurdum bile. Birkaç söz söylerdim, ve basmakalıp olmayan bir şeyi ucundan yakalamaya görsün, söz konusu şaire de, yazgısına da yakıcı bir ilgi uyanırdı içinde. Şiirlerini okurdu onun. Sonra yazmaya koyulur ve artık şairi unutarak kendisinin şiirle, sanatla olan ilişkisine geçer ve kendisini heyecanlandıran, ilgilendiren şeyleri anlatırdı. Böylece derin, heyecan verici makaleler çıkardı ortaya. Konuyu bilmeden yazmazdı hiçbir zaman. Düşüncelerin zihninden geçmesindeki gibi bir hızla yaşardı. Düşünceler kimi kez birbiriyle bağıntısız, parça parça, içtepisel olarak doğarlar. O da öyle yaşıyordu. İşte bir düşünce çaktı aklında, ve Nâzım yanıp tutuşmaya başlamıştır bile. Çevresine bakınacak ve "Haydi Vera, -diyecektir- şu tabloları şu duvardan indirip buna, bundakileri de şuna asalım! Göreceksin, ne güzel olacak! Ve bunları söylerken çekiç ve çivileri getirmiştir bile. O anda telefon çalar. Derler ki: Afrika'da birtakım alçaklıklar dönüyor, Patric Lumumba'nın arkadaşı Gizenga'nın hayatı tehlikede. Nâzım heyecanlanır. "Alçaklar! Şimdi bir makale yazacağım." Çalışma odasına kapanır. Herkese, meşgul olduğunun söylenmesini ister. Kocaman gözlüğünü takar, gömleğinin kullarını sıvar, Yazı makinesi hızla tıkırdar. Sözün gücüne kutsal bir inancı vardı.

Bu sırada bir yazı kurulundan ya da bir tiyatrodan ya da Barışı Koruma Komitesi'nden ya da Kültür Bakanlığı'ndan ya da başka bir yerden bir paket getirirler. Her gün bir iki kez hademeler ya da görevliler mutlaka gelirlerdi böyle paketlerle, zarflarla. Redaktörlerin kendileri de Nâzım'ı ziyaret etmeyi severlerdi. Özür diler, bağışlayın beni, der. Ancak beş dakikacık vaktim var. "Literaturnaya Gazeta" için çok önemli bir makaleyi yetiştirmeliyim. Ne getirdinizse çıkarın, imzalayayım. Okumama gerek yok. Sonra sorar bu adama: "Tablolarımı gördünüz mü?" "Hayır, ilk kez geliyorum size..." "Öyleyse, hemen gelin, size şimdi hepsini göstereyim!" Adamı yanına katıp, gezdirmeye başlar: Şu duvardakiler, Abidin Dino'nun tabloları. Türk'tür, Paris'te yaşıyor. Ünleninceye kadar, on yıl havuç ve bezelyeden başka bir şey yemedi. O zamandan beri ciğerleri tekliyor. Ona yün gömlek göndermeli. Bu da Türk, daha genç, Avni Arbaş. Çok verimli bir dönemini yaşıyor şimdi! Fakat bu arayışlarından, sadece bir küçük eskiz var bende. Bu tablo ise, Romanyalı çocuk ressam Yura Balaneska'nın. On bir yaşında bin beş yüz yağlıboya çalışması var. Mark Chagall çok övdü Paris'teki sergisini. Fakat oğlancığın yüreği, yaşlı bir adam yüreği... Bu ise Renato Guttuzo, İtalyan, komünist, duydunuz mu? Çok büyük bir ressam ve benim dostumdur. Bu, Pinyon. Üç yıl sadece horoz resmi yaptı... Birini de bana hediye etti işte."

Ama Nâzım'ın elinden tutup da evi gezdirdiği adam için ilginç değildir bütün bunlar. Tablolardan hoşlanmaz, herhangi bir ilgisi yoktur resim sanatına karşı. "Ama ben hiçbir şey anlamıyorum bunlardan -der-, soyut birtakım şeyler bunlar." O zaman Nâzım'ın aydınlatıcılık damarı kabaracaktır. Bu tabloların soyutlukla ilgisi olmadığı, sanatta soyutluğun çok başka bir şey olduğu konusunda ikna etmeye girişir bu arkadaşı. Ve çağdaş sanat üstüne bir buçuk saatlik gerçekten ilgi çekici bir konferans izler bunu. Çok sabırlı bir öğreticiydi. Şöyle derdi: "...Başkalarının, sözgelimi, yemişleri sevdiği gibi, ben de renkleri seviyorum. Çok kimse bundan daha basit bir şey yoktur diye düşünür ama, bütün sanatlar içinde anlaşılması en güç olanı resim sanatıdır. Eğer elma gerçek elmaya benziyorsa ressam usta diye düşünüyorlar. Bana öyle geliyor ki, -derdi Nâzım,- uzayın keşfinin çok büyük etkisi olacak sanata. Uzay sevinç dolu. Yerçekiminden kurtulma duygusunun doğurduğu heyecanı anlatıyordu Gagarin. Bana öyle geliyor ki uzayın keşfiyle sanat iyimserlik dönemine girecektir".

Bu arada makaleyi de unutmazdı. Tonlamasını, üslubunu, sıralayacağı kanıtları arayıp bulur ve her şeyi kafasında kurduktan sonra yazı odasına gider, hızla ve özlü olarak koyulurdu yazmaya: "Gizenga'yı öldürüyorlar. Ne yapmalı, nasıl davranmalı? Kollarımızı kavuşturup oturacak mıyız? Yoldaşlar, kardeşler, insanlar! Söyleyin bana, nasıl yardım edebiliriz Gizenga'ya?

Yine bir insanı öldürmek istiyorlar Afrika'da, ışık taşıyan bir insanı. Ve onun kanı sadece bir toprak parçası üzerinde değil tüm yeryüzünde akacak.

...Afrika'nın en yeşil dallarından biri daha bıçak altında. Afrika'nın genç bir güneşini daha kanla söndürmek istiyorlar. Ve Afrika'da taze bir kaynak daha kuruyabilir. Fakat o dal, o güneş, o kaynak hepimizindir.

Ne yapmalı, ne etmeli? Gelin birlikte karar verelim.

Eli kalem tutanlarımız mektuplar, telgraflar, şiirler, makaleler yazıp Brüksel'e, New York'a, Leopoldvil'e göndersinler. Parlak bir sancağı yükseklere kaldıracağız dünyanın üzerinde. Bu sancakta Afrika haritası var. Bu haritada Lumumba'yla Gizenga'nın portreleri.

Lumumba'yı öldürdüler ve Gizenga'yı öldürüyorlar. Tez tutun elinizi, kardeşlerim, bir şeyler yapmak zorundayız. Tek tek her birimiz yaptık mı yapabileceğimiz şeyi? Sana soruyorum, kardeşim. Elini yüreğinin üstüne koyup, yanıt ver bana: Gizenga'yı kurtarmak için yaptın mı her şeyi?"

Hemen, iki üç gün sonra, öfkeyle, acıyla dolu yüzlerce mektup gelmeye başladı Nâzım'a. Onları çeşitli uluslararası komitelere götürüyor, yabancı gazetecilere gösteriyor, her Sovyet insanının sesi dünyada duyulsun

diye elinden geleni yapıyordu. Ve işte şu dolapta şimdi, bu şaşkınlık verici mesajların oluşturduğu koca bir paket var. Nâzım'ın sakladığı mektuplardan biri, dinleyin: "Nâzım Hikmet, herkese, her şeyden önce de şairlere soruyorum: bu aşağılanmaya daha ne kadar sabredebilirler? Dünyanın çeşitli ülkelerinden 25, 50 ya da 100 şair bir uçağa binip Leopoldvil'e uçsunlar. Dürüst bir insanın öldürülmek istendiği bir ülkeye şairlerin gitmesine kimse engel olamaz. Hiç kimse şairlerin Antoine Gizenga'yı görmesini, onunla konuşmasını yasaklayamaz. Dürüst hükümetler ve dürüst insanlar bize yardım edeceklerdir. Eğer kararlı olursak büyük zaferler kazanacağımızdan eminim. Aleksandr Gelman. Kişinev şehri, 30.1.62." Kısa süre sonra ünlü bir oyun yazarı olacak olan Gelman'ın ta kendisiydi bu.

Ya da evde oturduğumuz bir sırada şöyle der Nâzım; "Çocuklar, öyle şiirler yazacağım ki şimdi, bugüne kadar yazmadım böylelerini. Harika şiirler! Göreceksiniz, şimdi gidip yazıyorum."

O sırada telefon çalar. Nâzım biriyle konuşur. Sonra yazı odasından *gelir, yeşil divana uzanır, yüzünü duvara döner ve susar. Şöyle der sonra:*

- Şiir yazmayacağım bir daha, tek bir satır yazmayacağım, hiçbir zaman.

Sorarız, ne oldu, anlat.

- Genç yontucular telefon ettiler, sergi açmak istiyorlardı, izin vermemişler, onur kırıcı bir şey. Gördüm çalışmalarını. Çok yetenekli, çağdaş çocuklar. Bu rezillik sona ermeden şiir yazmayacağım artık!

Ben, Ekber ve Ekber'in bayan arkadaşı Tosiya, Nâzım'ı düşüncesinden *döndürmeyi denemeyiz bile, boşunadır! Kendi aramızda söyleşir, eğlenceli* bir şeylerden söz etmeye çalışır, neşeli bir şeyler anımsar, sessizce gülüşürüz. Nâzım susar önce, kulak kabartır, bir iki cümle söyler, konuşmaya katılır, güler. Ve işte on beş dakikadan sonra bambaşka bir insan olmuştur, neşeli, ışık saçan. Çok sık değişirdi duygusal durumu. Bu ritm, zıvanadan çıkarıyordu hayatımızı. Fakat yontucuların sergi açmasına yardım etmeyi de unutmazdı bu arada. Muazzam bir saygınlığı vardı ve genel olarak her işin üstesinden gelirdi.

Nâzım'ın hayatı insanlarla, olaylarla, haberlerle, çalışmayla, tüm dünyanın geçmişiyle, geleceğiyle, şimdiki zamanıyla öylesine doluydu ki başka birine iki kat zaman gerekirdi bütün bunlar için. Birkaç yıl sürüklendim onun yazgısının kasırgasında ve şimdi bana çok, çok yaşlıymışım, bir karga ya da bir fil gibi üç yüz yıldır yaşıyormuşum gibi geliyor. Çünkü Nâzım tüm yaşantılarını, tüm deneyimlerini bir elektrik akımı gibi geçirmek istiyordu benden. Başka türlü yapamıyordu. Sürekli olarak, öleceğinden, benim yalnız kalacağımdan korkuyor, beni bu deneye önceden

hazırlamak için her şeyi yapmaya çalışıyor, ilerde yoluma çıkacak olan engelleri önceden kestirebilmek için acı verici bir çaba harcıyordu. Fakat hiçbir zaman yaşını gizlemeye, göstermemeye çalışmadı. Tek "süsü", özenle tıraş edilmiş saçları, temiz elleri, temiz pabucu ve her gün onu bekleyen kar aklığında iki gömleğiydi.

Hiçbir şeye karşı önyargılı değildi. Kimi kez tiyatroya giderken şöyle düşünürüm: Neden gidiyorum sanki şu oyuna, yönetmeni tanıyorum, oyun güçsüz, gösterinin bir şeye benzemeyeceği baştan belli. Nâzım şöyle derdi her zaman: "Hele dur, önce bir görelim". Umutları gerçekleşmediğinde düş kırıklığına uğrardı kuşkusuz. Yazar olarak da izleyici olarak da delice tutkundu tiyatroya. "Pravda"yı açıp da son sayfada Moskova'da o gün 15 tiyatronun 5'inde kendi oyunlarının oynandığını gördüğünde övünç duyardı. Ve daha nice konserlerde şiirleri okunmakta, nice programlar düzenlenmekteydi onunla ilgili...

Moskova'nın sanatsal yaşamı üzerinde onun belirgin bir etkisi vardı kuşkusuz. Güçlü, parlak, öncü ve çağdaş bir etkiydi bu. Kendi tiyatroları olduğu için Moliére ve Brecht'e imrenirdi. Son yıllarda, Moskova'da kendi tiyatrosunu kurmaya karar vermişti. Oyunlarını kendi sahnelemek istiyordu. Onun son hayaliydi bu. Bir sabah aklına geliverdi bu düşünce, çok iyi anımsıyorum. Aynı gün Viktor Komissarjevski'yle "Yalancı tanık" oyunu üzerinde çalışırlarken "Nâzım Hikmet Tiyatrosu"nu birlikte kurmayı önerdi ona. Bu işin örgütlenmesinde yardımını rica etti. Ve akşamüstü televizyonda, kültür bakanını hayretler içinde bırakarak, Moskova'da Viktor Komissarjevski'yle harika bir tiyatro kuracaklarını bildirdi. Ertesi günün sabahı, ünlü balerinimiz Olga Lepeşinskaya, Nâzım Hikmet Dram Tiyatrosu topluluğu içinde yer almak ricasıyla bir dilekçe getirdi.

Genç kuşağı çok severdi. Onları kaygılandıran sorunlar, geçmişte ve bugünde sevdikleri, sevmedikleri, düşleri, hayalleri ve tüm bunları yaratıcı çalışmalarından nasıl dile getirdikleri her zaman ilgilendirirdi onu. Gençlerin nasıl eğlendiklerini görmekten, izlemekten zevk duyar, sinemayı sever, iyi cazı ve yeni olan her şeyi çok severdi.

Bilmediği bir şey hakkında hiçbir zaman kötü konuşmazdı. Gazetelerde o sırada bir rezillik ve zevksizlik olduğu suçlamasıyla ver yansın ediyordu twist'e. Nâzım; "Sövdüklerine göre, gidip görmeli" diyordu. Arabaya atlayıp bir işçi kulübüne gittik. İğne atsan yere düşmez bir kalabalık. Ama onun keyfine diyecek yok. Durmuş, dikkat kesilmiş, gözlüyor çevresini. Müziğe kulak veriyor. Düşüncesini belirtiyor sonra: "Bak, şunlar güzel dans ediyor afferim! Şunlarda iş yok. Görüyor musun: Demek twist yapmanın da çeşitleri var."

Bir keresinde, uçakla bir yerlere giderken, bir geceliğine Paris'teyiz. Nâzım: "Haydi, bir dansinge gidelim, şimdi de Fransız gençliğinin nasıl eğlendiğini görelim, sonra iki saat uyur, uçağa atlar gideriz" dedi. Abidin ve Güzin'le Quartier Latin'de bir öğrenci kahvesi bulduk. Sorbonne'dan çocukların nasıl dans ettiklerine baktık. Sonra Moskova'ya geldiğimizde, eve gençleri davet edip "Vera, -dedi- orada nasıl twist yapıyorlardı göster bunlara".

Nâzım yaşamının son yılını yaşamakta olduğunu seziyorcasına, her türlü yasağın dışında kalmaya karar vermişti. Eninde sonunda, bu hakkıydı onun. Bu işin iyiye gitmeyeceğini biliyorduk. Fakat onu durduracak gücümüz yoktu. Şöyle diyordu: "17 yıl hapiste kaldım. Her türlü insanca yaşamdan yoksundum. Çıplak duvarlar ve beton bir zemin. Kuramsal olarak yaşamaktaydım. Öyleyse canımın istediğini yapmama engel olmayın şimdi. Eğer tütün içmek istiyorsa canım, bırakın içeyim. Bırakın yiyeyim şu pastayı. Tatlıya bayılırım. Doktorlardan, ilaçlardan bıktım usandım artık." "Bir gün Nasreddin Hoca hastalanmış, doktor çağırtmış. Doktor giderken Hoca ona para verilmesini buyurmuş uşağına. Sonra yine para vererek doktorun yazdığı ilaçları alması için eczaneye göndermiş uşağı. Uşak ilaçları getirdiğinde Hoca hepsinin atılmasını buyurmuş. Şaşırmış uşak: Nasıl olur? Doktora, eczacıya para verdiniz, şimdi de atıyorsunuz ilaçları? - Doktora para verdim, çünkü yaşaması gerek. Eczacının da yaşaması gerek. Benim de yaşamam gerek..."-ve gülerdi Nâzım.

Bazen, yurtdışında, geceleri sinemaya giderdik. Yurt özlemi nedeniyle, bir yerden bir yere gitme duygusuyla doluydu hep. Avrupa'dan Moskova'ya döndüğümüzde sevinir, artık hiçbir yere gitmek istemediğini söylerdi. Fakat daha ertesi gün, Omsk'a ya da Yalta'ya uçmak veya otomobille Suzdal'e gitmek düşüncesi doğardı aklında. Ya da hiç değilse Abramtsevo'ya kadar uzanmak.

(Vera'dan, duvardaki belli belirsiz üç, ada tablosunu soruyorum. Dalgalar arasında, mavimsi, yeşilimsi ve kahverengi adalar...)

- Abidin'in işi. Bir gün Paris'te Nâzım: "Bana Vera'nın resmini yapsana." dedi ona. Abidin portre yapmaz. Nâzım ısrar etti: Yapacaksın, anlamam! Ertesi karşılaşmamızda havaalanına bu üç tabloyu getirdi Abidin: İşte, dedi, Vera'nın üç portresi sana. Nâzım Moskova'da paketi açtığında çok duygulandı ve şaşırdı. Ressam renkler aracılığıyla nasıl da verebilmişti kişiliğini bir insanın. "Evet, gerçekten de Vera bu!" -diye bağırdı. Ve duvarın ortasına astı onları.

(Vera'ya, Nâzım'ın neden yazı odasında çalıştığını söylüyorsunuz diye sordum. Çünkü kendisi, "teatr" dergisinde, her zaman mutfakta çalıştığını yazmıştı.)

- Hayır, her zaman burada, yazı odasında çalışırdı, Türk klavyeli yazı makinesinin bulunduğu şu kocaman masanın arkasında.

- (Ama o mutfakta çalıştığını...)

- Yalan söylemiş. Mutfakta her zaman çalışan benim. Nedense korkunç kıskanırdı beni bunun için. Mutfakta çalışması olanaksızdı onun, ne yazık ki havası bunaltıcıdır mutfağımızın. Sadece burada yazardı.

- (Peki "Karlı kayın ormanında" şiirinde hangi ormandan söz ediyor Nâzım..? Peredelkino'da böyle bir orman yok ki...)

Belki de başka bir yerde görmüştür onu, şiiri yazdığında Peredelkino'yu hayal etmiştir. Bir gün adamın biri büyük bir sevinçle şöyle demişti bana: "Orta Asya'daydım -ve bulunduğu yerin adını söyledi- orada Nâzım'ın şiirde sözünü ettiği gölü, çınarı ve kediyi gördüm." Oysa gerçeklikte böyle bir yer yoktu anlıyor musunuz?.. Nâzım belki bir zamanlar bir göl ve çınar görmüştür. Sonra, kucağında kedi olduğu bir gün onları anımsamış, yaşamını, bu dünyada her şeyin nasıl onsuz akıp gittiğini düşünmüş ve şiiri yazmıştır. Fakat sizin sorduğunuz bu şiirler "benim çağım"dan önce yazdığı şiirlerdir, (diye güldü Vera) bu nedenle bilmediğim şeyler olabilir.

Çok gülünç öyküler vardır bu şiire ilişkin. Bir gün Moskovalı bir piyanist hanım, ünlü bir tiyatro yönetmeninin eşi, Nâzım'a telefon etti. Hayvanları koruma derneği kedi şubesi başkanı imiş. Yalvar yakar, rica minnet, kedi haklarını savunma konusunda bir makale yazdırmaya çalıştı Nâzım'a: "Sizin bir tek sözünüz, kedilere "siz" diye hitap edilmesini sağlayacaktır."

Nâzım şakaya vurmaya çalıştı işi, meşgul olduğunu, yolculuğa çıkmak üzere olduğunu, hasta olduğunu söyledi. Kadıncağız vazgeçmedi telefon etmekten. Sonunda boyun eğdi Nâzım, bir makale yazmayı vaat etti. Volkan üzerinde gibi yaşamaya başladık. Telefonların arkası kesilmiyordu. Telefondan korkar oldu Nâzım, her zil çalışta, kadın sanki onu görecekmiş gibi öteki odaya kaçıyordu, "Evde değilim! Moskova'da değilim! Avrupa'da değilim! Hiçbir yerde değilim!" diye bağırarak.

Sonunda işi kurnazlığa döktü kadın, sesini değiştiriyordu telefonda. Bu işten yakayı sıyırmanın yolunu bulmak gerekiyordu. Dedim ki: "Nâzım kediler hakkında çok güzel bir şiir yazdı bile." "Ne diyorsunuz! -diye heyecanla çınladı öteki uçtaki ses- Ne olur, hemen okuyun!" Ve ben şu dizeleri yazdırdım:

...Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, güneş, bir de ömrümüz.
Suda suretimiz çıkıyor,
çınarın, benim, kedinin, güneşin, bir de ömrümüzün.

Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, kediye, güneşe, bir de ömrümüze.

Moskova kedilerinden selam gelmedi bir daha.

Nâzım, biyografisini yazanların kendisi hakkında yazdıklarını okuduğunda her zaman çok eğlenirdi. Kahkahalarla güler ve şöyle derdi: "Aptallara bak, nereden çıkarmışlar bunu? Böyle bir şey olmadı ki."

- Ama sen kendin buna benzer bir şey anlatmamış mıydın? -diye sorardım.

- Evet ama niye inandılar? Ben her şeyi uydururum. Ama benim uydurmaya hakkım var, onların buna hakkı yok. İşte yanılgıları burada.

(Vera'nın posta kutusunun tıkırdadığını işittik bu sırada, akşam postası gelmişti. Gidip gazeteleri almak için izin istedi benden. İki tane de mektup gelmiş. Bir tanesi Bulgaristan'dan, üniversite öğrencisi Necmiş Mehmedova'dan: "Veracığım, bana bir portrenizi göndermenizi rica ediyorum. Sizi seviyorum, çünkü benim tanrım Nâzım Hikmet sizi seviyordu. Çok, çok seviyorum şiirlerini onun, onun sevdiği her şeyi seviyorum..." Öteki zarfa, Moskova'dan Yelena Davtyan, Nâzım'ın bir dergiden kestiği ırkçılık üzerine küçük makalesini gönderiyordu. Nâzım kendinden söz ediyordu bu yazısında: "...Atalarım çeşitli ırklardandır: Baba tarafından Türk'üm, ana tarafımda kısmen Almanlık, Polonyalılık, Gürcülük, Çerkezlik ve hatta Fransızlık var, bu nedenle "katışıksız ırklar"a inanmam. Sorunu tarihsel planda incelersek, alçak ve üstün ırklar diye bir şey olmadığı açıkça görülür...

Bilinen şeydir, bir bahçenin övüncü, orada yetişen güllerin tümünün, kırmızıların, akların ve sarıların oluşturduğu bukettir").

Biliyor musun, kış geliyor. Çok gerilerdesin artık. Fotoğraflarına bakıyordum bugün. Hiçbir ilişkileri yok seninle. Ama gardroptaki giysilerinle ilişkisi var henüz. Şimdi kalkıp ellerimle okşayabilirim o giysileri. Ama kalkmayacağım. Burada, mutfakta, yazı makinesinin eşiğinde, omzunla kapı kirişine dayanmış, ellerin pantolonunun ceplerinde duruyor ve bakıyorsun. Özellikle şimdi, seninle konuştuğum, hiçbir şeyi unutmadığımı gördüğün, yalnız olduğum bu anlarda mutlusun, biliyorum. Çok zamanın var şimdi. Yapman gereken her şeyi yaptın, ve şimdi ellerini ceplerine sokarak durubilirsin. Evimizde yaşamayı sürdürüyorsun, ama şimdi ev sahibi olarak değil de konuk olarak. Kayboluyorsun kimi zaman, ve uğrayabileceğin bütün evlerde arıyorum seni. Kapıları çalıyor, sormaya cesaret edememeksizin dolaşıyorum yabancı dairelerde. Pastacılara, kahvelere, si-

nemalara göz atıyor, sonra bomboş evimize dönüyor ve uzun süre elimde tutuyorum telefon almacını, numarayı çevirmeden. Senin telefon numaran yok artık. Kulaklarımda uzun uzun ötüyor düdük, bir çağrı gibi. Bu çılgınca arayıştan kurtulmak için kendimi mutfağa girmeye zorluyor, yazı makinesinin başına oturuyor ve sakince, dönmeni istiyorum senden. Ve ne zaman istesem, her seferinde geliyorsun. Ve biliyorum: mutfakta oturup yazdığım sürece her zaman gelip kapısının eşiğinde duracaksın onun, yaşlandığımda bile. Biliyorum, tesadüfen dönüp baktığımda, senin yüreklendirici bakışını ve hiç kimsenin elimden alamayacağı aşkını bulacağım her zaman. Fakat, kış geliyor sevgilim, ve ben korkuyorum ondan. Kar yağacak, ayaz lehimleyecek toprağı; ya bizim buluşmalarımız ne olacak? Yattığın zarif mezarlık yanmış bir köye benzeyecek ve anıtlar soba bacalarına; şurada burada, taştan omuzlar, eller, siyah başlar çıkacak karların altından. Rüzgâr uluyacak, ağaçlar soğuktan gıcırdayacak. Korkunç. Korkuyorum. Kışın gelmeyeceğim sana, Nâzım.

Çıkıyorum mezarlıktan, senin tümseğinin üzerindeki kırmızı kozalaklı yeşil çam dallarına dönüp bakarak. Elimi uzatmıyorum sana, çünkü ellerimiz dokunamayacak birbirine, aramızdaki uzaklıktan... haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim, kasım... yarım yıllık uzaklık. Ellerin birbirine dokunamayışını bilirsin sen. Yanı başında olduğum bir sırada tüm Moskova'da beni aradığını, tek tek herkese beni sorduğunu anımsıyor musun?

çaldı gece yarısını Stırasnoy Manastırı'nın saat kulesi
oysa manastır da kule yıkıldı çoktan
yapılıyor şehrin en büyük sineması oralarda
oralarda on dokuz yaşıma rastladım
birbirimizi birde tanıdık
oysa birbirimizin yüzünü görmüşlüğümüz yoktu
fotoğraflarımızı bile
ama yine de birbirimizi birde tanıdık şaşmadık el
sıkışmak istedik
ama ellerimiz birbirine dokunamıyor aramızda kırk
yıllık zaman duruyor
uçsuz bucaksız donmuş diruyor bir kuzey denizidir
ve Stırasnoy Alanı'na şimdi Puşkin Alanı kar
yağmaya başladı
üşüyorum hele ellerim ayaklarım
oysa yün çoraplıyım da kunduralarımla eldivenlerim
kürklü

çorapsız olan oydu bezle sarmış postallarında
ayaklarını elleri çıplak
ağzında ham bir elmanın tadı dünya
on dördünde bir kız memesi sertliği avuçlarındaki
gözünde türkülerin boyu kilometre kilometre ölümün
boyu bir karış
ve haberi yok başına geleceklerin hiçbirinden
onun başına gelecekleri bir ben biliyorum
çünkü inandım onun bütün inandıklarına
sevdim seveceği bütün kadınları
yazdım yazacağı bütün şiirleri
yattım yatacağı bütün hapislerde
geçtim geçeceği bütün şehirlerden
hastalandım bütün hastalıklarıyla
bütün uykularını uyudum gördüm göreceği bütün düşleri
bütün yitireceklerini yitirdim
saçları saman sarısı kirpikleri mavi
kara paltosunun yakası ak ve sedef düğmeleri koskocaman?
"Görmedim."(*)

Kara palto ve ak yakalar rüzgârdan koruyor beni. Bayan Feniya ile vedalaşmaya gidiyorum. Burada, mezarlıkta, sizin komutanınız o. Günah olur alay etmek onunla. "Vera, -diyor- kaygılanmayın, sizin Nâzım Hikmet'in rahatı herkesten iyi burada. Ben Müslümanımı incitir miyim hiç? Sabahları girerim bu kapıdan, -diye anlatıyor,- cancağızlarımın hepsi beklerler beni. Sabahçıklarınız hayırlı olsun çocuklar, derim. Selamlaşır, çene çalarız biraz. Onlara, radyoda, televizyonda ne söylendi, anlatırım. Sonra hortumu ya da süpürgeyi alırım elime. Onlara kibar davranıyorum. Çünkü öldüğümde, öteki dünyanın kapısında akrabaları gibi karşılayacaklar beni, biliyorum. Bunu bilmeyecek ne var! Sizin Nâzım Hikmet'inize ise ayrı bir yakınlığım var, onunla aynı kandan gibiyiz, ben Tatar'ım o Türk, yani kaygılanmayın, Nâzım Hikmet benim burada herkesten daha iyi yaşıyor..."

Bugün ayakkabı mağazasından yürüyerek geldim sana. Kışlık pabuç satın almak istiyordum, terlikten başka şey yoktu. Yürürken düşünüyordum. Yeni yılı anımsadım. Çok zaman geçti, bilmem anımsayacak mısın, yeni yılı senin evinde kutlamamız için söz almıştın benden. Kocanı getir, tüm dostları getir, sıkılmayalım, demiştin. Volpin'i getir mavi gözlü karı-

(*) "Saman Sarısı"ndan. Bkz. "Yeni Şiirler" s. 174-175. (Çev.)

sıyla, Raisa gelsin kocasıyla ve daha kimi istersen, toplanıp gelin işte. Kendi ellerimle Türk yemekleri hazırlayacağım size.

Tepeleme doluydu masa! O kadar çok şey vardı ki, yiyesi gelmiyordu insanın. Masada, porselen tabaklarda kızarmış inekler vardı sanki, bacakları dört bir yana açılmış. Ve masanın çevresinde bizlerden başka birtakım garip Doğulu kadınlar oturuyordu. Kedere batmışçasına, bir kez bile gülümsemeden, gece boyunca susup durdular. Biz de susuyorduk. İçimizden biri gülünç bir şeyler anlatmaya kalkıştığında bu garip, neşesiz kadınlar taş gibi anlatımsız yüzlerini bu kişiye çeviriyor, gözlerini fal taşı gibi açıyorlar ve espri de daha doğmadan ölüyordu. Ve ayrıca, tüm akşam ve Moskova'nın tüm bu neşeli gecesi boyunca Nâzım'ın telefonu tek bir kez, evet, tek bir kez çaldı. Radyoda çalışan Türk kızı Fatma, yeni yılını kutluyordu Nâzım'ın. Bu belki her şeyden daha korkunçtu. Yabancı insanlar ve suskun bir telefon. Nâzım koşuşturuyor, sağırlarla konuşuyormuş gibi bağırıyor, pikaba müzik koyuyor, ikram üstüne ikramda bulunuyor ve onun bu canlandırma çabası yüzünden daha da artıyordu ortalıktaki can sıkıntısı. Sabahı zor ettik ve ilk trenle ayrıldık Peredelkino'dan.

İstasyona gitmek için ormana girdiğimizde, Leva Friçinski mutfaktan "aşırdığı" bir şişe votkayı ve yine oradan aldığı demir maşrapayı çıkardı koynundan, cebinden de mendil ve kibritlerle birlikte hıyar turşuları. Birden isterik bir neşe kapladı hepimizi. Soğuk maşrapa elden ele dolaştı, canlandık, konuşup gülmeye başladık.

Meğer herkesin dikkatini çekmiş telefonun çalmadığı. Biz sıcak terasta otururken kocakarı Manefa'nın gelip tabağın üstündeki peçeteyi kaldırarak elmaları saydığını herkes görmüş. Ve aşağı katta senin çanak yalayıcılarının bizlere beş bin (eski) ruble harcadığın için nasıl yüksek sesle sövüp saydıklarını işitmiş herkes...

Evlerimize gidiyorduk. Ve her birimizin telefonunun gece boyunca yırtınıp durduğunu biliyor ve Nâzım için üzülüyorduk. Ve onun evine neşe getiremediğimiz, rahat olamadığımız için, vicdanlarımız sızlıyordu.

Ve sonra, Novodeviçye mezarlığının kapılarından girerken komik bir olayı anımsadım.Volpin'ler karşılık olarak seni eski-yeni yılı* birlikte kutlamaya çağırıyorlardı, anımsıyor musun? Çopur yüzlü, sert huylu İra bu akşam yemeği için uzun süre hazırlanmış, Tatar böreği yapmaya karar vermişti sana. Senin yeni yıl sofranla yarışmak kimsenin haddi değildi kuşkusuz, fakat Volpin'ler yine de sen memnun kalasın diye çırpınıyorlar, evlerinde rahat edesin ve bir Moskova tadı yaşayasın istiyorlardı. Ne de

(*) "Eski, yeni yıl" Takvim değişikliği nedeniyle, 13 ya da 14 Ocak gecesi yine kutlanan, ikinci bir yılbaşı. (Çev.)

olsa evlerine ilk kez konuk geliyordu Nâzım Hikmet.

Volpincik (şakacıktan öyle deriz ona) sevgilisidir hepimizin. Peygamberimizdir. Rayka'yla ben birazcık tutkunuzdur ona, tıpkı seçkin bir kültür çağına tutkun oluş gibi bir şeydir bu. Ve onun, 20'li 30'lu yıllar edebiyat yaşamına ilişkin öykülerini, ağzımız açık, sonsuzca dinleyebiliriz. Bilge, teklifsiz, neşeli bir insandır. O eski tür aydınlardan. Ve öylesine rahattır ki insan ilişkilerinde, kasıntı ya da tumturaklılığa olanak yoktur onun bulunduğu yerde. Yalınlığıyla insanı hayran bırakır kendine ve ansızın, taşı gediğine koyuverir! Çok eskiden tanıdığı Nâzım'ın gelmesiyle evde konuşmalar bıçak gibi kesildi birden, Volpin'in tüm dostları köşelere dağıldı, bir neşesizlik çöktü ortalığa... Kar aklığında bir örtüyle kaplı masada kristaller parlıyor, her şey çok güzel, lezzetli. Fakat suskunluk masa başında da devam ediyor, sohbet kıvamını bulamıyor bir türlü; ve tıpkı geçen seferki gibi ağır, gergin bir hava çöktü ortalığa. Güzelim insanlar toplanmışlar votka içiyorlar, ama kimsenin ağzından bir çift doğru dürüst söz çıktığı yok. Herkes ölümcül bir saygılılığın ağırlığı altında ezilmiş "rica ederim"den, "teşekkür ederim"den başka söz işitilmiyor... Birden, Mihail Davidoviç Volpin gösterişli bir görkemle kalktı, herkesin kadehine votka koydu ve saatine bakarak saniye ibresinin belli bir rakamın üstüne gelmesini bekledikten sonra çok önemli bir ses tonuyla şöyle dedi: "Bizim evde her akşam saat tam onda söylenen bir sözcük vardır: Göt." Ve oturdu... Tabii herkes donakaldı. Fakat sonra bir anda kahkahalar, gürültüler, alkışlar yükseldi. Sadece zavallı İroçka elleriyle yüzünü kapamış, utançtan delirecek bir halde konuk odasından dışarı atmıştı kendini: "Tanrım! Nâzım şimdi ne düşünür bizim hakkımızda!" ve kocasının dengesizliğine inanmamasını, evlerinde hiçbir zaman böyle bir şey olmadığını anlatmaya girişti Nâzım'a... Durumun komikliğini bir kat daha artırdı bu. Nâzım kahkahadan kırılıyor, gözlerinden akan yaşları silerken Volpin'e hayranlıkla "Kardeş, -diyordu- nasıl uydurabildin bunu?! Dâhice bir buluş! Aşkolsun!" Ve sonradan, Kahire'de, Kahire Konferansı'nda delege olma hakkını savunduğu günün akşamı şöyle demişti bana: "Görüyorsun ya, canımın içi, gerektiğinde ben de Volpin gibi sözümü söylemekten sakınmıyorum. Ne akıllı adam şu bizim Volpin, Moskova'nın en akıllı adamı. Nasıl da mantıklı, açık seçik konuşur her zaman. Ne ilginç bir insan! Çok seviyorum sohbetini onun. Mayakovski konusunda en ilginç şeyleri ondan işittim. Mayakovski'yi çok seviyor."

İşte o gün de genç dostlardan biri Mayakovski'den söz açmış, gerçeğe tam uymayan bir şeyler anlatmıştı. Volpin Mayakovski'yi çok sevdiği için, öyküdeki yanlışları düzeltmeye başladı. Bunu incelikle, dinleyenleri sıkmadan yapıyordu ve Nâzım canlandı birden, sonra herkes Mayakovs-

ki'yi tanımış olan bu iki insanın konuşmalarına kulak kesilmişti. Bu birdenbire ortaya dökülen anılar hepimizi birleştirmiş, yakınlaştırmıştı. Gecenin nasıl geçtiğini ayrımsamadık bile.

- Kaç kez işittim onun "Kırkımda vuracağım kendimi!" deyişini. Ellerini çırparak yineleyip dururdu: "Kırkımda vuracağım kendimi!" diye anlatıyordu Volpin.

- Bunu bilmiyordum... Ya şiirlerde? Şiirlerinde de söz ediyor mu bundan?- diye sordu Nâzım.

- Nâzım, ben de sizin gibiyim, şiirlere inanmaya alışkınım. İntihar konusunun geçmediği tek bir lirik şiiri yoktur Mayakovski'nin. "Pantolonlu Bulut"ta vardır bu, "Omurga Kaval"da vardır: 'Gittikçe daha sık düşünür oldum- bir kurşunla mı noktalansın sonum...', "Bu konuda" adlı şiirinde vardır: '...elveda, ölüyorum, ne olur suçlamayın...', "İnsan"da vardır:

Gözlerin fırlattı okunu yükseklere
Gülüşünü topla.
Yürek kurşuna can atıyor,
Gırtlağın aklı fikri usturada.

Kuşkusuz, "Lenin Destanı"nda yoktur bu, "İşler Yolunda" adlı destanda da.

- Bunu nasıl açıklıyorsunuz, kardeş?

- Ölümden çok korkuyordu. Her şeyden. Hastalıktan, mikroptan. Babası kan zehirlenmesinden ölmüştü ya. Bu onu çok etkilemişti belli ki. Temizlik saplantısı vardı. Cebinde sürekli olarak sabun taşır, durmadan ellerini yıkardı...

- Ama yanında onu bu ölüm düşüncesine karşı koruyacak insanlar vardı, öyle değil mi?- diye sordu Nâzım.

- Olmaz olur mu! Bir gün Brik'e sordum...

- Lili Brik'e mi?

- Hayır, onun ilk kocasına, Osip Brik'e. Mayakovski'yle yakın dosttular. Bir gün şöyle dedim ona: Mayakovski'nin aklını çelip şu güzelim dizeleri şiirinden çıkarttırmanız ayıp değil mi:

"Varsın kabul etmesin
Kabul etmesin beni ülkem!
Kendi yurdumun
Geçip giderim yakınından
Bir yağmur çisentisi gibi güneşin önünden..."

Osip Brik, eğer böyle şiirler yazmalarına izin verecek olursak, hepsi öldürecekler kendilerini, dedi bana.

- Nerden çıkarmış bunu?-diye sordu Nâzım.

- Bu şiir Yesenin'in ölümünden az sonra yayımlanmıştı. Ve Brik, çok iyi anlıyordu Mayakovski'yi. Ayakları yere basan, akıllı bir adamdı. Bu anlamda Mayakovski için duyduğu kaygı, hatta bir şair için duyulan kaygıdan çok, bir insan için duyulan kaygıydı.

- İlginç, çok ilginç. Peki ne zaman tanıştınız Mayakovski'yle, anlatır mısınız?

- 20'li yılların sonunda, Moskova'da hâlâ çok büyük açlık çekildiği bir zamandı. Ben VHUTEMAS birinci sınıf öğrencisiydim. İş bulabilmek için "ROSTa Pencereleri"ne gittim.

- Nedir bu "pencereler?"

- Rus telgraf ajansı, bir ajitasyon propaganda bölümü vardı. Üstlerinde çoğunu Mayakovski'nin yazdığı şiir tekstleri basılı ajitasyon afişleri çıkarırdı.

- Bunu biliyorum. Bilmediğim nerede, nasıl kullanıldıkları, nasıl hazırlandıkları, ne kadar basıldıkları gibi şeyler...

- İstasyonlara yapıştırılıyor, hiçbir şey satılmayan mağazaların vitrinlerinde sergileniyorlardı. Tüm gazete haberleri en güncel siyasal olaylar genel olarak bu yolla yorumlanmış oluyordu. Esas olarak elbirliğiyle yapılan şeylerdi. Orijinalleri Mihail Çeremnıh, Mayakovski, İvan Malyutin yapıyorlar, çok sayıda başka sanatçı da bu orijinallerin kalıplarını çıkarıyor ve bu kalıplardan da tutkallı boyayla binlerce, belki daha da çok resim yapıyorlardı.

- Yalnız Moskova için mi hazırlanıyordu bunlar?

- Hayır. Başka şehirlere de gönderiliyordu, Leningrad'a, Kiev'e... Büyük boyutlu bir işti. Moskova'da bu işin yöneticisi iyi bir ressam olan Çeremnıh'tı. Fakat çalışmanın ruhu Mayakovski'ydi. İkisi de pek çok resim yapıyorlardı. Çeremnıh'ın çok sayıda iyi çalışması, Mayakovski'nin de kendine özgü resimleri vardı.

- Lili Brik de gelir miydi oraya?

- Lili Brik ve Mayakovski'nin kız kardeşleri Ludmila ile Olya resimleri boyarlardı.

- Neredeydi bu işlikler?

- Lubyanka bölgesinde. Mayakovski ve pek çok sanatçı o sırada bu sayede sağlıyorlardı geçimlerini. İşte ben de bir gün resim denemelerimin ve kendi yazdığım birtakım şiirlerin dosyasını koltuğumun altına sıkıştırıp yolunu tuttum oranın. Çok yoksuldum. Açlık çektiğim görünüşümden belliydi... İyi yürekli Çeremnıh benim pencere perdesinden yapılma

leylak rengi pantolonumu görünce sanatçılık vicdanını bir yana bırakarak denemelerimi övdü ve bana bir şeyler ısmarlamak üzere kısa süre sonra uğramamı söyledi. Söylenen gün gittiğimde, resimlerimin bulunduğu masanın yanında Mayakovski duruyor ve veryansın ediyordu: "Kime getirdi bu berbat şeyleri?..." Ve ben kafa tutarcasına horozlanarak, berbat şeylerin bana ait olduğunu ve Çeremnıh'ın da onları beğendiğini söyledim.

Mayakovski karşısında duran kişinin kılık kıyafetini görür görmez yumuşadı ve şakacı bir tonla: "Peki, siz kiminle konuştuğunuzu biliyor musunuz?" diye sordu. "Biliyorum.- diye karşılık verdim.- Siz artık Mayakovski'siniz, bense henüz Volpin." Mayakovski'yi çok sevdiğim için zorlanarak da yapmış olsam, küstahlığım çok hoşuna gitmişti belli ki. Birden çok ilgilendi benimle. Nasıl yaşadığımı, bursumun ne kadar olduğunu sordu. Gerçi çok iyi biliyordu bunları. Sık sık gelirdi bizim okula. Ve bana, ROSTa çevresinde birçok yetenekli, deneyli ve açlık çeken ressamın karın doyurduğunu, resim altı yazılarını genellikle kendisinin yalnız başına yazdığını ve bunları kimi kez Rita Rayt'in, kimi kez de başka birinin yazdıklarını söyledi. "İşte böyle, daha iyi şiirler yazmaya çalışın. Bakın, siz resimlerinizi şiirlemişsiniz. Kimi zaman da şiirleriniz için afişler yapabilirsiniz belki..." Bundan sonra da gerek resimlerime ve gerekse çoğu zaten onun etkisi altında yazılmış şiirlerime karşı oldukça hoşgörülü davrandı. Şiir konusunda yine de açımasızdı. Kötü bir uyağı yutturamazdınız ona...

- Bir başkasına, özellikle genç bir şaire gösterilen bu anlayış, hoşgörü çok önemli.

- Bütün bunların temelinde acıma duygusu vardı kuşkusuz. Böylesine kabadayılık taslamaya kalkışmanın, iğneli konuşmamın da ona öykünmekten başka bir şey olmadığını çok iyi anlamıştı ve bir anda sadece bir ağabey değil, baba oluvermişti bana.

- Peki o dönemin büyük şairlerine karşı tutumu nasıldı, kime değer veriyordu onlardan?

- Bir gün ROSTa binasına uğramıştım. Mayakovski oradaydı ve kız kardeşlerinin boyamış olduğu resimlerini gözden geçiriyordu. Köhne, yıkıldı yıkılacak bir masanın üzerindeydi resimler. Bu sırada biri acı haberle geldi: Petrograd'da Blok ölmüştü*.

Mayakovski doğruldu, masayı tutup kaldırdığı gibi öyle keskin ve güçlü bir hareketle vurdu ki yere bir bacağı kırıldı ve üstündeki resimler yere saçıldı; ve onu çok ender gördüğüm bir durumda, korkunç bir

(*) Aleksandr Blok (1880-1921). Şiirleri ve yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. "Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi", (Adam Yayınevi). (Çev.)

üzüntü içinde, daha da öte, yüzünde bir ıstırapla, şöyle dedi: "Baştan savma iş görmeyen biricik insanı açlıktan öldürdüler." Burada, bu cümlede belki de, ROSTa Pencereleri'ne, ona ekmek parası kazandıran işe karşı tutumu, eleştirisi yansıyordu.

- Kime kızdınız böyle? -diye sordum sonradan.

- Petersburg'daki şu iaşe komisyonlarına, geçimini sağlayamadılar...

- Nedir bu iaşe komisyonları?- diye sordu Nâzım.

- Canım bir ara Gorki de yönetmişti bu komisyonları...*

- Evet, anlıyorum şimdi,- dedi Nâzım.- Mayakovski çok mu seviyordu Blok'u?

- Her şeyden önce, onu çok büyük bir şair sayar, "sözcüğe" ve şiire doğru yaklaşımı bakımından kendine yakın bulurdu.

- "Sözcüğe" derken, neyi amaçlıyorsunuz? -diye kavramın altını çizdi Nâzım.**

- Sözcük üstünde çalışmak, sözcüğün işlemesi büyük önem taşırdı Mayakovski için. Bir gün şiir okumak için topluluk önünde bulunduğu bir sırada ona nasıl sataştıklarını duydum: "Mayakovski, siz 'Puşkin'i çağdaşlık gemisinden atalım!' diye bağırıyorsunuz."*** Gençliğinde böyle şiirleri vardı. Çok sinirlendi. "Hanginiz Puşkin'i benim kadar seviyor bakalım? Bir zaman böyle bir şey söyledim, ama yineleyip durmanızın gereği ne? Nasıl isterdim şöyle bir şiir yazabilmeyi" ve okudu:

Biliyorum, ömrümün sınırı artık belli,
Ama yaşamımın uzaması için
Sizinle öğleyin görüşeceğimizi
Sabahleyin bilmem yeterli

Yıllar sonra, ROSTa günlerinin, anısıyla ve hatta duygulanarak dedim ki Mayakovski'ye:

- Lilya'nın**** o ince bacakları üstünde, sizin az önce boyanmış resimlerinizle o kocaman odaya gelişlerini anımsıyor musunuz Vladimir Vladimiroviç?

Aman Tanrım, nasıl bir öfkelenmek! Bu "ince bacaklar" sözü yüzünden az daha paramparça edecekti beni.

(*) İaşe Komisyonları (prodkomıy): 1917 Martında, Geçici Hükümet İaşe Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan yerel komisyonlar. (Çev.)
(**) "Slovo", hem "sözcük", hem "söz" anlamlarına geliyor. (Çev.)
(***) Rus fütürist manifestosundan bir cümle. (Çev.)
(****) Lili Brik. (Çev.)

- Onun hakkında böyle konuşamazsınız! - Oysa Mayakovski'nin hayatında bir başka kadın Yakovleva vardı bu sırada... Öfkesini ancak, yine kendi şiiriyle, Lili'nin kız kardeşi Elsa* için yazdığı şiirin dizeleriyle yatıştırabilirdim.

Ev orada işte, her yanı pencere,
Pyatnitski Sokağı'nda, sağda,
Ve tavuk bacakları üstünde, çirkef
Orada yaşıyor
ve tek bir mektup yazmıyor bana.

- Ben böyle söyleyebilirim, -dedi Mayakovski,- ama siz, hayır.

- Şu bizim Volpin nasıl da seviyor Mayakovski'yi. Nasıl da yumuşak, sevecen "Vladimir Vladimiroviç" diyor bazen... Nedense içimden ağlamak geliyor, o zaman -dedi bir gün Nâzım, ve şöyle sürdürdü sözlerini-: Anlamıyorum, Lilya Brik, Mayakovski'nin mektuplarını yayımladığında ne diye kıyameti kopardı eleştirmenler** ya da hoşnut kalmadılar. Kendi payıma ben minnettarlık duyuyorum ona. Mayakovski'yle ilgili her şeyi bilmek istiyorum. İstisnasız, her şey.

İnsanlar ya da halklar arasındaki ilişkilerin "ağabey"-"küçük kardeş", "öğretmen"-"öğrenci" gibi ikiyüzlü ilkelere göre belirlenmesinden nefret ederdi Nâzım. Çok kişi Mayakovski'ye benzetirdi onu. Benzer yanları vardı. O da tıpkı Mayakovski gibi, her şeyi pembe gözlükle gören bir iyimser değildi, fakat tıpkı onun gibi içtenlikle devrime adamıştı kendini. Şiirlerinin ve yaşamlarının yakınlığı benziyordu. Ve Mayakovski'nin, bir insanın kendi yaşam süresini kendisinin belirleme hakkı konusunda verdiği örneği de, intihar olgusunu bütün öteki durumlarda eleştirmesine karşın, psikolojik bir hastalık olarak değil, normal bir insan davranışı olarak anlatıyordu Nâzım. "Mayakovski, intiharı, kendisi için haklı çıkış yollarından biri olarak görüyordu,- derdi Nâzım.- Hayatını tıpkı kumar masasında gibi ortaya sürüyor ve bir kumarbaz gibi düşünüyordu. Bir kadını seviyor, hayatını sürüyordu ortaya. Benimle gelirse, yaşarım. Gelmezse, kendimi vururum. Onun kişiliği bu. Fakat derindeki nedenler, kuşkusuz, daha karmaşık." Çok şey biliyordu Mayakovski hakkında. Yine de Mayakovski'nin dostlarından, tanıdıklarından onun kişiliği üstüne bilgiler edinmeye, yürek burkan sorulara karşılıklar bulmaya çalışırdı. Mayakovski'nin şiirine girmesi daha kolaylaşıyordu böylece.

(Elsa Triolet. (Çev.)*
(**) Türkçesi için bkz. "Lili Brik'e Mektuplar" (De Yayınevi) (Çev.)

Pasternak, Nâzım'a, Mayakovski'nin ölümünü, oraya gittiğinde sofada biriken kalabalığı gördüğünü anlattığında, "Kurşun nasıl hizaya sokmuştu onları..." dizesinin geçtiği şiirini okuduğunda, felaketin büyüklüğünü, oradaymışçasına duyumsamıştı Nâzım.

Veracığım yaz benim hakkımda. Senin yalan söylemeyeceğine eminem. Gerçeği yaz benim hakkımda; çünkü şair, oyun yazarı, toplum adamı, her ne isem, yine de en ilginç yanım insan oluşumdur...

Anımsar mısın Nâzım, ortak yaşamımızın birbuçukuncu yılında ilk kez başkaldırdığımı sana. Ağlamış, bağırmıştım hattâ:

- Yaşanmaz bu evde! Yolgeçen hanı! Kilolarca kahve öğütüyorum! Yemeğe kaç kişi geleceği belli değil, beş kişi mi, on kişi mi. Haşla, kızart, kaynat! Dağ gibi bulaşık yığılsın önüne ve sonunun geleceği de yok! Üstelik bir de okumam, yazmam ve de güzel görünmem gerek! Hayır, altından kalkamayacağım artık bunca şeyin, yeter...

Gözyaşlarımın nedeni de aklımda. O kadar parasız kalmıştık ki, senden habersiz eşyalarımı satmaya başlamıştım. Ve senin armağanın mavi moher bluzu Raisa'ya, anlıyor musun, benim Raisa'ya kırk rubleye sattığımda, artık işin sonuna vardığımızı anladım! İşte o zaman başkaldırdım. Evde yardımcımız da yoktu. Asansörcü Şura günde bir-bir buçuk saat koşup gelirdi senin gömleklerini yıkayıp kolalamak için. Üstüne titrerdi senin, ama çalışıyordu, çok az vakti vardı kızcağızın.

Şaşırdın, düşündün, sonra şöyle dedin:

- Haklısın, normal bir insan yaşamı değil bu. Bağışla beni cancağızım, bu hayhuydan ben de korkunç yoruldum. Bugünden tezi yok, -ve ellerini çırptın- her şey değişecek! Yatak odası senin alanın olacak. Ben bile kapıyı çalmadan giremeyeceğim oraya. - Ve o günden sonra gerçekten de günde beş kez bu kapıyı çalar oldun Nâzım. Ama insanlar... Gerçekten de iki hafta kadar gelen giden olmadı, fakat sonra eski tas eski hamam. 31 Mayıs 1962 tarihli bir şiirin var, benim yorgunluğum hakkında değil de başka bir yorgunluk hakkında...

Yoruldun ağırlığımı taşımaktan
ellerimden yoruldun
gözlerimden gölgemden
sözlerim yangınlardı
kuyulardı sözlerim
bir gün gelecek ansızın gelecek bir gün

ayak izlerimin ağırlığını duyacaksın içinde
uzaklaşan ayak izlerimin
ve hepsinden dayanılmazı bu ağırlık olacak(*)

- Nâzım, Nâzım, Nâzım, yalvarırım sana, cancağızım! Bana bakma, lütfen, sahneye bak- diyorum fısıltıyla. Parterde oturuyoruz, herkesin görüş alanının tam ortasında. İnsanlar Nâzım'a göz atıyor arada bir, o ise sırtını sahneye dönmüş, bir doğa görünümüne ya da bir çiçeğe bakar gibi bana bakıyor.

- Sahnedeki şeyler korkunç can sıkıcı. Bakacak bir şey yok orda? Dekor korkunç, oyunculuk berbat. Sana bakmak daha hoş.

- Öyleyse çıkıp gidelim,-diyorum usulca.

- Ayıp olur, rejisör gücenir. Canım, ne var yani, bakışlarım seni rahatsız etmiyor herhalde, değil mi? -diye sinirlenmeye başlıyor bu kez.

Daha çarpıcı olaylar da olurdu. Bir yaz günü, bizim sokaktan geçen troleybüse bindik. Ben bilet almaya gittim.. Sen ortada bir yere oturdun, omzunu pencereye verdin, herkesi şöyle bir keyifle süzdün, gözlerini hafiften kısarak, başını iki yana sallayarak, keyifle bir iç geçirip şöyle dedin yüksek sesle:

- O-ho! Yoldaşlar, şu karıya nasıl tutkun olduğumu bir bilseniz...

Öylesine bir ölüm sessizliği çöktü ki ortalığa, en yakın durakta inmek zorunda kaldık troleybüsten.

- Vera, ne var bunda, ne yaptım yani! Birinin anasına mı sövdüm? Sana olan aşkımı söyledim....

Azıcık güzelleşmek isteyip berbere gittiğimi anımsıyorum bir başka gün. Kafama on bin bigudi sarıp üstüne de kızgın bir kalpak geçirdiler. Bu kadın berberi Bolşoy Tiyatrosu yakınındaydı ve benimle aynı sırada oturmuş on-on iki balerinin de saçı kurutuluyordu. Ansızın içeri giren bir adam: "Haberiniz var mı, Nâzım Hikmet bütün berberleri dolaşıp birini arıyor. İlginç, kimi arıyor acaba?" dedi. Ve aynı anda kapının girişinde sen belirdin Nâzım. Nedense korkunç utandım ve ellerimle yüzümü kapadım. Ve sen, kadınları neredeyse burunlarından tutup da kurutma başlıklarının altından çıkaracakmışsın gibi, geçip gittin yakınımdan. Tanımadım beni!

Yarım saat sonra berberden döndüğümde, sorular yağdırdın, neredeydim diye. Safdillikle her şeyi anlattım. İşte o zaman cinlerin tepene çıktı! "Aman, ne utanılacak şey! Hanımefendiyi Nâzım Hikmet arıyor! O karılardan her biri ölürdü kıskançlıktan!" Evet Nâzım, -dedim, -eğer onların

(*) Bkz. "Son Şiirler", s. 140. (Çev.)

yerinde olsam ben de öyle yapardım.-İyi ki boş şeylene öfken uzun sürmezdi. İyi huyluydun ne de olsa.

Viktor Komissarjevski'yle birlikte Zavadski Tiyatrosu için oyunlar yazdığınız dönemi minnettarlıkla anımsarım. Bir gün Viktor'a Aristofenes'in oyunundan ve çağdaş bir İsveçli ya da Danimarkalı yazardan yola çıkarak birlikte "Kadınların İsyanı" adlı bir oyun yazmayı önerdin.* Çalışmaya koyuldunuz. Kolaylıkla ve neşeyle izliyordu birbirini diyaloglar. Çalışma bir oyuna dönüşmüştü. Nâzım bir replik fırlatıyor, Viktor onu yakalıyor ve yanıtlıyordu. "Peki, başka nasıl yanıtlayabilirsin, başka nasıl?"- diye kışkırtıyordu Nâzım. Hararetli bir maç yaparcasına yazıyorlardı diyalogları. Nâzım'ın, "ikisini yazdıysam, on tanesi aklımda" ilkesine göre çalışma yeteneği büyülüyordu Viktor'u. Yaşamının son yılında Nâzım, tek bir oyun içinde çeşitli türleri karıştırmak istiyordu. "Süsleme odası" sahnesini, bir kahramanlık sahnesi olan "Nöbetçi, bırak geçeyim..." izliyordu.

Gülünçlük, acayiplik, çarpıcı bir lirizm ve onların yanı sıra acıklı, üzüntülü durum. Tek bir yapıtta bütün bunların bir arada bulunuşu hiç de aykırı bir şey değildi Nâzım için. Dünyaya bakışının genişliği, yeryüzünün ve gökyüzünün birliği düşüncesini drama uygulamak olanağını veriyordu ona. Bu genişlik, gerçeği ve düşsel birleştirmesini ve birbiri içine geçen alan, bayram, karnaval, oda sahneleriyle, insanın sadece bilincini değil, bilinçaltının derinliklerini de ortaya koymasını sağlıyordu. Nâzım'ın kendi kişiliği de böyle bir özellikler bileşimiydi; kimi kez öfkeli, taşkın bir Türk, kimi kez yumuşak, sevecen bir Türk, kimi kez... uzun sürer hepsini sayıp dökmek.

Stüdyodaki eski dostlara telefon edip orada ne olup bittiğini sormak için çok az zamanım olurdu. Onlarla arada bir çene çalmak, içimde taşıdığım bir istekti hep. Nâzım'la Viktor'un çalışmalarından yararlanarak elime telefonu almaya göreyim... Daha bir çift söz söylemeden Nâzım koşup gelir ve kulak kesilirdi: "Kiminle konuşuyor!" "Hangi konuda?" ve şöyle derdi sonra: "Vera, gel bizimle otur! Bütün bu piyesler miyesler** sen bu işin nasıl yapıldığını gör, oyun yazma tekniğini ve olanaklarını anla diyedir. Getireceği para umurumda bile değil! Nasıl olsa kitaplarım çıkıyor yakında. En önemli şey, senin bu mesleği öğrenmen. Ama sen küçük bir kız gibi telefonde çene çalıyorsun!"

Bu kanıtlar ciddi şeyler değildi kuşkusuz. Her zaman yanı başında ola-

(*) Bu oyun için bkz. "Yayınlanmamış Eserler" Cem Yayınevi, 1977. (Çev.)
(**) Rusça metinde de "piyes miyes" biçiminde geçiyor. (Çev.)

yım istiyordu, hepsi bu. Viktor, Nâzım kadar kıskanabilen ve buna bağlı olarak da onun kadar sevebilen çok az kişiyi tanıdığını söylüyor. Otello'yu haklı bularak şöyle demişti Puşkin: "Otello kıskanç değil, safdildir." "Nâzım'da, -diyordu Viktor,- kıskançlık bir mülkiyet duygusu değil. Aşkın öteki yüzü. Kıskançlık korkunç bir şey sayılır. Nâzım'daki böyle bir şey değildi. Olandan değil, olabilecek olandan, eğer olursa'dan kıskanırdı o... İşte bu 'eğer olursa' her zaman vardı Nâzım'da."

Öğleyin lezzetli şeyler yedirdim onlara, çünkü iyi yapabildiğim tek şey, iyi yemekler hazırlamaktır. Onlar yazarlarken gürültü patırtı olmazdı evde. "Kısa kesin, -diye bilirdi Viktor telefonlara,-çalışıyoruz". "Nâzım meşgul, elinde çabuk bitirmesi gereken iş var. Bir ay sonra telefon edin,"- diye yanıtlayabilirdi telefonları.

Öğle yemeğinden sonra bir-bir buçuk saat kadar dinlenirlerdi. Çeşitli olayları, ortak anılarını anımsarlardı. Bir gün Viktor, Yermolova Tiyatrosu'nda "Enayi"nin bir provası sırasında, o gün provayı izlemeye gelmiş olan Nâzım'a oyuncuların sorularını ve Nâzım'ın yanıtlarını anlattı. İçlerinden biri, Nihal'in ne biçim bir kadın olduğunu, neden Ahmet'e ihanet edip kötü bir adama gittiğini, olumlu bir kişi mi, olumsuz bir kişi mi olduğunu sormuş. "Neden olumsuz olacakmış?! -diye karşılık vermiş Nâzım.- Kadındır, hepsi bu. Ve komünizmin tam zaferine kadar da öyle olacaktır". Nâzım, sanki ilk kez duyuyormuş gibi kahkahalarla gülüyordu kendi şakasına.

Kendisinden şakayla söz edilmesi, kötücül olmayan takılmalar hoşuna giderdi. Karikatürden hoşlanırdı ve sık sık şaka yollu homurdanırdı: "Ünlü filan değilim ben, karikatürümü bile çizmiyorlar!"

Bir anısını anlattı Viktor. Nâzım'ın 1956 yılında, tiyatro biletlerinin pahalılığından, bir işçi ailesinin bütçesi için tiyatroya gitmenin çok güç olduğundan söz ettiği o uğursuz televizyon konuşmasının ertesi günü taksiyle bir yere giderken şoför şöyle demiş heyecanla: "Dün akşam televizyonda Nâzım Hikmet'in çektiği söylevi işittiniz mi?! Dedi ki: Motosiklet fiyatları, konyak fiyatları, uçak bileti fiyatları el yakıyor". Nâzım güldü ve aynı konuda Ekber'in yine bir taksi şoföründen işittiklerini tekrarladı: "Dün akşam bir Yunanlı konuştu televizyonda, sıkı konuştu, hayat pahalılığından söz etti. Ama ona göre hava hoş eleştirisini yaptıktan sonra trenine atladığı gibi ver elini Yunanistan."

Fakat bu bilet pahalılığı konusu o konuşma sırasında rastlantısal olarak gelmişti Nâzım'ın aklına. Asıl konu Meyerhold'du. O akşam, XX. Kurultay sonrasında Nâzım Sovyetler Birliği'nde ilk kez yüksek sesle tüm ülkeye söz etmişti en büyük tiyatro yönetmeni Vsevolod Meyerhold'dan.

Ve Viktor, Sanat İşçileri Merkez Evi salonunda patlayan alkışların tüm ülkeye nasıl dalga dalga yayıldığım anımsıyordu. Puşkin, Çehov, Muhsin Ertuğrul ve kuşkusuz Meyerhold hakkında uzun uzun söyleşiler yaptıklarını anımsıyorum bu ortak çalışma döneminde.

Yine bugünlerden birinde otomobiliyle Boris Erin uğradı evimize. Ağustos ortalarıydı, bir yaz sıcağı ve sessizliği vardı dışarda.

Nâzım'ın tüm günü yazı masası başında geçirdiğini öğrenince, ona ve Komissarjevski'ye, biraz ara vermelerini ve hemen yanı başımızdaki Şeremetyevo Şose'si kıyısındaki ormanda yarım saatlik bir gezinti önerdi. Nâzım'ın biraz temiz hava almasını çok istiyordu.

Önerisi kabul edildi ve dördümüz otomobile binip Şeremetyevo yönüne yollandık.

Havaalanına on kilometre kala Erin şoseden sağa kıvrıldı ve keçi yolundan kayın ormanına doğru sürdü arabayı. Saat ikindi üstü 5 sularıydı ve toprağın yeşil örtüsü güneşin dingin ve cömert ışınlarıyla sarmaş dolaştı. Kimsecikler yoktu çevrede. Hepimiz bir mutluluk duygusuyla dolmuştuk.

Ormanın yanı başına geldiğimizde birden yeşil çadırlar ve çocuklarla karaşılaştık. Sayıları çok değildi çocukların, yirmi kadardılar ve bir uzay gemisine bakar gibi kuşkuyla bakıyorlardı otomobile.

Bizler de şaşaladık biraz bu beklenmedik karşılaşmadan ve acaba dönsekmi diye düşünürken:

- Şimdi inelim arabadan, -diye önerdim ben, gülerek,-ve şimdi onlara diyeyim ki: "Selam çocuklar, bugün sizę ünlü Türk şairi ve Uluslararası Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet'le tanınmış Sovyet tiyatro yönetmenleri Viktor Komissarjevski'yle Boris Erin konuk geldiler!"

- Vera, yapamazsın bunu! -diye yalvarırca karşı çıktı Nâzım.

İndim ve az önce arabada söylediğim tümceyi aynen yineledim çocuklara...

Oğlancıklar ve kızcıklar, büyükler ve birinci sınıf öğrencileri heyecanla bakıyorlardı Nâzım'a. Hepimizi dört bir yandan kuşatmışlardı. Onların gülümseyişleri bir anda aydınlattı Nâzım'ı ve birkaç saniye sonra da gerçek bir mutluluk içindeydi bu karşılaşmadan ötürü. Kampın alışılagelmiş bir kamp olmadığı anlaşıldı. Çeşitli nedenlerle yaz tatili için Moskova'dan ayrılamayan çocukları toplamış buraya bayan öğretmen. Çadırları ve öteki eşyaları okul vermiş, bir başka kuruluş para yardımı yapmış ve çocuklar ormanda her işlerini kendileri görerek yaşamaktalarmış. Konuklara, birbirlerinin sözünü keserek olağanüstü güzel yaşamlarını anlatıyorlar, bağımsızlıklarıyla övünüyorlardı. Nâzım çadırlara bir göz attı, özenle yapılmış por-

tatif yatakları gördü, yemekten tattı ve lezzetli olduğuna kanaat getirdi.

Büyük yaştaki çocukların kendi elleriyle ve ustalıkla yapmış oldukları uzun bir masanın çevresine oturduk söyleşi için. Senin çocuklara, kısa bir süre önce döndüğün Küba'dan söz ettiğini anımsıyorum. Havana sokaklarındaki şenlikleri, şarkıları anlattın, orada her şeyin insanda nasıl neşe ve ilgi uyandırdığını söyledin, Fidel'den ve arkadaşlarından söz ettin. Çocuklar soluklarını tutmuş dinliyorlardı. Sonra Türkiye'yi sordular sana... Sen 20'li yılların Moskova'sını anımsadın. Çağdaş Küba gençliğinin sana o yılların havasını anımsattığını söyledin. Hava kararmaya başlamıştı ormanda, çocuklardan birinin oturduğu yerden uzanarak tutuşturuverdiği ateşin çevresinde toplandık az sonra. Fazla yükselmeyen yalımlar yüzlerimizi aydınlatıyordu. Pırıl pırıl bir duygu uyanıyordu içinde insanın. Ve sen anlattıkça anlatıyor ve bizler, hepimiz, büyülenmiş gibi oturuyorduk çevrende. Olağanüstü bir hava oluşmuştu.

Sonra sen Viktor'dan, kısa bir süre önce bulunduğu İngiltere'yi anlatmasını istedin çocuklara. Viktor o güzel sesiyle, bir sanat yapını yaratırcasına canlandırdı Shakespeare'in ülkesini.

Ateş sönüyordu, kimse kalkıp gitmek istemiyordu dalların ötesine. Bir mucize yaşanıyordu ormanda.

Sonunda, sen kalktın, Nâzım. Çocuklar istemeye istemeye bıraktılar bizi. Sadece genç öğretmen bayan akıl erdiremiyordu bir türlü, nasıl olup da bu ünlü insanların kendilerine konuk geldiğine. Yüzü, gördüğü düşten uyanmaktan korkan bir insanın yüzüydü. Biz de ona hiçbir şey söylemedik. Öğretmenlerin mucizelere inanması iyi bir şey.

Ormandan çıktık, otomobil, farları sönük olarak, ilerliyordu. Şoseye çıkınca Erin gazladı, büyük bir hızla gitmeye başladık.

- Kardeş, farları yak, -diye uyardı Nâzım,- hava kararmış epeyce.

Erin yaktı farları ve ansızın, sözcüğün tam anlamıyla birkaç adım ilerdeki çifti gördü. Kız ve delikanlı, sarmaş dolaş, gidiyorlardı şose yolda. Keskin bir fren gıcırtısı ve direksiyonu sola kırdı Erin. Karşıdaki dönemeçten bir başka otomobil çıktı karşımıza, ve Erin arabayı bu kez hızla sağa savurma mucizesini gösterdi. Orada freni köklemesiyle arabadan fırlaması bir oldu ve sövüp sayarak zavallı çiftin üzerine atıldı. Nâzım, onları öldürmesin diye, arkasından koştu Erin'in.

- Aklınızı mı kaçırdınız, şosede gezilir mi? -diye bağırıyordu Erin. - Bir saniye daha geçse iki ceset yatıyor olacaktı burada!

Delikanlı ve kız, kabahatlerinin ne olduğunu bir türlü anlayamıyorlardı. Olup bitenin ayrımında bile değildi âşıklar. Fren gıcırtısını bile işitmedikleri anlaşılıyordu. Oğlanın kolu kızın omzundaydı hâlâ. "Bir şey

olmadı ki, -diyordu yumuşak bir gülümsemeyle Nâzım, -Bir şey olmadı ki..." Erin'i yatıştırmaya çalışıyor, " Azarlama çocukları," diyordu. "Bir daha gezmezler burada. Çocuklar, siz de başka bir yer bulun gezmek için, burası gerçekten tehlikeli."

- Burada iki ceset yatıyor olacaktı şimdi, anlıyor musunuz! -Erin yatışmıyordu bir türlü.

- Evet, çok iyi, çok iyi bitti her şey, -diye gülümsüyordu delikanlı.

Otomobile binip yola koyulduğumuzda hiçbirimiz şaka yapacak, gülecek durumda değildik. Evin önünde sessizce vedalaştık. Nâzım kimseyi davet etmedi içeri, az önce başımızdan geçen olayın ağırlığı sürüyordu.

Az önce, gece ajansında çok önemli bir haber verildi Nâzım: "Kırım'da, Nikitski botanik bahçesinde yetiştirilen yeni bir gül türüne, Türk yazar ve toplum adamı Nâzım Hikmet'in adı verildi. "Nâzım Hikmet" gülünün yaratıcısı, yetiştirme uzmanı Vera Klimenko, Türkiye'ye birçok kez gitmiş olan bir kişi. Yetiştirdiği birçok çiçek türleriyle, uluslararası sergilerde altın madalyalarla ödüllendirildi."

- Mayakovski'yi görmedin mi hiç?- diye sordu Nâzım Komissarjevski'ye.

- Gördüm. Hatta elimi bile sıktı bir gün.

- Ne diyorsun?! diye bağırdı Nâzım.

- Yaşımız küçüktü o sırada, ama koşar giderdik Yazarlar Kulübü'ne. "Mayakovski'nin Çalışmasının Yirmi Yılı" sergisinin kapanışında içeri sızmayı başarmıştım. O gün gençlerle kuşatılmıştı çevresi... Mayakovski ansızın döndü ve herkesle el sıkışıp selamlaşmaya başladı ve bana da elini uzattı. Utanıp çekindim ben elimi uzatmaktan, o bunu görünce: "Aldırma bugün çevremdeki herkesle el sıkışıp merhabalaşıyorum" dedi. Bu genç dinleyici topluluğuna o gün "Olanca Sesimle"yi okudu. Sonra ilginç bir olay oldu: Serginin kapanışının arkasından orada bulunan herkes tiyatro salonuna geçti. 1930 yılının 11 ya da 12 Nisanı'ydı. Yazarlar Kulübü resmen açılıyordu o akşam. O zamanki adı FOSP'du. Açılış onuruna bir sahne gösterisi düzenlenmişti. Gösteri, iki bin yılının edebiyat müzesinde yapılan röportaj biçimindeydi. 1930 yılıydı, ülkede kesintisiz, tatilsiz bir çalışma haftasının uygulanmaya başlandığı yıl. Bu nokta neden önemli, şimdi anlayacaksın Nâzım. Gösteriyi senin tanıdığın bayan şair Vera İnber ve varyete rejisörü Viktor Tipot sunuyorlardı.

Tipot, her iki elinde birer baltayla çıktı sahneye.

- İşte şu baltayla,-dedi ve sağ elini kaldırdı,- Rodion Raskolnikov* ko-

(*) F. Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" romanının kahramanı. (yazarın notu)

cakarıyı öldürdü. Ve şununla da kocakarı, -öteki elini kaldırdı- "Diriliş"i mahvettiği için, Fedor Raskolnikov'u (L. Tolstoy'un romanı "Diriliş"in ünlü sahne uyarlamasının yazarı) öldürdü. Fakat, -dedi Komissarjevski,- haksız bir takılmaydı bu, çünkü romanın sahne uyarlaması harikaydı, bilmem sen onu gördün mü MHAT'da?

Sonra Vera İnber bir sütyen getirdi ve şair Utkin'den kalan tek şeyin bu olduğu söylendi. İşte, dendi. Memesini bulduk Utkin'in.

Nâzım şaşırmıştı:

- Ne diye böyle bir şey yaptılar?

- Şair Utkin, sen onu tanımazsın, fazlaca kadınımsı, güzel biriydi. Ona da böyle takıldılar.

- Sonra, taşıyacağı trajik anlam hiç kuşkusuz bu parodi gösterisinin yazarlarınca da bilinemeycek olan bir kara mizah izledi bunu. İçine ölü küllerinin konulduğu iki büyük ve bir küçük vazo getirildi sahneye. Ve Tipot, bu vazolarda büyük şair Mayakovski'nin cesedinin bulunduğunu bildirerek, şöyle dedi: "Şair o kadar büyüktü ki, cesedi iki vazoya sığmadı, gördüğünüz gibi iki buçuk vazo var burada. Ve bu vazolara şair, en sevdiği şiirinin yazılmasını istedi." Vazoları çevirdiler ve herkes Mayakovski'nin ROST'a şiirlerinden birini okudu üzerlerinde.

İnsan yoldaşlar,
İnsanlığımızı bilelim!
Yerlere değil,
Çöp kutularına tüküreli m!(*)

Dördüncü sırada Mayakovski oturmaktaydı ve "Hükümet Yoldaş!" diye başlayan intihar öncesi mektubu da ceketinin cebindeydi. Mektubun 11 Nisan tarihini taşıdığı Mayakovski'nin kendini 14 Nisan'da öldürdüğü bugün herkesin bildiği bir şey.

Nâzım sarsılmıştı:

- Bu sahne numarasına nasıl tepki gösterdi peki? Böyle şakalardan hoşlanmazdı çünkü.

- İlginç olan da zaten bu. O zaman şaşırdı herkes...

- Evet... Çok sarsılmış olmalı... "Şair o kadar büyüktü ki, sığmadı..." Mektup cebinde idiyse, ne diyebilirdik ki. Ne yazık...

(*) "Urna" sözcüğü Rusçada, "ölülerin küllerinin bulunduğu, ve genel olarak vazo biçiminde kap", "kap, vazo" ve aynı zamanda da sokaklarda çöp ve izmarit için konulan çöp kutusu anlamına gelmektedir. Mayakovaski'nin şiirinde ve söz konusu sahne gösterisinde, farklı anlamlarda aynı sözcük geçiyor. (Çev.)

Bunu düşündüğümde onunla birlikte olsam bunu yapmazdı gibime gelir hep. Saçma bir şey, biliyorum. Ama ölümü kovup uzaklaştırabileceğini düşünmek yaşamayı kolaylaştırıyor.

Elimde kırmızı ciltli kocaman bir kitabı var Mayakovski'nin, şairin annesinin ve kız kardeşinin sana hediye ettikleri.

"Vladimir Mayakovski'nin gerçek dostu Nâzım Hikmet yoldaşa ellinci doğum yılında, ona ve ülkesine sağlık, mutluluk, esenlik dileklerimizle.

24 Ocak 1952
Moskova

Mayakovski'ler
Aleksandra Alekseyevna
Ludmila Vladimirovna."

Nâzım, biliyorum, Mayakovski ailesinin seninle dostça, sıcak, candan ilişkisine her zaman önem verirdin.

18 Kasım 1961'de, Mayakovski müzesinde senin için bir akşam düzenlendi.

Yaşlı bir adam bu akşamın teyp kaydını saklamış. Bugün yeniden oradaydım Nâzım. Anımsıyor musun Mayakovski'nin evinin önüne vardığımızda arabayla. Sokakta, kapılı kapının önünde bir kalabalık birikmişti. Salon izlemek için gelen herkese yetmemişti. İnsanlar üstüne atıldılar senin: "İçeri alsınlar bizi, Hikmet yoldaş! Söyleyin lütfen, bıraksınlar bizi. Ayakta durmaya razıyız, koridorda da dinleriz sizi..." Fakat karşılayıcı bayan, Nâzım'ın ricasına başını olumsuz anlamda salladı ve "Koridorda iğne atsanız yere düşmez... -dedi.- Yapacak bir şey yok, izleyiciler vestiyere kadar taştı. Alabileceğimizden daha çok kişi aldık. Zaten göreceksiniz." Nâzım mutluydu.

Her şey, gerçekten de bayanın söylediği gibiydi. Güçlükle girebildik salona. Ve seni izleyici topluluğu önünde öylesine neşeli, güçlü bakışlarını mutlulukla pırıl pırıl görmek öyle hafifletti ki yüreğimi.

- Yoldaşlar! Sanırım her insanın bazı konularda bir yeteneksizliği vardır- diyerek, şakacı bir tonla başlardın konuşmana.- Hiçbir yeteneğe sahip olmadığım pek çok yönüm var. Bunlardan biri de yabancı dillerdir. Türkçeden başka Fransızca biliyorum, fakat sanırım onu Rusçadan, Rusçayı Fransızcadan daha kötü konuşuyorum. Her iki dilde de okuyabiliyorum, ama yazamıyorum. Ve Rus dilinin üzerine titreyen, bu dil için öylesine uğraş veren

Mayakovski'nin evinde, şu neşe dolu, dinç, pek güzel topluluğunuz karşısında böyle berbat bir dille konuşmaktan ötürü utanıyorum açıkçası.

Bir zamanlar Politeknik Müzesi'nde Mayakovski'yle birlikte hiç kuşkusuz Türkçe tek sözcük bilmeyen Moskovalı dinleyici karşısına ilk kez çıkışımı çok iyi anımsarım ve bunu her yerde anlatıyorum. Yine de onlara Türkçe şiirlerimi okumaktan çok korkuyordum. On dokuz yaşındaydım, okuyayım mı okumayayım mı diye duraksarken Mayakovski dürttü beni ve: "Hadi, Türk korkma! -dedi.- Fark etmez, seni anlamayacaklardır nasıl olsa, ama alkışlayacaklardır!" Beni anlamadılar kuşkusuz, ama alkışladılar. Şurada içtenlikle söyleyeyim, izleyici önünde ilk alkışlarım bunlar.

Moskova'da öğrenim gördüm. Gençliğimin en güzel yıllarını Moskova'da geçirdim. İlk kez Moskova'da sevdalandım. Doğru dürüst ilk kez Moskova'da kafayı çektim. Marks'ın ve Lenin'in öğretisiyle, yani benim için yaşamımın sonraki yıllarında da her şey olan öğretiyle Moskova'da tanıştım. Bu öğretinin etkisiyle sadece siyasal ve toplumsal dünya görüşüm değil, psikolojim de değişti. Ondan sonra başka türlü düşünmem söz konusu değildi artık. Sonra, açık yüreklilikle söyleyeyim, ilk kez Moskova'da opera gördüm. Bir zamanlar bize yabancı toplulukların geldiğini, opera oynadıklarını işitmişliğim vardı. Savaş sırasında bizim Türkiye'ye Avusturya operetleri gelirdi, fakat operayı, gerçek baleyi ilk kez burada tanıdım. Gerçekten büyük şairlerle ve en başta Mayakovski'yle de ilk kez Moskova'da tanıştım. Bu nedenle çok eski bir Moskovalı sayarım kendimi. Çok yakında altmış yaşımda olacağım.

Şiirler, oyun ve bir roman yazmaya çalışıyorum. Şiir sanırım oluyor, oyunda daha kötüyüm, romanıysa kıvıramıyorum bir türlü. -Salonda gülüşmeler.- Şimdi size bir önerim var: Gelin şu karşılaşmamızı isterseniz, bir karşılıklı söyleşi olarak yapalım. Siz bana çeşitli sorular sorun, ben yanıtlayayım. Sonra izin verin, ben de tıpkı piyango bileti çeker gibi, kendi seçeceğim ve yarısı kadın yarısı erkeklerden oluşan çeşitli yaşlarda on arkadaşa sorular sorayım. Olur mu? Şimdi önerim şu: Şair ve çevirmen arkadaşlarımdan, son zamanlarda yaptıklarımdan çevirdiklerini okumalarını rica etmek istiyorum. Karşınızda bir hesap verişim olsun bu. Fakat daha önce size Türkçe "Bahr-i Hazer"i okuyacağım. Kabül mü? Topluluk önünde şiir okumam gerektiğinde bu dizeleri okuyuşumun iki nedeni var: Birincisi, onlardan başka ezbere bildiğim şiirim yok, ikincisi, onları ses bakımından anlamak daha kolay. Şimdi böyle yazmıyorum. Yirmi yaşındayken yazıyordum böyle. Bu şiirde iki şey vermeye çalıştım, Türk dilinin ses zenginliği ve tabiatın diyalektiği.

İzleyiciler soluklarını tutmuş dinliyorlardı Nâzım'ı, sonra da uzun

uzun ve hararetle alkışladılar. Nâzım, çevirmeni Muza Pavlova'ya verdi sözü ve Muza "İnsan Manzaraları"ndan bir bölüm okudu.

Muza bir saat kadar okudu. Salon derin bir sessizlik içindeydi. Şu anda bile, yüzümü dizlerime yaslamış koltuğumda otururken, ne bir sandalye gıcırtısı ne de bir öksürük sesi işitiyorum.

Nâzım izleyicilerin karşısında oturmuş, o da bambaşka yerlerde. Keçi yolunda Nigâr'la birlikte, bebeğinin yanı başında onun. Ve şimdi Nâzım'ı omzundan dürtüp sorsanız Nigâr'ın ne olacağını, şaşırır, karşılık vermeyebilir ve kendisi de her şeyi öğrenmek için şiiri dinlemeyi sürdürürdü...

Oysa daha bir hafta önce, tere batmış, kıpkırmızı, yorgun, oturmuş, Muza'yla birlikte elden geçiriyordu çeviriyi. Şiirlerinin çevirisini ilk kez her dinleyişinde bir daha artık şiir yazmayacağına, bu işi bıraktığına yemin billah ederdi. "Düşünceler benim, bazen sözcükler de, ama şiirler benim değil", - derdi bana. Sonra biraz alışır, bazı sözcük ya da dizelerin düzeltilmesini rica eder, geri kalanlara ister istemez boyun eğer ve çeviriler böylece girerdi yaşama. Şiirlerinin çevirmenleri, her seferinde, sanki Nâzım'm yüreğini bu şiirlerdeki dize sayısına eşit parçalara ayırırlar, sonra bu parçaları birleştirirler ve yürek yeniden oluşurdu, ama derin yara izleriyle...

Ve her zaman, hem ona, hem çevirmenlere acırdım. Nâzım şair-çevirmenin hiçbir yaratıcılığına katlanamaz, kendi sözcüğünün bir başka sözcükle değiştirilmesine dayanamaz, bir dizesinden üç dize yaptıklarında isyan eder ve genel olarak en büyük ölçüde aslına uygunluğu isterdi. Şöyle derdi:

- Biçim kalmıyor, uyum kalmıyor, dil başka,-bunlara alıştım artık; ama hiç değilse sözcükler benim sözcüklerim olarak kalsın!

Ve, kimi kez sözcüğü sözcüğüne çevirilen şiirlerin, aslına, bir başka dilin gerektirdiği uzaklaşmalardan daha çok ihanet ettiğini anlamak istemezdi. Çevirmenlerin onunla çalışmalarının ne kadar güç olduğunu ve sık sık, tam uygunluk adına şiirselliğin, ezgiselliğin nasıl yittiğini ve ortaya ilkel bir şey çıktığını görüyordum. Nâzım herkesten çok Muza Pavlova'yla çalışmaya alışıktı. Şöyle derdi:

- Muza'dan bir şeyi düzeltmesini rica edebilirim, bir şeyin olmadığını rahatça söyleyebilirim, incinmez, düzeltmeye çalışır. Yabancı değil o. Ama bir başka şairle böyle konuşamam. Bu yüzden, çevirilerin başarılı olmayaşının kabahati çoğu zaman bende. Muza'ya teşekkür borçluyum.

Dinleyiciler alkışlarla uğurladılar Muza Pavlova'yı. Yüzlerinden, şiirlerin onları heyecanlandırdığı belliydi.

Onun arkasından, şair David Samoylov kendi Nâzım çevirilerini okumaya başladı.

- Ben Leipzig dizisi şiirlerinden çeviriler okuyacağım. 1960 yılında yazılmış şiirler. Lirik bir dizi.

"Seviyorum Seni Ekmeği Tuza Banıp Yer Gibi..."- diye okumaya başladı Samoylov ve ben öylesine küçük, öylesine görünmez bir noktacık olayım isterdim ki kimsenin gözüne çarpmayayım, kimse anlamasın bu şiirlerin Nâzım'ın bana olan aşkını anlattığı şiirler olduğunu... Tanımadığımız yüzlerce insana, aşkımızın mikrofondan duyurulmasını ilk işitişimdi bu. Korkuya kapıldım. Bir hata oldu, böyle bir şey olamaz gibi geliyordu bana... Başımı öne indirmiş, oturuyor, yanaklarımın alev alev yandığını duyumsuyordum.

"Şehrime ulaşmadan bitirirken yolumu bir gül bahçesinde dinlendim senin sayende/ Senin sayende içeri sokmuyorum en yumuşak urbalarını giyip/ büyük rahatlığa çağıran türküleriyle kapımı çalan ölümü."... David Samoylov usulca ve ciddiyetle okuduğunda bu son dizeleri, başımı kaldırıp Nâzım'a baktım. Öylesine ısrarla, dikkatle yöneltmişti ki bana bakışlarını, başı titriyordu. Ürktüm birden, ya şimdi:

- Samoylov yoldaş, lütfen bir daha okuyun bu şiiri,-derse...

Fakat bir şey söylemedi Nâzım ve Samoylov sürdürdü okumayı... Leipzig dizisi şiirlerini birbiri arkasına okudu:

Rüzgârın estiği ve uzakta gözden kaybolan şosede,
buluşma saati, karşılaşmamızın saati yaklaşıyor yalınayak,
buluşma saati, başı açık, perçemi düştü yüzüne,
öylesine acelesiz yürüyor ki, çıldırabilir insan!
Buluşma saati, karşılaşmamızın saati yaklaşıyor yalınayak,
ve benim kollarım bir telgraf direğine bağlı,
ve yorgun yüreğim duracak neredeyse,
ve anlıma damlalar düşüyor, taşlar gibi, birbiri arkasına.
Buluşma saati, karşılaşmamızın saati yaklaşıyor yalınayak,
ve hep ısrarla, ve hep seni düşünüyorum,
ve ne kadar çok, ne kadar ısrarla düşünüyorsam, o
kadar ağır ilerliyor,
böyle giderse eğer, dayanamayacağım-düşeceğim(*)
27.9.1960

Samoylov sustu. Onun sesinin yerini, salonun sanki hep birlikte soluğunu boşaltışı ve yüzlerce elin birbirine çarpışı aldı. Uzun süre kesilmedi

(*) Leipzig şiirleri için bkz. "Son Şiirler" s. 65-68. Bu son şiiri ise söz konusu kapakta ve elimin altındaki başka kaynaklarda bulamadığım için Rusçadan çevirmek zorunda kaldım. (Çev.)

alkışlar. Sen bu coşkun insan topluluğuna bakıyor, biraz utangaç, ama yine de sevinçle gülümsüyordun. Şiirlerinin insanların gönlüne gitmiş olmasından ötürü içtenlikle sevinçliydin.

- Bu şiiri çeviren Slutski, -dedi Konstantin Simonov, sayfaları biraz daha yakınına çekerek,- şu ara Moskova'da değil. Bu nedenle, izninizle, becerebildiğim kadar ben okuyacağım...*

- "Bu otobiyografi 1961 yılı 1 Eylül'ünde Doğu Berlin'de yazıldı":

1902'de doğdum
doğduğum şehre dönmedim bir daha
geriye dönmeyi sevmem
üç yaşımda Halep'te paşa torunluğu ettim
on dokuzumda Moskova Komünist Üniversite öğrenciliği
kırk dokuzumda yine Moskova'da Tseka-Parti konukluğu
ve on dördümden beri şairlik ederim.(**)

Nâzım'ın "Otobiyografi"si şiddetli alkışlarla karşılandı. Alkışlar dinince Nâzım aldı sözü:

- Yoldaşlar, biliyorum ki dünyada insanların kesintisiz dört saat şiir dinleyebildikleri tek ülke Sovyetler Birliği'dir. Biliyorum bunu. Ben kendim bile, şair olarak, yarım saatten fazla şiir dinleyemem, güzel de olsalar. Fakat siz beceriyorsunuz bunu. Yine de, şiir yeter artık diye düşünüyorum. Haydi söyleşiye geçelim.

- Biraz daha şiir olmaz mı?!

- Ne?

Fakat ısrarla, şiir isteniyordu salondan.

Nâzım şair-çevirmenlere dönerek sordu:

- Bilmiyorum, bir şeyler var mı sizde?

- Türkçe okuyun! Türkçe! -diye bağırıyorlar salondan.

- Samoylov yoldaşta çok eski şiirlerimden varmış.

- Teşekkürler! Teşekkürler! -salon alkışlıyor.

- "Mavi Gözlü Dev"i okuyacağım size.

Şiiri dinlerken düşünüyorum: Bu şiiri yazmak için Nüzhet'le karşılaşmaya değmiş doğrusu!

- Şimdi şöyle bir pusula aldım,- diyor Nâzım.- 'Nâzım yoldaş, sizi çok seviyoruz, olağanüstü güzel şiirlerinizi dinlemeye, tiyatro ve genel olarak

(*) Nâzım'ın şiirlerini, ünlü Rus şairleri, Türkologların yardımıyla, birlikte çeviriyorlardı Rusçaya. (Çev.)

(**) Şiirin tamamı için bkz. "Rubailer/Yeni Şiirler", s. 162-164. (Çev.)

günümüzde sanatın durumu konusunda düşüncelerinizi öğrenmeye bu nedenle geldik.'-Salonda gülüşmeler.

- Yoldaşlar, şiirlerimi dinlediniz, Muza Pavlova'nın da, Samoylov'un da, yoldaş Slutski'nin de onları çok iyi çevirdiklerini düşünüyorum. İkinci bölüme gelince, bu başlıbaşına bir konferans konusu! Şiirden başlayalım. İsim saymayacağım. Fakat bunun herhangi bir başka nedeni yok. Sadece, şu Türk kafamda insan ve ay adlarını çok güç tutabiliyorum. Bugüne kadar öğrenemedim gitti: Şubat mı önce gelir, mart mı! (Gülüşmeler). Türk adları çok güç kalıyor aklımda, Rus adları daha da güç. Söyleyebileceğim şey, günümüz Sovyet şiirinin çok güzel bir şiir olduğudur. Dikkate değer, genç, güzel, arayan bir Sovyet şiirimiz olduğunu düşünüyorum, bu nedenle çok iyimser bakıyorum şiirimizin geleceğine. Ve bu çok önemli yoldaşlar. Unutmayın: Sovyet ülkesi, ülkelerin ülkesidir. Bu nedenle, burada yaratılan, biz isteyelim ya da istemeyelim, her şeyin temelidir. Sovyet kültürü ilerici insanlığın tüm kültürünü etkiliyor, bu bakımdan dikkate değer genç şiirin zaferi öteki ülkeler üzerinde, dünyanın tüm ilerici şiiri üzerinde güzel etki yapacaktır... Bu bakımdan, bunu şiirin genel olarak barış davasına uluslararası katkılarından biri olarak görüyorum. Bu, XX. Kurultay'la çok bağlantılı. XX. Kurultay sonrasının çok geniş pencereler açılan bir dönem olduğunu düşünüyorum. Ülkemizin kültür yaşamına açılmış geniş pencerelerdir bunlar; bu bir gerçek! Tüm ilerici insanlık için bir gerçek bu! Fakat şimdilik kimi tez pencerelerde çeşitli parmaklıklar görünüyor, olağandır. Biliyor musunuz, her zaman olacaktır bu, ürkecek hiçbir şey yok. Eski ve yeni arasında diyalektik bir savaşım vardır her zaman, fakat zaferi yeni kazanacaktır, bundan eminim. Kendi payıma çok iyimserim!

Tiyatroya gelince, aynı şey. 21 yılında Moskova'ya ilk gelişimde, Sovyet tiyatrosunun altın çağını yaşadım. O yıllardaki Moskova tiyatrosunun altın yelpazesini bilirim!

51'de Moskova'ya döndüğümde, bütün tiyatrolarda sözüm ona Stanislavski sisteminin uygulandığını gördüm. Oysa bu sistemin yinelenemez bir şeyleri Stanislavski ve Nemiroviç'le birlikte gitmişti. Bu sistem çok iyidir, çok ilginçtir, fakat tek, biricik kalınca ölmüş. Çünkü her tiyatro kendi kişiliğine sahip olmalı, sürekli olarak aramalı, biri ötekini zenginleştirmelidir! Tiyatro zamana ayak uydurmalıdır. Oysa yapılan şu: Vurdumduymaz ya da çok yetenekli olmayan yönetmenler, naftalinlenmiş bir sarık gibi sandıktan çıkarıyorlar Stanislavski yöntemini. Elimde bir pusula daha var. Ama ben soruyu yönelten kişiyi görmek istiyorum. Oysa bu, bir kâğıt! Genel olarak resim sanatım soruyorsunuz.

Öyle geliyor ki bana sanatlar arasında en uluslararası olan, resim sanatıdır. Şaire bir çevirmen gerekir. Çeviri ise iyi de kötü de olabilir. Ama resim için çeviriye gerek yok, onu herkes anlar.

Bence insanlar arasında iletişimin bir aracı olarak propagandasını yapmak gerekir resmin. Oysa bizim burada birçok ressam sergi açmak olanağına sahip değil; işte bu yüzden burada bugüne kadar kişisel işlikleri olagelmiş ressamların. Sanat için geniş pencereler açıldı bizim burada, doğdu, fakat yine de güçlükler var. Kimileri yetenek denen şeyin zırva olduğunu, sık sık ortaya çıkabileceğini, onu ciddiye almaya gerek olmadığını sanıyorlar. Fakat doğru değil bu. Yeteneğe yardım etmek, destek olmak gerekir. Yoksa incinip yok olabilir.

Fakat genel olarak, kırılıp incinmeye gerek yok. Bizim Karadeniz'de güçlü bir balık vardır, yakalaması da çok güçtür. Fakat çok alıngan bir hayvancıktır. Büyük, kocaman bir burnu vardır bu balığın. İnsanlar burnuna vururlar onun. Gücenir ve o zaman ağa düşmesi kolay olur.

Benim de, Allaha şükür, büyük bir burnum var. Fakat ne kadar vururlarsa vursunlar ona, kırılıp gücenmiyorum, yazmaya devam ediyorum...

Sözgelimi, "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?" oyununu yazdım. Çok çabuk kaldırdılar sahneden. Bu oyunun sahneden neden kaldırıldığını dostlarıma ne kadar sorduysam, bir yanıt alamadım. Gücenip bir daha oyun yazmayabilirdim, ama yazıyorum. Onun arkasından çok ciddi bir oyun yazdım: "Olmak ya da Olmamak". Dostum Aleksandr Fadeyev'in yazgısıydı beni bu oyunu yazmaya yönelten. Sahnelemediler*. Sonra "Demoklesin Kılıcı"nı yazdım. "Satir"de, burada ve başka ülkelerde birçok tiyatroda oynuyor bu oyunum. Karım Vera Tulyakova'yla "İki İnatçı"yı yazdık, başarı kazandı. "Tartüf 59"u yazdım, izin vermediler. Sonra "İnek" ve yeniden yasak. İşte böyle. Çevirmenlerim, "Ne çevirelim şimdi?" diye sorduklarında, "Sahnelenmeyen oyunları çevirmekten usandınızsa eğer, çevirmeyin, ne yapayım!" diye karşılık veriyorum. Fakat eğer gerçekten yazarsan ve memurlar için çalışmıyorsan, yazmadan edemezsin.** Bulgakov'un karısı, onun "Usta ile Margarita" romanını ve yayımlanmamış birçok başka yapıtını getirdi okuyayım diye. Ona da izin ver-

(*) Aleksandr Fadeyev (1901-1956); "Genç Muhafız" vb. romanların yazarı. Proleter Yazarlar Rusya Birliği (RAPP) yöneticilerindendi ve 1946-54 yılları arasında SSCB Yazarlar Birliği Genel Sekreterliği görevinde bulundu. 1956'da o sırada Nâzım Hikmet'in de yaşamakta olduğu Peredelkino'da yazarlar dinlenme sitesindeki yazlık evinde intihar etti. Nâzım Hikmet'in söz konusu oyunu, "Olmak ya da Olmamak", ilk kez, geçtiğimiz günlerde, Moskova'da yayımlanan "Teatr" dergisinin 1988 yılı kasım sayısında okur önüne çıktı... (Çev.)

(**) Nâzım Hikmet'in bu vb. oyunlarıyla ilgili olarak bkz. "Nâzım Hikmet'in Oyunları ve Senaryoları Üstüne" Ekber Babayev. "Yayınlanmamış Eserler", Cem Yayınevi, 1977. (Çev.)

miyorlar şimdi, ama inanıyorum ki çocuklarımız onun son derece güzel kitaplarını okuyacaklar, torunlarınız ise Puşkin'i ya da Dostoyevski'yi öğrenir gibi öğreneceklerdir okullarda! (Salon, Bulgakov'un mirasının yaşaması konusunda açık bir oylama yapılıyormuşçasına alkışlıyor). İşte böyle yoldaşlar. (Ve güldü Nâzım.)

Başımı dizlerimden kaldırıyorum, bacaklarım uyuşmuş. Ses alıcıya bakıyor, hiçbir şey anlamıyorum: Çoktan bitmiş bant, belki de az önce... Sesinin odada çınıltısı ne zaman sona erdi, ayrımsamadım bile. Ben orada, belli ki sonuna kadar banta alınmamış olan şiir akşamındaydım. Eğer bacaklarım ağrımasa orada olan her şeyi sonuna kadar dinler, sonuna kadar izler ve Mayakovski'nin herkes dağıldıktan sonra boşalan evine bir kez daha veda ederdik seninle... Hiç değilse bir kez daha...

Kaç kez şöyle dedin bana:

- Veracığım, yazmalısın benim hakkımda. Çünkü şimdi hiç kimse senin kadar tanımıyor beni. Adımı taşıyan her şeyin, yaratıcılığımın ve yazgımın temelinin insan oluşum olduğunu ve en ilginç şeyin bu olduğunu kimse düşünmüyor bile.

Nâzım, başarabilsem bana verdiğin görevi, becerebilsem. Fakat benim omuzlarım için ağır bir yük bu. Ve düşünüyorum hep, neden çekmedim telefonun fişini, neden kapatıp kilitlemedim kapıyı ve neden ses alıcısının karşısına oturtmadım seni, istediğin her şeyi kendin anlatasın diye. Yine de, bir gün denedikti böyle bir şey, ama sen geleceğe dönük ilginç bir şey söylememiştin.

Muza diyor ki, "Her şeyi anımsamanın da gereği yok." Neyi anımsamak, neyi anımsamamak gerektiğini bilebilse insan...

Gel, geriye dönelim Nâzım, henüz ayrı ayrı yaşadığımız o son güze...

Evet, razı olmamıştım, boyun eğmemiştim, sana gelemiyordum. Sen:

- Dayanamayacağız, -diyordun.- Öleceğiz.

Şimdi gülünç geliyor insana, ama ilk hasta düşen ben oldum. Ansızın ateşim yükseldi, korkunç bir bitkinlik, uykusuzluk, iştahsızlık. Doktorlar kalbimde bir hışırtı duyuyor ve sol akciğerde lekeler görüyordu. "Ne oldu size? Altı ay önce sapasağlamdınız!"

Başıma birtakım tatsız şeyler geldiğini öğrendiğinde korkuya kapıldın. Ünlü hekimler, mucize ilaçlar önerdin bana, fakat hepsini reddettim. Derdimin ne olduğunu biliyordum, ama bunu söyleyemezsin ki doktorlara.

Bir ay, iki ay, üç ay... sürüyordu hastalığım. Hemen hemen her gün

geliyor, yatağımın başucunda uzun uzun oturuyor, beni eğlendiriyor, çalışıyordun. Makalelerinin çevirisine yardım ediyordum. Gündüzleyin herkes işe gidiyor, kimse olmuyordu evde. Tam bir sessizlik. Nasıl şiir yazdığını da o sırada gördüm ilk kez. Daha çok Ekber'le birlikte geliyordunuz bana. Birtakım komik hikâyelerle güldürüyordunuz beni. Ruhsal, bedensel çöküntüden kurtulmam için elinden geleni yapıyordun. Beni sarıp sarmalıyor ve birtakım polikliniklere götürüyordun, oralarda sanki aya gönderilecekmişim gibi dikkatle muayene ediliyordum ve sonuçlar sana bildiriliyordu.

Herhalde sana gerçekten o zaman âşık oldum. Yerlerimiz değişmişti. Ben senden daha güçsüzdüm şimdi ve içinin derinliklerinde memnundun buna.

Bir gün akşama doğru geldin, daha doğrusu önce komünal dairenin ortak giriş odasına telefon ettin, komşu bayan kapıyı açtı sana ve ayak seslerini işittim. Alışık olmadığım bir yavaşlıktaydılar. Ve sonra, kapıyı güçlükle açarak girebildin içeri. Pembe krizantemlerle dolu kocaman bir sepet taşıyordun. Onu yere koydun ve koltuğa çöktün. Çok uzun süre konuşmadığımızı, hatta birbirimize "merhaba" bile demediğimizi anımsıyorum.

Sonra ben, pencere kıyısına koymak için bu dev sepeti kaldırmak istedim, başaramadım. Öylece kaldı yerinde. Neredeyse korkuyla baktım Nâzım'a, onu buraya kadar nasıl taşıdığını düşünerek! Evimizde asansör yoktu.

Yaşamı pahasına zafer kazanmış bir kahramanın, henüz son nefesini vermeden önceki bakışlarıyla baktı yüzüme:

- Aşağıdan buraya kadar bütün merdivenleri tek tek çıkararak getirdim onu,- dedi , gülümseyerek.

- Neden? Şoförünüz yok mu bugün?

- Senin için kendim bir şeyler yapmak istedim, anlıyor musun, canım benim! Benim gibi aptal heriflerin böyle budalaca duyguları olur. İstiyorum ki benim için gelip geçici bir heves değil, yeni bir şey olduğuna, senin için ölebileceğime inanasın! İyice anlayasın bunu! Benim çok ciddi bir âşık olduğuma inanasın!

Sustu. Kalktım, ışığı açtım, sepeti ite ite pencerenin önüne götürdüm.

- Biliyor musun,-dedi Nâzım,- dün seni muayene eden başhekim sonra şöyle dedi bana: "Onu seviyorsunuz. Fakat böyle heyecanlanmanıza gerek yok. İyileştireceğiz onu ve inşallah torunlarının torununu görecek kadar da yaşayacak." Böyle doğru bir teşhis koyduğu için kendisine inandığımı söyledim. Senin hakkında bir şeyler öğrenmeyi öyle istiyordu ki...

- Tabii şöyle demişsindir ona: "Profesör, kendisi benim redaktörüm-

dür ve birlikte bir oyun yazıyoruz. Sovyet insanları üstüne onun yardımıyla bir oyun daha yazmak ve para kazanmak için iyileştirmek istiyorum onu..."

- Evet, onunla evlenmek istiyorum, dedim. Ve dedim ki, biz Türkler, her şeyden önce, haremimize sıska kadın, ikincisi de sağlıksız bir kadın almak istemeyiz. Bizim anlayışımıza göre, kocası gönül rahatlığıyla dinlenebilsin ve hoş şeyler düşünebilsin diye kadın çalışkan ve canlı olmalıdır. Kocası kahve içebilsin, eğlenmek için biraz rakı içebilsin, nargilesini tokurdatabilsin ve uzun, ipek yastıklar arasında, yumuşak halılarda, yatıp dinelenebilsin diye hamarat ve canlı olmalıdır...

- Peki, uzun, ipek yastıklar arasında yatarken ne düşünür bu adam?

- Öncelikle, karısını nasıl yönetmeli ki, ona hiçbir zaman ne düşündüğünü sormaya cüret edemesin. İkincisi, akşamı dostlarla bir yerlerde, kahvede keyifle geçirmeyi ve gece eve dönünce de karısının tatlı gülümseyişiyle karşılaşmayı düşünür...

- Ne güzel şey...

- Bu iş böyle yürür ancak... Yoksa, homurdanan, kaprisli tek bir kadın yüzünden insanın kendini asması mümkünken, koca bir harem nasıl tutulur el altında. Bizde böyledir cancağızım, geleneklerimiz eski, karılarımız gençtir.

Bir daha gelmedin. Ne ertesi gün, ne daha ertesi gün. İki gün sonra biri telefon etti ve resmi bir ses tonuyla Nâzım Hikmet'in ağır bir zatürreeyle hastanede yatmakta olduğunu söyledi.

Boş, tatsız, marazlı günler. Seyrek telefonlar: "Hasta yoldaş Nâzım Hikmet size kendini iyi hissettiğinin bildirilmesini rica etti. Kaygılanmamazını rica etti."

- Ateşi yüksek mi?

- Sürekli olarak 38. Tedavisi güç bir hasta. Antibiyotikler ters etki yapıyor.

- Uyuyor mu?

- Çok kötü, hemen hemen hiç.

- Ya psikolojik durumu?

- Sinirli, tedirgin. Görüşme yasak. Durumda bir kötüleşme beklenmiyor. Hastaya söylememizi istediğiniz bir şey var mı?

- Deyin ki, deyin ki...

- Peki, anlıyorum sizi. Allahaısmarladık. -Düt.. düt... düt... diye ötüyor telefon.

- Güle güle...

Tek başıma, şiirlerle kalıyorum. Eğer becerebilsem, ben de aynılarını yazardım senin için:

Sen benim sarhoşluğumsun
ne ayıldım
ne ayılabilirim
ne ayılmak isterim
başım ağır
dizlerim parçalanmış
üstüm başım çamur içinde
yanıp sönen ışığına düşe kalka giderim(*)

Oyunumuz "İki İnatçı"nın Yermolovskaya Tiyatrosu'ndaki provalarında, bilgin Aleksey Petroviç her gün ölüyor sahnede. Yakut**, oyunculuk içgüdüsüyle seninle kahramanımız arasındaki yakınlığı duyumsamıştı, ve ben senin ne kadar çok özelliklerini bulacaktım onda, ne kadar çok. Finali yeniden yazmak için vakit geç değil henüz, ölümü defetmek, başka bir çıkış yolu bulmak için vakit geç değil. Ama nasıl bir şey bulmalı?

Bir kurşunkalemi dişlerimin arasında sıkarak tek başıma oturuyorum karanlık salonda. Sahnede hastane koğuşu. Birazdan son monologu geliyor Aleksey'in. Ve ben ayrımında değilim artık, oyun nerede ve yaşam nerede, sen neredesin ve oyuncu nerede, çünkü artık hiç kimsenin değil, senin, sadece senin sözlerin ve tonlamaların çınlıyor kulaklarımda:

- "İnsanlar gelecekte özgür ve eşit emekçilerin toplumunu yaratacaklar. Devlet yavaş yavaş ölecek ve Engels'in dediği gibi taş baltanın yanı başına, eski aletler müzesine kaldırılacak. Emek sadece varoluşun kaynağı olmaktan çıkarak, daha da öte, yaşamın başlıca gereksinimi olacak."

Aleksey elini tutmak istiyor Daşa'nın. Daşa elini uzatıyor. Aleksey gözlerini açıyor, öpüyor elini onun. Ve öyle geliyor ki bana sanki ben sahnedeyim ya da sanki sahnede değilim de ikimizden başka kimsenin bilmediği bir başka yaşamdayım. Ve şimdi sen benim elimi öpüyorsun. Yakut, seni izliyor, senin yüreğinin devinimini yineliyor sadece.

- "İnsanın en büyük keşfi, aşktır."

- Stop! -diye sesleniyor oyuncuya Boris Erin.-Son repliği bir daha yineleyin Vsevolod Semenoviç.

- "İnsanın en büyük keşfi, aşktır".

(*) Bkz. "Son Şiirler", s. 19 (Çev.)

(**) Vsevolod Yakut (doğ. 1912) N. Hikmet'in "İki İnatçı", "Enayi" vb. oyunlarında başrollerde oynayan ünlü Sovyet tiyatro oyuncusu. (Çev.)

- Teşekkür ederim. Güzel. İlerleyelim...

Gözlerimi kapatıyorum. Dört gündür haber yok senden, belki şimdi, şu dakikada...

- "Herkes en sevdiği işi yapacak! Mutluluğa kavuşacak insanlık ve bu gerçek özgürlük olacak. Bugün insanların yüzde sekseni açlık çekiyor daha. Açlık kalkacak ortadan. Doğayı boyun eğdireceğiz kendimize, dostumuz yapacağız onu. Geleceği hayal ettiğimde, insanların istekleriyle görevleri arasındaki çelişkinin yok olacağı zamanı görüyorum".

Ve Nâzım, kabına sığmaz olmuştu artık hastanede. Koğuşuna telefon istiyordu. Parti işlerini, barış savaşımıyla ilgili çalışmalarını akla getirilebilecek her şeyi gerekçe gösteriyor, diretiyordu isteğinde. Sonunda hastane yönetimi teslim bayrağını çekti ve telefon konuldu koğuşa. Her yarım saatte bir telefon etmeye başladı bana. Fakat ya yarı resmi, ya üstü kapalı konuşuyordu. Meğer iki kişilik bir koğuşta yaşlı bir bayla birlikteymiş, rahat konuşamayışı bundanmış. Ve yeni bir düşünce doğdu kafasında: Komşudan kurtulmak. Nasıl bir gerekçe uydurmalı? Ne yapmalı? Ve doktorlara, uyuyamadığını, çünkü koğuş arkadaşının dehşetli horladığını söyledi.

Adamcağızı hemen aldılar ve yaşasın özgürlük! Nâzım, haftalardır içinde birikmiş duyguları, sözcükleri haykırıyordu telefona. Yüzlerce soru soruyor ve kendi yanıtlıyordu hepsini, konuşuyor, konuşuyor, konuşuyor ve bir türlü doyamıyor konuşmaya. Şimdi de hastaneden sıvışmayı koydu kafasına ve korkuyorum, gerçekten de kaçar diye.

Birlikte yaşamaya başladığımızda, bir gün ona. Türkiye'den kaçmayı nasıl başardığını sordum.

- Pavlov yoldaşın yardımıyla. Şu sizin ünlü bilgin. Kitabı elime geçmişti hapishanede. Onun şartlı refleksler konusundaki kuramını çok dikkatle okuyup öğrenmiştim. Deneyleri çok ilgimi çekmişti. Sonra, hapisten çıktığımda, unuttum gittimdi bu kitabı.

Tanganika'da dokuzuncu mektupta anlatıyorsun bana bu dönemi:

Hapisten çıktığım günleri hatırlıyorum,
hapisten çıkarıldığın günleri değil, çıktığım,
içerde kendimin dışarda dostların ve zamanların
zorlamasıyla çıktığım günleri hapisten
Sevinç.

Düğün, bayram.
Sevinç,
kibirli biraz
biraz şaşkın.
Sevinç,
dallarında hayallerin ve umutların parıltısı,
yemişleri değil, parıltısı,
Ve yüksek sesle anlatmak hapishaneyi herkese ve kendine.
Hapishane hâlâ düşlerine girer,
uyanırsın sıçrayarak.
Yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla yasakları hapishane
yıllarının.
Kapatmazsın mektupların zarflarını,
karavana vakitlerini beklersin,
ve akşamlar kararınca kapının dışardan kitlenmesini,
yanmasını ampüllerin kendiliğinden.
Sevinç.
Düğün, bayram.
Ama bayram günlerinin de sonu var bütün günler gibi.
Bakarsın, evinin damı akıyor,
pencereler, kapılar onarılmak ister,
su getirmek, açtırmak gazı, elektriği,
yatak çarşafı almak, tabak, çanak, kitap.
Kolların hazır çalışmağa
onlar içerde de çalıştırıldılar,
ama bilgin uyutuldu.
Paran da yok.
Borca batmak da tehlikeli.
Nerden, neresinden, nasıl kurmağa başlamalı evini
hürriyetinin?
Yani demek istediğim,
hapisten çıkanın haline benziyor hali Tanganika'nın(*).

Hapishaneden söz etmeyi sevmezdin. Söz ettiğinde de eğlenceli olayları anlatırdın hep. Eğer hikâye sertse, dramatize etmeden anlatmaya çalı-

(*) "Tanganika Röportajı" için bkz. (Tüm Eserleri 8), "Son Şiirler", s. 162-176. Buradaki 9. mektubun son dizelerinin Rusça çevirisi farlılık gösteriyor. Son dizeler, Rusçadan çevirilirse, şöyle oluyor: "Yani demek istediğim/ Sen akıllısın karıcığım. Sen/Anlayacaksındır demek istediğimi". (Çev.)

şırdın. Yakınmayı sevmezdin. Sana acısınlar istemezdin. Fakat hapishanede edindiğin pek çok alışkanlığı unutmakta güçlük çekiyordun. İsveçlilerin neden her sabah çarşaf değiştirdiklerini her seferinde şaşırırdın. Bütün odalarda ışıklar yansın isterdin, hem de çok aydınlık saçan ampüller. Karanlıktan, çitlerden, tahta perdelerden, avlu kapılarından, her türlü izin belgesinden, vizelerden nefret ederdin. İyi aydınlatılmış evleri, aydınlık sokakları, demokrat şehirleri severdin.

İşte bir kitap tutuyorum elimde. Türkiye'den gönderilmiş bir kitap. Senin hakkında. Hapishanede çekilmiş bir fotoğrafın var bu kitapta. Yüreğim acıdan daralıyor: Koğuşun kapısında, sırtında uzun, eski bir palto, rüzgârdan ve soğuktan eğilmiş, ayaklarında bağcıksız partal pabuçlar, duruyorsun, bir deri bir kemik, hüzünlü bir tutsak. Sıska, kirli bir kediyi tutuyorsun kucağında, kendine kapanmış, kendini kendinde yitirmiş, dalıp gitmişsin. Ve bu fotoğrafa bakarken, kendime lanetler savuruyorum Nâzım, sana yeterince acımadım, seni yeterince sevemedim, yeterince korumadım diye.

Kediler üstüne o makaleyi de yazmalıymışız. Yaşamında kedilerin rolü küçümsenemez. Ne de olsa ilk gerçek şiirin yine kedi üstüne*. Yaşamımıza onların katılımının başka örnekleri de vardı. Kedilere arka çıkmamakla hata ettik Nâzım...

Pavlov yoldaşın bana nasıl yardım ettiğini mi öğrenmek istiyorsun Veroçka? Evet, anlıyorum seni, şaşırmakta haklısın.

İki kere öldürme girişiminde bulundular bana karşı. ilkinde otomobille ezmek istediler. Çok bilinen bir polis olayı, ama yine de belki bir rastlantıdır diye düşündüm. Küçük bir kuşku kaldı sadece. Fakat tanıdıklarım uyarmaya başladılar beni. Bir gün, büyük bir tüccarın karısı, bizim partiden bir bayan, hapiste olduğum için askerlik yükümlülüğümü yerine getiremediğim gerekçesiyle, askere alınmak istediğimi öğrenmiş. Bunu yaptıktan sonra beni bir sınır birliğine gönderir, orada da sınırı geçmeye kalkıştığım bahanesiyle öldürtebilirlerdi. Bir başka fırsat daha vardı elinde polisin: Beni orduya subay olarak değilde, kuşkusuz er olarak çağırmak ve Anadolu'ya göndermek. Ve orada, ayazda, korkunç güç şartlarda, hapishane sonrasında, uzun süre dayanamayacak, ölecektim. İşin şakası yoktu artık ve ciddi olarak bir çıkış yolu aramaya başladım. Parti ülkeden ayrılmam gerektiğine karar verdi. Fakat nasıl? Arkamda beni adım adım

(*) Bulgaristan'da yayımlanan Türkçe toplu yapıtlarına önsözünde N. Hikmet, çocukluk yıllarında yazdığı "Kedim" adlı şiirinin, Yahya Kemal'in nasıl övgüsünü kazandığını anlatır. (Çev.)

izleyen yedi polis vardı. Yirmi dört saat nöbet tutuyorlar, jiple ikide bir eve kadar geliyorlardı... Başlangıçta hiçbir şey gelmiyordu aklıma. Ve tam ümitsizliğe kaplıdığım bir sırada İvan Pavlov yoldaşı ve onun refleksler kuramını anımsadım. Saati saatine yaşamaya başladım, hem de öylesine şaşmaz bir düzenle ki, tasavvur edemezsin. Her gün aynı saatte kalkıyor, dakikası dakikasına aynı zamanda pencereyi açıyor, bunu yaptıktan on beş dakika sonra evden çıkıyor ve hep aynı tramvayı yakalıyordum. Hapishaneden çıktıktan sonra yönetmen ve filmlerin Türkçe sözlendiricisi olarak çalıştığım sinema stüdyosunun kapısından tam tamına tasarladığım saatte giriyordum. Ve yine tam tamına belirlediğim saatte öğlen yemeğine ve aynı lokantaya çıkıyor, ve böylece bütün günümü sabahtan geceye kadar böylesine belirlenmiş saatlere göre yaşıyordum. Beş ya da altı ay bu düzeni şaşmaksızın sürdürdüm ve "koruyucularım" da çok çabuk benimsediler onu. Bu nedenle, iki yoldaşım kaçacağım günü belirlediklerinden, her zamanki gibi saat yedide değil, dörtte kalktım. Rahatça geçtim uyuyan polislerin yanı başından. Öylesine güvenle uyuyorlardı ki, ruhları bile duymadı. Fakat sokağa çıktığımda, sözünü ettiğim polis arabası yolun öbür ucunda ortaya çıkıverdi ve gördüler beni. Fakat yolumu önceden belirlemiştim. Beyoğlu'na ulaştım. Bizim orada, Moskova'daki gibi iki sokağa çıkışı olan eski bir mağazalar Pasaj'ı vardır. Beyoğlu'nda izimi kaybettirip "Tarabya" oteline gittim. Otelin önünde bir iskele vardır. İskeleye çıktığımda, genç akrabam Refik motorlu sandalıyla gelmiş, dikkat çekmemek için açıkta tur atıyordu. Varna'ya kadar yetecek benzini, hızımızı, her şeyi hesaplamıştı. Hatta sandalın oturulacak yeri, eğer alabora olursak can kurtaran "simidi" olarak kullanabilelim diye mantardandı. Göze çarpmadan aralarından geçip gidebilmek için Boğaz'dan Karadeniz'e gemilerin hareketinin başlamasını bekledik. Ve sonra, büyük gemilerin arkasına takılarak Karadeniz'e çıkmayı başardık. Tabii korkunç bir gerginlik içindeydik. Türk savaş gemilerince görülmekten ya da öngöremediğimiz bir şeyin başımıza gelmesinden korkuyorduk. Fakat bu arada hızla ilerliyorduk ve çok geçmeden, otuz dakika sonra büyük bir gemi gördük. Önce ürktüm, bizim bir gemimiz ya da bir Amerikan gemisi olabilir diye! Yaklaştık ve "Plehanov" adını okudum geminin üzerinde. Fakat Latin harfleriyle yazılmıştı. Plehanov'u pek sevmem, ama yine de, herhalde burjuva olamaz "Plehanov" diye düşündüm... Yönümüzü ona doğru çevirdik ve çok geçmeden onlar da gördüler bizi. Neredeyse borda bordaya geldik. Yavaşlamalarını işaret etmeye başladık, ama onlar tam yol gitmeyi sürdürüyorlardı. Bir süre sonra geride kalacaktık. Adımı haykırıyorum onlara. "Komünist, Türk! Şair! Nâzım Hikmet'im ben!" Önce,

bağırarak, uzaklaşmamızı istiyorlardı kendilerinden. Sonra anladılar, beni selamlıyor, el sallıyorlar, ama gemiye almıyorlar! Bunun bir Romanya gemisi olduğu anlaşıldı. "Nâzım Hikmet'im ben!" diye bağırıyorum ama, belki de tanıyamıyorlardır diye düşünüyorum; fakat gözlerinin önünde, bu yepelek sandalda her an denizin dibini boylayabilecek bir insanı neden yukarı almadıklarını anlayamıyorum bir türlü. Bana: "Nâzım Hikmet yoldaş, bekleyin biraz. Sorduk. Cevap bekliyoruz! Şimdi alacağız sizi, yani hemen. Biraz daha bekleyin. Hemen!" diye bağırıp duruyorlar.

Neredeyse aklımızı kaçıracağız Refik'le. Neye karar verecekler bilmiyoruz. Almazlarsa eğer, Varna'ya kadar gidemiyiz artık, benzinimiz yetmez. Zaman ise geçiyor! Bir saattir dönüp duruyoruz çevrelerinde, ikinci saate girdik... En korkuncu, dönmek! Bu her şeyin sonu demektir! Refik bana "Para teklif edelim"diyor. Dedim ki: "Olmaz. Bunlar sosyalist gemiciler, rüşvet almazlar!" Dalgalar kayığı sürüklüyor. Onlarsa çeşit çeşit akıllar veriyorlar, kaygı içindeler, hepsi güverteye yığılmış, bağırıp duruyorlar, ama yukarı almıyorlar bizi! Durumumuzu göz önüne getirebiliyor musun?! Bu böyle bir buçuk saat sürdü! Daha az değil. Sonra büyük bir tören havası içinde aldılar bizi gemiye, yemek salonuna götürdüler, orada, duvarda, benim için düzenlenmiş bir duvar gazetesi gördüm. "Nâzım Hikmet'e Özgürlük!" Fotoğraflarım. İçten bir sevinçle kutluyorlar beni, hepsi elimi sıkıyor falan filan, dedim ki: "İyi hoş da, anlatın bakalım, ne diye bu kadar uzun süre eziyet ettiniz bana!" Anlaşıldı ki, limanları Köstence'ye telefon etmişler, amirleri oradan Bükreş'e telefon etmiş, oradan başka amirler Moskova'ya telefon etmişler, Moskova'dan gemiye alınmamıza karar çıkınca da almışlar bizi yukarı. İşte bütün bunlar için bir buçuk saatlik zaman geçmiş. "Sizler, -dedim,- denizcisiniz! Bir adamın yok olup gitmek üzere olduğunu görüyorsunuz, önce bir kurtarın bakalım, sonra alçağın biri olduğu ya da her nedense canlı kalmaması gerektiği anlaşılırsa, yine atarsınız geri, ama böyle olmaz." Kem küm ettiler, ne diyebilirlerdi ki? Böylece Köstence'ye kadar gittim, oradan Bükreş'e, oradan da Moskova'ya. Refik biraz kaldı gemide, sonra kucaklaştık, vedalaştık. O İstanbul'a döndü. İşte bu gözü pek delikanlı kurtardı hayatımı benim; hem o sırada hem de daha sonra uzun yıllar tehlikeye atarak kendi hayatını. Hep sorarlar bana, kim bu adam, adı ne, kimseye hiçbir şey söyleyemem. Hatta "Otobiyografi"mde bile adını vermedim onun: "951'de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün...", fakat o, sanırım okumuş ve anlamıştır onu anımsadığımı, hayatımı kurtardığı için minnettarlık duyduğumu kendisine. Sen de sakla bu adı, kimseye söyleme, ne dosta, ne düşmana, bunu kendisi açıklayıncaya kadar.

Nâzım Türkiye'den ayrıldıktan sonra, ülkesinde çok konuşuldu bu konu:

- Neden kaçtı?

- Öldürebilirlerdi de ondan.

Geçenlerde, 18 Aralık 1964 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yazar İlhan Selçuk da bu soruyu ortaya atıyor: "...Nâzım Hikmet'in Rusya'ya kaçma hikâyesine gelince... Şiirlerini sevenleri çok üzüyor bu. Kimileri, Nâzım Hikmet kaçmasaydı öldürülecekti diyor. Öyleleri de var ki, -diye devam ediyor Selçuk,- 'keşke kaçmasaydı da öldürülseydi, daha iyi olurdu' diyorlar.

- Dostum, hiç öldün mü sen? -diye sormuştu böyle bir "hayran"ına bizim ünlü şairimiz. Biliyorum, garip bir ülkede yaşıyoruz. Amerika'ya kaçmak yurtseverlik sayılıyor da, Rusya'ya kaçmak hainlik oluyor. Fakat yine de, afla hapisten çıktıktan sonra Nâzım Hikmet'in ölüm tehdidi altında yaşayıp yaşamadığı konusunda bir araştırma yapmak gerek. Eğer şairi on iki yıl zindana kapatmak, bağışladıktan sonra da başının üstüne Demoklesin kılıcı gibi 'seni öldürüleceğim' tehdidini asılı tutmak adaletse, tabii, o zaman... Hayatını kurtarmak için kaçan bir insana yapıştırılan "hain" yaftasını nasıl anlamalı? Fakat ne olursa olsun, Nâzım Hikmet'in gerçek hayat hikâyesini öğrenmenin zamanı geldi artık."

Bunu öğrenmeyi umut ediyorsunuz, Sayın İlhan Selçuk, fakat inanın çok güç olacak. Türk siyasi polisinin arşivlerine ulaşamayacağınıza göre.

Ölüm tehdidi altında olduğunu düşünmesinin haklı nedenleri vardı, ve anlattı bana bunları. Evet, yaşamı değerliydi ama ne için? Ülkesinde şiir bir daha hapse atılmasın diye. Türkiye en sadık oğullarının her zaman anası olsun diye. Evet, Nâzım sadık bir oğluydu vatanının, en bilinçli, en iyimser ve en sevecen bir yurtseveriydi ülkesinin.

Biliyorum, Nâzım ne demek istediğini, anladım. Vaadimi tutmuyor değilim. Bana derdin ki: "Vera, bensiz, yalnız kaldığında, bir şey isteme benim için.... Korkunç küçük düşürürsün beni. Hatta benim için çok büyük bir acı da duysan yüreğinde, hiç kimseden hiçbir şey isteme. Bugün unutulacak bile olsam, fark etmez, yarın beni arayıp bulacaklarından emin olmalısın..."

Ve söz veriyordum sana, hatta yemin ediyordum. Kaygılanma Nâzım. Ne dilekçe ne mektup yazacak, ne etkili kişilere telefon edip bekleme salonlarındaki sandalyelerinde oturacağım onların, fakat söylemek istedi-

ğim bir şey var: Umut ediyorum ki seni yurdundan ayıran yasayı, gelecek günlere taşımayacak senin Türkiye'n. Bunu dilemiyorum ondan. Sadece inanıyorum ve çok istiyorum bunun olmasını.

Ne kadar yurtseverlik dersi aldım senden, Nâzım. Hem de kaba, sekter, duygusal olanını değil. Türkiye ve Sovyetler Birliği takımları arasındaki o futbol maçını hiçbir zaman unutmayacağım. Sanıyorum Türk futbolcularının bize ilk gelişleriydi bu. Ülkemizde uluslararası maçlar çok seyrek yapılıyordu o sırada. Stadyum hınca hınç doluydu. Sen dört bilet almıştın önceden: Ekber'le Tosiya'yı davet ettik. Tribünlerde bir yer bulup oturduk. Pres altında gibi iki yandan nasıl sıkıştırıldığımızı anımsıyorum. İnsanlar stadyumdaki sıraların alabileceğinden çok daha fazlaydı. Seviniyordun. Türklerin Moskova'da böyle büyük ilgi görmesi hoşuna girdiyordu. Çevremizde insanlar az sonraki düello üstüne tartışıyorlar ve "futbol meraklıları"ndan kimileri öfkeyle şöyle diyorlardı: "Şu Türkler bizimkilere iyi bir ders verseler de burunları kırılsa. Süpermenler! Yenilmez sanıyorlar kendilerini, eskiden böyle mi oynuyorlardı!" Bu konuşmalar şaşırtıyordu Nâzım'ı. Futbol maçlarına çok seyrek gittiği için Moskovalı futbolseverlerin en güç beğenir, en doğrucu izleyiciler olduğunu ve bu nedenle de haklı olarak dünyanın en iyi niyetli futbol izleyicileri ününe sahip olduklarını bilmiyordu.

Ekber'le biz, Türk takımını desteklemeye karar verdik.

- Ya sen hangi takımı tutacaksın? diye şakadan sordum Nâzım'a, bu konuda herhangi bir kuşkum olmadığı halde.

- Ne demek hangi takımı? Tabii ki bizimkileri...

- Yani Türkleri?- diye belirginleştirdim.

- Hayır Vera,-diye çok ciddi olarak açıkladı Nâzım.- Sovyet takımının yanında olacağım.

- Nasıl?...- diye şaşaladım.- Az sonra senin zavallı Türkler bizim futbol aslarının karşısına çıkıyor. Başlarına geleceği düşünsene! Sen kendin demiyor muydun futbol bizde henüz başlıyor diye... - Düş kırıklığım gitgide artıyordu. Davranışı doğal görünmüyordu bana. Nâzım ansızın bana ve benimle aynı görüşteki Ekber'e döndü. Döndü ve şöyle dedi öfkeli bir hüzünle:

- Sizin için bu futbol, eğlenceden başka bir şey değil. Az sonra bu alanda iki karşıt sistemin, burjuvazinin ve sosyalizmin boy ölçüşmeye başlayacaklarını anlamıyorsunuz. İşte ben bu nedenle sosyalizmin yanında olacağım. Biliyorum çünkü, şimdi Türkler kazanırsa, Türkiye'deki faşistler komünizmi tepeledik diye yaygarayı basacaklardır.

Maç başladı. Ev sahiplerinin üstünlüğü hemen anlaşıldı. Konuklar üçüncü golü yediklerinde Nâzım'a baktım. Yüzü kederle kaplıydı. "Aklım başka türlü söylüyor, ama yüreğime söz dinletemiyorum... Türk evlatlarım için çok üzüldüm yine de." Türk takımı açık farkla kaybetti. Eve dönerken üzgün ve keyifsizdi Nâzım.

- Zavallı çocuklar,- diye tekrarlayıp duruyordu.- Zavallı, geri kalmış ülke... Ne yapabilirlerdi... Yazık, çok yazık!

Yurtseverlik bilinci derinliğine kök salmıştı sende ve her şeyden çok da halkına, onun kültürüne ve tarihine gösterilen içten ilgilere karşı duyduğun minnet ve teşekkürde ortaya çıkıyordu.

Koktebel'de, Lev Tolstoy'un son sekreteri N. N. Gusev'le tanışıp dost oluşumuzu anımsarsın. O sırada seksenine yakındı artık. Dinçliği, sakin ve sevecen kişiliği, dostluğa, insan ilişkilerine verdiği değerle hepimizin gönlünü kazanmıştı. Çok sevmiştin onunla konuşmayı ve buluşup birlikte birkaç saat geçirmediğiniz gün yok gibiydi. Senin hapishanede "Savaş ve Barış"ın iki cildini çevirdiğini öğrenince heyecanlandı ve sıcak ilişkileriniz daha da güçlendi. Bir gün, hoşlanasın diye sana, Tolstoy'un gençliğinde nasıl Türkçe öğrendiğini, bu dilin güzelliğine nasıl hayran kaldığını ve hatta Kazan Üniversitesi'nin çok zor sınavında Türkçeden nasıl beş almayı başardığını anlattı! Sevincin görülecek şeydi Nâzım, ışıl ışıl oldun bir anda. Herkese, Tolstoy'un senin anadiline, Türkçene hayran kaldığını anlata anlata bitiremiyordun artık. Gusev ise, yeni ayrıntılarla zenginleştiriyordu öyküyü; bu sınavlarda Tolstoy'un Rusçadan iki, Rus Tarihi dersinden ise bir aldığını öğrendik böylece. O zaman sen Tolstoy'un Türkçene gerçekten gönül vermiş olduğunu anladın. O günlerden sonra Tolstoy yeniden çekti kendine seni. Çalışma odanda onun mutlaka bir portresinin bulunmasını istiyordun. Koktebel'de herkesten sana bu konuda hemen yardımcı olmalarını rica ettin. Gusev ise gülümsüyor, derinliğine düşünülmüş, olgunlaşmış, şaşırtıcı gözlemlerini anlatıyordu. Bunlardan pek çoğu, Tolstoy'un onca çelişkili yaşamındaki akıl sır erdirilmesi güç değişimlerin nedenlerini sonunda anlamana yardım ettiler.

Moskova'ya dönüşümüzden hemen sonra, Gusev telefon etti ve eski bir Moskovalı ailenin evindeki Tolstoy portresini gidip görmeni salık verdi: "Basit bir portre, ama gerçek Tolstoy'u yansıtıyor." Gittin ve elde ettiğin ganimetin coşkusuyla döndün.

Gusev, Tolstoy'un etyemezlik felsefesinden nasıl önemli bir tavırla söz ederdi ve dinleyenler nasıl eğlenirlerdi dâhi ihtiyarın tuhaflıklarıyla, anımsarsın. Öyleyse dinle, ben de seninle eğleneyim biraz... Geçenlerde

Anyuta'yla, ressam Polenov'ların* yurtluğuna, sanatçının kızı Olga Vasilyevna Polenova'nın ziyaretine gittik. Güzel bir yer, her köşesinde bir sanat sevgisi duyumsanıyor. Bir müze şimdi burası ve ünlü ailenin çocukları, torunları, her yaz yurtluğun büyük ek binasında toplanıyorlar. Sabahleyin, otobüsler ziyaretçileri henüz getirmeden, Olga Vasilyevna'nın kendisi boş müze-evde gezdirdi bizi ve hatta bir zamanlar oturma odası olan odada biz bize oturup söyleştik. Bu söyleşimizde Olga Vasilyevna, ailesinin birçok ünlü sanatçılarla tanışıklığına ilişkin anılarını anlattı. Çehov'dan, Bunin'den, Tolstoy'dan söz etti... Ve bana birdenbire: "Mendili ilk keşfeden Türklermiş, öyle mi?" diye sordu. "Nereden biliyorsunuz?" dedim. "Nâzım Hikmet söyledi! Bizim tiyatroya gelmişti, orada anlattı. Hepimizin çok hoşuna gitmişti." Sonra çilek toplamak için koruluğa gittiğimizde bir sürü hikâyeyle eğlendirdi bizi. Tolstoy'u dolamıştı diline. Annesinin tanıdıklarından yurtluk sahibi bir kadın anlatmış. Lev Tolstoy, bir ay kadar konuk olmuş bu hanımın yurtluğunda. Karısı Sofya Andreyevna, önceden onun huyundan suyundan, etyemezliğinden söz eden mektuplar yazmış ev sahibesine.

Tolstoy gelmiş, kadıncağızın en iyi yemek pişirme kitaplarındaki yöntemlere göre çeşit çeşit perhiz yemekleri hazırlıyor, fakat bir türlü beğendiremiyormuş Lev Nikolayeviç'e. Lapaya burun kıvırıyor, sebze çorbasından bir kaşık alıp bırakıyormuş... Yurtluk sahibesi, çaresiz, bir mektupla olup biteni Sofya Andreyevna'ya bildirmiş: Durum berbat. Kont ağzına bir şey koymuyor. Öteki yanıtlamış: "İnşallah lapayı kaymakta, sebze çorbasını da tavuk suyunda pişiriyorsunuzdur!" Ev sahibesi anlamış herşeyi ve sonuçta Tolstoy çok memnun olarak öngörülenden de daha uzun süre kalmış konuklukta.

İşte böyle Nâzım, yazarların yaşamları düşgücünü kışkırtıyor insanların. Söylencelerle, mitlerle, fıkralarla süsleniyor, zenginleşiyor. Anıtların gelip geçenlere arada bir göz kırpmaları iyi bir şey. Sen de zaten, Roma'da, Napoli'de, Floransa'da, çocukların o efsanevi şadırvanlarda oynadıklarını, bronzdan kahramanların ve şaha kalkmış atlarının sırtlarına çıkıp oturduklarını görmekten her zaman keyif duymaz mıydın...

Paris'te son bulunuşumuzda, Moskova'ya dönüşümüzden az önce, Fransa'nın tanınmış toplum adamı, felsefeci, yazar ve aristokrat Emmanuel d'Astier de la Vigery bizi davet etti. Nâzım barış eylemi çalışmaları nedeniyle onu önceden tanıyormuş, Stockholm'deki toplantılarda karşılaşmışlar. Fakat bana hiç söz etmemişti ondan. Gündüz davetliydik. Evde Bay Emmanuel'den başka kimse yoktu. Bana, Ruslara yakınlık duyduğu-

(*) V.D. Polenov (1844-1927). İncil konularını günlük yaşam konularıyla bağdaştırmaya çalıştığı tablolarıyla ünlü Rus ressamı. (Çev.)

nu çünkü son karısının Rus ve adının Luba olduğunu ve artık okula gitmekte olan bir oğulları bulunduğunu söyledi. Karısı Fransa'daki ilk Sovyet elçisi, efsanevi Leonid Krasin'in kızıymış. De Gaulle'le eski dost olduklarından, karşılıklı yakınlık ve saygı duygularından tumturaklı bir dille söz etti. Bu yakınlık ve saygının nedeni, Emmanuel d'Astier'nin bağımsız düşüncelere sahip bir kimse oluşuymuş. Hiçbir partiye kayıtlı olmadığını söylüyor, çünkü "ben kendim partiyim" diyordu övünçle. Sık sık ziyaret ettiği ve "en yüksek düzeyde" karşılandığı Moskova'ya ilişkin pek çok sorular soruyordu. Ve bir ara: "Nâzım, -dedi,- XX. Kurultay'dan sonra sizin Stalin hakkında bir oyun yazdığınızı biliyorum."

- Hayır, Stalin hakkında hiçbir zaman oyun yazmadım ben.

- Nasıl olur? Ya o keder verici üne sahip olan "İvan İvanoviç"iniz?

- Bürokratlar hakkında bir oyundur o.

- Öyle mi? Oysa bana demişlerdi ki...

Nâzım'ın onunla siyasal konuda bir konuşmaya girmeyeceğini anladım. Öyle de oldu. Az sonra, d'Astier'nin Stalin üstüne bir kitap yazmakta olduğu anlaşıldı.

- Stalin üstüne Fransa'da ilk kitap olacak bu,- diye önemini belirtti kitabının.

- Bu konudaki temel düşünceniz nedir, sizce nasıl biri o? - diye sordu Nâzım.

- Trajik bir kişilik. Kendi siyasal, toplumsal, ahlaki çelişkilerinde yolunu yitirmiş bir adam. Bence, bir Shakespeare kahramanının boyutlarına sahip. III. Richard gibi ve aynı zamanda Kral Lear... Çağımızın, merhamete layık kara dehası.

- Onun hakkında hiçbir zaman böyle şeyler düşünmedim ben,- dedi Nâzım.

- Kruşçev'in Amerika'da anlattığı bir olay çok etkiledi beni. Stalin'in yaşamının son anlarıyla ilgili.

- Ne olmuş bu anlarda? -dedi Nâzım.

- Sovyet yöneticileri, yazlıkta, artık son demlerini yaşamakta olan Stalin'in başucunda toplandıklarında, konuşamıyormuş artık, fakat bakışları bilincinin tam anlamıyla yerinde olduğunu gösteriyormuş. Üzerine bir koyun sürüsü ve çoban işlenmiş olan bir duvar halısını işaret ettiğini söylüyor. Çok düşündüm bu sahne hakkında. Bence bununla, sürünün çobansız kalacağını söylemek istiyordu. Ölürken, onsuz her şeyin mahvolacağı düşüncesiyle acı çekiyordu. Çünkü bu çoban kendisiydi onun.

- Siz kendiniz Kruşçev'den işittiniz mi bunu?-diye sesinde bir kuşkuyla sordu Nâzım.

- Hayır, bunu bana Birleşik Devletler'in tanınmış bir gazete patronu söyledi,- ve adını verdi söz konusu kişinin.-Kendi kulaklarıyla duymuş bu konuşmayı. E, sizin bu konuda düşünceniz nedir Nâzım?

Nâzım:

- Bunu en iyisi karıma sorun, bakalım o ne düşünüyor?- dedi gülerek.

D'Astier bana doğru atıldı:

- Evet, Vera?

- Duvar halısında sadece çoban değil, koyunlar da varmış. Stalin'in canı ölmeden önce şaşlık istemiş olmasın.

D'Astier tam bir düş kırıklığına uğramıştı bu görüşmeden. Belli ki Nâzım'ın XX. Kurultay sonrası duygularını, düşüncelerini iyi bilmeden ümit ettiği söyleşi gerçekleşmemeşti. Sansasyon meraklıları, söylentileri gerçek saymak ve göstermek hafifliğinde bulunan kimseler sinirlendirirdi Nâzım'ı. Böyle insanlarla karşılaşmaktan kaçar, hele onlarla kendisini derinden ilgilendiren yaşamsal konular üstüne konuşmaktan daha da kaçınırdı.

- Kitabınız için nereden kaynak buldunuz?- diye sordu Fransız yazara.

- Çeşitli arşivlerden. Viyana'daki arşiv çok zengin. Bizde de var bir şeyler. Svetlana Alliluyeva* çok yardım etti bana. Geçenlerde birlikteydik Moskova'da. Ona benim selamımı, bir de küçük mektubumu götürmenizi rica edecektim sizden.

- Fakat kendisiyle tanışmıyoruz ki, - diye karşılık verdi Nâzım.

- Telefonunu yazayım size, telefon edersiniz, işte pusula da hazır, birkaç dostluk sözünden başka bir şey yok... Memnun olacak, öyle yakın dost olduk ki onunla.

Nâzım isteksizce aldı mektubu. Anlıyorum onu: Babasını mahkûm ettiği insanla ilişkiye girmek istemiyordu.

Moskova'ya gittiğimizde, Svetlana'ya telefon etmemi, kendisine mektubu nasıl ulaştırabileceğimizi sormamı rica etti benden, fakat çok geçmeden kendisi geldi Svetlana, mektubu almak için.

Birkaç hafta sonra "Literaturnaya Gazeta"da Nâzım Hikmet'in bir yazarlar kurultayı için Tanganika'ya uçacağı bildirildi (o sırada hangi yazarın hangi ülkeye gittiğinin bildirilmesi adeti vardı basında) ve aynı gün Svetlana telefon ederek bize birkaç dakikalığına uğrayıp uğrayamayacağını sordu. Ona karşı bir acıma duygusu vardı içinde Nâzım'ın. Svetlana'nın yaşamı tedirginliklerle, sıkıntılarla doluydu. Fakat hangi konudan söz edilirse edilsin, Nâzım onunla konuşurken söz dönüp dolaşıyor Stalin tapınıcılığına geliyordu mutlaka. O yılların en canlı, güncel konuların-

(*) Stalin'in kızı. (Çev.)

dandı bu ve sessizlikle geçiştirilmesi olanaksızdı. Fakat duyarlı, iyi bir insan olan Nâzım, zaten bir yığın derdi olan kadıncağızı bir de bununla üzmek istemiyordu.

Emmanuel D'Astier'ye yazılmış bir mektup getirdi Svetlana ve yurtdışından postaya verilmesini rica etti.

Nâzım'ın nasıl keyfinin kaçtığını gördüm. Svetlana gittikten sonra şöyle dedi:

- Stalin'in bu kuşku uyandırıcı biyografi yazarına gönderilmek üzere, başka bir açıklama yapmadan getirip verdi bu mektubu bana. Bak, üstelik de nasıl kalın ve ağzı da kapalı. Uygar bir davranış değil bu. Vera, şimdi benim hakkımda kötü düşüneceksin belki, eğer kendi hayatından, çocuklarından filan söz ediyorsa, burada kalsın mektup. Döndüğümde açıklarım ona her şeyi.

Mektubun birçok sayfası, Emmanuel D'Astier'nin, belli ki bizimle gönderdiği mektubunda Stalin üstüne sorularının karşılıklarını içeriyordu.

- Varsın istediğini düşünsün benim hakkımda Bayan Svetlana, ama Sovyetler Birliği'ne en ufak gölge düşürecek gizli kapaklı bir işe bulaşmak istemem.

Şimdi bu mektubu ne yapayım ben Nâzım? Öylece duruyor çekmecede...

Birkaç ay sonra D'Astier'nin kitabı yayımlandı Fransa'da. Kitabı kimsenin ciddiye almadığını öğrenmek şaşırtmadı Nâzım'ı. "Stalin hakkında gerçek kitabı ancak Sovyet komünistleri yazabilir. Sovyet insanına karşı bir ahlak görevidir bu ve daha genç komünist partileri hatalardan kurtarmak için bir zorunluluktur. Fakat acelesiz, sakince çalışmak gerekir böyle bir kitap üzerinde. Yani, hemen bugünden yarma kotarılabilecek bir şey değil bu."

Nâzım'ın kendisi de acılı bir süreç olarak yaşadı bu önderin gözden düşmesini. Komünistlerin çoğunluğu gibi o da inanmıştı Stalin'e. Sonunda, 1962 Kasım'ında, ona olan tavrı şiirine de yansıdı:

taştandı tunçtandı alçıdandı kâattandı iki santimden
yedi metreye kadar
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik
şehrin bütün meydanlarında
parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan
ve kâattan gölgesi
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda

içindeydi çorbamızın
odalarımızda taştan tunçtan alçıdan ve kâattan gözleri
önündeydik
yok oldu bir sabah
yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun
alçının ve kâadın(*)

Geçenlerde, Nâzım, toplu oyunlarının eski bir cildinin içinde, "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu"yla ilgili mektubunun kopyasını buldum. Çok olmuş yazılalı bu mektup, daha 1956'da, adresi belli değil, fakat bunun önemi yok şimdi, çünkü her zamankinden daha güncel:

"Saygıdeğer yoldaşlar!
Çok uzun süre ve çok ağır hastalandım, bu nedenle geç yanıtlıyorum sorularını. Gerçi Kurultay'ınız da sona erdi biliyorum, ama yine de görev sayıyorum yanıtlamayı.

1- "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu"yu XX. Kongre'den, yani Stalin tapınmacılığının resmen mahkûm edilişinden daha önce yazdım.
2- Oyunda, esas olarak, sosyalist toplumda, kişi tapınmacılığının ortaya çıkışı sorunu ele alınmaktadır. Oyundaki Petrov ya da şef, Stalin değildir.
3- Bürokratizm ve kişi tapınmacılığı arasında sıkı bir bağ vardır. Stalin ve birçok küçük Stalin'ler, konuşmalarında, yazılarında, her ne kadar bürokratizme karşı sözüm ona mücadele ettilerse de, aslında bürokratlara ve bürokratizme dayandılar ve her araca başvurarak yarattılar onları.
4- Benim kanımca, bürokratizm ve onun yanı sıra kişi tapınmacılığı, daha önceki toplumsal düzenlerin ve sadece kapitalizmin değil kapitalizm öncesi düzenlerin de kalıntılarıdır. Geri kalmış Çarlık Rusyası'nın bürokratizmi ve çeşitli kalıntıları, genç sosyalist bünyede çeşitli hastalıkların ortaya çıkması için ortam yaratmaktadır.
5- Bilinç, toplumsal koşullara oranla daha geç gelişir. Bu bakımdan, her komünist, yeni sosyalist bilincin yanı sıra, eski dünyadan da bir şeyler taşır kendisinde. Bunlar ona günlük yaşam, aile ilişkileri vb. yoluyla ge-

(*) Bkz. "Tüm Eserleri 8" (Son Şiirler) s. 80. (Çev.)

çer. Hatta Ekim Devrimi sonrasında doğan genç komünistler için de geçerlidir bu gerçek. İçimizde, bizi yok etmek için uygun koşullar bekleyen kendi İvan İvanoviçlerimizi taşıyoruz hepimiz.

6- Komünizmin tüm dünyada tam zaferine, yani dünyada ne para, ne devlet, ne silahlı kuvvetler, ne partiler kalıncaya kadar, bu koşullar oluşuncaya kadar, küçük ya da büyük kişi tapınmacılıklarının ortaya çıkma tehlikesi her zaman vardır. Buna karşı mücadelenin biricik silahı, Lenin ilkelerinin doğru bir kavrayışı ve tüm sosyalist ülkelerde, siyasal ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirilmesidir.

Yoldaşça selamlarımla. Sizin, Nâzım Hikmet.

Moskova, 1956."

İki ay sürdü hastalığı Nâzım'ın, bitmek bilmeyen iki kaygı ve ümitsizlik ayı boyunca. Ve işte, bu iki ayrılık ayı sonunda, oyunumuz "İki İnatçı"nın ilk gösteri saatinde, izleyiciyle hınca hınç dolu Yermolova Tiyatrosu'nda karşılaştık. Bu adı Nâzım koymuştu oyuna ve çok da hoşuna gidiyordu. Bu karşılaşmamızın birçok ayrıntısı kalmamış belleğimde. Tuhaf. Seni nasıl gördüğümü, bana nasıl yaklaştığını, ne dediğini anımsamadığıma göre, kim bilir neler oluyordu bana... Anımsadığım şeyler, kahverengi kostümün, yumuşak ve yeşil bir kumaştan gömleğin, bükme ipek ipliklerin birbirine beceriyle bağlanmasından yapılmış gibi görünen bej boyunbağın ve mavi, masmavi gözlerin... Süründüğün kolonyanın kokusunu da anımsıyorum, ama tek bir sözcük yok belleğimde. Dilimiz mi tutulmuştu yoksa? Ha? Tiyatro fuayesinde, birbiri arkasına akın akın insanlar geliyordu yanma ve hızla sımsıkı halkalar oluşturuyordu çevrende. Açılışları, tiyatro çevresinden ve çoğunlukla birbirlerini tanıyan insanlar gelir genellikle. Kadınların elini öpüyor, erkeklerle kucaklaşıyor, gülüyor, şakalaşıyordun. Fakat tüm bu rahatlık ve güler yüzlülüğün gerisindeki heyecan ve zayıflık seziliyordu. Sanki güçlükle ayakta duruyormuşsun gibi geliyordu bana. Daha doğru dürüst iyileşmeden kendini tiyatroya nasıl atabildiğini sonradan öğrendim Nâzım. Anımsadığım şey, sadece, üçüncü zilden sonra önden ikinci sırada yanıma oturuşun, ve fısıltıyla söylediklerin:

- Vera, Vera, Vera,Vera, Vera! Ne kadar çok hayal ettim bu dakikayı, ama sen inanmıyordun olacağına bunun. Bana inanmayışın ne yazık, canım.

Biletçi bayan, yönetmenin ilk sürprizini, oyun programlarını getirip koydu dizlerimizin üstüne. Açtık ve içeri kıvrılmış sanat sayfalarında kendi portrelerimizi gördük. Birinde senin portren, ötekinde sana doğru bakan ben. Çok mutlu oldun: "Gördün mü, ne güzel düşünmüşler! İşte, perde açılıyor..."

- Yurttaş, homurtuyu kesin artık!- diye öfkeyle yükseldi yaşlı bir kadın sesi, Nâzım'ın arkasından.

- Özür dilerim cancağızım, -dedi geriye dönerek Nâzım,- özür dilerim.

Gösteri başladı. Artık hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey işitmiyorduk çevremizde. Oyuncular da bizden daha az heyecanlı değillerdi, sanki özel bir pırıltı vardı yüzlerinde. Salondaki gergin sessizlik daha da arttırıyordu heyecanımızı. Sonra, dost ve cömert alkışları ve sonra Sanat Kurulu'nda oyun üstüne bitmek tükenmek bilmez akıl yürütmeleri anımsıyorum... Yapmacık ve tumturaklı söylevler, ve sözcükler, sözcükler, sözcükler...

Bize sövüp saymadıklarını çok iyi anımsıyorum. Ama en ufak kuşku belirten söz, bir eleştiri, seni ölümüne yaralamaya yetiyordu. Hiçbirini kabul etmiyor, kıran kırana dövüşe giriyordun. Ve her şeyden önce çok tepeni attıran şeyin de, tiyatro profesyonellerinin eleştirileri değil, "Nâzım Hikmet'in oyununda..." sözleri olduğunun kuşkusuz farkında değildi kimse. "Neden Hikmet'inmiş? Oyunu Vera Tulyakova ile birlikte yazdık!" diye yırtınıyordun. Fakat Sanat Kurulu üyelerinin çoğunluğu ilk kez o akşam duyuruyorlardı benim adımı ve "Nâzım Hikmet'in oyununda..." deyip durmaları doğaldı.

Nâzım ise acı çekiyordu. Bir başlangıç hazırlamıştı benim için ve herkesin kendisine omuz vermesini, benim için bir şölen yaratılmasını istiyordu. Gelecekte birlikte yapacağımız çalışmalar için tasarladığı iyimser, çekici program, benim kendimi oyun yazarlığına adayışım, öyle geliyordu ki ona, suya düşücekti bu yüzden. Kızıp köpürüyor, çevredekilerse çalışması övülen bir insanın ne diye böyle hiddetlendiğine akıl erdiremiyorlardı.

- Toplantıdan sonra kaçıp gitme. Seninle konuşmam gerek. Bir yere oturup sakince konuşalım. Tamam mı? -diye fısıldadı bana.

Ve sonunda onaylandı oyun. Nâzım elimden tutup sürüklercesine çıkardı beni tiyatrodan, az ilerdeki "Naitonal" kahvesinin kapısına kadar koşarcasına geçirdi sokaktan, kahve çoktan dolduğu için kapatılmış olan kapıyı kırarcasına çalarak açtırdı ve iğne atılsa yere düşmeyecek kadar dolu, boğucu havalı salonda ancak kendisinin bildiği yöntemlerle baş başa oturacağımız bir masa buldu.

Ve:

- Vera, bu cehennem azabına bir son ver artık,- diye söze başladı daha ben kendime gelmeden.- Bana inanmıyor musun? Korktuğun bir şey mi var? Yeter artık! Hepsinin canı cehenneme! Yeter! Öleceğim sensiz. Ölüyorum bile. Her şey böyle oldu diye suç bende mi! Kocana da bana da acıyorsun. Biliyorum. Fakat anla beni, canım, biricik Veram.

İkimizden biri...

- Vay, Nâzım! İki gözüm! Bu ne güzel karşılaşma! -ve nereden çıktığı belli olmayan, fakat kafayı iyice tütsülediği belli, iri kıyım bir adam, ona doğru ayağa kalkmakta olan Nâzım'ı yakaladı ve bir sütunu yere düşüp parçalanmaktan kurtarmak için nasıl kucaklarsa, öyle kucakladı. Bir an geriye çekildi ve yeniden coşkuyla muazzam genişlikteki göğsüne bastırdı Nâzım'ı. Kendini zavallı Nâzım'ın ürkek kollarına atıyor, boştaki eliyle sırtına pat pat vuruyor, bir konyak kadehinin çalkalandığı öbür eliyle ise sımsıkı boynuna sarılıyordu. Nâzım kurtarmaya çalıştı kendini, fakat dost daha güçlü ve uzundu ve daha da önemlisi bırakmaya niyeti yoktu Nâzım'ı. Bir yandan yanaklarını okşarken bir yandan:

- Hatırladın mı beni, Nâzım? Hatırladın elbette...- diyordu.- Haydi, karşılaşmamızın şerefine, enternasyonalizm ve komünizmin tam zaferinin şerefine içelim! Haydi!

- Memnuniyetle. Ama şimdi biraz meşgulüm. Bir başka sefer içsek...

- Olur. Peki. Anladım... Haa... Tamam, anladım... Tüyüyorum, tamam...-ve masaların arasından salonun derinliklerine doğru sallanarak uzaklaştı.

- Veracığım, tanıyor musun sen bu adamı?- diye sordu Nâzım, dehşet içinde arkasından bakarken.

- Hayır.

- Geliyor musun bana? Ha? -diye kaldığı yerden sürdürdü konuşmasını, bir yandan da çevresine bakınarak. - Geliyor musun? Söyle!

Ben susuyordum.

- Zaten sen kendin daha fazla böyle yaşamayı sürdüremeyeceksin. Seviyorsun beni. Bunu görüyorum. Zaten sen de daha fazla taşıyamayacaksın bu acıları.

- Evet, taşıyamayacağım...

- Biliyorum. Şu anda yüzünü görsen! Veracığım, bana öyle geliyor ki, bir kerede bütün gerçeği sonuna kadar konuşmaktan korkuyorsun sen. Fakat yapmalısın bunu, güzelim. O gençtir. Kolay bir şey değil, güç gelecektir ona da, ama dayanacaktır. Ben, ben ise dayanamam. Ölürüm. Şantaj yaptığımı sanma, sana gerçeği söylüyorum. Öleceğim, o zaman her şeyi anlayacaksın. Senin için korkunç bir şey olacak bu. Sana şimdi engel olan, bu kadar önemli görünen şeyin, hayattaki güçlüklerden sadece bir tanesi olduğunu anlayacaksın. Daha fazlası değil! Ve bağışlamayacaksın kendini, canım benim. Çünkü bir adam havasızlıktan ölmüş olacak. Ve o hava, sensin.

- Peki nasıl ayrılayım? Beceremiyorum, bilemiyorum bunu, nasıl bırakıp geleyim?

- İyilikle.... Yoksa mutluluk olmaz...

- Nâzım, gözüm, gel birbirimize "sen" demenin şerefine kadeh tokuşturalım! -diye bağırdı az önceki "dost", yeniden Nâzım'ın karşısında biterek. İp üstünde bir cambaz gibi, sallanarak ve dengesini güçlükle sağlayarak duruyordu ayakta. Ellerinde de, onunla birlikte, konyakla dolu iki kadeh sallanmaktaydı.

- Yoldaş, bu kadarı fazla artık!- diye sesini yükseltecek oldu Nâzım.

- Oldu mu ya,- diye incindi sarhoş,- insan hiç, canciğer arkadaşına...haydi, bir dikişte bitirelim, Nâzım!

Nâzım üzüntüden aklını kaçıracak gibiydi, ama direşkendi öteki ve Nâzım içti konyağı; her biri kendince dostluk sözleri söyleyerek yeniden kucaklaştılar.

- Vera, ne zaman gelebilirsin bana?- diye hızla sordu Nâzım, kendini kucaklayıştan kurtarır kurtarmaz.- Evde her şeyi bitirmek için kaç güne gereksinimin var?

- On güne, -diye karşılık verdim, bir çırpıda, düşünmeksizin.

- On gün! -diye kükredi Nâzım ve dönüp "dost"una baktı. - Neden bu kadar çok?- Hiç aralık vermeksizin ve bir yandan da çevresine kuşkuyla bakınarak sürdürüyordu konuşmayı. Görüşme süresinin sona erdiği bildirilen bir telefon konuşması yapıyor gibiydik. Peki kabul. Kabul! On gün. Hemen gideriz Moskova'dan. Daha sıcak bir yerlere. Sonra her şey yatışır. Döneriz, yaşamaya başlarız. Çalışırız, hem de çok. Her anlamda yeniden başlayacağız hayata, sıfırdan başlayacağız. Anlıyor musun? Her şeyin canı cehenneme. Yazlık evi yazarlara geri vereceğim, otomobili verdim bile!

Sadece tabloları, yazılarımı, kitapları alırım... Sen zavallı Nâzımcığı kocalığa kabul etmeye razı mısın?

- Teşekkür ederim Nâzım, -dedim. Kararı gerçekten sevindirmişti beni. Benim için birçok şeyi kolaylaştırıyordu bu karar.

- Öyleyse bir daha görüşmeyelim. Tam on gün sonra doğruca trene götürürüm seni ve yolculuğumuza başlarız... Çok mutlu olacağız, çok, göreceksin bak.... Yapacağım bunu. Gidelim şimdi. Seni son kez evine götüreyim taksiyle. Nasıl nefret ediyorum bu yoldan! Şükürler olsun ki son kez, yoksa senin evine giden bu yolda yüreğim çatlayacaktı bir gün. On gün... On gün senin sesinden yoksun kalmak... Yarın kararından vazgeçmezsin değil mi? Söz verdin. Yemin et vazgeçmeyeceğine. Çirkin bir şey bu, ayıp bir şey, biliyorum, ama yemin et lütfen! Annenin başı üstüne, kızının başı üstüne yemin et, yalvarırım. Korkularımdan kurtulayım.

- Söz veriyorum, Nâzım.

- Vera!
- Yemin ederim...

Biliyor musun, geçenlerde bir arkadaş seninle ilgili anılarını yazdı Nâzım. Birkaç kez yolculuklarda seninle birlikte bulunmuş. Öyle tutumluymuşsun ki sen, bu arkadaşın yazdığına göre, bavulunda her renkten iplik ve dikiş iğneleri taşırmışsın meğer. Ne olur ne olmaz diye. Birinin bir şeyi yırtılıp sökülse, gömlek kolu, düğme, her ne ise, hemen sana koşup gelirmiş. Ayakkabı fırçan bile yanında bulunurmuş hep... Neden yazdı bunları, bilmiyorum? Belki torunları özensizdir de, seni örnek göstererek eğitmek istiyordur onları ya da seni başkasıyla karıştırdı, ne bileyim. Senin bu yeni "görüntü"nü Babayev getirip gösterdi bana öfkeyle. Sonra birlikte, senin "özenliliği"ni, "tutumluluğu"nu, dalgınlığını, unutkanlığını anımsadık ve ne yalan söyleyeyim, kahkahalarla güldük.

Sovyetler Birliği'ne gelişinin hemen ertesinde, bizden bir heyetle birlikte, bir toplantıya katılmak üzere Stockholm'e gittiğini anlatmıştın bana. O sıralarda çok az kimseyi tanıdığın ve günlük yaşam ilişkilerine, hele ülke dışında uyum sağlayamadığın için tedirginlik duyduğun bir dönemmiş. Seninle ilgileneceklerini, zaten bu gibi işlerde ilgilenmek üzere heyet içinde bir sorumlu kişi bulunduğunu söyleyerek yatıştırmışlar kaygılarını. Ama kim olduğunu söylemeyi unutmuşlar bu sorumlunun. Stockholm'e vardığınızda para değiştirmek ve daha bunun gibi birtakım ufak tefek gereksinimlerin olmuş. "Sayman"ın kim olduğunu saptamak için heyet üyelerini tek tek gözden geçirmiş ve şıp diye de "bulup çıkarmışsın" onu ötekilerin arasından: İşte şu kocaman ve yuvarlak çerçeveli gözlüklerinin arkasından utangaç utangaç bakan, ince ve sinirli parmakları belli ki para saymaya alışkın şu sıska adamdan başkası olamazmış sayman.

Yanına yaklaşıp saygıyla sıralamışsın isteklerini. Uysalca dinlemiş seni, söylediklerini yapmaya gitmiş hemen ve sessizce yerine getirmiş hepsini. Tiyatro biletine gereksinimin olduğunda ona başvurmuşsun yine. Orada bulunduğun bir hafta böylece sürmüş bu. Moskova'ya döndüğünüzde kucaklaşıp vedalaşırken yardımları için çok teşekkür etmişsin ve yakınlık duyduğun bu adamla bağlantıyı yitirmemek için telefon numaranı yazdırmışsın ona. O da sana kartvizitini uzatmış. Kartın üzerinde yazılı olan ad şuymuş: "Kompozitör Dmitri Şostakoviç."

Ya 1962'de nasıl Moğolistan'a gitmeye karar verdiğini anımsıyor musun? "Moğolistan'a gidiyoruz!" "Uçağa atladığımız gibi, ver elini Moğolistan!", bir Moğolistan'dır tutturmuştun ve başka söz çıkmıyordu ağzından. Herkes şaşırıyor ve soruyordu: Hayrola, nerden çıktı birdenbire bu

Moğolistan? Bir şey mi oldu orada? "Hiçbir şey olmadı. Vera için başka kimsenin aklına gelmeyen bir şey yapmak istiyorum, hepsi bu. Mesela, ona Moğolistan'ı gezdirmek! Başka herifler Paris'i, Miami'yi, Rio de Janeiro'yu önereceklerdir, ama ben Moğolistan'ı gezdireceğim ona!"

Moğolistan'ın Moskova Büyük Elçiliğine telefon ettin. Fakat dayanılmaz sıcaklar nedeniyle bu yolculuğu ertelemeni salık verdiler. Korkunç düş kırıklığına uğradın, fakat başka bir çıkış yolu buldun hemen. "Zararı yok, Stockholm'e gideriz. Sana dünyanın en rahat ve en sıkıcı ülkesini gösteririm. Can sıkıntısından ne yapacağını şaşıracaksın orada ve ben bu usanç verici fonda senin orkestra insanın olacağım!"

Birilerine telefon ettin Stockholm'de. Sağanak halinde, dinmek bilmeyen bir yağmur yağdığını, havanın soğuk ve nemli olduğunu bildirdiler. Şuraya buraya telefon etmeyi sürdürdün. Ertesi gün İtalyan Büyük Elçiliği'nden telefon edildi ve tatlı bir ses vizelerin hazır olduğunu bildirdi.

- Ne vizesi? Ben İtalya'dan vize mi istedim? -diye şaşıp kaldın.

- Daha neler, Senyör,-diye yanıtladılar,- çok aceleniz olduğu için biz de elimizi tez tutup hemen hazırladık. İyi yolculuklar, Çau, Senyör Nâzım Hikmet!

- Çau, -dedi, hayretler içinde kalan Nâzım, -Hiç anımsamıyorum böyle bir şeyi.

Ve böylece İtalya'ya gidiyoruz işte. Roma'da yığınla şey var yapman gereken: Mitingler, görüşmeler, edebiyat işleri, kısa yolculuklar. Günün birinde bitti hepsi, özgürsün artık. Abidin'e telefon ederek ertesi gün öğle yemeğinde Paris'te birlikte olmayı vaat ettin, ve son bir kez Via Veneto'da dolaşmaya çıkıyoruz.

Abidin'in yemeğine neden geciktiğimizi şakacı bir biçimde anlattığım notlarımı buldum geçen gün. Moskova'ya uçarken senin yanında yazmıştım. Moskova'da dostlara okuduğumda gülmüştün çok. Aptalca şeyler, ama sen varsın içlerinde.

"Paris'e gitmeye hazırlanırken neden mi Milano'ya uçtuk? Nâzım kimi kez çok kısa bir süre için iş bitirici bir insan olduğundan, evet, sadece bu nedenle.... Ve böylece, biletlerimiz de alınmış olduğu halde Paris yerine Milano'ya uçtuk... "Air-France" bürosunun yakınından geçerken birden şimşek gibi bir düşünce çaktı zihninde Nâzım'ın: Sakın Milano, Roma'yla Paris arasında olmasın?! Öyleyse ne diye, inip gezmek varken, üstünden uçup gidesin görmediğin bir şehrin? Ve "Air-France" bürosuna yıldırım gibi koşmasıyla oradaki memura bağırırcasına ve sabırsız bir sesle sorduğu soruların yağmuruna tutması bir oldu: -"Lütfen söyler misiniz

bayım, Paris biletiyle Milano'da durak yapabilir miyim? Bence olabilir bu! Milano'da inmemizin Roma-Paris arasındaki mesafeyi çoğaltmayacağını anlıyorsunuz tabii!" Bunları söylemekle, Milano'nun Paris yolu üzerinde olduğundan hiç de emin değildi. Çok iyi bildiği tek şey, orada kitaplarının yayımlandığı ve hepsi İtalyanca olduklarından, Milano'nun İtalya sınırları içinde bulunduğuydu. - "Karımla sadece tek bir gün kalmak istiyoruz Milano'da!" diye sürdürüyordu sözlerini Nâzım, memurun ağzını açmasına fırsat vermeden. Milano hakkında durmaksızın bir şeyler söylüyor, iyi terbiye görmüş memur sabırla ve ilgiyle dinliyordu onu. "Karım bu şehri görsün istiyorum! Kendisi Moskovalıdır, Milano'da hiç bulunmadı! Bu şehri benimle keşfetsin istiyorum! Sizden hakkım olmayan bir şey istediğimi sanmıyorum. Bence..." - "Ah, bayım, ne yazık ki şimdi Milano'da hava..." -diye söze başlayacak oldu memur. - "Duyuyor musun,"- diye kızıp köpürdü Nâzım,- "Kötü hava bahanesiyle reddetmeye kalkacak beni! Moskova'dan geliyoruz ve Milano'yu görmek istiyoruz, hava sağanak yağışlı bile olsa, canı cehenneme!" - "Tam da dediğiniz gibi, sağanak yağışlı!" -diye karşılık verdi memur.- "Sağanak yağışlı mı?!" -diye bir daha sordu Nâzım ve daha sıkıca doladı boynuna atkısını. - "Sağanaksa sağanak, canı cehenneme, dünyanın sonuna kadar sürecek değil ya! Zaten biz de hemen gitmiyoruz ki Milano'ya. Yarın gitmek istiyoruz!" - "Evet, bayım, fakat sağanak geçen cumadan beri devam ediyor". - "Veracığım, bu adam çıldırtacak beni! Bugün günlerden ne?- ve pazartesiden çarşambaya kadar sayabildi ancak, çünkü haftanın günlerinin sırasını bilmezdi. - "Canı cehenneme!" -diye homurdandı sonra- "Cevap vermiyor! Sırf kafamı karıştırmak için uydurdu bu yağmur masalını! Sonra, pardesüm yok mu benim canım?" -bana bakıyordu.- "Var," -dedim.- "Senin de şemsiyen var, yoksa yine havaalanında mı unuttun?" "Yeni bir tane satın aldım"- diye karşılık verdin. - "Karımın şemsiyesi var, benim de pardesüm, sağanağınız bize vız gelir. Şimdi cevap versin bakalım! Başka bir şey uyduramaz artık, sıkıştırdım köşeye!"- ve Nâzım yüz metre koşusundan çıkmış bir koşucu gibi sildi alnındaki terleri. - "Biletlerinizi görebilir miyim bayım"- dedi memur.- "Ha, anladım," -dedi Nâzım,- "şimdi para isteyecek bizden. Buradaki de hayat mı! Lanet olsun kapitalizm! Öde allah öde, borcun yoksa bile ödeyeceksin! Mutlaka bir yolunu bulurlar para koparmanın. Şimdi şu adama bak, düşüncelere daldı, sanırsın Einstein! Yoo, eğer anasının nikâhını isteyecek olursa, doğruca Paris'e gideriz! Ne yapalım, canı cehenneme! Venedik'i de bir başka sefer görürüz! Hem de trenle gideriz. Çok daha ilginç olur. Gerektiği gibi görürsün İtalya'yı. Zaten İtalya diye de ben ona derim! Oysa şimdi birdenbire pat diye Milano'ya ineceksin, Roma'yla Mi-

lano arasında kalan yerleri, yani en ilginç yerleri göremeyeceksin, sonra şu yağmur! Biliyor musun Veracığım, ne düşündüm, şu adam ağzını bir açsın..." - "Bayım, çok üzgünüm, fakat..." "Bakın, yoldaş, ya cevap verin, ya da..." "Üzgünüm, çünkü, gerçi bir engel yok bu yolculuğu yapmanızda fakat..." - "Üste para ödemem gerektiğini söyleyeceksiniz, değil mi?" -diye parladı Nâzım,- "Söyleyin kaç para? Ne diye dolaştırıyorsunuz lafı! Siz de, ben de, iş bitirici insanlarız!" - "Yo, bayım, böyle bir şey söz konusu değil. Bize bir şey ödemeniz gerekmiyor". - "Size bir şey ödemem gerekmediğini zaten biliyorum," -dedi Nâzım şişinerek,- "fakat Milano'da inmek istiyoruz uçaktan. Sorun nedir? Yapamıyor musunuz bunu? Sizi gocunduran bir şey mi var?" - "Evet bayım," -dedi memur, usulca ve neredeyse ağlamaklı bir sesle- "öğle yemeği veremeyeceğiz size" - "Hay allah! Ne yemeği! Siz neden söz ediyorsunuz?! Ben Milano'ya gitmek istiyorum!" - "Ve bunun için, bilet ücretine dahil öğle yemeğinizden vazgeçiyorsunuz, öyle mi? Ve tabii, karınızın öğle yemeğinden de?"- diye şaşkınlığını belirtti zavallı memur. - "Evet! Evet!" diye bağırdı sonunda çileden çıkan Nâzım. - "Vazgeçiyoruz!" - "Öyleyse sizden, Roma'yla Milano arasında mesafe kısa olduğundan uçakta öğle yemeği verilmediğini ve bundan başka, Milano'yla Paris arasındaki uçuş mesafenin kısalığı nedeniyle yine yemek servisi yapılmadığını bayana çevirmenizi rica ediyorum! Eğer bayanın itirazı yoksa, biletleri düzenleyeyim,"- ve susarak, yaptığı uyarıları Nâzım'ın bana çevirmesini bekledi. -"Eveet..." - dedi Nâzım.- "Şu yabancılardan ne çıkacağını hiçbir zaman bilemezsin. Adam öğle yemeğinden nasıl vazgeçebileceğimizi bir türlü anlayamıyor, şu işe bak! İlginç insanlar vesselam!..."

Ertesi gün, öğle üzeri, Nâzım uçakta veryansın ediyordu kapitalizme. Karnı acıkmıştı.

- Vera, ne diye bir an önce Moskova'ya dönmüyoruz? Restoran "Bega"ya gider, dostlarımızı görürdük... Şu ıslak Milano sana pek mi lazım yani?

Evet, kısa bir dönemimiz olmuştu böyle. Bir yaz boyu, Jeltovski sokağında tuhaf bir bina olan "Bega" restoranda yerdik her çarşamba öğle yemeklerimizi. Ve bunun nedeni restoranın evimizin yakınında oluşu değil de, Nikolay Robertoviç Erdman'dı. Bir at yarışı tutkunuydu Erdman. Bunu daha canlandırma film stüdyosunda çalıştığım dönemlerden biliyordum. Birlikte çalıştığımız, hayranlık duyduğumuz bir yazarımızdı. Ev işlerini gören kocakarı, "Aman ona teliflerini çarşambaları ödemeyin sakın! -diye yalvarırdı telefonda,-hepsini aynı gün o lanet olası koşulara yatırır!" Ve biz ahmak karılar, birtakım dolaplar çevirir, yalan söyler, parasını vermez, bir mutluluktan yoksun kılardık adamcağızı. Fakat birbirlerini gıya-

ben -hiç kuşkusuz- çok iyi tanıyor olmalarına karşın, Nâzım'la tanışmıyorlardı ve Volpinlerde, tesadüf bu ya, karşılaşmamışlardı hiç.

Ve işte bir yaz günü, insanlardan, ziyafetlerden bir an olsun nefes alabilmek için evden kaçmış, bir yerlerde baş başa yemek yemeğe karar vermiştik. Daha önce hiç gitmediğimiz "Bega"ya gittik ve gözlerimize inanamadık: İn cin top oynuyordu restoranda. Garsonlar can sıkıntısı içinde geziniyorlardı. Hemen geldi ısmarladığımız yemekler. Nâzım şaşıp kalmıştı. Moskova için akla hayale gelmez bir durumdu bu. Ve ansızın, bir anda her şey değişti! İşe gitme ve işten dönme saatlerinde metroya doluşur gibi bir insan kalabalığı doluşuverdi içeri. Heyecan içindeydi hepsi. Altmış kadar insan, tartışıyor, bir ağızdan konuşuyordu... At yarışlarının sona erdiği ve çoğunluğu erkek olan meraklıların biraz serinlemek ve atıştırmak için restorana akın ettikleri anlaşıldı. Sanki bir tiyatro izleyicisiydi Nâzım, bu coşkulu, heyecanlı, neşeli insan kalabalığı içinde.

- Rusların, sözgelimi Gürcüler ya da Türkler gibi böyle ateşli insanlar olduğunu hiç sanmazdım! diye bağırdı keyifle.

Ansızın Erdman belirdi kapıda. Yanında M. M. Yanşin ve Mokova'nın tanınmış avukatlarından ve ressam Starosin vardı. El salladım Erdman'a ve restorandaki şamatanın ortasında ıssız bir adaya benzeyen masamız en canlı masa oluverdi birden.

N. R. Erdman'ın sımsıcak, güzel kişiliği seni büyülemekte gecikmedi Nâzım. Yetenek denilen şeyin kokusunu ise kilometrelerce öteden alırdın. Ve karşında, soylu ve güçlü bir akıl, ve ıstırap çekmiş bir ruh vardı. Bir anda kaynaşıverdiniz... Yaşıt olduğunuz ve birkaç tasasız yıl boyunca eski Moskova'nın aynı "eğlence" yerlerinde gezip tozduğunuz anlaşıldı. Ortak anılarınız ve o yılların edebiyat ortamıyla ilgili espirili, eğlenceli öyküler döküldü ortaya... Şuraya gitmiştik, şunu yapmıştık, demek siz de bulundunuz orada?...

- "Pegas'ın Ahırı" kahvesinde mi? -diye bağırdı Nâzım.- Daha neler! Duvarlarındaki süslemeleri anımsıyor musunuz?

- Vikulov yapmıştı! Tiyatro ressamı! Ya Yesenin'in dizeleri, duvara yazılı olan aklınızda mı? -Ve hep bir ağızdan söylediler:

Tükür yaprakları rüzgâr, öbek öbek tükür!
Ben de senin gibi bir serseriyim. (*)

- Sen kendininkini oku, kendininkini, -diye Erdman'a alaycı bir tavırla akıl verdi M. M. Yanşin.

(*) Yesenin'in "Serseri" adındaki bu çok güzel şiirinin Attilâ Tokatlı tarafından yapılmış çok başarılı çevirisi için bkz. "Ülke Ülke Çağdaş Dünya Şiiri" s. 111. Milliyet Yayınları, İstanbul 1979. (Çev.)

- Duvarda sizden de mi dizeler vardı? -diye sevinçle sordu Nâzım.

- Gençtim ve sanırım sizin de olduğunuz gibi, küstahtım Nâzım. Tüm dünya şiirinin suratına fırlatmak istiyordum eldivenlerimi! Skandal çıkarıyordum durmadan! Ve gururla çiziktirmiştim oraya suçsuzluk bildirimi:

Ve ben kasıklarımı
Sizin vücudunuzun mengenesinden
Kız oğlan kız derisinden
Çıkarmadım bir kez bile!

Ve hep birden, yaşlarını, mevkilerini, ünlerini ve bu dünyada ne varsa hepsini unutarak, o yılların kaygısız delikanlıları gibi delice kahkahalarla güldüler.

- Demek şairsiniz? Oysa ben yirmili yıllarda çok ünlü oyunlar yazdığınızı biliyorum, Vera söylemişti. Hem de imgecisiniz* demek, belleğim beni yanıltmıyorsa "Pegas" imgecilerin merkeziydi. Yesenin'i birçok kez gördüm orada. Sonra, neydi adı, hani şu şair, Yesenin'in sevdiği, yakışıklı, her zaman iki dirhem bir çekirdek giyinen delikanlı...

- Mariengof! Mariengof'tan söz ediyorsunuz. Hem yakışıklı, hem züppe, hem yetenekliydi ve Yesenin severdi onu.

- Evet, evet, o,- diye başıyla onayladı Nâzım.- Çok özenirdim ona... Ama o sırada elbise, üst baş hak getire bende...

- Belki de bilmiyorsunuz Nâzım, -dedi yaşlı avukat,- o sırada Yesenin çevresinin en çok güven bağladığı, kendilerinin sürdürümcüsü olarak gördükleri bir şairdi Nikolay Erdman.

- Abartıyorsun Mişa, -dedi Erdman,- bırak şimdi...

- Kaç yaşındaydınız o sırada, -diye sordu Nâzım, Erdman'a,-on sekiz filan, öyle değil mi?

- Yok, yirmi yaşındaydım artık, hatta belki biraz daha fazla... "Pagas'ın Ahırı"nı "NEP"e** yakın bir yerde açmışlardı. Votka satılmaya başlanmıştı orada, zaten NEP döneminde yeniden ortaya çıkmıştı votka.

Sonra söz Yesenin'e geldi yine. Her biri kendince anımsadı onu. Yesenin'in güzel kadınlarından, İsadora Duncan'dan* söz edildi. Fakat dedikodu değildi yaptıkları. Ortak bir gençliği yaşamış olmanın sevincini du-

(*) İmgecilik (imajinizm), A. Mariengof öncülüğünde 20'li yıllar Rus şiirinde ortaya çıkan yenilikçi bir akım içinde yer almış en ünlü şair Sergey Yesenin'dir. (Çev.)

(**) "NEP" (Novaya Ekonomiçeskaya Politika), "savaş komünizmi" döneminden sonra, 1921-30 yılları arasında SSCB'de uygulanan Yeni Ekonomi Politikası. (Çev.)

yuyorlar ve Sezar'ın hakkını Sezar'a veriyorlardı...

Bir başka görüşmemizde Yesenin'le ilgili ilginç bir anısını anlattı Erdman. Bir gün evine uğradığında onu masanın üzerinde emekler durumda ve üstlerine birtakım uyaklar, şiir taslakları yazılı kartları yere fırlatırken görmüş.

- Ne yapıyorsun?- diye sordum.

- Şiir makinesini keşfettim, -dedi.- Önceden hazırlanmış dizelerin rastlantısal birleşmelerinden yepyeni bir şey çıkabileceğini ya da hiç değilse taze bir imge olanağı doğacağını düşünüyorum...

"Onu sevmemek olanaksız" diyordun Erdman hakkında. Onunla ve oyunlarıyla tanışmak çok şey kazandırdı sana. Oyunları yirmili yıllardan beri ne oynanıyor, ne yayınlanıyordu. "Yetki"yi Zavadski'de**hemen bulduk. Fakat "İntihar"ı ele geçiremiyorduk bir türlü***. Sonunda kendisinden istemiştim onu. O da daha sonra, kendisine söz ettikleri "İnek"i istemişti senden. Zoşçenko'yu severdin, fakat Erdman daha büyüktü kuşkusuz. Düşlem gücü, acı alayı, gülmecesi, derinliği ve önsezileriyle büyülemişti seni... Onun böylesine çarpıcı biçimde güncel oyunlarını sahnelemeye birçok tiyatro yönetmeninin can atması gerektiğini düşünerek Erdman'a yardım etmeye karar verdin ve bu oyunların konularını anlatmaya koyuldun herkese... Erdman'ı "satmak" istediğin istisnasız tüm yönetmenlerin onu pek güzel tanıdıklarını ve oyunlarından hayranlıkla ezbere tiradlar okuduklarını gördüğünde şaşkınlıktan küçük dilini yutacaktın... Ama yıllardır yasaktı sahnelenmesi. Bir gün şöyle demiştin onun hakkında: "Çok büyük bir Sovyet yazarı olabilirdi o. Evrensel, Chaplin ayarında bir ses tonu var. Ama öyle anlaşılıyor ki kırılgan bir insan. Ödüller, senaryolar, opera librettoları, hepsi iyi hoş da, gerçek edebiyat çalışmasından çekmiş kendini belli ki. Hani şu uzun burunlu balık vardı ya, işte onun gibi, burnuna vurmuşlar ve kırılıp küsmekten kendini alamamış. Ve tükenmiş. Hepimizin bir sınırı var çünkü."

Ya Aragon?! Bir akşam üstü blini**** yemeğe gitmiştik evlerine anımsıyor musun? Yine de, ne dersen de, evleri gerçekten de en güzel evi Paris'in. XV. yüzyıl, sanki çok gösterişsiz bir önyüz, fakat bakmaya doya-

(*) İsadora Duncan (1877-1927), Amerikalı dansöz. Modern dans ekolünün kurucularından. Bir süre Sergey Yesenin'le evli kalmışlardı. (Çev.)

(**) Yuri Zavadski (1894-1977), ünlü yönetmen, tiyatro oyuncusu. (Çev.)

(***) Nikolay Erdman'ın (1902-1970) bu oyunu birkaç yıl önce Paris'te, 1988 yılında da SSCB'de izleyici önüne çıkabildi.(Çev.)

(****) "Blini" - Krep, bir çeşit Rus gözlemesi. (Çev.)

mazsın. Saray basamaklarını anımsatan mermer basamaklar, Louvre'daki gibi pencereler ve katlar arasında, altın yaldızlı çerçevelerde eski zaman boy aynaları... Ve sonra, birdenbire, erguvan renginde kadifeden halıyla kaplı, dar, siyah merdivencik... Etkilenmemek olanaksız. Yüce kişilerin mekânına bu görkemli giriş, Vatikan yöntemince, başarıyla, teatral biçimde sağlanmış! O-yyy!... Psikolojinin temel yasaları iyi biliniyor burada. Ve yukarıda, kapı açıldığında görülen manazara, iç içe, engin genişlikte, iyi aydınlatılmış odalar. Bir müze havası, bir sonsuzluk, yalıtılmışlık atmosferi, insanı bir anda çarpan, ezen bir açılış... Ve duvarlarında Cézanne'ların, Matisse'lerin, Picasso'ların asılı olduğu ve hiçbir canlılık izinin bulunmadığı bu görkemli ev içiyle, odaların derinliğinde, Madam Tussaud'nun usta ellerinden az önce çıkmış balmumundan bir yontu gibi oturan Elsa pek güzel uyuşmuş birbiriyle.

Bize eşlik eden ve burada kendi adıyla değil de "Zina" diye çağrılan hizmetçi kız, "Madame Elsa sizi koltuğunda karşılayacak, çünkü bacakları tehlikede" diyor dudaklarının ucuyla.

Evet, evet, biliyoruz bunu. Dün akşam birlikte yemek yerken, Paris'teki sevgili dostumuz, besteci Philipe Gérard söyledi. "Kötü bir hastalık nedeniyle bacaklarını kesmek istiyor doktorlar." Dün akşam Philipe, Elsa'nın huysuzluğundan yakındı biraz. Çünkü kendi adı anılsın istemiyormuş artık. Philipe bir süre önce suçlamalarla dolu öfkeli bir mektup almış ondan. Neden, Aragon'un bestelenen şiirlerinden de söz ettiği, pazar günkü müzik konulu televizyon yayınıymış.

- Şimdi bunun Elsa Triolet'yle ne ilgisi var!- diye akıl erdiremiyordu.

- Vera! Nâzım! -Okşayan sesi Elsa'nın. Yaşlı, zarif, ve hemen alaycı Elsa, ince, zarif bacaklarını hoppaca uzatmış duruyordu. Harika, genç bacaklar... Uzun, kır saçları, geniş bir çember yapacak biçimde, bir ağ içinde toplanmıştı. Direniş günlerinin saç tarama biçimi. Siyah giysisi çok fazla hışırdıyor ve üzerinde bir yığın ametist* madolyon dizili çok büyük altın zincirler, sanki canlıymışlar gibi, yaka büzgülerine ve bağcıklarına sürünüyor. (İlk kocası ünlü bir Parisli kuyumcu değil miydi?) Ve karşılaşmamızın neredeyse ilk anlarında, göz kamaştırıcı, kocaman bir pırlanta taşlı yüzüğün bulunduğu elini uzatarak soruyor: "Nasıl, hoşunuza gitti mi? Muazzam bir taş, öyle değil mi? Lili'nin armağanı. Kız kardeşimle Moskova'da görüşüyorsunuzdur sanırım". Ve neredeyse kesintisiz sürdürüyor konuşmayı: "Fakat biliyor musunuz, Volodya (Mayakovski, kuşkusuz), ithaf olarak harika aşk ilanlarında bulunduğu kitaplar hediye etmeyi

(*) "Ametist", mor renkli, değerli bir taş. (Çev.)

severdi bana. Zaten kız kardeşimden epeyce daha önce bana yapmaya başlamıştı bunu. (Ne oluyor- Edebiyat tarihi kıskançlığı mı? -diye düşünüyorum.) Görmek istemez misiniz? - Koltuğunun arkasındaki raftan kitapları çekip çıkarmaya başladık. Önce ürkekçe, dikkatle.

- Niye korkuyorsunuz? (bana) Çekip alın hepsini, toplu yapıtları da- Volodeçka bütün ciltleri imzalamıştı benim için.

Yine de dikkatle çıkardık kitapları. Ve okşayıcı, komik, dokunaklı, ithafları okudum Nâzım'a. Çoğu kurşunkalemle yazılmış, neredeyse silinmiş yazılar. Heyecanlandık. Eve bir canlılık geldi.

Sonra koşarak Aragon girdi içeri. Yeğni, düz, söğüt dalından bir değnek gibi. Saçı erken ağarmış bir delikanlıya benziyordu. Picasso'nun sayısız resminde öylesine seçkince ölümsüzleştirilmiş profil. Aragon şehirdışındaki evlerinden, değirmenden geliyordu. Bahçede üç saat toprak çapalamış. Yaşlılıkla günlük savaşım. Mayakovski'nin kitaplarını ite kaka sokuyor raflara. Korkunç acıkmış, ve neredeyse zorla alıp götürüyor hepimizi aşağıya, yemek salonuna ve Elsa'nın herhangi bir yürüme güçlüğü yok! XV. yüzyıl ev içi. Meşe ağacından, zamanın kararttığı uzun bir masa. "Evimiz Rus evi bizim." İşlemeli bir Rus örtüsü serilmiş masaya, ve üzerinde de mantarlar, havyarlar, frenküzümü- her şey eski Rus yordamınca...

Aragon Moskova haberleriyle çok ilgili. Ülkemizin kültür yaşamındaki yeni olgular çok hoşuna gidiyor. Tvardovski'den, onun yönetiminde yepyeni bir kimlik kazanan "Noviy Mir" dergisinden, bu dergide yayımlanan çok güzel anlatı yapıtlarından, sağlam, sıkı eleştiri yazılarından söz ediyor çokça. Tvardovski diyor, başka bir şey demiyor. Çağdaş Sovyet edebiyatının vicdanı diye niteliyor onu... Onun yeni adları bulup çıkarmadaki yeteneğini övüyor. Fakat dergideki şiir bölümünü daha az ilginç bulduğunu söylüyor. Moskova'da şimdilerde gerçek bir şiir patlaması oluşundan ötürü heyecan içinde. Nâzım zaten çoktandır yakın dostluk ilişkileri içinde Tvardovski'yle. Henüz yayımlanmamış olan "Vasili Tyorkin"in kısa bir süre önce okuduğu ikinci bölümüne ilişkin izlenimlerinden söz deiyor sevinçle. Bu yapıttaki düşünce gücüne, derinliğine, öngörülere ve uyarılara duyduğu hayranlığı anlatıyor*. Tvardovski'yle, birlikte oldukları İtalya'da, Florenca'daki söyleşilerinden söz ediyor. Birine ben de tanık olmuştum bunların. Bir ara şöyle demişti Tvardovski: "Hiçbir zaman yalınayakken bir şey yazamam, parlak yüzeyli kâğıt üzerinde yazmaktan hiç hoşlanmam ve yaşamım boyunca bir

(*) Aleksandr Tvardovski konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. "Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi", Adam Yayınevi, İstanbul 1988. (Çev.)

kez bile bir yudum içki içtikten sonra tek satır yazmışlığım yoktur..."

- Ah, şairler hakkında böyle şeyleri anlatmak ne kadar önemli, -diye keyifleniyor Aragon,- öyle aptalca şeyler anlatırlar ki hakkımızda bizim...

- Evet, Moskova'da yaşam her bakımdan gerçekten güzel şimdi, -dedi Nâzım övünçle.- İnsanlar çoktandır susamışlardı buna. Buraya gelişimizden önce Manej'de çok ilginç bir şey gördük! Moskovalı ressamların son otuz yıllık ürünlerinin dökümü! Falke, Tışler, Petrov-Vodkin, daha genç ve çok yetenekli sanatçılar, şükürler olsun! Bir sürü unutulmuş ad, hepsini bir arada görmek büyük mutluluktu. Yaşam demokratlaşıyor! XX. Kurultay yemişlerini vermeye başladı! Moskova'ya bir an önce gitmelisin kardeşim! Orada yaşam bir ilkbahar ırmağı gibi gürül gürül akıyor şimdi.

Fakat Elsa homurdanıyor ve durmadan kılçık atıyor söyleşilerine onların. Elsa'ya göre tüm yetenekler çoktan yok edildi ve iyi hiçbir şey beklenemez artık. Sanatta bir yenilik ancak Paris'te söz konusu olabilir ve kimsenin tanımadığı bir yığın ad sayıp döküyor, Nâzım'sa tartışmaya girmemek için güç tutuyor kendini, ama canının sıkıldığını görüyorum.

Sonunda Elsa, şu ara ona en çok heyecan veren şeyin Aragon ve Elsa Triolet'nin toplu yapıtları olduğunu söyledi. "Ne Fransa'da ne de başka bir yerde, hiçbir zaman böyle bir şey olmadı!" Ve söz ettiği şeyin ne olduğunu anlamadığımızı görerek açıkladı: "Aragon'la kendimize kitaplardan bir anıt yapmaya kara verdik. Otuz üç cilt! Onun ve benim yapıtlarımız, karışık olarak. İki cilt Aragon'dan, iki cilt benden, sonra üç cilt Aragon'dan iki cilt benden ve otuz cilt tamamlanacak böylece! Anlıyorsunuz değil mi, yaşadığımız şu dünyada aşk gitgide yok oluyor, canavarlaşan insanlara gerçek ve yüce bir aşkı örneklemek istiyoruz. Ölmeye niyetimiz yok daha. Ama gelecek zamanlarda nasıl var olacağımızı şimdiden düşünmemiz gerek. Zaman sonsuz. Ama soyut varlıklar değiliz bizler, öyle değil mi, Nâzım?

Söz Aragon'un şiirlerine geldi. Şimdilerde formundaymış ve çok yazıyormuş.

- Sana yeni şiirlerimden bir şeyler okumak isterim, Nâzım, bir uzun şiir bitirdim şu sıralarda, hadi yemeğini çabuk ye de gidip bakalım- ve ilk fırsatta alıp çalışma odasına götürdü Nâzım'ı.

Biz Elsa'yla yukarı çıktık yeniden. Mayakovski'ye ilgimi görerek onunla gönül serüvenlerini anlattı. Sonra duvarları alacalı bulacalı bir basmayla kaplanmış çok güzel yatak odalarını gösterdi bana: Aynı basmadan bir örtüyle kaplı muazzam büyüklükteki yatağı göstererek: "Burada, yatakta, her sabah dört saat yazıyorum" dedi. Yatağın hemen yakınında, yumuşak, gri taban halısının üzerinde, kapağı açık duran, oldukça büyük, demir-

den bir Rus işi sandık vardı. İçi kırmızı kadifeyle kaplanmıştı ve çeşitli yörelerden Rus işi örtülerle doluydu... "Bütün bunlar Simonov'un karısı Larisa'nın hediyesidir. Korkunç şımartıyor beni..." Sonra, kısa bir süre önce onarım görmüş banyo odasını gösterdi. Ve tüm ayrıntılara dikkatimi çekti: gri çinili pembe küvet, çengele asılı pembe bornoz, pembe havlular ve terlikler...

Nâzım ve Aragon ise hâlâ görünürde değiller. Canım sıkılıyor. Elsa, kendisininkiler dışındaki tüm Mayakovski ve Çehov çevirilerine, Paris'teki tüm Çehov gösterilerine, Fransız yazarlarına, Sovyet yazarlarına, Sorbonne'a, yazarların kitaplarını imzaladıkları "Globe" kitabevine ver yansın ediyor. Moskova'da kitapları için ödenen gülünç teliflerden hoşnut değil ve genel olarak hiçbir şeyden hoşnut değil, homurdanıp duruyor, ve Nâzım yok ortalıkta.

- Nerede kaldı bunlar? Allah bilir ayran budalası küçük oğlan çocukları gibi Moskova'da olup bitenleri konuşuyorlardır hâlâ... -diye sitem ediyor Elsa.

Nâzım ve Aragon ortaya çıkıyorlar bu sırada. Nâzım'ın azıcık bozulmuş olduğunu görüyorum, Aragon'un ise gözleri kızarmış... Vakit epeyce geç. Az sonra çabucak vedalaşıp ayrılıyoruz.

- Biliyor musun, dün gece yazdığı şiirini okudu bana. Elsa üstüne uzun bir şiir. Şiirde kendisini Elsa'ya sevdalı Mecnun yerine koyuyor. Yürek parçalayan bir aşk ve kıskançlık hikâyesi. Elsa'ya karşı bütün bu duyguları dün gece, şiiri yazarken duyuyormuş, anlıyor musun... Şimdi de kıskançlıktan aklını kaçıracak gibiymiş! Ve sen gördün onu, Elsa'yı. Öteki ise, şiiri okurken ağlıyordu... Akıl alır şey değil!

- İşte aşk diye buna denir! -dedim heyecanla.

- Vera, sen ne diyorsun! Tiyatro bu! Oynadıkları bir tiyatro bu, Vera! Ölmekten ve unutulmaktan korkuyorlar, bunu anlayamayacak kadar saf mısın!? Çevrelerinde gürültü koparacak bir şeyler yapmak istiyorlar! Evet, evet, Elsa'nın sansasyona gereksinimi var, öteki de onun düşüncelerini oynuyor! Dünya her şeyi gördü ama altmışlık Romeo ve Juliette görmedi! Zavallı Aragon! Ona nasıl yardım etmeli, bilmiyorum. Gerçekten çok büyük bir şair, bütün bu aptalca şeylere gereksinimi yok! Yarın gidip yazı kurulunda göreyim onu, her gün uğrayayım burada olduğumuz sürece, o karıyla çok yalnız. Onun dediklerini de işittin, hiç kimseyi sevmiyor...

Kısa bir süre sonra Pablo'yla karşılaştın Nâzım. Ona Aragon'lardan, Elsa'nın tasarılarından söz ettin. Pablo tümüyle aynı kanıdaydı seninle. Birkaç ilginç örnek daha ekledi ve ansızın şöyle dedi:

- Ya sen o lüks evin masrafını, şusunu busunu kimin ödediğini biliyor musun? Fransız Komünist Partisi. Hepsi Elsa'nın kaprisleri! "Aragon partisinin övüncüdür... Varsın yapsınlar!" Evet Nâzım, seninle ben öyle değiliz, bizler partilerimizin sıradan şairleriyiz...

Madame Lecompte, ahbabı bir bayan Rus ressamının, Gonçarova'nın seninle tanışmak istediğini söylediğinde, en ufak bir ilgi duymamıştım. Rusya'nın yabancı ülkelerdeki bu kalıntılarıyla o kadar çok karşılaşıyorduk ki. Fakat söz konusu ressamın Dyagilev'le* çalıştığını işittiğimde, birden dikkat kesildim. Gonçarova, Gonçarova... yüzyıl başları... "Karo Balesi". Olamaz! Yarı yarıya silinmiş adlar (çünkü o yıllardaki sanat eğitimi derslerimizde göçmen sanatçılar es geçilirdi) belleğimde canlanmaya başladı: Benua, Dobujinski, Nikolay Rerih, Sapunov, Natalya Gonçarova...** Adı Natalya mı acaba? Madame Lecompte soyadını söyledi sadece, adını söylemedi...

Ertesi gün soluğu Sobonne kitaplığında aldım. Kısa süre önce ajansım için üniversite konusunda bir makale yazmış olduğum için tanıdığım birileri vardı orada.

Ve işte karşımda Rus bezeme (decoration) sanatına ilişkin yüzyıl başlarında yayımlanmış; Rus kitapları ve daha sonraki yıllarda yapılmış Paris, Berlin baskıları. Nâzım'la görüşmek isteyen ressamın Natalya Gonçarova'nın ta kendisi olduğunu hemen anlıyorum. Çünkü Dyagilev'le birlikte "Altın Horoz", "Çar Saltan", "Simurg Kuşu" gösterilerini yaratan ondan başkası değil... Dur hele! "Simurg Kuşu"nu kısa bir süre önce, İngiliz Krallık Balesi'nden, bu topluluğu Moskova turnesi sırasında izledikti... Sen kabına sığamıyordun sevinçten: "Ne şiirsel bir şey bu! "Gözlerimiz için gerçek bir şenlik!"Dekorlar onundu. Harika!

Natalya Gonçarova daha 1915'te Dyagilev'in "Rus Mevsimleri"nden etkilenmiş ve o zamandan bugüne Paris'te sürdürmüş yaşamını... Yine yüzyıl başlarının tanınmış bir Rus deneyci ressamı olan kocası Larinov, resim alanında ışıkla ilgili bir yönelişin öncüsü...***

Madame Lecompte küçük bir restorana götürdü bizi ve orada, kuytu bir ortamda, Natalya Sergeyevna Gonçarova ve kocası Mihail Fedoroviç

(*) S.P. Dyagilev (1872-1929), Rus tiyatro ve sanat adamı. A. N. Benua ile birlikte "Sanat Dünyası" topluluğunun ve aynı adı taşıyan derginin kurucusu. Ülke dışında, kendi adını taşıyan Rus bale topluluğunu kurdu. (Çev.)

(**) N. S. Gonçarova (1881-1962), Rus ressam, 1915'ten sonra yaşamını Paris'te sürdürdü. A. N. Benua (1870-1960), Rus ressam, sanat tarihçisi ve sanat eleştirmeni. "Sanat Dünyası" topluluğunun ideoloğu. Klasik miras ve "özgür sanat" bireşiminin savunucusu. (Çev.)

(***) M. F. Larionov (1881-1964). N. Gonçarova ile birlikte, resim alanında ilk nonfigüratif akımlardan "rayonnisme"in (Işıncılık) kurucusu ve kuramcısı. (Çev.)

Larionov'la karşılaştık. İkisi de seksen yaşındaydılar artık. Natalya Gonçarova ve gençilik yıllarından beri Doğu'yu, Doğu kültürünü seviyormuş ve senin şiirlerinin de hayranıymış. Parisliler senin hapisten kurtulman için savaşım verdikleri sırada yazgına ilgi duymuş ve senin için acı çekmiş.

Nâzım çok duygulanmıştı. Gonçarova'nın balesini cömertçe övdü. Ona kendi ressam annesini anlattı. Yaşamının son yıllarında gözleri artık görmediği için onun çok parlak renkler kullandığını söyledi...

- Tüm yaşamım boyunca hep cıvıl cıvıl renklerdi sevdiğim, ama şu son yıllarda başka renklere gidiyor elim,- dedi Gonçarova...

Atölyelerini ölgün bir ışık aydınlatıyor, çalışmaları görebilmek çok güç. Oysa nasıl istiyorum bunu ve pek çok ilginç şey var. Yığınla tiyatro taslağı (sahneye konmamış), iri figürlü garip natürmortlar, atölyede yapılmış doğa görünümleri... Hepsi kâğıt üzerinde yapılmış ve pek çoğu düzensizce şuraya buraya atılmış durumda.

Üstünde güller ve unutmabeni çiçekleri olan Pavlov işi kara bir şal var omuzlarımda. Taslaklarda, üslup bakımından benimkine çok benzeyen şallar çıkıyor karşımıza. "Şalını ona hediye et Vera, -diye fısıldıyor Nâzım, -ben sana yine alırım."

Ayrılmak üzere vedalaşırken şalımı öylesine beklenmedik bir biçimde omuzlarına atıveriyorum ki, bir "ah" sesi çıkıyor Natalya Sergeyevna'nın göğsünden.

Ve ertesi gün Madame Lecompte büyücek bir paket getiriyor onlardan. Hediyeye hemen hediyeyle karşılık vermek, bizim karakterimiz bu, Rus karakteri! Paketten Natalya Gonçerova'nın birkaç resmi ve Paris'te 1922'de yayımlanan "Simurg Kuşu" dergisi çıkıyor.

Ağır ağır yürüyoruz gece sokaklarında Paris'in, taksi yok, ama umurumuzda değil pek. Sovyet elçiliğinin yakınından geçiyoruz, birkaç pencerede ışık var daha: "Vinograd uyumuyor olsa, uğrar, çene çalardık biraz, çok yetenekli bir elçi," diyor Nâzım.

Sonra bana:

- Hayatını nasıl yaşayıp tüketmek isterdin, kişisel, bireysel hayatını?- diye soruyor, bir sessizlikten sonra.- Sözgelimi, kimin gibi yaşamak isterdin?

Düşünceye dalıyorum. Hiçbirinde karar kılamıyorum zihnimden geçirdiklerimin. Sözgelimi, diyorum, büyük komünistlerin çok iyi aile ilişkileri vardı, Marks'ın, örneğin, Lenin'in, Lunaçarski'nin...

- Peki, ya bize yakın kimselerden, yazarlardan, sanatçılardan, hangisi gibi yaşamak isterdin?

- Şairlerin, tüm klasiklerin yaşamları çok karmaşık, sizlerin, şimdikilerinki de daha iyi değil... Pablo'yu al, Nezval'i, Ahmatova'yı, Aragon'u, Pasternak'ı, seni... - Ve şöyle diyorum ansızın:- Dünkü ihtiyarlar gibi yaşamak isterdim, gönül birliği ve barışıklık içinde, birbirinin yeteneğini içtenlikle destekleyip geliştirerek birlikte geçirilmiş altmış yıllık zaman.

- Sen ne diyorsun Vera? Bahtsız insan onlar, hiç kimseye geriği olmayan kimseler... Hasta. Yalnız...

- Evet, bahtsızlar, ama yalnız değiller. Unutma ki iki kişiler, birlikteler. Bütün bir yaşamı gurbette geçirip şimdi de bunun ceremesini ödemek bir hata kuşkusuz, fakat konumuz bu değil şimdi...

- Yok, Vera, çok acıdım onlara.

- Günlük yaşam diye bir şeyleri bence de kalmamış çoktandır. Fakat sanat aşkları var ve tüm yaşamları boyunca Rusya'ya karşı birikmiş aşkları, özlemleri...

- Evet, -dedin sen,- yazık ki yardım edemeyiz onlara. Yine de Sorbonne'a gidip onlarla ilgili kitaplar okumayı akıl ettin. Kendilerini Moskova'daki genç aydınların bile tanıdığına inandılar. Oysa gerçek böyle mi.... Ah, Vera, insanın ülkesinde unutulmaması ne kadar önemli bir şey, hele ölüm yakınken...

Altı ay kadar sonra Paris üzerinden geçiyorduk uçakla, Natalya Sergeyevna Gonçarova yaşamıyordu artık. Tabutunda, üzerinde güller ve unutmabeni çiçekleri olan kara bir Rus şalı örtülü olduğunu anlattılar bize...

Ah, Nâzım, ne yapıyorsun! Şimdi senden hediyeler almamın bana sevinç veren bir şey olduğunu mu sanıyorsun? Hayır. Acı veriyor! Senden yoksun oluşumun çılgınca ve acımasızca bir karşılığı bu! "İki yıl daha yaşayacağım. İki yıl daha yaşayacağım ve sonra beni tutma artık!" Aldattın beni Nâzım. Öyleyse korkutma şimdi. Eski şapkaların olduğu kutuda sevdiğim esansı ve şu pusulayı buldum: "Veracığım, sana otuz dört yaş hediyesi bu! Kocan". Otuz yedi yaşımın, kırk yaşımın hediyelerini bulurdum... Görüyorsun işte. Hepsini bulmuş değilim daha. Kendi evimdeyim nasıl olsa, aceleye gerek yok. Tüm dolap çekmeceleri açılmadı daha, tüm kitap sayfalarının arasına bakılmadı, tüm şapka paketleri açılıp bakılmadı. Biliyorum, beni bekleyen sürprizlerin var daha. Ne güç bir şey. Nâzım Hikmet ölümsüzlüğe inanıyordu, ama benim Nâzım'ım korkuyordu unutulmaktan... Senden hediyeler almak bana acı veriyor şimdi

Nâzım, acı veriyor, korkunç bir şey bu, ama aynı zamanda da çok tatlı! Bana sık sık, "sevincim benim" derdin. Şimdi ben de sana diyorum ki: Kaygılanma. Her şey yolunda.

İşte yine bir ilkbahar. "Kamu Hizmet Bürosu"ndan kadınlar evimizin döşemelerini sabunla yıkamaya geldiler. Mobilyaları bir yandan öte yana çekerken benim yatağımın ağır şiltesini kaldırdılar ve şilteyle dip arasında karton bir kutu içinde güzel bir kitap çıktı ortaya, üç dilde "Afanasi Nikitin'in Üç Derya Ötesinde Yolculukları"* Kitabı elime almış gözden geçirirken, onu kim koymuş olabilir buraya diye düşünüyordum hayretle. Şilteyi tek başına bir kişinin kaldırmaya gücü yetmezdi, ve birden, senin el yazın: "Vera, benim sende gerçekleştirdiğim yolculuk, Afanasi'nin yolculuğundan bin kez daha tehlikeli, bin kez daha sevinçli ve bin kez daha düşlerle dolu."

Kitapları raflardan çıkarıp gözden geçirmeye başladım. "İnsan Manzaraları"nın üstünde şunları okudum: "Bütün bu insanları tanıdığımda seni tanımıyor oluşum hayatımın en umutsuz hüznüdür, Veracığım. Kocan."

Bir kitabında Anya'mıza selamın var: "Sevgili kızım Anyuşka'ya." Bir başkasında anneme: "Vera'nın annesine sevgiyle ve saygıyla". Hiç kimseyi unutmamışsın, özenli, gönül alıcı, sevecen insan.

Paris'te yayımlanan seçme şiirlerinin ilk sayfasına şunları yazmışsın: "Senin sayende biraz daha iyi bir insan oldum. Sana inanıyorum. İnsanların biraz daha iyi olmaları için, senin onlarla konuşman gerek, Vera, Veracığım. Nâzım." Döşemede oturmuşum. Çevremde kitaplar. Seni Paris'te anımsıyorum. O şehirde gezip tozmalarımızı, Hotel D'Albe'i anımsıyorum... Quartier Latin'i. Abidin'i, Güzin'i, Charles'ı, Dora'yı, Harschel'i, Vurmser'i, Philipe Gérard'ı, Claude Roi'yı... Anımsıyorum, anımsıyorum, neden sanki...

Dizlerimin üstünde İtalya'da basılmış kocaman kitapların. Övüncün senin. Komünist yayınevi okurlara hediyelik kitaplar olarak sunmuş onları. Özenle ve çok büyük sayıda basılmış iki büyük cilt. Şiirlerin bulunduğu cildi Guttuso, oyunlarınkini Abidin resimlemiş. Ciltlerden birine şunları yazmışsın: "Veracığıma. Şehrime ulaşamadan bitirirken yolumu, bir gül bahçesinde dinlendin senin sayende." Öteki şu sözler yazılı: "Veracığıma. Sensiz ben şehrin en son kavşağındaki en son sokak feneriyim."

Ve işte bir yazı daha. 21.X.61.

"bir de harbe girmedim
sığınaklara da inmedim gece yarıları
yollara da düşmedim pike yapan uçakların altında

(*) Rus edebiyatının roman öncesi (17. yüzyıl) yarı çeviri-yarı telif yapıtlarından. (Çev.)

ama sevdalandın altmışıma yakın (*)

Geç oldu artık. Evin sadece iki penceresi aydınlık buna karşılık. Ve ben durmadan selamlar, selamlar alıyorum senden...

"Baharlar beni benden alıp bir yerlere götürüyor. Nâzım".

iri iri damlalarıyla yağmur üzüm salkımıydı doğum
gününde senin
şaşkın ve sırılsıklam durdum önünde senin
altın kubbeli bir ağaçtın denizin ortasında
ilk ergenlik düşümden geliyorum sana
bu şehrin bana verdiği en tatlı yemiş en akıllı söz en insan
sokaksın günlük güneşlik rüzgârım benim
saçları saman sarısı kirpikleri mavi karım benim! (**)

Ve işte bana ilk pusulalarından biri: "Dünyanın en genç ve ruhu en karmaşık kadınına. Nâzım. 1956"

Çıkarken koridorun ışığını açık bırakıyorum. Çıkarken, ışığı açık bırakıyorum. Gündüzleyin, ve hatta yarım saatliğine de çıksam, hatta dostlarla dönecek de olsam. Evimiz unutulmuş bir istasyon gibi şimdi, bir yıl kadar önce yapayalnız bir trenin hızla geçip gittiği. Işıklarını söndürmüş, tek bir yolcu almadan, sevdiği her şeyi bırakarak ve bir adres de bırakmadan çekip gitti... Ve geçip giden trenin yine ortaya çıkabileceği umuduyla, ellerinden yapayalnız bir fenerle ıssız istasyona ziyarete gelenlerin seslerinde boğulsa da, kulaklarda hâlâ sürüyor yankısı yitip giden sesin.

Tozlu pencerelerimizin gerisinde yemyeşil bir ilkbahar. Gecikmiş bir ilkbahar, güneşsiz ve soğuk. "Sensiz" diye adlandırılabilecek olan bir dönem sona eriyor. Her şey sensiz bir kere olup bitti artık: Gözyaşlarımla geçen kuru bir yaz, güz yağmurları ve öksüz bir kış. Ve işte ilkbahar; bu korkulu yolun henüz geçilmemiş olan son kilometresi ve ben onu da geçeceğim. Fakat yanaklarımdan gözyaşlarının sonsuzca akacağını sanma. Senin karınım ben, Nâzım. HİÇ KİMSE görmemeli gözyaşlarımı. Senden başka hiç kimse.

Her şey ikiye ayrıldı bende, içimde herş ey düşman birbirine, her şey bir uzlaşmazlık içinde. Yaşanmış olan yıllar bir Çin Seddi gibi yükselerek henüz yaşanmamış olanların önüne dikildiler ve geçit vermiyorlar onlara.

(*) "Otobiyografi"den dizeler. (Çev.)
(**) Bkz. "Son Şiirler". s. 124. Tüm Eserleri, 8. cilt. (Çev.)

Anılar öylesine yoğun biçimde kapladılar ki gözlerimin önünü, onlardan başka hiçbir şey göremez oldum. Yediğim yemeklerin lezzeti yok. Uykularım uyku değil. Evden çıksam da evdeyim. Tüm düşüncelerim yarı yolda tökezliyor, tüm isteklerin yarı yarıya giderildiğinde sona eriyor. Tüm umutlarım geriye dönük.

Ümitsizliğe kapıldığımda ve yaşama gücüm kalmadığında, yaşamımızın en çetin anlarını anımsıyorum, oralarda gösterdiğimiz direnci, gücü arıyorum. Kendi izlerimiz boyunca gidiyorum...

Anımsıyor musun o yılı, birlikte olacakmıyız, olmayacak mıyız konusunda kararsızlığımın son yılını? Bir çıkmazdaydık. Bunaltan bir çıkmaz. Ve sen her an, her dakika destek oluyordun bana. Toplu oyunlarının basılı olduğu cildi şoförünle gönderdiğini ve kitabın ilk sayfasına yazdıklarını anımsıyor musun: "Vera, her şeye karşın, kurduğumuz yapının duvarları çatlamayacak".

Ve sonra, göz açıp kapayasıya geçen birkaç yılın sonunda senin sanıyorum çok az olasılık verdiğin bir şey gerçekleşti: Münevver, Memet'le ve kızıyla kaçmıştı Türkiye'den. Bir gece eve telefon edildiğini ve şu anda Yunanistan'da bir adada bulunduklarının bildirildiğini anımsıyor musun? Ve ertesi günün sabahı onları karşılamak için Varşova'ya nasıl uçtuğunu ve havaalanında sana söylediklerimi: Yüreğin ne diyorsa öyle yap Nâzım. 10 yıl görmediniz birbirinizi. Şu an söylenebilecek bir şey yok. Benden yana gönlünü ferah tut. Her şeye katlanmaya, her şeyi anlayışla karşılamaya hazırım. Hayatlarımızın böyle karmaşık olmasını biz istemedik. Şöyle demiştim olanca içtenliğimle: "Benim için tasalanma. Ben yurdumda kendi insanlarımın arasındayım. Benim işim, sizin hepinizinkinden daha kolay." Sen öfkelenmiş ve "Vera, nasıl böyle düşünebiliyorsun!" demiştin. O anda seni kaygılandıran ve çözmen gereken şeyler, günlük yaşamla ilgili sorunlardı: Nasıl bir yaşam sağlamalıydın ki onlara, Türkiye'dekinden daha iyi yaşayabilsinler Varşova'da.

Ne denebilir, işimiz güçtü o sırada.

Hiç de kolay olmayan on gün geçirdiğin"Bristol" otelinden, sabahları ve geceleri birçok kez telefon ettin bana. Bir mektubun var o günlerden. "Canım, karıcığım benim, bugün ayın sekizi, 'Prag Saatleri' oyunumu gönderiyorum sana. Bu gece telefon edeceğim. Öperim, bir tanem. Çok güç. Senin de ne sıkıntılar içinde kıvrandığını biliyorum. Çok az, çok az zaman kaldı kavuşmamıza. Ne olursa olsun, hiçbir şey ayıramaz bizi. Kocan, Nâzım. 1961. Varşova."

Ne çok acı çektik, Nâzım, eğer hepsini anımsayacak olursak... Fakat

sana şimdi söylemek istediğim şey, kurduğumuz yapının yeterince sağlam kalmış olduğudur. Ve şimdi senden istediğim biricik şey, seni tanımış, sevmiş olan insanların, bu sevgilerini, duygularını, bu mutluluğu yaşamamış olanlara aktarmaları.

Stüdyodan arkadaşım İgor Nikolayev'e telefon ettim dün ve ertesi günün akşamı evimize geldi. Dört bir yanı gözleriyle şöyle bir kolaçan etti ve her şeyin eskisi gibi olduğunu görerek rahatladı. Divana ilişti ve önsöze gerek duymadan başladı anlatmaya:

- Bir bakıma kendisiyle hemen ilişki kurulabilecek, kolay, sade bir insan; bir bakıma, efsanevi bir kişilik, başında kıvır kıvır saçları, insanın ciğerini bir bakışta okuyan antik bir Tanrı'ydı sanki. Öte yandan, benden daha genç ve deneysiz bir kişi olan çalışma arkadaşımla, seninle bir gönül serüveni vardı... Ve yaralanabilir, zayıf noktası buydu işte... Hepimiz iyiliğini istiyor ve kendinizden başka hiç kimsenin size yardım edemeyeceğini anlıyorduk. Herkes, herkes acıyordu size.

Damalı kasketini ve sporcu işi pardesüsünü anımsıyorum Nâzım'ın. Kasket onu kalabalıktan ayırmaz, tersine, onlardan biri yapardı Nâzım'ı. İş kaskette de değil. Yakıştırıyordu onu kendisine. Kalabalığın içinde kaybolmayı biliyordu. Sıradan biri olma, büyük olmama becerisi muazzamdı. Ürkütücü bir şeydi o "kardeşim" deyişleri. Çünkü karşılığını gerektiriyordu ve bu da olacak şey değildi, çünkü biz Ruslar iç dünyalarımızda kendimizi fazlaca kıskaç altında tutan kimselerizdir.

Beklenmedik şeyler yapardı kimi kez. Raj Kapor'un filmlerine cin ifrit oluyordu. Geçenlerde bir sinema yönetmeninden işittim: Halk akın akın bu Hint filmlerine giderken Nâzım sinema enstütüsü öğrencileri önünde yaptığı bir konuşmada, bu filmleri örnek vererek kötü zevkin ne demek olduğunu yaşamları boyunca kulaklarına küpe olacak biçimde anlatmış onlara.

Ödümüz kopardı ondan!

"Sevdalı Bulut"undan yaptığımız kukla filmini gördükten sonra söylediği ilk sözü hiç unutmayacağım. Ne dedi, biliyor musun? "Bu bulut sevdalı değil!" Söylenecek başka ne kalmıştı?! İşte bu kadar.

"Kendini tüketmek" gibi beylik sözler kullanmak istemiyorum. Herkes, "ne büyüleyici bir insan" derdi Nâzım için. Büyük topluluklar da, küçük topluluklar da, herkes büyülenirdi kişiliği önünde. Onun gizi, bence, her konuda, her şeyde sınırsızca içten olmasındaydı. Sonuna kadar savaşır, yanılır, düşüncesinden cayar, ama yine de caymamaya çabalardı... Bu tutumu, karşısındakinde de içtenlik olmasını gerektirirdi. Büyük topluluklarla böyle bir içtenlik ilişkisi kurulması olanaklıydı, fakat

onunla yalnız başınayken güç durumda kalırdı insan...

"Her Eve Barış Gelsin"* filmini yaptığımız dönemde, atom savaşı konusundaki tam bilgisizliğimi anımsıyorum. Biz hepimiz, bir atom savaşında sadece burjuvazinin yok olacağını düşünürdük, o ise daha genişliğine, daha uzak erimli, daha başka türlü görüyordu her şeyi.

O sırada Çinliler nasıl bakıyorlardı bu soruna? İki milyon ya da bir buçuk milyar insan ölecek, ama sağ kalanlar yeni, aydınlık bir yaşam kuracaklar. Şiddetle karşı çıkıyordu bu anlayışa. Birtakım insanların başka birtakım insanlara kurban edilmesini aklı almıyordu. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin barış politikasını tam olarak destekliyordu.

Cenaze günü bütün Müslüman ülke elçiliklerinin bayrakları yarıya indirilmişti. Kendim gördüm. Bir şair ölmüştü.

Törende, bizim büyük doğubilimcilerimizden birinin söylediklerini anımsıyorum:

- Nâzım Hikmet fani dünyadaki beş dakikaklık ömrünü tamamlayarak sonsuzluğa göçtü. Doğunun üç büyük şairi vardı: Ömer Hayyam, Hâfız, Saadi. Şimdi dört oldu onlar!

Nâzım Novodeviçya Mezarlığı'nda toprağa verilirken oradan rastlantıyla geçmekte olan bir adam duruyordu yanımda. Elinde çantaları, paketleriyle, Moskova'nın büyük mağazaları arasında koşuşturan, her gün gördüğümüz tipte sıradan insanlardan biri. Sen, kuşkusuz, bir şey anımsamayacaksın, Boris Slutski kendi çevirisi "Otobiyografi"yi ve gerçekten çok güzel okudu Nâzım toprağa verilirken. Şiirin okunması bittiğinde, yanımdaki adam ansızın şöyle dedi hayretle:

" Neşeli biri olmalıymış bu Nâzım Hikmet!"

Işıklar saçan, aydınlık bir insandı...

1963'ün tüm mayıs ayını Moskova'dan yüz kilometre uzaklıkta, Besteciler Evi'nde tuttuğumuz yazlıkta geçirdik. Oraya, Nâzım evimizi onarttırmaya karar verdiği için gitmiştik. Ustaları çağırtmış, onlara neyin nasıl yapılması gerektiğini açıklamış, adamlar da yanıt olarak: "Siz bize anahtarları verip bir aylığına gidin. Gönlünüzü de ferah tutun. Otuz gün sonra döndüğünüzde evinizi istediğiniz gibi bulacaksınız. Tabloları ve perdeleri kendiniz asarsınız" demişlerdi.

Ve işte gerçekten eşsiz güzellikte bir yer olan Ruza'dayız. Yazlığımız bir tepenin üzerinde. Dar bir şose kıvrıla kıvrıla iniyor Moskova ırmağına kadar. Harika bir görünüm! Anlatılmaz bir güzellik! Ormanda gezintiye

(*) Sözcüğü sözcüğüne çevirisiyle "Evine Barış", N. Hikmet'in senaryosundan yapılan bir film. (Çev.)

çıkıyoruz, Nâzım ikide bir ağaçlardan ince dallar koparark dişleri arasında tutuyor: "Böylece sigara içme isteğimi daha kolay bastırabiliyorum". Fakat onu tasalandıran bir şeyler var. Moskova'ya gitmeye can atıyor. "Gidip bir bakayım, onarım işi nasıl gidiyor." Bahane bu. İçini kötü bir şeyler olacakmış gibi bir önsezinin kemirdiğini söylüyor. Memnun dönüyor Moskova'dan. "Çok iyi çalışıyor çocuklar." Ertesi gün aynı şey. "Ben bir gideyim, belki birileri arar, bir telgraf gelir, ne bileyim, sonra burada, böyle telefonsuz..."

Ve bir gün gerçekten geldi telgraf, iki gün önce gelmiş pasta kutusunda Nâzım'ı bekliyordu.

63 yılı 14 Mayıs'ında Pierre Courtade'ın Paris'te öldüğünü bildiriyordu telgraf. Bu haber bir hançer gibi saplandı yüreğine Nâzım'ın. "Pierre mi öldü? Hayır! Olamaz! Olamaz! Bu kadarı fazla artık!"

Bizim 16 Mayıs tarihli gazetelerimiz de veriyordu bu haberi.

Kısa bir süre önce Pierre'in boşalttığı daireye taşman, Humanité'nin Moskova muhabiri ve dostumuz Max Léon'a koşup gitti Nâzım, elinde gazete ve telgrafla.

- Max, doğru mu bu? -diye sordu usulca.

- Evet, Nâzım, -dedi Max.

Nâzım ancak o zaman anladı Pierre'in artık olmadığını. Demek... Bu gerçek onu öldürmüş, yıkmış, paramparça etmişti.

Aynı gün Ekber'in evinde Pierre için şiirini yazdı ve hemen Fransızcaya çevirip Humanité'ye ulaştırsın diye yeniden koşup gitti Max'a. Üstünde çalışırken, değişik biçimlerde, beş ya da altı kez yazdığı bu şiirlerde, çok yakın bir geleceğin peygamberce önsezisini taşıyan korkunç bir dize vardı: "Pierre'in ölümü, benim ölümümdür."*

Nâzım, Fransız Komünist Partisi Merkez Yürütme Kurulu üyesi Pierre Courtade, iki yıl önce "Humanité" muhabiri olarak Moskova'ya geldiğinde tanışıp dost olmuştu onunla. Pierre on yıl daha gençti Nâzım'dan, ama onun başından da bir enfarktüs geçmişti bile. Onun da Nicole adında genç bir karısı vardı, ve o da tıpkı Nâzım gibi bir çocuk içtenliğiyle sevdalıydı komünizm ülküsüne.

Ertesi gün, 17 Mayıs'ta, Moskova'dan yazlık eve döndüğünde, yüzünün bütün kanı çekilmişti.

- Tabii, biliyorsun artık. Düşünebiliyor musun? Pierre artık yaşamıyor... Son kez bizden ayrılıp gidişini anımsıyor musun? Kapıda kucaklaştığımızda, ne demişti, anımsıyor musun? "Sigara içme artık Nâzım, lütfen. Yaşa-

(*) "Mayıs'ın 17'sinde" başlığını taşıyan bu şiir için bkz. "Son Şiirler", s. 193. Şiirde bu dize şöyledir: "Kendi ölümüm gibi yıkıldı üstüme haber". (Çev.)

mak gerek. Ha, olur mu?"-ve gitmişti. Buraya senin yanına gelirken yol boyunca zavallı Nicole'ü düşündüm. Şimdi ne durumdadır? Nasıl isterdim, şimdi, şu anda gidebilmeyi oraya. Nasıl acıyorum kıza! Paris'te iyi dostları var mı? Parti nasıl davranacak ona karşı? Umarım ikiyüzlülük yapmazlar. Nefret ediyorum şu Fransız yasalarından! Sen dokuz yıl birlikte yaşa aynı kadınla, ama karın boşanmaya razı olmuyor diye onunla evleneme. Pierre ne kadar çok acı çekti bu yüzden, biliyorum! Moskova'ya Nicole'ü alıp gelmesi, Paris'ten onu burada izleyemeyecek olan geçmişinden kaçmak içindi. Mutlulardı burada. Ve şimdi, Pierre yok. Sonra, seninle ne iyi edip de evlendiğimizi düşündüm. Ne yazık ki dünya böyle kurulmuş, bir yığın kayıt kuyut! Çaresiz, boyun eğeceksin. Şimdi sen Nicole'ün durumunda kalsan, aklımı kaçırırdım. Görüyorsun işte, Pierre öldü, ama ben boyuna Nicole'den söz ediyorum, çünkü Pierre'in bir şeye gereksinimi kalmadı artık. Ama Nicole'ün bu acının altında ezilip kalmaması Pierre için de önemli...

Sessizce yürüyorduk. Ağır bir hava çökmüştü yüreklerimize. Dallara yapraklara, budaklara tutunuyordu elleriyle Nâzım. Sıcak, boğucu, insanı bunaltan bir garip ilkbahardı. Doğa da bu ezici sıcaklıktan ve çiçeklerin olağanüstü bir hız ve bollukta açışından bunalmış, yüreği hasta bir insan gibi bitkin, soluksuz kalmıştı.

Nâzım'la nasıl evlendiğimizi anımsıyordum. Birlikte yaşamaya başladığımızda, onun korkunç kıskanç olduğunu gördüm. Yatışmak şurda dursun, sürekli bir korku içinde yaşamaya başlamıştı: Ya bir gün ekmek almak için çıkıp da geri dönmezsem, ya yine ilk kocama dönersem, ya sokakta bir şey gelirse başıma, bir otomobilin altında kalır ya da bir köprüden aşağı yuvarlanırsam... ya da... bunlara benzer bir sürü şey... Beş dakikalığına bile bırakmak istemiyordu beni: "Ekmek mi gerekli, birlikte gidip alalım ya da ekmeksiz kalıverelim." O sırada onun için ne anlama geldiğimi, bu korkusunu ve hatta aşkının boyutlarını tam olarak anlayamıyordum henüz. Kilit altında tutmak, kimselere göstermemek isteği ürkütüyordu beni. Beklenmedik, tuhaf, onur kırıcı bir şeydi bu. O ise şöyle diyordu durmadan: "Neden kanguru değilim sanki? Keşke bir anne kanguru olsam da seni karnımdaki cepte taşısaydım hep. Ne mutludur o kanguru!"

Ve çelişkili olan biri de varsa, Nâzım'dı bu. Bir yandan, nikâh mikâh, saçmalık bütün bunlar diyordu. İnsanlara, damga, kayıt, bütün bu ıvır zıvır olmadan da güvenmelidir birbirine. Aşkta özgür olmalıdır insanlar, yoksa yasal zorunluluklar onları orospu yapar. Ona göre, devrimden sonra bizde resmi nikâhın en iyi biçimi bulunmuştu. Çünkü kadın ve erkeğin özgür ve bilinçli ilişkilerinin temelinde yani bir aşk temelinde bir ara-

ya gelişti bu. Gerek biçim gerek içerik bakımından burjuva ailesinden köklü biçimde ayrılan geleceğin ailesi konusunda düşünceler ileri sürerdi sık sık. Fakat konu ikimizin ilişkisi olunca, her şey geleneksel olsun istiyordu. Birlikte yaşıyorduk, fakat kimlik kartımda onun değil bir başkasının soyadının bulunması çileden çıkarıyordu onu. Rica ediyor, yalvarıyor, resmi olarak ayrılmamı istiyordu. Davranışının nedenini mantıkla açıklayamayacağını, fakat ayrılırsam hemen yatışacağını ve korkusunun kaybolacağını söylüyordu. Ayrılmakta acele etmeyişim, acı çektiğini bildiğim bir insana, ölümcül, son bir darbe indirmek istemeyişimdendi. Yabancı insanların, benim kişisel yaşamımla ilgili bir konuda karar verecekleri mahkeme salonlarında göz önüne getiremiyordum kendimi. Bu yaşam konusunda bildikleri neydi ki onların ve niçin bileceklerdi. Boşanma davası duruşmaları, tiyatroların en kötüsüdür.

Ayrıldım. Nâzım birkaç gün, azıcık utangaç, sevincini yaşadı bunun. Sonra beni yitirmek korkusu daha da güçlendi. "Neden bütün bir ay boyunca deri bir eteklikten başka bir şey giymiyorsun? Giyecek başka bir şeyin yok mu sanki?" -diye öfkeleniyordu.- "Eğer yarın da üstünde görürsem bunu, parça parça doğrayıp çöpe atacağım. Bugün tiyatroya gidiyoruz, güzel bir şeyler giyin benim için. Çok rica ederim, Veracığım". "Nâzım, ne gereği var? -diyordum,- Ne diye süslenip püsleneyim bebek gibi? Nâzım'ın karısı sade giyiniyor diye seni kınayacaklarını mı sanıyorsun?" Fakat o dinlemek bile istemiyordu beni: "Vera, ne diye utanıp sıkılıyorsun güzel şeyler giyinmekten? Ne var bunda! Çalmıyoruz ya onları. Namuslu bir emekle satın alınmış şeylerdir hepsi de! Hem de nasıl zor bir emekle, biliyorsun. Anlamıyorum seni." "Ama tiyatroya gelenlerin hepsi de namuslu emekle para kazanan insanlar, bende olan şeyler onlarda yok diye ne kabahatleri var? Kısa süre öncesine kadar benim de hiçbir şeyim yoktu, unutmadım bunu," diye ısrarandan vazgeçirmeye çalışıyordum onu.

Tiyatro ya da Yazarlar Evi'ne* gittiğimizde, çevremde bir ilgi uyandırdığımı ayrımsıyordum. Doğal olarak, bu ilgiyi uyandıran ben kendim değil, Nâzım Hikmet'in karısıydı. Benim için dayanılmaz, fakat anlaşılır bir şeydi bu, Nâzım ise anlamıyordu. On dakika sonra sinirlenmeye başlıyor ve bunu gizleyemiyordu da. Ona kalırsa bütün "herifler" gözleriyle beni yiyor ve beni onun elinden kapmaya can atıyorlardı. Artık her şeyde tedirgin olmaya başlıyordu ve çoğu kez zamanından önce çıkıp gidiyorduk bulunduğumuz yerden. İnsanların saygı nedeniyle söyledikleri en olağan sözler onun imgeleminde en beklenmedik biçimler alabiliyordu.

(*) Yazarlar Birliği'nin lokantası. (Çev.)

Bir gün, yüzünden düşen bin parça, son derece öfkeli döndü eve. Az sonra nedenini öğrendim: Yazarlar Evi'nde adamın biri yanına yaklaşıp şundan bundan söz ettikten sonra:

- Vera'dan ne haber? O niye gelmedi? -diye sormuş.

- Anlıyor musun bunu! -diye bağırıyordu Nâzım.- Nasıl gülünç bir duruma düştüğümü anlıyor musun! Böyle bir soruyu ya seni çok iyi tanıyan ya da seninle çok yakından ilgili biri sorabilir ancak! Sen gelmişsin, gelmemişsin, ona ne! Ve senden "ne haber"miş?! Kim oluyor, ne hakkı var sormaya bunu! Üstelik de "Vera" diyor, nedir bu senli benlilik! Sizin burada insanlara adı ve soyadıyla hitap edilir. Niçin izin veriyorsun herkesin sana "Vera" diye hitap etmesine?! Tabii, herkes böyle konuşabilir benimle ve ben de veremem ağızlarının payını, çünkü resmen karım değilsin.

Uzun sözün kısası, ancak resmen evlenmemiz rahatlatacaktı onu.

Fakat artık güvenemiyordum ona. Daha evli değilken böyle yaparsa, evlendiğimizde ülkesinin köylerinde rastlanan kıskanç erkeklerden biri olup çıkacağını düşünüyordum. Bu tür adamlardan kendisi de söz etmişti bana. Bunlardan karılarını öldüren kimileriyle birlikte hapis de yatmıştı. Cahil bir Türk köylüsü gibi davranacak, yüzümü kapattıracak, her şeyi yasaklayacak, beni dört duvar arasına kapatacak ve kendisinden bile kıskanacak gibi geliyordu bana. Ve ayak diriyor, "Olmaz," -diyordum,- "devrimden sonraki gibi yaşayalım." Nâzım diller döküyor, üzülüyor, sinirleniyordu. Gidip annemden yardım istedi. Kızımın büyüdüğünde beni suçlayacağını söylüyordu bana. Sonunda işi, "İnsanlara senin hakkında saygısız şeyler söyleme fırsatı veriyorsun" demeye kadar vardırdı. Ayak diremeyi sürdürüyordum. Başımı bir örtüyle kapayacağından ve ölçüsüz aşkı ve beni yitirme konusundaki çılgınca korkusundan ötürü yaşamımızın cehenneme döneceğinden korkuyordum. O zaman Nâzım daha önce denenmiş bir çareye başvurmayı düşündü: Telefon ederek bize gelmesini rica etti Volpin'den.

Nâzım konuyu açtığında masa başında oturuyorduk. Neden evlenmemiz gerektiğini Volpin'e açıkladı, hem de çok mantıklı kanıtlar ileri sürerek: Sık sık dünyanın dört bir yanına yolculuklar yapmak zorundaydı ve beni birlikte götüremeyişi onu korkunç sinirlendiriyor ve üzüyordu. Normal çalışmasını aksatıyordu bu. Leningrad'a bile birlikte gidemiyorduk, aynı otelde kalamıyorduk çünkü. Ve en önemlisi, eğer ölürse ben "hiç kimse" olacaktım ve "çıplak kıçımın üzerinde" asfalta oturup kalacaktım, geleceğim konusunda bu kaygı çıldırtıyordu onu. Ve evlenirsek, Sovyet yasalarına göre ölümünden sonra da 20 yıl beni karısı olarak geçindirmeye

devam edeceğini biliyordu. Yazarlar Birliği hukukçusundan öğrenmişti bunu. Bütün bu kanıtları sayıp döktü. Hepsi de mantıklıydı ve hiçbirine karşı çıkmak olanağı yoktu. Fakat yine de benim ayak direyişimin asıl nedenini söylemedi Volpin'e. "Volpin, kardeşim, sen söyle buna, seni dinler!"

- Peki neden kabul etmiyor Vera? -diye sordu Mihail Davidoviç.

- Bilmiyorum, kendiniz sorun,- diye kıvırdı Nâzım.

- Nedir bu iş? Niye böyle yapıyorsun?

- Çünkü o geri bir adam.

- Öyle ya, görün şimdi neler anlatacak size, -diye adeta bağırdı Nâzım.

- Ne diye "geri adam"mış bakalım? -diye ciddiyetle sordu Volpin.

- Çünkü herkesten ve her şeyden öylesine kıskanıyor ki beni, size ne kadar anlatsam gözlerinizin önüne getiremezsiniz. Bunu ancak görmek, her gün, her dakika yaşamak gerekir, bu da öyle acı verici, öyle zor bir şey ki ne yapacağımı şaşırdım kaldım. Bir de karısı olsam...

Böylece uzun süre konuştuk, sanırım sabaha kadar. Volpincik, Nâzım'ın beni kimden kıskandığını, neler duyumsadığını, bana güvenip güvenmediğini sormaya başladı. O zaman ilk kez işittim Nâzım'ın yüreğinde saklı olan şeyleri. Korkusunu açıklarken şunlardı söyledikleri:

- "Bir Aşk Masalı" diye bir oyunum vardır, biliyorsunuz. Hapiste yazdım onu, henüz gençtim ve kahramanlarımınki gibi bir aşk yaşamamıştım hiçbir zaman. Yani bu oyunumu, bütün oyunlarım içinde en iyisi sayarım. Onu, tam anlamıyla kuramsal olarak yazmıştım, anlıyor musunuz? Şimdi kendi başıma geldi böyle bir şey. Sırılsıklam âşık oldum! Sizin burada buna "kuğu şarkısı"* deniyor Kuğu şarkısı mıdır, manda şarkısı mıdır, bilmem ama bu böyle. Yüreğimin yapabileceği son şey bu. Şimdi, beni anlayabilmen için açıklayayım kardeşim. Bu işin böyle olması için birçok şeyin olması gerekiyordu: Ben şu günkü yaşımda olmalıydım çünkü sözgelimi kırk yaşında olsam ona böylesine sevdalanmaz ve şimdiki gibi acı çekmezdim. Daha az ateşli bir sevda olurdu. Neden? Çünkü birlikte yaşanacak büyük bir hayat olacaktı önümüzde. Çocuklar, filan, yani bütün normal insanlarda olduğu gibi. Kırk yaşında olmayışım yetmiyormuş gibi, üstelik hastayım. Enfarktüs geçirmiş olmam, hastalığım, yaşamaya, sevmeye çok az vaktim kaldığı duygusunu daha da güçlendiriyor. Anlıyor musunuz bunu? İşte bu nedenle her dakika karşımda görmek istiyorum yüzünü onun. Ve yanında ben olmaksızın başka insanlara, kitaplara, dükkânlara harcadığı zaman, acı geliyor, düpedüz acı veriyor bana. Biliyorsunuz, hapiste fazlaca kalmış bir adamım. On yedi yıl boyunca bir kadın imgesi canlandırdım gözlerimin önünde. Böylece avu-

(*) Son gürlük, son yapıt, son parıltı. (Çev.)

tabiliyordum gönlümü, insan başka ne yapabilir hapishanede? Gönül avutan tek şey, hayal kurmaktır. Durmaksızın hayaller kuruyor ve hep bir kadının görüntüsünü canlandırıyordum gözlerimin önünde, ve işte birdenbire karşıma çıktı bu kadın. Ve böylesine gecikmiş olarak. Herhalde tek bir tane, biricik değildir bu kadın, yirmi yıl, on yıl önce de vardı böyle birileri, olmaması olanaksız. Ama ben Vera'yla karşılaştım. Biliyor musunuz, benim ailemin kadınlarına çok benziyor. Teyzelerim, sözgelimi Sâra teyzem, annem, sarışındırlar, ve Vera çok benziyor onlara. Şaşılacak kadar! Bizim Türkiye'de, oldukça seyrek rastlanan, fakat tıpa tıp onun gibi beyaz bir kadın vardır. Bu nedenle benim için sadece Rus değil o, sanki benim ailemden biri. Ve genç, sağlıklı ve görüyorsunuz ki işte yüzündeki anlatımı, başına buyruk, ve bütün bir yaşam var önünde... Nasıl telaşa kapılmayayım? Başka bir erkek sorunu değil benim kıskançlığım. Yanında gördüğüm bütün erkeklerden kıskanıyorum onu gerçi. Adam bile dövebilirim. Hayır, daha başka, daha yüksek bir şey benimki. Fakat herhangi bir adamı... hatta ahmak, hatta çirkin, hatta göbekli birini, ona gözlerini dikmiş bakarken görmek telaşa kapılmama yetiyor. Çünkü onu yitirmek istemiyorum. Aşk denilen şeyin kimi kez mantık dışı olduğunu da biliyorum üstelik. Evimizin kapısı açılır, çelimsiz, ciğeri beş para etmez biri girer içeri, suratsız, sıradan biridir, ama bir kıvılcım ve her şey bitmiştir! Her şey!.. Aşk her zaman, bendeki gibi, akılla ilgili değil ki. Çoğu kez öyle aptal, öyle aptaldır ki! İşte böyle, Volpin kardeş, böyle işte... Bu yüzden acı çekiyor, bu yüzden biraz destek istiyorum ondan... Belki, bir yararı olmayacak nikâh dairesinin, ama belki de... Denemek gerek...

Volpincik sırtında paltosu kapının önünde dururken beni kucakladı ve "Nâzım haklı," -dedi, yumuşak bir sesle.- "Evlen onunla. Seven bir kocanın doğal duygusudur onunki. Bu iyi bir şey. Nâzım, sen de yavaş ol biraz. Yoksa senin bu Türk tutkuların ağır gelecek ona. Yani, gayret et biraz. Bunun dışında, hepsi doğru. İyi olacak. Eminim."

Nikâh dairesine gidişimizi anımsıyorum. Taksideyiz. Dostumuz Tosiya var yanımızda. Nikâh dairesine vardığımızda biz Tosiya'yla indik arabadan, Nâzım şoförün parasını ödemek üzere kaldı. Arkamızdan yetiştiğinde kahkahalarla gülüyordu.

"Çok ilginç bir konuşma geçti şoförle aramızda:

- Özür dilerim yoldaş, siz Nâzım Hikmet misiniz?- diye sordu bana.
- Evet, -dedim.- Nâzım Hikmet'im.
- Neler oluyor, evleniyor musunuz?
- Evet kardeş, evleniyorum.

Bana kederle baktı, baktı, baktı:

- Ey, Hikmet yoldaş, Hikmet yoldaş, -dedi,- siz ki şunca yıl hapiste yatmış adamsınız, bıkmadınız mı?

- Alıştım kardeş, alıştım bir kere,- diye karşılık verdim.- Ne gelir elden... Alışkanlık!"

Ne kadar komik bir şey olursa olsun, nikâhlanmamız sakinleştirmişti seni yine de. Birlikte yolculuk etme olanağına sahip olmuştuk, ayrılmıyorduk artık ve bu seni mutlu ediyordu.

Evet. O 17 Mayıs günü, seninle tahta köprüde, suyun tam kıyısında oturmuş, Pierre'den söz ediyorduk Nâzım. Yosunları yakalıyordun parmaklarında, elini gittikçe daha derinlere daldırarak, kolundaki saati unutup... İçinde bir şeylerin değiştiğini ve onun artık hiçbir zaman eskisi gibi olamayacağını görüyordum. Sanki sımsıkı tutmuştun elini Pierre'in, o elini kurtarmak istiyor, ama bırakmıyordun sen. Zorlanıyordun, ve sımsıkı kenetlenmişti beyaz parmakların....

Ağır ağır, kesintilerle konuşuyorsun. Pierre'le son karşılaşmaların izlenimleri yanıp sönüyor belleğinde ve ben kolaylıkla izleyebiliyorum zihninde canlanan bu tabloları.

Her zaman dörtlü olurdu buluşmalarımız. Kimi kez Nicole'le ben sizin konuları hiç değişmeyen politik tartışmalarınızdan yorularak "benim" odama geçerdik. Orada sessizce konuşur, çay içerek yine aynı konularda, fakat bağırıp çağırmadan konuşurduk.

Bir gün Azerbaycanlı yazar Mehdi Hüseyin'i masada sözcüğün tam anlamıyla nasıl kıstırdığınızı ve ikiniz bir ağızdan onun Stalinciliğine nasıl saldırdığınızı anımsıyorum. Bir an gelmiş, kendinizi destekleyemez olmuştunuz ve siyasal öğretilerinizi boşluğa savuruyordunuz, çünkü tartışmanın bir noktasından sonra kimse ötekini dinlemez olmuştu artık. Cezbeye kapılmış gibi aralık vermeksizin bağırıyordunuz birbirinize. Üç ayrı monologun çılgın kavgası, çoktandır içinizde birikmiş olan ve kendini dışa vurmak isteyen bir şeyin patlamasıydı bu.

Nicole'le ben bu taşkınlığın kötü sonuçlanmasından korkmaya başlamıştık. Nicole Pierre'i masadan çekip uzaklaştırmaya çalışıyordu. Fakat öyle bir öfkeye kapılmıştı ki hiçbir şey işitecek durumda değildi. Mehdi Hüseyin'in çareyi düpedüz kaçmakta bulmasıyla sonuçlandı iş.

Yalnız kaldığımızda Nâzım'a, bugün artık Stalinizm gibi sorunlar yüzünden bile insanın kendini harap etmesine gerek olmadığını söyledim. Çünkü XX. Kurultay'la birlikte bu sorun artık gündemden düşmüş, sadece birtakım tekil kişilerde varlığını sürdürür olmuştu.

- Doğrusunu söylemek gerekirse, Mehdi'ye geri bir komünist olduğu,

önderciliği savunduğu için değil, şu kartpostallar yüzünden öylesine sinirlendim...

O akşam Mehdi'nin gelmesini beklerken, nasıl için içine sığmıyordu, çok iyi anımsıyorum Nâzım. Pierre'i de o gün sırf "onun için" çağırmıştın. İki hafta önceden not etmiştin takvime 7 Şubat tarihini. Mehdi'nin iki haftalık bir Türkiye yolculuğundan döneceği bir tarihti bu.

- Yurdundan sana ne getireyim Nâzım? -diye sormuştu giderken.

- Kartpostal getir kardeş. Hem pahalı bir şey değil, hem de Türkiye'mi ne de olsa görmüş olurum böylece, -demiştin.

Ve işte yolculuk sonrası evimizde Mehdi. Nâzım çevresinde dönüyor onun.

- Ee, anlat bakalım, kardeş, ne var ne yok oralarda? Neler gördün? Nerelere gittin? Kimlerle karşılaştın?

Mehdi gizemli bir gülümseyişle:

- Çok güzel bir memleket! -diyor ve parlak kartona basılmış bir paket renkli kartpostal çıkararak masanın üstüne yayıyor. Birini alıp ötekini bırakıyor Nâzım, ışığa daha yakın oturuyor ve iskambil falı açar gibi diziyor kartları. Gözlerini ayıramıyor, bakmaya doyamıyor, öylesine heyecanlı.

Hepsine tek tek üst üste baktıktan sonra masadan kalktı, gözlüklerini çıkardı, Mehdi'yi kucakladı: "Sağ ol, kardeşim, isteğimi unutmadın."

Fakat Mehdi ansızın masaya yaklaştı, bütün kartları tek bir hareketle iskambil destesi gibi toplayıp cebine soktu.

Donakaldı Nâzım, şaka mı yapıyor karşısındaki, ciddi mi, anlayamıyor.

- Affedersin Nâzım, -diyor Mehdi,- onları sana bırakamam. Bakû'nun yarısı ahbabım, hepsine Türkiye'den bir şeyler vermeliyim. İşte bu kartpostalları dağıtacağım onlara. İstersen bir tanesini al, - ve desteyi yeniden çıkardı cebinden.

-Yok, sağ ol Mehdi, istemem,- dedi Nâzım.

Şu anda senin çalışma odanda, Vyaçeslav Vyaçeslavoviç Somov'la oturuyoruz Nâzım. Evet, evet, dünya şiirinden yaptığı okumalarla geniş izleyici kitlesinin sevgisini kazanmış olan komşumuz aktörden söz ediyorum. Dinletilerinde hâlâ okuyor şiirlerini senin. İzleyicilerin sunduğu güllerle geldi bana. Tıpkı sana, izleyicilerin sunduğu bir gülü getirdiği o akşamki gibi.

Ne heyecandı o! Somov, çok büyük bir salonda "Türk Şiiri Akşamı" dinletisinin açılışı için Leningrad'a gitmişti. SSCB'de ilk Türk şiiri akşamıydı bu. Oktay Rifat'ın, Melih Cevdet'in, Orhan Veli'nin şiirleri vardı izlencede.

- Yokluğumda Nâzım karıma telefon etmiş, gelir gelmez kendisine telefon etmemi rica etmiş. Gece yarısına doğru döndüm Leningrad'dan ve hemen telefonla aradım onu. "Anlatın bakalım, nasıl geçti dinleti?" -diye sordu. "Karşımda sanki bin tane pırıl pırıl, sevgi dolu yürek oturuyormuş gibi bir duygu içindeydim," diye yanıtladım onu. "Şeytan Türklere hemen yazalım bunu!"-diye sevinçle bağırdı Nâzım ve ekledi: "Hemen gelin, bekliyorum sizi."

Leningrad'da izleyicilerin sunduğu harika bir gülle geldim ona. Siz mutfakta oturmuş örgü örüyordunuz Vera. Biz burada oturuyorduk ve yazı masasının üzerindeki kristal vazoda da Leningrad'dan getirebildiğim harika bir gül duruyordu...

Ne zaman çözülmeye başladı ayaklarının altında buzlar?.. 1962 Aralık ayının son günleri. Roma. Milano'ya eğlenceli iniş. Her şey çok güzel henüz. (Hoş bir olay anımsadım şimdi. Birkaç yıl "Unita"nın Moskova muhabirliğini yapan, İtalyan komünisti, dostumuz Garritano, bizi Roma'da St. Petra alanına götürmüştü. Bir pazar günüydü. Saat 12 sularıydı. Alanda, kilisenin önünde binlerce insan birikmişti ve yüzlerce otomobil vardı. Pazar vaazı ve kutsaması için Papa'nın gelmesini bekliyorlarmış. Vatikan binasının ikinci ya da üçüncü katının alana bakan pencerelerinden biri ardına kadar açıktı. Pencere kenarında saçakları yaldızlı, sancak gibi büyük bir kırmızı kumaş indirdiler, çok modern sesyükselticiler yerleştirildi ve az sonra Papa, XXIII. Giovanni göründü. Kalabalık bir anda diz çöktü, otomobil sürücüleri aynı anda klaksonlarını öttürmeye başladılar ve yüzlerce mekanik sirenin uluması uzun süre uğuldadı alanın üzerinde. Alanın tam ortasında ve ayakta duruyorduk. İnsanlar ilkin şakınlıkla bakıyorlardı bize, çünkü ayakta durmayı sürdüren bizdik sadece. Dostumuz, kalabalıkla birlikte çökmüştü yere. Ve çok geçmeden, nefret, hatta düşmanlık dolu bakışlarla kuşatılmıştık.

- Biz diz çökemeyiz Vera. Aldırma. Varsın nefret etsinler bizden. Ben komünistim, sen Sovyet kadınısın, sonuna kadar ilke'li kalmalıyız.

Papa gösterişsiz ve dingin bir tavırla, yumuşak bir ses tonuyla, fakat oldukça uzun bir süre konuştu. Hiçbir şey anlamıyorduk kuşkusuz. Nâzım bir süre sonra bu gösteriden sıkıldı, çevreyi, insanları "incelemek" için dört bir yana bakınmaya başladı.

- Veracığım, yine de İncil'i okumam gerek. Aydın kişi İncil'i, Kuran'ı bilmelidir. Genel kültür bakımından bilmek gerek bu kitapları. Sizin Lev Tolstoy, "Ahdiatik"i aslında okumak için İbranice, "İncil" için Grekçe öğrenmemiş miydi!

Birkaç gün sonra bir kitapçıdan San Fransisco baskısı Rusça bir İncil satın alacaktın benim için.

- Vera, neden partiye girmiyorsun? -yüksek perdeden bir fısıltıyla ve ansızın sormuştu bunu ve ekledi:

-Girmelisin. Muhakkak.

- Böyle bir şey için toplumsal alanda bir tutkusu, başkaları için yaşama becerisi olmalı insanın...

- Özel hiçbir şeye gerek yok! -diye çabucak kesti sözümü.- Dürüst insan partiye girmelidir. Yoksa namuslu sayamaz kendini, anlıyor musun? Kaçaktır o. Ne kadar çok dürüst insan girerse partiye, parti o kadar güçlenir ve o kadar daha başarılı, daha çabuk gerçekleştiririz programımızı. Her bilinçli Sovyet insanının yükümlülüğüdür partili olmak. Benim görüşüm bu.

Fena halde yuhalanmaya başladık. Garritano başını yukarı kaldırmış, korku içinde bize bakıyor, belli ki bizim için kaygı duyuyor ve şakaklarından aşağıya terler akıyordu. Nâzım acıyan bakışlarla, üzüntüyle bakıyordu çevreye.

Papa neden sonra konuşmasını bitirdi. O vedalaşıp ayrılırken, biz de başı öne eğik yürüyen Garritano'yla onun küçük "Fiat"ına doğru gidiyoruz. Diz çöktüğü için azıcık utanıyor senden ve dindarlıkla ilgisi bulunmayan İtalyan geleneklerinden söz ederek dolaylı bir yoldan kendini aklamaya çalışıyor. "Kilise nikâhı olmadan İtalya'da evlenmek olanaksızdır. Komünistler de geçmek zorundadır bu törenden, sadece bir gelenek bu, başka bir şey değil..."

Bu anı ve bu konuşmalar, bir başka anıyı çağrıştırıyor bana. Pitsunda'da, Medea'nın harika oyuncusu Caparidze'nin yazlığındayız. Gürcülerin bu ünlü aktristi bir ara şöyle diyor sana:

- Oyununuzu izlemek için tiyatromuza geldiğiniz günü anımsıyorum Nâzım. Gösteriden sonra onurunuza bir akşam yemeği düzenlemiştik. Çok büyük bir masa donatılmıştı. Çok insan vardı. Hepimizin yüzüne sizinle karşılaşmaktan ötürü duyduğumuz sevinç yansıyordu. Siz de mutluydunuz, şakalar yapıyordunuz. Şerefinize birçok kadehler kalktı. Sonra biri Stalin'in şerefine kadeh kaldırdı. Hepimiz ayağa kalkıp kadehlerimizi kaldırdık, fakat siz yerinizden kımıldamadınız. Elinizi uzatmadınız bile kadehinize. O akşam birçok kişi kırılmıştı size...

- XX. Kurultay sonrasında oldu bu iş. Başka türlü davranamazdım, cancağızım. Bağışlayın. Yapamayacağım şeyler vardır.

Evet, her şey çok güzel henüz. Koşuşturmayla geçen bir Noel haftası. Paris'e uçuş. Dostlarla candan karşılaşmalar. Yeni yıl öncesi duyguları.

Çantada, artık son noktası konmuş "Romantika"nın* elyazmaları. Abidin'in onayı. Yürekte başarı kazanmış olmanın belli belirsiz önsezileri... Bir yığın yeni, güzel ve çeşitli türlerde Türkçe kitap. Aziz Nesin'in son öykülerini, genç Türk şiirini, Pablo Neruda'nın "12 Sone"sini keyifle okuyorsun. Bir konuklukta küçük bir başyapıt ele geçiriyorsun: Bir Türk kadınının, Ayşe'nin aşk mektupları. XVIII. yüzyıl başlarında yazılmış mektupların asılları. Bir zamanlar İstanbul pazarından, zengin ve mevki sahibi bir Fransız tarafından satın alınmış Paris sosyete hanımının dramatik yazgısı. Ayşe'nin içten itirafını bana heyecanla çevirirken ağlayacak kadar üzgünsün...

Ve ansızın Le Monde'un sabah baskısı. İri puntolu bir Moskova haberi. Kruşçev'in, Manej'deki resim sergisini ziyareti konusunda bir ropörtaj. (Seni öylesine mutlu eden sergi.) Ülkenin en tepedeki yöneticisinin genç ve ünlü ressamlarla çıkarttığı skandalın ayrıntılı betimi. Falke'nin "Çıplak" adlı tablosu önünde, yanındakilere dönerek: "Siz bu kadınla evlenir miydiniz?!" diye sorması. Bu türde ve düzeyde daha başka şeyler.

Nâzım dehşet içinde ve inanamayarak okuyor bu Moskova haberini. Burjuva gazetesinin alışılagelmiş yalanlarından biridir bu, diye düşünüyor. Gerçekliğe giden yolu açan XX. Kurultay'dan sonra kültürün gelişimini tersine çevirmekten kimin ne çıkarı olacak... Fakat "Humanité" neden suskun; neden çok kısa birkaç cümleyle geçiştirmiş konuyu?!...

Yine de, Nâzım, bütün bunların yalandan başka bir şey olmadığı umudun vardı içinde. Öyle de demiştin: "Burjuva propagandasının vicdansızca uydurmalarından başka bir şey değil bu, hemen dönelim Moskova'ya".

4 Ocak 1963'te Moskova'ya döndük. Çok geçmeden Pierre çıkageldi. Bizde, yönetici çevrelerde sanat konusunda söylenenlerden bezgin ve kaygılıydı. Karamsar ve sinirliydi, çünkü içine sindiremiyordu bütün bunları.

Son kez 63 yılı Nisan'ında geldi evimize. Bu kez vedalaşmaya gelmişti.

- Artık daha fazla kalamam! Öfkeden çatlayacağım. Geberteceğim Nâzım, anlıyor musun! Anlaşılan okumadın henüz "Pravda"da Fransız izlenimcilerine sövüp sayan bir makale yayımlandı şimdi de. Olacak şey mi bu? Fransız izlenimcileri Fransız halkının ve kuşkusuz Fransız komünistlerinin de övüncüdür. Bizim ulusal zenginliğimizdir bu! Çok öfkelendim. "Pravda"nın redaktörü Satyukov yoldaşa bir mektup yazdım. Bu işi yaranmak için yaptığından kuşkum yok. "Her halkın sanatçıları vardır ve bu sanatçılar istedikleri şeyi söylemekte de özgürdürler" dedim. "Picasso da komünisttir ve komünist partisi bundan sevinç duyuyor. Bizim resim sanatımızdan hoşlanmayabilirsiniz, ama sövmeye gerek yok. Bizim için değer taşıyor o, çünkü Fransız halkı-

(*) "Yaşamak Güzel Şey Kardeşim". (Çev.)

nın geleneğini yansıtıyor, bir halkın sevgisine dil uzatmak neden?"

- Ne karşılık verdi sana? -diye sordu Nâzım.

- Ne karşılık mı verdi?! Sanki bilmiyormuşsun gibi! Hiçbir şey.

- Ya... -dedi Nâzım sadece.

- Maurice Thorez'e gönderdim bir kopyasını bu mektubun. Ne düşündüğünü, acaba gereğinden çok mu öfkelendiğimi sordum. İnanır mısın, posta yoluyla yanıtladı beni, mektup yazdı. Sıradan bir insanmış gibi. Anlıyor musun, neden posta yoluyla yanıtladığını? Okuyanlar yukarıya bildirsinler diye. Partili dediğin böyle olur işte! Benim mektubumun bir kopyasını da koymuş zarfa. -Pierre mektubu çıkardı cebinden. İri ve titiz harflerle "Maurice Thorez" yazıyordu altında sayfanın. -Görüyorsun ya, herkes mektubu yazanın kim olduğunu iyice anlasın diye kocaman harflerle atmış imzasını. Satyukov ise yanıt vermeye bile tenezzül etmedi! Onun onayladığı bir makale Fransızın birinin hoşuna gitmemiş, bu da dert mi! Değer mi umursamaya! Burada daha fazla kalıp normal bir çalışma sürdürebilmem olanaksız artık. Komünistler ve meslektaşlar arasında bu tür ilişkileri aklım almıyor!

Pierre'i düşüncesinden caydırmaya özenle çaba harcayan Nâzım'ın ona nasıl bağırdığını işittim sonra:

- Hangi partiye girdin sen? Satyukov'un partisine mi? Nasıl böyle kolayca teslim olabilirsin! Hakkın yok buna! Gidiyormuş! Hakkın yok gitmeye! -Ve rica ediyor, yalvarıyordu: -Böyle sürüp gitmeyecek bütün bunlar, göreceksin bak...

- Yok, Nâzım, gidiyorum. Yarın değil öbür gün. Biletimi bile aldım. İşte burada. -Ve cebinden çıkarıp gösterdi biletini.

Nicole tek bir sözcük söylemedi o akşam, yüzü tatlı ve kederliydi. Eliyle parlak sarı saçlarını düzeltiyordu arada bir, ama bu saçlar onu dinlemiyor, yine dağılıyorlardı, oraya buraya. İçinde fırtınalar koptuğunu anlıyordum Nicole'ün.

- Görüşmek üzere,- dedi Pierre ayrılırken.

- Görüşeceğiz,- dedi Nâzım kucaklarken onu.

Ve bir ay sonra geldi haber: Pierre Courtade bir Paris hastanesinde, geçirdiği ikinci bir ameliyattan sonra, ayrılmıştı yaşamdan.

Kendi ölümüm gibi yıkıldı üstüme haber
Mayıs'ın 17'sinde.
Moskova günlük güneşlikti Mayıs'ın 17'sinde
Mayıs'ın 17'sinde Cuma günü
Kızıl Meydan'da mavi gözlü çocuklar

Piyoner olmak için and içiyordu.
Yukarda, ta yukarda tepkili bir uçak
gökyüzünü süzerek uçuyordu.
Piyer Kurtad ağzında piposu
Pravda sokağından geçiyordu.
Moskova günlük güneşlikti Mayıs'ın 17'sinde?
Paris'te yağmur mu yağıyordu Mayıs'ın 17'sinde
Mayıs'ın 17'sinde Cuma günü
Puasonyer Bulvarı'nda 6 numaraya gelemedim,
giremedim holüne L'Ümanite'nin,
duramadım başucunda senin el kavuşturup
ve oracıkta ağlayamadım doya doya
sarışın bir kadınla beraber,
altmışlık bir çocuk gibi.
Ama Paris bir ölüm Per-Laşez'de
yatıyor Mayıs'ın 17'sinden beri.

Senin kendi ölümüne de Nâzım, yirmi gün kalmıştı...

Nâzım, Pierre, Paris, Moskova... 63 ilkbaharının bu son haftalarında her şey nasıl da karıştı birbirine... Birinizi "Pére Lachaise" mezarlığına götürüyorlar, birinizi "Novodeviçye"ye... Çevrede ise aynı şeyin tekrarı... Ama senin Bach'a hayran kalarak yazdığın tekrarlar mucizesi değil bu, bir tekrarlar bayağılığı... Acımasızca ve öç alırcasına. Kırmızı bir ipek yastık üzerinde sergilenen devinimsiz yüzünün ne kadar güzel olduğunu anımsıyorum. Ölüm bozamamıştı onu. Ve ansızın bir gölge düştü ona, çatılmaya başladı bu yüz. Burnunun ucu hafifçe aşağı kıvrıldı ve hayatta olduğundan daha çok Türk'e benzedin birdenbire. Çevreme bakındım ve anladım içini karartan şeyin ne olduğunu. Rica ediyorum usulca, yalvarıyorum: "Bitirin, ne olur. Bir an önce. Dayanamıyor, görmüyor musunuz!" Fakat anlayan yok beni. Üstüne kara havyar sürülmüş bir ekmek dilimi uzatıyorlar. Hayır, Nâzım, bir sütuna dayanmış dururken ya da koşuştururken değil, Yazarlar Evi'nin girişinde, ilk kez boyun eğmiş yatarken, içinin neden böylesine daraldığını anlatmayacağım. Susuyorum. Varsın bunu da bir başkası anlatsın bir gün.

Nicole, Nâzım'ın Pierre için yazdığı şiirin elyazmasını gönderiyorum sana. Sen de metin ol. Şimdi bir küçük öykü anlatak istiyorum sana. Biliyorsun, akıl almaz bir gazete tutkunuydu Nâzım. Her zaman gazetelerle başlardı güne. Eline yeni bir gazete almayagörsün, neden dört ya da altı

gözü değil de, iki gözü var diye çileden çıkardı. Hiçbir zaman hiç kimseyi kıskanmazdı Nâzım. Fakat parmaklarının ucuyla okumak yetisine sahip Sverdlovsk'lu olağanüstü kadına ilişkin haberi öğrendiğinde apaçık kıskançlıktı duyduğu.

Moskova'da bu tutku kolayca gideriliyordu. Sabah ve akşam gazetelerine ve yabancı ülkelerden, merkezci, cumhuriyetçi, birçok gazeteye aboneydik. Dergiler, takvimler, el kitapları, ansiklopediler... Fakat ülke dışında olduğu zaman gazete bayileriyle bağımlıydı. Bu nedenle ülke dışında bulunduğu zamanlarda sabahlar hep berbat başlardı. Şafakla birlikte kalkar, çabucak giyinir ve bunu yaparken de olabildiğince çok şeyi ters giderdi. Bunun bir iyilik belirtisi olduğuna ilişkin güçlü bir inancı vardı çünkü. Asık suratlı ve keyifsiz, haber peşinde sokağa vururdu kendini. Çok geçmeden dönerdi. Giysilerini çıkarıp atar, yeniden yatağa girer, kocaman gözlüklerini burnunun üstüne yerleştirir, mürekkep kokulu sayfaları açarak hızla gözden geçirmeye koyulurdu haberleri. Onu bir gün böyle Avni Arbaş görmüş ve resmini yapmıştı. Günün en önemli haberini hemen yakalamak isterdi. Bu haber mutlaka iyi bir haber olmak zorundaydı. Durmaksızın iyi haberler beklerdi. Kat kat börekler gibi şişkin Batı gazeteleri, okundukça bir yana atılıyor, yavaş yavaş dolduruyorlardı Hotel D'Albe'in yüksük kadar küçük odasını.

Odayı toplamaya geldiği ilk sabah, temizlikçi kadının yüzündeki şaşkınlığı anımsıyorum. Gazete felaketine bakarak kapının önünde uzun süre durmuş, şöyle demişti sonra: "Madame, anladım, kocanız büyük bir bilgin. Herhalde reklam ajansı patronu olsa gerek."

Beş yıl önce Paris'e ilk gelişimizde ilkbahar öncesiydi. Quartier Latin'de, Bulvar Saint Michel ve Notre Dame yakınındaki Hotel D'Albe'e yerleşmiştik. Bu küçük oteli Abidin seçmişti bizim için. İki nedeni vardı bu seçimin: Birincisi, onun evine yakınlığı, ikincisi, Abidin'e göre, insan Paris'teyse, canının istediği her an pencereden baktığında Seine Nehri'ni görebilmelidir. Bizim odanın banyosundan, pencere açılıp iyice sarkıldığında, Seine, Notre Dame ve Abidin'in tavan arası görülebiliyordu. Çok sevmiştik bu küçük, eski oteli, odamızı ve her seferinde mutlaka D'Albe'de ve bu kuş yuvası kadar minik odada kalırdık. Bavullarımızı yere anca koyup sokağa çıktık ve Nâzım kayıplara karıştı. Bir an şaşaladım ve çevreme bakınmaya başladım. Neden sonra, aşağıda bir yerlerde, gelip geçenlerin bacaklarının arasından sırtını gördüm onun. Oraya doğru yürüdüm. Keten bezinden, açılır kapanır bir sandalye üzerinde küçük desteler halinde duran bir gazete yığını önünde eğilmişti. Karşıda bir taburede yaşlı bir kadın oturuyordu. Renk renk eski

iplerden yumaklanmış bir yün yumağına benziyordu kocakarı. Yuvarlak yüzünde küçük, küt bir burun ve rengi uçmuş mavi gözler vardı. Kıyılarından seyrek, gri saç demetlerinin taştığı, rengi atmış çorap benzeri bir şey geçirmişti kafasına. Ne sokaktaki canlılık ne de gazeteleri inceleyen alıcı umurundaydı. Bu şehirde herhangi bir şeyin satılacağına, satılsa da bunun kendisinden alınacağına inancı yok gibiydi. Çünkü az ötede gösterişli bayiler vardı. Yağmur serpiştiriyor, gazeteleri de ıslatıyordu. Kocakarı ellerini gazetelerin üzerine uzatarak ateşte ısıtırmış gibi tutuyor, fakat bir süre sonra, soğuktan buz kesen parmaklarını dizlerinin arasına sıkıştırıyordu yeniden.

Nâzım "Humanité", "Lettres Françaises", "Monde" "Libération" ve bir de bir kadın dergisi satın aldı. Açılan para cüzdanı önünde kocakarının bakışları canlandı. Nâzım kaç para ödeyeceğini sordu ve Rusça "Allah kahretsin! Çok pahalı yahu!" dedi.

Akşamın geç bir saatinde otele dönüyorduk. Kocakarı yerindeydi. Sokak fenerine doğru olabildiğince yaklaşmış, uyukluyordu. Başındaki çorap kaymış, pembe bir kellik çıkmıştı ortaya. Nâzım "Ne korkunç bir yaşlılık!" diye içini çekti ve durdu. Akşam gazetelerini seçip aldı ve dizlerinin üzerine bırakılan parayı duyumsadığında yüzü aydınlandı kocakarının.

Böylece birkaç gün sonra, daha Nâzım'ın yaklaştığını görür görmez gülümsemeye başlıyordu gazete satıcısı. Ve Nâzım, kendini kabahatli hissetmemek için, mutlaka bir şeyler satın alıyordu oradan geçerken. Ve bu yeni ahbabı, kadınca bir duyguyla, zaafını sezinlemekte gecikmedi onun. Bir gün Paris kartları gösterdi Nâzım'a ve Nâzım satın aldı kartları. Ondan sonra her geçişimizde, bizi görür görmez, eline aldığı bir deste kartı başının üzerinde çapkınca sallayarak incecik, çığırtkan bir sesle " Mösyö! Mösyö!" diye sesleniyordu. Nâzım bu çağrışa boyun eğiyor ve sökülüyordu frankları. Böylece Paris, Marsilya, Venedik, Londra, Tokyo, Leningrad, Şikago kartları, üzerinde otomobil ve köpek resimleri bulunan bir yığın kart satın aldı yaşlı gazete satıcısından. İki hafta sonra yine yağmurlu bir günde yakınından geçerken bir şemsiye gördük elinde kocakarının.

Ve 12 Nisan! Yuri Gagarin'in uzaya uçuş haberi. Herkes çıldırmış gibiydi. Otel çalışanları bu alışılmadık adın nasıl telaffuz edileceğini öğrenmek için koşup geldiler bize. "Yuri Gagarin! Yuri Gagarin!"- herkesin dilindeydi bu ad. Hemen kocakarıya koştuk ve yeni haberleri bir an önce almak ve olabildiğince çok fotoğraf görebilmek için bütün gazeteleri satın aldık. Nâzım böylece öğrendi uzaya ilk insanın çıkışını ve bu korkusuz insanın bir komünist olmasından ötürü övünç duydu. Biz, Moskovalılar, kahraman gibi duyumsuyorduk kendimizi. Hiçbir şeye şaşırmaz görünen

Paris bu sevinçli haberle çalkalanıyordu... Nâzım heyecan içindeydi. Çünkü bir şair olarak öngörüsünden kendisinin bile kuşkuya düştüğü zamanlar olurdu. Ve düş gerçekleşmişti işte... "Humanité"de yayımlanmak üzere Yuri Gagarin'e adadığı şiiri üzerinde çalıştı bütün gün. Akşamın geç bir saatinde ise gazete yazı kurulundaydık. Yazı kurulunun tüm üyeleri şiiri elbirliğiyle Türkçeden Fransızcaya çeviriyorlardı, bir an önce dizgiye yetiştirmek için.

Ertesi sabah yine koşup gittik yaşlı gazete satıcısına. Parlak sarı renkte büyük bir masanın arkasında oturuyordu. Gagarin'in karısı Valya'nın, kızlarının, annesinin, doğduğu evin ve daha birçok şeyin fotoğraflarının basılı olduğu tüm Moskova gazetelerini satın aldık...

Kırk gün kaldık Paris'te. Uçağımız sabah erken hareket ediyordu. Otelden çıktığımızda sisle kaplıydı her yer. Saint Michel alanındaki yerindeydi bizim kocakarı. Gazeteler gelmemişti henüz. Neden yanına gittiğimizi anlayamadı. Vedalaşmak istiyorduk, fakat aramızdaki duman yüzünden işitemedi bile söylediklerimizi. Masasında bir mum yanıyordu.

Bir zaman sonra yine gittik Paris'e ve yine gazeteler satın aldık kocakarıdan. Paris'ten bu kez ayrılışımızda tezgâhın üzerinde bir tente vardı ve bir gaz feneri sallanıyordu artık. O günden sonra birkaç kez daha ziyaret ettik onu. Geçen kış havaalanına giderken son kez gördük ahbabımızı. Gerçek bir kioskta oturuyordu. Maviye boyalıydı duvarları kulübenin ve iri, parlak lale resimleriyle bezenmişti.

- Hayat böyle, -dedi Nâzım.

- C'est la vie... - diye yanıtladı yaşlı kadın.

Bizim kocakarının işleri nasıl gidiyor şimdi, bilmiyorum. "Mösyö"nün yas çerçeveli fotoğraflarının basılı olduğu gazeteleri satarken, âdeti üzerine, onlara bakmamıştır bile ve belki hâlâ beklemektedir onu...

Bütün bunlarla ne demek istedim sana Nicole? Belki, siz Moskova'da nasıl mutlu idiyseniz, bizim de sizin kentinizde öylesine mutlu olduğumuzu. Eğer başarılı olmadıysa bu mutluluk öyküsü, bağışla. Uzun sözün kısası, yolun Saint Michel alanından geçer de bizim ahbabı görürsen, "Mösyö"nün anısına bir şeyler satın al ondan...

Ayrılığımızın ikinci yılının son haftası geçti, nasıl da geçiyor zaman. Onu durdurmak istemezdim, hayır, ama birazcık olsun tutmak isterdim, uzaklaştırmak için o sabahı. Fakat aman bilmez günler takvim yapraklarıyla birlikte kaçıp gittiler benden. Ve eğri bir siyah-beyaz boyayla bir sınır direğine benzeyen o gün yaklaştıkça ben de daha çok büzüldüm içime ve herkesin artık çoktan yaşanıp bitti sandığı şeyi karşılamak için güç

topladım. İki yıl önce kara bir gül açıldı içimde benim, ağır, kederin ağır kokusunu taşıyan bir gül. Aynı dirilikte sürdürüyor yaşamını. Dikenleri içimi acıtarak büyüyor ve gittikçe daha derinlere batıyorlar. Fakat o çizgili sütun, bu dünyaya ait olmayan o çiçek ve o acı, derinlerde hepsi. "Nasılsınız?" diye soranlara, "İyiyim" diye karşılık veriyorum. Kendi kederimi başkalarının omuzlarına yüklememeyi senden öğrendim Nâzım...

Hayır, o kadar da değil, kuşkusuz. Şimdi aynı şeyi düşündüm bende. Bir gün ünlü bir Çinli yazarın evimize konuk gelişini anımsadım. Çok tatlı, harika bir insandı, utangaç, sessiz. Çoktan tanışıyordunuz onunla. Uzun yıllar süresince sıcak dostluk ilişkileri oluşmuştu aranızda. Bütün bir akşamı birlikte geçirdik. Çin'de neler olup bittiği üzerine sayısız sorularınla bunalttın adamcağızı. Dostun olan birçok Çinli yazarı sordun ona. Çin yolculuğunu, karşılaşmaları, şehirleri anımsadın. Bir gün Pekin'de operaya götürmüşler seni. Sıkıntıdan patlamışsın. Güç dayanmışsın sonuna kadar. Gösteriden sonra: "Hiçbir şey anlamadım," demişsin.- "Korkunç sıkıldım! Bu müzik bana göre değil, herhalde Türk olduğumdan kötü bir kulağım var..."

Gücenmemişler, "Yarın yine gelin operamıza, bakarsınız birden hoşunuza gider..." demişler. Ertesi gün aynı şey yinelenmiş. Yeniden bir kez daha gelmeni rica etmişler. Böylece sürüp gitmiş bu. Yakınmalarını gülümseyerek dinliyor, akşamüstü yine alıp operaya götürüyorlarmış seni. "On birinci ya da on ikinci kez, sanki yakalar gibi oldum ezgiyi, seslerde bir şeyleri sezinledim... Sonra bir gün yine tiyatroda bir şeyler izlerken, Çin müziğinden, şarkılarından zevk duyarken yakaladım kendimi... İşte bu bir keşifti! O zamandan beri birileri benim sevdiğim bir şeye sövüp saydıklarında Çin operasından aldığım dersi anımsıyor ve ahbaplarımdan, bir zaman kendimin yaptığı, gibi, biraz sabırlı olmalarını rica ediyorum..."

Sonra, Çinli dostumuza, gitmek üzere kalktığında, karısının nasıl olduğunu sordun. O, tatlı bir gülümseyişle, sanki güzel bir haber veriyormuşçasına, onun üç hafta önce şifa bulmaz, ıstırap veren bir hastalık sonucunda öldüğünü söyledi...

Bu beklenmedik haberden çok, dostumuzun gülümseyişi karşısında donup kalmıştın. Zavallının herhalde birdenbire aklını kaçırdığını düşünüyordun. Omuzlarından tutup sarstın onu, başını tutup göğsüne bastırdın, ve: "Ne yaparsan yap, ama gülme kardeş!" -diye yalvarmaya başladın,- "Yalvarırım gülme böyle! Seviyordun onu, biliyorum... Acı duyduğundan eminim..."

- Evet,- diye karşılık verdi Çinli dost, bu kez hüzünlü bir gülümseyişle.- Çok. Fakat kendi acınla başkasının içini karartmak bizde yakışıksız

bir şey sayılır, onun için gülümsüyorum, sevgili Nâzım.- Ve yüzünde pırıl pırıl bir gülümseyişle çıkıp gitti...

Biliyor musun Nâzım, senin bir, daha doğrusu iki konuşman, düşündükçe acı veriyor bana hep. Ruza'da, bizi sonsuzca bırakıp gitmedin iki hafta önceydi. Hepimizin dostça Solik diye adlandırdığımız besteci arkadaşımızla konuşuyordunuz. Ormanda dolaşıyorduk. Ben konuklarımızdan biriyle önden gidiyordum. Siz arkadan geliyordunuz. Kulağıma ulaşan cümle parçacıklarından, konuşmanızın çok ciddi bir konuda olduğunu anlamıştım.

İşte bugün karşılaştık onunla. Her şeyi en baştan anımsadık.

Solik şöyle dedi bana: "Nâzım'la her konuşmamız derinden etkilerdi beni, fakat şimdi sizin sözünü ettiğiniz konuşmanın ayrı, özel bir önemi var. İlk söyleşimiz, sizde çay içtiğimiz günün ertesinde, yani 20 Mayıs 1963'tedir. Kesin olarak anımsıyorum bu tarihi.

Her şey şiirin teknik sorunları üstüne bir konuşmayla başladı. Müzikte ve şiirde sessel yapının gerçekleştirilmesinden söz ediyor; gerçek şiirin tekil olarak doğduğunu, biricikliğini ve çevrilmezliğini konuşuyorduk.

Nâzım:

- Şair için çevrilmek diye bir şey yoktur, -dedi.- Çünkü şiir müzikte bulur anlatımını, müzik ise ancak bir tek olabilir.

Birkaç şiirini okudu bana. İşitiyordunuz zaten. "Bahr-i Hazer"i, son Leipzig dizisinden bir ya da iki şiir ve Bach üstüne şiirini okudu. Sakindi, fakat şiirleri okurken heyecanlanıyordu.

- Seçkin bir şair olduğunuzu biliyordum, fakat şiirlerinizin tamamlanmış, yetkin müziksel yapıtlar olduğunu bilmiyordum doğrusu,-dedim.- Hem ses, hem ezgi, hem uyum bakımından!

O zaman korkunç heyecanlandı Nâzım ve tanımlanamaz bir acıyla haykırdı:

- Benim en büyük bahtsızlığım da burada işte! Çünkü asıl şiirsel çalışmam boşa gidiyor, yok oluyor! Şiirlerim elliden çok dile çevrildi! Çeşit çeşit, elliden çok halk okuyor onları, ama ben Türk'üm! Her şeyden önce Türkler için yazıyorum! Ama gel gelelim onlar da beni okumuyor! Okumalarının da olanağı yok, çünkü Türkiye'de yayımlanmıyorum. Oysa beni sonuna kadar, tam anlamıyla ancak orada, yurdumda anlarlar.

Heyecandan ve kederden boğulacak gibiydi ve havası boşaltılan bir kafese tıkılmış bir insanı andırıyordu.

-Bir gün yine kavuşacaksınız yurdunuzun insanlarına, hiçbir şey engel olamaz buna,- diye yatıştırmaya çalıştım onu.- Bir zaman daha geçecek ve kavuşacaksınız onlara. Tıpkı bizim Yesenin'imiz gibi, günlük yaşamın

içinde yer alan bir şair olacaksınız, kitaplarınız her evde okunacak. Gerçek bir şair olarak, şiirinizin önemini büyüklüğünü, geleceğini duyumsamıyor musunuz sanki?!

O zaman Nâzım adeta öfkeyle şöyle dedi:

- Neye yarar? Ben öldükten sonra? Ben artık yokken?! Ben artık olmadığımda, sözünü ettiğiniz bu şeylerin hiçbirinin benimle ilgisi olmayacak! Hiçbirini bilemeyeceğim! Ben şimdi seslenmek istiyorum kardeşlerime, şimdi söyleşmek istiyorum onlarla! Sonra ne olur, ne bileyim? Ölümden sonraki hayata inanmıyorum ve bütün bunların hiçbiri yok benim için!

- Bakın ne anlatacağım size Nâzım, -dedim,- ve şu öyküyü anlattım: Berlin'de yaşayan iki besteci vardı, Spontini ve Bizet, ve iki ayrı yazgısı vardı bu iki bestecinin. Spontini her yerde çok büyük başarılar kazanan operalar yazıyordu. Yer yerinden oynuyordu tiyatro salonlarında! Adı herkesin ağzındaydı. Dilden dile dolaşıyordu ezgileri. "Vesta'lı Kız" operası, sadece sanat alanında değil, toplumsal yaşam alanında da büyük bir olay olmuştu. Gösterilerden sonra hayranları Spontini'nin arabasına at yerine kendilerini koşuyor ve evine böylece taşıyorlardı onu. Şan şöhret içinde ve adının ölümsüzlüğüne inanarak öldü. Bugün bu ad ancak dar bir uzmanlar çevresince bilinir! Müziğinin izi bile kalmadı. Bizet'in "Carmen" operası ise ilk gösteriminde tam bir başarısızlığa uğradı. Bizet 37 yaşındaydı o sırada, anjine yakalanmıştı, ve bu trajik başarısızlığın hemen ertesinde de öldü. Acıydı onu öldüren. Büyük umutları vardı ve bu umutların yıkılışı öylesine ağır olmuştu ki basit bir hastalığı alt edemedi bünyesi. Bugün "Carmen"in müziğini sokaktaki çocuklar bile bilir. Profesyonel müzikçiler ise bu dehanın ürünlerine hayrandırlar, inceleye inceleye bitiremiyorlar onları. Şimdi, siz hangisini yeğlerdiniz bu yazgıların?

Vera, onun nasıl bir haykırışla karşılık verdiğini duymuştunuz, değil mi:

- Spontini'nin yazgısını. Spontini'nin yazgısını! Kendi payıma Spontini olmak isterim ben! Ölümden sonra hiçbir şey yok! Bunu anlıyor musunuz, yoksa anlamıyor musunuz?! "Carmen" için söylediğiniz her şey bizim için geçerli, Bizet için hiçbiri yoktu bunların!"

Tanrım, nasıl boğucu bir hava çökmüştü o akşam Straya Ruza'ya. Küçük evimizin kapısını, pencerelerini ardına kadar açmıştık, ama yine de soluk alamıyorduk. Ve ben akşamüstü yatıp uyumak için yatağı hazırlarken ve sen "Carmen"in ezgisini çalarken ıslıkla, durup dururken boynumdaki kolyenin ipi koptu ve boncuklar dört bir yana saçıldı. Sen başını iki yana sallayarak: "Bizim ülkede, kötü şeylerin belirtisi sayılır bu, -dedin.- Ya sizde neye yorulur Veracağım? Belki de tersine mi?"

İkinci önemli konuşma üç gün sonra oldu. Ben konuklarımızla önden gidiyordum. Siz Solik'le arkadan geliyordunuz. Ansızın şu yakıcı haykırışın ulaştı kulağıma:

"- Yaşamak güç geliyor bana artık!"

Ayaklarımın altındaki toprağın bir boşluğa doğru göçtüğünü duyumsadım. Ve sustum, ses çıkarmadım. Neden? Çaresizlikten. Yaklaşan felaketi yüreğimin derinliğinde duyumsamamdan.

Kulağıma ulaşan haykırışın ötesinde, o orman patikasında söylediklerini Solik anlattı bana şimdi. Sözcüğü sözcüğüne anımsıyor onları:

"Benimle halkım arasında bir nehir değil, bir göl değil, hatta bir deniz değil, Kuzey Buz Denizi yatıyor. İnsanlara buradan yararlı olabilirdim, ama toplumsal çalışmalarım bürokratların kötücül, saldırgan kuşkuculuğuyla, parti memurlarının tam bir anlayışsızlığı, bilgisizliği ve bilinçsizliğiyle karşılaşıyor! Lenin'in ülkülerini tümüyle paylaşıyorum, ama üzerinde yüce sözler yazılı sancağın, kaba, umursamaz ve halklarına karşı vicdansız güçlerin elinde olmasını içime sindiremiyorum. Bütün bunların sonucunda hayat anlamını yitiriyor. Altmış yıllık ömrümde neler gelip geçmedi ki başımdan! En umutsuz durumların bile üstesinden gelebildim. Çünkü çok, çok, çok istiyordum yaşamayı! Ama şimdi ölmek istiyorum."

Gerçek bir sarsıntı yaşadım bugün. Sonra, ezbere bilmeme karşın, senin o ünlü şiirini sanki ilk kez okurcasına okudum heyecanla:

Kapıları çalan benim
kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem
göze görünmez ölüler.

Hiroşima'da öleli
oluyor on yıl kadar.
Yedi yaşında bir kızım,
büyümez ölü çocuklar.

Saçlarım tutuştu önce,
gözlerim yandı kavruldu.
Bir avuç kül oluverdim,
külüm havaya savruldu.

Benim sizden kendim için
hiçbir şey istediğim yok.

Şeker bile yiyemez ki
kâat gibi yanan çocuk.

Çalıyorum kapınızı
teyze, amca, bir imza ver.
Çocuklar öldürülmesin
şeker de yiyebilsinler.(*)

Biliyor musun, Japonya'dan bir mektup var sana. Çok olmuş postaya verileli, ama ancak ulaştı elime.

"Nâzım Hikmet!

Siz de sonsuz uykuya yattınız... Artık hiçbir zaman elinize kaleminizi alamayacak, olanca sesinizle haykıramayacaksınız en yakıcı sorunların üstüne. Siz, sonsuz uykuya yatmış olan... Ah, bilseniz, biz Hiroşimalı küçük kızlara nasıl güç verdi, bizlerden biri için, bir avuç kül olan ve göze görünmeden kapıları çalarak imza toplayan o küçük kız için yazdığınız şiir...

Kentimizin ortasında, Barış Parkı'nda, atom savaşında yok olup giden çocukların anısına dikilmiş bir anıt var ve bizler, tüm Hiroşimalı çocuklar, sizin şiirlerinizden destek ve cesaret alarak omuz verdik o anıtın yapımına.

Bir atom patlamasını hiçbir zaman görmemiş olan siz, her yüreğe derinliğine işleyen o dizeleri nasıl yazabildiniz? Çünkü sizin yüreğinizde de tüm Hiroşimalı ve Nagazakililerin yüreklerindeki gibi nefret ve öfke kaynıyordu! Çünkü siz de barış'ın susuzluğunu duyuyordunuz!

... Hatta bugün, aradan on sekiz yıl geçtikten sonra da, o felaketi yaşamış ve hiçbir şeyde kabahatli olmayan insanlar yitiriyor yaşamlarını. Acaba günün birinde yine acımasızca öldürülecek mi insanlar ve "Ölmek istemiyoruz!" iniltileri duyulacak mı yine?

Hayır geçmişte olanlar bir daha yinelenmesin... Bizler yaşadığımız sürece bunun savaşını vereceğiz. Sesimiz yettiği sürece bunu haykıracağız. Ellerimiz kalem tutukça bunu yazacağız. İyilik ve mutluluk taşayıcısı kâğıttan turnalar yapacağız. Seslenecek, haykıracak, eylem yapacağız!

Hayır, sizin barışa susamanız boşuna değil di Nâzım Hikmet! Hayır, Hiroşima ve Nagazaki'deki sayısız kurbanın acıları boşa gitmeyecek! Seslenecek, haykıracak, eylem yapacağız!

Bizler, Hiroşima'nın tüm çocukları, anınız önünde başlarımızı minnettarlık ve saygıyla eğiyor ve cenazenizin önüne binlerce turna, dünya-

(*) "Kız Çocuğu", bkz. "Yeni Şiirler", s. 54. (Çev.)

ya özgürlük ve sonsuz barış taşayan binlerce kuş bırakıyoruz.

Unutulmaz Nâzım Hikmet! Hiroşimalı küçük kızların bu armağanını kabul edin, lütfen...

Değerli Nâzım Hikmet'e, ailesine ve yakın dostlarına, barış için savaşımı sürdüren Hiroşimalı ilkokul öğrencilerinden; Hiroşima kâğıttan turnalar derneğinden. 23 Haziran 1963"

Küçük, sarı parmakların beceriyle yaptığı renk renk kâğıt turnalardan bir çelenk var dizlerimin üstünde. Bağışla beni Nâzım, yeniden doğuş mucizesine inanmıyorum artık, tıpkı senin ölmüş olduğuna inanmadığım gibi.

Ya nasıl öldün, biliyor musun Nâzım? Her zaman bilmek isterdin bunu. Şimdi sana bunun nasıl olduğunu anlatabilirim.

Bir gün önce, Pazar sabahı, erkenden kalktım, sana küçük bir fincan Türk kahvesi ve başka bir şeyler getirdim. Kahveyi içtin, çevrende gazetelerle yatmayı sürdürüyordun. Ben çalışma odasına gidip korkunç bir hızla çalışmaya koyuldum. Saat on ikide Merkez Çocuk Tiyatrosu'na "turnalar" adlı oyunu teslim etmeye söz vermiştim. Senden yazmanı istemişlerdi, sen benim üstüme yıkmıştın bu çalışmayı, ve ben de vaktinde yetiştirememiştim işte. Oyunda Hiroşima trajedisinden, bir avuç küle dönen küçük kahramanların kısacık yaşamlarından ve şimdi Hiroşimalı çocukların yaptıkları kâğıttan turnalardan söz ediliyor. Bu turnalardan bin tane yapıldığında, ölen birinin dirileceğine inanılıyor. Böylece, senin ayrılışına birkaç gün kala üst üste birçok kez okumuştum küçük Japon kız hakkındaki şiirini. Onu oyuna almıştım senin öğüdüne uyarak. Sanki tam böyle bir şey için yazılmıştı bu şiir.

Bir süre sonra yanına çağırdın beni: "Mümkünse burada çalışabilir misin, -dedin,- görebileyim seni. Bağışla yattağım için, bütün gece uyuyamadım, biliyorsun..."

Çalışmamı alıp geldim. Az sonra kalktın, yüzünü yıkadın, yanıma oturdun. Bir süre, kitaplarında şiirlerini arayışımı izledin, gerekli dizeleri bulmama yardım ettin, sonra ansızın, önümdeki kâğıdı kapadın ellerinle ve "Gel, konuşalım biraz," dedin.

Bir saat konuştun, belki iki saat.. Bu iki saat süresince tüm yaşamın geçti gözlerimin önünden. Ve öncekilerden farklı olarak parçalar halinde değil, tümü birden, bütünüyle. Anneni anımsadın. Her zaman yaptığın bir şey değildi bu. Ondan söz etmemeye çalışırdın. Onun artık yaşayanlar arasında bulunmayışı ve onu anıştıran her şey yüreğini bir bıçakla doğradı sanki. Sözü kendin bile açmış olsan, bir bahaneyle en-

gel olurdun ona ilişkin soru sormama. Ve şimdi kendin anlatıyordun, babanla, çılgınca sevdiği adamla neden ayrıldıklarını. Bir gün neden, ansızın, çıkıp gitmesini istediğini ondan. "Öylesine kıskanıyordu ki babamı, babamın da onu sevmesine karşın, ancak ayrılık hafifletebilirdi annemin acılarını. Görüyorsun ya ne biçim genler var kanımda. Babamla annem ayrıldılar böylece ve yaşamları boyunca dost kaldılar." Sonra babanın arada bir anneni nasıl ziyarete geldiğini, birazcık hüzünlü ve birazcık sevecen, yaşamdan nasıl söz ettiklerini anlattın. Sanki bu yaşam onların elinden kayıp gitmiş, arkalarında, yakında bir yerlerde akan bir nehirdi ve bir türlü dönüp kaynağını bulamıyordu onun..... Babandan söz ettin, onun ikinci ailesinden, annene hiç benzemeyen, sıradan bir kadın olan ikinci eşinden, çocuklarından, üvey kız kardeşinden. Bir gün sen hapiste olduğun bir sırada polisler babanı göz altına almış, canavarca dövmüşler. Sana karşı kullanabilecekleri tanıtlar elde etmeye çalışmışlar ondan.. Hiçbir şey söylememiş baban. Zaten söyleyebileceği bir şey de yokmuş, çünkü sen annenle oturuyor, çok seyrek görüşüyormuşsun babanla. Babanın onlara bir şey söylemeyişi senin eylemine yakınlık duymasından da değilmiş, çünkü yokmuş böyle bir yakınlığı. Bundan da öte, rahat ve bağımsız bir yaşam sürebilecekken, herkesin saygı duyduğu bir şairken, oğlunun neden kötü koşullarda yaşamak için sanki çaba harcadığını anlayamıyormuş bir türlü. Kendisini döven bu kişilere karşı duyduğu nefret ve horgörüden ötürü hiçbir şey söylememiş onlara. Sonra Nâzım'la karşılaştıklarında şöyle demiş: "Senin ne istediğini anlayamıyorum oğlum, yoksul değilsin, ayaktakımından biri değilsin ki dünyayı değiştirmek isteyesin. Bu işi yoksullara bırak, onların özgür yaşamlarıyla hapisteki yaşamları arasında zaten fazla bir ayrım yok. Her şeye rağmen, sıradan insanları senden korkmaya, nefret etmeye ve sana saygı duymaya zorlayan bir şeylere sahipsin sen. Parmaklarının ucuyla bile dokunmaya cesarat edemediler sana şimdiye kadar. Ama beni dövmelerinden anladım ki, elleri kaşınıyor. Nedir oğlum, ne oluyor, ne yapmak istiyorsun?"

- Ona hiçbir şey açıklayamazdım kuşkusuz. Birkaç ay içinde tüm saçları dökülmüş, cascavlak olmuş başına baktım, Öyle acı duydum, öyle acıdım ki ona, tahmin edemezsin. Sonra öldü. Son görüşmemiz oldu bu.

Annem son günlerine kadar portreler yapmayı sürdürdü. Gözleri artık çok kötü gördüğü için parlak ve karışık renkler kullanıyordu. Yaşamının sonlarına doğru tuhaflaşmıştı biraz, nedense güzel, genç insan portreleri yapıyordu hep. Zaten çirkin yüzlere bakamazdı hiç ve karılarımın güzel olmayışına şaşırırdı daima. Bence, sadece bu nedenle sevmiyordu onları.

Şöyle derdi bana: "Nasıl yapabiliyorsun bunu, Nâzım, sen ki bir şairsin! Her gün burnunun dibinde güzel olmayan bir yüz görmeye nasıl katlanıyorsun?" Ona, güzel bir kadınla evlenemeyeceğimi, bu işten açıkçası korktuğumu anlatmaya çalışıyordum. Mahvolurum, şeytan gibi kıskanırım! Şöyle diyordum ona: "Kıskançlığın ne olduğunu biliyorsun sen, babamı bu yüzden kovdun, dünyanın en az sadık kocası o muydu sanki?"

"- Ben sıradan bir kadınım, sen şairsin, yine de anlayamıyorum, nasıl yapabilirsin bunu... Kıskançlık daha iyidir... Acı çekmek daha iyidir. Sen şairsin Nâzım, şiir yazmak için acı çekmelisin, varsın sevda yüzünden olsun bu."

- Ah, anne, anne, bilseydin ömrümün sonlarından neler hissettiğimi! Dünyanın en karmaşık, en belalı kıskançlığı, sevdiğin kadının artık sen dünyada olmadığındaki geleceği için duyduğun kıskançlıktır! - Ve şöyle dedin bana-: Benden sonra senin hayatına girebilecek bütün erkeklerden nefret ediyorum. Onlar şimdi, şu anda bu şehirdeler, belki karşılaştık bile... Nefret ediyorum ama bazen de acıyorum onlara. Yardım etmek, akıl vermek, nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek istiyorum. Senin bir erkeği sevmen ve ondan sıkılmaman için o erkeğin neler yapması gerektiğini anlatan bir mektup yazmak isterdim. Mizahi bir mektup kuşkusuz ve mutlaka şiir türünde. Çünkü bu âşık herifler her zaman öyle aptalca şeyler yapabilirler ki!

Sanırım, seni görse severdi annem. Sonunda gözlerimin açıldığına memnun olurdu.

Piraye'yi anımsadın ansızın. Ondan her zaman, insanın candan bir yakınından, bir akrabasından söz etmesi gibi söz ederdin. Şöyle dedin bu kez: Kendisine karşı kabahatli olduğum biricik kadındır o. Kin tutmaz, biliyorum, ama yine de bunu söylemek isterdim ona. Ben o zaman haksızdım...

...Mehmet büyüdüğünde, yetişkin bir erkek olduğunda, şiirlerimi okuyacak, anlayacaktır beni, buna inanıyorum. Sana gelecek, teşekkür edecektir babası için. O zaman dost ol onunla, oğlun gibi, her konuda yardım et ona...

Sonra hapishaneyi anımsadın ve şöyle dedin:

- Şu kadar yıl hapiste yattığım için bana Sovyetler Birliği'nde saygı gösterilmesinden özellikle utanıyorum. Hapse düşmek tehdidi altında bulunduğumu, beni yargılamak zorunda olduklarını ve hepsinden önemlisi de ne için hapiste yattığımı ben en başından beri biliyorum. Hapiste yatmama karşın, insan olarak daha iyi, daha güçlü oldum, iç dünyam gelişti. Kapitalist ülkelerde ve sizde Rusya'da siyasal tutuklular için daha güçlü, daha bir insan oldular hapishanelerde. Olağan bir şeydir bu. Kahramanlıkla ilgisi

yok. Asıl kahramanlığı, burada, partinin XVII. Kurultay'ından başlayarak hapse düşen komünistler gösterdi. Onları, hem de hiçbir siyasal neden olmaksızın hapse atanlar, tıpkı kendileri gibi komünistlerdi. Onlar ki, her şeye katlandılar ve iyimserliklerini, Leninizme inançlarını yitirmediler, onlar ki kendi insanlık onurlarını korudular ve özgürlüğe kavuştuklarında "Devrim boşuna yapılmadı yine de!" dediler. Kahramanlar onlardır işte. Şiire, Türk halkına duyulan sevgi nedeniyle insanların beni bir kahraman olarak yüceltmelerinden ötürü, onları düşünerek utanç duyuyorum biraz.

Ve yine o sabah şöyle dedin bana:

- Tüm yaşamım boyunca komünizmin çabuk kurulabileceğine inandım. Bunun ben yaşarken gerçekleşeceğinden emindim. Daha bir yıl öncesine kadar böyle düşünüyordum aşağı yukarı. Şimdi, buna onlarca yıl değil yüzlerce yıl gerektiğini anlıyorum. İşte böyle cancağızım, sadece benim değil, sadece senin değil, daha hüzün verici olanı, bizim Anyuta'nın bile ömrü yetmeyecek o günlere ulaşmaya... Ve sorun ekonomide değil. Birkaç yıl içinde, eğer savaş olmazsa tabii, burada yaşam düzelecek ve her şey iyi olacak. Benim sözünü ettiğim süre ise, yeni insanın, olağanüstü insanın kuruluşu için gerekli! Görüyorum o insanı ve öyle seviyorum ki onu! Biz bütün komünistler sabırsızdık biraz, insan bilincinin gelişme sürecini çabuklaştırmak istiyorduk. Fakat bir baba çocuğunun doğumunu ne kadar çabuklaştırmayı hayal ederse etsin, yine de dokuz ay beklemek zorundadır, yoksa düşük olur...

Nâzım sustu. Uzun süre. Şöyle dedi sonra: "Öldükten sonra yarım saat için uyanmak isterdim, bana bunca acı çektiren yüreğimi görmek, bir de senin ağlayışını işitmek için...."

Saat on ikiye doğru ayrıldık, başka başka yerlere gitmek üzere. Ben çocuk tiyatrosuna, oradan da Anyuta'yı görmek için yazlığa, anneme. Sen Naum Mar'ın kitabına vaat ettiğin önsözü yazmak ve Rusçaya çevirtmek için, Ekber'e.

Şunları yazdın o gün: "En büyük ülkelerden birinde büyük ilkbaharın tam zaferinden sonra, adı komünist olan, apayrı yapıya sahip bir insan yaşıyor. Bu insan için, gerek kendi ülkesinin, gerekse başka halkların tarihlerindeki olayların biricik değerlendirme ölçütü proletarya enternasyonalizmidir. İşte bu nedenledir ki, kırk yaşında bir Portekizli, bir roman kahramanı gibi yiğit Alvaro Cunhal, Portekiz zindanının duvarlarını aşabildi ve şöyle diyor: 'Moskova'da bulunmak, hangi ulustan olursa olsun, bir komünist için her zaman büyük bir mutluluktur!'"

Akşam saat sekizde evde buluştuk. Annemin börekleriyle çay içtik. Nâzım, Ekber'de bir ara çok kötü olduğunu ve tamam, ölüyorum... diye

düşündüğünü itiraf etti. Fakat Ekber'i ürkütmemek için belli etmemiş, biraz uzanmış, sonra düzelmiş bir parça, yüreğindeki ağrı geçmiş, bir bitkinlik kalmış. "Şimdi tamamen düzeldim. Yarın polikliniğe gidip bir kan tahlili ve elektrografi yaptıracağım." Şimdi de pek iyi olmadığını, evin içinde dolanıp durduğunu görüyordum...

Evimizde onarımdan sonra her şey yerli yerine konamamıştı henüz, tabloları, perdeleri asmamıştık ve bu nedenle odalar alışılmışından daha çıplak ve büyüktü. Konuk odasına geçip televizyonu açtık. Bükreş'ten naklen bir Romen cazı yayını vardı. Nâzım yanıma yaklaştı, yere, ayaklarımın dibine oturdu, ellerimi ellerine aldı ve "Veracığım," -dedi,- "gel, tabloları evinde nereye asacağını düşünelim..."

Yüreğime birden ok gibi saplandı bu sözler, anladım ne anlama geldiklerini, ama sordum yine de: "Neden 'benim evim'eymiş?"

- Çünkü uzun süre kalamayacağımı hissediyorum burada... Oysa sen, o-ho-o! Öyle çok yaşayacaksın ki daha! İşte bu nedenle öyle söyledim. Bağışla, canım benim, herhangi bir imada bulunmak istememiştim.

Ağlamaya başladım.

- Seni üzmek istememiştim, Veracığım, -diye teselli etmeye başladı beni Nâzım.- Bu düşünceye kendini alıştırmanı istiyorum, o zaman daha kolay karşılarsın. Bir gün olacak bu iş, yarın değil kuşkusu, bir ay sonra da değil. Belki bir yıl sonra bile değil, -yatıştırmaya başlamıştı beni-, İki yıl daha yaşamaya çalışacağım... İnan bana. İki yıl-söz! Göreceksin bak!

Sonra neşelendin birden, şakalar yaptın, güldün. Ellerimi okşadın. Müzik dinliyorduk. Ansızın:

- Bağışla beni, -dedin,- kıskançlığımla çok üzdüm seni. Şimdi öyle utanıyorum ki... Ne aptalmışım. Bağışlayacaksın beni, bağışlayacaksın değil mi? Şimdi artık o kadar güç değil benimle yaşamak, ha? Bütün o aptallıklarım için bağışla beni Veracığım, olur mu, bağışlıyorsun değil mi?

Ve ben her şeyi unuttuğumu söyleyinceye kadar da bırakmadın yakamı.

Akşamın geç bir saatinde komşunun küçük oğlu zili çaldı ve bir mektup getirdi sana... Gazetelerin arasında yanlışlıkla onların posta kutusuna gitmiş. Mektup Yaşar Kemal'dendi. Sevindin: "Bugün bir şeyler olacağını biliyordum! Söylemiştim sana!"

"19 Mayıs, Hills Road, Cambridge 238.

Ustam Nâzım, aslan baba!

Ay başında ayrılıyorum buradan, bir hafta Paris'te kalacağım, sonra Macaristan'a geçeceğim. Böylece, sizin de istediğiniz gibi 15 Haziran'da

Budapeşte'de görüşebiliriz. Benim kararım ve önerdiğim program bu. Fakat işler öyle ağır gidiyor ki, bugüne kadar ne çağrılık ne de uçak bileti gönderdiler.

Sütten ağzı yananın yoğurdu üfleyerek yemesi gibi ve bir kere yandığım için, Tanganika işinde olduğu gibi Macaristan'da da görüşemeyeceğiz belki diye düşünüyorum. O zaman nasıl görüşebiliriz dersiniz? Bu konuda düşünceniz nedir? Bana telefon edin. Görüştüğümüzde anlatacağım şeyler var size, şimdi hiç girmeyeyim...

Telefon edemezseniz, Paris'e, Abidin Bey'e yazın, ama telefonunuzu bekleyeceğim. Beni ve bazı arkadaşları gazeteden attıklarını bilmem işittiniz mi? 'Cumhuriyet' bence oldukça geri kimselerin eline geçti. Bu anlamda, Türkiye'deki işlerim çok bozuldu. Bence Türkiye'nin durumu oldukça karışık. Korkunç acımasız ve fırsatçı bir burjuvazi palazlanıyor. Gözünü hırs bürümüş bir burjuvazi! Benim ev sahibi de evini hemen boşaltmam için 'ültimatom' gönderdi. Bir Avrupa'ya çıkalım dedim, hem evsiz, hem işsiz kaldım. Neyse bunları bırakalım şimdi, yakında ayrıntılı olarak konuşuruz. Bütün bunların çok önemli olduğunu da düşünmüyorum. Türkiye'ye döndüğümde hepsini yoluna koyarım. Gelinimiz nasıl? Siz yazıyor musunuz? Benim "Yer Demir-Gök Bakır"ı aldınız mı? Türkiye'de aldığı yankılar, "İnce Memed"den daha iyi karşılandığını gösteriyor. Özlemle sizi ve karıcığınızı öperim, Tilda da öpüyor sizleri. Yaşar Kemal."

Birden nasıl bir canlılıkla dolup taştın. Hemen santrali arayıp ertesi sabah saat 9 için Cambridge'e bir telefon konuşması ısmarladın. "Bay Kemal-47509." Gerçekleşmeyen bu telefonun makbuzu burada duruyor işte.

Kemal'in mektubu ne kadar çok yeni konular, tasarılar sağanağı yarattı sende. Ertesi gün yapacağın işlerin programını yeniden gözden geçirdin: "Doktorun canı cehenneme, Macar konsolosluğuna gitmeli, Yaşar'ın kâğıtlarını çabuklaştırsınlar. Budapeşte'ye de daha erken gidelim, bir hafta sonra gidelim. Anyuta'yı okuldan alıp gidelim! Orada, yerinde, daha kolay yoluna koyarım Yaşar'ın işini. Ah, zavallı oğlum, cezalandırıyorlar onu. Gördüler ki güçlü, başına buyruk oldu delikanlı. Hiç önemi yok, bütün güçlüklerin üstesinden gelecektir. Eminim buna. Belli oldu artık. Harikulade bir ağaç gibi gelişti yeteneği ve şimdi insanlar zevkle tadına bakıyorlar yemişlerinin... Çok seviniyorum, çok. Yeni kitabıyla daha da yeni ilkelere yol açmış. Ciddi, önemli bir yapıt... Yarından tezi yok yayınevine götürüp vereyim. Hemen yayımlansın... Vera, yoksa şimdi mi telefon etmeli dersin? Yok, geç oldu, bağlanıncaya kadar... sabahı bu-

lur..." Konuştun, konuştun, konuştun böylece...

Yaşar'ın kitabını aramaya koyuldun, bulamıyordun bir türlü. Ben yatmaya giderken, uğurlamak için birlikte geldin. Sonra bir daha gelip "Noviy Mir"in yeni sayısını getirdin bana. Son haberleri izlemek için televizyonun başına döndün. Yarım saat sonra koşup geldin ve ansızın:

- Gel parka gidelim, -dedin,- kestane ağaçlarının altında otururuz. Baştan aşağı çiçek içindeler. Ev boya kokuyor, çok boğucu bir hava.

Pencereden baktım, karanlıktı evin önü. Omuzlarıma büyük bir şal attım, çıplak ayaklarıma saboları geçirdim, çıktık. Ve orada, parkımızın çiçek açmış kestane ağaçlarının altındaki sırada son söyleşimizi yaptık seninle. Onu ancak ölüm unutturabilir bana. O hüzünlü, fakat güzel söyleşiyi...

Sonra sen yatağın yanına oturdun, dışarda hava iyice aydınlanmıştı... Uyku gitmişti evimizden. "Siba" markalı kutudan bir uyku hapı çıkardın verdin bana...

Her zamankinden daha erken kalktım sabahleyin, güneş uyandırmıştı beni. Perdeleri asılmamış pencerelerden doğruca gözlerime geliyordu. Ev sessizdi. Kalkmadım, seni uyandırmak istemiyordum. On beş dakika sonra kutumuza sabah postasının konulduğunu işittim, saat 7.20'ydi. Sabahları tıkırdamasın diye kapağını özel olarak çıkarmıştım onun, fakat sen yine de her sabah posta kutusunun önündeki kıpırdanışlardan uyanır, uykunda bile kaçırmaktan korkardın bu anı. Beş dakika sonra sıçrayıp kalktın ve koşarcasına gittin kapıya doğru. Seslenmek istedim arkandan, fakat sustum, azıcık daha kestirmek istiyordum. Dönmedin. Bir dakika geçti, iki dakika... Nedense kapıyı açıp girmiyordun ve kuşku uyandırıcı bir sessizliğe bürünmüştün. Azıcık daha yattım, sonra kalkıp yine de nereye saklandığına bir göz atmaya karar verdim. Kalkıp mutfağa gittim, bir şey ya da belki bir sigara içmek istemiş olabileceğini düşünüyordum. Yoktun orada. Banyo kapısını açtım, tuvaleti açtım ardına kadar, ansızın korkunç bir duygu kapladı içimi. Öyle korkunç bir duygu ki, sanki kaynar, kızgın sular dökülüyordu başımdan aşağıya... Koridora fırladım ve askılığın yanında, yerde gördüm seni. Sırtınla kapıya yaslınmış, elinle yere dayanmış, bir bacağını Türk usulünce altına almış, ötekini hafifçe ileriye uzatmış, oturuyordun. Beyaz ve alışılmadık biçimde sakin yüzünün anlatımından daha ilk saniyede anladım ölmüş olduğunu.

Dünyam yıkıldı o anda. Issızlaştı. Konuşmayı denedim seninle, yanıtlamadın. Her şeyin bittiğini anladım. Telefona koşup Tosiya'yı aradım. "Tosiya, Nâzım öldü!" dedim. "Olamaz!" diye haykırdı. "Bekleyin, hemen gidip bakayım..." dedim, almacı bıraktım, koridora fırladım ve yeni-

den, ilk bakışta, gerçek olduğunu anladım bunun. "Evet, öldü!" dedim, yeniden. Yine inanmadı Tosiya, ben bir kez daha: "Bekleyin, bakayım..." dedim. Ne kadar sürdü bu, anımsayamıyorum. Koridordan ayrılışım, olup bitene inanmamama yetiyordu. "Şimdi doktor çağırıyorum!" diye haykırdı Tosiya ve telefonu kapattı. Evin içi, sanki yaşam bir pompa ile boşaltılmış gibi sessizleşti. Nesneler ağırlıklarını yitirdiler. Ayaklarımın üzerinde duramadığımı anımsıyorum. Ve ayaklarım beni dinlemedikleri için değil; sanki büsbütün yoktu onlar. Ve ben eşyalara, kapılara çarparak yürüyordum odalarda, ama oturmayı akıl edemiyordum. Birileri bana doktorların yola çıktığını bildirinceye kadar böylece yer değiştirip durdum evin içinde. Botkinskayadan bir kalp çalıştırma ekibi, Kremlin hastanesinden de ilk yardım geliyordu. Balkonun avluya bakan kapısı akşamdan açık kalmıştı, çaba harcamadan çıktım balkona. Pırıl pırıl bir sabahtı ve oturduğumuz apartman bloğunun tüm kapılarından insanlar aceleyle çıkıyor ve birkaç saniye içinde balkonumuzun altındaki kemerde gözden yitiyorlardı. Yaşamın durmayışının beni nasıl şaşırttığını anımsıyorum: Çocuklar okullarına, yetişkinler işlerine koşuşuyorlardı. "Hiçbir şeyden haberleri yok, -diye düşündüm.- Hiçbir şeyden haberleri yok, bütün sorun bu." Birkaç kez döndüm koridora. Nâzım'ın yontusu, önceki gibi, evimizin kapısına dayanmış duruyordu. Ayaklarının menevişli halkalar ve kırmızı lekelerle kaplandığını görmemin beni nasıl şaşırttığını anımsıyorum. Duruşuna, hareketin ve çizgilerin tamamlanmışlığına hayranlık da duyuyordum belki. Delilikti bu.

Çok geçmeden, belki de çok sonra, avluya kocaman beyaz bir otobüsün girdiğini ve beyaz gömlekli adamların daha araba durmadan aşağı atladıklarını gördüm; 12 numaralı dairenin nerede olduğunu soruyorlardı. O zaman yukardan onlara, bizin daireye, 112 numaraya gelmeleri gerektiğini haykırdım. Bana: "Biz on iki numaralı daire için geldik, size de gelecekler! Bekleyin!" diye karşılık verdiler. Bunun bir yanlışlık olduğunu biliyordum, fakat sabahki en düzeltilmez yanlışlıktan sonra her şey baş aşağı yuvarlanıp gidiyordu artık, önemini yitirmişti her şey. Yapabileceğim tek şey beklemekti. Nâzım içeri kilitlemişti beni.

Sonra deminki adamların birinci giriş kapısından dışarı fırladıklarını, koşarak bana doğru yaklaştıklarını gördüm. Bir an sonra zili çalıyorlardı. Ben Nâzım'ın yanında ayakta durmuş, gelmelerini bekliyordum. Kapının açık olduğunu söyledim, ama giremiyorlardı içeri. Nedenini söyledim. "Kenara çekin onu!" dediler. Bunu yapamayacağımı söyledim. Sonunda içlerinden biri aralıktan içeri gerebilmeyi başardı. Daha sonra olacakları görmemek için çıktım ben. "Sıcacık daha!" dediklerini işittim. Sonra içlerinden

biri bana yaklaşıp sordu: "Enfarktüsü var mıydı, biliyor musunuz?"

- Vardı, -dedim.

- O zaman hiçbir şeyi değiştirmeye olanak yok...

Hiçbir şeyi değiştirmeye olanak olmadığını ben de biliyorum ve boşunaydı bu konuşmalar. Her şey anlamını yitirmişti, her şey, her şey, sonra Nâzım'ı konuk odasındaki divanda gördüm.

Az sonra, Nâzım'ın tedavi gördüğü Kremlin Hastanesi'nin doktorları geldiler. Bunlardan birinin, bir kadının, yaklaşıp sorduğunu anımsıyorum bana: "Genç bayan, ya karısı nerede bunun?" "Karısı benim" -diye karşılık verdim. "Genç bayan, anlamadınız herhalde. Ölünün karısı nerede diye soruyordum." "Karısı benim"- diye yineledim usulca. "Ben..." Ve ilk kez kuşkuya düşerek söylediğimin gerçekliğinden... "Genç bayan, anlamadınız beni..."- odadan dışarı çıktım.

Çok geçmeden doktor hanım yakaladı beni ve "Nâzım" adının nasıl yazıldığını sordu. Söyledim. Fakat o yine soruyor, düzeltiyor, bir daha soruyordu.... Dayanılmaz bir şeydi bu ve masanın üzerinde pazar gününden beri duran şiir kitabını alıp uzattım ona.

Sonra ayrı hastanelerden gelen iki doktor bayanın tanış çıktıklarını, sözü birbirlerinin ağızlarından alarak, katıldıkları bir konferans sırasında geçen gülünç bir olayı anımsayıp gülüştüklerini anımsıyorum. Yanı başlarında ise Nâzım kıpırtısız yatıyordu.

Çıkarlarken biri: "Yalnız kalmaktan kokmaz mısınız? -diye sordu.- İsterseniz birileri gelinceye kadar bekleyebiliriz..."

- Korkmam,- dedim. Kalıp kalmamaları umurumda değildi, hatta gitmelerini istiyordum...

Sonra anımsamıyorum neler olduğunu... Hayır, anımsıyorum. Ekber'in gırtlaktan gelen, güçlü, çok korkunç haykırışı. Bildiğim tek şey, o sabahın ilk yarım saatinde ağlamadığımdır. Ama senin yarım saat sonra uyanmayışının nedeni bu değil, değil mi Nâzım?

İşte her şeyi söyledim sana. Söylemediğim, koridorda, evimizin dışarıya çıkış yolunu kendinle sonsuzca kapadığın kapının önünde, yere dayalı elinin yanı başında posta kutusu anahtarının durduğu ve ışığın yanmakta oluşuydu. Yapabildiğin son şey... ışığı yakmak olmuştu...

Bir de, sormak istediğim bir şey var sana Nâzım. Biliyorum, yanıt vermeyeceksin, ama soracağım yine de.

O sabah, henüz evden götürmemişlerken seni, pasaportunu istettiler. İlk kez ceketinin cebine soktum elimi. Cüzdanının içinde buldum pasaportunu, açtım ve eski bir fotoğrafımı gördüm içinde onun. 1957'de "portre" değiş tokuşu yapmıştık seninle, anımsarsın. Sen kendininkinin

arkasına "Vera kızıma" diye yazmıştın kurnazca ve okla yaralı, ağlayan bir yürek çizmiştin. Ben hiçbir şey yazmamıştım kendiminkinin arkasına.

O sabah rasgele elimde çevirirken fotoğrafımı, arkasından senin küçük harfli el yazınla yazılmış şiirin çıkıverdi karşıma:

Gelsene dedi bana
Kalsana dedi bana
Gülsene dedi bana
Ölsene dedi bana
Geldim
Kaldım
Güldüm
Öldüm(*)

Şimdi durmaksızın, bu şiiri ne zaman yazdığını düşünüyorum Nâzım? Bir ip ucu ver, yardım et anlamama.

Evet, gerçekleşti, Nâzım. Hepsi gerçekleşti... Şimdi seni her yerde ve her şeyden çok da dostlarının anılarında arıyorum. Dostlar da, anılar da çok, ama bir tanesi, Şili'den gelen mesaj, gerçek bir çelenk, acı çeken bir ruhun son saygı selamı.

NÂZIM'A BİR GÜZ ÇELENGİ

Neden öldün Nâzım? Senin türkülerinden yoksun ne
yapacağız şimdi
Senin bizi karşılarkenki gülümseyişin gibi bir pınar
bulabilecek miyiz bir daha?
Senin gururundan, sert sevecenliğinden yoksun ne
yapacağız?
Bakışın gibi bir bakışı nerden bulmalı, ateşle suyun
birleştiği
gerçeğe çağıran, acıyla ve gözü pek bir sevinçle dolu?
Kardeşim benim, nice yeni duygular, düşünceler
kazandırdın bana
Denizden esen acı rüzgâr katsaydı önüne onları
bulutlar gibi, yaprak gibi uçarlar
düşerlerdi orada, uzakta,

(*) "Vera'ya" başlıklı bu şiir ve ayrıntılı bilgi için bkz. "Son Şiirler", s. 194 ve 318. (Çev.)

yaşarken kendine seçtiğin
ve ölüm sonrasında seni kucaklayan toprağa,
Sana Şili'nin kış krizantemlerinden bir demet sunuyorum
Ve soğuk ay ışığını güney denizleri üstünde parıldayan
halkların kavgasını ve kavgamı benim
ve boğuk uğultusunu acılı davulların, kendi yurdundan...

Kardeşim benim, adanmış asker, dünyada nasıl da yalnızım
sensiz
senin çiçek açmış bir kiraz ağacına benzeyen yüzünden
yoksun
dostluğumuzdan, bana ekmek olan,
rahmet gibi susuzluğunu gideren, ve kanıma güç katan

Zindanlardan kopup geldiğinde karşılaşmıştık seninle
kuyu gibi kapkara zindanlardan
canavarlıkların, zorbalıkların, acıların kuyuları
Ellerinde izi vardı eziyetlerin
Hınç oklarını aradım gözlerinde
Oysa sen parıldayan bir yürekle geldin
Yaralar ve ışıklar içinde

Şimdi ben ne yapayım? Nasıl tanımlanır
senin her yerden derlediğin çiçekler olmaksızın bu dünya,
nasıl dövüşülür senden örnek almaksızın,
senin halksal bilgeliğinden ve yüce şair onurundan yoksun?
Teşekkürler, böyle olduğun için! Teşekkürler o ateş için
Türkülerinle tutuşturduğun, sonsuzca.

Şimdi, yaşadığımız bütün bu şeylerden sonra, yalnız başına kaldığım şu sırada ve ilişkilerimizin dayanıklılığı yaşamın sınavından geçmekteyken, "Nasyonal" kahvesinde kavilleştiğimiz gibi, on gün sonra, geri geri giden adımlarla seninle buluşmak üzere evimden çıktığıma bir kez bile pişman olmadığımı sana söylemek istiyorum Nâzım. O kış akşamı, elimde küçük bir valizle kaldırım kıyısında durmuş seni bekliyor ve düşünüyorum sürekli olarak: "Eski evimi derli toplu bıraksaydım bari, tozunu alsaydım, süpürseydim keşke... Dönsem mi yoksa..." Ama yerimden kıpırdamaya bile güç bulamamaksızın duruyordum öylece. Seni bekliyordum. Ve sen gelmek bilmiyordun. On dakika, on beş dakika, yirmi dakika...

Nâzım Hikmet, 29 Temmuz 1951'de Moskova'nın Vnukovski havaalanında coşkuyla karşılanıyor.

Nâzım, kendisini havaalanında karşılamaya gelen ünlü Sovyet şairi N. Thikhonov ile.

- Geciktiğimde, ne düşündün? -diye sordun bana trende.
- Tanrım, diyordum kendi kendime, bir şeyler olsa da gelmese.
- Yani, ne gibi? Kaza falan mı, ha?
- Belki de...
- Ne denir, harika bir yavuklum var doğrusu!
- Ben bundan on gün önce ölecek gibiydim o sokakta. Hayatımda ilk kez ihanet ediyordum...
- Anlıyorum, evet. İlk kez bir insanın hayatını kurtardığını düşünmüyordun değil mi?
- Düşünmüyordum, hayır.

Nasıl bitirdik hayatımızı... Onu nasıl başlatmıştık.... O ocak akşamı, kaçtığımız akşam, trene binmeden önce, peronda bana söylediklerini anımsıyorum:

- Aç avucunu, Vera. Sana bir düğün hediyesi vermek istiyorum.

Ve avucuma, ağaçtan yapılma, ufacık, kuyrukları kalkık on üç kara kedi koymuş ve şöyle demiştin:

- Hayatımızı başlatmamız kolay olmayacak. Birçok küçük insan, bin bir dedikoduyla, söylentiyle, pislikle bozmak isteyecektir mutluluğumuzu. Buna hazır olmalı, bu her türlü mutluluğun düşmanlarına yenik düşmemelisin. Uzun sürmeyecektir bu, ama mutlaka olacaktır. Şimdi şu bir şeytan düzinesi kara kediyi tutan avucun gibi sağlam ve sakin olmanı istiyorum senden. Yaşamına yönelik tüm kötülükler bu kedilerin üstüne olsun.

Bakmak istedim o kedilere ve yatak odasına gittim. Orada, bir kutuda duruyorlardı, kaç yıldır! Kapağı kaldırdım ve... kutunun kırmızı ipekten kumaşla kaplı yüzeyine saçılmış kopuk kara kuyruklar, pençeler, kafalar, ezilmiş gövdeler gördüm. Sanki biri (kim?) demir ökçeli topuğuyla basmıştı kedilere.

Bu tahtadan cesetleri avucuma boşalttım ve ancak o zaman kedilerden birinin kutunun bir köşesine sinmiş olduğunu gördüm. Kuyruğundan dikkatle tutup çıkardım, ve baktım ki, gülüyor.

Bizim öykümüz bitti Nâzım. Senin yaşamın şimdi başlıyor. Büyük insanlık, seni doğuran ülkenin önünde saygıyla eğilerek, geleceğe doğru taşıyıp götürecek seni inanıyorum. Şimdi evimizin eşiğinde duruyor, ardınsıra bakarak diyorum ki: Mutlu ol, Nâzım Hikmet.

Nâzım Hikmet, 29 Temmuz 1951'de Moskova'nın Vnukovski havaalanında coşkuyla karşılanıyor.

Nâzım, kendisini havaalanında karşılamaya gelen ünlü Sovyet şairi N. Thikhonov ile.

1951 Moskova; Nâzım Hikmet Sovyet Yazarlar Birliği Genel Sekreteri A. Fadayev ile.

Nâzım, 1951'de III. Dünya Gençlik Festivali sırasında, Berlin'de Pablo Neruda ile basın toplantısında.

Aynı festivalde Nâzım Hikmet gençlerle.

Nâzım Hikmet evinde.

Sovyet yazarı İlya Ehrenburg ile bir toplantıda.

Nâzım Hikmet 1957'de Senftenberg Şehir Tiyatrosu oyuncuları ile konuşurken.

Nâzım Hikmet bir toplantıda üniversiteli gençlere hitab ederken.

Onu çok seven gençlik kesimi arasında; imza verirken.

Bükreş'ten Moskova'ya geliş.

Evinin bahçesinde.

Nâzım Hikmet uluslararası bir toplantıda.

Uluslararası bir konferansta.

Günlük yaşamdan iki görüntü.

Nâzım Hikmet'in çalışma odası. (Fot: Ara Güler)

Moskova'daki evinde.

Bahçede...

Yazlık evinde.

Türk gazetelerini yurt hasretiyle okurken.

Vera ve Nâzım.

Nâzım Hikmet "Bir Aşk Masalı"nın 23.III.1961 tarihli prömiyerinde.

Nâzım Kahire'de.

Nâzım ve Vera 1962 yılında Paris'te, Abidin Dino ile birlikte.

1962'de Paris'te.

3 Haziran 1963 sabahı cebindeki kimliği içinden çıkan vesikalık fotoğraf.

Vera Tulyakova Hikmet (Fot: Ara Güler)

CENTRE
NAZIM HIKMET

Vera Tulyakova Hikmet (Fot: Ara Güler)

" Anılarım yayımlanırken, beni kemiren bir kuşkuyu, bana acı veren bir soruyu eklemeden geçemeyeceğim. Benim bu son derece özel, kişisel anılarım, o çok güzel, o ışıl-ışıl, o tertemiz insanı, Nâzım Hikmet'i birazcık olsun yansıtabilecek mi?"

(...)

"Bizim öykümüz bitti, Nâzım. Senin yaşamın şimdi başlıyor. Seni doğuran ülkenin önünde saygıyla eğilirken, inanıyorum ki, büyük insanlık geleceğe doğru taşıyıp götürecek seni... Mutlu ol, Nâzım Hikmet!"

Vera Tulyakova Hikmet

"Milliyet" gazetesinde yayımlandığı dönemde geniş bir ilgi uyandıran Vera Hikmet'in bu zengin ve renkli anıları uzunca bir süredir kitapçı raflarından eksilmişti. Yeni basımını okurlarımıza ulaştırmayı görev bildiğimiz bu anılarda, yirminci yüzyıl dünya edebiyatının en önemli şairlerinden olan Nâzım Hikmet'i insani yönleriyle daha yakından tanıyacak ve daha çok seveceksiniz.

9 789753 253673

975-325-367-2